116 icones turístiques de Catalunya

CATALUNYA

Generalitat de Catalunya

116 icones
turístiques de Catalunya

CATALUNYA

Direcció:
Francesc Iglesies i Riumalló
Responsable de Planificació, Agència Catalana de Turisme

Comissió de coordinació
Gemma Amat de Broto
Directora d'Artesania de Catalunya
Ignasi de Delàs de Ugarte
Director de l'Agència Catalana de Turisme
Jaume Font i Garolera
Subdirector general de Programació Turística
Òscar Guayabero
representant del Foment de les Arts i del Disseny (FAD)
Miquel de Moragas
representant de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC)
Damià Martínez i Latorre
representant del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC)
Joan C. Vilalta i Serrano
Director general de Turisme

Consell assessor:
Jordi Balló
Martí Boada
Oriol Bohigas
Xavier Bru de Sala
Enric Calpena
Juli Capella
Salvador Giner
Blai Puig

Col·laboradors:
PLICA 08 SL
Hel·lena Moliner
Roser Galí i Izard
Pablo Santcovski i Reschini (InCom - UAB)

Textos:
Departament d'Innovació, Universitats i Empresa

Edició:
Ara Llibres, s.c.c.l.
C. Corders 22-28
08911 Badalona
(Barcelona)

Impressió:
Novoprint, s.a.
C/Energia, 53
08740 Sant Andreu de la Barca
(Barcelona)

D.L.: B-46.287-2010

Agraïments: En el llarg procés de treball d'identificació, estructuració i definició de l'univers iconogràfic de Catalunya com a destinació turística, cal agrair la col·laboració de tres grans institucions del país: l'Institut d'Estudis Catalans, el Foment de les Arts i del Disseny i el Museu Nacional d'Art de Catalunya, que amb la tasca desenvolupada pels seus representants han permès dotar el projecte d'una consistència institucional i acadèmica, com no podia ser d'una altra manera.

També cal mostrar el nostre agraïment a les persones expertes que amb el seu criteri personal han contribuït a validar les seleccions efectuades i que han aportat una visió externa i pluridisciplinar al projecte.

Finalment, cal agrair la tasca dels professionals que han treballat en la redacció dels textos, la selecció de material gràfic i l'edició del Catàleg, sense els quals les bones idees no s'haurien pogut materialitzar.

Crèdits fotogràfics

Imatge de portada: L'esperit Català, 1971, Antoni Tàpies. © Fundació Antoni Tàpies, Barcelona, 2010. Procedència de la imatge: Banc d'Imatges de VEGAP. © A. Bofill (258); Agencia Catalana de Turisme © Nano Cañas (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Lluís Carro (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Marc Castellet (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Marc Castellet Puig (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Castell de Peralada (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Imagen M.A.S. (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Oriol Llauradó (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Rafael López-Monné (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Eric Medous (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Servicios Editoriales Georama (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Sonar (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Toni Vidal (diverses); Agencia Catalana de Turisme © Turismo Verde S.L. (diverses); © Agustí Centelles, VEGAP, Barcelona, 2010 (324A); © Alfred Comín (364); © Àngel Vilà (442B); Arxiu Centre Moral Instructiu de Gràcia © Dolors Bonell (316); Arxiu del Museu de la Colònia Vidal de Puig-reig © Ma Àngels Font (280); © Barcelona Supercomupting Center (387), © Camper España (463); © Cromosoma (337); © El Bulli (89); © Enrique Marco (93); Estudi Moliné © Gerard Moliné (362); FILMAX (311B); Flash Flash Barcelona(332A); © Jordi Folch (diverses); © Fons Fotogràfic F. Català-Roca - Arxiu Fotogràfic de l'Arxiu Històric del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (264) Fototeca.cat © D. Campos (diverses); Fototeca.cat © E. Casas (diverses); Fototeca.cat © M. Catalán (diverses); Fototeca.cat © Fototeca.cat (diverses); Fototeca.cat © J. Garcia (diverses); Fototeca.cat © R. Gassó (diverses); Fototeca.cat © I. Giménez (diverses); Fototeca.cat © G. Gomà (diverses); Fototeca.cat © G. Huertas (diverses); Fototeca.cat © PPC - Patronat de la Passió (diverses); Fototeca.cat © J.L. Pérez Reus (diverses); Fototeca.cat © Rambol (diverses); Fototeca.cat © G. Serra (diverses); Fototeca.cat © F. Vallès (diverses); Fototeca.cat © J. Vidal (diverses); © Fundacio.cat (133); Il Giardinetto (pàg 332B); Galeria H2O, Chair H2O de Martí Guixé © Inga Knölke (334); GLS Prefabricats (454); © Jordi Folch (diverses); Lampada TMC © Santa&Cole (330); © Ramon Manent (diverses); Marià Fortuny, La vicaria © MNAC – Museu Nacional d'Art de Catalunya (179); © Maria Berga (352B); Mont Sant Benet © Marc Vila (223); Museu d'Arqueologia de Catalunya-Barcelona (199); Nova Filmoteca de Catalunya © Josep Lluís Mateo – MAP (314); © Pepe Encinas (301); © Pere Vivas – Triangle Postals (280); © Prisma (diverses); Fermí Puig (293, 295); USAP (155).

Índex

Icona **pàgina**

Per què 116 icones? 9
Com llegir aquest llibre 11

HISTÒRIA

Prehistòria
1 Les pintures rupestres del Cogul 13

Història
2 La portalada del monestir de Ripoll 17
3 Jaume I i els sepulcres reials 21
4 Serrallonga i Perot Rocaguinarda 25
5 Rafael de Casanova i les restes de la Barcelona destruïda 29

LLENGUA, LITERATURA I PENSAMENT

Llengua
6 El *Diccionari de la llengua catalana* i Les *Homilies d'Organyà* 33

Literatura
7 *Tirant lo Blanc*, de Joanot Martorell 37
8 *Canigó,* de Jacint Verdaguer 41
9 *Terra Baixa,* d'Àngel Guimerà, *i El Cafè de la Marina,* de Josep Maria de Sagarra 45
10 Trilogia de la Guerra Civil 49
11 La perseverança literària contemporània 53

Pensament
12 Ramon Llull 57

Gastronomia
13 Els vins catalans 61
14 El cava 65
15 El pa amb tomàquet 69
16 La llonganissa 73
17 Els calçots 77
18 La crema catalana o de Sant Josep 81
19 El rovelló 85
20 El Bulli 89

CULTURA POPULAR I SOCIETAT

Cultura popular
21 La processó i la dansa de la mort de Verges 93
22 La diada de Sant Jordi 97
23 La Moreneta 101
24 La festa de la Patum 105
25 La foguera de Sant Joan 109
26 Els castellers 113
27 El correfoc 117
28 El caganer 121

Símbols / Societat i política
29 Les quatre barres 125
30 El *Llibre del Consolat de Mar* i l'hereu i la pubilla 129
31 El domini .cat 133

Marques comercials
32 De l'Anís del Mono als Chupa Chups 137

Esports i esdeveniments
33 El Palau Nacional de 1929 i l'Estadi Olímpic Lluís Companys 141
34 Els Jocs Olímpics de Barcelona '92 145
35 El Barça i el futbol català 149
36 La Penya i els clubs catalans 153
37 El Circuit de Catalunya 157

ART

ARTS PLÀSTIQUES

Pintura
38 El Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC) 161
39 El *Pantocràtor* de Sant Climent de Taüll 165
40 El frontal d'altar d'Avià 169
41 Les pintures murals de la conquesta de Mallorca 173
42 *Ramon Casas i Pere Romeu en un tàndem* 177
43 *Les senyoretes d'Avinyó,* de Picasso 181
44 *La masia,* de Miró 185
45 *La persistència de la memòria,* de Dalí 189
46 *Les quatre cròniques,* de Tàpies 193

Escultura
47 *L'Esculapi* d'Empúries 197
48 *El davallament d'Erill la Vall* i La *Majestat Batlló* 201
49 *Sant Carlemany* 205
50 *El Desconsol,* de Josep Llimona, i *La Montserrat,* de Juli González 209

Arquitectura
51 L'amfiteatre romà de Tarragona 213
52 Les esglésies visigoticoromàniques 217
53 El monestir de Sant Pere de Rodes 221
54 El castell de Miravet 225
55 Santa Maria del Mar 229
56 La Seu Vella de Lleida 233

57 La plaça del Rei i el Saló del Tinell 237
58 Els Reials Col·legis de Tortosa 241
59 La masia catalana 245
60 El trencadís modernista 249
61 La Sagrada Família i la Pedrera 253
62 El Palau de la Música Catalana 257
63 Les cooperatives de Pinell de Brai i de Gandesa 261
64 El Pavelló Alemany de Mies van de Rohe, la Casa Bloc i la Fundació Miró 265
65 De l'edifici Walden a l'avinguda Icària 269
66 De la torre Agbar a la zona Fòrum 273

ARTS ESCÈNIQUES

Música i dansa

67 La sardana i la tenora 277
68 El cant de la senyera 281
69 El Gran Teatre del Liceu 285
70 Pau Casals 289
71 *Paraules d'amor, L'Estaca* i *Diguem No* (la Nova Cançó) 293
72 *El meu avi* 297
73 El *Mig amic,* de Peret 301
74 El Sónar 305

Cinema

75 D'*Un chien andalou* a l'Escola de Barcelona 309
76 Festival Internacional de Cinema Fantàstic de Sitges 313

Teatre

77 Els pastorets 317
78 La Fura dels Baus i el teatre de carrer 321

ARTS DE L'OBJECTE

Disseny

79 La *Barricada al carrer Diputació,* d'Agustí Centelles, i els cartells de la República 325
80 El «Setrill Marquina» i el disseny industrial català 329
81 El Flash Flash i l'interiorisme comercial 333
82 Les Tres Bessones 337
83 El Cobi i la gràfica de Barcelona '92 341

Moda

84 Antonio Miró 345
85 De Custo Barcelona a Josep Font 349
86 La col·lecció del Museu Tèxtil i d'Indumentària al Disseny Hub Barcelona 353

Artesania

87 L'espardenya 357
88 El porró 361
89 El mocador de farcell 365
90 La barretina 369
91 Rajoles d'arts i oficis 373

CIÈNCIA I TECNOLOGIA

Enginyeries

92 Les colònies industrials i la berguedana 377
93 El submarí de Narcís Monturiol 381
94 El Sincrotró Alba 385

Tècnica i patrimoni industrial

95 La volta catalana 389
96 El mNACTEC i el Cosmocaixa 393

NATURA I TERRITORI

Flora i fauna

97 L'alzina 397
98 El gos d'atura 401
99 El trencalòs 405

Geologia / Paisatge natural

100 Els horitzons catalans 409
101 Els Pirineus 413
102 La Costa Brava 417
103 El Pedraforca i les muntanyes mítiques 421
104 El volcà Croscat 425
105 Montserrat 429
106 El delta de l'Ebre 433

Paisatge urbà

107 La trama Cerdà 437
108 El centre històric de Girona 441
109 La Rambla de Barcelona 445
110 El Moll de la Fusta 449
111 El panot de les quatre pastilles 453
112 El fanal i el banc del passeig de Gràcia 457
113 De Quílez a Vinçon 461

Espais de convivència

114 La Boqueria 465
115 La plaça Major de Vic 469
116 El passeig de Mar de Caldetes 473

Crèdits fotogràfics 477

Per què 116 icones?

El llibre que teniu entre les mans ha estat elaborat a partir d'un curós estudi sobre aquells símbols iconogràfics de la identitat catalana que poden ser més útils per projectar Catalunya turísticament, amb l'objectiu d'esdevenir una eina que identifiqui els trets diferencials de l'oferta turística del país.

El repte ha consistit a identificar els referents icònics que millor representen i singularitzen Catalunya des de la perspectiva turística, tant per a la mateixa ciutadania com per als estrangers que ens visiten. Aquest catàleg d'icones vol identificar visualment i conceptualment un univers d'elements i significats del patrimoni cultural, natural i social de Catalunya en sentit ampli, tan tangible com intangible, que millor ens defineixen com a destinació turística.

Ens trobem davant d'un treball inèdit que ha requerit d'un gran esforç de creativitat, imaginació i treball persistent. En el moment d'elaborar l'encàrrec del projecte van haver de definir-se els termes essencials i una sèrie de característiques que passaven per respondre preguntes complexes com: Què és una icona? Com es reconeix? Com se selecciona? Com es comunica? A qui va dirigida? Com pot esdevenir tangible?

Una icona és un signe que manté una versemblança amb una realitat determinada i que és fàcilment reconeguda a partir de la seva capacitat d'expressió simbòlica. Les icones es construeixen i evolucionen a partir de processos socials, culturals i científics, on és tan important el criteri que marquen els cànons científics, artístics i culturals a partir dels consensos dels experts a l'hora d'assenyalar i explicar l'excepcionalitat d'un element patrimonial o la singularitat d'un tret identitari, com també és important el reconeixement popular i l'acceptació per part de la comunitat com a símbol reconegut, valorat i apreciat. En aquest sentit, hem procurat basar l'aspecte del reconeixement popular en el fenomen turístic, o sigui, en tot allò que els turistes i visitants poden descobrir i admirar del nostre país.

Els destinataris del Projecte Icones són tots els agents públics i privats en el foment i la promoció turística, tant en la vessant de creació de producte com en la promoció, la comunicació i el màrqueting. En aquest sentit, aquest catàleg també vol ser una eina d'inspiració de noves línies de marxandatge i de souvenir turístic d'acord amb la idiosincràsia i el patrimoni de Catalunya. La definició d'aquesta eina és un dels punts assenyalats al Pla Estratègic 2005-2010, que esmenta la necessitat d'elaborar un catàleg d'icones turístiques de Catalunya del DIUE.

Durant els dos anys de duració del procés d'elaboració s'ha desenvolupat un treball en diferents etapes. Després de definir l'encàrrec, el procediment i els participants, es va elaborar un sistema de classificació per abastar tota l'amplitud dels àmbits temàtics rellevants del patrimoni tangible i intangible d'un país. En segon lloc es va iniciar el procés d'identificació i recollida de tots aquells referents conceptuals, per a cadascun dels diferents àmbits temàtics, que millor projecten i singularitzen Catalunya i el tarannà del país i la seva gent, des de la perspectiva dels visitants. En tercer lloc, es va prosseguir amb un difícil procés de selecció i de fusió de referents, destil·lant-ne els elements icònics principals.

Finalment, es va procedir a la fixació definitiva de les 116 referències més importants a partir dels criteris de singularitat, potència icònica i reconeixement simbòlic, tant pels cànons científics com per criteris de potencialitat en l'acceptació popular turística.

Per abordar el procés de destil·lació, selecció i fusió, es va optar per conceptualitzar les icones com a constel·lacions de significats organitzats en tres parts: la icona principal, les extensions i les associacions que s'hi vinculen, generant un mapa detallat i estructurat un univers iconogràfic turístic català sense pretendre ser exhaustius i entenent que sovint les icones comparteixen imatges i estan interrelacionades. D'aquesta manera es podia captar millor l'amplitud i relació entre la multitud de referències des de la perspectiva del lector i del turista.

Sens dubte, el projecte que condensa el Catàleg d'Icones és un projecte viu, i que en un futur haurà d'evolucionar, atès que el patrimoni del país, la cultura i els pobles evolucionen, i les formes de representació simbòlica no resten al marge de l'acció del temps, d'acord amb la pròpia evolució dels cànons científics i dels paràmetres de l'acceptació popular.

Per acabar, estem convençuts que la utilitat d'aquest catàleg, al marge de ser una obra que pot ser perfectament il·lustradora del país per al públic en general, inspiri totes les persones turísticament o emocionalment fidelitzades amb Catalunya i els professionals que s'esforcen i treballen per millorar l'activitat turística a casa nostra.

COM LLEGIR AQUEST LLIBRE

La conceptualització de l'univers d'icones catalanes s'ha configurat a partir de 116 icones principals i un seguit d'elements relacionats amb aquestes. Així, l'estructura d'aquest univers, estratificat en tres nivells, es tradueix gràficament en petits capítols, de 4 pàgines cadascun, on hi trobem:

– La "icona principal", com a referent icònic i signe concret d'un conjunt coherent més ampli.

– Les "extensions de la icona", enteses com a subicones que emanen i es defineixen dins el camp semàntic de la icona principal.

– Les "associacions de la icona", enteses com a elements directament relacionats per associació amb la icona principal si bé resten fora del camp semàntic, ja sigui perquè són circumstancials de temps, de lloc o de naturalesa diferent.

Aquest esquema de tres nivells el podeu identificar a la primera pàgina dedicada a cada icona. Al requadre amb fons de color hi trobareu un llistat de les icones principals, extensions I associacions en cada cas.

A més, la informació s'ha estructurat en diferents pàgines, dedicant les dues primeres a la icona principal, la tercera a les extensions i la quarta a les associacions. Per tal de fer encara més entenedor aquest esquema, al costat de cada títol hi trobareu un símbol amb tres òrbites on s'indica en quin nivell (més proper o més llunyà a la icona principal) ens trobem. D'aquesta manera s'ha pogut captar tota l'amplitud de cadascuna de les 116 propostes, recollint tot un conjunt de significats i realitats relacionades directament o indirectament que giren entorn de la icona principal.

Finalment, les 116 icones que defineixen els trets diferencials catalans i que configuren aquesta obra es presenten agrupades i ordenades per temes identificats amb diferents colors (Història, Literatura, Arquitectura, Ciència i tecnologia…). Al final del llibre hi trobareu també un índex geogràfic que vol ajudar a identificar totes les icones i els elements que se citen a l'obra i que es poden visitar en un punt geogràfic concret.

D'esquerra a dreta, símbols corresponents a la icona principal i les seves extensions i associacions.

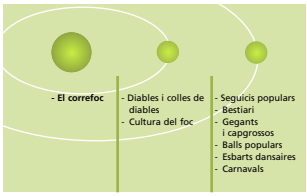

A cada capítol, un requadre de continguts mostra la icona principal, les extensions i les associacions amb els seus símbols característics. El fons de color permet identificar el tema al qual pertany la icona.

Elements de les icones

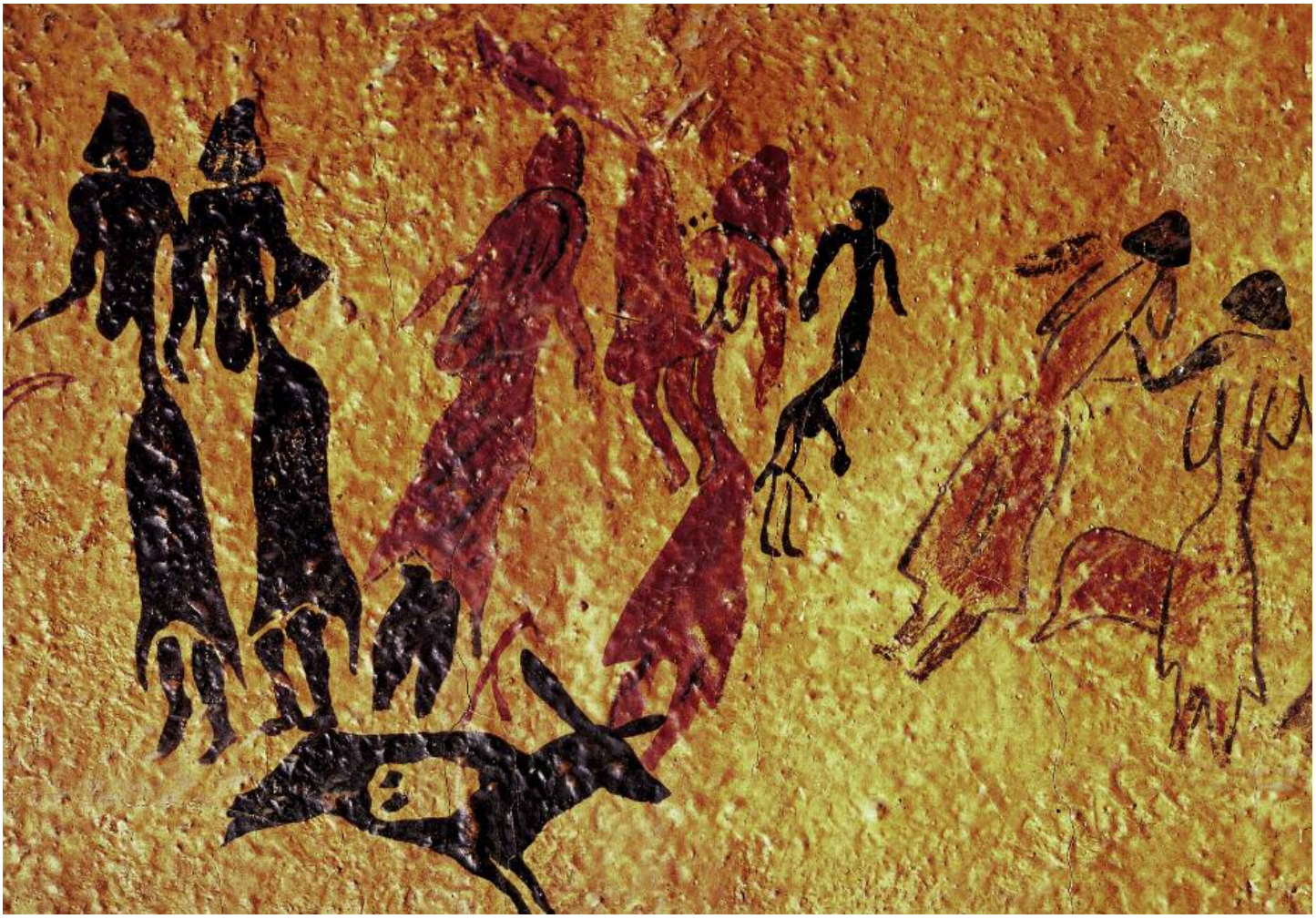

La Roca dels Moros

Pintures del jaciment prehistòric de la Roca dels Moros, al municipi tarragoní del Cogul. A dalt, detall de la dansa en la qual nou dones ballen al voltant d'un home nu. A sota, grup de grans bòvids

1 Les pintures rupestres del Cogul

Les pintures rupestres del Cogul, al jaciment de la Roca dels Moros (les Garrigues), són el millor exemple de l'art llevantí a Catalunya. Aquesta tradició artística va sorgir a l'epipaleolític i al neolític, fa entre 10.000 i 4.000 anys.

Les 48 figures de la Roca dels Moros configuren un mínim de vuit composicions que representen bàsicament fauna salvatge i escenes de cacera. La més coneguda, però, no té res a veure amb animals salvatges: mostra un grup de dones dansant un ritus de fecunditat. Al costat d'aquestes pintures rupestres hi ha 250 signes gravats d'època ibèrica i romana.

Els autors de les pintures més antigues van ser caçadors i recol·lectors que anhelaven representar el seu entorn més directe, allò que vivien en el seu dia a dia: la cacera. Més tard, quan van aparèixer l'agricultura i la ramaderia, aquests artistes de la prehistòria van voler plasmar a les parets el seu món de símbols, rituals i cerimònies. El Cogul acabaria convertint-se en un lloc de culte a la fecunditat i seria utilitzat, tal com demostren les inscripcions a la roca, per ibers i romans.

El geògraf Ceferí Rocafort va descobrir aquest jaciment el 1908. Mentre recopilava dades per a una geografia de Lleida, el capellà del Cogul el va informar de l'existència d'una roca amb pintures antigues. Quan el geògraf va haver visitat el lloc, va publicar la notícia a *La Veu de Catalunya* i al *Butlletí del Centre Excursionista de Catalunya*. Des d'aleshores diversos estudiosos han investigat les primeres manifestacions d'art a Catalunya.

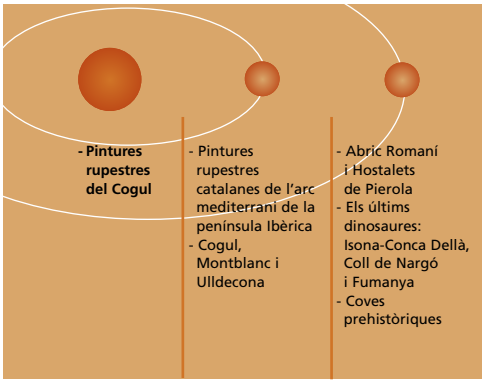

Les pintures de la Roca dels Moros es troben al municipi del Cogul, a la comarca de les Garrigues, a pocs quilòmetres de Lleida, tot i que pertany a la demarcació de Tarragona. Actualment hi ha un centre d'interpretació sobre l'art rupestre. Una de les peculiaritats d'aquest conjunt excepcional de pintures rupestres és que va ser utilitzat, de manera més o menys continuada, durant uns 7.000-8.000 anys, des de l'epipaleolític fins a l'època romana.

Patrimoni Mundial

La Roca dels Moros, però, no és l'única herència artística que van deixar els homes de la prehistòria. El conjunt d'art rupestre de l'arc mediterrani de la península Ibèrica, que engloba 757 jaciments –60 a les comarques catalanes–, va ser declarat Patrimoni Mundial l'any 1998, i és el més gran d'Europa.

Aquestes pintures, classificades com a art llevantí, expressen idees que, fins aleshores, eren inexistents. Les escenes, d'estil naturalista, narren una història i no són figures isolades sense cap tipus de relació entre elles. El tret més significatiu és el protagonisme de l'home i de la dona. D'altra banda, algunes escenes recullen activitats comunitàries i socials, com ara la celebració de danses o potser de rituals religiosos. En alguns casos, es detallen la indumentària, el pentinat i, fins i tot, ornaments com ara plomalls al cap i braçalets als braços o sota els genolls, sens dubte signes d'una naixent diferenciació social.

Els més importants són, juntament amb els del Cogul, els abrics situats a la serra del Godall i els trobats a Ulldecona (al Montsià) i els d'Os de Balaguer, així com els ubicats a les muntanyes de Prades, al terme de Montblanc (al Baix Camp).

Pintures d'Ulldecona
Detalls de les pintures trobades als abrics de la serra de la Pietat d'Ulldecona. A la dreta, detall del bruixot i l'arquer; a l'esquerra, una escena de cacera.

Un viatge en el temps

A Catalunya hi ha una gran quantitat de restes de poblacions prehistòriques. Del paleolític mitjà destaca la troballa antropològica de l'home de Tautavell, a la Cova de l'Aragó; al Rosselló, la mandíbula de Banyoles i diverses coves amb jaciment mosterià; a Capellades, l'abric Romaní o balma del Fossar Vell i l'estació Agut; a Moià, la cova de les Teixoneres; a Reus, el jaciment de la bòbila Sugranyes. Del paleolític superior, sobresurt el grup de coves de Serinyà (bora gran d'en Carreres, cova dels Encantats i el reclau Viver), del Cau i les Goges de Sant Julià de Ramis, i a les comarques meridionals, el jaciment de Sant Gregori de Falset, les Planes del Molar, l'abric de l'Areny de Mont-roig i la balma de Cabrafeixet. També cal destacar la importància de les coves del Toll (a Moià, Bages), on s'hi troben restes de fauna del quaternari durant una època de glaciació així com restes d'utensilis que permeten veure l'evolució dels homínids d'aquesta regió.

També a les comarques de la Noguera, el Pallars Jussà, l'Alt Urgell i el Berguedà s'han trobat jaciments amb fòssils de dinosaures, que van desaparèixer fa 65 milions d'anys, a finals del cretaci superior. A la vila d'Isona es pot visitar el Museu de la Conca Dellà, que acull el Parc Cretaci, l'escenari d'un apassionant viatge en el temps. Aquest centre museístic ofereix la possibilitat de descobrir una zona que temps enrere va ser ocupada per la cultura romana, i molt abans, habitada per alguns dels últims dinosaures que van trepitjar la terra.

Finalment, cal fer referència a les troballes d'ous i nius de dinosaures a Coll de Nargó (a Lleida), que han estat considerades per la comunitat científica paleontològica com una de les tres més importants del món, i també la troballa de les petjades de dinosaure (sobretot de titanosaures, sauròpodes característics del Maastrichtià) localitzades al coll de Fumanya, a Vallcebre (a la comarca del Berguedà).

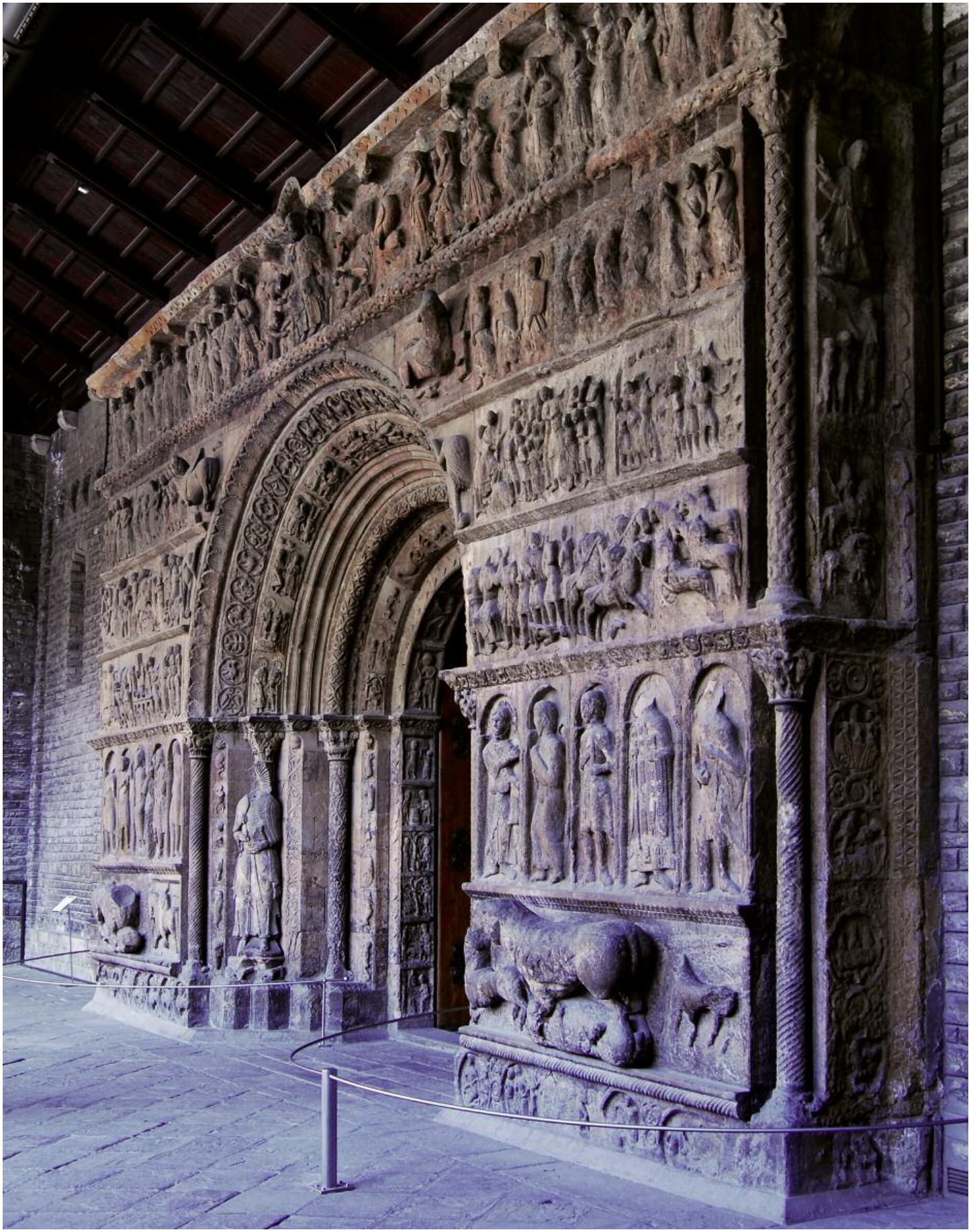

2 La portalada del monestir de Ripoll

La Bíblia en pedra
A la portalada del monestir de Ripoll es representen un gran nombre d'escenes bíbliques i al·legòriques.

La portalada del monestir de Ripoll és, sens dubte, l'obra d'escultura romànica més important del país, malgrat la degradació de la pedra amb què fou construïda a mitjan segle XII. La seva complexa decoració, que fou definida per Jacint Verdaguer com la «Bíblia impresa a Catalunya», es divideix en set franges horitzontals, on es desenvolupen diverses escenes bíbliques i al·legòriques.

La part superior, sobre l'arc de la portalada, representa el cristianisme triomfant entorn del Pantocràtor o Déu Omnipotent, envoltat dels símbols dels evangelistes i dels 24 vells de l'Apocalipsi. Es tracta d'un conjunt molt ben conservat i amb restes de la policromia original, que abans decorava tota la portalada. Al centre hi ha escenificats diversos exemples que cal seguir a la Terra per arribar a Déu, i a la part inferior, personatges destacats que simbolitzen l'Església militant. A sota, a la part més malmesa, hi ha representacions d'animals fantàstics i dels set pecats capitals. El portal té a banda i banda dues imatges, força mutilades, de sant Pere i sant Pau, i a l'arc que s'inicia damunt seu hi ha escenes de la vida dels dos apòstols.

El tipus de pedra sorrenca amb què va ser construït ha provocat el desgast constant del pòrtic des del mateix dia de la seva construcció. A més, l'incendi que va patir el monestir el 1835 va accelerar aquesta degradació fins al punt d'esborrar les inscripcions explicatives i esvair els relleus de les escultures.

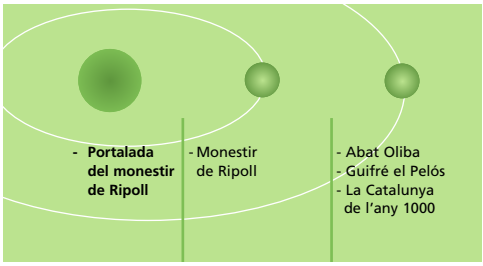

Bressol de Catalunya
El monestir de Santa Maria de Ripoll va ser fundat per Guifré el Pelós, artífex de la independència dels comtats catalans.

Monestir de Santa Maria de Ripoll

El monestir de Santa Maria de Ripoll va ser fundat l'any 880 pel comte Guifré el Pelós (840-897) amb la missió de repoblar les valls del Ter i va ser consagrat el 888. Guifré hi va deixar a càrrec al seu fill Radulf, que en seria abat. Els constructors llombards que, després del 1020, van emprendre les grans obres dels monestirs de Ripoll i de Cuixà i de la catedral de Vic, amb els seus campanars d'altes torres, van poder disposar de bons mestres d'estructura, autors de les basíliques de Sant Vicenç de Cardona (1040), de Sant Serni de Tavèrnoles (1040) i de Sant Pere de Casserres (1050).
A partir de mitjan segle X es va formar dins el monestir un important escriptori on es van copiar llibres litúrgics i pietosos, de gramàtica, matemàtiques i altres ciències, a més d'algunes famoses bíblies miniades, com ara les conservades a París i a la Biblioteca Vaticana. Durant aquest període, la biblioteca del monestir de Santa Maria de Ripoll es va convertir en una de les més importants de la cristiandat. De fet, es creu que la numeració àrab –amb el concepte de zero– i l'astrolabi es van introduir a la cristiandat a través de Ripoll. L'abat Oliba, a més, va ser el fundador del monestir de Montserrat.

L'any 1008 va ser escollit abat Oliba Cabreta (971-1046), fill del comte de Besalú. Ben aviat, el seu estil auster es va imposar a molts monestirs catalans i, per defensar el patrimoni eclesiàstic dels atacs senyorials, va aconseguir que el Vaticà, a través de les butlles, protegís els monestirs.

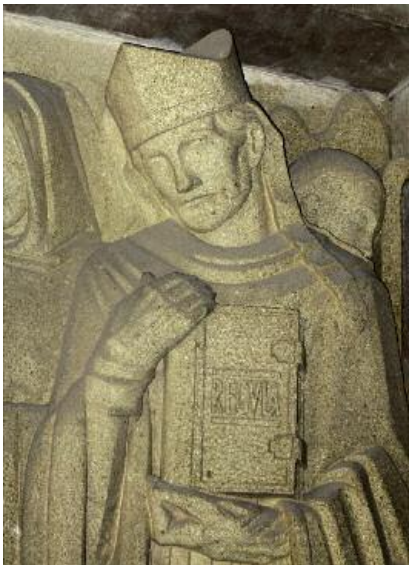

Ripoll i l'abat Oliba
L'abat Oliba va convertir la ciutat de Ripoll (a l'esquerra) en un dels centres intel·lectuals de l'edat mitjana. A la dreta, una escultura que el representa.

L'abat Oliba i Guifré el Pelós

L'abat Oliba és una de les figures eclesiàstiques cabdals de la Catalunya feudal. Va ser abat de Sant Miquel de Cuixà i de Santa Maria de Ripoll. Era el tercer fill dels comtes de Cerdanya i Besalú, però va renunciar als càrrecs comtals i va ingressar a Santa Maria de Ripoll els anys 1002-1003. Va ser nomenat abat de Ripoll el 1008 i posteriorment abat de Cuixà, on va morir el 1046.

Oliba va emprendre una important tasca cultural i va convertir el monestir de Santa Maria de Ripoll en un centre intel·lectual de primer ordre. També va impulsar l'arquitectura romànica en els seus monestirs. La seva obra escrita, però, va ser menor i de poques pretensions.

El 1018 va ser nomenat bisbe de Vic, un càrrec que segurament va obtenir amb el suport d'Ermessenda, la comtessa de Barcelona. Durant el bisbat va dedicar molts esforços a protegir els béns i drets eclesiàstics. Va ser un ferm impulsor de les assemblees de Pau i Treva i va dur a terme la fortificació i el repoblament de la Segarra. En les disputes que enfrontaven la casa comtal de Barcelona amb els altres comtats catalans, l'abat Oliba es va mantenir fidel al casal de Barcelona i a la seva voluntat de primacia sobre tot el territori.

Guifré el Pelós (840-Navès, 897) va ser comte d'Urgell i Cerdanya i, posteriorment, de Barcelona. El rei franc Carles II el Calb el va nomenar comte d'Urgell i la Cerdanya a l'assemblea d'Attigny, el 870, i de Barcelona i Girona, a la de Troyes, el 878. Els èxits més significatius del seu comtat van ser la repoblació de la Catalunya central i l'establiment de la frontera amb els musulmans a la línia marcada pels rius Llobregat i Segre.

Pelós va ser fundador del monestir de Ripoll i del de Sant Joan de les Abadesses, i restaurador del bisbat de Vic. Va morir a la batalla de Navès lluitant amb Llop Ibn Muhammad I, senyor musulmà de Lleida. A la seva mort, els seus comtats van ser repartits entre els fills. Aquesta distribució de l'herència va ser el primer pas cap a la independència dels comtes catalans respecte de la dinastia franca.

La seva figura ha esdevingut llegendària. A la *Gesta Comitum Barcinonensium*, escrita al segle XII al monestir de Ripoll, se'l va considerar com el pare de la pàtria i com a iniciador del procés d'independència dels comtats catalans. Més tard, la historiografia romàntica va elevar Guifré a la categoria d'heroi nacional. Actualment es considera que, si bé la seva tasca repobladora va ser important, no va ser fins un temps després que es va aconseguir la independència respecte als reis francs.

És molt coneguda la llegenda, originada al segle XVI, que diu que el rei franc Carles II el Calb, com a mostra d'agraïment, va lliurar a un Guifré moribund un escut per al seu llinatge. El rei va mullar els seus quatre dits en la sang del comte i els va passar per damunt del seu escut daurat. D'aquesta manera va néixer l'escut de la casa de Barcelona, que, amb els anys, es convertiria en la bandera catalana.

El panteó dels reis

A dalt, detall del Panteó Reial del monestir de Poblet, on estan enterrats gran part dels reis de la Corona de Catalunya i Aragó.
A baix, imatge del *Llibre dels feits* de Jaume I, amb la il·lustració de l'anomenat «Sopar de Tarragona», on s'hauria decidit la conquesta de Mallorca.

3 Jaume I i els sepulcres reials

Jaume I el Conqueridor és segurament el personatge, a escala política, més important de la història de Catalunya. Sota el seu regnat, la Corona Catalanoaragonesa va viure la seva primera gran expansió, amb les conquestes dels regnes de Mallorca (1229) i València (1238), i es va afermar el poder reial enfront de la noblesa feudal. A escala institucional, el regnat de Jaume I va veure com el pactisme tradicional entre la noblesa i l'Església s'estenia a les classes populars adinerades: la burgesia.

Jaume I (1208-1276) era fill de Pere el Catòlic i Maria de Montpeller. El seu pare va morir a la batalla de Muret (1213) defensant els seus vassalls de la croada contra els càtars promoguda pel Papa i executada pel cabdill francès Simó de Montfort, que volia incorporar Occitània als seus dominis. L'infant Jaume, amb només tres anys, es va convertir en un captiu de l'home contra qui havia lluitat el seu pare. El seu destí, però, va canviar quan la seva mare va demanar al papa Innocenci III que el seu fill pogués créixer protegit per l'orde dels templers del castell de Montsó, mentre Sanç d'Aragó s'ocupava de la regència.

Les tensions internes entorn de la regència i les ànsies de poder d'alguns nobles van fer que Sanç abandonés el càrrec i Jaume I fos proclamat rei amb només 10 anys. Dos anys després va haver de fer front a la primera revolta nobiliària contra el seu regnat. Encara en patiria dues més abans de complir els 20. Als 13 anys, per tal d'intentar assegurar la descendència, es va casar amb Elionor de Castella. Al llarg de la seva vida es tornaria a casar amb Violant d'Hongria i amb Teresa Gil de Vidaure, i se li coneixen fins a vuit amants «oficials». Va tenir 14 fills, nou amb la reina Violant, i tres amb les seves amants. Una malaltia fulminant li va provocar la mort el 27 de juliol de 1276.

L'elecció del seu nom té una història curiosa. S'havia de dir Pere, com el seu pare. L'atzar, però, acabaria decidint el seu nom. La seva mare va encendre 12 ciris amb els noms dels 12 apòstols i el darrer a consumir-se va ser el de sant Jaume.

- **Jaume I i els sepulcres reials**
- Monestir de Poblet
- Monestir de Santes Creus
- Monestir de Vallbona de les Monges
- La ruta del Cister
- El *Llibre dels feits* i les grans cròniques medievals
- L'expansió catalana a la Mediterrània
- Els almogàvers

Els monestirs del Cister

Jaume I es troba enterrat al monestir de Poblet, seu del panteó dels reis de la Corona Catalanoaragonesa durant els segles XIV i XV. Aquest monestir, pertanyent a l'orde del Cister, va ser fundat per Ramon Berenguer IV l'any 1150. Declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO el 1991, va ser un dels monestirs més rics i influents de Catalunya.

Actualment, el monestir de Poblet, juntament amb el de Santes Creus i el de Vallbona de les Monges, forma part de la ruta del Cister, un recorregut turístic cultural que recorre les comarques de la Conca de Barberà, l'Alt Camp i l'Urgell, tot resseguint les diferents edificacions religioses de la zona.

Dels tres monestirs cistercencs, Santes Creus és el que reprodueix amb més fidelitat el pla bernardí de construcció. Com el de Poblet, es va fundar al 1150 però va tenir vida monàstica fins al 1835, any en què es va produir l'exclaustració definitiva dels monjos. El de Vallbona de les monges és l'únic monestir femení de la ruta. Amb data de fundació del 1153, no es va integrar totalment a l'orde del Cister fins al 1176.

Poblet i Santes Creus
A dalt, porta reial del monestir de Santa Maria de Poblet, franquejada per dues torres octogonals. A sota, tomba del rei Pere le Gran, l'única d'un sobirà de la Corona d'Aragó que no ha estat mai profanada.

Vallbona de les Monges
A la dreta, el cenobi cistercenc femení de Vallbona de les Monges, a la província de Lleida, fundat al segle XII.
A baix, un detall del claustre del monestir de Santes Creus, a Aiguamúrcia.

El *Llibre dels feits*

Jaume I, però, no tan sols ocupa un lloc privilegiat a la història per totes les seves conquestes polítiques i militars, o per la tasca legislativa que va emprendre. Va ser el primer monarca europeu que va escriure la seva pròpia autobiografia: el *Llibre dels feits*. Més tard, un dels seus descendents, Pere el Cerimoniós, també ho faria. En aquesta crònica Jaume I narra la seva vida, descriu les seves gestes i parla en primera persona i amb un to molt proper d'aspectes íntims de la seva personalitat.

El *Llibre dels feits* és la primera de les quatre grans cròniques escrites entre finals del segle XIII i durant el XIV. A la de Jaume I, la succeirien la de Bernat Desclot, la de Ramon Muntaner i la d'un altre rei, Pere el Cerimoniós. Van ser escrites per ser testimonis d'una època històrica i tenien una voluntat didàctica. Les quatre configuren el millor conjunt historiogràfic de l'Europa medieval. Per la seva qualitat literària destaca la de Ramon Muntaner, qui, entre moltes altres coses, narra l'expansió catalana pel Mediterrani i les expedicions dels almogàvers, de les quals va formar part.

Per tot això i molt més, la figura de Jaume I encara manté la imatge d'heroi nacional arreu de tots els territoris de parla catalana.

Inspiració

El personatge del bandit Serrallonga ha estat protagonista de molts gravats, com el que es pot observar sobre aquestes línies.
També ha inspirat algunes produccions cinematogràfiques; a l'esquerra, cartell d'una de rodada el 1948.

4 Serrallonga i Perot Rocaguinarda

Els dos bandolers més coneguts i importants de la història de Catalunya són Serrallonga i Perot Rocaguinarda. Els dos, coetanis, van viure una època convulsa de crisi econòmica i social, a cavall entre finals del segle XVI i la primera meitat del segle XVII. L'augment de la població i l'empobriment de molts pagesos, menestrals i membres de la petita noblesa van provocar un auge del bandolerisme.

Joan Sala Ferrer *Serrallonga* (1594-1634) va néixer a Viladrau en el si d'una família pagesa benestant. Aviat, però, les dificultats econòmiques el van empènyer a delinquir. El sobrenom de Serrallonga el deu a la seva dona, Margarida Tallades, pubilla del mas de Serrallonga de Querós. Al principi, Serrallonga compaginava l'activitat delictiva amb la vida de pagès. El 1622, però, tot va canviar quan va matar un veí que l'havia denunciat. Va ser l'inici d'una fugida que va acabar amb la seva mort. El bandoler es va dedicar plenament a la colla de bandolers que dirigia i a assaltar masies, segrestar gent per obtenir rescats i cometre assassinats. Finalment, va ser capturat el 31 d'octubre de 1633 a prop de Santa Coloma de Farners i executat a Barcelona el 8 de gener de 1834.

Perot Rocaguinarda (1582-?) era fill d'una família pagesa benestant d'Oristà, a Osona. Als 19 anys va anar a Vic a aprendre un ofici i es va integrar al servei del cap dels Nyerros de la ciutat, que estaven enfrontats amb els Cadells, comandats en aquell moment pel bisbe de la ciutat. El 1602 va participar a l'assalt dels Nyerros contra el palau episcopal i va iniciar la seva vida de bandoler. Rocaguinarda era un bon estrateg i tenia grans dots de lideratge, cosa que el feia ser respectat pels seus homes i temut pels enemics, incloent-hi els soldats i l'autoritat. Entre 1607 i 1611 va ser el bandoler més important de Catalunya. La seva vida delictiva, però, es va acabar quan va decidir acollir-se al perdó reial, amb tota la seva quadrilla, a canvi d'anar a lluitar com a capità dels terços reials a Nàpols.

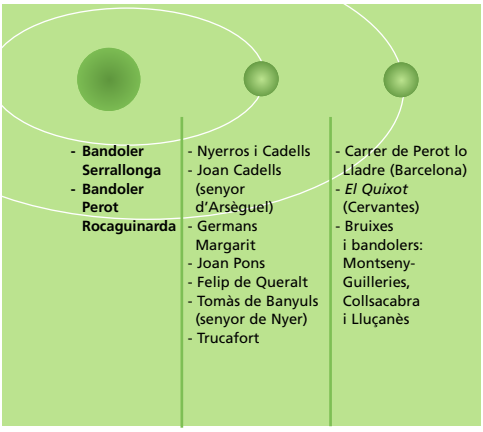

Nyerros i Cadells

Els bandolers passaven desapercebuts entre la població. Tan sols els distingia una cosa: una capa de pastor que utilitzaven per amagar les armes que duien en una ampla faixa de cuir, la xarpa. Hi havia diferents bàndols: els Nyerros, els Cadells, els Voltors, els Morells... i sovint s'enfrontaven entre ells.

Els Cadells era un dels bàndols més importants del Principat de Catalunya. L'altre era el dels Nyerros, que va ser força actiu durant el primer terç del segle XVII, moment de la màxima expansió del bandolerisme a Catalunya. Alguns estudiosos afirmen que els Cadells representaven els interessos dels pagesos, o bé els drets de les ciutats, contra els dels senyors, representats pels Nyerros.

El cert, però, és que sovint la pertinença a una o altra facció era més una qüestió de tradició familiar que no pas de fidelitat ideològica. La xarxa d'ambdues faccions cobria el Principat i es reproduïa a les institucions catalanes. Entre els funcionaris de l'audiència hi havia defensors dels Cadells i dels Nyerros, i també la tensió entre els dos bàndols es reproduïa a escala local, com va ser el cas de les hostilitats municipals a Esparreguera el 1640, i en el bandolerisme rural popular. Rocaguinarda era Nyerro, filiació atribuïda també al capitost rebel que el 1640 es va erigir en comandant superior d'un exèrcit pagès català. Ambdues faccions obstaculitzaven la gestió de l'administració reial castellana.

Alguns dels bandolers més coneguts van ser els germans Margarit i Trucafort (Cadells), Joan Pons, Felip de Queralt i Tomàs de Banyuls (Nyerros).

El manxec més famós
A la pàgina de l'esquerra es pot observar un detall de la pintura de J. Moreno Carbonero que il·lustra un passatge del *Quixot*.
Sobre aquestes línies, pàgina d'una edició en català del llibre cervantí.

La creu de les Guilleries
A la dreta es pot veure la creu de Sant Miquel o de les Guilleries, construïda sobre les runes de l'antic castell de Solterra.

Personatges de llegenda

Amb els anys, sobretot durant el Romanticisme, la llegenda de molts bandolers ha desdibuixat la realitat, com en el cas de Serrallonga, i s'ha arribat a afirmar que robaven als rics per donar-ho als pobres. Desafortunadament això no és cert i, si en algun cas van tenir suport popular, va ser només pels atacs als combois reials que transportaven els diners dels impostos. Mai, però, repartien el botí obtingut entre la població.

Perot Rocaguinarda va ser un dels pocs bandolers que va gaudir d'un ampli reconeixement en vida. Així, a Barcelona, se li va dedicar un carrer –el carrer de Perot lo Lladre– on es creu que es va amagar durant un temps. El qui el va immortalitzar, però, va ser l'escriptor Miguel de Cervantes, que el va incloure com a personatge a la segona part del *Quixot* amb el nom de Roque Guinart.

Els bandolers acostumaven a actuar a les serralades prepirinenques i al Pirineu. El Montseny, les Guilleries i les Gavarres eren zones d'amagatall. El coneixement del territori els donava avantatge davant les autoritats. Això, alhora, els permetia atacar els viatgers, fins i tot representants reials, que circulaven pels passos de muntanya de les principals vies de comunicació, i desaparèixer amb relativa facilitat sense que els enxampessin.

En el territori muntanyenc del Montseny-Guilleries-Lluçanès (Sant Hilari de Sacalm, Arbúcies, Olost, Sant Feliu Sasserra i Viladrau) es pot resseguir la ruta turística «Boscos de bruixes i bandolers». Les bruixes i els bandolers, com ara Serrallonga i Rocaguinarda, van viure en aquesta zona durant el segles XVI i XVII. Aquesta temàtica també està inclosa en la resta de productes turístics recollits sota la marca la «Catalunya rebel», que va des del segle XVI fins al XVIII.

Les llegendes i la història, però, no són l'únic patrimoni d'aquesta part de Catalunya. Hi ha cinc frondosos boscos: el bosc de les Forques, a Sant Feliu Sasserra, l'escenari de la caça de bruixes; el bosc de Rocaguinarda, a Olost, dedicat a aquest cavaller, que va acompanyar Don Quixot en la seva estada barcelonina; el bosc de l'Aquelarre a Viladrau, on se celebraven els encontres de bruixes i on es feien pocions i remeis; el bosc de Serrallonga, a Viladrau i a Sant Hilari de Sacalm, i finalment, el bosc de Montsoriu, a Arbúcies, l'indret de les masies i els pagesos. Recorre'ls és fer un viatge en el temps i en la història, un passeig en el qual els peus trepitgen escenaris de celebracions i rituals, i els ulls albiren herbes per a pocions i ungüents, camins d'assalt, coves que van servir de refugi i arbres totèmics.

5 Rafael Casanova i les restes de la Barcelona destruïda

Estàtua de Rafael Casanova
Realitzada per Rossend Nobas i ubicada a l'actual passeig de Lluís Companys.

La derrota de l'11 de setembre de 1714 no tan sols va comportar la pèrdua de les llibertats de Catalunya i la seva assimilació a Castella, sinó que també va tenir conseqüències físiques per a la ciutat de Barcelona. L'exèrcit borbònic va fer construir una ciutadella al costat de la ciutat per prevenir futurs aixecaments i, per fer-ho, va destruir una part del barri de la Ribera. Es va allotjar els veïns al nou barri de la Barceloneta.

Una part de la zona destruïda va sortir a la llum arran de les obres fetes a l'antic mercat del Born per instal·lar-hi una biblioteca. Les restes aparegudes, unes de les més ben conservades d'Europa d'època medieval i moderna, permeten conèixer millor com era la vida d'un dels barris més actius de la ciutat. Fins i tot, s'han trobat bombes que van ser utilitzades en el darrer setge de la ciutat. A pocs metres de Santa Maria del Mar i seguint el passeig del Born es pot veure l'estructura de l'antic mercat, que acull al seu interior les restes de la Barcelona destruïda per la guerra de Successió. El jaciment i el petit museu que s'hi ha construït es poden visitar.

L'Ajuntament de Barcelona va tenir la iniciativa d'erigir un monument a Rafael Casanova per celebrar l'enderrocament de la Ciutadella. L'estàtua formava part d'una sèrie sobre personatges il·lustres catalans, i es va instal·lar a l'Exposició Universal de 1888. Va ser esculpida per Rossend Nobas, amb un sòcol amb relleus de Josep Llimona, i mostra un Casanova en el moment en què, tot i estar greument ferit, aguanta la bandera de Santa Eulàlia en actitud ferma i heroica davant la derrota imminent.

En un principi, l'estàtua de Rafael Casanova es va col·locar a l'actual passeig de Lluís Companys, però l'any 1914 va ser traslladada al seu emplaçament actual, a la confluència entre la ronda de Sant Pere i el carrer Alí Bei, aproximadament al lloc on va caure ferit fa 200 anys.

- **Monument de Rafael Casanova**
- **Restes de la Barcelona destruïda**

- General Josep Moragues
- El Fossar de les Moreres
- Planta del mercat del Born

- Cardona (resistència de Cardona, capitulació el 18 de setembre de 1714)
- La guerra de Successió: un conflicte europeu

Vestigis de la nostra història
A l'esquerra, la plaça del Fossar de les Moreres, situada al costat de l'església de Santa Maria del Mar. A la dreta, imatge de l'excavació de la planta del mercat del Born.

La memòria d'una derrota

Rafael Casanova (1660-1743) és un símbol de resistència. Era el conseller en cap quan va esclatar la guerra de Successió i les tropes enemigues van assetjar Barcelona. Nascut a Moià, al Bages, Casanova va estudiar dret a Barcelona i va exercir d'advocat fins que, el 1706, va ser nomenat conseller tercer de la ciutat.

Quan els catalans van decidir donar suport al pretendent a la Corona espanyola Carles d'Àustria, Felip de Borbó, que també ambicionava coronar-se rei, va enviar les seves tropes a encerclar la ciutat. El setge va durar mesos: del 25 de juliol de 1713 a l'11 de setembre de 1714. Casanova va ser nomenat conseller en cap de Barcelona –màxima autoritat de la ciutat i de la milícia– el 30 de novembre de 1713. L'agost de 1714, Barcelona va poder resistir l'assalt de les tropes borbòniques els dies 12, 13 i 14, però la situació era ja desesperada. Finalment, l'11 de setembre de 1714, dia de l'assalt definitiu dels borbons contra Barcelona, Casanova es va presentar a la muralla amb la bandera de santa Eulàlia, patrona de la ciutat, per tal de donar ànims als defensors i va ser ferit greument a la cuixa. Amb la victòria borbònica, el Consell de Cent va ser abolit i els béns de Casanova embargats. Es va retirar a Sant Boi de Llobregat i va reprendre la seva vida d'advocat fins a la seva mort.

El general Josep Moragues (1669-1715) va ser un dels militars catalans que va lluitar per la causa austriacista durant la guerra de Successió. Moragues, per motius de parentiu, es relacionava amb gent de la plana de Vic, que tenia un fort sentiment antifrancès per les constants incursions del seu exèrcit en territori català. Per això, quan es va designar Felip V com a successor de Carles II, Moragues va ser un dels signants del Pacte dels Vigatans, el document que comprometia els catalans a aportar homes armats quan els anglesos desembarquessin a Barcelona per defensar els interessos de l'arxiduc Carles d'Àustria, en virtut del Pacte de Gènova. Fins al 1707, Moragues va formar part del regiment d'elit de l'exèrcit català i va anar adquirint un gran prestigi. Va ser ascendit a general i nomenat governador de la fortalesa de Castellciutat. El 1713 va haver de cedir la fortalesa als borbons, però va continuar lluitant fins a la caiguda de Barcelona. Acabada la guerra es va voler retirar, però les noves autoritats li van posar vigilància. Després d'intentar fugir a Menorca –controlada pels britànics– sense èxit, va ser detingut i jutjat el 27 de març de 1715. Sentenciat a mort, fou executat a la forca i esquarterat. El seu cap va quedar exposat en una gàbia de ferro al portal del Mar durant 12 anys.

Cardona
El 18 de setembre del 1714, una setmana després de la caiguda de Barcelona, el castell de Cardona (a la dreta), l'últim baluard de les forces catalanes, va capitul·lar davant les tropes borbòniques de Felip V.

L'Onze de Setembre
En aquesta data emblemàtica, que barreja reivindicació, música i festa, molts catalans participen en les propostes que s'organitzen (a dalt).

Un homenatge emotiu

Un dels llocs de reunió a la Diada és el Fossar de les Moreres. Es tracta d'una petita plaça adjacent a Santa Maria del Mar on van ser enterrats molts dels combatents morts durant el setge de Barcelona. En aquest racó de la ciutat se'ls va erigir un monument commemoratiu on es pot llegir la frase que els va dedicar Frederic Soler *Pitarra*: «Al fossar de les Moreres no s'hi enterra cap traïdor, fins perdent nostres banderes serà l'urna de l'honor».

El monument té un important significat emotiu per als catalans, ja que s'hi celebra, des de 1901, l'ofrena floral en memòria dels caiguts en defensa de les llibertats de Catalunya cada 11 de setembre, coincidint amb la Diada Nacional de Catalunya. Aquesta ofrena, com la celebració de la Diada, va ser suprimida durant les dictadures de Primo de Rivera (1923-1930) i Franco (1939-1975). Aquest últim, fins i tot, va ordenar retirar el monument.

Durant els segles XVI i XVII governaren Espanya els monarques de la Casa d'Habsburg, anomenats «els àustries». L'últim d'ells fou Carles II i va morir sense descendència, havent cedit els drets del tro al seu nebot Felip d'Anjou, nét del rei Lluís IX de Borbó (el rei Sol). El regnat d'un borbó a Espanya trencava l'equilibri geopolític d'Europa, a part que Anglaterra, Portugal i Àustria no es volien resignar al fet que França tingués tanta influència sobre Espanya. Per això, van donar suport a l'arxiduc Carles d'Àustria perquè prengués el poder. La guerra va començar el 1702 i amb diversos fronts.

En el darrer setge de Barcelona (1713-1714) la Coronela de Barcelona va ser clau en la defensa de la ciutat contra les tropes borbòniques. Però els 4.500 civils d'aquesta milícia urbana organitzats en batallons (cadascun sota la protecció d'un sant patró cristià) no van ser suficients per resistir l'envestida de l'11 de setembre de 1714. Arran de la victòria final de Felip V s'aboliren per segon cop els miquelets, que havien combatut de forma molt activa a la zona del Maestrat com a partidaris de l'arxiduc. Cardona, l'últim lloc de Catalunya a caure, va capitular finalment el 18 de setembre.

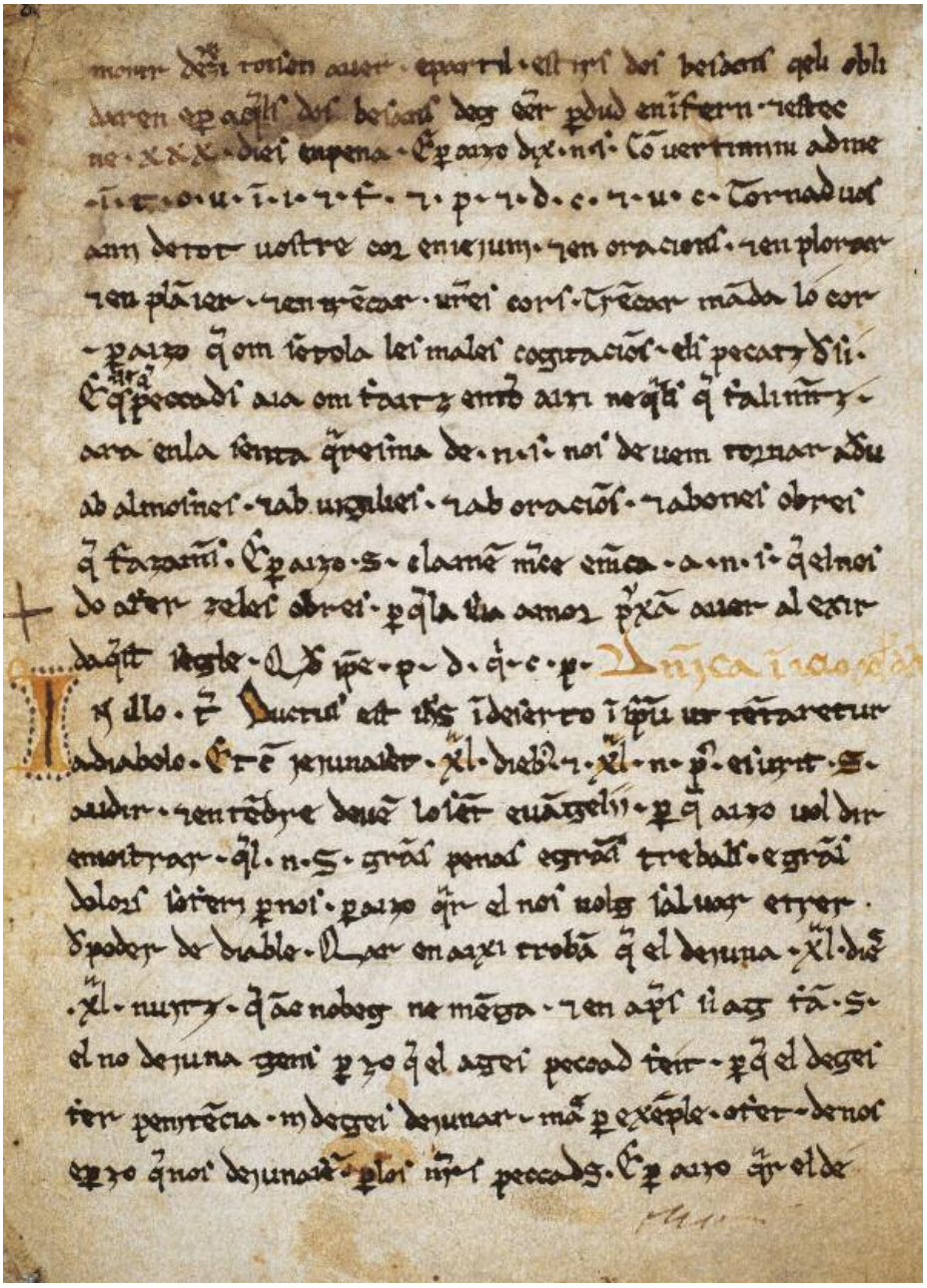

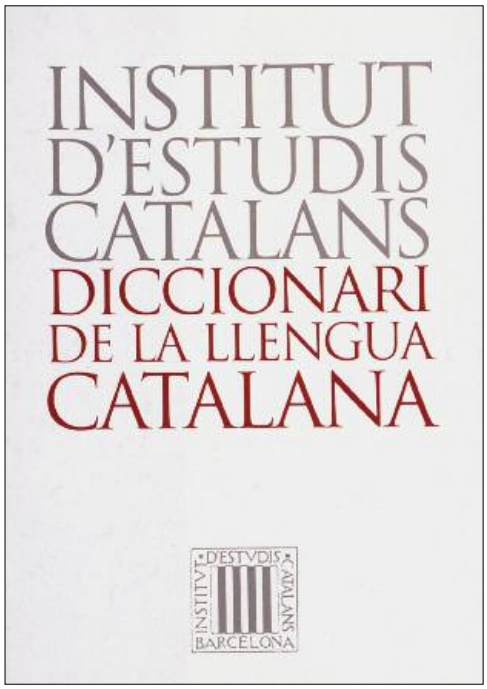

Dels orígens a la norma

Les *Homilies d'Organyà* són el primer document escrit significatiu en llengua catalana. A sota, primera edició del *Diccionari de la llengua catalana*, publicat per l'Institut d'Estudis Catalans.

6 El *Diccionari de la llengua catalana* i les *Homilies d'Organyà*

El 1995 es va editar el *Diccionari de la llengua catalana* de l'Institut d'Estudis Catalans (IEC). El 2007, l'any del centenari de la seva fundació, en va aparèixer la segona edició, corregida i augmentada. Aquest projecte havia començat un segle abans: el 8 de juny de 1907, quan es va fundar l'IEC com a centre d'estudis de la història política, literària, artística i jurídica, i l'any 1911 quan es va crear la seva Secció Filològica.

L'impulsor de l'IEC va ser Enric Prat de la Riba, president de la Diputació de Barcelona. L'Institut es va fundar després del Congrés de la Llengua Catalana de 1906 i havia d'estar destinat a «l'alta investigació de tots els aspectes de la cultura catalana». L'any 2011 està prevista la presentació de la nova *Gramàtica* de l'Institut que completarà l'actualment vigent, que fou redactada per Pompeu Fabra el 1918.

L'IEC havia d'aconseguir la projecció internacional de la comunitat científica catalana i havia de convertir la cultura catalana en una cultura nacional al costat de les altres europees i intercanviar coneixements amb totes elles. A la seva Secció Filològica, al costat dels filòlegs sempre hi va haver creadors literaris, com ara Joan Maragall –mort el mateix 1911–, Àngel Guimerà, Joaquim Ruyra, Jaume Bofill i Mates, Josep Carner, Josep M. López Picó, Carles Riba, Josep M. de Sagarra, Josep Vicenç Foix, Josep M. Llompart, M. Àngels Anglada i Jordi Sarsanedas, entre molts altres.

Sota la batuta de Pompeu Fabra, es va unificar l'ortografia i es va depurar el lèxic. Era indispensable fer-ho, perquè el català, a més de llengua literària, també es pogués utilitzar a l'Administració pública i a l'escola. Prat de la Riba no va poder evitar, però, algunes reticències, que no es van vèncer fins al 1931. De la mà de Pompeu Fabra, l'Institut va publicar al gener de 1913 les *Normes ortogràfiques*, el 1917 va editar el *Diccionari ortogràfic*, i el 1918, la *Gramàtica catalana*.

- **El *Diccionari de la llengua catalana* i les *Homilies d'Organyà***
- **Pompeu Fabra**

- Domini lingüístic de 14 milions d'habitants,
- Present en 4 Estats i quatre comunitats autònomes de l'Estat espanyol
- 11a llengua més parlada de la UE
- 22a llengua més traduïda del món
- 23a llengua amb més presència a Internet

- Llengua mil·lenària
- Present a tota la Mediterrània medieval
- Llengua de papes, reis i savis
- Aragó, País Valencià, illes Balears, Andorra,
- L'Alguer i Catalunya Nord

La projecció internacional de l'IEC va culminar quan va ingressar a la Unió Acadèmica Internacional (UAI), el 1923. La implicació i el reconeixement de l'entitat van ser prou importants com perquè Lluís Nicolau d'Olwer, membre de l'Institut, fos elegit president de la UAI entre el 1935 i el 1937.

Les circumstàncies excepcionals de la dictadura de Primo de Rivera van fer que disposar d'un diccionari normatiu fos prioritari. Pompeu Fabra, per iniciativa de l'editor López Llausàs i amb el suport econòmic de Francesc Cambó, va fer el *Diccionari general de la llengua catalana*, conegut com a *Diccionari Fabra*, que es va publicar en un volum únic el 1932, i que l'IEC va adoptar com a propi. En el pròleg Fabra advertia que era només «el canemàs del futur diccionari de l'Institut».

Figures transcendents
A l'esquerra, tercera edició de les obres d'Ausiàs March, un dels poetes medievals amb més repercussió. A la dreta, Pompeu Fabra, responsable de la normativització de la llengua catalana moderna.

Dominis del català
A la pàgina de la dreta, domini lingüístic del català. Es parla a Andorra, Catalunya, Catalunya Nord (França), Comunitat Valenciana, Franja de Ponent (Aragó) i l'Alguer (Sardenya).

Pompeu Fabra

La tasca de Pompeu Fabra va ser molt important. Aquest enginyer químic va ser el primer a normativitzar la llengua catalana, va establir l'estàndard actual, va normativitzar el lèxic, la morfologia, la sintaxi i la fonètica. Fabra és considerat un referent filològic cabdal pel seu treball incansable a favor de la normativització i la conseqüent normalització de la llengua catalana.

Josep Pla glossa la figura de Fabra en els seus *Homenots*: «Fabra ha estat el català més important del nostre temps perquè és l'únic ciutadà d'aquest país, en aquesta època, que, havent-se proposat obtenir una determinada finalitat pública i general, ho aconseguí d'una manera explícita i indiscutible. El destí de Fabra ha estat únic, gloriós, exclusiu. De l'inenarrable, fabulós naufragi –referint-se a la guerra i la dictadura–, només queda dempeus una obra i una figura: la figura i l'obra de Pompeu Fabra».

Per Pla, l'obra de Fabra és l'obra general i pública de més transcendència perquè suscita una esperança i és un recomençament: «Pompeu Fabra és l'únic català a qui tots els catalans han obeït plenament. Ell és l'únic que ha vist realitzada la noble ambició de tota la seva vida, l'únic que a l'hora suprema haurà pogut dir: "Del meu treball, res no ha estat debades"».

Els dominis del català

Les primeres mostres d'existència de la llengua catalana són dels segles IX i X. Al segle XII comptem amb un document redactat en català: el *Libre Jutge*, encara que l'obra més coneguda del període dels orígens de la nostra llengua siguin les *Homilies d'Organyà*, redactades entre els segles XII i XIII. Són comentaris d'uns sermons fets ja en llengua vulgar; una dada significativa, ja que la missa era en llatí i, per tant, les anotacions demostren que possiblement part del poble ja no utilitzava aquest codi per a la comunicació quotidiana.

El català ha tingut una gran força literària durant la seva història, sobretot a l'edat mitjana, quan Jaume I la va expandir pels actuals territoris de parla catalana i els seus descendents la van estendre per la Mediterrània. Ha estat la llengua de monarques, dels papes Borja, de savis com Ramon Llull i d'escriptors com Ausiàs March. Actualment, la llengua catalana compta amb 11 milions de parlants, tants com, per exemple, la llengua grega. Malgrat tot, el català encara no està reconegut com a llengua oficial a la Unió Europea. Es parla en quatre estats diferents: Andorra, Espanya, Itàlia i França. No obstant això, només és llengua oficial en el primer. En la resta, conviu com a llengua natural amb les llengües oficials de l'estat (espanyol, italià i francès).

Així doncs, més enllà d'Andorra, les fronteres de la llengua catalana són considerades: Salses per l'extrem nord (des del Tractat dels Pirineus, fa 350, la Catalunya Nord forma part de l'Estat francès); Guardamar al sud (País Valencià); Fraga a l'extrem oriental (Franja de Ponent) i Maó a les illes Balears, tot i que s'hi annexa l'Alguer (petita comunitat siciliana on encara hi viuen catalanòfons). Dins del domini del català (la 22a llengua més traduïda del món i la 23a amb més presència a Internet) hi ha l'aranès, una llengua d'origen gascó situada en un territori molt reduït del nord-oest.

LIBRE DEL
VALEROS E STRENU
CAUALLER
TIRANT LO BLANCH
scrites les tres parts
per lo magnifich e virtuos caualler
Mossen Johanot Martorell
e a la mort sua
acabada la quarta, a pregaries
de la senyora Dona Isabel de Loriç,
per
Mossen Martí Johan de Galba
ESTAMPAT NOVAMENT
per
Marian Aguilo y Fuster
VOL. I
BARCELONA
M.DCCC.LXXIII-M.CM.V

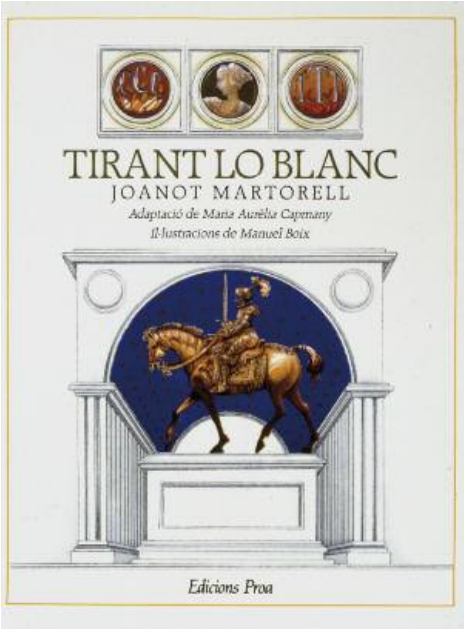

Tirant lo Blanc

Dues portades de l'obra de Joanot Martorell. Sobre aquestes línies, portada del volum I de l'edició a càrrec de Marià Aguilò, imprès a Barcelona el 1873. A la dreta, portada d'una edició actual que conté l'obra sencera. El propi Cervantes va afirmar, al *Quixot*, que aquest mateix era el millor llibre del món.

7 *Tirant lo Blanc,* de Joanot Martorell

El cavaller i escriptor valencià, Joanot Martorell, va escriure *Tirant lo Blanc* durant els anys seixanta del segle XV. Aquesta novel·la cavalleresca es va publicar a València sota la coautoria de Martí Joan de Galba, indicada en el colofó del manuscrit sense especificar quin va ser el grau exacte de col·laboració d'aquest personatge. La novel·la té dos eixos temàtics centrals: la cavalleria i les accions heroiques del cavaller Tirant d'una banda, i les històries amoroses de l'altra.

La novel·la comença amb un jove Tirant que s'adreça a l'ermità Guillem de Varoic per demanar-li consells per esdevenir un gran cavaller. A continuació exerceix un paper destacat en el torneig de noces del rei d'Anglaterra i a partir d'aquest moment és cridat en diversos episodis històrics per combatre els turcs (a Sicília i a Constantinoble) i més tard al nord d'Àfrica, on té un paper molt important en l'evangelització cristiana.

Tirant viu una important història d'amor amb Carmesina, filla de l'emperador de Constantinoble, amb qui aconsegueix casar-se després d'acumular mèrits en gestes i batalles. A la novel·la, però, també abunden altres històries d'amor: la que viuen Estefania i Diafebus, l'emperadriu i Hipòlit..., i escenes eròtiques que aporten humor a l'obra.

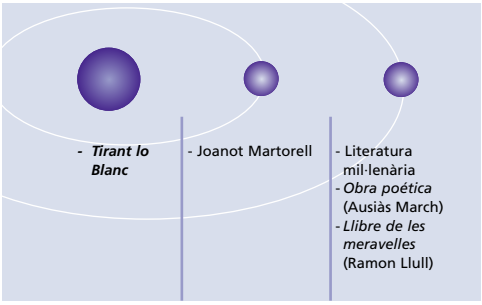

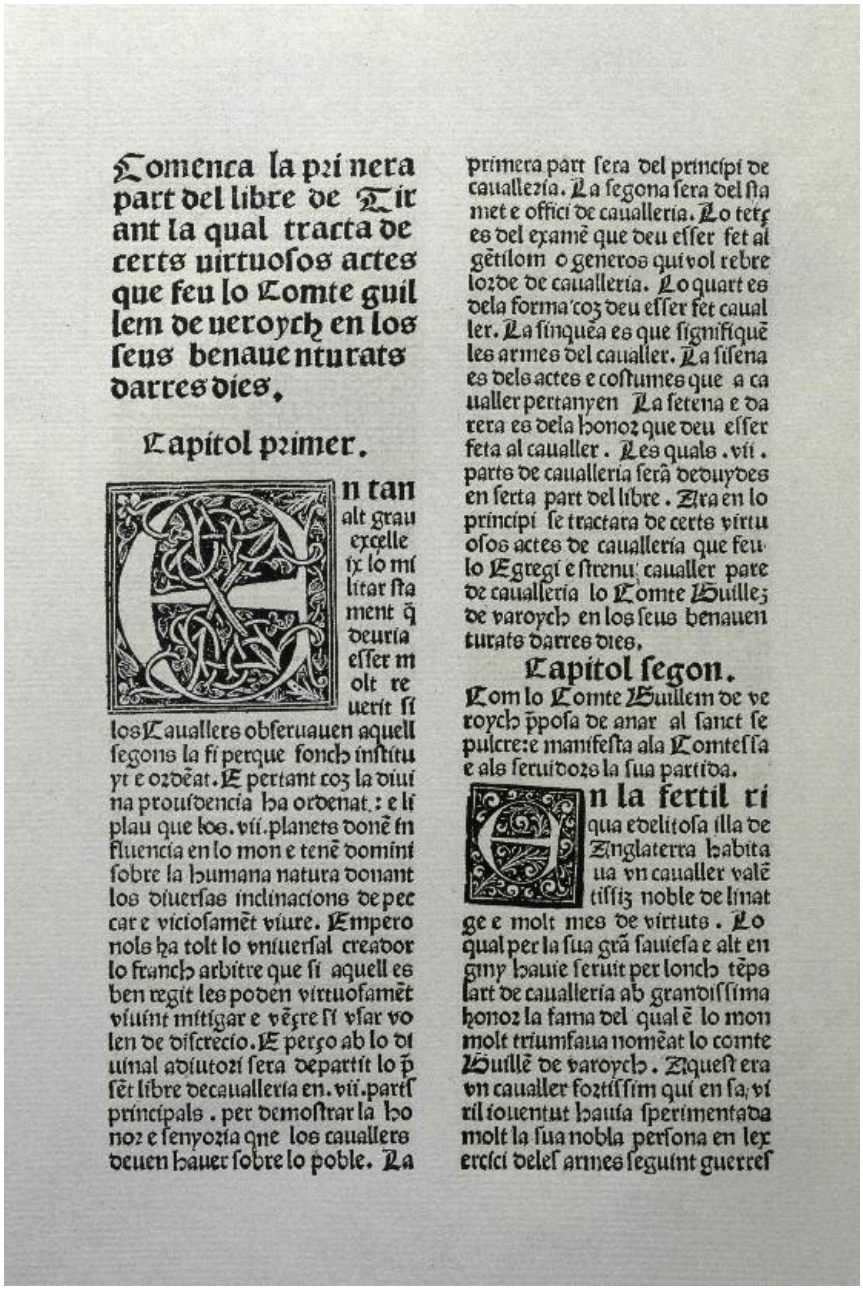

Comenca la primera part del libre de Tirant la qual tracta de certs uirtuosos actes que feu lo Comte guillem de ueroych en los seus benauenturats darres dies.

Capitol primer.

En tan alt grau excellent lo militar stament q̃ deuria esser molt reuerit si los Cauallers obseruauen aquell segons la fi perque fonch institut e ordẽat. E pertant coz la diuina prouidencia ha ordenat: e li plau que los. vii. planets donẽ influencia en lo mon e tenẽ domini sobre la humana natura donant los diuersas inclinacions de peccar e viciosamẽt viure. Empero nols ha tolt lo vniuersal creador lo franch arbitre que si aquell es ben regit les poden virtuosamẽt viuint mitigar e vẽçre si vsar volen de discrecio. E perço ab lo diuinal adiutori sera departit lo p sẽt libre decaualleria en. vii. parts principals. per demostrar la honor e senyoria qne los cauallers deuen hauer sobre lo poble. La primera part sera del principi de caualleria. La segona sera del stamet e offici de caualleria. Lo tetç es del examẽ que deu esser fet al gẽtilom o generos qui vol rebre lorde de caualleria. Lo quart es dela forma coz deu esser fet caualler. La sinquẽa es que significuẽ les armes del caualler. La sisena es dels actes e costumes que a caualler pertanyen La setena e darera es dela honor que deu esser feta al caualler. Les quals. vii. parts de caualleria serã deuydes en serta part del libre. Ara en lo principi se tractara de certs virtuosos actes de caualleria que feu lo Egregi e strenu caualler pare de caualleria lo Comte Guillez de varoych en los seus benauenturats darres dies.

Capitol segon.

Com lo Comte Guillem de veroych ꝓposa de anar al sanct sepulcre: e manifesta ala Comtessa e als seruidors la sua partida.

En la fertil riqua e delitosa illa de Anglaterra habitaua vn caualler valẽtissiz noble de linatge e molt mes de virtuts. Lo qual per la sua grã sauiesa e alt en gmy hauie seruit per lonch tẽps part de caualleria ab grandissima honor la fama del qual ẽ lo mon molt triumfaua nomẽat lo comte Guillẽ de varoych. Aquest era vn caualler fortissim qui en sa vi til iouentut hauia sperimentada molt la sua nobla persona en lexercici delesarmes seguint guerres

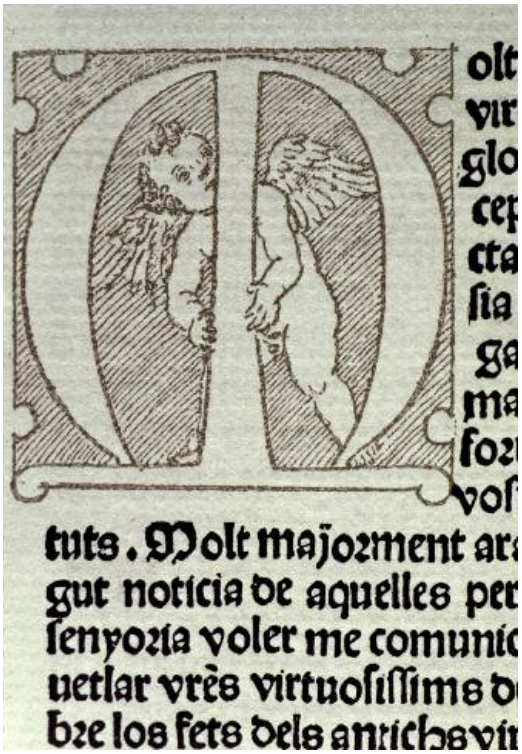

tuts. Molt majorment ar
gut noticia de aquelles per
senyoria voler me comunic
uetlar vrès virtuosissims d
bre los fets dels antichs vir

La precursora

Tirant lo Blanc va ser la primera novel·la cavalleresca impresa (1490). A l'esquerra, dos detalls de pàgines del llibre. A la de dalt, lletra capitular de la dedicatòria del llibre. A la de l'esquerra, inici de la primera part del llibre.

La novel·la cavalleresca

Aquesta gran obra del segle xv català s'emmarca en aquest gènere de la novel·la cavalleresca per la seva versemblança. Els seus personatges són herois humans, i n'és un exemple la mort del mateix Tirant: Martorell, que mai abandona el sarcasme, fa que traspassi per culpa d'una malaltia.

Moltes de les seves escenes són evocacions d'altres grans obres literàries com la *Crònica* de Ramon Muntaner i citacions a Ramon Llull o Enric de Villena, que situen tant aquesta obra com el *Curial e Güelfa* (l'altra gran novel·la cavalleresca catalana medieval) en el pòdium de la literatura europea del moment, per l'elevat nivell cultural i el gran coneixement literari dels autors; això l'ha convertit en font de moltes altres obres posteriors.

La importància del *Tirant lo Blanc* s'expressa fins i tot dins de l'episodi famós del *Quixot* de Cervantes on hi ha un crema de llibres i es decideix salvar aquesta obra del foc. Que Cervantes decidís no convertir-la en cendra demostra la seva importància històrica, la seva qualitat literària i el bon moment que vivia la literatura catalana en el que és considerat el seu segle d'or.

Llibre de les bèsties
Imatge d'una representació teatral, a càrrec de la companyia Comediants, basada en aquesta reflexió política en forma de faula escrita per Ramon Llull.
A l'esquerra d'aquestes línies, estàtua d'Ausiàs March, poeta valencià.

El segle d'or de la literatura catalana

Són també fills d'aquest segle d'or grans autors com Ausiàs March, el més gran poeta valencià de tots els temps, que evoca l'amor entenimentat renaixentista italià, o el gran prosista i filòsof Ramon Llull, que amb obres com el *Llibre de les meravelles* ha passat a la història com un dels pares fundadors de la literatura catalana.

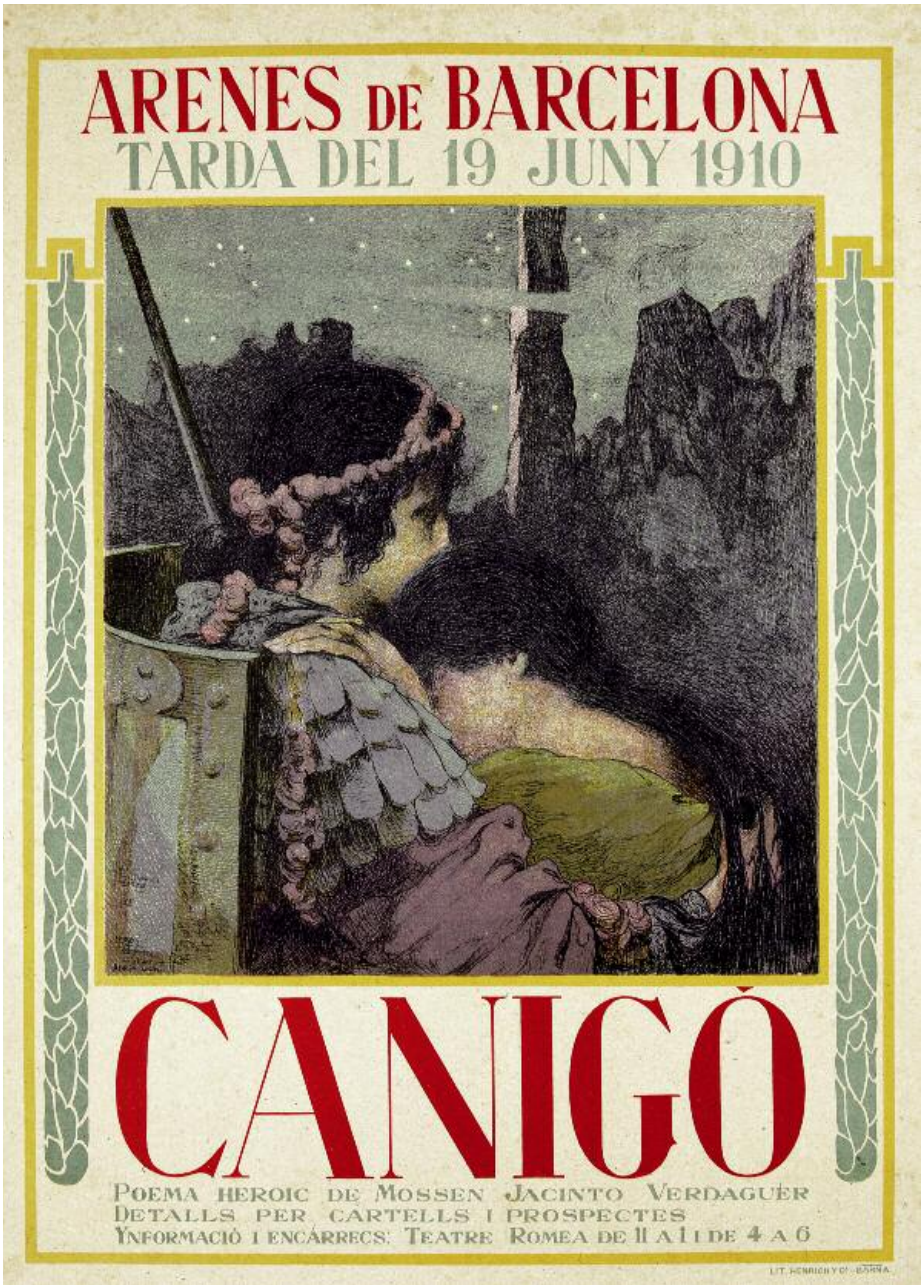

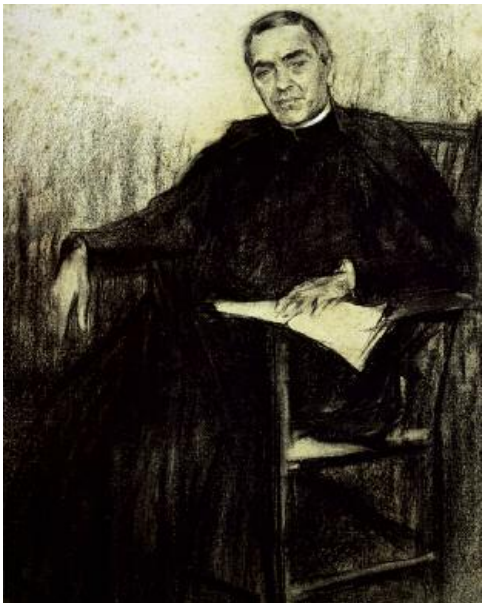

***Canigó* al teatre**

A dalt, cartell d'una representació escènica del poema *Canigó*, de Jacint Verdaguer, el 1910.
A la dreta, retrat al carbó de Verdaguer fet pel pintor Ramon Casas.

8 *Canigó*, de Jacint Verdaguer

Llegir *Canigó*, el gran poema èpic de Jacint Verdaguer, és endinsar-se en un món llegendari, en el qual una història de caràcter romàntic i mític pren una dimensió sorprenent: la geografia s'humanitza, les muntanyes pirinenques esdevenen en un escenari que vibra, i amb un verb encès, que brota com una planta nova a la literatura catalana de finals del segle XIX, dóna als paisatges rudes de les muntanyes una dimensió mítica que arrelarà en la manera de ser catalana. *Canigó* va ser publicat el 1886, però va tenir una gestació llarga. El context és la Catalunya del segle X i les lluites entre cristians i sarraïns pel domini del seu territori. L'argument gira entorn del cavaller Tallaferro i de Gentil, el seu fill. Tallaferro ha anat a lluitar contra els sarraïns, mentre que Gentil, que viu al castell familiar, és encisat i enganyat per una fada, Flordeneu, representant de les forces obscures de la natura, amb qui s'acabarà casant. Un parent seu, Guifré, intenta desfer l'encís i provoca la mort de Gentil. Com a penitència funda un monestir sota la supervisió de l'abat Oliba, personatge històric de gran relleu espiritual i polític en els temps del naixement de Catalunya. Tallaferro també morirà en una batalla contra els sarraïns. D'aquest fons tràgic emergeix la força espiritual de monjos i croats, que pugen als cims i fan fora, amb els seus cants i la seva devoció, les forces tel·lúriques que els dominaven. El més brillant i captivador del llibre són els paisatges, tant per la descripció que en fa Verdaguer, que els coneix profundament (va ser un pioner de l'excursionisme) com pel procés de personificació, en el qual els elements naturals prenen vida. Un dels passatges més coneguts són els últims versos, com a colofó entre el diàleg dels campanars de dos dels grans monestirs de l'entorn del Canigó: el de Sant Martí del Canigó i el de Sant Miquel de Cuixà, que, a l'època de Verdaguer, estaven mig enrunats:

Lo que un segle bastí, l'altre ho aterra,
mes resta sempre el monument de Déu;
i la tempesta, el torb, l'odi i la guerra
al Canigó no el tiraran a terra,
no esbrancaran l'altívol Pirineu.

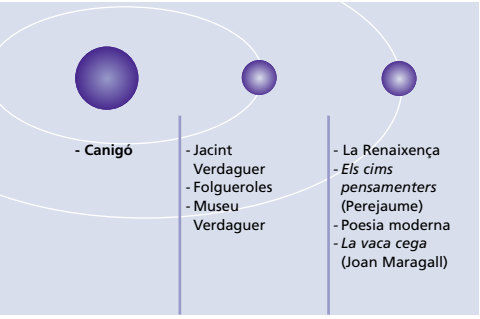

Pocs anys després d'aquesta obra es van iniciar els treballs de reconstrucció dels dos monestirs, que tornen a estar actius i a tenir frares residint-hi.

El poeta del poble

Jacint Verdaguer va néixer a Folgueroles, poble de la Catalunya central, a la comarca d'Osona, el 1845. De molt jove ja va destacar en concursos poètics, especialment en els restaurats Jocs Florals, que es van estendre per Catalunya durant el XIX. Aviat es va decantar per la carrera eclesiàstica i, un cop ordenat sacerdot, va anar compaginant les seves responsabilitats amb una intensa activitat literària.

El 1874 va caure malalt, i el metge li va recomanar com a teràpia que s'embarqués en un vaixell. Va aconseguir convertir-se en capellà d'una ruta marítima transatlàntica. Durant dos anys va estar viatjant entre Barcelona i Amèrica, i d'aquesta època són algunes de les seves obres més cèlebres, com *L'Atlàntida*, l'altre gran poema èpic que va escriure, en el qual descriu la terra mítica enfonsada a l'Atlàntic, i *L'emigrant*, un dels poemes més populars a Catalunya, que posteriorment es convertiria gairebé en l'himne oficiós del país en retratar els sentiments dels milers de catalans que van haver de deixar el país després de la guerra de 1936-1939.

Un cop restablert, Verdaguer va ser cridat pel marquès de Comillas, de l'alta burgesia barcelonina, per convertir-se en el capellà de la família i en el responsable del repartiment dels recursos que destinava a ajudar els pobres. En aquests anys va escriure *Canigó*, entre d'altres obres. Van ser anys de plenitud fins que el 1886 va fer un viatge a Terra Santa i va patir un enorme trasbals intern, de caràcter místic, en visitar els escenaris de la vida de Jesucrist. La seva vida va trontollar, i degut, i a causa de diverses irregularitats, com la pràctica d'exorcismes o el repartiment de més recursos dels que disposava entre la gent necessitada, va acaba reclòs per les autoritats eclesiàstiques al santuari de la Gleva, a la seva comarca natal. Els anys que va passar al santuari de la Gleva esdevingueren per a ell un exercici ascètic que recull en els versos desolats i dramàtics reunits en *Flors del Calvari*.

S'hi va estar dos anys, fins que en va fugir, fet que va comportar un enorme enrenou al país, especialment perquè l'escriptor va donar a conèixer el seu punt de vista en uns polèmics articles que va publicar la premsa de l'època sota el títol «En defensa pròpia». Després d'un període turbulent, va aconseguir ser rehabilitat. Però el seu estat de salut delicat va provocar-li la mort en poc temps, el 1902, a l'edat de 57 anys. La seva popularitat era, però, enorme, tant per la seva poesia com pel seu posicionament vital donant suport als desfavorits i el seu enfrontament amb l'autoritat. El seu enterrament va ser una enorme manifestació popular de dol, de les més grans que es recorden a Catalunya, amb milers de persones al carrer seguint la comitiva fúnebre.

Les muntanyes del Canigó
Al poema de Mossèn Cinto, nom religiós de Jacint Verdaguer, el massís del Canigó (a la pàgina de l'esquerra) pren vida i es converteix en un altre protagonista de l'acció.

L'univers Verdaguer
A dalt, habitació del poeta a la Casa Museu Verdaguer de Folgueroles. A la dreta, retrat de poeta a la font del Desmai, també a Folgueroles.

Poesia i Renaixença

Després de gairebé cinc segles de literatura en català feble i sense grans obres, Verdaguer és l'autor més important del període anomenat la Renaixença, que durant el segle XIX va iniciar el procés de recuperació cultural i literària del país. Diversos autors d'aquesta època s'inspiren en l'edat mitjana i recreen la seva èpica fabulosa. Però cap d'ells serà capaç de reprendre aquell esperit amb un llenguatge formalment modern i tan ric com el que utilitza Verdaguer. La seva importància és cabdal a la segona meitat del XIX, i la influència del seu pensament, que va des de Gaudí fins als artistes actuals més reconeguts, com Perejaume, permanentment reivindicada. Perejaume, en un dels seus textos, *Cims pensamenters de les reals i verdagueres elevacions*, posa en relació Verdaguer, Gaudí i Maragall, dos escriptors i un arquitecte que projecten una mirada nova sobre la natura i la traslladen a les seves obres.

Hi ha nombrosos poemes de Verdaguer que avui dia formen part de la cultura popular. Al mateix temps, la vigència literària de molts dels seus textos és tal que encara és un dels autors més citats i estudiats de la literatura catalana. Les noves generacions d'artistes, escriptors i cantants reivindiquen el seu llegat i el seu posat humil i alhora irreductible, insubornable, abocat a l'activitat artística amb passió cega. I potser encara més important que tot això és la grandiosa aportació que va fer a la llengua catalana, que en els moments en què ell es va posar a escriure es trobava en el punt més feble i desprestigiat de la nostra història. Per tot això, l'obra culminant de Verdaguer, *Canigó*, es manté, encara avui, com un dels textos més importants de la literatura catalana.

A Folgueroles, el poble on va néixer; a la serra de Collserola, sobre Barcelona, i a Vil·la Joana, la casa on va morir, es poden trobar els dos museus i centres de documentació més importants per conèixer la vida i obra del poeta. Al seu municipi natal hi ha, des de 1960, la Casa Museu Verdaguer, que va ser possible gràcies a les aportacions populars dels veïns del seu poble. S'hi poden trobar detalls de la seva vida i hi organitzen rutes pels llocs que freqüentava. Els continguts i el perfil de la Casa Museu Verdaguer de Barcelona són similars, però en aquest cas les activitats se centren en la ciutat, especialment les rutes comentades pels llocs relacionats amb la vida de Verdaguer.

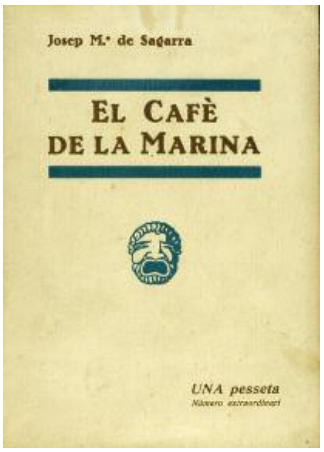

L'esperit del Romanticisme

A dalt, l'actor Enric Borràs encarnant la figura de Manelic en una representació de *Terra baixa*, d'Àngel Guimerà. A la dreta, coberta del llibre de Josep Maria de Sagarra, *El Café de la Marina*.

9 *Terra Baixa,* d'Àngel Guimerà, i *El Cafè de la Marina,* de Josep Maria de Sagarra

Terra baixa, d'Àngel Guimerà, s'emmarca dins del teatre romàntic de finals del segle XIX i representa la història d'un triangle de personatges: en Manelic, la Marta i en Sebastià. Els tres viuen un conflicte amorós en el qual s'enfronten dos mons irreconciliables: la terra baixa, corrompuda pel caciquisme rural, el materialisme i les convencions socials; i la terra alta, d'on prové en Manelic, la resistència al progrés, el món de la puresa i les bones intencions. La trama de l'obra ha esdevingut simbòlica del teatre català pel seu final, on en Manelic, per l'amor sincer i correspost que sent per la Marta, acaba matant en Sebastià –el cacic que vol dominar les seves vides amb ànsies de poder– i exclama la famosa frase: «He mort el llop!».

El Cafè de la Marina de Josep Maria de Sagarra és de 1933 però se situa en el marc d'un teatre molt anterior, a l'estil de Guimerà. En aquest cas, però, la situació no es desenvolupa en un marc rural sinó mariner: un poblet de la costa empordanesa. Dues filles d'un cafeter, Rosa i Caterina, viuen la resolució de la seva vida amorosa. Mentre Rosa, la filla petita, es casa feliçment amb Rafel, Caterina es veu com l'ovella negra pel fet d'haver patit un avortament i és obligada a casar-se amb Bernat, un rossellonès, a desgrat. Ell, però, en conèixer la situació i el desacord de Caterina, l'abandona i ella s'adona que està enamorada de Claudi, que li correspon, i finalment es casen. Dos casos per tant, de finals feliços i triangles amorosos resolts amb l'acompliment dels desitjos de les protagonistes femenines, que lluiten pels seus veritables sentiments.

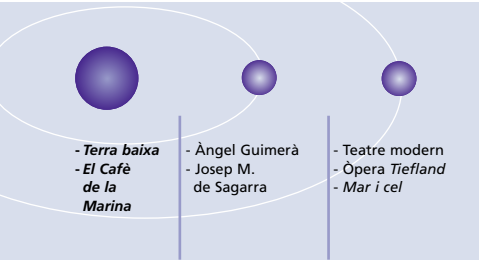

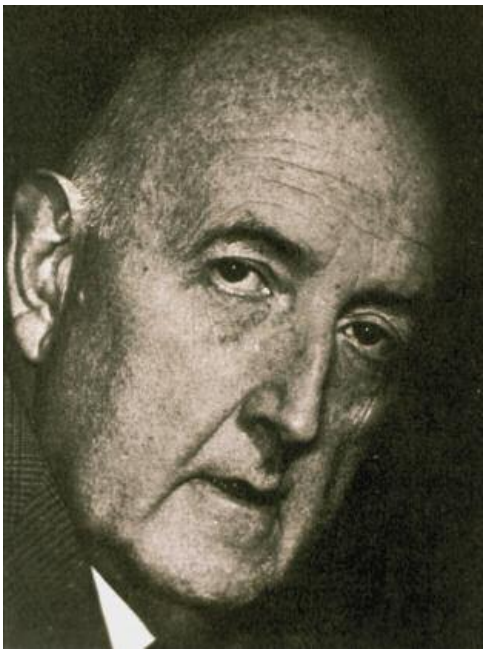

Homes de teatre
A l'esquerra, retrat d'Àngel Guimerà fet per Ramón Casas.
A dalt, una fotografia de Josep Maria de Sagarra.

Àngel Guimerà i Josep Maria de Sagarra

Àngel Guimerà (1845-1924) és el gran dramaturg del segle XIX. Amb obres com *En Pólvora, Terra baixa, Maria Rosa* o *Mar i cel* esdevé el primer referent del teatre modern, que construeix obres d'actualitat en l'època, que tenen com a temàtiques l'amor impossible, els conflictes socials, el progrés, la revolució industrial...

Guimerà tindrà seguidors fidels com Josep Maria Sagarra, que encara prendran els seus patrons durant el segle XX i la seva obra serà mundialment coneguda, especialment *Mar i cel*, objecte d'un musical d'èxit representat durant dècades per Dagoll Dagom, o *Terra baixa*, convertida en òpera *(Tiefland)*, representada al Liceu amb gran èxit i traduïda a molts idiomes.

Josep Maria de Sagarra (Barcelona, 1894-1961) és un autor que tot i viure la primera meitat del segle XX conrea una literatura encapçalada per Verdaguer i Pitarra com a models, i té obres molt conegudes, tant de novel·la (*Vida privada* és un retrat de la decadència de l'aristocràcia barcelonina molt reeixit), com de poesia (*Cançons de rem i de vela* esdevé un referent de la poesia per ser recitada) o de teatre: (*L'hostal de la Glòria* o *El Cafè de la Marina* són obres de teatre modern arrelat als esquemes guimeranians que omplirà teatres per tocar temes tan quotidians com la vida als pobles, els triangles amorosos o la lluita pels propis principis).

Mar i cel
Representació de l'obra *Mar i cel*, d'Àngel Guimerà, estrenada al Teatre Victòria de Barcelona al 1988. A l'escenari, Carles Gramaje i Teresa de la Torre.

El teatre modern català

La vida teatral barcelonina se centrava durant la primera meitat del segle XIX dins de les muralles, a la Rambla i els carrers dels voltants. En aquell moment va sorgir la preocupació per la professió teatral i es van començar a construir teatres, alhora que es creaven escoles dramàtiques i s'editaven obres amb teories diverses sobre la formació teatral.

Entre els autors catalans més importants de principi de segle són destacables Josep Robrenyo i Francesc Renart. Es tractava d'un teatre senzill, però molt efectiu quant a la seva intenció de propaganda política. Robrenyo va escriure sainets costumistes en què es descriuen les formes de vida i la mentalitat de la menestralia barcelonina del moment. Aquests sainets serien un dels antecedents del teatre que conrearan autors costumistes com ara Emili Vilanova a partir de la dècada del 1860.

El teatre romàntic aparegué a Catalunya amb obres en castellà, però cap al 1860 ja es produïren les primeres obres en català. Víctor Balaguer va ser el principal conreador del drama i la tragèdia històrica, amb obres com *Don Joan de Serrallonga* (1876) o *Les esposalles de la morta* (1879). Entre els autors de melodrames destaca Eduard Vidal i Valenciano amb *Tal faràs, tal trobaràs* (1865), que ja inclou molts elements costumistes. També s'escriu un tipus de melodrama molt efectista i exagerat de la mà de Jaume Piquet amb obres com *La morta enterrada en vida o el secret d'aquell convent* (1886). El primer període en la creació dramàtica d'Àngel Guimerà es destaca especialment per la voluntat de seguir una proposta programàtica plantejada sobretot per Josep Yxart, el crític més cèlebre del moment. En el context del teatre català de l'època dominava la figura de Frederic Soler, que havia consolidat uns models de teatre en català de base melodramàtica en què alternava les comèdies costumistes amb els drames rurals o històrics. La insatisfacció que molts intel·lectuals catalans sentien davant d'aquest teatre i del monopoli que hi exercia l'autor de *La dida* els mogué a buscar-ne una alternativa que, de passada, atorgués a l'escena local un prestigi literari que l'excessiu popularisme d'aquest dramaturg no permetia assolir.

L'aproximació a la realitat contemporània i als processos de canvi que patia la societat catalana apuntava cap a un model clarament urbà i industrial que va singularitzar la producció de Guimerà d'aquell període. L'autor va crear una dramatúrgia pròpia que plasmava tot això juntament amb el tema dels conflictes personals a obres com *Terra baixa*. Com ja s'ha dit, es van fer adaptacions d'aquesta obra, la més important però és l'òpera verista *Tiefland*, composta per Eugen d'Albert sobre el llibret en alemany de Rudolph Lothar.

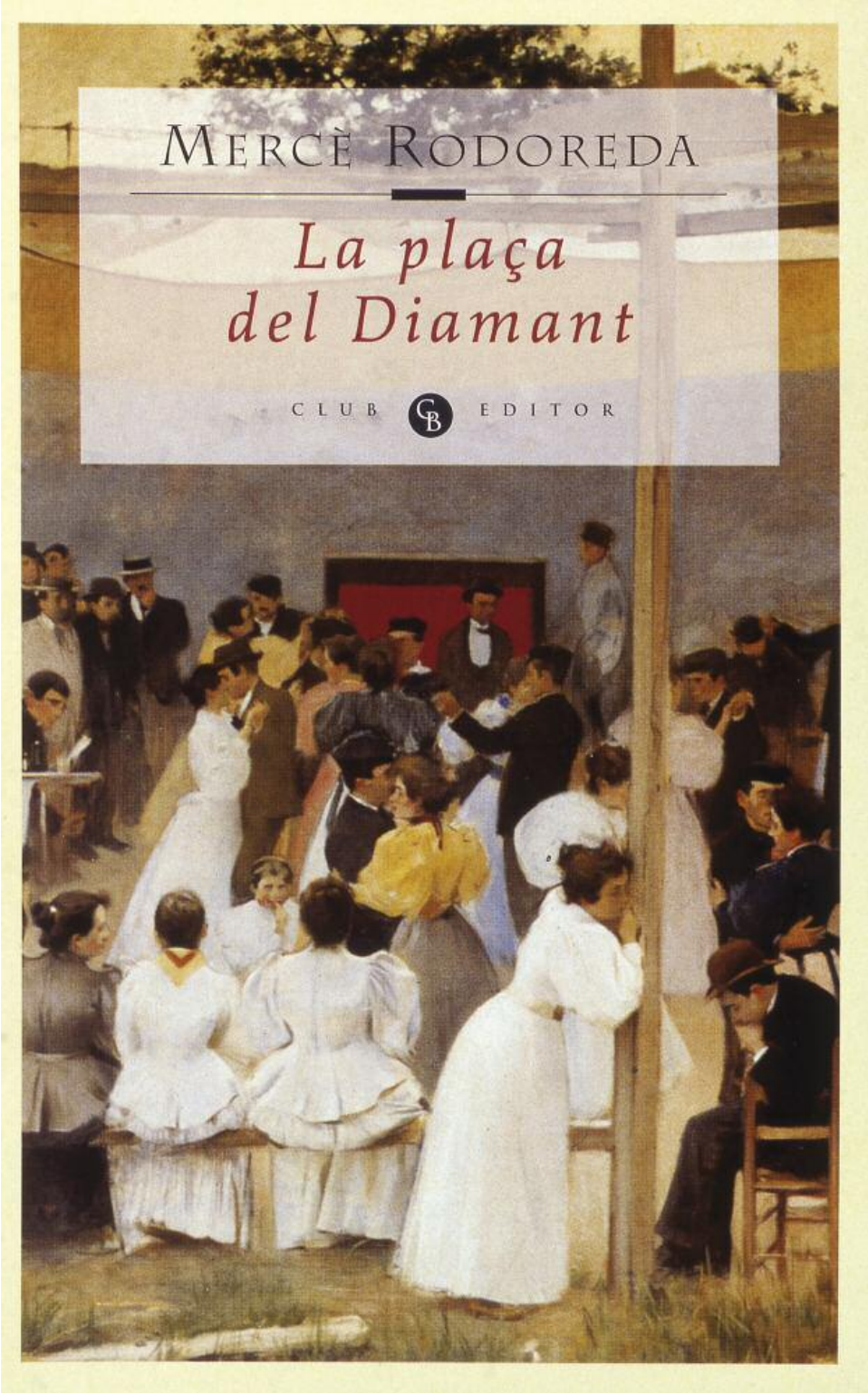

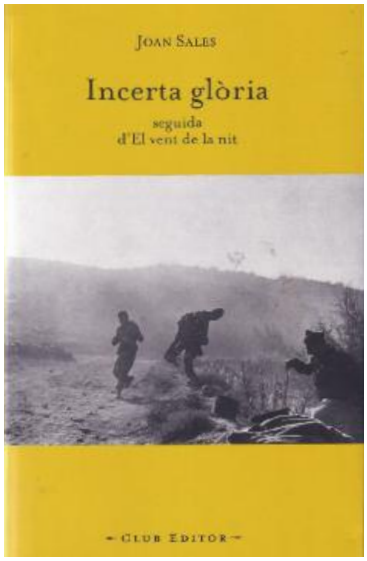

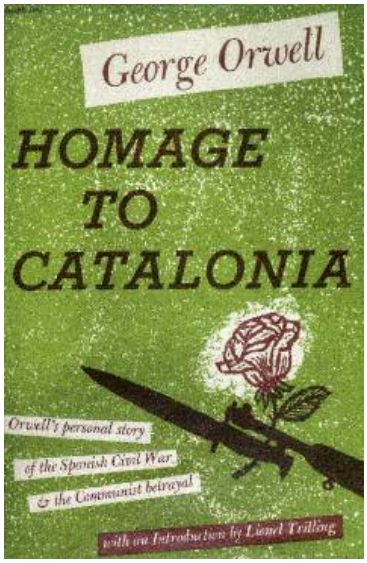

Literatura i Guerra Civil
Cobertes dels llibres *La plaça del Diamant,* de Mercè Rodoreda, *Homenatge a Catalunya*, de George Orwell, i *Incerta glòria*, de Joan Sales.

10 Trilogia de la Guerra Civil

La plaça del Diamant –de Mercè Rodoreda–, *Incerta glòria* –de Joan Sales– i *Homenatge a Catalunya* –de George Orwell– representen tres visions personals i complementàries del període final de la II República i la Guerra Civil espanyola, i descriuen les seves conseqüències per a Catalunya i els seus habitants. L'impacte de la Guerra Civil de 1936-1939 ha inspirat les millors obres de la literatura catalana contemporània, com també inspirà destacats escriptors internacionals que, com George Orwell, van sentir-se atrets per la lluita antifeixista de Catalunya.

La postguerra comprèn una època inicial forçosament letàrgica perquè hagueren de desaparèixer publicacions periòdiques, institucions i llibres. Durant un parell de dècades les restriccions afavoriren el predomini marcat de la poesia, primer amb la plenitud de l'obra i el mestratge de Carles Riba, amb les exemplars Elegies de Bierville (1942), i l'acció constant de J.V. Foix (Sol i de dol, 1947). Poetes morts molt joves (Rosselló-Pòrcel, Màrius Torres, Salvat-Papasseit) serveixen de bandera a les noves generacions que tot seguit sorgiren.

La plaça del Diamant (1962) és probablement l'obra més important de l'escriptora Mercè Rodoreda. Centrada en el període que va des de la República fins a la postguerra, la novel·la relata la vida d'una de tantes dones que van veure marxar i morir a la guerra les persones estimades, que van passar gana i viure penúries per tirar endavant els fills, mentre acceptaven resignades els convencionalismes d'una època que sempre deixaven les dones en un segon pla. És, doncs, una perspectiva diferent del conflicte. No tan sols es narren els seus efectes sobre la població de rereguarda, sinó també el punt de vista femení, amb els problemes intrínsecs al propi gènere, independentment de la conjuntura política del moment.

Mercè Rodoreda és probablement l'autora catalana contemporània més influent, com ho demostra el fet que les seves obres s'hagin traduït a vint-i-nou idiomes.

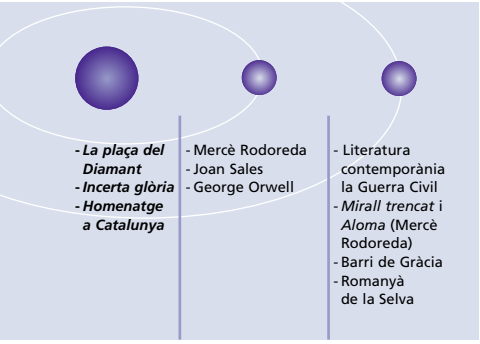

Tres visions de la guerra

Incerta glòria, de Joan Sales, és considerada una obra literària cabdal de la literatura catalana del segle XX. És una gran novel·la, no tan sols per la seva elaboració curosa i complexa, sinó per la seva singular visió de la Guerra Civil espanyola. Escrita per un testimoni del bàndol dels vençuts, no conté cap missatge polític ni s'abandona a una fàcil exaltació partidista. Reflecteix un dolor que sobreviu a la propaganda de qualsevol de les dues faccions: tant de la novel·la i poesia dels escuders de la Falange com dels escriptors comunistes o republicans.

Els protagonistes d'*Incerta glòria*, combatents voluntaris o no del front d'Aragó, viuen en una situació que sobrepassa el seu abast i els converteix en peons d'un joc que no controlen. Els seus patiments, els seus dubtes, les seves heroïcitats, els seus sacrificis, encarnen aquesta «the uncertain glory of an April day», frase treta de l'obra *Els dos cavallers de Verona*, de Shakespeare, i inclosa en l'obra d'Stendhal *El roig i el negre*, que dóna títol al llibre.

Joan Sales no cau en la trampa del testimoni melodramàtic ni de la il·lusió lírica que afecten la majoria de les novel·les de guerra. Per aquesta raó, la força d'*Incerta glòria* sobreviu al pas del temps i es pot llegir avui dia amb la mateixa intensitat amb la qual va ser escrita.

La redacció de la novel·la va durar vint-i-tres anys, ampliada i treballada incessantment. Va ser publicada per primer cop el setembre de 1956 i ampliada en les successives edicions posteriors fins a l'edició definitiva l'any 1971. La traducció francesa de 1962 contenia textos que no es podien llegir en la versió catalana.

A través d'*Homenatge a Catalunya* (1938), George Orwell relata la seva experiència en primera persona de tots els fets que va viure i en els quals va participar entre desembre de 1936 fins a la seva marxa el juny de 1937, des de la revolució anarquista fins a la repressió a la qual es va veure sotmesa pel mateix govern republicà. Orwell, tot i tenir una forta ideologia d'esquerres, va tornar amb un profund odi cap a les idees comunistes i estalinistes, un odi que va plasmar a la seva obra més coneguda, *La revolta dels animals* (1945).

El retrat d'una època
A la página esquerra, fotografia de Joan Sales, autor de la novela *Incerta glòria* i gran amic de l'escriptora Mercè Rodoreda.

L'obra de Rodoreda
A la dreta, *Aloma* i *Mirall trencat* foren altres obres mestres de l'escriptora Mercè Rodoreda. Barcelona, i en concret el barri de Sant Gervasi, és un dels escenaris on transcorren les dues noveles.

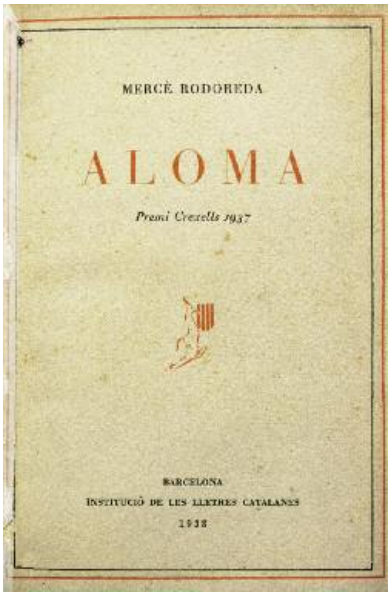

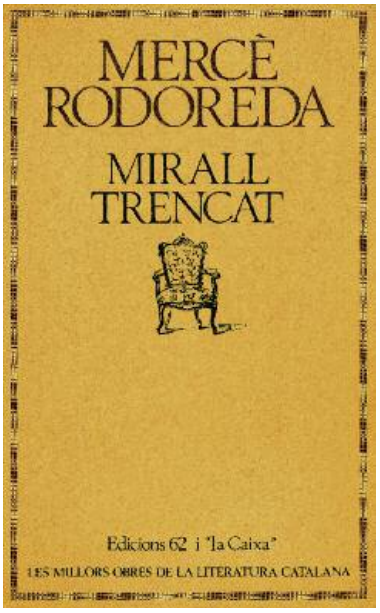

Vida i obra

Tant Joan Sales (1912-1983) com Mercè Rodoreda (1908-1983) i George Orwell (1903-1950) van viure en primera persona la Guerra Civil espanyola, i aquest fet va marcar gran part de la seva obra posterior. Sales havia nascut al 1912 al barri de l'Eixample de Barcelona, en el si d'una família liberal i catalanista. Durant la Guerra Civil va lluitar als fronts de Madrid i Aragó, i en acabar el conflicte va obtenir el grau de comandant de l'exèrcit republicà. Durant la guerra va ser processat pel Servei d'Informació Militar (SIM) sota l'acusació de no haver denunciat els seus tres germans petits, per no haver-se incorporat al front. Els van empresonar a tots, i els germans van acabar morint en un camp de concentració. L'exili el va portar a Haití (Santo Domingo i San Pedro de Macoris) i a Mèxic (Coyoacán). A Mèxic publicava *Quaderns de l'exili,* que propugnaven l'organització d'una unitat militar catalana per lluitar al costat dels aliats.

La Guerra Civil va tenir una gran influència tant en la vida com en l'obra de Mercè Rodoreda, ja que va formar part de l'ampli grup d'intel·lectuals que es van haver d'exiliar quan van vèncer les tropes de Franco. Rodoreda va treballar durant el conflicte com a correctora de català al Comissariat de Propaganda de la Generalitat, i aquest era motiu suficient per ser represaliat pel franquisme. A l'exili, Rodoreda es va dedicar plenament a cultivar tot tipus de literatura, sobretot conte, novel·la i poesia, sempre amb Catalunya com a referent. Durant vint-i-tres anys i fins la seva mort (ambdós van morir el mateix any, el 1983), Sales i Rodoreda van intercanviar una prolífica correspondència.

El cas de George Orwell és encara més complex. Orwell va arribar a Barcelona al desembre de 1936 amb la intenció d'escriure articles periodístics sobre la guerra. L'endemà mateix, però, va decidir allistar-se voluntàriament a les milícies del POUM (d'orientació revolucionària i antiestalinista). Gràcies a aquest fet va poder participar en la defensa del front d'Aragó i va ser testimoni de primera mà de les tensions existents a la mateixa rereguarda republicana entre republicans, socialistes i comunistes, d'una banda, i anarquistes i comunistes del POUM, de l'altra, tensions que van acabar esclatant de manera sagnant durant els Fets de Maig de 1937.

La postguerra comprèn una època inicial forçosament letàrgica, perquè van haver de desaparèixer publicacions periòdiques, institucions i llibres. Durant un parell de dècades les restriccions van afavorir el predomini marcat de la poesia, primer amb la plenitud de l'obra i el mestratge de Carles Riba, amb les exemplars *Elegies de Bierville* (1942), i J. V. Foix (*Sol i de dol*, 1947). Poetes morts molt joves, com Rosselló-Pòrcel, Màrius Torres o Salvat-Papasseit van servir de bandera a les noves generacions que tot seguit van sorgir.

Espriu i Pla
El cementiri d'Arenys de Mar (a dalt), localitat natal de Salvador Espriu, destaca pel seu estil modernista i pel seu valor simbòlic a l'obra de l'autor. A l'esquerra, imatge de Josep Pla, un dels grans prosistes catalans del segle XX i a la dreta fotografia de Salvador Espriu.

11 La perseverança literària contemporània

El quadern gris (1966), de Josep Pla, representa la novel·la autobiogràfica catalana per excel·lència del segle XX. Inicialment era el dietari de l'escriptor, escrit entre el 8 de març de 1918 i el 15 de novembre de 1919, i publicat, amb reelaboracions posteriors, el 1966, com a inici de les obres completes definitives.

Amb *La Primera història d'Esther*, escrita el 1948, Salvador Espriu, a partir de la relectura del tema bíblic d'Esther, com la que ja havia fet Jean Racine al segle XVII, parla de qüestions com la deshumanització del poder, la vanitat i la família. L'obra és una de les creacions de llenguatge més contundents de la literatura catalana moderna, una espècie de síntesi, concebuda en una època difícil, com un monument pòstum i definitiu de les possibilitats que ofereix la llengua catalana moderna.

Tot i que *Ronda de mort a Sinera* (1966) no és una obra pròpiament escrita per Salvador Espriu, ja que és una obra de teatre creada per Ricard Salvat a partir de fragments de diverses obres de l'autor, serveix de referent per entendre tot el seu univers personal i estilístic. A través de l'ús del mite de Sinera –anagrama d'Arenys de Mar–, Espriu parla de la guerra i de la mort, sempre en to marcadament transcendent.

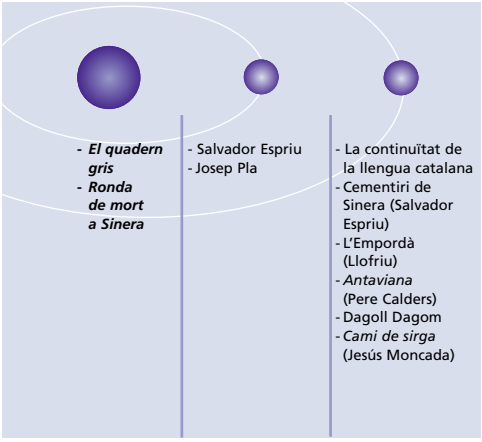

Cultura catalana
Escena de l'obra *Antaviana*, representada per la companyia Dagoll Dagom.

Josep Pla: entre la literatura i la política

Josep Pla, nascut el 1897 en una família de petits propietaris rurals, va estudiar al batxillerat a Girona i, després de començar medicina, va acabar estudiant dret a la Universitat de Barcelona. El 1918 va començar a exercir de periodista i entre el 1919 i el 1939 va treballar fora de Catalunya com a corresponsal de premsa. França, Itàlia, Anglaterra, Alemanya, la Unió Soviètica i Madrid van ser alguns dels seus destins. Pla escrivia cròniques periodístiques, la major part polítiques però algunes de caràcter cultural. L'escriptor va cultivar tot tipus de temàtiques i d'estils: des de la narració pura fins als llibre de viatge, passant per les biografies i les cròniques periodístiques.

Polèmic i bel·ligerant en els escrits polítics, sense participar activament en la vida pública –exceptuant la curta etapa en què va ser diputat provincial de Girona pel districte de la Bisbal (1921)–, va ser un propagandista de la Lliga Regionalista i de Francesc Cambó. Quan va esclatar la guerra va marxar de Catalunya i va fer llargues estades a l'estranger i a l'Espanya franquista. El 1939 es va instal·lar definitivament a Catalunya, sense moure's pràcticament de l'Empordà. A partir de 1947 va publicar amb normalitat els seus llibres en català i va iniciar la darrera i més fecunda etapa de la seva vida d'escriptor. Les seves *Obres completes* suposen més de 47 volums. Se'l considera essencial en la modernització de la llengua catalana.

L'obra i el llegat de Pla i Espriu

La grandesa de l'obra de Pla resideix essencialment en una escriptura que enriqueix el llenguatge popular amb una riquesa imaginativa verbal extraordinària. La precisió en la descripció de la natura l'obliga a forçar les imatges basades en les olors, els colors, els sons..., creant un univers que, més que una recreació, és un descobriment sensual del món. El pas del temps, palpable al llarg de tota la seva obra, li atorga una dimensió transcendental i el lliga a la gran tradició literària dels humanistes de tot els temps.

La crítica social i el retrat psicològic l'emparenten amb l'obra d'alguns dels seus autors predilectes, dins la línia dels moralistes dels segles XVI, XVII i XVIII. Finalment, però, els seus mestres indiscutits són els grans memorialistes que uneixen a la voluntat de donar testimoniatge d'una època una personal concepció del món. En aquest darrer sentit, les seves obres poden considerar-se com unes vastes memòries que cobreixen mig segle de vida catalana, vista pels ulls –a estones irònics, a estones adolorits– d'un home que lamenta l'esfondrament del món rural, dominat pels grans cicles de la natura, i no sap adaptar-se a l'adveniment de l'era industrial i urbana.

El 1968 va ser instituït el Premi Josep Pla en honor seu. A partir de 1969, en ocasió de l'atorgament del Premi d'Honor de les Lletres Catalanes, es va iniciar una llarga polèmica sobre la concessió del guardó a l'autor, en la qual es van enfrontar diferents sectors. Ell no el va arribar a guanyar mai i al 1980 va rebre la Medalla d'Or de la Generalitat.

Salvador Espriu (1913-1985) va néixer a Santa Coloma de Farners. Quan va començar la Guerra Civil el van mobilitzar, però el seu delicat estat de salut va impedir que l'enviessin al front. Tot i així, el conflicte el va fer entrar en una profunda crisi, que marcaria la seva obra posterior. Va participar activament en la literatura catalana de postguerra i es va decidir per la poesia, perquè era un gènere en què era més fàcil publicar en català, ja que la censura franquista el controlava menys. Així, el 1946 va publicar el seu primer llibre de poemes, *Cementiri de Sinera*, una elegia d'una gran sobrietat formal. Amb aquest llibre i amb l'obra teatral *Primera història d'Esther* (editada l'any 1948 i estrenada el 1957) –d'original creativitat lingüística– va començar la seva popularitat, que va anar creixent durant la postguerra i que encara augmentaria més quan es publiqués la resta de la seva obra.

El 1960 va veure la llum el llibre de poemes *La pell de brau*, que va significar la consagració popular d'Espriu en assolir un gran èxit de públic: l'autor plantejava el drama històric de Sepharad (Espanya) en poemes d'elevada ressonància espiritual, moral i política. D'aquesta obra es van fer diverses representacions, amb muntatge teatral de Ricard Salvat, el qual va compondre també, sobre texts d'Espriu de diversa procedència, *Ronda de mort a Sinera* (1966), obra d'una àmplia audiència teatral.

Espriu va qualificar genèricament la seva obra de «meditació de la mort», però aquest terme és massa restrictiu per a per comprendre'n la complexitat i el plantejament cultural. De fet, Espriu es va proposar assumir la tradició literària de la humanitat en una recreació personal situada en un context geogràfic i històric concret, la Catalunya contemporània, de la qual va cantar la desfeta i l'esperança. Potser el mèrit més important d'Espriu i, en definitiva, la seva originalitat, ha estat saber conciliar, dins d'una mateixa obra unitària, la problemàtica espiritual, de ressonàncies metafísiques, de l'home, amb el seu destí de membre d'una col·lectivitat sotmesa a tensions socials i polítiques, les quals plantegen els grans temes de la justícia i la llibertat.

Traduïda a diverses llengües, l'obra d'Espriu ha obtingut un reconeixement internacional, l'expressió del qual es pot sintetitzar en l'obtenció del Premi Montaigne (1971). Va ser guardonat també amb el Premi d'Honor de les Lletres Catalanes (1972), el Premi Ignasi Iglesias de la Generalitat (1978), la medalla d'or de la Generalitat (1980), el Premi Ciutat de Barcelona (1982) i la Medalla d'Or de la Ciutat de Barcelona (1982). Va ser investit doctor honoris causa per les Universitats de Tolosa i Barcelona. L'any 1982 va rebutjar la creu d'Alfons X el Savi.

Gràcies a aquesta *Ronda de mort a Sinera* –i a la posterior musicalització dels seus poemes per part de Raimon–, l'obra de Salvador Espriu es va popularitzar fins al punt de ser llegit, en plena dictadura, en clau patriòtica i de consciència moral i nacional de la societat catalana.

La relació entre Pla i Espriu va ser sempre cordial fins al final. Pla va escriure que Espriu «hauria pogut ser un dels prosistes més extraordinaris de la nostra llengua» i li recriminava que no s'hi hagués dedicat més i que hagués practicat una literatura «inintel·ligible». Espriu, que s'havia desfet sempre en elogis cap a Pla, va ser injustament correspost.

Una peculiaritat que comparteixen Pla i Espriu és la identificació amb el paisatge i la pàtria. En la seva obra tots dos ofereixen la caracterització física, cultural i moral de la nostra terra.

Postquam loquutus fuit remondus summo pontifici. cardinalibus. magistris in theologia pluribus. regibus atque principibus ut posset fieri universale passagium. et in eis non invenit tempus aptum cogitavit quod faceret posse suum. ut per hoc in die iudicii posset transire excusatus. Ideoque iterum ad sarracenos transfretavit. et in communi platea ubi erat sarracenorum multitudo alta voce clamavit. ut patet superius in pictura et hoc fuit in civitate bugie ubi diu incarceratus remansit. sed per dei gratiam postea sanatus evasit. et ad partes nostras rediit. laborans continue pro universali xpianorum passagio.

12 Ramon Llull

Ramon Llull
Ramon Llull és un dels primers a utilitzar una llengua neollatina per expressar coneixements. A l'esquerra, una escena que representa el seu viatge a Bugia com a missioner, la seva lapidació i el tancament a la presó.

Ramon Llull va néixer el 1232 a Ciutat de Mallorca, fill d'una família vinculada a la casa reial que havia arribat feia poc a l'illa. En concret, els Llull van desembarcar a Mallorca el 1229, quan el territori insular va ser conquerit per Jaume I i va entrar a formar dels dominis de la Corona Catalanoaragonesa.

El nou rei hi va instal·lar la seva cort, i Ramon Llull hi va passar la joventut. Es va casar i va tenir dos fills, i la seva posició benestant li va permetre de portar una vida galant i despreocupada fins que, al voltant de 1263, cap als trenta anys, va viure experiències místiques que el van trasbalsar i li van capgirar la vida: tenia somnis on veia un cavaller que perseguia fins a l'interior d'un temple una dama que li havia mostrat el seu pit menjat pel càncer, o se li apareixia Crist mentre escrivia versos d'estil trobadoresc, de moda a les corts de l'època. Aquestes experiències van fer que abandonés la vida cortesana, renunciés a la seva riquesa i resolgués dedicar la resta de la seva vida al servei de Déu.

Després de la seva experiència mística, Llull va iniciar un camí singular que combinava estudi, creació, diplomàcia i predicació. Els deu anys següents es va dedicar a la lectura i a l'estudi intens, i va aprendre àrab, teologia i diverses disciplines científiques, amb l'objectiu de disposar de recursos per afrontar el programa que s'havia imposat: la conversió de musulmans, jueus i no creients a la fe cristiana per la via del diàleg i la raó. Gràcies al suport que el rei Jaume II de Mallorca li va donar durant tota la seva vida, va aconseguir fer realitat alguns dels seus somnis, com el monestir de Miramar, dedicat a la formació de missioners en llengües orientals.

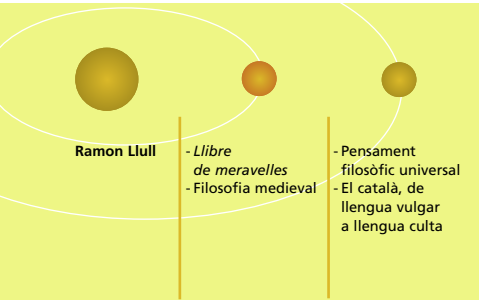

Cant de Llull
Detall d'una rajola del monestir de Miramar, a Mallorca, fundat per Ramon Llull l'any 1276. La inscripció pertany a un càntic que Llull va dedicar al monestir.

Escriptura i pensament

El *Llibre de contemplació*, obra de caràcter místic, és el primer llibre que va escriure després del període de formació, el 1273. Va ser el començament d'una frenètica activitat que combinava l'escriptura amb la divulgació del seu pensament, per a la qual cosa recorria les universitats europees, com París i Montpeller, on donava a conèixer els seus descobriments. També viatjava a les seus eclesiàstiques, entre elles el Vaticà, per convèncer les autoritats religioses de la importància d'evangelitzar els infidels des d'una perspectiva nova, persuasiva i dialogal. A més, ell mateix va posar en pràctica les seves idees en viatges a Àfrica, Xipre, Armènia i Jerusalem i, com a conseqüència, va patir persecucions i presó.

Pel que fa a les obres de caràcter literari, en prosa destaquen *Blanquerna* (1283), la primera novel·la catalana i una de les primeres europees, i *Fèlix o Llibre de meravelles* (1289), un enorme fresc de les formes de vida i i els coneixements de l'època, una finestra oberta a la cultura de l'època. *Fèlix o Llibre de les meravelles del món* pot considerar-se una enciclopèdia medieval, en què hi apareixen molts dels temes a debat de l'època. El llibre narra la història de Fèlix, que és enviat pel seu pare a voltar món, a descobrir-ne les meravelles, amb l'objectiu de saber per què els homes no estimen Déu. El llibre està ple de petites històries exemplars que il·lustren i exemplifiquen les qüestions a tractar. Fèlix dedica la seva vida a recórrer el món parlant amb la gent que troba, i en cada encontre explica els coneixements que té sobre un tema concret, sobre el cel i els estels, sobre els elements, els minerals, les plantes o els animals, sobre el ser de l'home, Déu, el paradís i l'infern. Del llibre destaca la part dedicada a les bèsties, que té entitat pròpia i que s'ha publicat sovint com un llibre independent, una faula on Llull descriu, amb els animals com a protagonistes, les formes del mal govern, des d'un posicionament molt crític i sorneguer. La tristesa recorre el Fèlix i destil·la el convenciment que els homes no entenen ni estimen Déu, i que en lloc de posar Déu en primer terme i en segon els seus interessos personals, són aquests darrers els que guien l'acció humana.

De la seva obra filosòfica, destaca *Art*, que beu del platonisme i l'aristotelisme medievals però que fa un pas més enllà i alimenta tot un corrent de pensament europeu que perdurarà fins al segle XVII. Algunes de les obres clau filosòfiques són l'*Art abreujada d'atrobar veritat* (1274), primera gran obra on exposa el seu sistema filosòfic, l'*Ars Brevis*, l'*Arbre de la ciència* i l'*Ars Magna* (1313), culminació del seu pensament, i amb la que Llull intenta construir un artifici intel·lectual que faci possible l'accés a la totalitat del saber filosòfic i religiós. A l'*Art* utilitza una lògica combinatòria que es considera el primer antecedent de la cibernètica i que serà important per a Gottfried Leibniz a l'hora d'establir els principis de la combinatòria.

Les obres filosòfiques i científiques de Llull –contemporani de sant Tomàs i de Dant– van tenir un ampli ressò, i des de llavors fins avui dia comptaran amb lectors i estudiosos, entre els quals destaquen, a més de Leibniz, Giordano Bruno i Nicolau de Cusa. Les seves aportacions al debat religiós, que per ser molt personals, l'Església catòlica fins i tot va condemnar, inclouen com a valors centrals el diàleg i el respecte, i encara avui dia es llegeixen amb admiració.

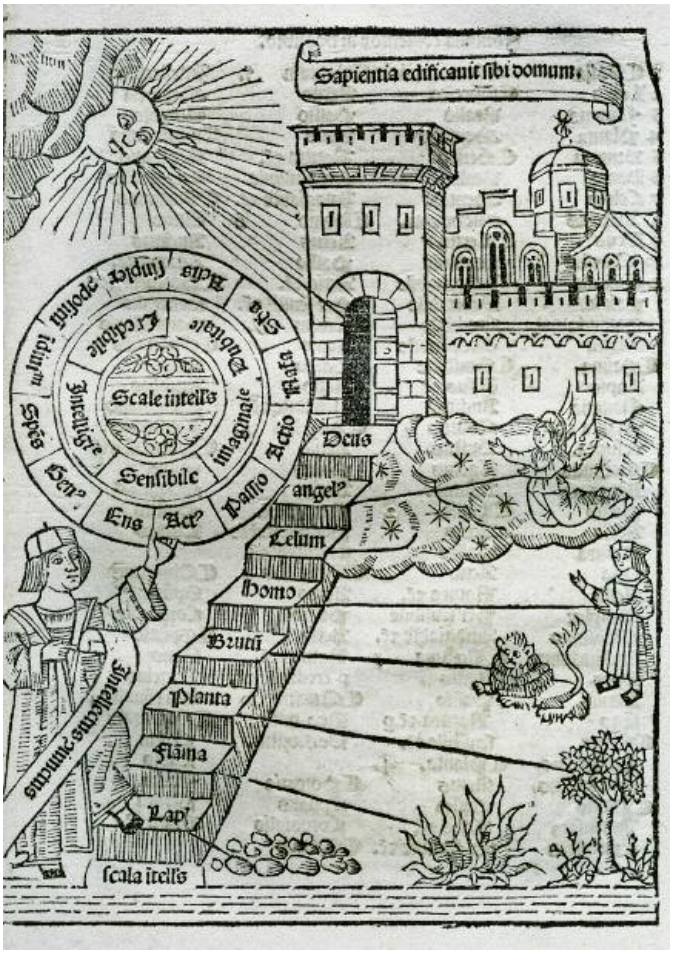

Obrint camí
Retrat de l'escriptor català en un gravat imprès el 1739. La seva darrera obra va ser *Liber maiori fine et intellectus amoris et honoris*, signada a Tunis al desembre de 1315. A la dreta, gravat de la seva obra *De nova logica de correlativis*, en el qual cada esglaó d una escala de la terra al cel representa un ítem.

El llegat lul·lià

De la inacabable obra de Llull, han sobreviscut més de 250 obres escrites, obres literàries tant prosa com poesia, filosòfiques, de diferents disciplines científiques (geometria, química, astronomia...), de retòrica i de religió. Moltes d'elles són obres cimeres, que en els respectius camps han estat considerades com a grans textos de tots els temps. Bàsicament estan escrites en català i llatí, tot i que es creu que també en va escriure en àrab, llengua que dominava, però que no han arribat fins als nostres dies.

La influència de Llull no s'ha esvaït. El seu projecte va seguir viu a Mallorca i, en els anys posteriors a la seva mort, les missions inspirades en el seu ideari van continuar. Un dels casos coneguts més curiosos és el viatge de missioners franciscans seguidors de Llull a les illes Canàries, on van estar fins a finals del segle XIV, abans de l'arribada dels espanyols. En els nostres temps també hi ha qui segueix rellegint amb passió els textos de Llull, la més gran personalitat de la cultura catalana dels segles XIII i XIV, que va apostar pel català com a llengua culta (en detriment del llatí), i a la qual devem una obra imponent i el llegat d'una llengua rica i moderna. És encara avui dia un referent per a artistes, escriptors i pensadors, que tornen als seus textos amb un entusiasme nou. De fet, s'han creat nombroses societats lul·lianes arreu del món (Brasil, Alemanya, etc.), així com centres d'estudis lul·lians, dels quals cal destacar el de Mallorca (Càtedra Ramon Llull).

Llull va morir a Mallorca, segurament el 1316, després d'un darrer viatge a Tunísia. Fins a dates recents es creia que havia mort per les ferides rebudes en aquest últim viatge, però ara se sap que molt probablement va morir en pau a la seva illa.

13 Els vins catalans

Paisatges de vinya
Al Priorat, moltes vinyes són plantades en costers on el sòl està format per llicorella, la pedra de pissarra característica d'aquestes terres, que afavoreix l'obtenció de vins d'alta qualitat.

Els primers a plantar vinyes en terres catalanes van ser els fenicis al segle VII aC. Han passat milers d'anys i la cultura del vi, gràcies a un clima i a un territori propicis, ha perviscut i ha estat assimilada pels diferents pobles, des dels ibers fins als romans, passant pels grecs, que s'han instal·lat en aquest racó de la Mediterrània. A més, la seva fama no és un fenomen contemporani: a Roma, el vi de Tàrraco era summament apreciat.

La història del vi és plena d'alts i baixos. Hi ha hagut moments de creixement, com als inicis de l'edat mitjana, en què l'expansió de les institucions monàstiques va donar un fort impuls a la vinya, o els segles XVIII i XIX, en què els avenços tècnics associats a la revolució industrial van arribar als camps. I moments difícils, com quan la plaga de la fil·loxera, un insecte que succiona la saba dels ceps, a finals del XIX, va arrasar pràcticament totes les vinyes del país.

Poc després es va iniciar un lent procés de recuperació i es van imposar els que creien que era més important produir quantitat més que qualitat. Però en els últims temps, especialment a partir de les darreres dècades del segle XX, la producció vinícola catalana ha fet un salt exponencial, sobretot pel que fa a qualitat, i ha permès als vins del país gaudir de gran prestigi arreu del món.

Els vins catalans són molt heterogenis, gràcies a les importants diferències climàtiques, orogràfiques i geològiques del país i a la gran diversitat de tipus de raïm que s'han aclimatat a aquest entorn favorable. Abunden els vins blancs i són especialment coneguts els clàssics del Penedès o l'Empordà; rosats moderns com els que es preparen al Montsant; els poderosos negres, singulars i matisats, de la Terra Alta i el Priorat, que gaudeixen del més alt prestigi mundial, i les mil i una varietats de vins dolços, rancis i vells, fets segons tradicions ancestrals i tècniques modernes en molts punts de la geografia. El panorama del vi a Catalunya és d'una amplitud i diversitat riquíssimes.

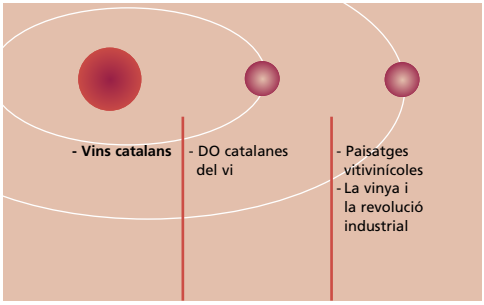

Bodegues catalanes
Treballs a les vinyes a una finca del Penedès.

Denominacions d'origen

Després de la batzegada que va suposar per a la vinya la plaga de la fil·loxera, al llarg del segle XX es va iniciar, amb l'arribada dels ceps de peu americà, immune a la plaga, el procés de recuperació de les vinyes. La regularització i qualificació de les zones productores de vi es va engegar en el període republicà: les primeres normes de regulació daten de 1932. Als anys 60 i 70 del segle XX es van crear les denominacions d'origen de les zones amb una tradició més viva, com el Priorat, el Penedès, Alella o la Terra Alta. A finals del segle XX es van crear la resta de denominacions d'origen, fins a les 11 actuals: Alella, Catalunya, Conca de Barberà, Costers del Segre, Empordà, Montsant, Penedès, Pla de Bages, Priorat, Tarragona i Terra Alta. Les darreres denominacions creades, com són Montsant o Pla de Bages, responen a un procés de millora tècnica i expansió de les empreses vinícoles a la cerca de terrenys i microclimes especialment indicats per a processos de gran qualitat.

D'entre totes elles, la denominació d'origen més remarcable és la del Priorat, que ha estat mereixedora de la màxima menció de qualitat, la Denominació d'Origen Qualificada (DOQ). La comarca del Priorat, que deu el seu nom al fet que eren els territoris del prior del convent de Scala Dei (Escala cap a Déu), els murs del qual encara formen part del mateix paisatge des de fa gairebé 1.000 anys, ha estat durant aquests temps una de les zones productores de vins de la més alta i més valorada qualitat. Els monjos cartoixans van fundar Scala Dei el 1163 i van plantar-hi les primeres vinyes.

En arribar el segle XX, les especials característiques del terreny i el clima de la zona van fer que d'aquelles vinyes en sortissin els vins més potents i rudes de Catalunya. Però l'arribada d'una nova mentalitat, més centrada en la qualitat que en la quantitat, i les virtuts inherents als vins de la zona, van fer possible obtenir alguns dels millors vins del món. El mateix plantejament, que s'ha escampat als viticultors de totes les denominacions d'origen catalanes, està generant vins de gran qualitat que exploten les potencialitats de cada territori i de cada tipus de raïm, cosa que ha permès que Catalunya se situï com una de les principals zones productores de vi de qualitat. Un darrer exemple de la nova mentalitat que impera en el món del vi són els projectes de recuperació de vinyes antigues que no van ser afectades per la fil·loxera, en les quals encara hi ha ceps autòctons, i que es troben a les comarques muntanyenques del Pirineu.

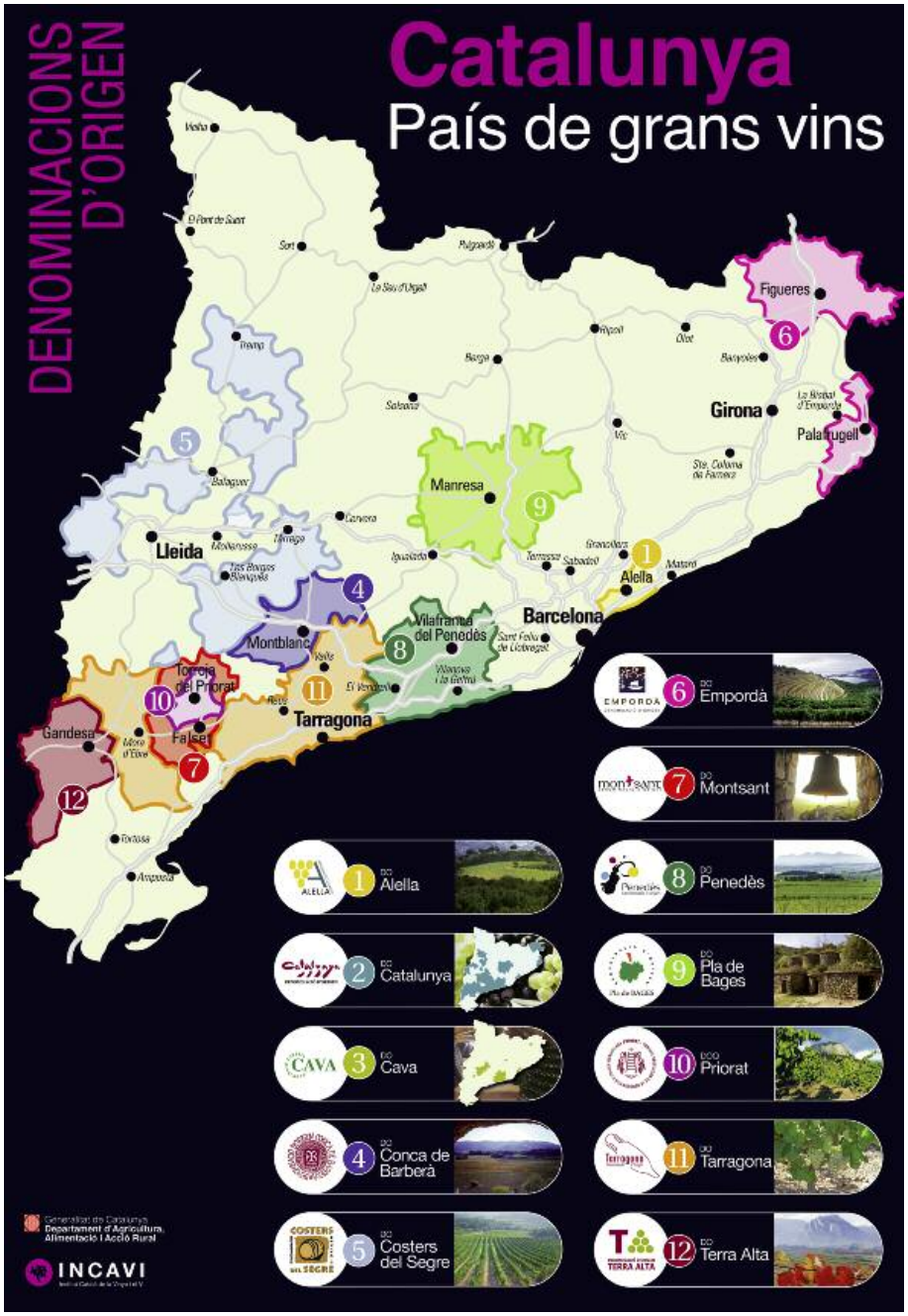

Vins de la terra
Mapa amb les diferents denominacions d'origen (DO) dels vins catalans.
A baix, interior d'un celler de la Denominació d'Origen Priorat.

La viticultura

La cultura del vi ha deixat una empremta important en al territori: el paisatge de la vinya atrau i sedueix. Al centre, a l'Empordà o al Penedès, hi ha vinyes a planes suaument ondulades, senyorejades, com en altres zones del país, per castells, masies i construccions singulars on hi ha els cellers. Al sud, especialment a la Terra Alta i al Montsant, les vinyes s'enfilen pels costers de les muntanyes, formant terrasses, en una terra migrada i austera que porta el raïm a la seva màxima concentració. Aquesta zona té una destacada tradició cooperativista i, a més dels paisatges, es pot gaudir de diversos cellers cooperatius d'arquitectura modernista o noucentista. Destaquen especialment els construïts per l'arquitecte Cèsar Martinell, deixeble de Gaudí, com són els de Pinell de Brai, Gandesa, Falset i Cornudella del Montsant.

Tradició i disbauxa

Les caves Codorníu (a dalt), a Sant Sadurní d'Anoia, permeten conèixer la història del cava i la seva elaboració a través d'una visita a les seves instal·lacions. Tradicionalment, el cava ha estat un símbol de distinció, però també un element present en qualsevol ocasió especial o festiva.

14 El cava

El cava és un dels productes estrella de l'enologia catalana. Els vinaters catalans van importar el *méthode champenoise* francès a finals del segle XIX, i el van adaptar a les característiques i els raïms tradicionals al país. Actualment hi ha pràcticament les mateixes hectàrees dedicades a les vinyes que produeixen xampany a la regió francesa homònima que les dedicades a la producció de cava a Catalunya: una mica més de 30.000. La comarca del Penedès encara concentra la major part de vinyes i viticultors, però també hi ha cellers de cava de nord a sud del país, des de l'Empordà fins al Tarragonès.

Les primeres notícies sobre el cava a Catalunya són de 1872, any en què Josep Raventós, de Codorníu, un celler del Penedès amb una llarga història, i Agustí Vilaret, de les caves Mont-Ferrant, a Blanes (la Selva), amb la col·laboració tècnica de l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre, van produir les primeres ampolles de cava amb el *méthode champenoise*. L'èxit del nou producte va fer que s'anessin afegint a la seva elaboració cada cop més cellers dedicats inicialment a la producció de vi, fins a arribar a les 240 empreses dedicades al cava que hi ha actualment i que elaboren gairebé 200 milions d'ampolles l'any, la majoria de les quals s'exporten arreu del món.

El 1872 s'elaboren al municipi de Sant Sadurní d'Anoia les primeres ampolles de cava seguint el mètode tradicional de segona fermentació a l'ampolla. Així, la vila es converteix en la capital neuràlgica del cava, on els viticultors es dediquen majoritàriament al cava, i és, a més, la seu de Codorníu i Freixenet. A Vilafranca del Penedès, la capital del vi, hi ha la seu del Consell Regulador de la Denominació d'Origen Cava. A la ciutat hi ha rutes organitzades per visitar les caves, així com el Vinmuseum i el Museu de les Cultures del Vi de Catalunya, que endinsa els visitants en el coneixement de la cultura del vi i del cava.

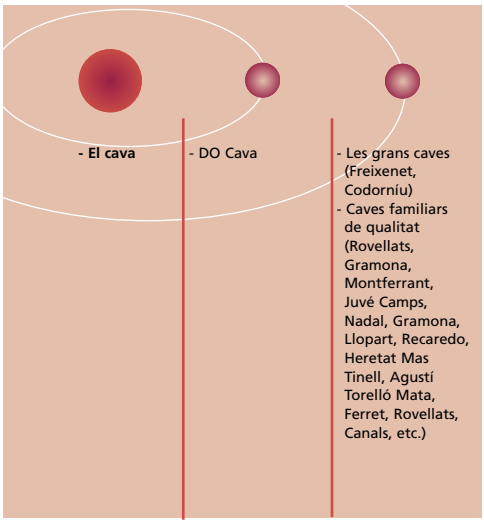

L'art del cava
Alguns artistes reconeguts, com Albertí o Utrillo, van fer les seves creacions relacionades amb el vi i el cava.

Un procés d'elaboració únic

Per elaborar cava es fan servir sobretot raïms blancs tradicionals, com el macabeu, la parellada i el xarel·lo. El cupatge d'aquests tres tipus de raïm ha marcat, des dels inicis, la personalitat del cava català, amb una sàvia combinació de les seves virtuts: el perfum del macabeu, la frescor i l'aroma de la parellada, el cos i la força del xarel·lo. També s'utilitzen altres raïms, com el subirat, la garnatxa, el trepat i, sobretot, en nous tipus de cava, els francesos *chardonnay i pinot noir*. Aquest últim, la garnatxa negra i el trepat s'utilitzen per elaborar els moderns caves rosats.

Un cop recollit el raïm, s'inicia el procés a l'interior silenciós de les caves. Les ampolles amb el vi fan lentament la seva transformació fins a convertir-se en aquesta beguda espurnejant que simbolitza la festa, i que en els darrers temps, amb l'esforç dels vinaters, s'ha convertit en una beguda d'alt interès gastronòmic adequada per acompanyar tot tipus d'àpats.

En l'elaboració del cava, a part del mètode i del raïm, cal tenir en compte qui el fa, és a dir, el celler on es produeix. Per això, es poden classificar les caves de Catalunya en dos grans grups: les grans caves com Freixenet i Codorníu, amb més ressò publicitari i comercial, i les caves familiars de qualitat com ara Rovellats, Gramona, Mont-Ferrant, Juvé i Camps, Nadal, Llopart, Recaredo, Heretat Mas Tinell, Agustí Torelló Mata, Ferret o Canals.

Una llarga història
Moltes caves, com ara les Torelló, tenen una tradició familiar ininterrompuda. Les seves masies, can Martí de Baix i de Dalt (a la imatge), i les seves terres s'han dedicat al vi i al cava des del segle XIV.

Artesania i indústria centenàries

Alguns dels cellers més insignes dedicats a la producció de cava tenen una llarga història, amb una tradició familiar ininterrompuda dedicada al conreu de les vinyes que s'origina a l'edat mitjana. N'hi ha de documentats als segles XIV i XV, com Llopart, Torelló o Rovellats. Els dos grans productors del país també vénen d'una tradició antiga: hi ha testimonis escrits de l'existència de Codorníu al segle XVI, i Freixenet va ser fundada el 1861. Són famílies ancestrals que han mostrat passió pel seu producte i amor a la terra, i que han convertit les masies i els cellers en espais on es venera la cultura del vi.

Des de Vilafranca fins a Montserrat, la gran plana ondulada del Penedès és un mar de vinyes, dominat per cases pairals i per modernes construccions singulars, algunes amb segles d'existència, que acullen les caves. Molts cellers són visitables, i en la majoria els vinaters expliquen com elaboren els seus caves i les particularitats de la seva producció. Però, a més, n'hi ha que, per la singularitat de la seva arquitectura o per les interessants col·leccions d'estris tradicionals que s'hi poden contemplar, mereixen una visita pausada. Un dels cellers més espectaculars és el de Codorníu, que és un dels més grans del món. Entrar-hi és estimulant: el silenci, la sensació d'immensitat i l'arquitectura d'un dels grans artistes del Noucentisme, Josep Puig i Cadafalch. Aquestes caves han estat declarades monument nacional i acullen el museu més important d'Europa sobre la història de l'elaboració dels vins de cava. La visita pot culminar amb un agradable passeig pels excel·lents jardins que envolten la finca.

A tot arreu

El pa amb tomàquet se serveix cada dia a molts restaurants i bars catalans, però també d'arreu del país. A molts establiments fora de Catalunya, els comensals ja el poden demanar sense por que els serveixin rodanxes de tomàquet a sobre del pa.

15 El pa amb tomàquet

El pa amb tomàquet és un dels plats més típics de la cuina catalana. La seva preparació és molt senzilla i consisteix a untar (o sucar) una llesca de pa –normalment de pagès, grossa– amb un tomàquet partit per la meitat i amanir-la amb un raig d'oli d'oliva i un polsim de sal. Ara bé, cal que el tomàquet sigui o de penjar, que té una mida petita i es pot conservar tot l'any penjat en un lloc fresc i sec, o de branca, també dit «canari», que és petit i es cull madur. De vegades es torra el pa abans de sucar i també s'hi pot refregar un gra d'all per tal de potenciar-ne el gust. Probablement aquesta era una pràctica utilitzada per fer més comestible el pa sec. Normalment el pa sucat acompanya un plat d'embotits o formatges, però també carn o peix, i ha esdevingut una icona de la cuina catalana tradicional i identificativa d'arreu de Catalunya.

Aquest plat prové del pa amb oli que és típic a tota la Mediterrània, on es consumeix de maneres diferents. Al Marroc, per exemple, se suca el pa dins de l'oli i no al revés. Aquest precedent, combinat amb l'all, apareix ja en els llibres de cuina medieval de Jaume Oliver a mitjan segle XVIII amb el nom de *panboli bo*. A Occitània el pa amb oli rep el nom de *pan golçat*, i en alguns indrets de la Catalunya Nord és costum barrejar anxova amb el tomàquet. Se'n diu *anxovada*, quan aquesta barreja s'unta al pa. A les Balears es conserva encara com a típic el pa amb oli *(pamboli)*, si bé el pa s'ha combinat típicament amb molts altres aliments, com ara figues, codonyat, vi i sucre, xocolata, etc. A pagès, el pa amb tomàquet comença a esdevenir tradicional acompanyat d'una arengada i arriba fins avui fent d'acompanyament d'esmorzars, dinars i sopars.

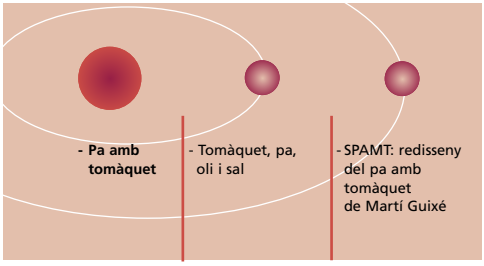

Fira de Santa Coloma de Farners
Qualificat com el menjar nacional de Catalunya per alguns gastrònoms, el pa amb tomàquet és el protagonista de la fira que se celebra cada any, amb molt d'èxit, a Santa Coloma de Farners, a la comarca de la Selva.

Tradició i innovació

Aquest plat tan senzill i tradicional ha estat també objecte de desig d'artistes i cuiners, que hi han experimentat i n'han fet tot tipus de variacions. La més destacable és obra de Martí Guixé, que ha creat l'SPAMT, que són les inicials d'«és pa amb tomàquet». L'SPAMT construeix el plat a l'inrevés: el tomàquet es buida i a dins s'hi afegeixen la molla de pa i l'oli, aconseguint així que sigui més fàcil de menjar.

Aquest plat compta amb el suport d'una fira, la Fira del Pa amb Tomàquet de Santa Coloma de Farners, a la Selva, on es poden trobar diversos tipus de pans i tomàquets i una bona colla d'alternatives innovadores per acompanyar la preparació. Així mateix, el fet que l'oli en sigui un dels protagonistes permet que aquest ingredient tan conreat a casa nostra sigui potenciat i els olis d'oliva de les Garrigues, l'Empordà o la Terra Alta rebin fama mundial.

De fora a dins
A l'SPAMT de Martí Guixé, la molla de pa i l'oli es fiquen a dins dels tomàquets buidats, així aquest plat tradicional de la cuina catalana es converteix en un plat molt més sofisticat sense perdre la seva senzillesa.

Diversitat gastronòmica

A Catalunya hi ha moltes altres maneres de menjar el pa, algunes de molt consolidades: les torrades amb all (amb tomàquet o sense) es mengen esclafant l'all contra el pa per treure-li el suc, o el pa amb oli i sal de vegades es converteix en pa amb oli i sucre. Una altra manera molt tradicional de menjar el pa és amb vi i sucre. Per a la quitxalla el berenar més típic és el pa amb xocolata, o el pa amb oli i xocolata. Alguns restaurants d'alta gastronomia han reinventat aquestes postres en forma de pa amb xocolata negra lleugerament fosa amb oli i sal Maldon al damunt.

La llonganissa de Vic
La llonganissa de Vic compta amb una indicació geogràfica protegida. A la foto, un obrador d'embottits artesanals.

16 La llonganissa

La llonganissa és un embotit elaborat que s'obté farcint un budell llarg amb carn magra de porc trinxada amb cansalada i condimentada amb sal i pebre negre, que es deixa assecar sense necessitat de cocció. En la seva forma artesanal més apreciada, feta a Osona i coneguda com a «llonganissa de Vic», acostuma a tenir un diàmetre d'entre 35 i 60 mil·límetres i un pes d'entre 300 grams i 2,5 quilos. La llonganissa es produeix a tot el país, però la de Vic és la més reconeguda. Les terres d'Osona tenen unes condicions ambientals i climàtiques que donen al producte final, la llonganissa de Vic, una aroma i un sabor característics.

Actualment, es fabrica amb carn de les millors parts del porc, carn magra seleccionada expressament per fer la llonganissa, com ara els pernils sense greix... Un cop capolada la carn, es pasta i se sotmet a maceració durant un període no inferior a 48 hores en una cambra frigorífica. Finalitzada la maceració, es deixa reposar uns dies i s'emboteix en tripes naturals de diferents diàmetres.

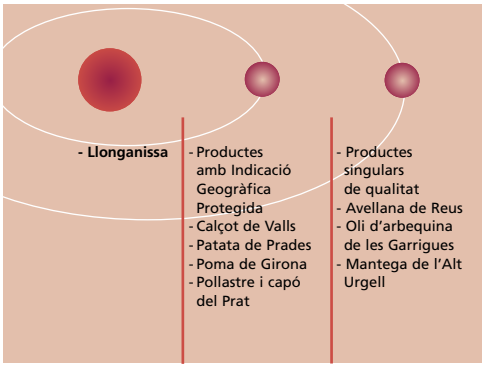

Història de la llonganissa

La primera referència explícita a la llonganissa de Vic apareix al segle XIV, tot i que els pagesos de la zona de la plana de Vic ja feia generacions que utilitzaven les llonganisses per conservar la carn del porc. A poc a poc la seva fama es va anar estenent i, ja al segle XIX, el rei Alfons XII feia sempre una parada a la fàbrica de llonganisses quan visitava la ciutat.

L'any 2007, a més dels pagesos i ramaders de la comarca que en continuen fent per al consum propi, hi havia inscrites nou fàbriques que podien utilitzar l'etiqueta «llonganissa de Vic» als seus productes. Tot i que la denominació del producte fa només referència a la ciutat de Vic, el cert és que es produeix a tota la plana: hi ha 28 poblacions que elaboren aquesta llonganissa típica d'Osona. De fet, embotits similars a la llonganissa, fets amb carn de porc salpebrada i assecats, es poden trobar arreu del país, on prenen altres formes i matisos en el sabor, com ara el fuet, la secallona, la sumaia, el xolís, etc.

Productes tradicionals
A dalt, la llonganissa de Vic, feta amb carn magra de porc picada i adobada amb pebre i altres espècies, es un dels embotits més típics d'Osona.

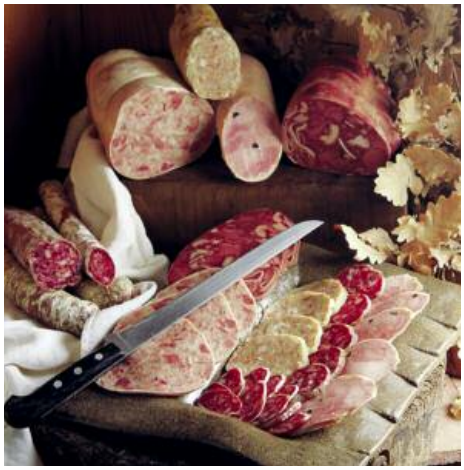

Oli d'arbequina
L'oli d'arbequina es produeix a diverses denominacions d'Origen Protegides de Catalunya

Productes singulars de qualitat

La llonganissa de Vic forma part dels productes catalans que compten amb el distintiu d'Indicació Geogràfica Protegida (IGP). Es tracta d'un distintiu per a productes agrícoles i alimentaris originaris d'una zona determinada i amb un reconeixement de qualitat en la seva producció i elaboració. A Catalunya també s'hi inclouen els calçots de Valls, les clementines de les Terres de l'Ebre, la patata de Prades, el pollastre i el capó del Prat, la poma de Girona, el préssec de la Ribera d'Ebre, el torró d'Agramunt i la vedella dels Pirineus catalans (en procés de reconeixement).

La diferència entre una IGP i una Denominació d'Origen Protegida (DOP) radica en el fet que, a la primera, part de la matèria primera o del procés d'elaboració o producció es pot fer fora de la zona geogràfica de referència. Catalunya compta actualment amb vuit DOP reconegudes: l'arròs del delta de l'Ebre, l'avellana de Reus, el formatge de l'Alt Urgell i la Cerdanya, la mantega de l'Alt Urgell i la Cerdanya, l'oli de la Terra Alta, l'oli de les Garrigues, l'oli de Siurana i l'oli del Baix Ebre-Montsià. N'hi ha tres més en procés de reconeixement: la mongeta del Ganxet Vallès-Maresme, l'oli de l'Empordà i la pera de Lleida.

Tots aquests productes formen part del patrimoni cultural i gastronòmic català, i són un exemple de la qualitat i de la vitalitat del sector primari del país.

17 Els calçots

Menjar calçots
La calçotada té el seu propi ritual, amb la preparació dels calçots, el pitet, la teula i la salsa.

El calçot és un tipus de ceba tendra de gust suau que s'acostuma a menjar escalivat i sucat en una salsa típica anomenada «salbitxada». Aquesta salsa és una varietat de la salsa romesco, que tradicionalment amaneix el xató (un plat a base de bacallà).

Normalment, els ingredients que s'utilitzen per fer aquesta salsa són el tomàquet vermell, que li dóna el color; la nyora i l'all escalivats, que aporten el toc picant; l'oli d'oliva i el vinagre, que en són la base líquida, i l'ametlla triturada, la sal i a vegades altres ingredients com l'avellana, l'all cru, el julivert o el pa per espessir-la. La combinació d'aquests elements i algun altre que pot afegir-s'hi radica en la capacitat de crear nous sabors del cuiner.

El nom del calçot prové de la manera de plantar-lo, mig colgat a la terra, que es coneix com a «calçar», perquè el brot sigui ben blanc i tendre. La calçotada o menjada de calçots consisteix a enfilar els calçots amb un filferro, coure'ls en una brasa feta de llenya i trossos de cep de vinya i menjar-se'ls amb la salsa i seguits de botifarra amb seques o algun altre tipus de carn que pot amanir-se també amb aquesta deliciosa salsa.

El més original dels calçots és com es mengen: hi ha tot un ritual al darrere. Cal posar-se un pitet, pelar amb les mans les fulles de fora del calçot que han quedat socarrades, tot agafant el calçot pel capdamunt, sucar-lo a la salsa i cruspir-se'l tal com ve, sense fer servir ni forquilla ni ganivet. És habitual acabar ben empastifat i se sol menjar a peu dret i, de vegades, a l'aire lliure.

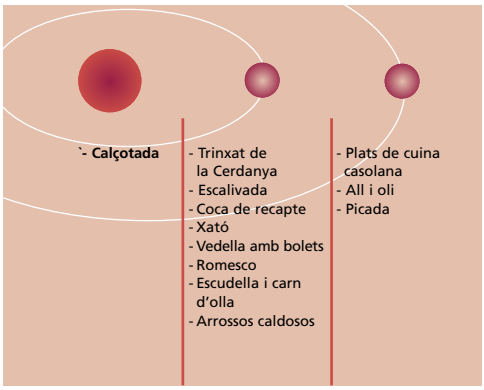

Temporada de calçots
Els calçots (a l'esquerra) són una verdura d'hivern. La temporada comença als voltants del mes de gener i s'acaba a començaments de maig.

La coca de recapte
És una de les menges tradicionals a moltes comarques catalanes, especialment a les terres de Lleida i Tarragona.

Calçot de Valls

L'origen del calçot es remunta al segle XIX a Valls, i el seu «inventor» va ser un camperol anomenat Xat de Benaiges, que va descobrir aquesta manera de cultivar la ceba i coure-la al foc. La temporada de menjar calçots s'estén de gener a març i s'acostumen a plantar a mitjan setembre. Tot i tenir el seu origen a Valls, que n'és la capital indiscutible i que celebra una festivitat gastronòmica dedicada al seu consum, avui dia la calçotada s'ha estès a tot el territori.

A Valls aquesta festa del calçot se celebra des de 1896 i té, per tant, més d'un centenar d'anys d'antiguitat. Consisteix en tres concursos: el concurs de cultivadors de calçots, el concurs de salsa de la «calçotada» i el concurs de menjadors de calçots. Té lloc el darrer cap de setmana de gener.

Els calçots, que tradicionalment es mengen amb les mans, també han estat adaptats per alguns cuiners i s'han convertit en un plat de forquilla i ganivet. Els plats incorporen els calçots i diferents ingredients de la calçotada, elaborats amb noves formes de cocció, com ara arrebossats, i amb els fumats com a base principal de la seva innovació.

Aquest costum de reunir-se a fer calçotades, més enllà de la tradició centenària del Baix Camp, ha esdevingut un hàbit en moltes famílies i colles d'amics que celebren els darrers dies d'hivern al voltant d'una taula l'element principal de la qual són els calçots.

La picada

Aquest element protagonista de la gastronomia catalana ho és tant com el trinxat de la Cerdanya (combinació de patata, col i cansalada), l'escalivada de verdures (albergínia, pebrot vermell i pebrot verd), la coca de recapte (pa de pessic amb arengada i pebrot), el xató (bacallà amb romesco), la vedella estofada amb bolets, els arrossos caldosos o l'escudella i la carn d'olla, que constitueixen la llista de plats típics de Catalunya. Tot sense oblidar l'allioli (salsa que conté el que el seu nom indica barrejat a vegades amb ou) i el romesco, que acompanyen la carn a la brasa de les també molt típiques graellades.

La picada és, amb l'allioli, una dels salses més antigues de Catalunya i, fins i tot, d'Europa, i es pot aplicar a tota mena de plats guisats. Es prepara en el morter i s'elabora amb fruita seca torrada (generalment ametlles, avellanes i/o pinyons), pa sec (o galetes o carquinyolis), suc de cocció (o bé aigua calenta, brou o vi) i, al gust, alls (crus, fregits o escalivats), safrà i julivert fresc.

Toc final

Una de les característiques distintives de la crema catalana és el sucre cremat que es posa al final. Tot i que, si es prefereix, es pot substituir per una mica de canyella en pols.

18 La crema catalana o de Sant Josep

La crema catalana forma part del repertori de postres típicament catalanes. Els ingredients que la componen són principalment la llet, el rovell d'ou, el sucre i el midó per espessir. S'hi poden afegir espècies com ara vainilla, pell de llimona o canyella, i es posa al forn a refredar. Abans de servir, s'hi afegeix sucre per sobre i es crema amb una planxa de ferro roent que té el mànec llarg i és especial per a això.

Es creu que la crema catalana és la predecessora de la *crème brûlée*, que és una recepta molt semblant d'origen francès, tot i que hi ha certes diferències, com ara l'ús de nata en lloc de llet o el fet de coure-la al bany maria, que no és el nostre procediment tradicional. Aquestes postres es consumeixen típicament per Sant Josep (19 de març) i per això es coneixen també com a crema de Sant Josep.

Hi ha moltes postres basades en aquests elements de preparació senzilla, com ara el flam, el mató, les natilles o el púding, i reben diversos noms segons el lloc on es fan, si bé comparteixen aquesta composició i aquest color lleugerament blanc groguenc.

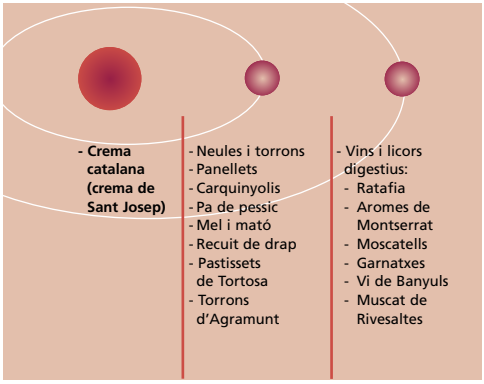

Dolços catalans
Pa de pessic (dalt), el qual es diu així perquè es menjava a pessigades a les processons, i panellets (a l'esquerra), que es mengen a la festa de la Castanyada.

Dolços i calendari

La llista de dolços catalans que es consumeixen a les sobretaules és força llarga, i normalment cada plat té el seu dia al calendari. Així, per Nadal es mengen neules i torrons; el dia de Reis, el tortell amb la fava; el dilluns de Pasqua, la Mona; per Tots Sants es fan panellets; per Sant Joan a la taula s'hi posa coca... Dins de la rebosteria catalana tradicional, a part de les postres associades a aquestes dates festives, no es pot obviar el pa de pessic, la combinació de mel i mató o sucre, el recuit de drap, el codonyat o els carquinyolis. Normalment les postres dolces van acompanyades de licors digestius, ja que a Catalunya és tradició fer licors casolans. Així, la ratafia (licor d'aiguardent, nous verdes, llimona i altres espècies), el moscatell, el moscat o les Aromes de Montserrat són begudes típicament utilitzades per fer passar el fred i acompanyar les festes familiars. De fet, moltes masies encara conserven la seva recepta exclusiva de preparació.

Maridatge perfecte
Els vins i licors dolços com la ratafia o el moscatell, entre d'altres, són el complement ideal de moltes de les postres catalanes, com ara els torrons d'Agramunt (a dalt, a l'esquerra) i els pastissets de Tortosa (al costat d'aquestes línies).

El licor, gran aliat de les postres catalanes

L'elaboració de productes dolços a partir del most és una tradicicó molt arrelada a Catalunya. Ja des de molt antic el most es va voler conservar com a producte dolç i el mètode escollit va ser la cocció i concentració pel foc. El nostre tradicional mostillo, postre excel·lent, s'obté bullint most de raïm amb farina i troços de nous, fins obtenir una pasta dolça, que es guarda per a l'hivern. La introducció a Catalunya de noves varietats de raïm, malvasia, moscatell… va permetre l'obtenció de vins dotats d'una dolçor natural molt agradable. Aquests vins van originar noms tan particulars com: vi llépol, vi llaminer, vi embocat, vi de comares, entre d'altres.

Avui dia es pot degustar a Catalunya el maridatge dels vins dolços i licors digestius com les garnatxes, els moscatells, el muscat de Rivesaltes, el vi de Banyuls, les Aromes de Montserrat o la ratafia Russet amb les postres catalanes. Només cal tastar la grana de capellà o les postres de músic amb moscatel (o garnatxa) per entendre què vol dir un maridatge excel·lent.

19 El rovelló

El rovelló
Aquest bolet és un ingredient comú en moltes receptes de la cuina tradicional catalana.

El rei popular dels bolets catalans és el rovelló. Els noms dels bolets depenen de la zona i de les tradicions, i el que s'anomena «rovelló», de fet, són dos bolets bastant similars: el pròpiament dit rovelló *(Lactarius sanguifluus)* i el conegut també com a pinetell *(Lactarius deliciosus)*.

Són dos bolets de tronc curt i rodó, barret ample i lleugerament arrodonit, que pot arribar als 20 centímetres, de colors que van del grogós al vermellós, amb làmines radials a la part de sota. Quan arriba a les cuines es fa a la brasa, l'elaboració més reeixida, o acompanyant carn, truites o pastes. Els rovellons i els pinetells solen viure als boscos de pins, a les zones més fosques i humides. D'aquests boscos n'hi ha a tot Catalunya, des de les terres del sud fins als Pirineus. També es poden trobar camagrocs o múrgoles. Hi ha altres espècies que creixen a boscos de fagedes, alzines i roures.

Als boscos catalans, s'hi poden trobar també els ou de reig i els ceps, i espècies com ara els carlets o els rossinyols. En camps oberts o en matolls, també hi creixen bolets com els moixernons o els cama-secs. L'ou de reig, un exemplar molt valorat, de jove recorda un ou blanc, i quan madura, s'obre i a dalt es desplega un barret arrodonit i ataronjat. Els romans que van viure a la península Ibèrica a principis de l'era cristiana ja el consideraven una exquisidesa. El cep o siureny és el rei de l'alta gastronomia. És de peu rodó, blanc i gruixut, barret semicircular ataronjat o marró per sobre, i amb cutícules blanques a sota; es pot menjar fins i tot sense coure, tallat a làmines fines, i dóna una aroma característica a tots els plats en els quals el trobem.

El nomenclàtor boletaire és immens, ple de metàfores sobre les seves formes, característiques i colors: sabateres, carlets, múrgoles, cama-secs, gírgoles, peu de rata, moixernons, rossinyols, llengües de bou, fredolics, trompetes de la mort (una altra meravella, allargats com trompetes i negres, lúgubres, però excel·lents a taula), llenegues, apagallums, etc. La llista seria inacabable, i més tenint en compte que un mateix bolet és conegut amb noms diferents segons les zones.

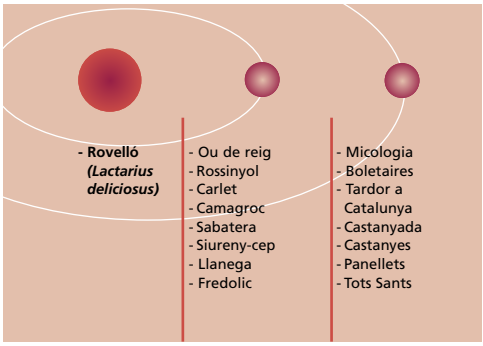

Tradició boletaire

Entitats com la Societat Catalana de Micologia han estudiat a fons i han difós el ric patrimoni micològic del país. Fins al moment han catalogat 1.350 espècies, algunes d'elles força perilloses –cada any provoquen algun accident en ser ingerides–, i d'altres amb un alt valor gastronòmic, fins i tot per sobre dels rovellons i els pinetells. Tot i no ser tan conegudes ni apreciades per la majoria de gent, han contribuït a convertir la cuina del bolet en un dels cims de la gastronomia catalana.

L'interès que a Catalunya desperten els bolets ve d'antic, i ha fet que al país s'hagi desenvolupat àmpliament la cultura del bolet. Es diu que Carles VI d'Àustria, que tenia el suport dels catalans durant la guerra de Successió, va morir a causa d'una intoxicació alimentària per bolets, probablement per *Amanita phalloides,* el 1740. L'arxiduc, molt vinculat a Catalunya, havia adoptat la passió dels catalans per la micologia i la degustació de bolets.

Catalunya consumeix 15 milions de quilos de bolets l'any, i en un un bon any se'n produeixen un milió. L'afició al bolet és tal que cal importar-los d'altres zones de l'Estat espanyol, i sobretot de les economies emergents dels països de l'Est, com Romania, Rússia, Hongria, Bulgària o Polònia, que han trobat en les llars catalanes un client preferent i fidel. Aquests països exporten tot tipus de bolets: ceps, rovellons, llenegues, fredolics, carlets, trompetes de la mort, rossinyols, etc. El que es cull es ven. En concret, el Principat importa aproximadament el 85 % dels bolets que consumeix, provinents un 25 % dels Alps o dels Càrpats, un 20 % dels països de l'Est i la resta sobretot d'Aragó, Extremadura i Castella-Lleó.

Castanyes i moniatos
Les paradetes omplen els carrers de pobles i ciutats catalanes cada tardor.

Boscos mediterranis
El clima dels boscos mediterranis és l'idoni perquè creixi el rovelló, que brota de setembre a desembre.

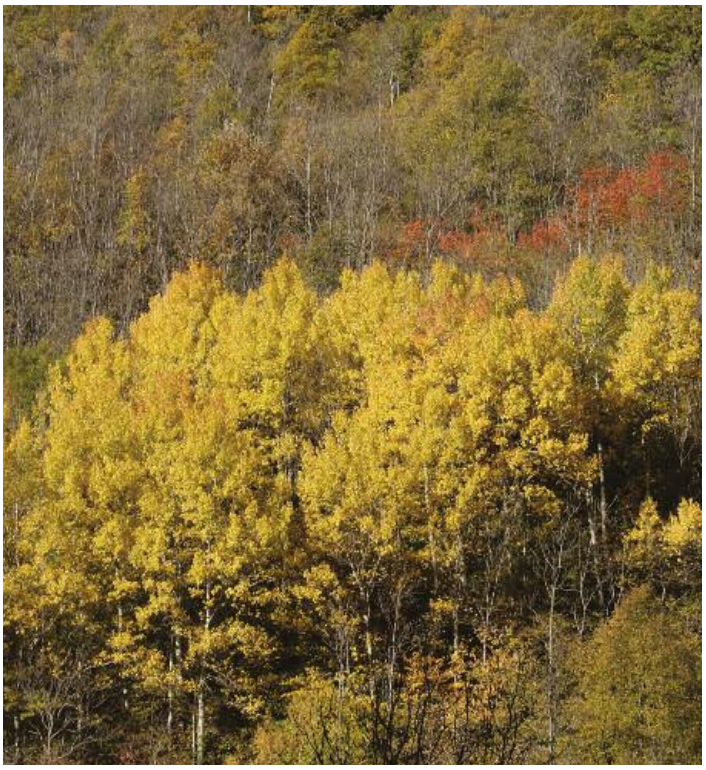

Temps de bolets, castanyes i recolliment

Cada tardor, després de les primeres pluges i freds, comencen a aparèixer, als boscos d'arreu, els bolets. Immediatament es desperta entre els ciutadans el neguit d'anar a collir (aplegar o caçar) bolets. El ritual és agafar el cotxe fins al peu d'un bosc, entrar-hi caminant per camins i viaranys, amb cistell per guardar els bolets que es trobin i ganivet per tallar-ne els troncs, i un cop arribats a les zones més obagues i atapeïdes, endinsar-se entre la vegetació fins a localitzar els anhelats trofeus. Els bolets són esquius, difícils de trobar. No hi ha, generalment, llocs on trobar-ne sempre (tot i que cada boletaire guarda en secret aquell tros on sempre ha vist satisfeta la seva cobdícia), i la localització de cada peça és motiu d'una contagiadora alegria pel premi obtingut.

De l'èxit i la popularitat d'aquesta activitat en són testimonis les nombroses fires, jornades especialitzades, programes de televisió, llibres i fitxes que en parlen. Els bolets capturats a muntanya són, després, traslladats a les cuines, i es converteixen en part indispensable en molts plats de la cuina de temporada.

El bolet és una menja de tardor, i la tardor evoca la festa de Tots Sants, una de les més antigues del cristianisme. L'Església va establir l'1 de novembre com a data per a la seva celebració. Actualment, Tots Sants i el dia que el segueix, el Dia dels Morts, són dues festes que exalcen el santoral cristià i recorden els familiars difunts, es visiten els cementiris i es deixen flors a les tombes.

Les menges típiques d'aquestes dates a Catalunya són les castanyes, els moniatos i els panellets. Tenen un origen incert, però se sap que al segle XVIII eren populars. Antigament, la nit de l'1 al 2 de novembre les campanes no paraven de repicar a les esglésies de tot el país, i es creu que aquestes menges van començar a popularitzar-se com a àpats frugals, però energètics, que feien els campaners per aguantar la llarga i freda nit.

En el dia de Tots Sants –i ara també en la vigília– se celebra la Castanyada, una festa popular on la castanya torrada és el producte estrella i el dia de Tots Sants es compren o fan a casa els panellets: petits dolços deliciosos fets d'ametlla i sucre. Malgrat tenir un origen en els rituals funeraris, la Castanyada no té gaire cosa a veure amb el famós Halloween o Nit de Bruixes d'origen irlandès i propi de la cultura anglosaxona, perquè es tracta d'una festa relacionada amb la mort en què els nens van disfressats a les cases demanant caramels i dolços.

Cala Montjoi

La terrassa d'El Bulli permet gaudir de les meravelloses vistes que té l'establiment. El restaurant està situat a la cala Montjoi, a la població de Roses. A sota, llaços de bleda-rave amb pols de vinagre, una mostra de la cuina de colors i formes que caracteritza l'estil d'El Bulli.

20 El Bulli

Des de 2002, El Bulli ha estat designat diverses vegades com el millor restaurant del món, i el 2010 tenia tres estrelles Michelin.

Situat en un esplèndid i amagat racó del litoral de Roses, a la Costa Brava, és el paradís de tots els amants de la bona gastronomia. La cuina de Ferran Adrià és atrevida, juganera i plena de misteris per la investigació constant i la innovació en la manera d'elaborar cada plat. El seu xef construeix i desconstrueix sabors, formes i textures fins a aconseguir sorprendre el més incrèdul. Així ha seduït els millors paladars del planeta.

Adrià, a més, ha estat el representant més il·lustre del que s'ha anomenat «cuina molecular» –encara que ell prefereix el terme «avantguarda creativa»–, un tipus de cuina que aposta per dur al límit la relació entre ciència i gastronomia i que té com un dels seus exemples més populars l'ús de nitrogen líquid en l'elaboració d'algunes receptes.

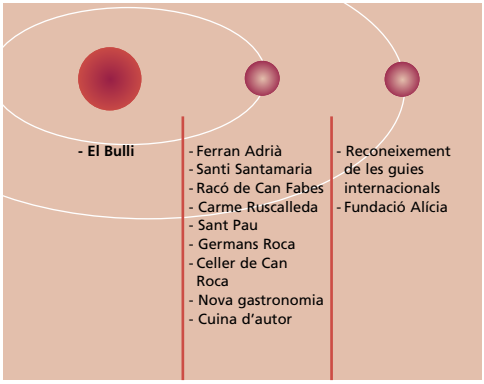

Una referència mundial

La història d'El Bulli comença amb un permís d'obres per a un minigolf, que data del juny de 1961, i que van sol·licitar el doctor Hans Schilling, un metge alemany homeòpata, i la seva esposa Marketta. El nom elegit per al negoci (que es va començar a utilitzar en un moment indeterminat) va ser El Bulli, ja que el matrimoni tenia gossos buldog francesos, als quals col·loquialment s'anomena «bulli». El local va passar a ser un xiringuito i el 1964 es va convertir en restaurant.

El 1976, el restaurant va aconseguir la seva primera estrella en la prestigiosa Guia Michelin i, a principis de la dècada següent, la segona, que es va perdre i no es va tornar a recuperar fins al 1990. Durant aquest període el restaurant es va anar obrint pas cada cop més fermament cap a la cuina d'avantguarda. A partir de mitjan anys 90 els reconeixements internacionals a la cuina d' El Bulli es van anar succeint, fins a assolir, el 1997, l'anhelada tercera estrella Michelin.

La cuina total
Formes, colors, sabors i aromes es barregen als plats de Ferran Adrià. A la pàgina de l'esquerra, a dalt, ametlles a l'abril; a baix, un altre plat de la seva carta, les pepites d'or.

Els reis de la cuina
D'esquerra a dreta, Ferran Adrià, Carme Ruscalleda, Carles Gaig i Jordi Roca, tots ells recompensats amb estrelles Michelin.

La nova cuina catalana

Ferran Adrià va arribar a El Bulli el 1983 per a una estada temporal i l'any 1987 es va convertir en xef en solitari. Tres anys més tard, el 1990, associat amb Juli Soler, van adquirir el restaurant.

Adrià, juntament amb Santi Santamaria –el primer cuiner català a aconseguir tres estrelles Michelin a El Racó de Can Fabes–, la família Roca amb el Celler de Can Roca i Carme Ruscalleda, amb el seu restaurant Sant Pau, representen la punta de llança d'una nova cuina catalana que ha aconseguit un reconeixement a escala mundial.

La gran quantitat de premis i distincions que han rebut els restaurants catalans els darrers vint anys han col·locat la gastronomia catalana al nivell més alt. Una dada important: fa només 15 anys la cuina francesa era la dominadora absoluta del panorama gastronòmic internacional.

ARCO

21 La processó i la dansa de la mort de Verges

Ossos dansaires
A la imatge es pot veure la dansa de la mort que, per Setmana Santa, es balla durant la processó de la Passió a Verges (Girona).

La processó de Verges és una de les tradicions més arrelades de l'Empordà. És un ritual de simbologia religiosa que fa que el poble de Verges s'inundi de visitants durant la Setmana Santa. Cada dia hi ha assajos i la decoració dels carrers forma part d'aquesta tradició que culmina el Dijous Sant amb la processó precedida per la representació de diversos quadres de la Passió.

Un cop acabada la representació, a les 12 de la nit, comença la processó cap a la crucifixió, que acaba dins de l'església amb la dansa de la mort. Els participants d'aquest ritual, que recorren els carrers del poble, són tots actors amateurs i destaquen per la cura que tenen amb el vestuari i la decoració. Les parets del carrer dels Cargols, per exemple, s'omplen de dibuixos d'aquests invertebrats, i els manaies (anomenats popularment «manages» pels vilatans de la zona) es vesteixen amb la indumentària típica dels soldats romans.

La celebració a Verges s'allarga fins al cap de setmana: el dissabte de Glòria hi ha la processó dels més petits, més casolana però preparada amb molta il·lusió per la canalla, i no hi falten les caramelles o l'arrossada popular el diumenge.

Aquesta festa compta amb una llarga història que es remunta al 1348, segons la veu popular. Els primers documents escrits, però, no apareixen fins al 1666, i descriuen la celebració com una iniciativa ciutadana de pregària a sant Sebastià arran de la pesta que assotava la vila.

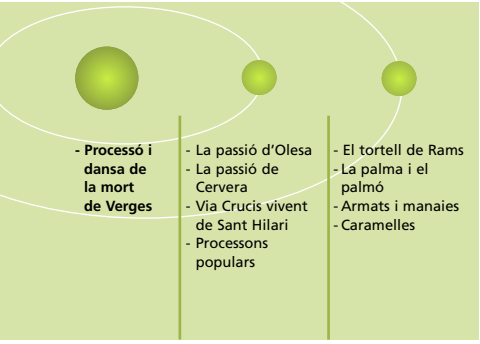

Les Passions

Les escenes que la componen, entre elles la dansa de la mort, tenen el seu origen en el teatre típicament medieval i en els quadres religiosos que es representaven. És l'equivalent al misteri de Nadal representat amb els pastorets a moltes poblacions, o a les Passions d'Esparreguera i Olesa, que també omplen els seus teatres, per Pasqua, amb la representació del martiri de Jesucrist.

A Cervera es representa la passió més antiga d'Europa, ja que està documentada des del 1481. Segons alguns testimonis escrits, els actors d'aquestes passions primerenques eren els mateixos sacerdots de la vila, que representaven els últims dies que va passar Crist a la terra amb l'objectiu de moralitzar els fidels.

La Passió d'Esparreguera està datada el 1661, però no va ser fins al 1860 que es va recuperar aquesta tradició. Actualment, la Passió d'Esparreguera es representa 10 vegades l'any.

La passió d'un poble
A dalt, imatge de la Passió representada a Esparreguera. A sota, la representació que també fan cada any els veïns de Cervera.

El padrí i la mona

En temps de Pasqua les pastisseries d'arreu de Catalunya s'omplen de mones de tot tipus, des del tortell amb l'ou al mig i els pastissos amb els personatges dels dibuixos més famosos del moment fins a autèntiques obres d'art fetes amb xocolata.

Mones, tortells i rams

La celebració de la Quaresma i la Pasqua a tot Catalunya té altres escenaris que cal destacar. Mataró va ser la primera vila catalana que va incorporar al calendari festiu un serracames popular, una celebració que consisteix a arrencar, setmana a setmana, una cama a la Vella Quaresma que s'exhibeix a manera de calendari en un indret públic.

El Mercat del Ram de Vic se celebra el cap de setmana del Diumenge de Rams. Des de temps immemorials, els protagonistes de la trobada són les palmes i els llorers, que s'exposen el dissabte de Rams, durant tot el matí, a la plaça Major i al carrer Verdaguer del centre històric de Vic.

Les processons dels Dolors recorden i recreen els set dolors que la Mare de Déu va haver de suportar en conèixer la passió, mort i resurrecció del seu fill Jesucrist. Per això, totes les celebracions giren al voltant d'una imatge de la Mare de Déu dels Dolors, una talla d'una marededéu plorosa amb un cor on hi ha clavades set espases (els set dolors). A les seves mans jeu el cos sense vida del seu fill Jesucrist. L'escenari medieval dels temples, els carrers i les places de Besalú és el marc incomparable on té lloc, en silenci, la processó dels Dolors de Besalú.

La Quaresma i la Pasqua a tot Catalunya també se celebra entorn d'una taula amb els àpats típics de temporada. Els dolços més consumits en aquestes dates són els bunyols de Quaresma (anomenats «brunyols» a Verges). A més, cada padrí compra al seu fillol la mona de Pasqua, un pa de pessic de sara, crema o nata i amb un gran ou de xocolata al capdamunt.

La Setmana Santa catalana és, doncs, rica en tradicions culturals tant en l'àmbit gastronòmic com en el turístic. Caramelles, mones, tortells de Rams, bunyols, palmes i palmons, processons i manaies romans han traspassat l'esfera religiosa per formar part del valuós patrimoni de festes tradicionals nacionals.

El ocho
BRIAN WEISS

22 La diada de Sant Jordi

Flors i llibres
Això és el que es pot veure a cada racó de la ciutat el dia de Sant Jordi. A la imatge, una parada de llibres a la Rambla de Barcelona.

La diada de Sant Jordi, que també és el dia dels Enamorats, se celebra amb entusiasme arreu de Catalunya. El país s'omple de parades de venda de llibres i roses, i els balcons s'engalanen amb senyeres.

És una jornada festiva i popular en la qual riuades de gent prenen els carrers de totes les localitats catalanes. La celebració no pot ser més senzilla: el ritual consisteix a, tot passejant, comprar una rosa, un llibre, o totes dues coses, per regalar a estimats, familiars i amics. Malgrat que el 23 d'abril no és un dia festiu, a les rambles i places de les ciutats catalanes, la població s'agombola entorn de les parades de llibres i roses. La diada és, de fet, una de les festes més populars del país.

Durant molts anys, especialment durant la dictadura franquista, la diada de Sant Jordi va esdevenir la festivitat no oficial de Catalunya. El règim franquista, però, no va poder acabar amb una de les festes més atractives i singulars de Catalunya, en la qual joves i grans busquen llibres o fan cua per aconseguir la signatura del seu escriptor preferit, i intercanvien roses i llibres.

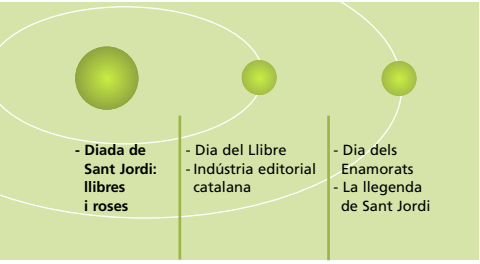

La gran festa de les lletres

La diada de Sant Jordi commemora la mort del sant del mateix nom, el 23 d'abril del 303. L'origen d'aquesta tradició es remunta a l'edat mitjana, quan els nobles aprofitaven els dies propers a Sant Jordi per celebrar justes i tornejos. En aquests tornejos, els cavallers regalaven roses a les dames que hi assistien i, amb els segles, aquest costum es va estendre a la resta de la població fins al punt de fer-se habitual regalar una rosa a la persona estimada per al dia de Sant Jordi.

D'altra banda, des de 1926, la Cambra Oficial del Llibre de Barcelona va començar a celebrar la diada del llibre per commemorar la mort de Miguel de Cervantes, el 23 d'abril de 1616. Curiosament, segons el calendari julià, William Shakespeare va morir també el 23 d'abril de 1616 (que es correspon amb el 3 de maig del nostre calendari gregorià). Un altre escriptor insigne, en aquest cas de la literatura catalana, Josep Pla, també va morir un 23 d'abril, de 1981. L'any 1995 la UNESCO va instituir el 23 d'abril com el Dia Mundial del Llibre.

Roses i llibres
La tradició diu que de la sang vessada pel drac va néixer un roser de flors vermelles. Des de llavors, la rosa (a l'esquerra) és el símbol de l'amor, l'amistat i l'estima. A sota, Quim Monzó, un dels autors catalans amb més èxit, signa llibres a una parada amb motiu de la diada de Sant Jordi.

La lluita amb el drac
Escultura de sant Jordi i el drac, que simbolitzen la lluita del Bé i el Mal, al pati dels Tarongers del Palau de la Generalitat.

Sant Jordi i el drac

Arreu de la cristiandat, sant Jordi és un dels sants més venerats. Segons la tradició, Jordi era un soldat de l'Imperi romà nascut al segle III a la Capadòcia (Turquia) que es va negar a formar part d'una persecució contra els cristians ordenada per l'emperador Dioclecià. Com a càstig va ser torturat i decapitat, i molt aviat, va començar a ser venerat com a màrtir a la part oriental de l'Imperi romà. Entorn de la seva llegenda van sorgir histories fantàstiques.

La llegenda que el va popularitzar, però, és la que explica com va matar un drac que aterria la població i va salvar una donzella de morir devorada. Per aquest fet, sant Jordi va ser venerat com a patró de la cavalleria i la noblesa. A més de ser patró de Catalunya, país en el qual ja es documenta la celebració de la festivitat al segle XV, també ho és de zones com Anglaterra, Rússia, Portugal, Etiòpia, etc.

Un lloc especial on passar la diada és Montblanc (Conca de Barberà), on, des de fa uns anys, en el magnífic centre històric medieval de la població, s'hi celebra una fira medieval amb una representació de la llegenda de sant Jordi. Els habitants de Montblanc expliquen que a la vila hi havia un drac terrible que causava estralls a homes i bèsties. Per apaivagar-lo, s'escollia per sorteig una persona que era entregada com a sacrifici al monstre. Un dia la sort va assenyalar la filla del rei, que hauria mort a mans de la fera si no hagués estat per l'aparició d'un bell cavaller que es va enfrontar al drac i el va matar. La tradició afegeix que de la sang vessada va néixer un roser de flors vermelles.

MATER A

23 La Moreneta

La Verge morena
Interior de l'abadia de Santa Maria de Montserrat on hi ha la Moreneta. La sala està decorada amb mosaics de Josep Obiols i relleus de Joaquim Ros.

La Mare de Déu de Montserrat, coneguda popularment com «la Moreneta», anomenada així pel seu color de pell fosc, és la patrona de Catalunya i el símbol religiós més important per als catalans. Es tracta d'una talla romànica d'una verge construïda amb fusta a finals del segle XII. L'origen del seu color és el pas del temps i el desgast dels materials amb els quals va ser construïda.

A la mà dreta, hi té un orbe esfèric que simbolitza el cosmos, el volum perfecte, i té l'infant Jesús a la falda i li posa la mà esquerra a l'espatlla. L'infant beneeix amb la mà dreta i a l'altra sosté una pinya, signe de fecunditat i de vida perenne. A part de la foscor del rostre i de les mans, la resta de la figura és daurada.

La talla de la Mare de Déu de Montserrat va ser trobada cap al 880 per uns pastors que voltaven per la muntanya. Hi havia la intenció de traslladar-la a Manresa, però el seu pes era excessiu per moure-la. Aquest senyal va ser interpretat com la voluntat de la Verge de romandre al lloc on va ser trobada i allí és on hi ha avui dia el santuari de Montserrat, a redós de la serralada de formes curvilínies més peculiar de Catalunya.

L'11 de setembre de 1881, el papa Lleó XIII va declarar la Mare de Déu de Montserrat patrona oficial de Catalunya. Se li va concedir també el privilegi de tenir missa i oficis propis. La seva festivitat se celebra el dia 27 d'abril. La festa de l'entronització de la Mare de Déu va ser el 1947 i des de llavors cada 26 d'abril (vigília de la festivitat) se celebra la nocturna vetlla de santa Maria al monestir.

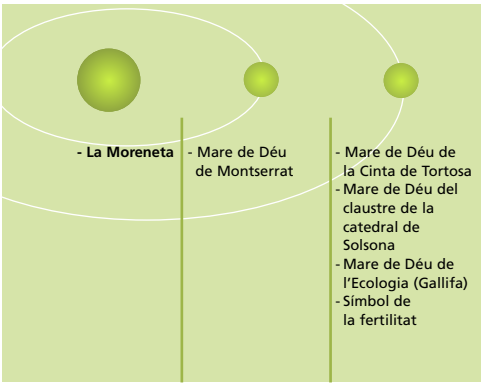

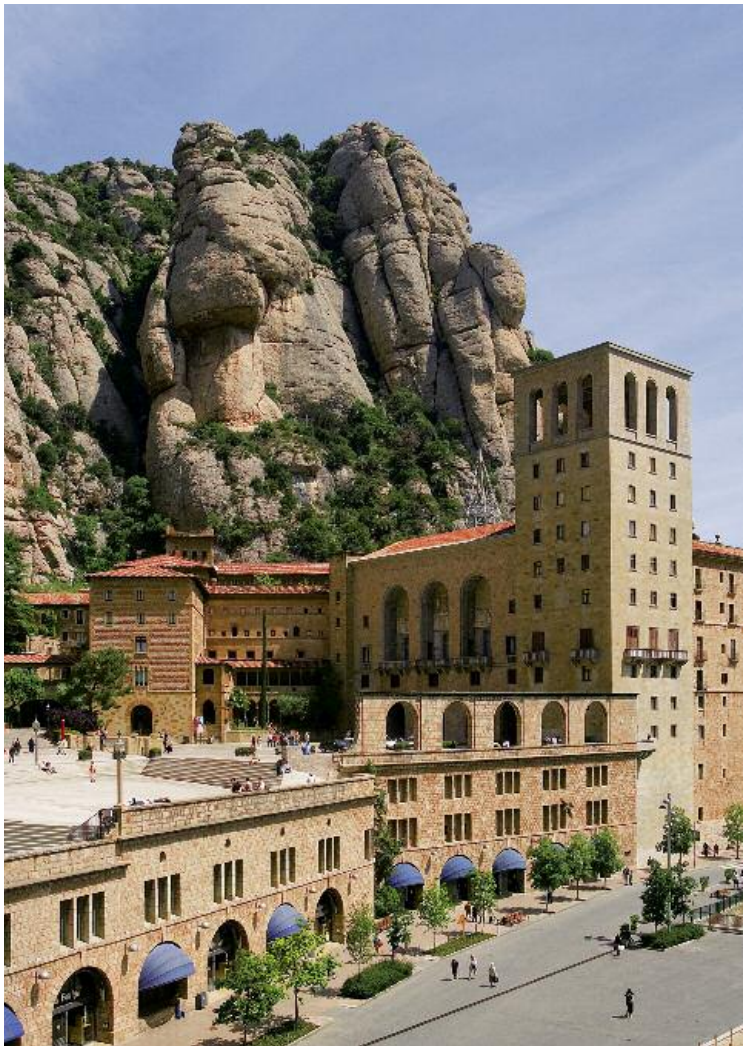

Tributs a la Moreneta
A l'esquerra, monestir de Santa Maria de Montserrat, punt de trobada per a creients i turistes de tot el món. Sobre aquestes línies, un relleu de la Moreneta que es troba al Museu Diocesà de Barcelona.

Verge de Núria
A la pàgina de la dreta, imatge de la Verge de Núria a Queralbs, a la comarca del Ripollès.

«Rosa d'abril, morena de la Serra...»

El culte marià a Montserrat va lligat a la primitiva ermita preromànica de Santa Maria que l'abat Oliba de Ripoll va transformar en cenobi entre els segles XI i XII. Algunes referències escrites li atribueixen miracles que eren divulgats per pelegrins i trobadors, que es van consignar a partir del segle XIII. Ben aviat es va conèixer més enllà de les terres catalanes i el culte es va començar a practicar als altres regnes peninsulars i a Itàlia, paral·lelament a l'expansió mediterrània de la Corona Catalanoaragonesa. A Itàlia es van arribar a erigir prop de 200 capelles i altars. A Amèrica, el seu culte va ser introduït pels descobridors i missioners. Així, a Lima (Perú) n'hi ha una, i Montserrat és un del nom dels barris de la ciutat. També és patrona de la ciutat brasilera de Santos, i a Bogotà el turó que presideix la ciutat i el seu santuari s'anomenen Montserrat. La creença popular ha convertit la Verge de Montserrat en la verge més popular de Catalunya, més enllà de la simbologia religiosa. Així, és adorada per molts motius i molts fidels hi porten els exvots per les seves accions miraculoses en casos de malaltia. La Verge ha esdevingut símbol d'adoració de tot el patriotisme català. De la seva veneració des d'antic ens en queda un document molt valuós, el *Llibre vermell de Montserrat*. És un manuscrit dels segles XIV-XVI, en llatí i en català, relligat amb cobertes vermelles, i escrit i conservat a Montserrat. Parla dels miracles, els privilegis, els romiatges i la confraria de Montserrat i les esglésies de Roma; explica rituals, pregàries i lletanies, i hi ha mapes, un calendari, dades astronòmiques i dibuixos de montres, a més de tenir un gran interès historico-literari. Conté, a més, nou cants: set tenen text llatí i dos català. Dos són cànons, quatre són a una veu, dos a dues i un a tres. L'aspecte coreogràfic dels seus cinc balls rodons és molt important per a la història de la dansa religiosa.

Les mares de Déu catalanes

El dia 8 de setembre és el dia que els cristians celebren la festa de la nativitat de la Mare de Déu. La Mare de Déu o Maria és l'equivalent a la deessa Mare, la mare Terra, la Mari de la mitologia basca o altres divinitats femenines d'altres tradicions culturals. En aquesta representació, Maria duu un infant a les mans i es considera un emblema de fecunditat i un símbol de maternitat. La festa es viu amb especial intensitat en tots aquells santuaris de les maresdedéu trobades, anomenats així perquè van ser erigits en el lloc on va ser trobada, en circumstàncies especials, una imatge de la Mare de Déu. Les terres de parla i cultura catalana compten amb una innombrable mostra d'ermites, santuaris, petites esglésies i altars parroquials dedicats a la Mare de Déu. Tots aquests llocs de culte tenen el seu origen en unes narracions de caire llegendari o mític que han estat difoses per tradició oral però també de forma escrita, a través, bàsicament, dels goigs. Una altra marededéu venerada de Catalunya és la verge de Núria. Des de fa segles, a principis del mes de setembre, els pastors de banda i banda de la vall de Núria baixen amb el bestiar davant el santuari de la Mare de Déu de Núria per celebrar la tradicional Festa dels Pastors en honor de sant Gil, un abat benedictí nascut a Grècia que va arribar a la vall provinent d'un monestir francès per fer-hi penitència, al voltant de l'any 700. Durant la seva estada a Núria, va viure uns anys en una cova com a ermità. Després va iniciar una tasca evangelitzadora: va tallar una imatge de la Mare de Déu i cada diumenge cridava els pastors a missa. Alguns pastors no hi volien anar perquè tenien por del llop i el sant va plantar la seva campana al bell mig del pla per protegir-los.

Altres verges venerades a les terres catalanes són la Mare de Déu del Tura a Olot, la Mare de Déu de la Cinta de Tortosa, la Mare de Déu del Claustre de la Catedral de Solsona o la Mare de Déu de Queralt, la del Santuari del Lord, la de Sant Llorenç de Morunys, de Lluc, de Montcada, de Bovera, i un llarg etcètera.

La festa del foc
A la Patum, els salts dels plens omplen la plaça de Berga en una jornada multitudinària on tothom gaudeix de la festa.

24 La festa de la Patum

La festa de la Patum varia segons el calendari, ja que coincideix amb les festes de Corpus (entre maig i juny), i se celebra a Berga des de mitjan segle XV. La tradició marca que els actes duren de dimecres a diumenge. Aquesta festivitat del foc i de la cultura popular està composta de diversos entremesos, en els quals una processó de gent es passeja amb maces de foc, guites i gegants pels carrers de la ciutat.

L'Àliga de Patum o Àliga de Berga és la protagonista indiscutible dels carrers de Berga durant la festivitat. Ramon Roca, un fuster de la ciutat, la va construir el 1756 i és una de les peces més antigues del bestiari de Catalunya. És un ocell de cartró pedra i taulons de fusta de grans dimensions que té les ales plegades i el bec obert, i a dins hi ha branques de llorer, olivera i clavells, tot i que està documentat que abans hi duia un colomí.

La seva estructura està coberta de guix i roba de sac. Porta una corona al cap que simbolitza l'acceptació de la monarquia en el moment històric de derrota del feudalisme.

Aquesta figura simbolitza el poder, la dignitat, la pau i la justícia, i ocupa el lloc més privilegiat dins del bestiari de la ciutat. És l'únic element que pot ballar al presbiteri de l'església i ocupa un lloc destacat en la processó des de ben antic. Està guardada a la Casa de la Vila com el tresor més preuat de la ciutat.

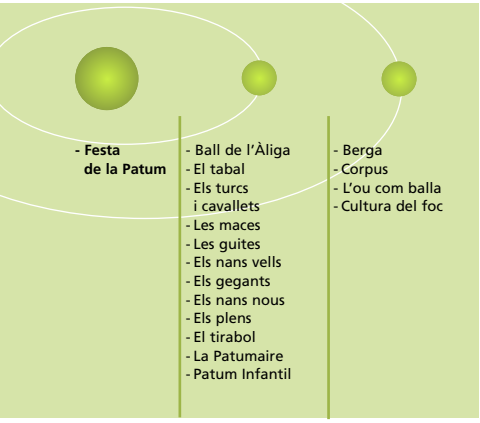

Una altra de les figures més importants d'aquesta festa és la del tabal. Els tabalers, músics encarregats de fer sonar aquest tambors de fusta de llarguíssima tradició, obren pas entre la gent als altres personatges de la procesó de la festa de la Patum amb amb un so que tot bon patumaire reconeixereia de seguida i que aconsegueix aixecar els ànims de tots els que s'apleguen a la festa de la Patum.

La Patum de Berga ha estat declarada Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO.

Els plens

El Ball de l'Àliga, que es duu a terme a la plaça de Sant Pere durant la Patum de lluïment, s'ha definit com a solemne, sobri i elegant, i a la seva música se li han atribuït orígens diversos: una dansa típica del segle XVI d'època renaixentista, línies melòdiques del cant gregorià, una cançó popular de la ciutat oriental de Constantinoble o fins i tot el fet de ser «l'adaptació berguedana» d'aquelles melodies que acompanyaven l'entremès de l'àliga a la ciutat de Barcelona i a la resta de poblacions catalanes. És clar, però, que és una melodia monumental distintiva i que ha servit d'exemple a molts balls de l'àliga que se celebren en altres indrets de Catalunya.

Un dels elements més antics i enigmàtics de la Patum de Berga són els anomenats «plens». Apareixen en el moment apoteòsic de la festa i arreu se'ls identifica amb la gran festa patumaire. Vestits amb la seva peculiar indumentària vermella i verda, són els personatges encarregats d'encendre els emblemàtics salts de plens de la gran festa berguedana.

Entre les comparses hi ha el tabal, els turcs i cavallets, les maces i els àngels, els nans vells i els nans nous, els gegants i el tirabol (salt de clausura). Com tota gran festa, té la seva beguda pròpia, la barreja: una mescla d'anís i moscatell d'alta graduació.

L'àliga de la Patum

Aquest element és el protagonista de la Patum de Berga. El seu ball simbolitza l'alliberament del poble de Berga del poder de la noblesa feudal.

Els plens

Vestits amb els seus tradicionals colors verd i vermell, i amb la cara tapada amb una màscara, els plens són els personatges més representatius de la gran festa patumaire. Les dues banyes de ferro del cap serveixen per subjectar sis coets (fuets). Porten tres fuets més a la cua i una bengala a la mà.

Les festes de Corpus

La festa de Corpus Christi, «el Cos de Crist», ha estat durant segles una de les més importants de la cristiandat. Originàriament se celebrava el dijous següent a l'octava de Pentecosta, però actualment té lloc el diumenge. Ara bé, més enllà de ser una festa religiosa, la celebració de Corpus va ser en els seus orígens medievals, i encara ho és en molts indrets, la festa ciutadana per excel·lència, la festa del «cos social» o corpus de la comunitat. Per això, l'acte més destacat de la festa ha estat des de sempre una processó general en la qual participa tot el «cos social» de la comunitat celebrant, i té una dimensió lúdica i no solemne.

En aquest seguici de Corpus es troben les primeres referències escrites dels principals elements de les festes que se celebren actualment arreu del país: gegants, nans, balls de diables, bestiari, etc.

Moltes festes de Corpus s'originen al voltant d'una processó que acompanya una custòdia, que contenia l'òstia consagrada, actual símbol del Cos de Crist i la forma esfèrica de la qual ens remet a cultes anteriors al cristianisme. En la majoria de casos la processó religiosa conviu amb la resta d'elements de la festa: les catifes florals o tots els entremesos festius (gegants, nans, mulasses, lleons, àligues, etc.). En d'altres casos, però, s'ha quedat només la processó religiosa, i ha perdut part del lluïment que havia caracteritzat la festa des dels seus inicis. Moltes poblacions enramen els seus carrers i places amb guarniments especials quan arriba la festa de Corpus. Es guarneixen edificis, carrers i places amb imaginatives decoracions que sovint tenen un tema central i un caràcter no competitiu. Originàriament això es feia perquè la processó de Corpus fos més lluïda, però actualment, i malgrat que en algunes viles les enramades segueixen estant vinculades al seguici de Corpus, el costum ha agafat entitat pròpia. Antigament, tots aquests engalanaments es feien amb brancatge verd, flors i altres materials naturals, però en l'actualitat també es fan amb altres materials, com ara el paper, el ferro, la fusta i el plàstic.

L'ou com balla, des de fa molts anys, se celebra durant la festivitat religiosa de Corpus. En molts indrets de Catalunya és costum posar ous buidats, però amb la seva closca sencera, sobre els brolladors de les fonts i fer-los ballar amb la força de l'aigua. El ritual, tan simple com misteriós, desperta passions entre els estudiosos, que discuteixen encara avui sobre el seu origen i significat.

Foc de revetlla
L'element més representatiu de la revetlla de Sant Joan és la foguera. A totes les poblacions de costa se'n fan.
A més, els petards i focs d'artifici són imprescindibles.

25 La foguera de Sant Joan

La foguera de Sant Joan és la protagonista de la nit més màgica de l'any. La revetlla se celebra la vigília del sant, el 23 de juny, que és la nit més curta de l'any, és a dir, el solstici d'estiu. La importància d'aquesta festivitat en el calendari català és notable, ja que se celebra en tot el territori de parla catalana, tot i que amb menys intensitat a les Illes Balears. Es tracta d'una celebració molt popular i participativa, durant la qual la gent surt al carrer per gaudir de l'inici de l'estiu i del bon temps.

Així, per Sant Joan es construeixen grans fogueres populars als veïnats dels diversos pobles i ciutats, on majoritàriament la mainada, amb la col·laboració dels adults, acumula piles de mobles i trastos vells que serviran per il·luminar la nit amb un gran foc. Al seu voltant, s'hi reuneixen amics i famílies per passar la nit junts, menjar coca i beure cava, conversant, cantant i ballant. És tradició saltar la foguera com a símbol de bon auguri, així com anar a buscar herbes durant la nit, ja que es considera que és una festivitat màgica que potencia el poder de les herbes remeieres, sobretot quan han estat banyades per la rosada matinera a la sortida del sol, símbol de fecunditat segons les creences populars. També és durant aquestes dates quan es cullen les herbes que serviran d'ingredients per a la ratafia casolana, un licor digestiu de tradició rural a Catalunya que conté, entre d'altres, la famosa herba de Sant Joan.

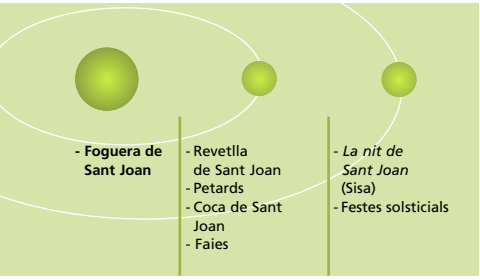

Sota el foc
El ball dels diables, vestits amb robes ben llampants i amb els seus maços o tridents a la mà, simbolitza la lluita del Bé contra el Mal.

La flama dels Països Catalans

El costum de córrer o baixar falles és anterior a la pràctica de les fogueres i és comú en diferents poblacions dels Pirineus, sobretot a l'Alta Ribagorça i a la vall d'Àneu. Les falles o brandons mòbils poden ser teies d'una sola peça (les anomenades «rentines») o peces de fusta de pi aguantades amb filferro i amb un mànec de freixe o d'avellaner. A la vall d'Àneu cada 23 de juny els joves d'Isil duen a terme una de les baixades de falles més especials de les que es fan al Pirineu català. Després d'un procés de selecció, tala i assecament dels troncs de pi que ha durat un parell de mesos, la nit del 23 al 24 els fallaires baixen en plena foscor pels pendents de la muntanya, fent zigazagues amb les torxes enceses. El trajecte dura unes dues hores i la vista de la baixada del foc dels fallaires des d'Isil és impressionant.

Però el foc no és protagonista només de la festivitat de Sant Joan: és un element imprescindible en festes majors, amb la seva aparició en mans dels grups de cultura popular com ara diables o trabucaires, o il·luminant el cel en els focs d'artifici que tradicionalment clausuren les jornades festives dels pobles.

El foc de la nit de Sant Joan és també símbol d'unió dels Països Catalans. Des de 1985, la Flama del Canigó, que representa la unitat de la llengua catalana, es vetlla i es porta des del Canigó i la tomba de Pompeu Fabra –autor de la primera gramàtica normativa de la llengua catalana– fins a les muntanyes de Montserrat, on es conserva tot l'any. La flama es va a buscar a peu poc abans del solstici d'estiu i és rebuda per tots els pobles i comarques com a símbol de bon auguri.

La coca i el foc

A pobles com Bagà i Sant Julià de Cerdanyola se celebra la fia-faia, una de les festes solsticials amb més tradició. Sota aquestes línies, les coques són les postres típiques de les revetlles de Sant Joan.

La celebració del solsticis

La festa de Sant Joan, que l'Església cristiana va fer coincidir amb el naixement de sant Joan Baptista, ha esdevingut una celebració marcada pel seu caràcter col·lectiu i socialitzador i integra tot un seguit de costums i pràctiques sorgits de les diverses solemnitats paganes en honor del Sol i els cultes vinculats al solstici d'estiu.

El foc està lligat des dels inicis a una revetlla que té un origen incert. Malgrat el desconeixement exacte de la procedència de la celebració, ja se'n troben reminiscències en tradicions clàssiques. A l'Orient ja se celebraven rituals de fecunditat presidits pel foc, i a Grècia i Roma es preparaven festes en honor d'Apol·lo i Pal·las, deessa dels pasturatges. També els celtes honoraven el foc, divinitzat amb el nom de Betlen. A Roma commemoraven el gran incendi provocat per Neró, que va ser motiu d'alegria per la població pagana, perquè va causar la mort de molts ciutadans cristians, que van ser acusats d'haver-lo provocat just després que tingués lloc.

De les festes d'arrels precristianes que celebren el solstici d'hivern (21-22 de desembre) les més conegudes són la fia-faia de la vila de Bagà i la del poble de Sant Julià de Cerdanyola, totes dues al Berguedà. La festa, una mena de pregària ritual per aturar l'escurçament dels dies, consisteix en la crema d'unes torxes força llargues, anomenades «faies», el capvespre de la vigília de Nadal a partir del toc d'oració.

Abans de fer la crema, s'encén una foguera al lloc de la muntanya on s'ha post el sol, diferent a cada població, i des d'allà el foc és baixat per un grup de fallaires, que el reparteixen a la resta. La crema s'acompanya amb cants tradicionals («Fia-faia, que nostro Senyor ha nascut a la paia») i el so de les campanes de les esglésies. Quan les torxes són ben curtes, es fa una foguera amb les restes, sobre la qual solen saltar els joves i al seu voltant es forma una rotllana. A Bagà, s'ajunten gairebé dues-centes torxes a la plaça porxada i amb les brases que resten es fan torrades, que són untades amb all i oli de codony.

26 Els castellers

Colles castelleres
La colla castellera de Vilafranca és una de les més populars i reconegudes de Catalunya. El 2005 va carregar la torre de nou amb folre (a la imatge), considerat el castell més difícil fet fins ara.

Un dels símbols més singulars i amb més tradició de la cultura catalana són unes originals formacions humanes: els castells. Homes i dones s'enfilen damunt les espatlles dels companys fins a aconseguir diversos pisos d'alçada.

L'estructura d'un castell és molt complexa: a baix de tot hi ha la pinya, que formen tant la gent de la colla com membres d'altres colles, i fins i tot, el públic, ja que és un espectacle que convida a la participació. Al mig de la pinya hi ha els baixos, que aguanten el pes dels pisos superiors recolzats en les crosses i els contraforts, que els impedeixen de moure's. Cada pis s'anomena segons la posició que ocupa: segons, terços, quarts, etc. I a dalt de tot hi ha el pom: una parella que lliga el castell, els dosos: l'aixecador –normalment l'infant més petit i lleuger de la colla– i l'enxaneta, que és qui fa l'aleta (alça la mà per coronar el castell). Un cop coronat, el castell es considera carregat i una vegada desmuntat, si no ha caigut, descarregat.

Anselm Clavé els va definir l'any 1867 com la combinació de força, equilibri, valor i seny. L'art de fer castells ve de molt antic: diu la història que deriva de la moixiganga, un ball religiós dedicat a la Passió on es representaven pilars humans i formacions que han derivat en els castellers actuals. Sembla que la tradició s'origina amb el ball de valencians de Bràfim, al País Valencià. Més tard, es va estendre per la Catalunya Nova i va adquirir un gran protagonisme en indrets com ara Igualada o Lleida, on es troben documentades colles de moixigangues que representaven aquestes estampes religioses. Al segle XVIII el baró de Maldà recull unes espectaculars formacions humanes que anomena «sostres d'homes».

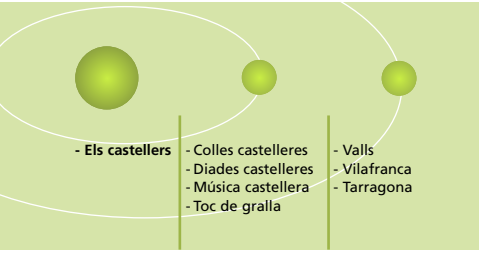

Fem pinya... i esperem el toc de gralla

Els castells s'anomenen amb un terme compost: primer els integrants de cada pis i després els pisos. Així, un tres de set vol dir que a cada pis hi ha tres persones i és un castell de set pisos (comptant els baixos, els intermedis i cada part del pom com un pis).

Les actuacions estan compostes per tres rondes de cada colla, i els pilars i el castell s'alcen al so de la gralla, que un cop toca el toc de castells –a partir dels terços– vol dir que el castell està segur a la base i pot començar a enlairar-se.

Hi ha tres tipus de castells: els habituals (amb la pinya a baix), els aixecats per sota i els nets (sense pinya). Quan l'estructura és molt complexa, s'hi afegeixen el folre i les manilles. El folre és una segona formació sobre la pinya que representa una segona pinya, i les manilles són una formació de suport encara sobre el folre. El primer s'utilitza en castells de nou i la torre de vuit, i el segon a partir de la torre de nou i castells de gran alçada. Hi ha també l'agulla, que és el pilar que resta al mig d'alguns castells un cop desmuntats.

Un casteller és fàcil de reconèixer: vesteix pantalons blancs, camisa del color de la colla i una faixa a la cintura. La faixa serveix de punt de suport per al casteller que puja i funciona com a element de seguretat per evitar posicions erròonies de la columna quan s'aguanta molt de pes. Els castellers acostumen a portar un mocador vermell amb topets blancs per recollir-se els cabells i eixugar-se la suor.

Les colles normalment s'anomenen amb un nom genèric: xiquets, nois, vailets, castellers, moixiganguers, tirallongues, etc., seguit d'un topònim de la població a la qual pertanyen. Es tracta de colles habitualment molt nombroses (a partir d'un centenar de persones) i es troben durant la setmana als assajos per preparar les actuacions de la temporada, que va de març a novembre, aproximadament.

Treball en equip
A la pàgina esquerra, les colles castelleres han de fer pinya, recolzar-se els uns en els altres. L'esforç de tots permet coronar els castells més alts.

Ciutats castelleres
Valls i Vilafranca són les grans ciutats castelleres de Catalunya. A dalt, el monument als castellers de Vilafranca. A la dreta, el monument als castellers de Valls.

Les places més castelleres

La tradició arrela fortament a les comarques tarragonines, i Valls esdevé el nucli més antic on es van formar les primeres colles castelleres tal com les coneixem actualment. La primera colla neix a la capital de l'Alt Camp l'any 1805, i la formaven un grup d'homes que volien guanyar-se un sobresou actuant en les festes de la vila. Amb el temps la tradició es va anar estenent cap a Vilafranca i Tarragona, on es creen dues colles que s'enfronten i originen els coneguts concursos de castells. Aquesta tradició entra en declivi a l'última dècada del segle XIX amb l'arribada de la fil·loxera i la pèrdua de les colònies espanyoles, i es torna a recuperar als anys 30 del segle XX. A finals del segle passat arriba l'època d'or dels castells: les diverses colles dels territoris catalans aconsegueixen aixecar estructures de nou i 10 pisos, que, per les seves dimensions i complexitat, són de dificultat extrema.

Aquests castells tan espectaculars es poden veure només en diades molt assenyalades: a Valls per Santa Úrsula, Vilafranca per Sant Fèlix o a Tarragona per Santa Tecla. Totes aquestes localitats tenen colles molt potents i una llarga tradició. Una altra bona oportunitat per veure castells són els concursos entre colles. El més conegut se celebra durant la tardor a Tarragona, amb una periodicitat bianual.

Dimonis i bèsties del foc
En un correfoc participen bàsicament colles de diables, però també dracs i altres figures del bestiari festiu.

27 El correfoc

Un correfoc és un joc de carrer en què la multitud corre per esquivar els focs d'artifici que fan esclatar els dracs, els diables i altres personatges fantàstics. Així, es tracta d'una activitat típica de festes majors o celebracions ciutadanes que té un toc diferent de les cercaviles o processons: inclou el foc com a element protagonista i els espectadors, vestits amb la indumentària adequada, són convidats a ballar i saltar sota el foc.

Normalment els correfocs els organitzen les colles de cultura popular dedicades al foc. Moltes poblacions, tant del Principat com de les Illes o el País Valencià, tenen la seva pròpia colla de diables: una colla dedicada al foc on hi ha tres personatges típicament tradicionals: Llucifer, la Diablessa i a vegades l'Arcàngel.

Quan hi ha aquests personatges, la colla forma part dels anomenats «balls de diables», que es duen a terme en les efemèrides com la festa major. En aquestes ocasions, aquests tres protagonistes, acompanyats a vegades dels altres diables, llegeixen els versots satírics, que fan mofa de temes coneguts: personatges de la ciutat, actualitat del país o política local, entre d'altres. Els primers llocs on es documenten aquests tipus de balls parlats són a Tarragona el 1426 i a Igualada el 1451.

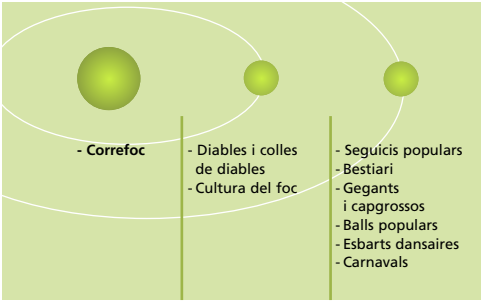

Festes de foc

Les colles de diables duen una indumentària de cotó, pell o altres materials ignífugs i normalment van calçades amb set betes, com tota la resta de grups de cultura popular. Molts d'ells porten maces que són enceses diverses vegades durant la cercavila i al final del seguici normalment hi va un carro de foc amb les provisions per al trajecte.

Els correfocs poden incloure també bestiari de foc com ara dracs o guites. Aquestes feres, a vegades portades pels mateixos diables o traslladades sobre el suport d'un carro, treuen foc per la boca i moltes d'elles compten amb molts anys d'antiguitat. Darrerament, s'han incorporat altres animals a aquest bestiari, com ara un senglar a la població anoienca del Bruc.

Les colles de diables
Gairebé totes les poblacions tenen la seva pròpia colla de diables. Acostumen a sortir a la cercavila de festa major i altres esdeveniments festius de la ciutat.

Gegants i balls populars
Les colles de bastoners i altres balls populars alegren les festes. A la dreta, els bastoners petits; a dalt, els gegants bojos de Solsona.

És festa major!

La festa major és el conjunt d'actes amb què una població o un barri celebra la festa anual del seu patró, que no sempre és el titular de la parròquia, o fins i tot en algun cas commemora un fet important de la seva història o tradició. Sovint, quan no s'escau en estiu, hom celebra una segona festa major en aquesta època de l'any. Solen durar tres dies, que a moltes ciutats i viles hom fa coincidir amb les fires. Sol haver-hi la processó de gegants i nans, cercaviles, balls a l'envelat o en un teatre, on també se celebren concerts i representacions teatrals o líriques, balls de sardanes o de danses tradicionals, a la plaça, cossos amb divertiments infantils (sacs, trencar l'olla, etc.), toros o correbous, competicions esportives, focs d'artifici, fires (cavallets, tir al blanc, autos de xoc, etc.). Les festes majors catalanes se celebren almenys des del segle XIII. Hi ha pobles de Catalunya que disposen d'un gran nombre de grups dedicats a la cultura popular, i és per aquest motiu que les seves cercaviles són fastuoses i completes. A Vilafranca del Penedès, per exemple, durant la festa major hi ha diverses ocasions per veure el seguici de grups populars: a les colles de diables (adultes i infantils), s'hi afegeixen els trabucaires, els balls de cintes i de bastons, els balls de gitanes, el ball del cercolet, els gegants i capgrossos de la ciutat, els castellers, la moixiganga i els falcons. Aquestes tradicions són, probablement, les iniciatives populars lúdiques que podem datar de més antic en el nostre país i constitueixen, en definitiva, el nostre folklore veritable.

Protagonista del pessebre
El caganer és una figura clau en els pessebres de totes les cases catalanes.

28 El caganer

El caganer és possiblement la figura més característica de l'imaginari popular nadalenc a Catalunya. Sovint s'ha dit que aquesta controvertida figura es va introduir al pessebre per tal d'humanitzar la representació del misteri de Nadal. Es tracta d'una figureta de fang que representa un individu ajupit, amb els pantalons abaixats, fent les seves necessitats a l'aire lliure. La seva indumentària tradicional es compon de pantalons foscos, camisa blanca, una faixa vermella i una barretina. De tota manera, per tal de mantenir un cert decòrum respecte a la representació del naixement, el caganer no apareix mai en un punt principal del pessebre; al contrari, el més habitual es trobar-lo amagat darrere un paller, sota un pont, en un racó, etc.

Sovint se l'ha representat amb un cigarret a la boca i, fins i tot, un diari a la mà en alguns casos; i la seva típica barretina ha estat substituïda per un barret de palla en èpoques crítiques com ara la postguerra, quan es prohibia qualsevol símbol de catalanitat.

En el seu origen, el caganer no apareix només al pessebre, sinó que se l'ha trobat també en rajoles que representen petites històries o diferents oficis. Aquest origen es remunta als segles XVII i XVIII, en ple Barroc, una època dominada per un realisme exagerat que va dur les escenes més populars a formar part de les representacions artístiques. Tot i que es va començar a introduir a finals dels segle XVII, la seva popularització com a figura del pessebre català no va arribar fins al segle XIX. El caganer també té una certa popularitat al País Valencià, Múrcia, les illes Canàries, Portugal i Nàpols.

Actualment, la figura del caganer s'ha popularitzat de tal manera que són habituals les figures de personatges coneguts «enxampats» en aquesta posició indecorosa, des de les més altes autoritats polítiques i religioses fins a esportistes, passant per artistes. En definitiva, les representacions de caganers que es poden trobar cada any són múltiples i variades.

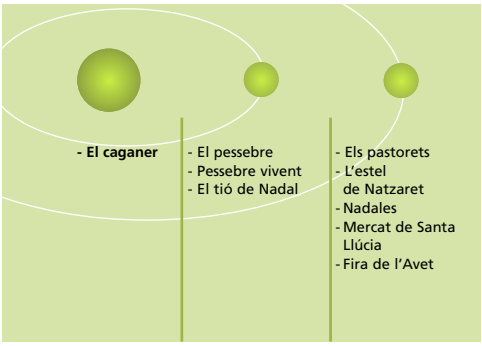

El pessebre
A la majoria de cases catalanes per Nadal es munta una representació del naixement del nen Jesús construïda amb molsa, troncs, suro i amb figures de fang o altres materials.

Cop de bastó!
Unes setmanes abans de Nadal, els nens comencen a posar menjar a sota del tió. Quan arriba la nit de Nadal, i mentre canten una cançó tradicional, reclamen al tió que retorni tot el que ha menjat en forma de llaminadures i regals.

Símbol de prosperitat

La presència del caganer és especialment reconeguda a Catalunya, però també la trobem a Múrcia, on se'l coneix amb el nom de «cagón», a altres indrets de la península Ibèrica i a Portugal, Nàpols o Mèxic. Tradicionalment, la figura està feta de fang emmotllat, tot i que més tard, amb la uniformització i la massificació, es va plastificar.

Encara que se'n desconeix exactament el significat primigeni, es diu que la seva funció és de tipus supersticiós, tot i estar perfectament acceptat per l'Església. Sembla que, amb les seves femtes, el caganer representaria l'adob de la terra i la fertilitat per a l'any següent. Seria, per tant, un símbol de prosperitat i bona sort.

Per al folklorista Joan Amades simbolitza una invocació de la fortuna per la fertilització de la terra que la fa fecunda; per a l'historiador del teatre Xavier Fàbregas significa la indiferència còsmica que contrasta amb el misteri del naixement del Redemptor. Per a Joan de Déu Domènech simbolitza la peculiaritat del caràcter català, que opta per estalviar adobs, i per a Jordi Bassas és el resultat de l'esverament que li suposa al pastoret l'adveniment de l'àngel, i segons la perspectiva que en té Norbert Mantl es tracta d'una purificació de la terra dels déus pagans imposada per una visió cristiana, i posa el paral·lelisme en la figura belga del Manneken Pis.

La història dels pessebres de Nadal es remunta al segle XVI, però és durant el barroc quan es crea l'hàbit d'acompanyar el naixement de paisatges fastuosos com ara boscos, cases, pobles o rius. Confirma Amades que cap a aquesta època apareix la figura que ens ocupa i sembla que la primera mostra que en tenim es conserva en un relleu de marbre valencià que s'anomena *La virgen y la montaña de Montserrat*, on hi ha un naixement i en un dels caminois que envolta l'establia hi apareix un caganer. Se'n conserven rastres en rajoles que representen els oficis dels gremis, en romanços i fins i tot en revistes. Tant és així que ha estat nucli de molta literatura escatològica: Brossa li'n dedica un poema i Francesc Torras el publicita com a icona antimilitarista. El seu conreu literari s'anomena «vallfogonisme» i comença tal com diu el seu nom, en l'època de la literatura moderna.

El Nadal a Catalunya

Curiosament, el caganer no és l'única tradició nadalenca de tipus escatològic de Catalunya. Una altra tradició, el tió, també té en l'acte de defecar el seu tret més característic. El tió és un tronc que els nens posen al menjador de casa unes setmanes abans de Nadal i que alimenten cada dia. La nit de Nadal, mentre canten una cançó, li van donant cops mentre li reclamen el retorn del menjar ofert en forma de torrons, neules, llaminadures.

El Nadal a Catalunya té un calendari força particular que darrerament ha adoptat nous costums segons cada família. El 24 a mitjanit se sol anar a la missa del gall i després es pren el ressopó, normalment torrons i cava. El dinar de festa familiar se celebra el 25 al migdia i se solen menjar escudella i carn d'olla. Després es caga el tió, la quitxalla recita poemes i es canten cançons. L'endemà se celebra Sant Esteve, amb un dinar amb canelons fets amb les sobres de carn del dia anterior.

A Catalunya hi ha molt arrelada la tradició dels pessebres vivents amb persones que interpreten els diversos papers. També són molt tradicionals les diferents fires que es munten a moltes localitats catalanes pels volts de Nadal. De totes elles, segurament la més concorreguda és la de Santa Llúcia, que es fa tradicionalment a la plaça de la Catedral de Barcelona.

El pessebre es fa el dia 8 de desembre coincidint amb la Immaculada Concepció de la Mare de Déu i es té a casa fins la Candelera (el 2 de febrer).

CAMP

29 Les quatre barres

Les quatre barres
Al principi, les quatre barres que componen la bandera catalana es representaven tant en vertical com en horitzontal, però aquesta última manera és la que ha perdurat.
A sota, *El Corpus de Sang*, d'Antoni Estruch, que plasma la revolta dels segadors que va ser el germen de l'himne nacional de Catalunya, la lletra del qual s'atribueix al poeta Emili Guanyavents.

Les quatre barres vermelles verticals amb un fons groc són el símbol iconogràfic identitari de Catalunya. La llegenda al voltant del seu origen, estudiada per Martí de Riquer, diu que van néixer al segle IX, quan Guifré el Pelós, ferit de mort, rebé un homenatge per part del rei Carles el Calb, que mullà els dits en la ferida i els estampà en un escut d'or. Aquesta composició cromàtica es remunta, però, molt més enrere. L'escut heràldic amb les quatre barres va ser adoptat per la casa dels comtes de Barcelona ja abans de la formació de la Corona d'Aragó. Més tard, va ser el símbol dels comtats catalans i, amb l'aliança amb els Trastàmara i l'entrada al govern de les dinasties castellanes, es convertiria en l'escut dels regnes de la Corona d'Aragó.

La guerra dels Segadors, el 1640, és el germen d'un altre símbol identitari del país: *Els segadors*. L'himne nacional de Catalunya crida els catalans a defensar la terra, com van fer els pagesos al segle XVII, quan es van alçar contra la imposició espanyola d'anar a lluitar a favor de l'imperi. La revolta va acabar amb el Corpus de Sang. Francesc Alió va compondre la música el 1892; la lletra s'atribueix a Emili Guanyavents i recull elements de tradició oral observats ja per Manuel Milà i Fontanals. Tot i que aquesta és la versió oficial, n'hi una de més llarga que narra l'assassinat del virrei a Santa Coloma de Farners i detalla la història dels segadors revoltats. Aquesta versió llarga, interpretada per Rafael Subirachs, porta el títol de *Segueu arran*.

La falç dels segadors esdevé també una icona que representa el respecte i la voluntat de defensar la terra, ja que suposa que els segadors brandaven les seves falçs en els avalots del Corpus de Sang i, per això, aquesta eina ha esdevingut símbol de reivindicació nacional catalana i com a tal consta el «bon cop de falç» en l'himne nacional de Catalunya. També en aquest context simbòlic cal destacar el Pi de les Tres Branques, al centre del pla del Campllong (Berguedà). Va ser el poeta Jacint Verdaguer qui el va reivindicar com a símbol de la unitat en un poema del mateix nom que ha esdevingut molt popular. Any rere any, al mes de juliol, al seu voltant se celebra l'Aplec del Pi.

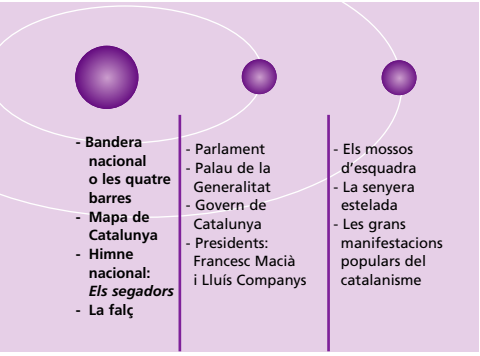

Representant del poble català

La Generalitat és la institució en què s'organitza políticament l'autogovern de Catalunya i està integrada pel Parlament, el president de la Generalitat i el Govern. La història de la Generalitat arrenca amb la Diputació de Barcelona a finals del segle XIII. El 1283, a la Cort de Barcelona, presidida pel rei Pere el Gran, es va imposar el règim pactista: el sobirà no podia promulgar constitucions ni exigir impostos generals sense l'autorització dels tres estaments o braços –el militar, l'eclesiàstic i el reial o popular– reunits en corts. A cada convocatòria, les negociacions parlamentàries finalitzaven amb l'aprovació de la nova legislació, la reparació de greuges i el donatiu al monarca.

A la Cort de Barcelona-Lleida-Tortosa de 1364-1365, davant la insuficiència de la recaptació, es va aprovar un deute públic. Aquest fet va implicar l'estabilització d'una única Diputació del General privativa de Catalunya, amb seu a Barcelona i residència a les cases del carrer de Sant Honorat, que formen el nucli inicial de l'actual palau de la Generalitat. Segles després, quan es va imposar a la guerra de la Successió i va aconseguir la capitulació de Barcelona l'11 de setembre de 1714, el rei Felip V va suprimir totes les institucions catalanes.

Al segle XIX, amb la crisi de la monarquia borbònica i l'ocupació napoleònica, el buit de poder estatal va permetre l'autoorganització dels territoris, entre ells el Principat de Catalunya. El nou règim liberal va aprovar, a la Constitució de Cadis de 1812, la recuperació del nom de Diputació. Malgrat tot, el 1833 els jacobinistes espanyols van dividir Catalunya en quatre províncies: Barcelona, Tarragona, Lleida i Girona.

El 1906 es va reunir per primera vegada l'Assemblea General de les Diputacions Provincials d'Espanya. El president de la de Barcelona, Enric Prat de la Riba, va presentar un disseny per a les mancomunitats provincials, amb competències en obres públiques i comunicacions, beneficència i ensenyament universitari, i transferència dels recursos necessaris per tal de finançar-les. El 1911 les quatre Diputacions catalanes van acordar crear la Mancomunitat de Catalunya. Es va escollir Enric Prat de la Riba com a president el 1914. La Mancomunitat no va rebre cap nova competència ni més recursos financers, però va conservar les competències de les Diputacions provincials.

A finals de 1932 es va aprovar l'Estatut de Catalunya i es van convocar eleccions al Parlament. Francesc Macià va ser escollit president de la Generalitat i Lluís Companys del Parlament. Amb la mort de Macià el 1933, Companys presidí la Generalitat –exceptuant el parèntesi, entre octubre de 1934 i febrer de 1936, de suspensió de l'Estatut– fins al final de la Guerra Civil. Amb la derrota republicana el 1939, les autoritats de la Generalitat i les de la República espanyola marxaren a l'exili. Companys, lliurat pels nazis a la policia espanyola, va ser jutjat en un consell de guerra sumaríssim i afusellat a Montjuïc l'any 1940. Josep Irla, escollit president del Parlament el 1938, va assumir el càrrec de president de la Generalitat a l'exili, i el 1945 va formar un nou govern, que, per raons òbvies, era inoperant. Irla va dimitir el 1954, però la institució continuà existint a l'exili amb un nou president: Josep Tarradellas. Amb la mort de Franco el 1975, Joan Carles I va ser coronat rei d'Espanya i, finalment, el 29 de setembre de 1977 es va recuperar la Generalitat.

El Pi de les Tres Branques i els Mossos d'Esquadra
Aquest arbre mil·lenari a Castellar del Riu (Berguedà), és considerat un símbol de la unitat dels Països Catalans: Catalunya, País Valencià i les Illes Balears. Els Mossos d'Esquadra (a l'esquerra), que formen el cos de policia de la Generalitat de Catalunya, són un dels símbols de l'autoritat nacional.

L'estelada
A la senyera estelada, símbol dels moviments que reivindiquen la independència de Catalunya, destaca el triangle blau, que representa el color del cel (la humanitat), i al bell mig hi llueix l'estel blanc que simbolitza la llibertat.

Símbols institucionals i símbols populars

Un dels símbols institucionals catalans són els Mossos d'Esquadra, la policia nacional de Catalunya des de 1983, que s'ocupa de les funcions de seguretat ciutadana, policia administrativa, policia judicial, intervenció i policia de proximitat, les quals són competències de la Generalitat. Però els seus precedents es remunten al segle XVIII, quan van ser creats com a Esquadres de Paisanos Armats amb la finalitat de mantenir l'ordre públic i acabar amb els reductes dels miquelets partidaris de l'arxiduc Carles.

Un símbol de caire més popular és la bandera estelada que apel·la a la independència de Catalunya o dels territoris de parla catalana, o sigui, que anhela la llibertat del poble català. Sovint acompanyava les grans manifestacions populars històriques de reivindicació catalanista i dignitat nacional, com les de 1932 i 1976, i encara avui està present en les actuals, com la del 10 de juliol de 2010.

Vista de Barcelona i el seu port
Gravat de la vista meridional de Barcelona i el seu port, punt estratègic de comunicacions i comerç.

Les lleis del mar
Edició impresa a Barcelona, l'any 1523, del *Llibre del Consolat de Mar*, que recollia el dret marítim i comercial català, vigent a la Mediterrània.

30 El *Llibre del Consolat de Mar* i l'hereu i la pubilla

Catalunya té un dret civil propi que es diferencia del de la resta de l'Estat.

El *Llibre del Consolat de Mar* és un codi jurídic elaborat a partir dels costums marítims i comercials de Barcelona. Va ser compilat entre 1260 i 1270, però la seva redacció definitiva no es va acabar fins al 1350. Aquest codi es va aplicar primer a tota la Mediterrània en forma de dret mercantil i de navegació i, posteriorment, va entrar a formar part del dret internacional en adoptar-lo molts altres països europeus. A Barcelona va ser vigent fins al 1829, quan va ser substituït pel codi de comerç espanyol.

Com el dret mercantil, el dret matrimonial català va formar part de l'anomenat dret civil. A Catalunya, com a la resta d'Europa, aquest codi legal té els seus orígens en les tradicions romanes i en el dret visigòtic. A poc a poc s'hi van anar afegint els costums adquirits i, al segle XII, tradicions, costums i drets ja apareixien recollits als *Usatges de Barcelona*. Des d'aleshores el cos jurídic es va anar actualitzant i ampliant a través de l'acció legislativa de les Corts, que van dotar el dret civil català d'una gran vitalitat i importància.

Amb l'entrada en vigor del Decret de Nova Planta, al 1716, el dret civil es va mantenir intacte, però va desaparèixer l'encarregat de legislar: les Corts. No va ser fins al 1960, amb la Compilació de Dret Foral de Catalunya, que es va intentar recuperar i actualitzar el dret civil català. Malgrat tot, el dret civil espanyol va ser l'únic que va crear nova legislació. Amb l'arribada de la democràcia i l'autogovern, Catalunya va recuperar la capacitat legislativa i el dret civil català.

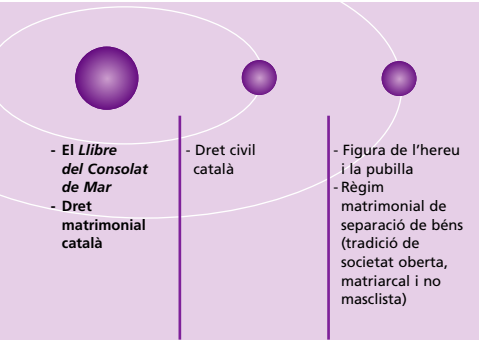

El domini mediterrani
A l'*Atlas Català* (1375), atribuït a Abraham Cresques, l'acurada representació de la línia de costa reflecteix l'hegemonia del poder polític català a la Mediterrània, amb colònies marítimes i relacions de vassallatge a les tres penínsules i a les illes, des de les Balears fins a Xipre.

El poder català a la Mediterrània

Les disposicions que va marcar el *Llibre del Consolat de Mar* s'han d'interpretar com una forma de dret privat corporatiu, ja que estaven fetes per comerciants i per als comerciants i calia estar inscrit com a tal per poder participar i demanar-ne l'aplicació. A més, es feia fora de l'àmbit jurídic habitual, ja que eren els consolats de Mar els encarregats d'impartir justícia. Aquests consolats estaven formats per dos cònsols i un jutge d'apel·lació.

La importància comercial i la creixent expansió del poder polític català a la Mediterrània van fer que els comerciants catalans i el port de Barcelona es convertissin en un punt de referència de les grans rutes comercials. Així, les rutes de les espècies amb els ports del Pròxim Orient –com ara Tir o Alexandria–, dels esclaus del nord d'Àfrica o de Constantinoble, es van acabar fusionant amb les que travessaven l'estret de Gibraltar en direcció als ports de Flandes. I en tots aquests ports i rutes el Consolat de Mar va tenir un paper cada vegada més important a l'hora de resoldre conflictes i litigis entre comerciants.

I si el dret mercantil català es va estendre arreu de la Mediterrània, el dret civil català també va tenir la seva expansió, encara que més modesta i circumscrita als territoris de la Corona d'Aragó, especialment als regnes de València i Mallorca. Tot i això, hi ha petites divergències en molts aspectes per la independència jurídica dels dos territoris.

La pubilla
Es tracta de la filla gran a Catalunya. És la que estava destinada a rebre tota l'herència. Aquesta figura, hereu en la seva versió masculina, sorgeix a l'edat mitjana com a resposta a la necessitat de no dividir el patrimoni i l'economia familiar, basada en l'agricultura.

La figura de l'hereu

Les principals peculiaritats del dret civil català són el dret matrimonial i la institució de l'hereu. Pel que fa al dret matrimonial, està restringit a la normativa que marca el dret canònic per a tota la cristiandat. En el cas català, a més de ser indispensable el consentiment patern dels dos cònjuges per contraure matrimoni, s'assegura la integritat dels béns aportats per la dona al matrimoni enfront dels possibles abusos del marit, i la possibilitat que la dona pugui disposar dels béns propis en cas d'herència.

Però la figura fonamental del dret civil català és la figura de l'hereu, que quan és una dona s'anomena «pubilla». Aquest rep la pràctica totalitat dels béns dels pares i és el successor en totes les relacions jurídiques actives i passives. L'hereu encarna la idea de continuïtat i conservació del patrimoni familiar, especialment tractant-se de patrimonis agrícoles, i ha evitat el minifundisme a Catalunya. Així, i per pactes de matrimoni entre hereus i pubilles, el patrimoni tendia a augmentar a base d'una política matrimonial. La institució de l'hereu ha estat, a partir de la sentència de Guadalupe (1486), un dels nuclis bàsics de l'estructura social catalana, especialment de la Catalunya Vella. La seva potència econòmica ha estat sovint un dels factors de modernització dels mètodes de conreu, i el motor llunyà, a través dels fadristerns, de la industrialització al segle XVIII.

El fadristern o cabaler és el fill no constituït hereu i que rep el seu dret hereditari –normalment legítima– en forma de diners o cabal en contraure matrimoni o en morir els pares. Els de més edat solien anar a l'Església o a l'exèrcit, però algun dels germans anava a viure i treballar a la ciutat després de cobrar l'herència. En rebre la legítima i abandonar la casa paterna, molts cabalers iniciaven un negoci artesanal o comercial a les ciutats, amb la legítima com a capital inicial. Aquesta institució va ser transcendental per al foment del comerç i el naixement de la indústria.

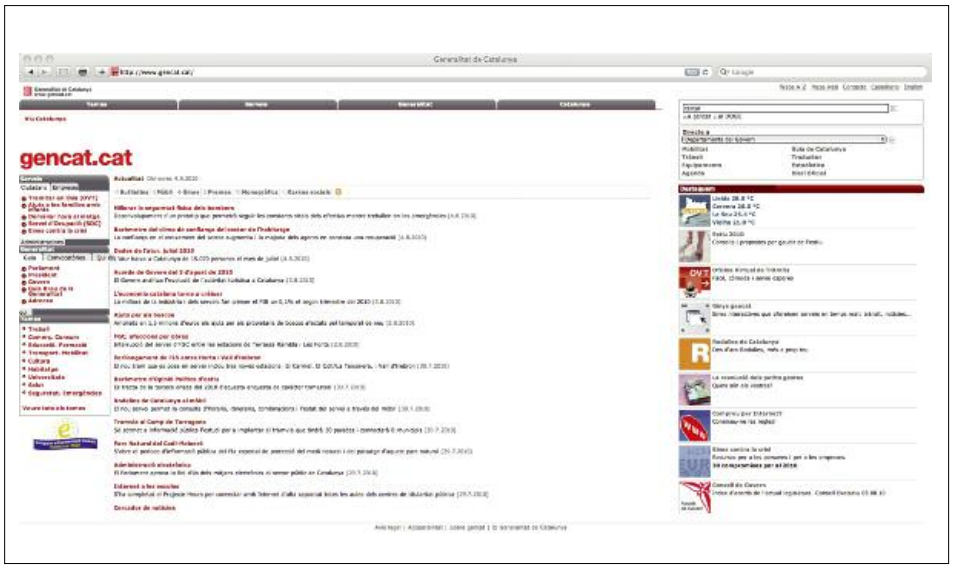

Infraestructures

A dalt, pàgina de gencat.cat, la web de la Generalitat de Catalunya. A sota, centre de processament de dades a Dortmund (Alemanya), on hi ha part de la infraestructura dels dominis.cat.

31 El domini .cat

El domini .cat és un domini de primer nivell d'Internet per a la llengua i la cultura catalanes. Els requisits per registrar un domini .cat són que la web estigui escrita majoritàriament en català o tingui relació amb la cultura catalana. La voluntat de registrar un domini .cat pot obeir, d'una banda, a la intenció de fer-lo servir per publicar a Internet continguts en català o bé senzillament per utilitzar-lo com a correu electrònic. Els dominis .cat són compatibles amb els dominis .com, només cal que el nom del domini estigui lliure.

Actualment, a data de 15 de juliol de 2010, el domini .cat compta amb més de 43.000 dominis registrats, i la tendència segueix un ritme ascendent. La Fundació puntCAT, encarregada de gestionar els dominis .cat, col·labora amb aquesta i d'altres qüestions a fi d'ajudar a desenvolupar la Societat de la Informació catalanoparlant. Com a entitat sense ànim de lucre, assegura que els beneficis de l'operació del Registre .CAT es destinaran a assegurar la continuïtat i viabilitat d'aquest projecte.

Els catalans som una de les comunitats lingüístiques més actives a la xarxa. Així, tot i tenir només un nombre de parlants que s'acosta actualment als 10 milions, el català és la vuitena llengua més utilitzada en blocs i la quinzena a Viquipèdia. Aquesta enciclopèdia lliure s'escriu a través de col·laboracions i per això reclama les aportacions de tothom en llengua catalana.

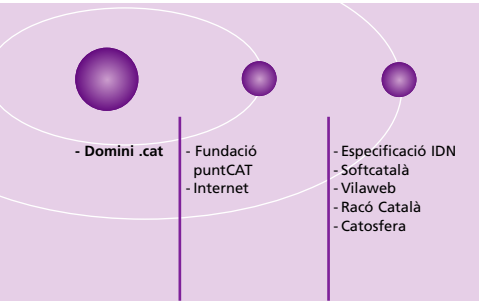

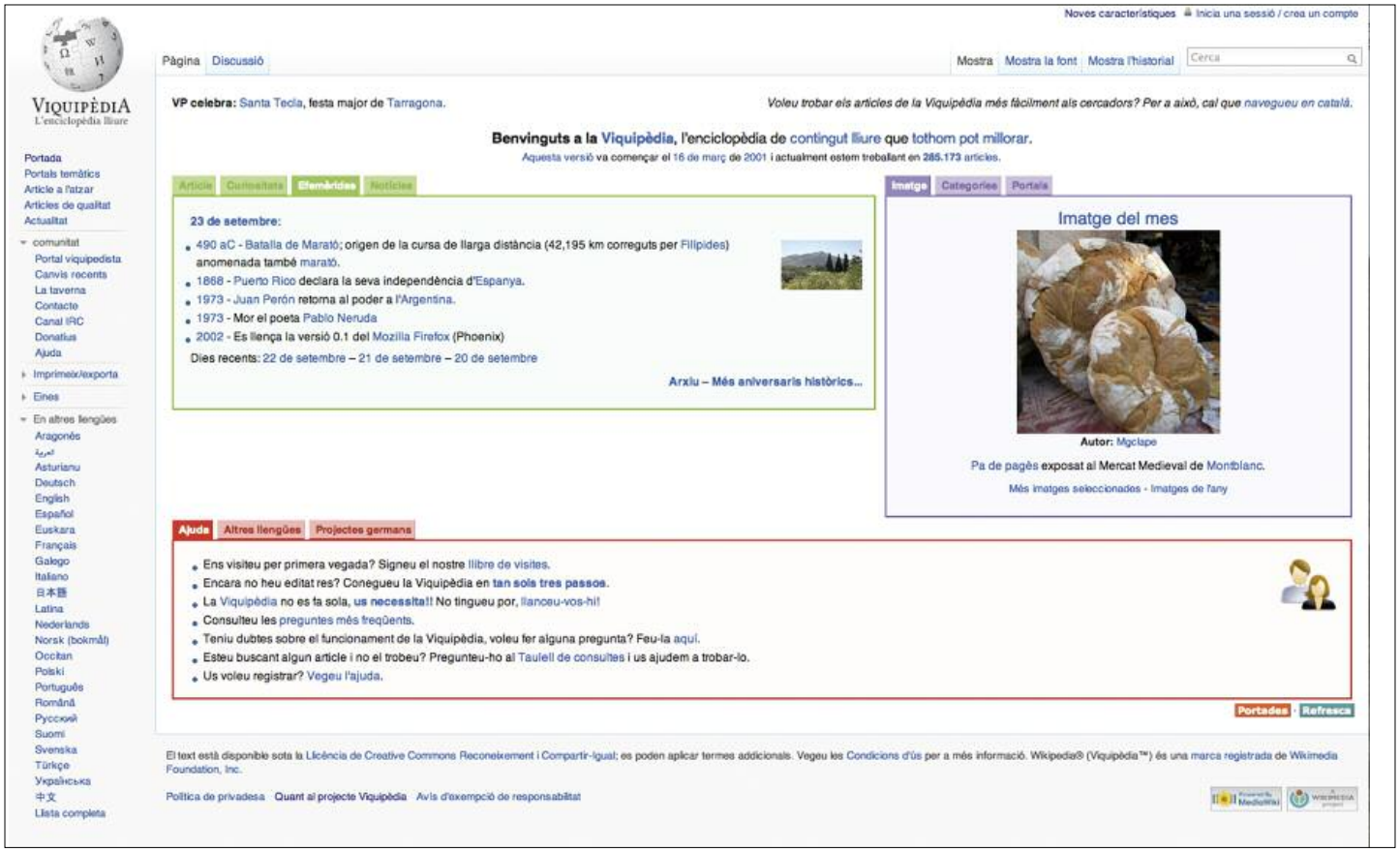

Catalunya al món virtual
La Fundació puntCAT gestiona els dominis .cat.
A dalt, pàgina de la versió catalana
de Viquipèdia, l'enciclopèdia oberta en línia.

La Fundació puntCAT

Internet és arreu i enlloc al mateix temps, però la presència i la visibilitat a la xarxa són actualment quelcom imprescindible per a qualsevol societat, empresa o col·lectiu, alhora que es tracta d'una eina de comunicació cada cop més utilitzada per tota la població. En aquest context, aparèixer davant el món amb un domini .cat és equivalent a promocionar la llengua i la cultura de Catalunya; en definitiva, de projectar Catalunya al món i fer entendre al món què és Catalunya.

La Fundació puntCAT va néixer el 28 de desembre de 2004 per impulsar la consecució d'un domini a Internet que servís per identificar la llengua i la cultura catalanes. En el seu naixement, hi van participar des de l'Institut d'Estudis Catalans fins la Corporació Catalana de Televisió, passant pel Capítol Català de la Internet Society. A més, el suport de 98 entitats i associacions, 2.615 empreses i 65.468 persones individuals va contribuir significativament a assolir l'objectiu marcat. Actualment, la Fundació puntCAT s'encarrega de gestionar el registre dels dominis .cat

El domini va ser aprovat oficialment per l'ICANN –l'organisme regulador dels dominis i adreces IP a Internet– el 16 de setembre de 2005 i, a partir del 13 de febrer de 2006, ja es van poder començar a inscriure pàgines web amb domini .cat.

Presència a la xarxa

Les jornades CDigital, organitzades pel Centre Tecnològic i Universitari de Granollers i successores de la Catosfera, reforcen la presència de Catalunya a les xarxes socials i globals. A sota, versió del cercador Google en català.

El català al ciberespai

El fet que sigui un domini patrocinat implica que cal complir una sèrie de condicions, que regula i gestiona una agència independent, en aquest cas la Fundació puntCAT. Un dels fets destacats és que, des de la seva aprovació, el domini .cat implementa l'especificació IDN, que equival a poder utilitzar caràcters diferents a l'anglès en la nomenclatura de les pàgines web. Així, l'ús dels accents, la ç i l'ela geminada o la dièresi poden formar part del nom de la pàgina. L'única excepció seria l'apòstrof.

Durant anys les iniciatives individuals o de petites empreses han aconseguit que el pes del català a la xarxa i al programari informàtic sigui cada cop més important. Empreses com Softcatalà, que ha dut a terme una ingent tasca de traducció de programari lliure al català, o els mitjans digitals Vilaweb i Racó Català s'han convertit en autèntics referents per a tota la nostra comunitat lingüística. La consecució del domini .cat va ser el primer gran premi i l'inici d'una nova època en l'ús del català a Internet. Cada vegada més empreses multinacionals implementen una versió de la seva web en la nostra llengua, les aplicacions de programari lliure més importants tenen de sèrie una versió en català, aspecte en el qual destaquen la majoria de productes de Google. El darrer gran pas ha estat aconseguir que les grans multinacionals del *software*, com ara Microsoft i Apple, incorporin el català com una llengua més als seus productes. Però el més important de tot és que, amb iniciatives com la consecució del domini .cat, la nostra llengua es presenta davant el món com una llengua forta i de prestigi.

Chupa Chups
NEW FORMULA
STRAWBERRY

32 De l'Anís del Mono als Chupa Chups

Tothom en menja

El Chupa Chups no és només una llaminadura per a la canalla; en els darrers anys, ens hem acostumat a veure molts adults que mengen aquest caramel per alleujar l'ansietat i la tensió.

L'empresa Chupa Chups va ser fundada pel català Enric Bernat l'any 1958 amb l'objectiu de crear caramels amb un pal de suport per evitar que la canalla s'empastifés les mans amb el sucre enganxós. Bernat ja era propietari de Productes Bernat, que abraçava bàsicament el ram de la confiteria. De la seva col·laboració amb Granja Asturias S.A. va néixer la idea d'aquest caramel, llavors amb pal de fusta.

Enric Bernat (1923-2003), nét d'un confiter, buscava una manera de llançar el seu negoci internacionalment i per això necessitava un logo universal que es distingís de l'utilitzat fins aleshores, que era una nena amb un dels caramels amb pal a la boca. El 1969 Bernat va anar a Figueres per demanar a Salvador Dalí que li fes un esbós. Una hora més tard la feina ja estava feta, i va ser el mateix Dalí que va recomanar a Bernat que el posés sempre a la part superior del caramel, perquè es veiés bé. Sembla que el pintor surrealista va demanar ja en aquella època una xifra milionària per la feina.

Actualment, l'empresa amb seu a Sant Esteve Sesrovires és propietat de l'italià Perfetti Van Melli, i Chupa Chups és el segon caramel més venut del món. El seu nom inicial era Chups i va incorporar el verb al davant arran de l'èxit d'un espot promocional en espanyol.

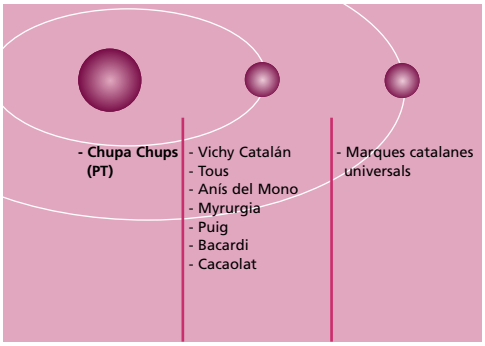

Vichy Catalán, amb la salut i el benestar

L'empresa Vichy Catalán, una altra marca comercial reconeguda a escala mundial, neix el 1881 arran de la descoberta d'una deu d'aigua carbònica a Caldes de Malavella per part del doctor Furest Roca, que en constata les propietats i constitueix aquesta societat productora l'any 1900. L'empresa, que compta amb quasi 130 anys d'història, produeix ja una àmplia gamma de productes relacionats amb les begudes i la salut: aigua carbònica (el conegut Vichy), aigues minerals naturals (Font d'Or, Regàs) i sucs (Lambda).

L'empresa s'ha encarregat de donar nom a balnearis, hotels i restaurants, i ha rebut durant la seva història nombrosos reconeixements a la seva qualitat i al seu procés de treball. Va ser l'aigua protagonista de les Olimpíades de l'any 1992 a Barcelona, i ha estat reconeguda amb premis de cultura catalana. Va rebre el premi especial Sehrs per la seva trajectòria l'any 2010, i és present a tot el món, tant entre els consumidors com a les fires alimentàries.

El seu disseny, inspirat en el Modernisme i renovat i recreat recentment, és molt senzill i consta de la marca amb una petita imatge del municipi de Caldes –on hi ha les fonts i on se situa el balneari de l'empresa– i unes ornamentacions florals molt típiques de l'època. Vichy Catalán SA ha patrocinat moltes causes, i tot i modificar el seu disseny, sempre ho ha fet de manera subtil, conservant la imatge originària que explica el seu llarg recorregut històric.

Vichy Catalán

Després de descobrir les propietats de l'aigua carbònica trobada a Caldes de Malavella, el doctor Furest Roca decidí construir l'Hotel Balneari, que s'inaugurà oficialment el 1898 i va viure la seva esplendor a l'època modernista.

Art publicitari

Al costat d'aquestes línies, cartell del licor Anís del Mono dissenyat pel pintor modernista Ramon Casas per a aquesta empresa de Badalona. A la dreta, cartell publicitari, dissenyat a la dècada del 1950, del batut de llet i cacau Cacaolat, el primer elaborat industrialment a tot el món.

Marques que formen part de la nostra Història

Quan es pensa en innovadors catalans o empreses que s'han internacionalitzat de seguida ve al cap Chupa Chups, però n'hi ha molts més i en camps ben diversos: la tecnologia aeroespacial, la moda, el disseny, les energies renovables o els videojocs, per citar-ne només alguns. Empreses com Camper (de sabates), Custo Barcelona (de moda), Cordoníu o Freixenet (de cava), etc., s'han obert camí a l'àmbit internacional i han esdevingut productes que ara s'anomenen Made in Catalunya. Aquest fet ha configurat un nou model de negoci català que traspassa fronteres, en què s'obren franquícies arreu del món.

La història dels productes catalans podria començar amb la marca emblemàtica Anís del Mono, amb seu a Badalona, que es va fundar el 1870. Aquesta fàbrica de licors, propietat dels germans Bosch i Grau, és una de les productores més importants d'aquesta beguda alcohòlica a l'àmbit espanyol, i el disseny de la seva marca, amb el mico de Darwin, obra del pintor Ramon Casas el 1898, és considerat el primer exemple de disseny gràfic aplicat a la publicitat. Sense deixar el terreny de les begudes, l'empresa Bacardí (actualment propietat de Martini & Rossi) també va ser creada per un català resident a Cuba, en Facund Bacardí, i destaca a escala internacional per la seva producció principalment de rom i de ginebra (Bombay). També cal fer esment al Cacaolat, una beguda feta de llet i cacau, àmpliament exportat, que pertany a Letona, amb seu a Barcelona, així com la resta de productes lactis i de rebosteria que produeix aquest grup.

La companyia originària de la gran multinacional Danone –avui present a més de 40 països– va ser fundada l'any 1919 per Isaac Carasso i Jessica Reig a Barcelona com una petita fàbrica artesanal que produïa iogurts al número 16 del carrer dels Àngels del Raval, i va suposar el naixement del iogurt industrial al nostre país. El nom de Danone era el diminutiu familiar del seu primer fill, Daniel. Inicialment, Danone només fabricava per a la ciutat de Barcelona, i venia els seus productes a les farmàcies. El 1929, Isaac Carasso va fundar Danone França. A la seva mort el 1839, el seu fill Daniel va emigrar als Estats Units i va deixar la part espanyola de l'empresa a mans del seu amic de l'ànima Lluis Portabella Comte-Lacoste –pare del cineasta Pere Portabella–, que va seguir com a president de Danone Espanya fins a la seva mort el 1981. Daniel Carasso va morir a París el maig de 2009 amb 103 anys.

El Seat 600, un dels primers automòbils fabricat per la marca Seat, amb seu a Martorell, és ja també una icona de disseny històrica, sobretot tenint en compte les modificacions actuals que ha patit aquest tipus de vehicle. Destaquen també molts altres productes amb seu a Catalunya i coneguts mundialment, sobretot per la seva producció massiva o per la seva exclusivitat en el mercat. En són exemples cosmètics com ara Myrurgia, els productes de neteja, (Netol) o els remeis per a la tos (pastilles Juanola).

Testimonis de la Història

Tant l'Estadi Olímpic, a dalt, com el Palau Nacional són dos punts clau de moments històrics a Catalunya. L'Estadi va acollir les Olimpíades de 1992 i el Palau va ser testimoni de la tornada de Tarradellas a Catalunya el 1977 i del seu nomenament com a president de la Generalitat.

33 El Palau Nacional de 1929 i l'Estadi Olímpic Lluís Companys

El Palau Nacional i l'Estadi Olímpic Lluís Companys són dos edificis emblemàtics de la ciutat de Barcelona. L'avinguda de Maria Cristina, amb el brollador de la font de Montjuïc, amb el perfil, al fons, d'un Palau Nacional il·luminat, ha esdevingut una icona de la ciutat. A l'altra banda de la muntanya, l'Estadi Olímpic Lluís Companys i el Palau Sant Jordi, són dues icones que configuren el conjunt arquitectònic construït en motiu de l'Exposició Universal de 1929.

El Palau Nacional es va construir sobre les restes d'un edifici que s'havia aixecat en 28 mesos, entre 1926 i 1929, amb motiu de l'Exposició Internacional celebrada a la ciutat de Barcelona l'any 1929. Inspirat en el Renaixement espanyol, de planta rectangular amb dos cossos laterals i un de posterior quadrat, té una superfície total de 32.000 metres quadrats. Hi destaca especialment la gran cúpula el·líptica que en corona la part central.

L'Estadi Olímpic –rebatejat com a Lluís Companys el 2001– també es va inaugurar el 1929, aprofitant l'Exposició Internacional, però amb la vista posada en una candidatura per als Jocs Olímpics de 1936. Aquell any, en protesta per la celebració dels Jocs Olímpics al Berlín de Hitler, es va organitzar l'Olimpíada Popular a l'Estadi Olímpic amb participació internacional. Tant el Palau Nacional com l'Estadi Olímpic tenen un denominador comú: l'arquitecte Pere Domènech i Roura. Fill de Lluís Domènech i Muntaner, Pere Domènech va ser l'encarregat de dirigir les obres de construcció del Palau Nacional, fetes pels arquitectes Eugenio Cendoya i Enric Català, i va ser l'arquitecte de l'Estadi Olímpic. Entre les seves obres també destaca la finalització de l'Hospital de Sant Pau a la mort del seu pare o l'execució del projecte del Celler Cooperatiu de l'Espluga de Francolí.

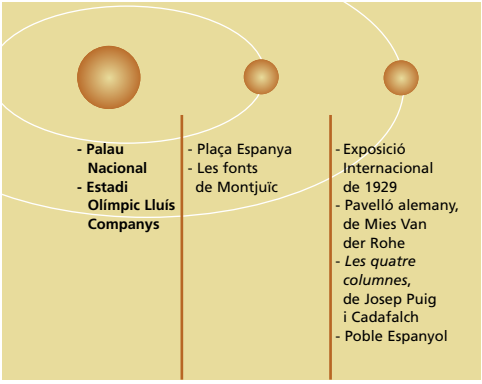

Paisatge barceloní
A la imatge de dalt, l'avinguda de Maria Cristina, que comunica l'Estadi i el Palau, situats a la part alta de la muntanya de Montjuïc, amb la plaça Espanya. A la dreta, l'Arc de Triomf, porta d'entrada al recinte de l'Exposició Universal de 1888.

Temps de renovar-se

El 1985 es van iniciar els treballs per a la futura restauració, consolidació i ampliació del Palau Nacional. Les obres es van dur a terme entre el 1990 i el 2004 a càrrec dels arquitectes Gae Aulenti, Enric Steegmann, Josep Benedito i Agustí Obiol. El mateix va succeir a l'Estadi Olímpic, que va ser pràcticament aixecat de nou per part de l'equip d'arquitectes Correa, Milà, Margarit i Buixadé, els quals van saber mantenir l'aspecte clàssic exterior mentre el dotaven d'un interior i unes instal·lacions de primer nivell.

L'aigua de colors
Detall de les fonts de Montjuïc il·luminades. A l'estiu, l'avinguda de Maria Cristina s'omple de gent que s'acosta a gaudir dels espectacles de llum, color i aigua que ofereixen aquestes fonts.

Les exposicions universals

La primera gran Exposició Universal a Barcelona es va celebrar el 1888 a la Ciutadella. Fou un gran èxit internacional i se'n conserven l'Arc del Triomf (porta d'entrada al recinte), el castell dels Tres Dragons (llavors cafè restaurant), l'Umbracle i una part de la Galeria de les Màquines. Amb motiu d'aquest esdeveniment es van urbanitzar el parc de la Ciutadella, el barri de la Ribera i el front marítim de la ciutat (passeig de Colom i moll de la Fusta), es construïren el monument a Colom, el mercat del Born i Les Golondrines del port i, a més, es dotà d'il·luminació elèctrica els primers carrers de Barcelona.

D'altra banda, el conjunt de l'Exposició Internacional de 1929 es va aixecar a la zona de Montjuïc, fins aleshores poc habitada. Juntament amb els pavellons destinats a l'Exposició, entre els quals destacava el d'Alemanya, dissenyat per Mies van der Rohe, es va crear una zona de jardins i es va urbanitzar l'actual plaça Espanya, on es va construir una gran font monumental.

La coincidència de l'Exposició amb la dictadura de Primo de Rivera va fer canviar o treure algunes de les construccions projectades per tal d'eliminar qualsevol referència catalanista. Així, on avui hi ha la Font Màgica, es van enderrocar quatre columnes que representaven la senyera dissenyades per Puig i Cadafalch i erigides el 1919. Igualment, el recinte Iberona, on es recollien exemples d'arquitectura d'arreu d'Espanya, va ser rebatejat amb el nom de Poble Espanyol.

PALAU SANT JORDI

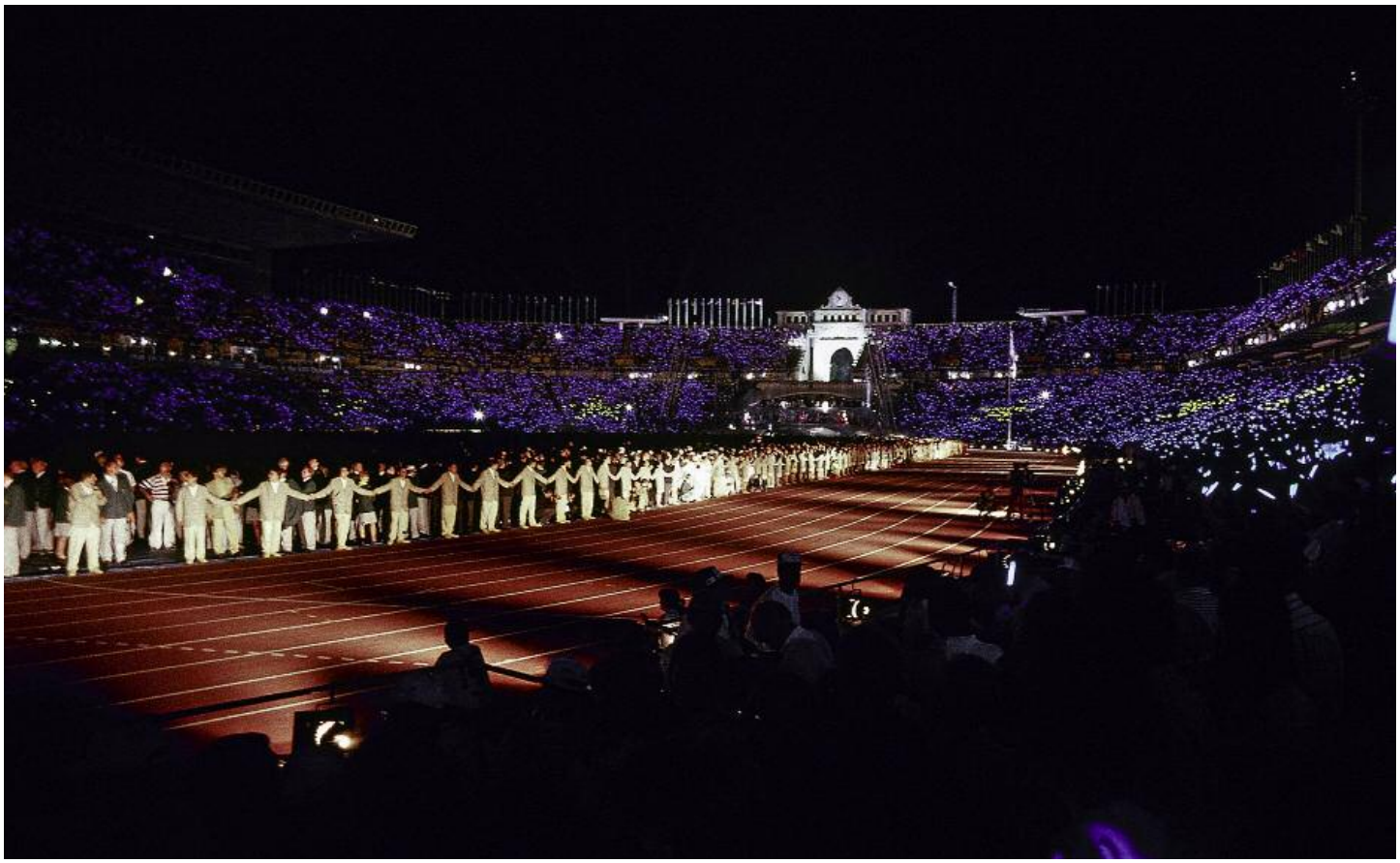

34 Els Jocs Olímpics de Barcelona '92

Barcelona '92
A la imatge de dalt, exterior del Palau Sant Jordi, que es considera la joia de la Anella Olímpica integrat per la piscina de salts de Montjuïc, les Piscines Picornell i l'Estadi Olímpic. A sota, un dels moments de la cerimònia d'obertura dels Jocs Olímpics de Barcelona.

L'estiu de 1992 es van celebrar a Barcelona els Jocs Olímpics de la XXV Olimpíada. Inaugurats el 25 de juliol i clausurats el 9 d'agost, van reunir a la ciutat gairebé 10.000 atletes de 169 nacionalitats i, ja des del moment de la seva clausura, es van considerar de manera unànime com els millors fets fins a la data. En molts sentits, es considera que la seva organització no va ser superada fins als Jocs celebrats a Beijing l'any 2008.

Els ciutadans de Barcelona i, per extensió, de tot Catalunya, van fer que els dies de competició passessin a la història. Mereix menció especial l'innovador programa de voluntariat que es va iniciar per atendre la família olímpica i que va comptar amb la participació de més de 100.000 voluntaris, 42.000 a la ciutat de Barcelona i la resta repartits per totes les subseus. L'èxit va ser tal que el programa s'ha aplicat en tots els Jocs Olímpics que s'han celebrat després.

Hi ha un abans i un després dels Jocs Olímpics: en primer lloc, els Jocs van causar un gran impacte en l'arquitectura de Barcelona, gràcies a la remodelació de L'Estadi Olímpic Lluís Companys (deixant només la façana original) i a la construcció del Palau Sant Jordi, obra d'Arata Isozaki. I en segon lloc, encara queda a la memòria col·lectiva moments com quan Barcelona va ser seleccionada i l'alcalde de la ciutat, Pasqual Maragall, va saltar d'alegria. Un altre moment emblemàtic és el de Montserrat Caballé i Freddie Mercury interpretant la cançó *Barcelona*. La cerimònia inaugural a l'estadi Lluís Companys també va tenir minuts inoblidables, com ara l'espectacle de la Fura dels Baus, l'arquer Antonio Rebollo disparant una fletxa que va encendre el peveter olímpic o Sarah Brightman, Josep Carreras i Los Manolos cantant la cançó *Amics per sempre* durant la cerimònia d'obertura dels Jocs.

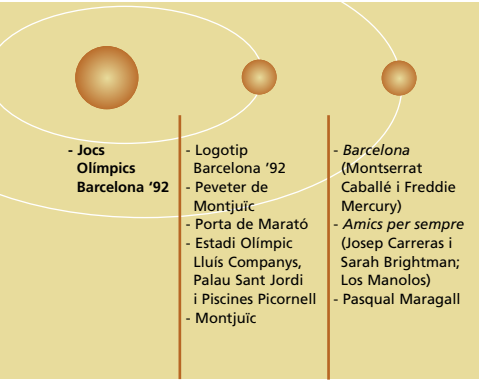

Un país bolcat en els Jocs

Tot i que els Jocs Olímpics es van atorgar a la ciutat de Barcelona, la candidatura va oferir la possibilitat de participar en l'organització a moltes ciutats catalanes i a la resta de l'Estat espanyol. Així, competicions com ara el bàsquet o l'hoquei herba es van celebrar a Badalona o Terrassa, respectivament, pel seu arrelament tradicional en aquelles poblacions. Altres ciutats com ara Castelldefels, la Seu d'Urgell, Madrid o València, també van disposar d'una part o la totalitat d'algunes competicions.

A la ciutat de Barcelona, la majoria d'instal·lacions es van aixecar al voltant del remodelat Estadi Olímpic, construït el 1929. Així, el Palau Sant Jordi, les Piscines Picornell o les instal·lacions de l'INEFC van acollir bona part de les competicions. La resta de la ciutat, però, no en va quedar aïllada: zones com la Vall d'Hebron o Hostafrancs també van oferir espectacles esportius.

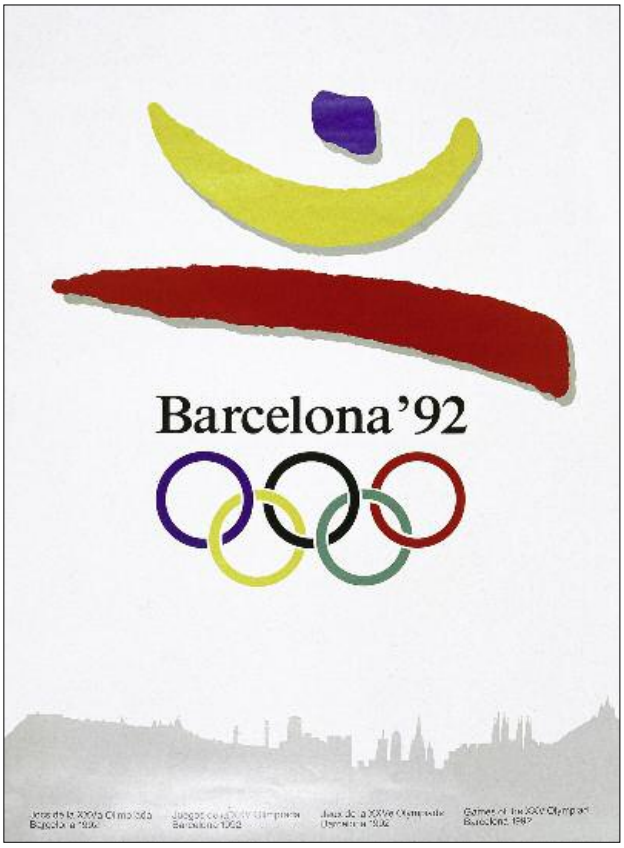

Jocs Olímpics
A la pàgina de l'esquerra, imatge de la posada en escena de la coreografia *Mediterrani*, interpretada el dia inaugural dels Jocs. A sota, el logotip de les Olimpíades que es va estampar a tota mena de marxandatge. Tothom volia tenir un record d'aquesta celebració històrica.

A la retina de tothom
El moment en el qual l'atleta Antonio Rebollo llançava la fletxa de foc al peveter i s'encenia la flama olímpica va quedar gravat a la memòria col·lectiva. En aquest moment quedaven inaugurats els Jocs Olímpics.

Projecció internacional

L'organització dels Jocs Olímpics de 1992 ha estat l'esdeveniment més important per a la projecció internacional de Barcelona –i Catalunya– i el motor de la major modernització de la ciutat de tota la història. Per tal de fer front a les exigències de la cita olímpica, es van millorar les infraestructures i les comunicacions de la ciutat, es van recuperar la façana litoral i les platges, i la ciutat es va treure de sobre la pàtina grisa que la cobria després de la llarga travessia que havia suposat la dictadura franquista. Amb els Jocs la ciutat es va projectar al món i es va convertir, en pocs anys, en una de les principals destinacions turístiques del planeta, aspecte que la ciutat ha sabut mantenir i potenciar. A més, per extensió, ha acabat donant a Catalunya una imatge exterior de modernitat i bones pràctiques que també ha contribuït a la projecció internacional del país com a centre de negocis.

F.C. BARCELONA
FUTBOL CLUB

35 El Barça i el futbol català

Símbol d'un equip

L'escut que lluïa el Barça al principi tenia ben poc a veure amb el d'ara. Es tractava de l'escut de la ciutat de Barcelona, amb dues corones de llorer i una amb un rat-penat a dalt. El 1910 el club va proposar un concurs entre els socis i va guanyar la proposta que s'ha mantingut, pràcticament sense canvis, fins ara.

El Barça o Futbol Club Barcelona és segurament la «marca» catalana més reconeguda arreu del món, com demostren, entre altres coses, les gairebé 2.000 penyes de seguidors que hi ha arreu del planeta. A més, aquesta projecció internacional no ha estat mai renyida amb una ferma defensa de la catalanitat i de compromís amb el país, especialment en els períodes de manca de llibertat política. És justament per això que el lema de l'entitat és «Més que un club».

El Futbol Club Barcelona va ser fundat el 29 de novembre de 1899 per un grup de suïssos, britànics i catalans encapçalats per Hans Gamper. Amb el temps, aquest petit club format per un grup d'amics es va convertir en l'entitat esportiva més important de Catalunya i una de les més reconegudes arreu del món. És el segon club de futbol amb més socis del planeta: aproximadament 172.000 el 2010, només superat pel Benfica portuguès. L'escut del Futbol Club Barcelona, juntament amb els colors de la samarreta, és l'element més identificable d'aquesta entitat esportiva que va néixer el 1899 com a club de futbol i que actualment agrupa tres seccions professionals més –bàsquet, handbol i hoquei patins– i nou d'amateurs.

Als aficionats del Barça se'ls anomena «culers», nom que sembla que prové de les natges dels aficionats que no trobaven seient en el primer camp de futbol del carrer de la Indústria i havien de seure, amb certes dificultats d'encaix, damunt d'un mur.

Una de les institucions més estimades del Barça és la Masia, situada al costat de l'Estadi, bressol del planter blaugrana. Aquesta emblemàtica edificació, que forma part del patrimoni i la història del Futbol Club Barcelona, és una antiga residència pagesa construïda el 1702 on viuen els joves aspirants a futbolista, que hi reben la formació reglada necessària i poden concentrar-se a entrenar i aprendre a jugar a futbol.

Els clubs de futbol

Els colors del Barça són el blau i el grana –elegits per Hans Gamper, un dels fundadors–, i el seu escut inclou, des del 1910, també la creu de Sant Jordi i la senyera. El Barça s'identifica especialment amb el seu equip de futbol. Amb l'arribada de l'entrenador Josep Guardiola, el primer equip va revifar i l'any 2009 va esdevenir el més reeixit de tota la història del club, amb la consecució de la Copa del Rei, la Lliga espanyola, la Lliga de Campions, la Supercopa d'Espanya, la Supercopa d'Europa i el Mundial de Clubs. L'equip de futbol del Barça ha guanyat nombrosos trofeus, entre els quals destaquen 3 copes d'Europa, 3 supercopes, 1 mundial de clubs, 4 recopes i 20 lligues. El Barça de bàsquet tenia el 2010, entre d'altres, 2 copes d'Europa, 2 recopes, 1 Mundial de clubs i 2 copes Korac (a més de 15 lligues espanyoles). La secció de handbol ha guanyat 7 copes d'Europa, 5 recopes, 5 supercopes i 17 lligues, i la d'hoquei patins: 18 copes d'Europa, 1 recopa, 15 continentals i 22 lligues.

El RCD Espanyol, fundat al 190, vestia de groc, però el 1909 va adoptar el blanc i el blau. Des del 1923 i fins a la temporada 1996-1997 va jugar a l'Estadi de Sarrià, després es va trasllladar al de Montjuïc i, el 2009, a la nova seu a Cornellà-El Prat. Aquest modern estadi ha estat guardonat amb el premi internacional Stadium Business Award 2010 per la seva funcionalitat, la seva adaptabilitat a actes multitudinaris de tota mena i, molt especialment, per l'acurada aplicació dels recursos de sostenibilitat al seu funcionament. L'equip de futbol, amb un periquito com a mascota, ha guanyat 4 copes del Rei i ha estat subcampió de la Copa de la UEFA dues vegades.

El Gimnàstic de Tarragona va ser fundat el 1886 com a club esportiu i fins al 1914 no es va constituir la seva secció de futbol, els colors de la qual són el grana, el blanc i el negre. L'equip ha tingut diverses seus i, de moment, juga en el Nou Estadi. Va disputar tres temporades (entre 1947 i 1950) en la Primera Divisió espanyola, a la qual va tornar en 2006-2007. El 1948 el Nàstic es va convertir en l'únic equip que, fins avui, ha guanyat en la seva primera visita al Santiago Bernabéu. Ha guanyat 1 lliga de Segona Divisió, 7 de Tercera, 1 copa de Segona B i 1 copa Catalunya.

Els pericos
El RCD Espanyol, amb un periquito com a mascota (a la dreta), és un dels clubs capdavanters del futbol català.

Casa culer
A la pàgina de l'esquerra, el Camp Nou, seu del Barça. A la sota, el Museu del Barça, que congrega tota la història de l'equip.

Més que un club!

El Futbol Club Barcelona és «més que un club» a Catalunya, perquè és la institució esportiva més representativa del país i un dels seus millors ambaixadors. També, per raons diferents, el Futbol Club Barcelona és més que un club per a moltes persones de la resta de l'Estat espanyol que van veure en el Barça un ferm defensor dels drets i les llibertats democràtiques.

La millor manera de gaudir de tot el que representa per a Barcelona i Catalunya, el Futbol Club Barcelona és fer una visita al Museu i l'estadi un dia de partit. El Camp Nou, inaugurat el 1957, té una capacitat per a gairebé 99.000 espectadors i és considerat un dels millors estadis esportius del planeta. Al seu interior, s'hi pot visitar el museu i, just al costat, la resta d'instal·lacions del club, el Palau Blaugrana i la pista de gel.

Una altra prova de la projecció internacional del club és que el seu museu és un dels tres més visitats de Catalunya, juntament amb el Museu Dalí i el Museu Picasso.

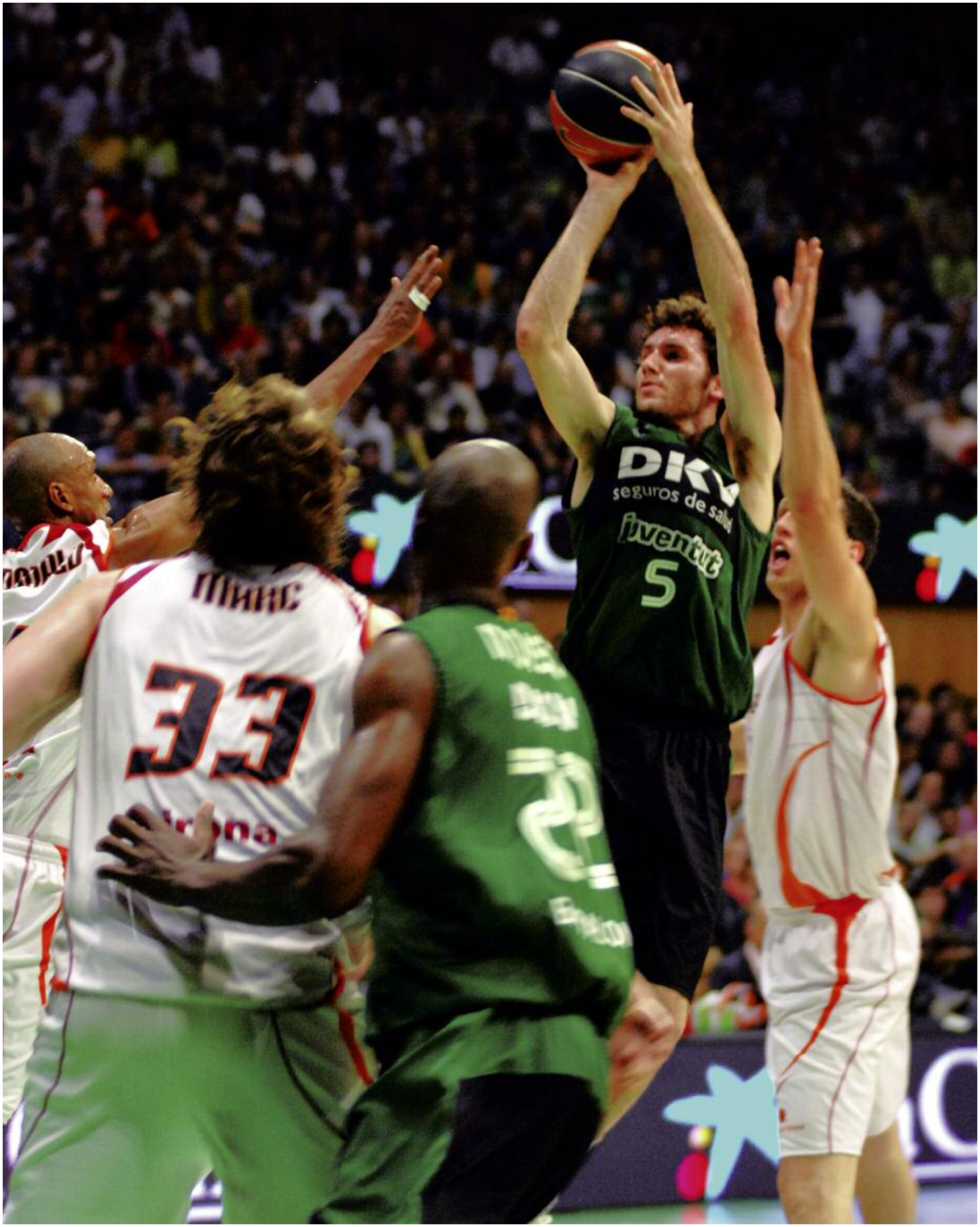
DKV
seguros de salud
Joventut
5
33

36 La Penya i els clubs catalans

La Penya
El Club Joventut Badalona es va crear el 1927. Inicialment es tractava d'un grup de joves que quedaven per anar amb bicicleta o jugar al tenis de taula.

El Club Joventut de Badalona, conegut popularment com «la Penya», és un dels clubs de bàsquet més prestigiosos d'Europa i l'únic, amb el Reial Madrid i el CB Estudiantes, que ha participat en totes les edicions de la màxima categoria del bàsquet espanyol. La Penya, que ha destacat per tenir una de les millors escoles de bàsquet de Catalunya, es va convertir el 1994 en el primer equip català que aconseguia la copa d'Europa.

El club va ser fundat el 1927 per un grup de joves de la ciutat que volien fer esport. El seu nom original va ser Penya Spirit of Badalona, en homenatge a l'*Spirit of Saint Louis*, l'avió amb el qual Lindberg va creuar aquell mateix any, per primera vegada a la història, l'Atlàntic sense fer cap escala. En principi no era només un club de bàsquet, sinó que es practicaven diferents esports. L'actual nom de Club Joventut de Badalona es va adoptar l'any 1939, i des de mitjan dècada del 1940 el bàsquet va esdevenir la seva principal activitat. D'aquella mateixa època és la indumentària verd-i-negra, adoptada per casualitat, ja que només hi havia samarretes d'aquests colors a la botiga.

Al llarg de la seva història, molts dels millors jugadors catalans han estat a la Penya, com ara Francesc «Nino» Buscató, Josep Maria «Matraco» Margall, Jordi Villacampa (actual president del club), Rafael Jofresa, Tomàs Jofresa, Ferran Martínez o, més recentment, Rudy Fernández i Ricky Rubio.

Actualment, la seu del club és al Pavelló Olímpic de Badalona, inaugurat amb motiu dels Jocs Olímpics de 1992. Anteriorment va passar per diverses pistes, entre les quals destaquen la de la Plana (inaugurada el 1948 i que va patir una important reforma per convertir a la Penya en el primer club d'Espanya que podia entrenar en un pavelló) i el pavelló d'Ausiàs March el 1972. El palmarès de la Penya inclou 36 trofeus, entre els quals destaquen 1 copa d'Europa, 2 copes Korac, 1 FIBA EuroCup, 4 lligues espanyoles, 11 de catalanes i 5 campionats de Catalunya.

- La Penya i els clubs catalans

- La Penya
- Barça de bàsquet
- Club Patí Voltregà
- Club Patí Vic
- Igualada Hoquei Club
- Club Balonmano Granollers

- Pau Gasol
- Rudy Fernández
- Marc Gasol
- Juan Carlos Navarro
- Ricky Rubio
- NBA
- La USAP

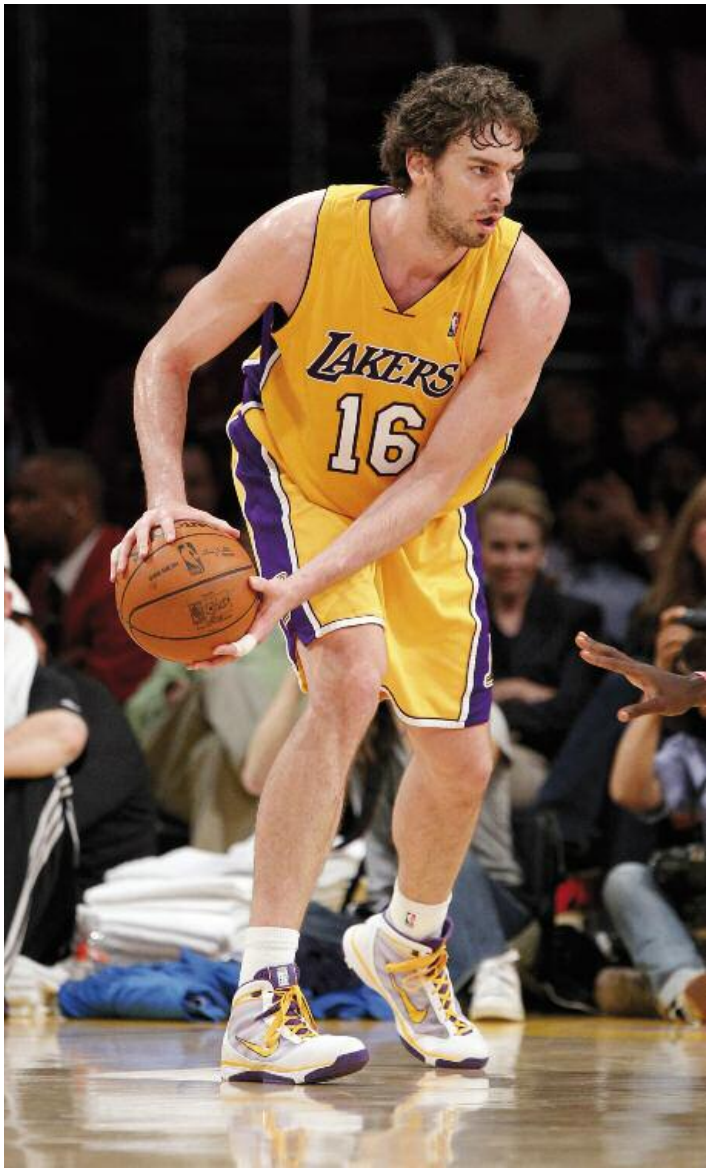

Fites de l'esport català

El treball en l'esport base i el seu estil ràpid i agressiu fan de la Penya un equip atractiu i un referent per als joves jugadors catalans. De fet, dos jugadors formats a la seva escola, Raül López i Rudy Fernández, han arribat a jugar a l'NBA, la millor lliga del món, on han pogut compartir partits amb altres jugadors catalans: els germans Pau i Marc Gasol i Juan Carlos Navarro. A ells se suma Ricard «Ricky» Rubio, actualment a la secció de bàsquet del Barcelona.

L'èxit de l'hoquei patins, amb equips com el Club Patí Voltregà (a la dècada de 1970 va guanyar 2 lligues, 2 copes d'Europa i 2 copes del Rei, més 1 copa CERS la temporada 2001-2002), el Club Patí Vic (1 copa CERS, 3 copes del Rei i 1 Supercopa d'Espanya) i l'Igualada Hoquei Club (6 copes d'Europa, 5 supercopes i 5 lligues espanyoles), ha fet que la selecció catalana d'aquest esport hagi aconseguit grans títols en els darrers anys (1 campionat del món B, 1 copa Amèrica, 5 Golden Cup).

El Club Balonmano Granollers, fundat el 1944, inicià el seu èxit a Europa l'any 1959 en ser el primer club de l'Estat que participava en una competició europea, encara que la màxima fita s'assolí amb la consecució de la Recopa d'Europa el 1976, primer títol europeu de l'handbol espanyol. Al seu palmarès destaquen 2 copes d'Europa, 1 Recopa, 11 campionats d'Espanya de Divisió d'Honor, 2 campionats d'Espanya a onze i 4 campionats de Catalunya, entre d'altres títols importants.

Amb nom propi
D'esquerra a dreta, Pau Gasol, Rudy Fernández i Ricky Rubio. Jugador del Barça fins al 2001, Gasol va signar pels Memphis Grizzlies i més tard per Los Angeles Lakers, i és considerat un dels millors jugadors estrangers de l'NBA; Rudy va destacar al Joventut i més tard va passar també a l'NBA; per la seva banda, amb només quinze anys, Ricky va impressionar Michael Jordan y Larry Bird.

La USAP
A dalt, la Union Sportive Arlequins Perpignan (USAP), que ha guanyat set cops el Campionat de França de Rugbi i té la cançó *L'estaca* com a himne, és un símbol de la vitalitat de l'esport a la Catalunya Nord.

La USAP: el rugbi a la Catalunya Nord

La Unió Esportiva Arlequins de Perpinyà (USAP), que prové de l'Associació Esportiva Perpinyanesa fundada el 1902, ha estat sempre un dels equips més importants del campionat francès de rugbi i té un palmarès envejable, del qual destaquen 1 subcampionat d'Europa, 7 campionats de França i 3 copes de França (Challenge Yves du Manoir). L'any 2002 la USAP va signar un conveni amb el Barcelona Universitari Club (BUC) per formar la USAP-Barcelona, que ha estat dues temporades a la Divisió d'Honor. Fruit d'aquest acord, el nou equip adoptà els colors vermell i groc del club nord-català. La USAP manté una estreta relació amb el Barça i, com a curiositat, el seu himne «oficiós» és *L'estaca,* de Lluís Llach, que els seus seguidors canten a tots els partits.

Circuit de® Catalunya

Motors a tota potència

La imatge de dalt correspon a una vista general de la pista i les graderies, plenes d'aficionats al motociclisme.

37 El Circuit de Catalunya

El 1986 es va decidir tancar l'antic circuit de Montjuïc, escenari d'importants carreres del Mundial de Fórmula 1 als anys 70. El motiu de la clausura va ser la seguretat, ja que un accident va provocar la mort de quatre persones. Aleshores, els sectors públic i privat es van unir per construir un circuit modern que pogués allotjar campionats del món tant d'automobilisme com de motos. El Circuit de Catalunya és un equipament molt complet i amb unes instal·lacions de gran prestigi entre aficionats i professionals del món del motor. La longitud de la pista varia en funció del tipus de competició; així, en el cas del Campionat del Món de Motociclisme, es recorren 4.727 metres, mentre que als grans premis de Fórmula 1 se'n recorren 4.655. El que sempre es manté intacte és l'espectacular recta principal de 1.300 metres. La seva capacitat actualment és de 131.000 espectadors.

La primera cursa oficial al circuit es va celebrar només cinc dies després de la seva inauguració, el 10 de setembre de 1991. Es tractava d'una cursa del Campionat d'Espanya de Turismes. Més tard, el 29 de setembre, es disputava el Gran Premi d'Espanya de Fórmula 1, el primer en 16 anys, i un any més tard es produiria el retorn del Mundial de Motociclisme amb la celebració del GP d'Europa (que a partir de 1996 canviaria el nom pel de GP de Catalunya). El Circuit de Catalunya és actualment un dels més ben valorats pels professionals, fet que provoca que sigui el circuit habitual per fer-hi entrenaments i per preparar-hi les pretemporades.

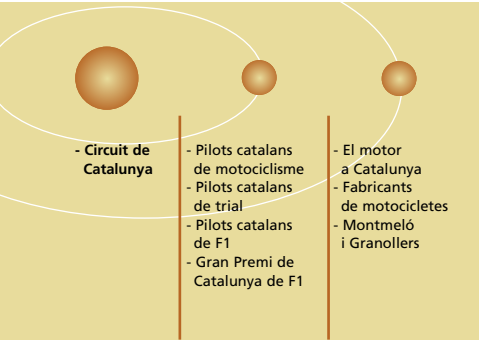

Un circuit modern

El Circuit de Catalunya és la millor pista de curses que hi ha al país i una de les més reconegudes a escala mundial. Està situat al terme municipal de Montmeló, al Vallès Oriental, a només 32 quilòmetres de Barcelona.

Des que va obrir les portes, el 1991, pel Circuit de Catalunya han corregut els millors pilots del món i el públic ha pogut veure les victòries d'Ayrton Senna (2), Alain Prost i Nigel Mansell (3), i sobretot, Michael Shumacher (6). Les curses, però, que més han enfervorit els aficionats han estat les del Mundial de Motociclisme. En totes elles, els pilots catalans han tingut papers destacats. Així, el públic ha pogut veure en directe com, en la categoria reina, s'imposaven grans talents sobre les dues rodes com Carles Checa, Àlex Crivillé o Dani Pedrosa. Altres pilots, com Toni Elías o Sete Gibernau, també hi han tingut un paper destacat. Pedrosa, a més, és l'únic pilot –juntament amb Valentino Rossi– que ha aconseguit la victòria a Catalunya en totes les categories (125 cc, 250 cc i Moto GP).

Catalunya ha donat grans noms a les disciplines del motor, com les diferents modalitat de trial, on els pilots catalans –Toni Gorgot, Jordi Tarrés, Marc Colomer, Marc Freixa, Albert Cabestany, Adam Raga, Toni Bou i Laia Sanz, entre d'altres– han dominat des de fa dècades les competicions internacionals); els guanyadors del París-Dakar Nani Roma i Marc Coma; i, finalment, els grans pilots de Fórmula 1 Jaume Alguersuari, Marc Gené i Pedro Martínez de La Rosa.

Un traçat ràpid
Vista aèria del Circuit de Catalunya, a Montmeló (Barcelona), una de les pistes de curses amb més reconeixement internacional per la seva velocitat i la seva complexitat tècnica.

Un circuit amb prestigi
Les graderies de la tribuna central i, en primer terme, el marcador del circuit.

El motor a Catalunya

A Catalunya el món del motor, especialment el de les motos, aixeca autèntiques passions. Marques tan importants en la història del motociclisme mundial com ara Derbi, Bultaco o Montesa són catalanes. Derbi fins i tot ha guanyat 18 campionats del món de velocitat –8 com a constructor i 10 els seus pilots– i encara participa com a fabricant a la categoria de 125 cc. Bultaco en va aconseguir quatre, amb Ángel Nieto i Ricardo Tormo com a pilots.

Bultaco, i més tard la també catalana Gas Gas, han fet del trial –una de les disciplines més tècniques del motociclisme– un referent del motor català arreu del món. Les dues prestigioses marques han aconseguit amb les seves motos i els seus pilots desenes de títols mundials. Fins i tot, es reconeix que en la història del trial l'entrada de Bultaco, el 1965, va marcar un abans i un després.

Catalunya compta amb un dels millors circuits de motocròs del Campionat del Món: el circuit de Montperler, a Bellpuig. Aquest conjunt d'instal·lacions del motor reflecteixen la passió i la capacitat de l'esport català per ser present a les grans cites internacionals.

38 El Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC)

Art a cada cantonada
Exterior del Palau Nacional vist des de les fonts de Montjuïc. A sota, imatge d'una de les sales del museu amb les pintures de l'església de Santa Maria de Taüll.

A Catalunya, el museu català més important és el Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC). Ubicat al Palau Nacional, a la muntanya de Montjuïc de Barcelona, acumula un fons de 250.000 obres. En aquest temple, el visitant pot observar i meravellar-se entre les creacions artístiques, inspirades o no per les muses, dels artistes catalans de tots els temps, des de l'edat mitjana, amb el romànic i el gòtic, passant pel renaixement i el barroc, fins a mitjan segle XX.

La seva història comença el 1880 quan es va crear a Barcelona, a la capella de Santa Àgata, el Museu d'Antiguitats de Barcelona, amb obres provinents de diversos orígens que estaven en col·leccions separades. Des d'aquest moment i fins al 1934, data de creació del Museu d'Art de Catalunya al mateix edifici que avui allotja al MNAC, la col·lecció del Museu d'Antiguitats va anar creixent amb aportacions diverses. El 1934 es va traslladar a l'edifici del Palau Nacional la col·lecció d'art antic, amb les pintures romàniques de les esglésies medievals i els rics fons d'art gòtic.

El 1945 es va inaugurar un segon museu, el Museu d'Art Modern (MAM), a l'actual edifici del Parlament de Catalunya, al parc de la Ciutadella, on s'hi va traslladar el fons corresponents als segles XIX i XX. Els dos museus van tenir un recorregut distint fins al 2000, any en què, després d'unes importants obres de rehabilitació del Palau Nacional, totes les col·leccions es van reunir novament i es va constituir l'actual MNAC. A més de les obres d'art de tots els temps, el museu també disposa d'un ampli fons fotogràfic, d'arts numismàtic i de dibuixos i gravats.

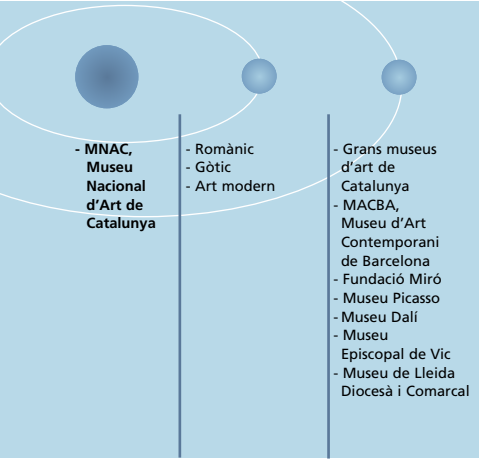

Mil anys d'art

El recorregut pel fons del MNAC comença amb el Romànic. D'aquesta època destaquen les pintures murals que decoraven l'interior de les esglésies, i que es poden veure en espais que reconstrueixen les parets originals dels temples sagrats. Les obres més emblemàtiques d'aquest període són els dos absis de les esglésies de Taüll; la de Sant Climent, amb un impressionant pantocràtor; la de Santa Maria, amb una bellíssima reproducció de la Verge Maria i Jesús infant; i l'exquisit frontal d'Avià, frontal d'altar de tècnica depurada, una obra d'un Romànic ja madur.

L'origen de la col·lecció romànica és remunta a començaments del XX, quan diversos historiadors i homes de cultura van fer un inventari de les obres d'art que encara conservaven moltes esglésies catalanes, especialment les pirinenques. Una vegada documentat el patrimoni artístic, es va iniciar un magne projecte de desmuntatge de les pintures murals i es va organitzar el seu trasllat a Barcelona, per tal de catalogar-les i protegir-les. Aquest fons va suposar l'aportació inicial més valuosa del museu i, de fet, és la que li va donar fama internacional.

Entre les obres del gòtic cal citar les *Pintures murals de la conquesta de Mallorca*, que a més del seu interès artístic són testimoni del període de més puixança de la Corona Catalanoaragonesa, i les obres de Jaume Huguet. L'art del Renaixement i del barroc mostra la força de la nova classe emergent: la burgesia. Les obres ja no són tan sols creacions catalanes, sinó que també hi ha artistes que provenen d'Espanya, Itàlia i Flandes. Destaquen les pintures de Pere Nunyes, del Mestre de Frankfurt i obres diverses de l'escola flamenca. El llegat del propi museu ha guanyat riquesa gràcies a la incorporació de les col·leccions Cambó i Thyssen-Bornemisza, amb obres de Van Ruysdael, Canaletto, Tiepolo, El Greco i molts altres autors de reconegut prestigi.

L'últim gran període que recullen les seccions del museu és l'anomenat «Art modern», amb obres del XIX i de la primera meitat del XX, que van des del neoclassicisme i el realisme a les avantguardes. Entre els autors del XIX destaca el naturalisme de Marià Fortuny i el paisatgisme de l'escola d'Olot. D'inicis del XX hi ha un important recull de creacions de Ramon Casas, figura pont entre el naturalisme i les avantguardes i home clau del moviment artístic del canvi de segle. Hi ha també autors vinculats als moviments modernista i noucentista, que va tenir una gran força a Catalunya, i les creacions de grans talents que van participar de les avantguardes, com Salvador Dalí, Torres-García, Pau Gargallo, Clavé, Picasso i molts d'altres.

Espai multifuncional
A l'esquerra, exterior del MACBA.
La plaça dels Àngels s'ha convertit en un punt de confluència dels veïns del barri.

Dos museus, dues visions
A la dreta, el Museu Dalí, que recull bona part de les obres d'aquest artista surrealista. Al costat, el Museu Episcopal de Vic (MEV), que preserva un dels fons d'art medieval més importants.

Terra d'artistes i museus

Altres museus de Catalunya i Barcelona exhibeixen el llegat artístic d'èpoques més remotes. Es poden trobar fons antics a diverses institucions, entre les quals destaquen el Museu d'Arqueologia de Catalunya, també a Montjuïc, o al museu construït al voltant de les importants mines neolítiques localitzades al municipi de Gavà. L'època romana es troba àmpliament recollida al Museu Nacional Arqueològic de Tarragona. El Museu Episcopal de Vic (MEV), inaugurat l'any 1891, té l'honor de ser el primer museu català en publicar un catàleg científic de les seves col·leccions, l'any 1893. Tot i allotjar objectes de períodes diversos, el Museu Episcopal de Vic és especialment conegut per tenir una de les millors col·leccions mundials en pintura i escultura romànica i gòtica. També cal destacar la importància del Museu de Lleida Diocesà i Comarcal amb les seves dues grans col·leccions: l'arqueològica i l'artística. El referent museístic de l'art més actual és el MACBA (Museu d'Art Contemporani de Barcelona), ubicat al Raval de Barcelona, en un brillant edifici blanc dissenyat per Richard Meier.

Catalunya, terra de grans artistes, també té museus dedicats principalment a un únic autor. Destaquen tres dels grans genis de l'art del segle XX: Pablo Picasso, Joan Miró i Salvador Dalí. El Museu Picasso al carrer Montcada de Barcelona és un referent mundial del cubisme que va cultivar l'artista d'origen malagueny. Així mateix, a la Fundació Miró, també a Montjuïc, en un espectacular edifici construït per Josep Lluís Sert, el visitant pot gaudir de l'obra pictòrica i escultòrica de Joan Miró que exhibeixen les parets i els jardins del museu; o la Fundació Gala-Dalí, a Figueres, un espai únic per viure la sensibilitat surrealista tal com la sentia Dalí.

Pantocràtor

Detall del *Pantocràtor* de l'absis central de l'església de Sant Climent de Taüll. Actualment es troba al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC).

39 El *Pantocràtor* de Sant Climent de Taüll

El *Pantocràtor* és com es coneix popularment la pintura mural de l'època medieval més rellevant de Catalunya i que correspon a la que va aparèixer a l'absis de l'església de Sant Climent de Taüll, a l'Alta Ribagorça. La figura, que mostra un Crist majestàtic envoltat d'una màndorla i acompanyat de les figures dels evangelistes i els apòstols, destaca per la seva gran varietat cromàtica i la força de la seva composició.

Pantocràtor és també el nom grec que s'utilitza per referir-se a Déu totpoderós. En l'art bizantí i romànic serveix per denominar la representació del Déu –Pare o Fill– en actitud de benedicció amb la mà dreta i amb les Escriptures o els Evangelis a la mà esquerra. Aquesta figura acostuma a estar representada en forma d'escultura a les portalades o de pintura als absis de les esglésies.

Tot i que es desconeix el nom de la persona que va pintar l'absis de Sant Climent de Taüll, se'l reconeix en el món artístic com el Mestre de Taüll, i se sap que la resta de les pintures conservades pertanyen a un altre artista. El mateix passa a l'altra església de la població, Santa Maria, consagrada el mateix any 1123 i on sembla que també hi van treballar dos pintors seguint el mateix esquema: un va pintar l'absis principal, que representa l'Epifania, i un altre, els secundaris.

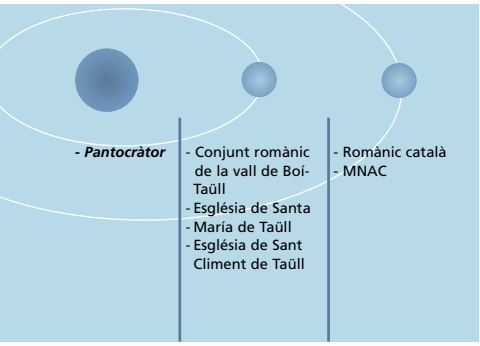

Patrimoni de la Humanitat

Aquesta pintura forma part d'un ric complex arquitectònic, escultòric i pictòric excepcional i molt característic: el conjunt de les esglésies de la vall de Boí. Està format per les esglésies de l'Assumpció de Cóll, Santa Maria de Cardet, Sant Feliu de Barruera, de la Nativitat i l'ermita de Sant Quirc de Durro, Santa Eulàlia d'Erill-la-Vall, Sant Joan de Boí, Santa Maria i Sant Climent de Taüll. A començament del segle XX, l'Institut d'Estudis Catalans i la Junta de Museus van fer un catàleg de totes les pintures murals que encara es conservaven a les parets d'aquestes esglésies, i les van traslladar al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC). El 2000, aquest llegat artístic va ser declarat Patrimoni de la Humanitat per part de la UNESCO.

Al costat de Boí, a la Val d'Aran destaquen les esglésies romàniques de Bossòst, Vielha, Escunhau, Arties, Salardú, Unha i Tredòs, i a l'altra banda de la vall, al Pallars Sobirà, sobresurten el monestir de Santa Maria de Gerri de la Sal i l'església de Son, a València d'Àneu.

Part de la nostra història
A l'esquerra, l'església de Sant Climent de Taüll. A dalt, la capçalera del temple de Sant Quirç de Durro, i sobre aquestes línies, detall del pany de l'església de Santa Maria del Coll. Els tres temples pertanyen al conjunt de la vall de Boí.

Tresors salvats

A principis del segle XX va començar a sorgir un creixent interès en l'art romànic, fins aleshores considerat com una vulgaritat al costat del gòtic. Fruit d'aquesta inquietud pel llegat artístic que es conservava a les parets de les esglésies, es va fer un inventari de totes les obres que hi havia a Catalunya i, finalment, la Junta de Museus va decidir traslladar a Barcelona les obres més importants per por que fossin robades. És per això que entre 1919 i 1923 les pintures de la vall de Boí –i les de Taüll en particular– es van extreure del seu emplaçament original i actualment es poden veure al MNAC, a Barcelona. Tot i això, es va tenir el detall de deixar còpies exactes a totes les esglésies per tal de minimitzar la sensació d'espoli.

Frontal d'Avià

A dalt, les tres seccions del frontal d'Avià, amb la Verge i el Jesús infant a la part central i diversos passatges de la vida de Maria als laterals. A l'esquerra d'aquestes línies, exterior de l'església romànica de Sant Maria, on es trobava el frontal.

40 El frontal d'altar d'Avià

El conjunt d'antipendis o frontals d'altar del romànic que acull el MNAC és el més important d'Europa. D'entre tots ells destaca el frontal d'Avià, de finals del segle XII, una excel·lent obra que estilísticament correspon al romànic tardà amb influència bizantina. Aquests taulers pintats, molt característics del romànic català, es col·locaven al davant i als laterals de l'altar i il·lustraven amb imatges passatges dels textos sagrats. Tenien una funció didàctica: narraven la història sagrada en uns temps en què molt poca gent sabia llegir.

El frontal d'altar d'Avià estava originàriament a la parròquia de Santa Maria d'Avià (al Berguedà), de la qual es té una primera notícia l'any 893. La construcció, que encara avui es conserva, és originària del segle XII, i s'hi pot contemplar una rèplica del frontal original. La pintura, com la majoria de conjunts d'antipendis que han arribat fins a nosaltres, està feta amb la tècnica del tremp sobre fusta. Es divideix en tres seccions: la central, amb una única escena, Maria amb Jesús infant, i les laterals, amb dues escenes cadascuna, que descriuen diversos passatges de la vida de Maria. A dalt a l'esquerra, hi ha l'Anunciació i la visita d'Elisabet, la mare de Joan Baptista; a la dreta, Maria i Josep amb Jesús al bressol, i amb un bou i una mula al fons. A baix a l'esquerra, l'Epifania, amb els tres Reis Mags portant ofrenes, i a la dreta, la presentació de Jesús al Temple, amb el sacerdot Simeó, que en una revelació divina havia sabut que veuria el Messies abans de morir, i la profetessa Anna, que residia al Temple i explicava que Jesús seria l'alliberador de Jerusalem. El frontal va ser recuperat pel MNAC el 1903.

L'església de Santa Maria d'Avià depèn actualment de l'actual parròquia de Sant Martí d'Avià. L'edifici va patir diversos desperfectes, com la nova porta d'accés que se li va obrir al segle XVIII, o l'ús com a magatzem que se li va donar durant la Guerra Civil espanyola. Als anys 70 del segle XX es va iniciar un procés de restauració que va deixar l'església amb la seva estructura inicial, amb la principal porta d'accés al lateral, i es van reparar tots els desperfectes. Actualment es pot visitar i conserva una reproducció del frontal que li ha donat fama.

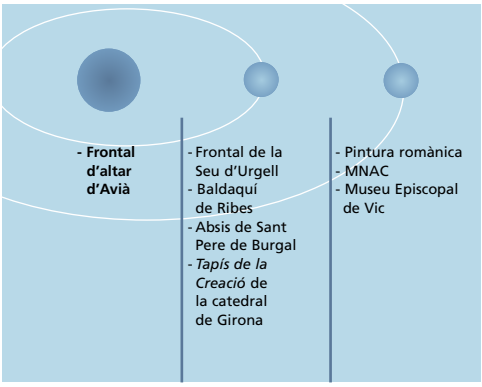

Baldaquí de la vall de Ribes
Provinent de la vall de Ribes (Ripollès) i creat al segle XII, aquest baldaquí (a dalt) representa el Judici Final, amb el Crist pantocràtor envoltat de vuit àngels, dels quals només resten tres.

El Tapís de Creació
A la dreta, part central del tapís on, al voltant del Pantocràtor, es desenvolupen vuit escenes del Gènesi.

El *Tapís de la Creació*

Un cas especial, i absolutament excepcional, de creació estèticament afí als frontals i baldaquins romànics és el tapís brodat que es conserva a la catedral de Girona, i que rep el nom de *Tapís de la Creació*. Del segle XI, està cosit amb fils de llana de colors, i ara per ara és l'únic brodat que es coneix d'aquesta època. L'obra, a més de ser única en el seu gènere, és de gran riquesa gràfica i conceptual. Es creu que el teixit que ha arribat fins a nosaltres és una part de l'original, la que descriu el relat cristià de la creació del món, i que el tapís complet devia mostrar diversos quadres bíblics i evangèlics.

Al mateix MNAC i al Museu Episcopal de Vic, s'hi poden contemplar i comparar altres frontals d'altar i baldaquins (una pintura de dimensions una mica més grans que el frontal que es col·locava sobre l'altar), com són el reconegut frontal d'altar de la Seu d'Urgell o dels apòstols, o el baldaquí de Ribes. Tot i que en els dos exemples citats encara es continua fent una representació frontal i rígida de les figures humanes, l'harmonia del dibuix i els colors lluminosos i vius (amb una sàvia combinació de grocs, taronges i vermells) fan d'aquests frontals obres molt remarcables.

El judici final
En aquesta peça del frontal del Mestre de Soriguerola, sant Miquel i el dimoni pesen les ànimes en unes balances. A la pintura romànica, els personatges són rígids, però en aquest cas algunes figures tenen una certa mobilitat expressiva.

Art anònim

El nom de la majoria de mestres pintors de l'edat mitjana és un autèntic misteri. Els artistes medievals eren artesans al servei de Déu i la seva obra havia de ser anònima. Els historiadors de l'art han aconseguit, en alguns casos, identificar per mitjà dels detalls de les pintures diverses obres executades per una mateixa mà. Sovint han utilitzat els topònims dels llocs on s'han trobat obres seves per batejar-los. L'autor del frontal d'Avià es coneix com a Mestre d'Avià, i al Museu Episcopal de Vic es pot contemplar un altre gran treball que es creu que és obra seva, el frontal de Sant Sadurní de Rotger.

Les pintures catalanes del romànic formen part de col·leccions més àmplies i gaudeixen d'una reputada fama arreu d'Europa. En aquest context, el frontal d'altar d'Avià és una obra cimera d'aquesta època, en què la tradició arriba al seu apogeu estètic, i suposa un pas endavant cap als nous plantejaments iconogràfics i tècnics que arribaran amb el gòtic.

41 Les pintures murals de la conquesta de Mallorca

Batalla de Porto Pi
Detall de dos cavallers armats a la batalla de Porto Pi, durant la conquesta de Mallorca, el 1229. En primer pla, Guillem de Montcada, vescomte de Bearn.

Les pintures murals que commemoren la conquesta de Mallorca, i que fan més de cinc metres de llargària, es van pintar entre 1285 i 1290, pocs anys després de la mort del rei Jaume I. El monarca, amb tan sols 21 anys, va capitanejar l'expedició catalana formada per més de 150 naus i milers d'homes que va conquerir l'illa de Mallorca. Dos anys després de llançar-se a la mar amb tota aquesta flota, Jaume I aconseguiria dominar la totalitat dels territoris illencs, que 330 anys abans –cap al 900– havien conquerit els musulmans.

El mural mostra, en forma de vinyetes unides pel fons d'un paisatge ondulat, diversos moments de la conquesta de Mallorca: les corts reunides prenent la decisió de fer l'expedició; la batalla de Porto Pi; les muralles de Ciutat de Mallorca, amb la lluita entre defensors i atacants, i un campament amb les tropes, amb el rei Jaume a l'interior d'una de les tendes, parlant amb els consellers Berenguer de Palol, bisbe de Barcelona, i Nunyo Sanç, comte del Rosselló, Cruïlles i Centelles. Tots ells personatges històrics s'han pogut identificar pels emblemes que llueixen als elms.

Les pintures estaven originàriament al palau Aguilar, l'actual Museu Picasso de Barcelona. La família noble dels Caldes va fer construir aquesta edificació al segle XIII i va fer decorar la part superior de les parets amb aquest fris. Ara es poden contemplar a la secció dedicada al gòtic del Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC).

- **Pintures murals de la conquesta de Mallorca del palau Berenguer d'Aguilar de Barcelona**
- **Mestre de la conquesta de Mallorca (MNAC)**

- *Retaule de Santa Clara* (Lluís Borassà)
- *Mare de Déu dels Consellers* (Lluís Dalmau)
- *Retaule del Conestable* (Jaume Huguet)
- *Pietat de Crist/ Pietat Desplà* (Bartolomé Bermejo)

- Pintura gòtica
- Museu Episcopal de Vic
- MNAC
- Capella de Santa Àgata
- Museu de la Catedral de Barcelona
- Museu Diocesà i Comarcal de Lleida

Testimonis escrits

Com a testimoni d'aquesta època d'esplendor hi ha dos textos: el *Llibre dels feits*, la primera gran crònica medieval de les quatre que s'han conservat, i que va escriure el mateix Jaume I, i el *Tarih Mayurqa*, d'Abu-l-Mutarrif ibn 'Amira al Mahzumi, un historiador, jurista i poeta d'origen andalusí. El més essencial del relat coincideix en els dos textos i destaca, en el cas d'Ibn 'Amira, la imparcialitat amb què ho explica: les crueltats comeses pels dos bàndols, el reconeixement de la bona organització de les tropes catalanes i l'explicació de les divisions que patia l'exèrcit musulmà, factor clau que va decidir el resultat del conflicte. Ciutat de Mallorca va ser presa al desembre de 1229, després d'una batalla molt cruenta a la medina de la ciutat, que segons Ibn 'Amira va provocar 24.000 morts. La totalitat de les illes no va ser dominada per les forces cristianes fins al 1231.

Un tret que cal destacar de les pintures murals de la conquesta de Mallorca és la seva fidelitat als fets històrics. Són, doncs, un testimoni gràfic d'un dels moments més brillants de la història catalana, recolzat, a més, amb un tractament estètic en què destaquen la composició, el color i el dinamisme, conjunt de qualitats que converteixen aquest mural en una de les obres mestres del gòtic català primerenc.

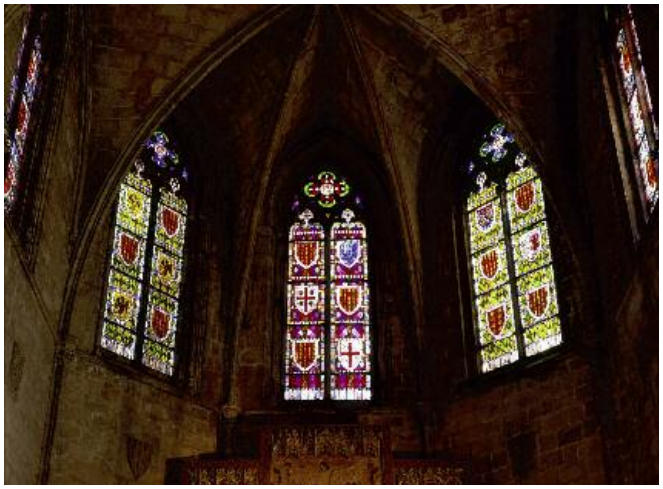

Mare de Déu dels Consellers
A l'esquerra, *Mare de Déu dels Consellers*. Aquesta magnífica obra de Lluís Dalmau destaca pels seus traços refinats i precisos, amb clares influències de l'escola flamenca. MNAC - Museu d'Art de Catalunya (Barcelona).

Santa Àgata i el Sant Sopar
A dalt, detall de la part superior de la capella de Santa Àgata. A la dreta, detail del *Sant Sopar*, obra de Bernat Martorell; a la imatge es pot veure Maria Magdalena portant el menjar.

L'art gòtic a Catalunya

A Catalunya, les obres d'art del gòtic estan àmpliament recollides en diversos museus, entre els quals destaca el MNAC, amb una col·lecció plena d'obres mestres, començant per les pintures murals de la conquesta de Mallorca, de finals del XIII, fins a arribar a les obres de maduresa de l'estil, ja al segle XV, com la *Mare de Déu dels Consellers*, obra de Lluís Dalmau feta el 1431, refinada i precisa, amb influències de l'escola flamenca. Es poden contemplar altres grans obres de l'època al Museu Episcopal de Vic, el segon museu de Catalunya pel seu fons d'obres del gòtic, i al Museu Diocesà i Comarcal de Lleida.

Un altre museu important és el de la catedral de Barcelona, que acull un interessant fons artístic i documental que ha restat inalterable entre les seves parets durant segles. Entre les obres que s'hi poden contemplar destaca *La Pietat* de l'ardiaca Desplà, obra mestra d'un dels millors pintors del gòtic hispànic: Bartolomé Bermejo, nascut a Còrdova però que va viure part de la seva vida a Catalunya i va morir a Barcelona.

Tàndem

A la imatge, *Ramon Casas i Pere Romeu en un tàndem*. Aquesta obra va ser pintada per al local Els Quatre Gats.

42 Ramon Casas i Pere Romeu en un tàndem

Un dels quadres emblemàtics del Modernisme a Catalunya és el retrat que va fer el pintor Ramon Casas d'ell mateix i de l'editor Pere Romeu muntats en una bicicleta de dues places. L'obra original, de 1897, va ser pintada per ser penjada a les parets de la taverna Els Quatre Gats, el lloc on el quadre es va convertir en una icona del Modernisme barceloní, i avui dia es troba al MNAC. L'obra és una pintura a l'oli amb una escena singular i divertida, de particular qualitat tècnica, i una gran simplicitat en el dibuix i el color.

Ramon Casas (Barcelona, 1866-1932) va ser el pintor més important del Modernisme a Catalunya, tot i que la seva actitud i els seus referents van més enllà d'aquest moviment artístic. Format a Barcelona i París, en la línia del realisme català, de seguida va adoptar un estil propi posant èmfasi en les darreres tendències pictòriques que sorgien sobretot al París de finals del segle XIX, com el simbolisme i l'impressionisme.

Des dels anys 90 fins a la seva mort, Casas es va dedicar intensament a la pintura, però també va ser un important activista cultural i artístic. En paral·lel a la seva activitat pictòrica, va desenvolupar una feina molt important relacionada amb el dibuix i el cartellisme. En Casas trobem un dels primers artistes que intueixen el sentit de l'art posterior, i que dóna valor a les obres que en el seu moment es consideraven art petit i efímer. Va fer excel·lents retrats al carbó que anirien apareixent a la premsa de l'època, i cartells que s'han considerat precursors del disseny gràfic català, entre ells el conegut d'Anís del Mono.

A la pintura de Casas té un enorme pes la figura femenina, sobretot les dones dels ambients artístics i mundans parisencs *(Madeleine)*, o les de la burgesia barcelonina (*Després del ball,* 1899), a casa *(Abans del bany)* o en ambients mundans *(Ball de tarda)*. Excel·leix en els quadres on es mostren esdeveniments socials, com ara l'execució pública a *Garrote vil* (1894) o la repressió policial al famós quadre *La càrrega* (1902), i en els retrats, com el del rei *(Retrat eqüestre d'Alfons XIII)* o de la seva musa i finalment dona, Júlia Peraire (*La sargentain*, 1907).

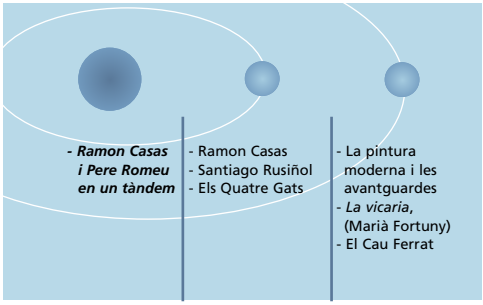

Casas i Els Quatre Gats
A l'esquerra, *Retrat de Dolors Vidal* (MNAC – Museu Nacional d'Art de Catalunya); a la dreta, Els Quatre Gats, al carrer de Montsió de Barcelona.

Els Quatre Gats

Pere Romeu era un personatge típic de la bohèmia, viatger, de ment desperta, atent a tot el que fos nou, excitat per mil idees i projectes. Va ser el que va tenir la idea de crear Els Quatre Gats. Havia estat treballant com a animador al cabaret *Le Chat Noir* de París, i va pensar a iniciar una empresa similar a Barcelona.

El 1891 Casas va anar a Sitges i va conèixer Santiago Rusiñol (1861-1931), una altra de les grans personalitats del Modernisme català, promotor de mil iniciatives, especialment el Cau Ferrat a Sitges, i excepcional artista plural, pintor i escriptor. Tots dos es van implicar en l'organització de les festes modernistes del Cau Ferrat. Al 1897, Casas, Rusiñol i Pere Romeu, entre d'altres, van fundar la taverna Els Quatre Gats, que es va convertir en l'espai de trobada de la bohèmia artística barcelonina. Artistes joves que després serien reconeguts per la crítica, com ara Nonell, Mir, Canals o Manolo, i que van formar part de les avantguardes artístiques de l'època, es van asseure a les seves taules i van participar en les seves tertúlies, com també ho va fer Pablo Picasso els anys que va passar a Barcelona. Romeu també va ser el fundador de la revista d'art més important del canvi de segle, *Els Quatre Gats*, que després es va rebatejar amb el nom de *Pèl & Ploma* (1898-1903).

Romeu regentava Els Quatre Gats, però la seva ànima dispersa i el seu amor a la festa el van convertir en un gestor despreocupat i sembla que poc eficaç. D'aquí que en el quadre original, abans de ser retallat, hi aparegués un text de Casas que deia: «Per anar amb bicicleta / no's pot dur l'esquena dreta», que en català vol dir ser gandul. En el quadre, Casas, al davant, pedala ajupit i amb força, mentre que Pere Romeu, al darrere, somriu mentre contempla tranquil·lament el paisatge, una metàfora irònica de la responsabilitat i actitud que cadascun assumia en aquell projecte.

Al local d'Els Quatre Gats, que encara perviu després de ser recuperat a la dècada de 1970, se'n conserva una reproducció penjada a la paret on va estar, tot i que amb un canvi: el primer quadre, de grans dimensions, va ser adquirit per un particular que el va retallar per poder-lo encabir al menjador de casa seva, i així és tal com es conserva al MNAC, però la reproducció que es pot veure a Els Quatre Gats és la del quadre original complet.

Fortuny i Rusiñol
A dalt, *La vicaria* (1870), de Marià Fortuny; MNAC – Museu d'Art de Catalunya. A sota, *El pati blau*, de l'artista i escriptor català Santiago Rusiñol.

Marià Fortuny

La pintura de Casas és una ruptura amb la tradició del realisme del segle XIX, especialment representat per l'anomenada «Escola d'Olot», de temes rurals i paisatges grandiosos d'ascendència romàntica. El pintor català que podem considerar antecessor de Casas és Marià Fortuny (1838-1874), que especialment amb la seva obra *La vicaria* (1867), obra clau de la pintura del XIX, va iniciar un camí que donava relleu al tractament naturalista dels fets socials.

Picasso
El quadre de *Les senyoretes d'Avinyó* va revolucionar la pintura modernista i va donar pas a un nou període, el cubisme, amb Picasso al capdavant.

43 *Les senyoretes d'Avinyó,* de Picasso

Aquest oli sobre tela pintat per Pablo Picasso el 1907 marca l'inici del cubisme com a moviment artístic, un moviment que trenca amb el realisme tradicional de la pintura en aspectes com ara la perspectiva o la profunditat. Aquest quadre es considera el primer de l'art modern.

El quadre està format per cinc figures sobre un fons pla i fragmentat. Les cinc dones, nues i pintades amb colors irreals, apareixen dibuixades en perspectives impossibles que combinen perfils, amb frontals o d'esquena. Dues d'elles tenen una cara amb evidents similituds a les màscares africanes. Les dues figures centrals, en canvi, tenen més semblança amb les cares dels frescos medievals, i finalment, la figura de l'esquerra ben bé podria recordar una pintura egípcia.

El títol original era *El bordell d'Avinyó*, en record del carrer Avinyó de Barcelona, prop d'on vivia Picasso de jove i on hi havia diversos prostíbuls. El seu amic André Salmon va ser qui li va donar el nom definitiu de *Les Demoiselles d'Avignon*.

El mes de maig de 1906 Picasso va anar a Barcelona amb la seva companya, Fernande Olivier. A l'estiu, en una estada a Gósol va concebre el quadre *Les senyoretes d'Avinyó*, el quadre que va constituir l'esdeveniment cabdal per a l'inici del cubisme. Actualment, aquesta obra és una de les peces més importants del MoMA de Nova York.

Un nou camí a la pintura

Pablo Ruiz Picasso (Màlaga, 1881-Mougins, 1973) és considerat un dels més grans artistes del segle XX. Fill d'un professor de dibuix i pintura, ben aviat va mostrar uns grans dots en aquestes arts. El 1895, després de quatre anys a La Corunya, el pare de Picasso va obtenir una plaça de professor a l'escola de la Llotja de Barcelona i s'hi van traslladar.

A Barcelona va pintar la primera gran tela acadèmica el 1895: *La primera comunió*. El mateix any, va entrar com alumne a l'escola de Belles Arts de Barcelona. Les primeres obres les signava com «Ruiz Picasso» i a partir de 1901 com a Picasso.

El juny de 1898, després d'una estada a París, va tornar a Barcelona i va marxar a Horta de Sant Joan, el poble del seu amic Pallarès, on va conviure amb la gent del poble. Més tard, ell mateix diria: «Tot el que sé ho vaig aprendre a Horta». L'abril de 1899 va tornar a Barcelona, on va viure al carrer Escudellers número 1. Picasso freqüentava el cabaret Els Quatre gats, del seu amic Casas, el local insígnia del món bohemi de Barcelona. Allí va fer grans amics, com Miguel Utrillo, Jaume Sabartés, Carles Casagemas, el pintor Opisso i l'escultor Juli González. Els Quatre gats va acollir una exposició de les seves pintures l'1 de febrer de 1900.

El mateix 1900 Picasso va marxar a París amb Casagemas, i es van instal·lar a la casa que el pintor català Nonell tenia a Montmartre. A la capital francesa es va impregnar de l'atmosfera del Moulin de la Galette i hi va conèixer el marxant d'art Pere Mañach. De tornada a Barcelona, el 20 de desembre va fer una estada a Màlaga amb Casagemas per fer-lo sortir d'un estat depressiu, però el febrer es va suïcidar a Paris. Picasso, abatut per la mort del seu amic, va pintar *La mort de Casagemas*, el quadre més significatiu del seu període blau.

El període blau de Picasso correspon als anys 1901-1904, i se l'anomena així perquè el blau és el color dominant en els seus quadres, marcats per temes melancòlics com ara la mort, la vellesa i la pobresa. Durant aquells anys Picasso va pintar pobres, captaires, i cecs, en forma de personatges inspirats en el Greco. A més del quadre *La mort de Casagemas*, també va pintar *Dama en Éden Concert* (1903), *La vida* (1903), *Las dos hermanas* (1904), i *La Celestina* (1904). L'any 1904 es va instal·lar a París de manera permanent, on va iniciar la seva trajectòria internacional i on viuria la major part de la seva vida.

Picasso retornava amb certa freqüència a passar curtes temporades a Catalunya. A Horta de Sant Joan, al 1909, va pintar les obres que més tard s'han considerat com l'inici de l'anomenat «cubisme analític», on destaquen la geometrització i la representació de diferents punts de vista.

Picasso mai va trencar els seus vincles amb Barcelona, ciutat a la qual tornaria en diverses ocasions. Es té constància que el pintor va visitar la capital catalana els anys 1906, 1909, 1910, 1913, 1917, 1926, 1933, i 1934. Després de la Guerra Civil, però, va decidir no tornar a posar els peus a la ciutat. Va morir als 91 anys havent pintat més de 2.000 obres i deixant com a llegat la seva influència en diverses generacions de pintors contemporanis.

Horta de Sant Joan
Els paisatges d'Horta de Sant Joan (Tarragona), a l'esquerra, van inspirar Picasso, que els va reinterpretar amb el seu estil inconfusible.

Manolo Hugué
L'escultor Manolo Hugué, autor de *La bacant* (a la dreta) i a mig camí entre el noucentisme i el cubisme, va mantenir una estreta amistat amb Pablo Picasso a Barcelona. MNAC - Museu d'Art de Catalunya (Barcelona).

Picasso a Catalunya

El Museu Picasso (Barcelona) és el centre de referència mundial de les primeres etapes de l'artista. Va ser creat el 1963 per desig exprés de Picasso i del seu amic Jaume Sabartés, compta amb més de 3.800 obres, incloent-hi la sèrie completa de *Las Meninas*, i ofereix una dilatada programació d'exposicions temporals. El Museu Picasso és també el testimoni del seu lligam amb Barcelona. Un vincle estret, forjat en la seva adolescència i joventut, i que es va perllongar fins a la mort.

La sala Picasso de la Fundació Palau i Fabre (Caldetes) està integrada per una cinquantena d'obres del pintor que Josep Palau i Fabre va anar adquirint o bé va rebre com a regal de mans del mateix Picasso, del qual va ser amic durant 25 anys. S'hi poden contemplar obres d'èpoques i estils ben diversos. De tot aquest conjunt es poden destacar alguns estudis acadèmics realitzats per Picasso i que es compten probablement entre els millors que se li coneixen. També es pot contemplar trobar un autoretrat de caire monstruós, i un petit teatret que Picasso va fer per a la seva filla Maya. També es mostren alguns llibres dedicats per Picasso que testimonien la relació d'amistat entre tots dos personatges.

El llegat de Picasso referit a Horta de Sant Joan es pot visitar al Centre Picasso, que ofereix la possibilitat de veure juntes reproduccions de les obres corresponents a dues èpoques importants en l'evolució artística de Picasso: les primeres passes cap a un estil lliure i personal, el 1898, i l'esclat del cubisme, el 1909. Aquestes obres actualment estan disseminades per museus i col·leccions particulars arreu del món. Al Centre Picasso es pot veure el resultat de la interpretació que va fer Picasso dels paisatges d'Horta; sortint a fer un tomb pels entorns de la vila es poden contemplar els mateixos llocs que l'artista va pintar fa més de 100 anys.

A Gósol, Pablo Picasso va fer un gir: va deixar enrere l'etapa blava i depressiva i es va endinsar en el cubisme. Hi ha tres versions sobre les raons de l'arribada de Pablo Picasso a Gósol la primavera de 1906. La primera és que el seu amic, el doctor Reventós, qui acostumava a passar els estius en aquesta població, li va recomanar respirar aire pur per guarir la malaltia pulmonar que el cèlebre pintor patia en aquella època. La segona és que volia estiuejar amb la seva amant francesa Fernande Olivier apartat de les mirades i, finalment, la tercera parla d'una forta addicció a l'opi del pintor, i com que a Gósol no n'hi havia, hi va anar per desintoxicar-se (una mostra clara d'aquesta addicció a l'opi es troba en uns apunts del pintor en el *Carnet Català*, on hi ha representada la ruta que va seguir en marxar de Gósol cap a París, i al marge del full figura la flor de l'opi, indicant la seva dependència). Durant la seva curta estada al poble va fer grans amistats, a les quals va regalar uns quadres que posteriorment es van cremar.

Finalment, el museu Thermalia, a Caldes de Montbui, mostra les obres de Picasso recollides per l'escultor, pintor i dissenyador Manuel Martínez Hugué. Hugué, amic de Pablo Picasso a Barcelona, a París i a Ceret va cedir els fons que havia acumulat a la seva casa taller del Mas Manolo a la seva mort, el 1945. La col·lecció artística del Mas Manolo, centrada en l'obra escultòrica de Manolo Hugué, també conté una gran col·lecció de Picasso, que abasta des de ceràmica fins a dibuixos, objectes de natura i altres de més personals. També al Museu de Montserrat hi ha obres de Picasso.

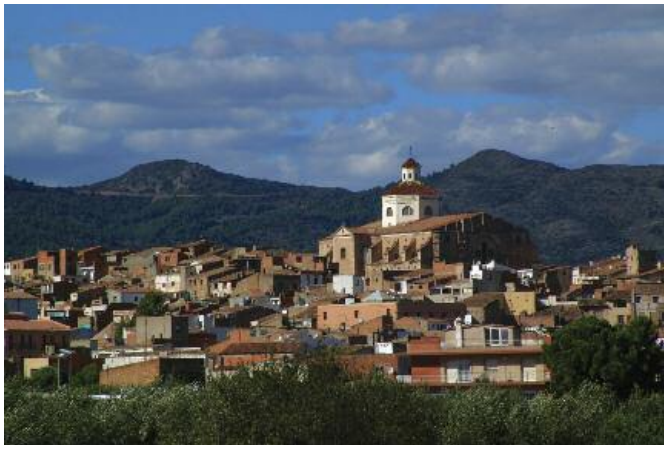

La masia

Aquesta obra de Miró fou considerada, per ell mateix, base i punt clau de tota l'obra que desenvolupà amb posterioritat.
A baix, el paisatge de Mont-Roig del Camp, que va tenir una gran influència a l'obra de Joan Miró. Amb Barcelona i Mallorca, Mont-roig defineix el màgic triangle mironià.

44 *La masia,* de Miró

La masia és un quadre de Joan Miró que neix de la tradició acadèmica però que destil·la els nous recursos expressius que convertiran el pintor en un dels referents pictòrics i artístics del segle XX. Creat el 1920 és un quadre clau en la seva evolució. En la seva recerca de l'essència de la realitat, l'artista havia trobat un llenguatge propi. Aquell mateix any va escriure al seu amic Ràfols: «La felicitat d'aconseguir en el paisatge la comprensió d'un bri d'herba». És a dir, per entendre un paisatge n'hi ha prou amb el detall més minúscul, i en el detall més minúscul hi ha tot un paisatge.

Això és el que ofereix la pintura, un paisatge essencial que el pintor va iniciar uns anys abans en una estada a Mont-roig del Camp, un poble agrícola del sud de Tarragona, i va acabar a París, el 1920. La realitat va aportar el model, i en la llunyania parisenca la realitat percebuda va donar pas a la realitat essencial. El detallisme és exhaustiu però geomètric. Les construccions poden ser transparents, com ara l'estable. Els objectes, els animals i les persones no formen part d'una escena de la realitat, sinó que construeixen un escenari oníric, ideal i estàtic, on cada cosa s'ha convertit en símbol.

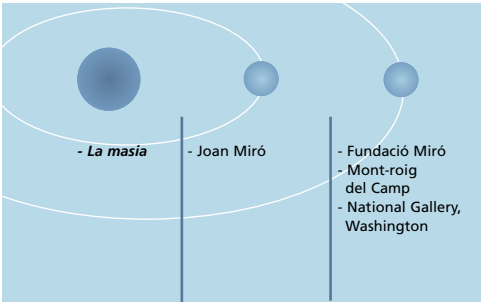

Un català universal

Miró va néixer el 1893 en un passatge a la vora de la plaça Reial de Barcelona. Es va formar a l'escola Llotja i a l'Escola d'Art de Barcelona, on va rebre diverses influències, i va exposar per primera vegada el 1918. Les obres que es van poder veure en aquesta exposició estaven influenciades per les noves idees estètiques, però encara no definien un llenguatge propi. El 1919, Miró se'n va anar a viure a París, i allà, en una ciutat encesa per les flames de totes les avantguardes, l'artista va iniciar el seu camí personal.

Els anys immediatament posteriors van ser anys de canvis radicals. La relació amb les avantguardes es va intensificar, i Miró va compartir idees i activitat amb surrealistes i dadaistes. André Breton, principal ideòleg i promotor del surrealisme, el va qualificar com «el més surrealista de tots nosaltres». Una de les obres més conegudes d'aquesta època, en la qual es poden reconèixer plenament els trets que van marcar l'estil de Miró, és *El carnaval d'Arlequí*, de 1925. Va ser exposada a la mostra de pintura surrealista que aquell mateix any va fer la galeria Pierre de París i va tenir un gran èxit. Per arribar a fer aquestes pintures Miró es va abocar a experiències radicals, entre les quals hi havia passar gana, cosa que li produïa «una mena de trànsit similar al que experimentaven els orientals», segons la seva pròpia confessió. Fins a finals de la dècada del 1920 va mantenir la seva vinculació amb els surrealistes. El 1930, però, va patir una crisi artística, va decidir explorar nous llenguatges, com ara el collage, i va començar a crear escultures. La Guerra Civil espanyola el va impel·lir al compromís amb la República, d'aquí va néixer el famós cartell *Aidez l'Espagne*, i va provocar el seu gir cap a temes del naturalisme fosc, sempre tractats amb la seva estètica característica, com succeeix al *Bodegó amb sabata vella*. A partir de 1939, instal·lat a la Normandia, va arribar a la seva maduresa artística i estilística. D'aquesta època és la sèrie *Constel·lacions*.

Des d'aquest moment fins a la seva mort, el 1983, es va convertir en un dels artistes més reconeguts arreu del món. El 1941 es va fer una gran retrospectiva de la seva obra al MoMA de Nova York i va començar a ser considerat com una figura cabdal de l'art contemporani. Hi ha obres seves a l'aeroport del Prat, a Chicago, al nou barri de La Défense a París, i a moltes altres ciutats del món. «La Caixa», la principal entitat bancària catalana, adopta com a logotip corporatiu un fragment d'un tapís que havia adquirit a Miró per al seu fons d'art. A Barcelona hi ha la seva monumental escultura *Dona i ocell*, a la plaça Joan Miró. És l'última gran obra que va realitzar, el 1982, i s'ha convertit en una de les icones de la ciutat. L'impacte gràfic de les obres de Miró és enorme i forma part de l'imaginari estètic del segle XX.

A més de pintor i il·lustrador, Miró va ser sobretot ceramista. El 1944 va començar a col·laborar amb el seu amic de l'adolescència Josep Llorens i Artigas en la producció de ceràmiques. Junts van passar temporades a la masia-taller que posseïen els Artigas a Gallifa, on van fer tot tipus de proves, tant en les coccions com en els esmalts. El resultat són 232 obres que van ser exposades el juny de 1956 a la galeria Maeght de París i després a la Pierre Matisse de Nova York. L'any 1956 va rebre l'encàrrec de fer dos murals ceràmics per a la seu de la UNESCO, a París, de 3 x 15 m i 3 x 7,5 m, que van ser inaugurats l'any 1958. Aquests murals van ser el prototip per a tots els següents. El 1960 va realitzar el de la Universitat de Harvard per substituir la pintura que havia fet l'any 1950; el 1964 va crear el de la Handelshochschule de Sankt Gallen, a Suïssa, i el de la Fundació Maeght a Saint Paul de Vence, i el 1966, el del Guggenheim Museum. El 1970 n'acabava un per a l'aeroport de Barcelona i tres per a l'Exposició Internacional d'Osaka. L'any següent, el 1971, el de Wilhelm-Hack-Museum de Ludwigshafen; el 1977, el de la Universitat de Wichita, als Estats Units i, finalment, el 1980, es va inaugurar el mural del nou Palau de Congresos de Madrid.

Creativitat desbordant
A la pàgina de l'esquerra, Joan Miró dóna els últims tocs a la seva interpretació de la divinitat marina i, al seu costat, la Fundació Joan Miró, on s'exposa bona part de la seva obra.

Dona i ocell
Detall de l'escultura de Joan Miró que es troba al parc de l'Escorxador de Barcelona.

Miró i Mont-roig del Camp

Al llarg de la seva vida, Miró va sovintejar el poble de Mont-roig i, tal com deia ell: «Tot el que sé ho vaig aprendre a Mont-roig del Camp». La masia real que retrata el quadre *La masia* encara existeix i era propietat de la família Miró. L'obra es conserva a la National Gallery of Art de Washington. El primer comprador del quadre va ser Ernest Hemingway, i el va conservar sempre com la seva pintura preferida. En morir, la seva vídua en va fer donació a la National Gallery.

Els fons de la seva obra es troben en diverses institucions culturals, principalment al MoMA de Nova York o al MNAM de París, a la Fundació Pilar i Joan Miró de Palma de Mallorca, la seva segona residència, o a la Fundació Maeght de Saint Paul de Vence (França). A Barcelona, la seva ciutat natal, hi ha la Fundació Miró, a Montjuïc, que reuneix bona part de la seva obra. L'edifici, modern i mediterrani, obra singular del gran arquitecte de tradició racionalista Josep Lluís Sert, va posar-se en funcionament el 1975. El projecte va néixer del mateix Miró, que desitjava que Barcelona tingués un museu que acollís la seva obra. Actualment és un dels llocs de pelegrinatge dels admiradors de Miró i de l'art modern en general, ja que el museu combina els cicles dedicats a l'artista amb obres del fons o exposicions diverses d'art d'avantguarda.

Els rellotges de Dalí
La persistència de la memòria és el resultat d'una evocació onírica plasmada per l'artista català.

45 *La persistència de la memòria,* de Dalí

Un dels quadres que formen part de l'imaginari col·lectiu del segle XX són els surrealistes rellotges flàccids que, en un escenari geomètric i amb elements d'una natura extàtica, ofereixen una escena alhora plàcida i inquietant, el retrat d'un somni enigmàtic pintat amb el detallisme realista que caracteritza bona part de l'obra daliniana.

La persistència de la memòria, un quadre de petites dimensions (24 x 33 cm), va ser pintat el 1931. El 1934 va arribar al MoMA, on encara s'exposa com una de les seves obres més emblemàtiques, amb la consideració d'obra mestra de la pintura del segle XX. El quadre té tres rellotges tous que el mateix Dalí va anomenar «el camembert del temps», recolzats, respectivament, sobre un volum cúbic, potser un armari o una taula; un altre a la branca d'un arbre, i un tercer en una figura informe que recorda alhora, en un joc mental d'analogies que trobem sovint a les pintures de Dalí, la seva pròpia cara i el perfil d'unes roques de Cadaqués.

Els rellotges tenen les agulles en posicions lleugerament diferents, segurament al voltant de les sis del matí, l'hora en què surt el sol. Un quart rellotge de butxaca, ataronjat, està girat del revés i ple de formigues. Un volum d'aspecte metàl·lic reposa sobre la platja, a l'esquerra. L'escena sembla un somni emanat del rostre serenament adormit, a la part fosca del quadre, la que encara pertany a la nit. Al fons, una escena d'un paisatge realista però estilitzat: els penya-segats de la badia de Port Lligat, daurats per la llum zodiacal, i el cel i el mar Mediterrani. Per apuntar possibles lectures del quadre, cal tenir en compte que Dalí va ser un artista molt atent al discurs científic, i es va significar per intentar expressar pictòricament els nous conceptes de la física, la biologia i la matemàtica. Els rellotges tous s'han convertit en una bona metàfora de la consideració del temps que emana de la teoria de la relativitat plantejada per Einstein, entesa a partir del sistema paranoicocrític que Dalí utilitzava per convertir conceptes en les imatges de les seves obres. Hi barreja les imatges oníriques pròpies del surrealisme i la psicoanàlisi, i parla d'un món irreal però carregat d'una gran força metafòrica, capaç d'evocar realitats més profundes i invisibles.

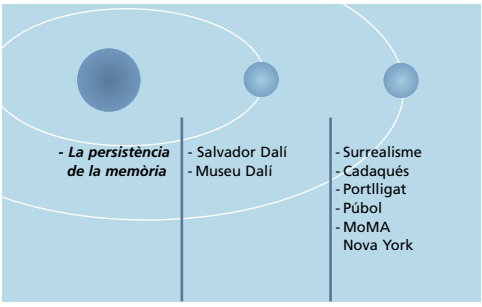

Mae West
Retrat de l'actriu Mae West. Dalí va fer aquesta composició que també serveix d'apartament. L'obra es troba al Museu Dalí.

Geni i figura

Salvador Dalí va néixer a Figueres (Alt Empordà), el 1904. El seu pare era un notari lliurepensador i la mare venia d'una família benestant barcelonina. Va tenir un germà que va morir abans que ell nasqués, a qui també havien batejat Salvador. Aquest fet el va marcar profundament, en sentir que ell i el seu germà mort eren la mateixa persona, mort i viu alhora.

Va estudiar pintura clàssica a Madrid, però amb la mirada fixada en les noves tendències artístiques que venien de París. A Madrid es va allotjar a la Residencia de Estudiantes, i va conèixer Federico García Lorca i Luís Buñuel, amb els quals treballaria en diversos projectes comuns. El 1923 va ser expulsat de l'escola per liderar una rebel·lió d'estudiants. Va tornar a Figueres, va engegar la seva frenètica activitat artística, i va començar a participació a exposicions. El 1924 André Breton havia publicat el *Manifest surrealista*, i Dalí en va assumir els postul·lats amb entusiasme. El 1928 va col·laborar amb Buñuel en l'elaboració del film *Le chien andalou*. Un any després va anar a París, i de la mà de Miró va entrar al cercle de Breton. Va conèixer Gala, que des d'aquell moment es convertiria en la seva parella i musa inseparable. El seu estil es va consolidar, amb la combinació característica de pinzellada clàssica i imatges surrealistes, i va fer les primeres obres mestres, com ara *L'enigma del desig, Ma mère, ma mère, ma mère, Le jeu lugubre (El joc lúgubre)* o *El gran masturbador.*

Va trencar amb la seva família i, coincidint amb la segona guerra mundial, va iniciar un llarg periple internacional, primer als Estats Units i després a diversos països, on organitzava accions i exposicions. Als anys 40 Dalí era una celebritat. Treballs seus dels anys 40 i 50 són quadres com *Leda atòmica* o *La Madonna de Portlliga*t, i llibres com *La vida secreta de Salvador Dalí.* Al cinema va col·laborar amb Hitchcock a *Spellbound (Recuerda)*, i va fer el decorat i els vestuaris de R*osalinda o como mi piace*, de Shakespeare, dirigida per Visconti a Milà, i un llarguíssim etcètera. La seva activitat va tocar infinitat de camps artístics, des de la literatura fins a la joieria, l'escultura, l'aparadorisme, les *performances*, el teatre i la dansa, i les col·laboracions al cinema.

A partir dels anys 50 va sovintejar més el seu Empordà natal, sobretot la casa que es va fer construir a Portlligat. El 1969 va comprar el castell de Púbol per a Gala. Dalí va intervenir en els dos habitatges com si també fossin obres d'art. Actualment, són dos espais museístics on contemplar obres de l'artista. Fins poc abans de la seva mort, al 1989, la seva activitat artística va ser molt intensa.

Cadaqués i Portlligat
La llum i les formes de Cadaqués (a la dreta) van tenir una gran influència en la concepció artística de Salvador Dalí, que va viure i treballar bona part de la seva vida a Portlligat (a sota), un petit racó de Cadaqués.

Dalí als museus

Dels quatre museus que recullen bona part de l'obra daliniana, tres són a l'Empordà: el Teatre-Museu Dalí, a Figueres; la Casa-Museu Salvador Dalí, a Portlligat, i la Casa-Museu Castell Gala Dalí, a Púbol. Tots tres estan gestionats per la Fundació Gala-Salvador Dalí, constituïda pel mateix Dalí el 1983, poc abans de la seva mort, amb l'objectiu de preservar, mostrar i promocionar la seva obra. El quart museu amb obres importants de Dalí és el MoMA de Nova York, on s'hi exposa *La persistència de la memòria*.

El museu que permet contemplar la col·lecció més àmplia d'obres de Dalí és el Teatre-Museu de Figueres, amb un fons de 4.000 obres. Inclou una secció íntegrament dedicada a les joies. També s'hi fan exposicions temporals i actes diversos relacionats amb Dalí. Les dues cases-museu són obres d'art en si mateixes, i mereixen ser visitades per conèixer com vivia i treballava Dalí, però també perquè la seva decoració i distribució, pensades fins al més mínim detall per l'artista, permeten viure des de dins el seu art.

Dalí és un dels artistes plàstics que han fet reals les imatges del subconscient que cercava el surrealisme. Ha aconseguit una poderosa iconografia per retratar el món que parteix de figures que semblen sorgides de la realitat evident, exterior, per donar a conèixer imatges inconscients que parlen de realitats més profundes. *La persistència de la memòria* és un d'aquests quadres amb capacitat per somoure consciències i un esglaó important en l'evolució de la història de la pintura, una de les obres cimeres de les avantguardes que van revolucionar l'art durant les primeres dècades del segle XX.

Els paisatges que construeix Dalí, molt particulars, es componen per associacions del subconscient juntament amb algun referent de la realitat. En molts quadres, Dalí vol plasmar els seus temors de joventut pintant un paisatge especial, amb un vocabulari auroral, barreja de la morfologia irregular i «torturada» de la Costa Brava, dels deliris sorgits del modernisme barceloní de Gaudí, i de Claude Lorrain. Val a dir que llocs com Cadaqués o Portlligat van marcar la seva obra, perquè aquest últim va ser el seu lloc de residència estable fins que va morir la Gala, al 1982.

Tàpies
L'obra *Les quatre cròniques* presideix una sala de reunions del Palau de la Generalitat. Al voltant de la taula es feien les trobades del govern de Josep Tarradellas.

46 *Les quatre cròniques,* de Tàpies

Presideix la Sala Tarradellas del Palau de la Generalitat un enorme fris de dos metres i mig d'alçada per sis de llarg, obra d'Antoni Tàpies, que porta per títol *Les quatre cròniques*. El plafó es divideix en quatre parts, cada una dedicada a una crònica. A cada plafó hi ha indicacions simbòliques sobre el text al qual es refereix, i en recull una cita en forma de frase breu. Començant per l'esquerra, el primer està dedicat a la *Crònica del rei Jaume I*, conqueridor de les Illes Balears i València. «J1» al·ludeix a Jaume I i el text «fe sense obres morta és» prové de l'epístola de Sant Jaume que apareix a l'inici d'aquesta obra.

El segon plafó correspon a la *Crònica de Bernat Desclot*, dedicada al rei Pere el Gran. La referència al rei és la pota de cavall, ja que Pere el Gran es va caracteritzar pel seu afany expedicionari. El text és «dels grans fets e de les conquestes», del pròleg de l'obra. La tercera Crònica és la de Ramon Muntaner, noble català que va participar en diverses expedicions mediterrànies. La imatge de les quatre barres recorda una frase de l'almirall Corral Llança, quan va dir que ni els peixos s'atrevirien a nedar pel mar sense mostrar la divisa dels reis catalans. El text és «què us diré», una expressió que utilitza sovint Muntaner al llarg del llibre. El darrer plató està dedicat a la *Crònica de Pere III el Cerimoniós* (PIII), amb un text alegòric del llibre bíblic dels Reis: «Em tragué de la gola del lleó e de la grapa de l'ós».

El gran quadre és, doncs, el record d'un passat gloriós fet amb la cal·ligrafia moderna d'un dels grans artistes dels nostres temps, caracteritzada per l'austeritat, els materials senzills, les textures naturals, i un humanisme ambiciós però conscient dels seus límits, reflexiu i profund.

Sota el testimoni d'aquesta pintura s'hi fan les reunions del Consell Executiu de la Generalitat, l'òrgan de govern de la primera institució catalana. Al centre físic del poder polític del país, doncs, penja aquest quadre emblemàtic d'uns dels autors catalans més importants del segle XX, juntament amb Miró i Dalí.

- ***Les quatre cròniques*, Sala Tarradellas del Palau de la Generalitat de Catalunya**

- Antoni Tàpies
- Fundació Antoni Tàpies

- *Dau al Set* (Joan Brossa)
- Informalisme
- Pintura matèrica, *Núvol i cadira*

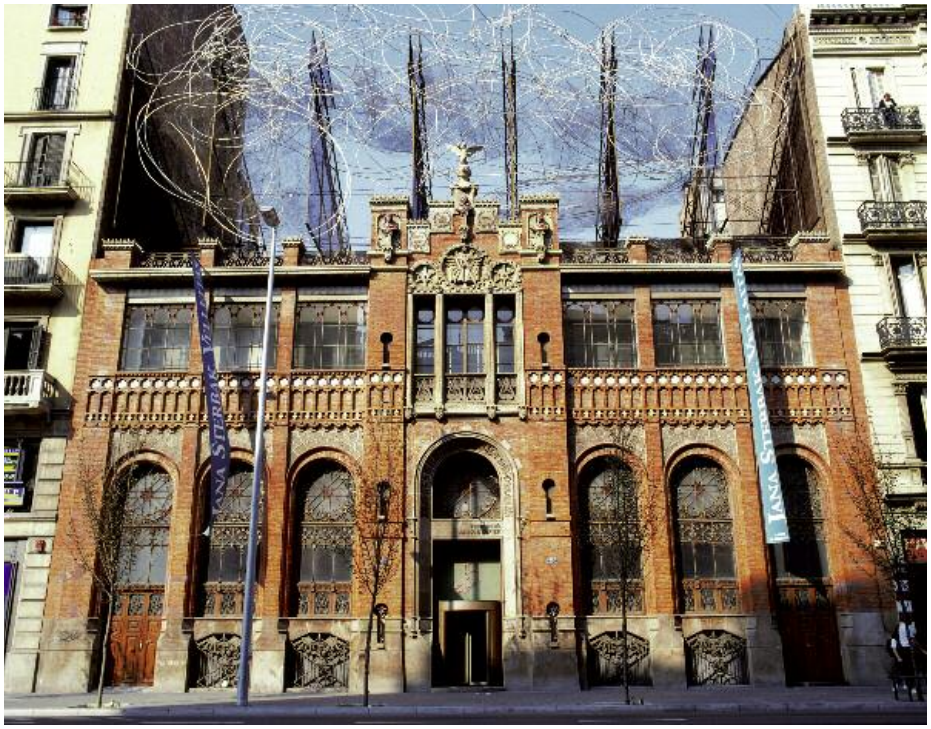

Tàpies i la pintura matèrica

Antoni Tàpies va néixer el 1923 a Barcelona. Fill d'un advocat, va començar a estudiar dret, però una greu malaltia de joventut li va provocar un canvi vital que el va acabar abocant a la pintura, a la qual es va dedicar totalment a partir de 1946. Dos anys després, al 1948, i entorn de la revista *Dau al Set*, es constituïa a Barcelona un dels grups artístics més potents i renovadors de mitjan segle XX.

Tàpies bevia inicialment del surrealisme, però aviat va desenvolupar el seu estil personal, que la crítica ubicarà dins de l'informalisme, moviment artístic del qual serà la principal figura i que incorporava el concepte de «pintura matèrica». Són obres en les quals les textures aconseguides amb sorres, vernissos i teles són més importants que el color en forma de pigment. El seu èxit és fulgurant. Va fer la primera exposició al 1948, i al 1950 ja va ser seleccionat com a representant d'Espanya a la Biennal de Venècia, de la qual es va convertir en un participant habitual. En l'eufòria de la creació artística va acabar fent confluir el seu art amb el seu nom, i per això les seves obres tenen sovint aspecte de murs i de tàpies. Des de llavors i fins ara ha estat un artista a qui s'han dedicat nombroses exposicions arreu del món. A part de la seva activitat com a pintor, Tàpies ha destacat com a cartellista i, sobretot, com a teòric de l'art que ha expressat, en textos diversos, la seva concepció estètica.

Antoni Tàpies és un dels artistes de referència dels nostres temps, en el moviment artístic que s'ha etiquetat com a informalisme i «pintura matèrica». Tàpies pinta amb l'objectiu «de deixar perplex l'espectador, fer-lo meditar sobre el sentit de la vida». *Les quatre cròniques* és una obra simptomàtica de l'artista, en la qual es poden veure els seus trets característics.

Tàpies té obres en les quals ha reflexionat sobre el país, la història col·lectiva, l'opressió i el desig de llibertat. En aquest cas, la pintura es basa en quatre textos medievals de caràcter biogràfic en els quals es glossen les vides de reis i nobles. Les quatre cròniques abasten un període de gairebé dos segles, d'inicis del segle XIII a finals del XIV, durant el qual la Corona d'Aragó, regida pel Casal de Barcelona, va esdevenir una potència econòmica, política i militar que va expandir els seus territoris i va dominar la Mediterrània.

El 1990 es va fer realitat un dels somnis de l'artista: la creació de la Fundació Antoni Tàpies, al centre de Barcelona, que s'ha convertit en seu de la seva col·lecció permanent, en un espai dinamitzador artístic i en un centre d'estudis sobre l'art modern. La Fundació organitza itineraris comentats a la ciutat de Barcelona per poder contemplar les obres que l'artista té pels diversos espais públics de la ciutat. Quan l'activitat política ho permet, entre les obres que es visiten hi ha *Les quatre cròniques.*

Núvol i cadira

A l'esquerra, aquesta escultura emblemàtica d'Antoni Tàpies (1990), feta amb alumini i acer inoxidable, presideix la façana de la Fundació que acull l'obra del pintor i fa referència a una actitud de pensament i contemplació estètica.

Cultura a gran escala

A la dreta, portada de la revista *Dau al Set*, en la qual hi havia Joan Brossa, Arnau Puig, Modest Cuixart, Joan Ponç, Antoni Tàpies i Joan Josep Tharrats. Sota aquestes línies, *Monument al llibre de Joan Brossa*, situat a la confluència entre el passeig de Gràcia i la Gran Via de Barcelona.

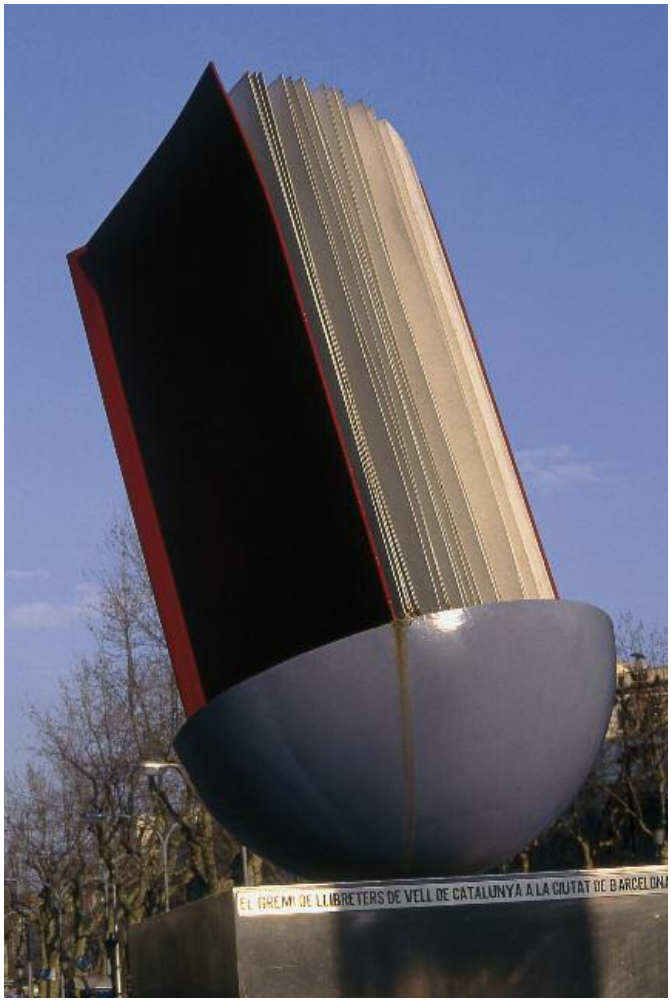

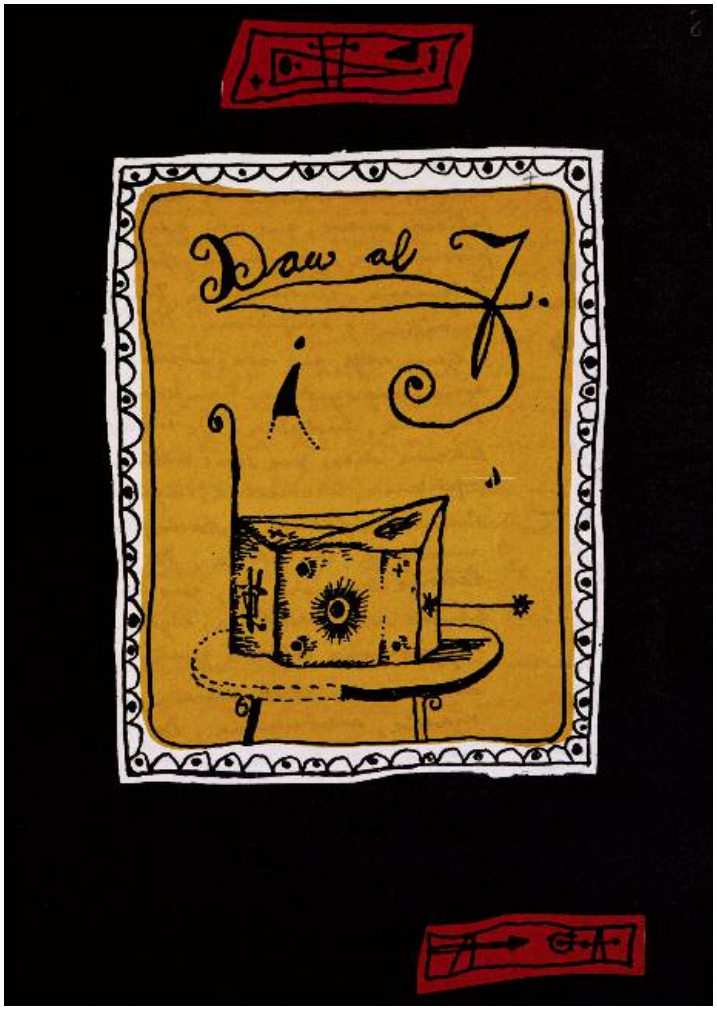

La revista *Dau al Set*

La revista *Dau al Set*, fundada el setembre de 1948, marcava una època de trencament dins el món artístic i, a més, creava un grup d'artistes avantguardistes tan rellevants com Tàpies, Modest Cuixart, Joan Josep Tharrats, Joan Ponç, Arnau Puig i Juan-Eduardo Cirlot i Joan Brossa, que venien de disciplines diverses, des de la pintura fins a la poesia, passant també per l'assaig.

La voluntat general de la revista era el trencament amb els seus precedents i la presa d'una posició surrealista en el terreny literari i artístic i, també, d'una ideologia existencialista. Posteriorment va ser marxista, en el terreny ideològic. El primer número monopolitzat pel poeta avantguardista Joan Brossa, presenta un text, a manera de manifest, en què es declara la voluntat d'anar endavant i de trencar amb la situació anterior.

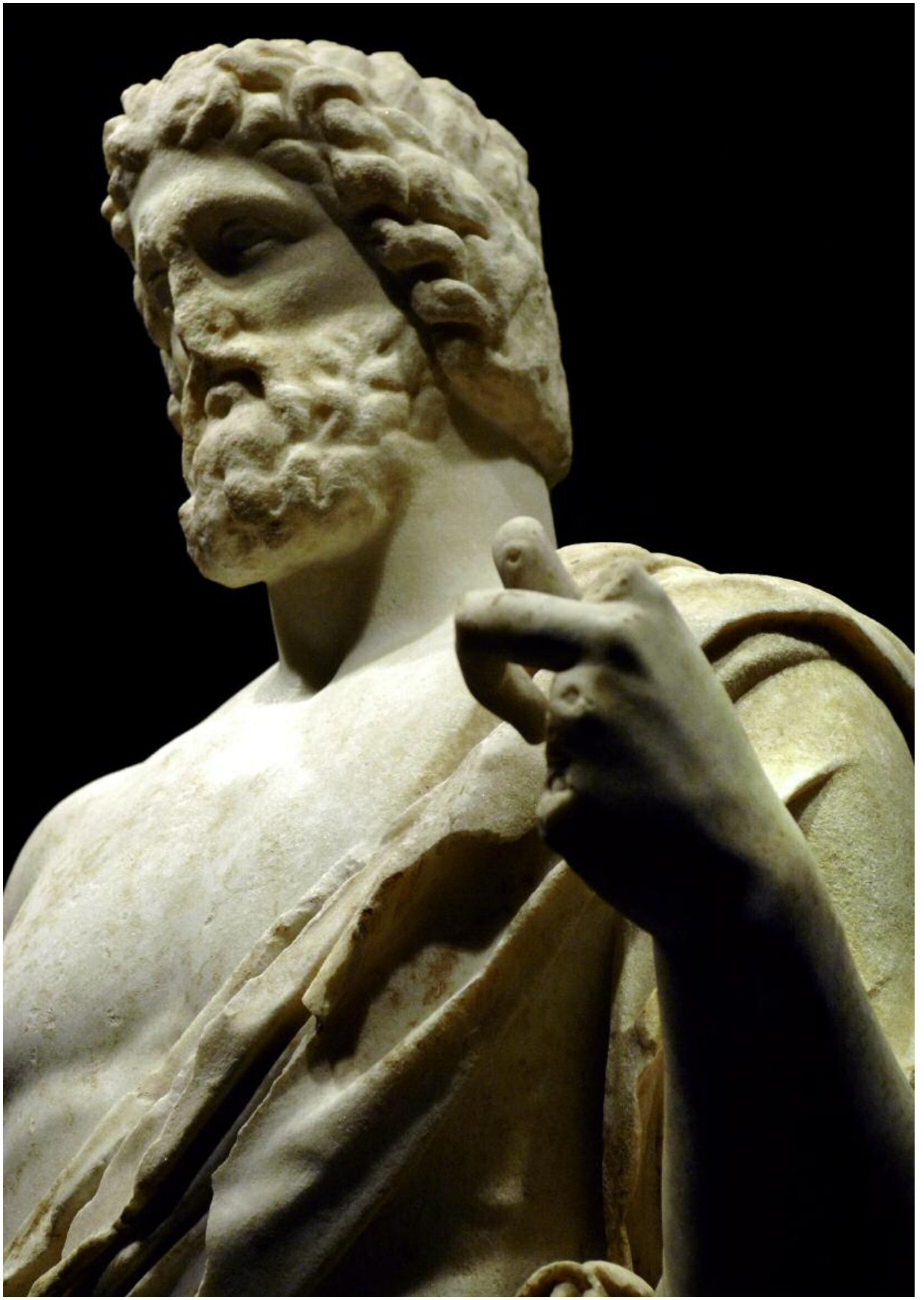

47 L'*Esculapi* d'Empúries

L'*Esculapi* d'Empúries
Amb 2,15 m d'alçada, és una representació del déu grec de la medicina.

L'*Esculapi* d'Empúries és l'obra d'art grega més important trobada fins ara a tota la Mediterrània occidental. Curiosament és coneguda pel seu nom romà en comptes del grec: Asclepi. Es tracta d'una estàtua de 2,15 m d'alçada feta en marbre blanc i datada de l'últim quart del segle II aC. La part inferior és de marbre del pentèlic, un dels més famosos de l'antiga Grècia, mentre que la part superior i els braços són de marbre de Paros, una illa de l'Egeu. Després de restar enterrada durant 19 segles, l'Esculapi va ser trobat el 1909 durant les excavacions que es feien a les restes d'Empúries. Les dues parts de marbre i els braços es van trobar separats, però una recent restauració ha permès tornar-li les extremitats, així com reincorporar uns altres 85 fragments de marbre que s'havien desprès.

Esculapi o Asclepi era el déu grec de la medicina. Tradicionalment se'l representa com un home madur, amb barba, robust i amb una certa semblança amb Zeus. Acostuma a anar vestit amb una túnica que li cobreix un dels braços i li deixa el pit nu. A la mà, hi porta un bastó de caminar on s'enrosca una serp. Aquest bastó amb la serp enroscada s'ha convertit en el símbol tradicional de la medicina. I és precisament la falta de referents de l'existència d'aquest bastó, juntament amb la certesa que duia un ceptre a la mà esquerra, que no s'ha conservat, el que ha fet que molts experts posin en dubte que l'*Esculapi* d'Empúries sigui realment una representació d'aquest déu, ja que els ceptres estaven reservats als déus més importants. Justament per això, tot i mantenir-se el nom tradicional, hi ha dubtes de si es tracta d'Esculapi, de Serapis (una divinitat protectora egípcia) o d'un sincretisme entre els dos.

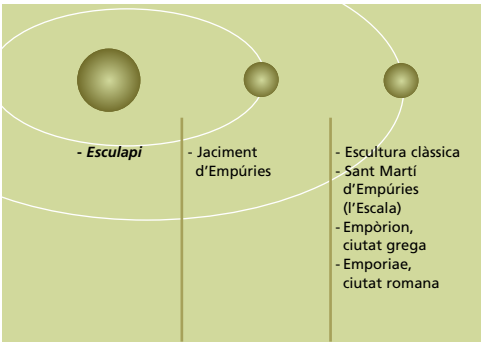

Porta d'entrada d'Aníbal

Empúries –o Empòrion per als grecs– va ser un dels primers assentaments grecs a la península Ibèrica i el primer i més important de Catalunya. La ciutat va ser fundada per comerciants foceus al voltant de 580 aC i, tot i que al principi depenien de Massàlia (Marsella), al cap de menys d'un segle ja n'eren completament independents, prova de la seva creixent puixança econòmica i social.

A més, a Empuries va ser on, l'any 218 aC, van desembarcar per primer cop a la Península les tropes romanes, comandades per Gneu Corneli Escipió, dins del marc de la segona guerra púnica contra els cartaginesos d'Aníbal, fet que va iniciar l'ocupació d'Hispània. A més, Empúries va ser el primer lloc de Catalunya on es va encunyar moneda, que aviat va passar als pobladors ibers de la zona. Aquests en van imitar les monedes, i es va iniciar així la circulació de moneda entre els diversos pobladors del territori.

Empúries
La ciutat d'Empúries va rebre el primer desembarcament romà de la Península el 218 aC.

Tresor de Tivissa
El conjunt de peces votives ibèriques descobertes al jaciment de Castellet de Banyoles (Tivissa, Ribera de l'Ebre) és únic a Catalunya. Una de les troballes més destacades és aquesta pàtera d'argent amb un cap de llop, datada al segle III aC.

Grecs, ibers i romans

Empúries és l'únic jaciment arqueològic de la península Ibèrica on conviuen les restes d'una ciutat grega –l'enclavament colonial d'Empòrion– amb les restes d'una ciutat romana creada a inicis del segle I aC sobre les estructures d'un campament militar instal·lat durant el segle anterior. Empúries constitueix un lloc privilegiat per entendre l'evolució de l'urbanisme grec implantat a l'extrem occidental de la Mediterrània, així com per analitzar l'urbanisme romà del període final de la República i la seva transformació posterior durant l'època imperial.

A 20 quilòmetres d'Empúries hi ha el poblat ibèric del puig de Sant Andreu d'Ullastret, el més gran de Catalunya, i considerat una autèntica ciutat pels paràmetres de l'època. Va ser la capital de la tribu ibera que els autors antics van anomenar «indigets». El poblat va experimentar diverses fases de reurbanització, de les quals la més ben coneguda és la corresponent al moment d'ampliació de la muralla, la construcció de nous barris i grans cases, pertanyents a famílies aristocràtiques. També es coneixen diverses obres públiques importants, com ara els temples i les cisternes, exponent de la complexa organització social de la comunitat.

El poblat dominava un ampli territori, del qual explotava els recursos econòmics, especialment l'agricultura i la ramaderia, però també les mines i les pedreres. Grecs, feniciopúnics i indigets comerciaven a través de la veïna colònia grega d'Empúries, així com amb les comunitats indígenes properes.

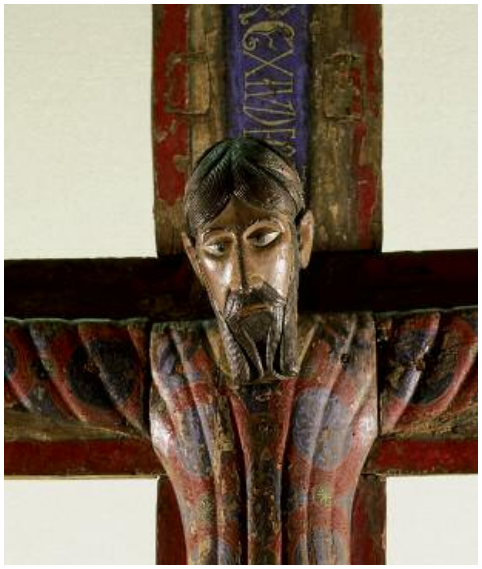

Escultura romànica catalana
El *Davallament d'Erill la Vall* (a dalt) i la *Majestat Batlló* (a la dreta) destaquen per la seva qualitat artística i són molt representatives de l'escultura romànica feta a Catalunya.

48 El *Davallament d'Erill la Vall* i la *Majestat Batlló*

El *Davallament d'Erill la Vall* i la *Majestat Batlló* són dues obres mestres de l'escultura romànica catalana.

El davallament romànic de Santa Eulàlia d'Erill la Vall és un conjunt escultòric de fusta fet a la primera meitat del segle XII que representa el moment en què Jesús és despenjat de la creu. Té la particularitat que ha arribat, fins avui, pràcticament complet, amb els set personatges que tradicionalment formen aquesta figura segons el model bizantí. Així, Jesucrist apareix al centre, amb els dos lladres crucificats als dos extrems. A una banda hi ha, plorosa, la Mare de Déu, mentre Nicodem arrenca els claus amb els quals Jesucrist ha estat clavat a la creu. A l'altre costat, Josep d'Arimatea el sosté acompanyat d'una altra dona que plora. Juntament amb el de Sant Joan de les Abadesses, aquest és l'únic davallament conservat pràcticament sencer a Catalunya.

La *Majestat Batlló* es una figura de fusta policromada feta al voltant de 1150 que representa un Crist crucificat en actitud triomfant i sense aparent sofriment. Es tracta d'una talla esquemàtica però amb detalls cuidats, com els cabells i la barba o els plecs de la túnica. Cal destacar també la policromia de la túnica, que inclou motius vegetals d'inspiració oriental. La creu també està pintada, en aquest cas amb franges, blaves, blanques i vermelles, i inclou la inscripció «*jhs nazarenus rex iudeorum*» (Jesús natzarè rei dels jueus). La idea simbòlica és representar el triomf de Jesús sobre la mort. La *Majestat Batlló* deu el seu nom al col·leccionista Enric Batlló i Batlló, que la va adquirir en un mercat d'antiguitats i la va cedir a la Diputació de Barcelona el 1914. Es creu que la *Majestat Batlló* és originàriament de la zona de la Garrotxa. Actualment es troba al Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC).

El *Davallament d'Erill la Vall* es va fer a la localitat del mateix nom i forma part del conjunt romànic de la vall de Boí, declarat Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO l'any 2000. Actualment se n'hi conserva una còpia, ja que l'original és al Museu Episcopal de Vic.

- **El *Davallament d'Erill la Vall***
- ***Majestat Batlló***

- Mare de Déu del claustre de la catedral de Solsona
- Santíssim Misteri del monestir de Sant Joan de les Abadesses
- Claustre del monestir de Sant Cugat
- Portalada de Santa Maria de Covet

- Escultura romànica
- Museu Episcopal de Vic
- MNAC

Mural romànic
Arc d'accés a una de les sales del MNAC. Aquesta estructura conserva un mural de pintura romànica procedent de Sant Pere de Sorpe.

Tresors escultòrics

Pel que fa a l'escultura romànica de Catalunya cal remarcar la imatge de la Marededéu del Claustre, patrona de la ciutat de Solsona i que es troba a la catedral, a la capella del claustre. És una talla de pedra de finals del segle XII. El seu autor és el mestre Gilabert de Tolosa, un dels més importants de l'època. La imatge fa 105 cm d'alçada, està asseguda en un tron, amb l'infant a la falda, i sota els peus hi ha representats dos monstres. És de pedra i els anys l'han ennegrit.

A Sant Joan de les Abadesses hi ha una altra obra molt rellevant: el conjunt escultòric del *Descendiment*. El retaule, tallat el 1250, es coneix també amb el nom del *Santíssim Misteri,* ja que el 1426 es van trobar unes restes incorruptes a l'interior d'un reliquiari amagat en el cap de Crist. També al monestir de Sant Cugat hi ha una mostra important d'escultura romànica al claustre. Signat per Arnau Cadell, va ser creat vers el 1190, i es troba al nord de l'església. Forma un rectangle d'uns 35 m de costat, i els seus 144 capitells, distribuïts entre els 18 parells de columnes que té cadascuna de les galeries, són de temàtica rica i variada.

També l'església parroquial de Santa Maria de Covet s'ha fet famosa per la seva portada esculpida, una de les més originals del romànic a Catalunya, de la qual cal remarcar la influència dels tallers tolosans. Datada entre el 1150 i el 1160, en les arquivoltes esculpides i al timpà es desenvolupa un programa iconogràfic de caiguda i redempció, imatges de l'Antic Testament i del Nou i altres recursos molt variats.

Catedral de Girona
Al claustre de la catedral de Girona, una magnífica mostra de l'escultura i l'arquitectura romàniques, va treballar l'escultor Arnau Cadell, autor dels capitells del claustre de Sant Cugat. A sota, un d'aquests, on es recrea la matança dels innocents.

El romànic a Catalunya

Tal com es pot comprovar en les col·leccions del Museu Episcopal de Vic i del MNAC, l'art romànic català és un dels més importants del món, tant pel que fa a la quantitat i qualitat de les obres, com a l'originalitat de moltes d'elles. Encara que segurament la pintura mural romànica catalana és molt més reconeguda a escala popular gràcies a les pintures de Taüll, el cert és que exemples com el del *Davallament d'Erill la Vall* o la *Majestat Batlló*, juntament amb l'escultura sobre pedra o la portalada del monestir de Ripoll o el claustre del monestir de Sant Cugat del Vallès, entre moltes altres, serveixen per mostrar l'alt nivell escultòric existent arreu de Catalunya. Durant el segle XII Catalunya visqué un gran floriment de la imatgeria i és, al cap i a la fi, el moment en què van escolpir-se els conjunts escultòrics romànics més singulars i excel·lents. Més de la meitat d'aquestes obres es van executar a les zones pirinenques repartides entre els comtats de Pallars, Ribagorça i d'Urgell i moltes d'elles es deuen al patronatge i supervisió de la baronia d'Erill en els temps de Sant Ramon, bisbe de Roda (1104-1126).

49 Sant Carlemany

Pere el Cerimoniós
Aquesta escultura, inspirada en Pere el Cerimoniós i atribuïda a l'artista Jaume Cascalls, data del segle XIV i és un dels tresors de la catedral de Girona.

A finals del segle XIV, un escultor va fer una escultura inspirada en Pere el Cerimoniós, rei de la Corona d'Aragó fins al 1387. L'estàtua es va instal·lar a la catedral de Girona, però el record del rei va durar pocs anys: aviat va ser rebatejada com a sant Carlemany.

Obra de gran qualitat estílistica i formal, vigorosa i personal, sant Carlemany és un exponent de màxima qualitat de l'escultura gòtica catalana. No tan sols és una obra mestra per les seves qualitats artístiques, sinó també per la mitologia que es va construir al seu voltant.

A la segona meitat del segle XII hi havia dos papes: l'oficial, a Roma, i l'anomenat antipapa del Sacre Imperi Romanogermànic, que va ser escollit gràcies al suport de l'emperador Frederic «Barbarroja», enfrontat als interessos vaticans. Barbarroja era hereu del llegat de Carlemany i va aconseguir que l'antipapa Pasqual III, el 1165, declarés Carlemany sant. Aquest fet va iniciar el culte a Carlemany en algunes diòcesis, especialment del nord d'Europa. Però a Girona, ciutat alliberada del poder sarraí el 785, on es mantenia viu el record de l'emperador, també es va començar a venerar com a sant. L'estàtua de Pere el Cerimoniós va convertir-se, , a causa del fervor popular, en l'estàtua de Sant Carlemany. En vida de Pere el Cerimoniós, el 1345 el bisbat de Girona va declarar el 28 de gener com la festa de sant Carlemany, data que va mantenir-se en el record dels penitents durant segles. El 1484, el papa Sixt IV va ordenar suprimir-ne el culte, i es va deixar de practicar la litúrgia, però aquell sant no va perdre el favor popular i l'estàtua es va convertir en lloc de peregrinatge de gent d'arreu de Catalunya que implorava el favor del sant apòcrif. Carles el Gran, fundador de la dinastia carolíngia, pare de les dinasties francesa dels Borbons i alemanya dels Habsburgs, que van regir i dominar les principals potències europees pràcticament fins al segle XX, és la figura més important de l'alta edat mitjana, i se'l considera el pare d'Europa.

L'escultura de sant Carlemany es troba al Museu del Tresor de la catedral de Girona, on es poden contemplar un bon recull d'obres d'art singulars, entre les quals destaca, a més d'aquesta escultura, el famós *Tapís de la Creació*.

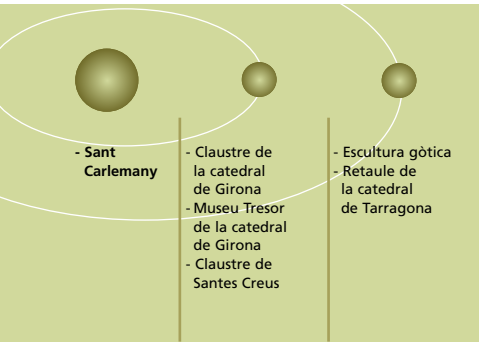

Creu de Vilabertran
Aquesta gran peça, provinent de Vilabertran (Girona), va ser construïda a començaments del segle XIV, en els inicis de l'art gòtic al nostre país, i té la precisió i el detallisme dels millors orfebres del moment. A sota, creu processonal de plata i esmalt del segle XIV, pertanyent al tresor de la catedral de Girona.

Els tresors de la catedral de Girona

Els tallers gironins van ser el nucli artístic més important del segle XIV, i de mans de Cascalls i Montbrai van sortir les millors obres de l'època, entre d'altres els sepulcres del monestir de Poblet. Influïts pel naturalisme provinent d'Itàlia i França, els mestres gironins van fer una síntesi personal que va marcar les línies mestres de la tradició pròpia i la van portar a la plenitud, amb imatges detallistes i personalitzades. Aquesta obra és el principal exponent d'aquesta tradició. Pere Joan, hereu directe de Cascalls, és l'artista més important del segle XV, dins del corrent del gòtic internacional, i autor, entre d'altres obres singulars, de la figura de sant Jordi de la portalada del carrer del Bisbe del palau de la Generalitat o de l'impressionant retaule d'alabastre policromat de la catedral de Tarragona.

La construcció de la catedral de Girona es va iniciar el 1312, en la plenitud del gòtic, sobre una edificació romànica. Tot i que la nau principal i l'estructura són gòtiques, les obres es van perllongar fins al mateix segle XX, i per això aglutina mostres de diversos períodes. És un edifici religiós d'enorme riquesa artística, que té una admirable torre romànica que encara es preserva, coneguda precisament com la torre de Carlemany; imponents vitralls; escultures barroques a la façana, i nombroses pintures i escultures a l'interior. A l'exterior també destaca el magnífic claustre, envoltat d'una galeria de columnes historiades que, a manera de llibre il·lustrat, omplen de relats aquest espai dedicat al passeig i la meditació.

Catedral de Tarragona
El retaule de Santa Tecla (a la dreta), del segle XV i fet d'alabastre policromat sobre un sòcol de pedra calcària, és obra de Pere Joan, principal representant del gòtic internacional a Catalunya.

Una obra única a Catalunya
El retaule d'alabastre de Santa Maria de Castelló d'Empúries, a l'Alt Empordà, és tant una de les millors mostres de l'estil gòtic flamíger reinaxentista com de l'escultura gòtica catalana de la segona meitat del segle XV.

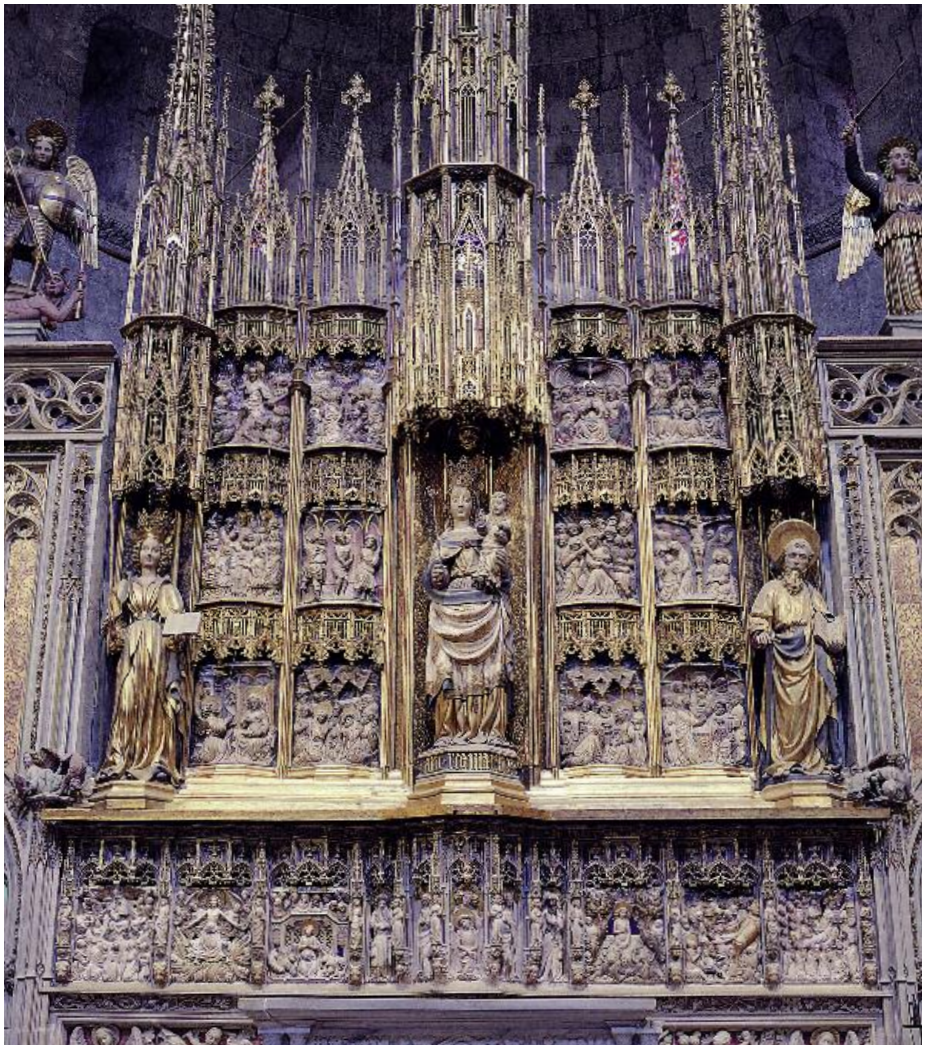

L'escultura gòtica a Catalunya

El conjunt d'escultures gòtiques a Catalunya, fetes amb pedra o bé amb fusta o ivori, es caracteritza per la seva puresa i austeritat formal, allunyada de la riquesa material i la profusió decorativa dels corrents del gòtic internacional. De fet, les escultures gòtiques de procedència catalana manifesten sovint un llenguatge propi i madur, fins a arribar a crear un estil separat de la resta, un autèntic art nacional. Cal recordar que el gòtic es va difondre al període comprès entre el segle XIII i el XVI, una època que coincideix amb la màxima expansió territorial catalana en el context de l'Europa mediterrània. La seva plenitud començà cap a l'any 1350, amb artistes com ara Guillem Seguer, Jaume Cascalls, Bartomeu de Robió i Aloi de Montbrai, després de superar la tradició romànica i les influències directes italianes i franceses. La tipologia artística més àmpliament representada és la del retaule de pedra, molt característic de l'escultura gòtica catalana. A la catedral de Tarragona es troba el retaule de santa Tecla, obra d'alabastre policromat feta per Pere Joan, un dels grans mestres del gòtic internacional i autor també del sant Jordi de la façana de llevant del Palau de la Generalitat i del bancal del retaule major de la catedral de Saragossa. Per la seva banda, a la basílica de Santa Maria de Castelló d'Empúries destaca el seu magnífic retaule d'alabastre –presidit per la imatge de la Verge de la Candelera–, el qual és considerat una peça cabdal del gòtic flamíger de la segona meitat del segle XV.

Desconsol

Aquesta obra de Josep Llimona, una de les peces més representatives de l'escultura modernista catalana, destaca per la perfecció del cos femení i la seva actitud malenconiosa.

La Montserrat cridant

Detall del cap de *La Montserrat cridant*. Juli González és l'autor d'aquesta obra, que va deixar inacabada i que vol representar el patiment d'una pagesa a la Guerra Civil.

50 *El Desconsol,* de Josep Llimona, i *La Montserrat,* de Juli González

Sobre uns esglaons de marbre blanc hi ha una dona jove abaltida sota el pes d'un desconsol infinit. L'escultura de Josep Llimona comunica un sentiment profund de derrota i pèrdua. D'un únic bloc quadrangular de marbre, del qual encara es conserva la base rugosa i escairada, en surt la figura nua d'una dona, corbada i viva, però derrotada per la pena, amb els trets físics del cos tractats amb enorme suavitat i detallisme, excepte el rostre, ocult sota la cabellera caiguda. El contrast entre la base rugosa i el cos suau, el joc de llums i ombres, la posició de la figura, són l'expressió precisa d'un sentiment. El *Desconsol* és el reflex de l'estat d'ànim de Josep Llimona, l'expressió del patiment que li havia provocat la pèrdua de la seva companya i esposa. És una obra del seu temps, d'un país que està vivint un moment de plenitud social i cultural. D'una factura tècnica exquisida i d'absoluta perfecció formal, el *Desconsol* es caracteritza per la seva força simbòlica, per l'excepcionalitat de la seva qualitat estètica, i recull les aportacions tècniques de l'anomenada «escultura moderna», especialment representada pel millor escultor del segle XIX, Auguste Rodin.

La Montserrat va ser creada en un moment social i polític convuls, en el context de la guerra espanyola de 1936-1939, i expressa compromís, tensió, por i dolor. Aquesta obra es va poder veure per primera vegada al Saló de la República de l'Exposició Internacional de París, al 1937, al costat del *Guernica,* de Picasso.

En paraules de Juli González: «Ja és hora que el ferro deixi de ser mortífer... la porta està del tot oberta perquè a la fi aquest material sigui forjat i batut per les pacífiques mans dels artistes». L'artista, precursor en l'ús d'aquest material en l'escultura, va aconseguir amb aquesta obra i les altres que en van derivar, especialment els caps de *La Monserrat cridant*, expressar els horrors de la guerra.

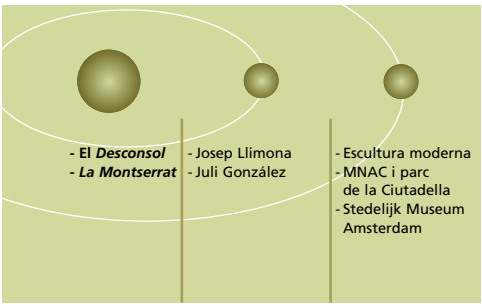

El *Desconsol,* de Josep Llimona i *La Montserrat cridant,* de Juli González, són dues escultures de contrastos marcats. El material i la manera com és treballat és noble i de textura suau en el cas de *Desconsol*, mentre que a *La Montserrat* s'han utilitzat materials

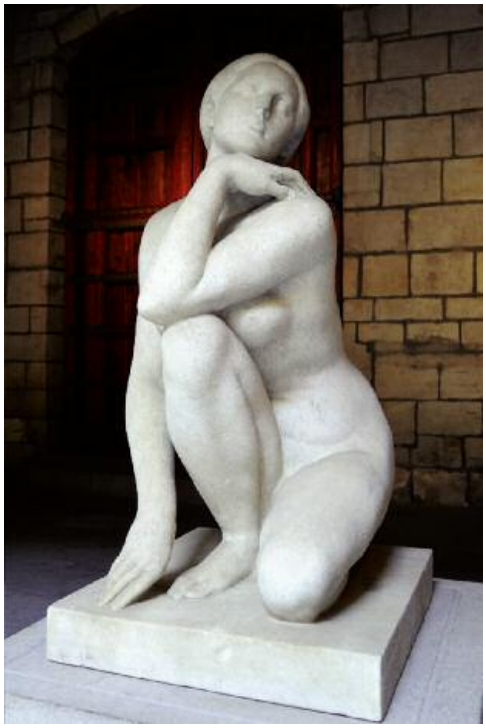

La deessa
Josep Clarà va esculpir en marbre blanc aquesta figura el 1910 i va rebre la primera medalla a l'Exposició Nacional de Madrid. Actualment, *La deessa* es troba a la Casa de la Ciutat de Barcelona.

rústecs, xapes de ferro amb la soldadura vista i una capsa de taulons de fusta com a peu. I per l'actitud, el cos caigut i clos en si mateix de l'escultura de Llimona, i la dona dreta, desafiant del món i del moment, en el cas de l'obra de González. Dues obres que, des del seu antagonisme, retraten, amb cos de dona, dos moments històrics i dues actituds, creades per dos autors que eren hereus d'una mateixa tradició artística.

Aquesta i moltes altres obres seves poblen actualment la ciutat i molts altres espais públics. Entre les que es poden contemplar als carrers de Barcelona, destaca *El forjador* a la plaça Catalunya, el monument al doctor Robert, actualment a la plaça Tetuan, o les dues famoses escultures que representen sant Jordi i que tenen un caràcter podríem dir-ne desmitificador: *El sant erigit* està ubicat l'Ajuntament, i l'altre, un sant Jordi muntat a cavall, es pot contemplar al parc de Montjuïc. Josep Llimona va morir el 1934.

Dos autors hereus d'una mateixa tradició artística

Josep Llimona va néixer el 1867 a Barcelona. En la seva primera joventut va formar-se com a escultor, i amb només 16 anys va aconseguir una beca per perfeccionar els seus coneixements a Roma. Com a treball de la seva etapa de formació a Roma hi ha a Barcelona l'escultura de Ramon Berenguer III el Gran, a la plaça del mateix nom, davant les muralles de la Ciutat Vella, obra amb la qual va obtenir el primer d'una llarga llista de premis.

Juli González va néixer el 1876 i va morir el 1942. El seu pare era orfebre i treballava el ferro, i amb ell va aprendre l'art de la forja. De vocació artística, al tombant de segle se'n va anar a París, es va introduir als cercles artístics i va començar a pintar. Però no va ser fins al 1927 que va decidir-se a fer escultura amb ferro, ja que considerava que aquest era el seu llenguatge. A partir d'aquest moment es va convertir en un referent en el treball d'aquest material, i amb el ferro aplicat a l'escultura va desenvolupar una nova abstracció que donava tanta importància a l'espai com a l'objecte i ressaltava la línia davant el volum.

Col·laborador directe de Picasso entre 1930 i 1932, va crear un llenguatge propi, abstracte, basat en la fusió de matèria i espai, que va oscil·lar entre les formes cubistes, tractades amb lirisme, i la figuració, de la qual formen part *La Montserrat* i altres obres del darrer període creatiu de la seva vida. L'escultura representa una dona pagesa amb una falç a una mà i aguantant, a l'altre braç, un nadó, mentre alça el cap i projecta la mirada.

La part més important de la col·lecció de Juli González està a l'IVAM de València. *La Montserrat* està dipositada a l'Stedelijk Museum, a Amsterdam, entitat que acull una important col·lecció d'art modern i que té entre les seves obres mestres l'escultura de González.

La Ciutadella
A dalt, imatge de la cascada del parc de la Ciutadella, obra de Josep Fontseré per a l'Exposició Universal de 1888. Sobre aquestes línies, paisatge del parc pintat per Martí Aguiló. A sota, la reproducció del *Desconsol* davant del Parlament de Catalunya, al parc de la Ciutadella.

Dues actituds

El *Desconsol* es pot contemplar al MNAC i a l'estany de davant del Parlament, al parc de la Ciutadella, on n'hi ha una reproducció. Al mateix museu hi ha altres obres de Llimona, tot i que les seves creacions més conegudes es poden contemplar tot passejant per Barcelona. Cal destacar que va ser un artista que va treballar l'escultura funerària, i la seva empremta es pot trobar en diverses tombes, com ara al sepulcre de la família Sanllehy a la catedral de Barcelona, al claustre, amb una escultura que representa l'enterrament de Crist, o a Arenys de Mar, Sitges o Comillas (on hi ha el conegut *Àngel exterminador*). Obres com *La Deessa* de Josep Clarà, feta amb marbre blanc i inspirada en l'esperit mediterrani noucentista, recorden en bona mesura l'obra de Llimona.

Algunes exemples destacats de l'estil de Juli González són *Arlequí* (1930), *Gran maternitat* (1934) o *Home cactus* (1939). En paral·lel, desenvolupa una línia de treball més figurativa, on destaca *La Montserrat* i els famosos caps amb el crit de la Montserrat, obres creades en el context de la guerra i que ens recorden la famosa obra de Munch, perquè transmeten tot el dolor i el patiment d'aquells moments.

L'imperial Tàrraco

Vista aèria de les restes romanes de Tàrraco, declarades Patrimoni de la Humanitat. A la imatge de l'esquerra, en primer terme, la zona de l'amfiteatre; al fons, parts de les muralles, el recinte del circ i la torre del Pretori.

51 L'amfiteatre romà de Tarragona

La trilogia d'edificis d'espectacles –teatre, circ i amfiteatre– eren distintius d'una ciutat romana de primer nivell, capital d'una de les províncies imperials.

L'amfiteatre de Tarragona, o Tàrraco, situa fora del recinte emmurallat, tocant a la platja del Miracle. Va ser construït aproximadament el segle II aC i s'hi celebraven habitualment combats de gladiadors entre si o contra animals salvatges, i lluites entre animals. Ocasionalment, s'hi oferien espectacles navals o naumàquies i eren, per tant, un centre de reunió i espectacle de la vida romana.

El de Tarragona es va reformar el 221, en temps de l'emperador Heliogàbal. Sant Fructuós va ser cremat viu en l'arena l'any 259 dC, per això hi ha una basílica visigòtica dedicada a ell al bell mig de l'amfiteatre. A aquesta construcció, s'hi superposa l'església romànica de Santa Maria del Miracle, les restes de la qual es conserven sobretot a la part de les grades.

- **L'amfiteatre romà de Tarragona**

- Conjunt arquitectònic de Tàrraco
- Pedrera del Mèdol (agulla central)
- Aqüeducte de les Ferreres
- Museu de la Romanitat
- Arc de Berà
- Mausoleu de Centcelles

- L'empremta romana
  - Tàrraco
  - Barcino
  - Gerunda
  - Emporiae
- *Cella vinaria*
  - Teià
  - Alella
  - Masnou
- Juli Cèsar a la batalla de Lleida

El fòrum d'Empúries
El centre neuràlgic de les ciutats era el fòrum, on es concentraven les basíliques i les criptes, com ara el mausoleu de Centcelles, situat a Constantí.

El conjunt arquitectònic de Tàrraco

El conjunt arqueològic de Tàrraco inclou un total de 14 monuments declarats Patrimoni de la Humanitat per la UNESCO l'any 2000, situats a tota la comarca del Tarragonès i especialment a la ciutat de Tarragona. Les restes més emblemàtiques, a més de l'amfiteatre, són el circ, els aqüeductes i la muralla.

El circ de Tarragona es va construir a finals del segle I dC, i formava part del gran complex monumental provincial, del qual ocupava la terrassa inferior. El seu estat de conservació és excepcional.

Tàrraco va disposar de dos aqüeductes que abastien d'aigua la ciutat, un dels quals es bifurcava abans d'arribar a la ciutat. Els enginyers romans, quan els accidents geogràfics eren insalvables de forma natural, feien passar les conduccions de l'aigua sobre una estructura d'una o més filades d'arcades. L'aqüeducte de les Ferreres de Tàrraco, construït durant el segle I dC, és un dels més bells exemples d'aquest tipus d'aqüeducte.

Finalment, cal parlar de la muralla, la primera gran construcció que els romans duien a terme poc després d'establir-se en un indret. A Tàrraco, entre el 217 i el 197 aC, es va aixecar la primera muralla de pedra. Consisteix en panys ciclopis reforçats amb torres als punts més vulnerables i en uns murs d'una altura de 6 m i un gruix de 4,5 m amb torres més altes. D'aquesta època es conserven tres torres: la de l'Arquebisbe, la del Cabiscol i la de Minerva.

A més, també cal destacar les restes de la pedrera romana del Mèdol, el recinte de culte del Fòrum Provincial, la torre dels Escipions –un monument funerari–, el teatre romà de Tarragona, la necròpolis paleocristiana, l'arc de Berà (a Roda de Berà), la vila romana dels Munts (a Altafulla) i el mausoleu de Centcelles (a Constantí).

L'aqüeducte
Aquesta obra pública és un altre dels vestigis romans conservats a Tarragona.

L'empremta romana

Amb la frase «*Tarraco Escipionum opus*» (Tàrraco fou obra dels Escipions), Plini, a finals del segle I dC, ens remunta al moment fundacional de la ciutat. La ciutat sorgeix arran de l'arribada dels exèrcits romans a la península Ibèrica el 218 aC, en el marc de la confrontació bèl·lica entre romans i cartaginesos, l'anomenada segona guerra púnica. Tàrraco va créixer de forma accelerada durant els segles II i I aC, i es va convertir, juntament amb Cartago Nova, en la ciutat més important de la Hispània citerior. Cèsar li concedí el títol de Colònia.

Durant el segle II, la ciutat va arribar a la màxima esplendor gràcies a la construcció del darrer dels grans edificis d'entreteniment: l'amfiteatre. L'any 50 aC, en tornar Cèsar de la guerra de les Gàl·lies, Afrani i Petreu –generals de Pompeu– ocupaven Hispània amb un gran exèrcit. Cèsar, assabentat que Pompeu, des d'Àfrica, es dirigia a Hispània amb les seves legions, decidí passar també de la Gàl·lia a la Península. A la batalla d'Ilerda (Lleida), entre la confluència dels rius Cinca i Segre, Cèsar va vèncer Afrani i Petreu. A Catalunya són d'origen romà ciutats com ara Gerunda (Girona), Bàrcino (Barcelona) i Tàrraco (Tarragona), capital de la Hispània citerior. En totes elles es poden visitar ruïnes romanes, com en el terme municipal d'Empúries, el lloc on van desembarcar primer els pobladors grecs i després els romans, i on conservem encara moltes restes de l'època antiga. Allà també s'hi conserva un amfiteatre molt més humil, del segle I dC, d'estructura romana.

Un conjunt únic

Vista del conjunt arqueològic de les esglésies de Sant Pere de Terrassa. D'esquerra a dreta, Sant Pere, Sant Miquel i Santa Maria.
A l'esquerra, pintures murals del segle XII, que representen un Crist en Majestat entre àngels i escenes del martiri de sant Tomàs Beckett, a Santa Maria.

52 Les esglésies visigoticoromàniques

A la part antiga de Terrassa hi destaca un conjunt únic i singular de tres esglésies romàniques: la de Sant Pere, la de Sant Miquel i la de Santa Maria. L'origen d'aquestes construccions religioses és al segle V, cap al 450, quan els visigots que s'havien imposat al domini romà van construir-hi la seu episcopal cristiana. Sobre la base d'aquelles construccions originàries, i amb la superposició d'acabats d'estil romànic, s'hi van edificar les esglésies que han arribat fins als nostres dies en un bon estat de conservació.

Que el conjunt romànic de Terrassa estigui format de tres edificis es creu que es deu al fet que segueix el model bizantí antic, de dues esglésies i un baptisteri. Les dues esglésies serien la de Sant Pere i la de Santa Maria, i el baptisteri, l'església de Sant Miquel. Darrerament, però, s'ha posat en dubte aquest enfocament, i s'han explorat altres interpretacions.

Sant Pere és la principal construcció del conjunt. Són d'època preromànica l'absis i el transsepte, i la nau és d'estil romànic. El seu interior té terra de mosaic amb motius geomètrics d'estil romà i un retaule de pedra amb pintures murals preromàniques. Als murs laterals hi ha pintures del gòtic primitiu, i a les capelles hi podem contemplar obres barroques i contemporànies.

L'església de Santa Maria conserva exemples d'art excepcional. Té parts de l'estructura que van del preromànic al romànic i hi són més visibles les restes antigues paleocristianes i visigòtiques. S'hi poden trobar mosaics dels segles IV i V, pintures preromàniques murals de tipus lineal (vida i passió de Crist) i altres pintures murals romàniques i gòtiques. Fins i tot hi ha una làpida sepulcral d'origen romà, en la qual hi ha el primer testimoni escrit del nom llatí de Terrassa, Ègara. La joia de l'església pertany al període gòtic, amb tres retaules pintats pels millors mestres de l'època: *El retaule dels Sants Abdó i Senén*, de Jaume Huguet; *El retaule de Sant Miquel*, de Jaume Cirera i Guillem Talarn, i *El retaule major de Sant Pere*, de Lluís Borrassà.

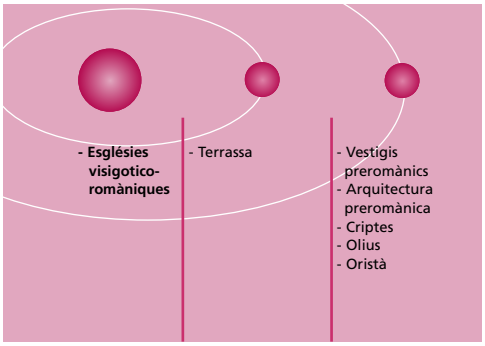

Sobre la tercera edificació, l'església de Sant Miquel, hi ha hagut molt debat. Quan el conjunt es va començar a estudiar amb mètodes moderns, a inicis del segle XX, es va pensar que era un baptisteri, i fins i tot es va construir una pica baptismal a l'interior.

Recentment, la pica ha estat eliminada i s'ha avaluat si l'edificació podria haver tingut una altra funció. L'edificació és la més antiga de les tres i la que té una forma més curiosa: planta quadrada, amb una creu grega a l'interior, absis de ferradura per dins i hexagonal per fora, cimbori octogonal al centre, i sota la cúpula la piscina d'un baptisteri, també octogonal. També té una cripta sota l'absis.

Porta de l'eternitat
La cripta subterrània de l'església de Sant Miquel està dedicada a sant Celoni, i la seva cúpula està sostinguda per vuit columnes.

Un patrimoni recuperat

La importància del conjunt és notable, i la seva singularitat important. Les tres esglésies, i el ric patrimoni arqueològic i artístic que contenen, que aquests darrers anys han estat sotmeses a un curós procés de restauració, permeten contemplar elements arquitectònics i artístics que abasten des de l'època paleocristiana fins al gòtic. Una visita imprescindible per a qui vulgui entendre l'evolució artística que va del segle V al XV, un museu fet per a la història.

Els treballs de restauració de les edificacions i d'habilitació de l'entorn que s'han fet aquests darrers anys han permès fer lluir aquest conjunt monumental de Terrassa com mai. La persona que va iniciar la recuperació d'aquest patrimoni i en va reivindicar el valor artístic va ser un dels grans arquitectes del Modernisme, Josep Puig i Cadafalch, que a principis del segle XX va iniciar un ampli estudi del que les tres esglésies representaven i va iniciar-ne els treballs de restauració, excavant a les zones més ocultes. Gràcies a ell, el conjunt monumental va obtenir el reconeixement com a monument nacional el 1931. Aquests treballs i reconeixement van ser essencials per poder gaudir avui dia d'un patrimoni tan ric en condicions excel·lents.

Terrassa és una de les ciutats catalanes d'orígens més antics. S'han trobat jaciments que detecten la presència humana potser més antiga d'Europa, de fa quasi un milió d'anys. També s'han localitzat restes d'una antiga població ibera; se sap que tingué un cert pes a l'època romana, i que des de la caiguda de l'Imperi romà fins a l'edat mitjana va ser una ciutat important. Cal fer referència a altres municipis que tenen també obres rellevants del preromànic i romànic, com el cas d'Olius i d'Oristà. L'església de Sant Esteve, coneguda per la cripta d'Olius, data del darrer quart del segle XI i és un referent de l'arquitectura llombarda.

El bisbe de la Seu Bernat Guillem va consagrar aquest temple el 1079, així com els dos altars, un dedicat a sant Esteve i l'altre, a sota, en honor al Sant Sepulcre i a santa Maria. En el cas d'Oristà s'hi pot visitar l'església de Sant Andreu d'Oristà, que data del segle X, però que es va anant renovant fins al segle XIII. Al segle XV es coneix que hi havia una cripta romànica a sota. Aquesta cripta està formada per tres naus, amb columnes que sostenen tramades d'arcs, i un altar, igual que a l'anterior.

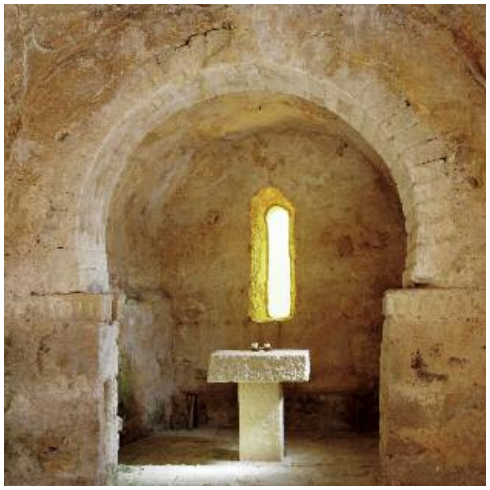

Estendards de l'arquitectura preromànica
A dalt, l'interior de l'església de Sant Julià de Boada, a Girona, un dels temples romànics més ben conservats de Catalunya. A la dreta, un dels dos campanars que té l'església de Sant Pere de Terrassa.

Vestigis preromànics

L'arquitectura preromànica catalana no té un estil definit, ja que responia a l'impuls bàsic de disposar d'espais de culte en un moment en què no hi havia gaires recursos econòmics i s'usaven sistemes constructius simples, utilitzant pedres irregulars per aixecar murs gruixuts que aguanten tota l'estructura, amb petites obertures. La sensació que produeix el seu interior és d'estar gairebé dins d'una cova. Sensació que s'accentua en les dues criptes que citàvem, que transmeten una espiritualitat bàsica, de catacumbes.

Del preromànic queden poques construccions a Catalunya, ja que coincideix amb el període d'influència sarraïna. Pràcticament tan sols podem parlar d'una església de dimensions grans que s'ha conservat en bones condicions, que és la de Santa Maria de Tossa (a l'Anoia), una edificació extraordinària per la seva singularitat i bellesa. A la Catalunya Nord destaca el monestir de Sant Miquel de Cuixà. També el monestir de Sant Cugat amb orígens al segle VI; després de ser destruït per la invasió sarraïna el 780, el 878 es va restablir la comunitat. Algunes de les seves restes visigòtiques es poden veure al claustre.

L'església de Sant Pere Desplà (Arbúcies) constitueix un mirador magnífic a uns 700 metres d'altitud sobre el vessant més abrupte del Montseny gironí. A l'interior de l'església, s'hi poden admirar un dels pocs conjunts de pintura mural d'origen preromànic documentats a Catalunya (segles VII-IX), vestigi d'una construcció primitiva anterior a l'edifici romànic actual (segle XII).

A part d'aquests exemples, el que sí que podem trobar originari d'aquests anys a Catalunya és una quantitat més gran de petites ermites i esglesioles, i parts d'edificacions acabades o refetes en èpoques posteriors. Entre les ermites destaquen la de Sant Quirze de Pedret (Berguedà), Santa Maria del Marquet (Bages), Sant Hilari d'Abrera (Baix Llobregat) i un llarg etcètera.

Sant Pere de Rodes
El monestir, construït a la falda de la muntanya de Verdera, visqué la seva esplendor als segles XI i XII i fou un important lloc de pelegrinatge.

53 El monestir de Sant Pere de Rodes

El monestir de Sant Pere de Rodes es troba al terme municipal del Port de la Selva, a l'Alt Empordà. És un edifici de gran monumentalitat i gaudeix d'una situació privilegiada en un balcó de 517 m d'alçària sobre la badia del Port de la Selva.

El temple actual té tres naus. La central és de volta de canó i de gran altura, i és contrarestada per estretes naus laterals amb voltes de quart de cercle. Les naus estan separades per pilars massissos, reforçats per columnes adossades, sobre un alt basament, amb capitells ornats d'entrellaçaments i formes vegetals que recullen els arcs torals.

L'església té un transsepte amb dues absidioles molt aprofundides i un gran absis central amb girola amb pilars alternats per columnes geminades. Aquest singular temple, precedit d'un atri i amb una portada avui gairebé del tot perduda del Mestre de Cabestany, és un dels més impressionants del romànic català. Actualment, es poden admirar algunes de les seves escultures al Museu de Figueres i al Museu Marés de Barcelona. També s'hi poden visitar un claustre de dos nivells reconstruït i dos grans campanars.

La construcció és d'estil romànic català, que es caracteritza per ser una síntesi original de tot un seguit de corrents anteriors que van des de l'art carolingi i el preromànic fins a reminiscències de l'art romà.

Les ruïnes del castell de Sant Salvador, cedit als monjos pels comtes d'Empúries i Rosselló, es troben en un lloc defensiu i estratègic prop del monestir, amb vistes que dominen tot l'Alt Empordà i el cap de Creus.

- **Monestir de Sant Pere de Rodes**

- Monestir de Sant Miquel de Cuixà
- Sant Martí del Canigó
- Priorat de Serrabona
- Claustre i retaule de la catedral de Tarragona
- Claustre de la Seu d'Urgell
- Monestir de Sant Benet de Bages
- Monestir de Sant Pere de Rodes
- Església de Sant Vicenç de Cardona
- Monestir de Sant Llorenç del Munt i Molà
- Església de Porqueres
- Sant Pere de Casserres

- Arquitectura romànica

Origen llegendari i final convuls

La llegenda diu que, cap a l'any 600, un grup de monjos va desembarcar a la costa de l'Empordà fugint de Roma amb unes relíquies de sant Pere. El cert, però, es que fins a l'any 878 no apareix la primera documentació que parla del monestir i no serà fins al 945 que serà considerat una comunitat benedictina independent i amb abat propi, el primer dels quals seria Hildesind. Composta inicialment per 12 monjos, la comunitat va arribar el 1215 a 25 comunitaris.

A partir de 1447 va ser regit per abats comendataris i va començar una clara decadència, agreujada per diverses espoliacions, que van començar el 1654, època en què el monestir va ser abandonat durant sis anys. Amb les guerres amb França va ser objecte de noves violències i depredacions el 1675 i el 1693, quan el duc de Noalle s'emportà la famosa Bíblia de Rodes, ara conservada a la Bibliothèque Nationale de París. A partir del segle XVII va ser saquejat en diverses ocasions, i amb les exclaustracions de 1835 va quedar buit i abandonat. El 1935 es van iniciar les primeres restauracions aprofitant que, el 1933, havia estat declarat Bé Cultural d'Interès Nacional.

Temples, localitzacions estratègiques
A dalt, el claustre de la catedral de la Seu d'Urgell, ubicada al cor dels Pirineus, com a punt estratègic d'una de les diòcesis més extenses de Catalunya. Sobre aquestes línies, l'abadia de Sant Martí del Canigó, situada a 1.055 m d'altura al massís del Canigó (França).

Art i natura al Mont Sant Benet
El monestir de Sant Benet, originalment romànic, conté també l'essència de l'època gòtica, el desenvolupament barroc i el modernisme. Una gran part del monestir (església, claustre i espais annexos, sobreclaustre, celler...) s'han convertit en un espai museïtzat que permet fer un recorregut històric i emocional al llarg de mil anys d'història.

Un territori estructurat al voltant dels monestirs

La ràpida expansió del monaquisme benedictí, iniciada sota l'impuls de la monarquia carolíngia al segle IX, és indissociable del naixement d'un nou ordre social, d'un nou principi d'autoritat: el feudalisme. Durant el segle IX, els Pirineus es van omplir de convents que seguien la regla de sant Benet i fins al segle XII es van fundar més de 150 monestirs benedictins a Catalunya. Aquest fet va associat amb les accions repobladores dels comtes catalans. Més enllà de la seva tasca religiosa, van tenir un paper clau en la mesura que avançaven en la conquesta de terres musulmanes.

Els monestirs van ser importants per a la consolidació i l'estructuració del territori, i van aportar organització on els senyors laics rarament podien arribar. La majoria de fundacions es van fer sota el patrocini comtal, que atorgava terres i protecció als monestirs. Les possessions dels monestirs comprenien tant el lloc on s'edificava com uns dominis al voltant que en garantissin la supervivència. Entre els més importants a Catalunya hi ha Santa Maria de Montserrat, Sant Benet de Bages, Sant Cugat del Vallès, Sant Pere de Casserres, Sant Martí del Canigó, Sant Miquel de Cuixà i Santa Maria de Ripoll.

Aquests monuments romànics catalans es divideixen en tres grans grups estilístics: l'oriental, amb esglésies de grans campanars de planta quadrada (catedrals de Girona i de Vic, monestirs de Cuixà, de Ripoll i de Breda), la majoria de la primera meitat del segle XI; el central, amb edificis de planta complexa (els més notables són Sant Vicenç de Cardona i Sant Serni de Tavèrnoles), i l'occidental (esglésies d'Andorra, de l'Alt Urgell, del Pallars i de la Val d'Aran), sovint amb campanars alts i esvelts

Castell de Miravet
Vistes del castell des del riu Ebre. Gràcies al seu bon estat de conservació, s'ha convertit en un dels monuments més visitats de les Terres de l'Ebre.

54 El castell de Miravet

El castell de Miravet és una de les fortaleses militars templeres més importants d'Europa. Es troba al municipi del mateix nom, a la comarca de la Ribera d'Ebre, al cim d'un turó d'uns 100 m d'altitud que domina la població i amb el riu Ebre als peus.

El recinte es divideix en dues parts, que corresponen a les diferents etapes de la seva construcció. La més antiga, construïda entre els segles IX i XI, s'anomena «recinte jussà» i consta d'un espai emmurallat en tres nivells que ocupa uns 12.000 m^2. La part més moderna, del segle XII i anomenada «recinte sobirà», consta d'una estructura poligonal, amb cinc torres i un pati d'armes, al voltant del qual es distribueixen les dependències.

Al segle XVII, durant la guerra dels Segadors, el castell i les seves dependències es van adaptar per a l'ús de l'artilleria. Les dependències més destacades serien les cavallerisses, la cisterna, el celler, la sala capitular i el temple romànic. L'any 1990 va passar a formar part del patrimoni de la Generalitat, i el 1995 va ser declarat Bé d'Interès Cultural.

Refugi i plaça forta de l'emirat a la Guerra Civil

El castell de Miravet podria tenir el seu origen en els intents de l'emirat de Còrdova, al segle VIII, d'aturar l'avenç de Carlemany cap al sud. Al segle IX, durant el califat de Còrdova, els governadors de Tortosa va construir a l'emplaçament actual una plaça forta per controlar el pas del riu Ebre. Amb la caiguda del califat i l'inici de la taifa de Tortosa, al segle XI, el castell de Miravet va adquirir una gran importància i, ja sota els almoràvits, es va convertir en un centre militar estratègic.

L'any 1153, Ramon Berenguer IV va conquerir el castell i el va donar a l'orde del Temple, que el va ampliar i reformar per convertir-lo en un castell convent. L'any 1307, en virtut del procés iniciat contra el temple per part del rei de França i el papa Climent IV, els templers en van ser expulsats després d'un llarg setge. A partir d'aquell moment, el castell de Miravet només va tenir protagonisme en les diferents guerres civils, des de la guerra dels Segadors fins a la Guerra Civil espanyola, passant per la guerra de Successió o les guerres carlines, on sempre va actuar com a refugi i plaça forta.

Fortificacions catalanes

La Vila Vella de Tossa de Mar, l'únic exemple de població medieval fortificada que encara existeix a la costa catalana, es troba dins d'un recinte emmurallat construït com a defensa contra els pirates.

Sota aquestes línies, el castell de Florejacs, a la comarca de la Segarra, és actualment una casa senyorial del segle XVI.

Montblanc
Les muralles de Montblanc envolten tot el perímetre de la ciutat antiga i conserven l'ambient medieval d'aquesta localitat tarragonina, declarada Conjunt Monumental i Artístic.

La Catalunya fortificada

Catalunya conserva un important patrimoni arquitectònic d'època medieval en forma de restes de castells, viles fortificades o centres històrics. Així, el castell de Cardona, iniciat el 886 per Guifré el Pelós, és la gran fortalesa militar medieval de Catalunya i una de les més ben conservades, que actualment és seu d'un parador de turisme. A la Segarra és possible fer una ruta que ressegueix els principals castells que hi havia a la comarca, entre els quals destaquen el de Florejachs –documentat al segle XI– i el de les Sitges, del segle XII. A la mateixa ruta es pot visitar Montfalcó Murallat, un exemple de vila closa, és a dir, de població emmurallada sense edificis extramurs.

A l'Empordà, hi destaquen el castell de Montgrí, una fortificació militar construïda entre el 1294 i el 1304 amb muralles de 13 m d'alçada i a la vila de Peratallada, que encara conserva el seu aspecte medieval, juntament amb el castell, la muralla i el fossat que envolta la població. També la ciutat de Montblanc és una vila medieval de referència tant per la quantitat d'edificis conservats com per la qualitat del seu estat, al qual s'hi suma la muralla que envolta tot el perímetre. A l'interior es conserven diversos palaus, edificis religiosos i fins i tot les restes de l'antic call jueu a la trama urbana. Montblanc va ser declarada Conjunt Monumental i Artístic el 1947.

Santa Maria del Mar
La nau de la basílica de Santa Maria del Mar, anomenada «la catedral de la Ribera», destaca per les seves proporcions clàssiques, que cercaven la perfecció i l'harmonia segons els preceptes del gòtic.

55 Santa Maria del Mar

Santa Maria del Mar és una església gòtica que ha esdevingut un símbol de la ciutat de Barcelona i del barri de la Ribera. Es va començar a construir l'any 1329, i va tardar només 54 anys a completar-se.

Aquest temple destaca per la simplicitat geomètrica semblant a altres església gòtiques. Les seves dimensions són de 100 peus d'alçada (33 m), corresponent a una altra tendència gòtica anomenada *ad quadratum*, equivalent a les mides de les esglésies franciscanes d'Itàlia, que s'inspiraven al seu torn en les proporcions clàssiques de la perfecció i la plenitud (com l'Acròpoli d'Atenes) i als tractats de Vitruvi. La seva disposició és paral·lela a la costa, com era tradicional, i la base es traça sobre figures geomètriques regulars: semicercles i cercles concèntrics. Tanmateix, té les característiques de l'arquitectura gòtica catalana, diferent del gòtic europeu en la unitat d'espais, la puresa formal i la tendència a l'horitzontalitat vers la verticalitat. L'església està ubicada al final del passeig del Born, un antic passeig medieval on se celebraven torneigs, festes i tota mena d'activitats ciutadanes, entre elles les fires de l'argenteria i del vidre, del segle XIII al XVII. D'aquella època es conserva la casa Meca. La major part de la resta de cases van ser reformades o reconstruïdes però conserven les voltes d'estil medieval que comuniquen el passeig amb els antics carrerons i els arcs dels Tamborets, de la Bufanalla, de la Formatgeria i de Dusai.

La Ribera va ser el centre econòmic de la ciutat entre els segles XIII i XV, quan la riba del mar arribava a tocar el barri. Aquí es van establir els sectors beneficiats de la gran expansió marítima i econòmica dels catalans per la Mediterrània de l'època de Jaume I. Era la zona més dinàmica artesanalment, tal com mostra la toponímia urbana: els carrers de l'Argenteria, dels Canvis Nous, dels Corders, de les Caputxes, de l'Espaseria, dels Mirallers, dels Sombrerers, etc.

La importància que el barri va adquirir durant el segle XIII va fer pensar en la necessitat de transformar l'antiga parròquia en un gran temple que presidís aquest nucli habitat per mercaders i armadors. La construcció de Santa Maria del Mar va aplegar totes les corporacions representatives del barri.

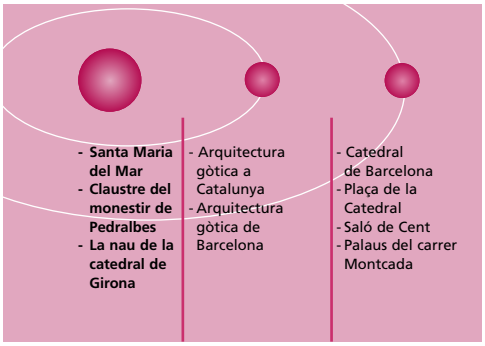

Claustre del monestir de Pedralbes
El Reial Monestir de Pedralbes, a Barcelona, pertany a l'orde de les clarisses i va ser declarat Monument Històric Artístic el 1991.

Catedral de Girona
A la dreta, nau de la catedral de Girona. És la nau gòtica més àmplia del món i la segona de qualsevol estil després de la de la basílica de Sant Pere del Vaticà.

Referents en el gòtic català

Altres mostres significatives del gòtic català són el claustre del monestir de Pedralbes, la catedral de Tortosa i la nau de la catedral de Girona.

El claustre del Reial Monestir de Santa Maria de Pedralbes, per la seva banda, pertany al conjunt d'edificis del monestir encarregats per Elisenda de Montcada, esposa del rei Jaume II, que hi va allotjar monges de l'orde de les clarisses. L'encàrrec es va fer el 1326 i la construcció va ser molt ràpida, segurament a causa de la imminent mort del monarca (1327). Els directors d'obra van ser Ferrer Peyró i Domènech Granyera, i la supervisió va ser a càrrec de la reina. El claustre gòtic conté tres pisos i té una longitud de 40 m. Els capitells contenen emblemes dels reis d'Aragó i de la casa de Montcada i van ser construïts per Ferrer i Bassa, influït clarament pel gòtic italià de Giotto. Al mig del claustre hi ha el panteó d'Elisenda, amb la tomba al centre i una escultura d'ella que mostra les seves dues facetes: la noble i la religiosa.

La catedral de Tortosa, de l'any 1148, va ser construïda sobre una superposició d'estructures de diferents èpoques. Destaquen les restes romanes i la base de la mesquita. A partir del segle XIV es van anar substituint les seves bases antigues seguint aquest estil d'equilibri i geometria inspirat en formes clàssiques, una racionalitat relacionable amb les sales capitulars dels monestirs cistercencs. La part que encara se'n conserva pertanyent a aquest estil més gòtic són la capçalera i el primer tram de la nau; la resta evoluciona més tardanament cap a un estil renaixentista.

La nau de la catedral de Girona és la més àmplia de totes les catedrals construïdes en aquesta època. La planta correspon a la tipologia de nau única o església saló, amb contraforts entre els quals hi ha capelles laterals. Aquest model va ser introduït pels ordres mendicants i va ser utilitzat sovint pel gòtic català i occità. L'horitzontalitat predomina damunt la verticalitat del gòtic francès o castellà. La simplicitat i austeritat decoratives, els espais amplis i les proporcions equilibrades són altres constants.

L'època de les grans catedrals

La baixa edat mitjana és l'època de màxima esplendor catalana, sota la Corona d'Aragó. Els monarques aragonesos (especialment Jaume el Conqueridor o Jaume I) van conquerir als àrabs gran part dels seus territoris, colonitzant noves terres i annexionant-les a la Corona catalana. A més, una potent flota naval va expandir-se per la Mediterrània, fins al punt que la llegenda diu que «ni un peix gosava nedar sense les quatre barres».

És una època de desenvolupament econòmic, de creixement comercial i de gran esplendor per a l'art català. Es construeixen les grans catedrals (Tarragona, Girona, Manresa, Solsona, Tortosa, etc.) i grans esglésies (Santa Maria del Mar i Santa Maria del Pi a Barcelona, Santa Maria de Vilafranca del Penedès, Sant Joan de Perpinyà, la del monestir de Santa Maria de Pedralbes, etc.). També es desenvolupa notablement l'arquitectura civil, sobretot als palaus i als edificis públics, com ara les Drassanes de Barcelona –un edifici civil destinat a la construcció de les galeres compost de diverses naus i que l'any 1381, en ser construït, tocava a la muralla de la Ciutat Comtal–, el Palau Reial Major, el Palau de la Generalitat, l'Hospital de la Santa Creu, la Llotja i la Casa de la Ciutat a Barcelona.

Entre aquests edificis, s'hi troben exemples d'enorme interès per la magnificència del disseny arquitectònic o per l'audàcia de les solucions estructurals emprades. Alguns dels trets estructurals d'aquests edificis constitueixen veritables fites arquitectòniques, com ara l'amplada de les voltes de la catedral de Girona, o l'alçada i l'esveltesa dels pilars de la catedral de Mallorca.

És interessant posar exemples d'altres tipus d'edificis de punts tan distants com ara la Vila Vella de Tossa, que és una de les darreres viles medievals fortificades,; l'església de Sant Feliu de Girona, que tot i ser el resultat d'una barreja d'estils amb predomini romànic destaca sobretot pels seus finestrals gòtics, i la Llotja de Castelló d'Empúries, de l'any 1393 i retocada encara fins al segle XVIII, amb una espectacular volta de creueria molt típica de l'època.

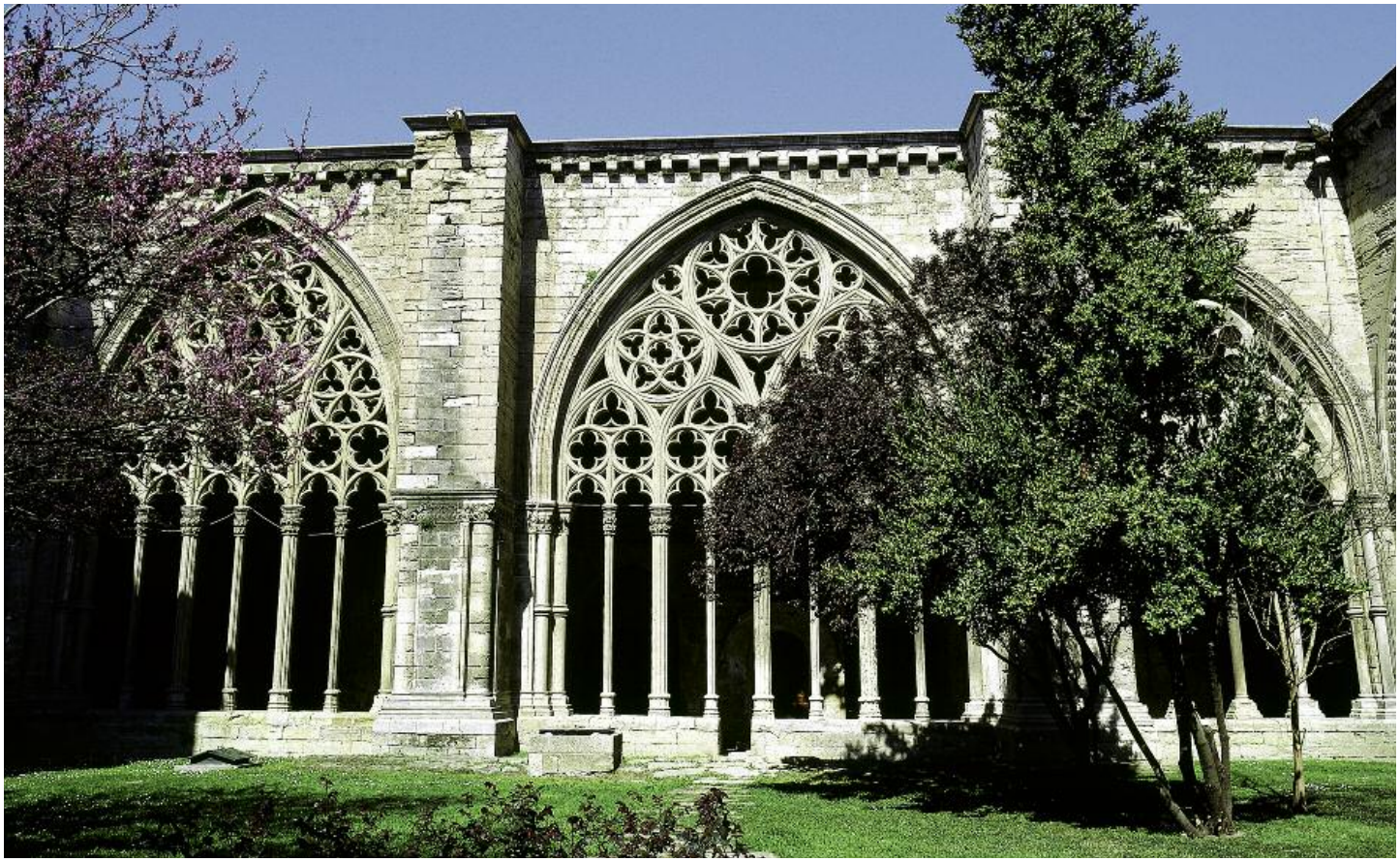

56 La Seu Vella de Lleida

Seu Vella de Lleida
L'església de Santa Maria, més coneguda com la Seu Vella, va ser declarada Monument Nacional el 1918. A dalt, detall del claustre, un dels més grans d'Europa.

Al costat nord-oest de la ciutat de Lleida, damunt la «roca sobirana», la més alta, hi ha el castell de la Suda, la residència reial, i sobre la «roca mitjana» es pot contemplar el perfil de la Seu Vella, amb el campanar i el cimbori destacant per damunt dels sostres plans de les naus i el claustre.

La Seu és un exemple bellíssim d'església que combina harmoniosament la planta basilical del romànic tardà amb creueries d'arc ogival i diversos elements decoratius que serien característics del gòtic, com ara les arquivoltes dels portals o l'esvelt campanar. El seu claustre, del segle XIV, un dels més grans d'Europa, té galeries separades del pati central per arcs decorats amb delicades traceries, amb la curiosa particularitat de tenir un estil diferent a cada costat. És un mostrari de les tendències artístiques que van del segle XII al XV, passant pel romànic, el gòtic, amb una lleugera influència àrab, i l'anomenat neoromànic del Renaixement.

Emplaçament d'una mesquita musulmana durant l'època dels sarraïns, en ser reconquerida Lleida per les forces dels comtes catalans, a mitjan segle XII, va ser consagrada com a església cristiana. La Seu va perdre el seu estatus religiós el 1707 i va ser reconvertida en un fortí militar. Va tenir aquest ús fins al 1948, quan va ser cedida pels militars i se'n va iniciar la recuperació arquitectònica.

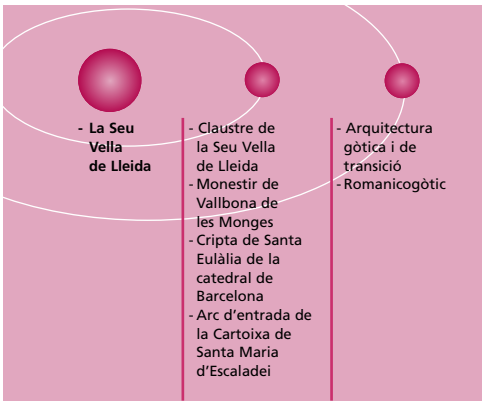

Els castells de Suda

Al costat de la Seu Vella hi ha la Suda de Lleida o castell del Rei: l'alcassaba de la ciutat de Lleida, d'origen andalusí. Avui se'n conserven ruïnes i una part d'una nau amb voltes gòtiques. La seva existència està documentada des de l'any 882, època en què Lleida era ocupada pels sarraïns. El van construir allà perquè dominava tota la plana de Lleida i era un excel·lent lloc de defensa. La Suda lleidetana va servir de refugi a Hisham III, l'últim califa de Còrdova, al segle XI, i el 1214, acollí les Corts de Lleida.

Suda és un mot d'origen àrab que vol dir «castell o fortalesa», i és el nom que rebien les fortificacions que van construir els àrabs en les poblacions que van ocupar, algunes durant més de 400 anys. A Catalunya queden dos castells de la Suda a més del de Lleida: la Suda de Tortosa és una impressionant fortalesa, elevada 59 m sobre el nivell del mar, que domina la ciutat i el riu Ebre, i que constitueix un excepcional mirador. A Balaguer, la Suda s'alça sobre un tossal que s'erigeix entre els d'Almatà i la ciutat actual, fortificat l'any 897 i refet el 1105.

Emblema de la ciutat

La Seu Vella de Lleida, construïda en un turó des d'on s'albira la ciutat i bona part del Segrià, es un dels emblemes de la ciutat i forma part del conjunt monumental del Museu d'Història de Catalunya.

Monestir de Vallbona de les Monges
El claustre (sota d'aquestes línies) està cobert amb voltes de creueria, habitual als monestirs cistercencs. El monestir de Vallbona és un dels temples femenins més importants de Catalunya.

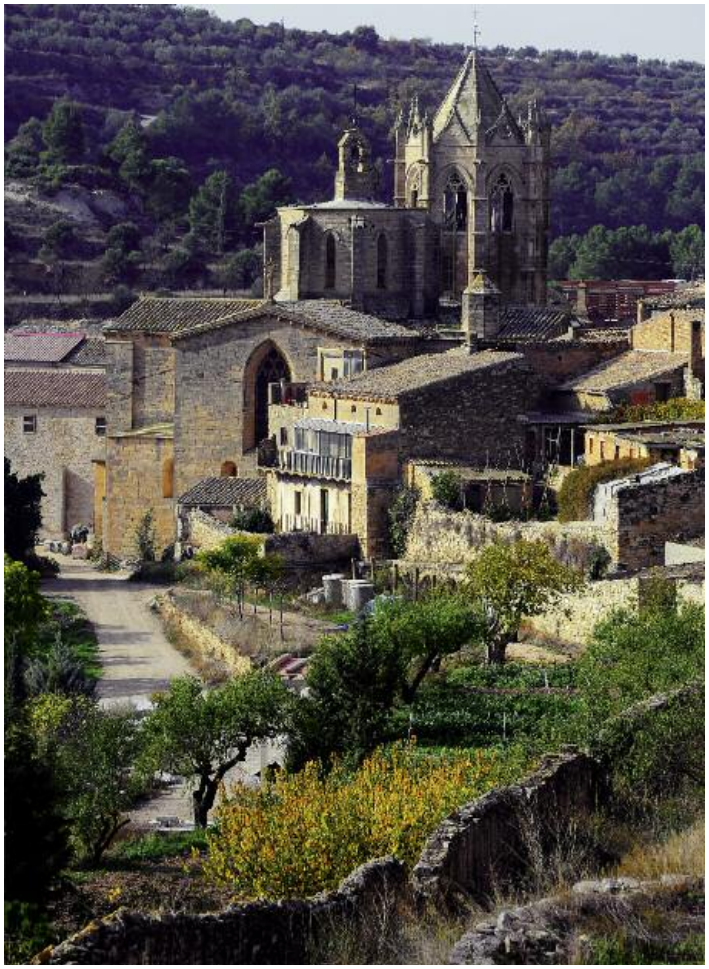

La transició del romànic al gòtic

Al tombant dels segles XI-XII va aparèixer a Europa un moviment de reforma monàstica que es va expandir durant les dues centúries següents: el Cister, que va penetrar ben aviat en terres catalanes. Les donacions de terres a comunitats perquè fundessin monestirs cistercencs tenia una finalitat doble: una espiritual (crear un focus de cristianització en terres conquerides als sarraïns) i una econòmica (conrear terres ermes i abandonades).

El moviment es va estendre progressivament pel país amb la fundació dels monestirs de Poblet, Santes Creus, Vallbona de les Monges, l'Eula, Benifassà, la Real, Valldigna, etc. Els monestirs cistercencs van respondre a la necessitat de colonitzar les terres conquerides als sarraïns, despoblades i ermes, situades a la Catalunya Nova. L'estil arquitectònic és de transició entre el romànic i el gòtic. Així, el Reial Monestir de Poblet va ser fundat el 1150 un cop Ramon Berenguer IV va haver enllestit la conquesta de Lleida als sarraïns. L'església major de Poblet (Santa Maria) i altres llocs del monestir van servir de lloc d'enterrament de monarques, infants i altres persones de la família reial catalanoaragonesa, així com de membres d'altres importants nissagues nobiliàries.

També els monestirs de Santes Creus, fundat el 1160, i Vallbona de les Monges, monestir femení, de 1153, formen part d'aquesta corona de monestirs cistercencs que es van instal·lar en terres conquerides pels cristians. Cal fer esment també de la Cartoixa de Santa Maria d'Escaladei, avui en ruïnes; la seva ubicació al peu del Montsant li dóna un marc paisatgístic incomparable. Fundada al segle XII, va ser la primera cartoixa de la península Ibèrica. Els seus dominis van configurar el territori històric del Priorat, més petit que l'actual comarca del mateix nom.

Palau Reial

A dalt, la façana del Palau Reial Major, situat a la plaça del Rei. A l'esquerra, interior del Saló del Tinell, on es poden veure els característics arcs que travessen la sala.

57 La plaça del Rei i el Saló del Tinell

La plaça del Rei és una petita plaça delimitada pels edificis que formaven l'antic Palau Reial Major, la que va ser residència dels comtes de Barcelona i dels reis de la Corona d'Aragó. Tot i que les primeres referències al Palau són de 1116, l'actual configuració data del segle XVI. Així, els tres edificis que formen el Palau Reial Major serien, al davant, el Tinell; a la dreta, la capella de Santa Àgata, i a l'esquerra, el palau del Lloctinent. La plaça va adquirir el seu aspecte actual als anys 30 del segle XX, quan es va acabar de tancar amb el trasllat de la casa Padellàs des del carrer Mercaders. A tots aquests edificis, s'hi podria incloure el mirador del Rei Martí, una torre amb cinc pisos edificada el 1555 entre el Tinell i el palau del Lloctinent.

De tots els edificis de la plaça, o del Palau Reial Major per ser exactes, en destaquen especialment el Saló del Tinell i la capella de Santa Àgata, del segle XIV, ja que el palau del Lloctinent no va ser edificat fins a l'any 1549. El Saló del Tinell, construït entre 1359 i 1362, era la sala de cerimònies del palau, allí on es feien els banquets i les recepcions reials. Es tracta d'una sala rectangular de 34 m de llargada per 17 d'amplada i 12 d'alçada que es recolza sobre sis arcs de mig punt acabats amb columnes adossades i capitells. La capella de Santa Àgata, de 1302, es va construir per substituir l'antic oratori que hi havia al palau. Es tracta d'una construcció d'estil gòtic català, feta sobre la muralla romana i que consta d'una sola nau, amb una torre octogonal. Com a curiositat, cal dir que la sagristia es va construir a l'interior de la muralla romana.

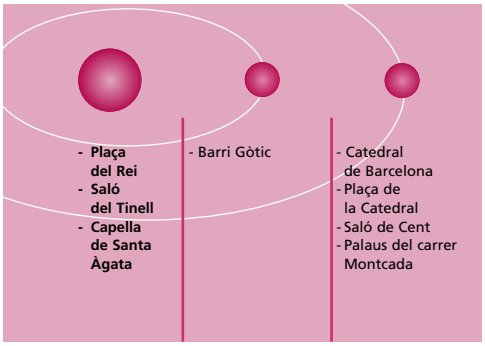

Seu del poder durant cinc segles

Al llarg dels segles diversos comtes i reis van tenir un paper fonamental en la configuració de la plaça del Rei i dels edificis que la formen. Així, fou el rei Pere el Cerimoniós qui va encarregar la construcció del Saló del Tinell al mestre d'obres Guillem Carbonell, mentre la capella de Santa Àgata havia estat encarregada uns anys abans per Jaume II a Bertran Riquer. Totes aquestes reformes es van fer per adaptar la residència reial a la importància dels seus dominis territorials, que en aquells moments ja incloïen territoris d'arreu de la Mediterrània, com ara l'illa de Sicília. L'edifici del palau del Lloctinent no seria encarregat fins al segle XVI, per part de Carles V. De la restauració dels tres edificis, feta durant la Guerra Civil, se'n van ocupar els arquitectes municipals Adolf Florensa i Joaquim Vilaseca, sota la direcció d'Agustí Duran i Sempere.

Des d'aquest Palau es van regir els destins de la Corona d'Aragó i del comtat de Barcelona durant gairebé cinc segles. Aquí va ser on Jaume I va reunir les Corts el 1228 per pactar com seria la conquesta de Mallorca. I aquí va ser on es va fer la recepció oficial a Colom quan va tornar del seu primer viatge a Amèrica: no va ser on va tenir la primera trobada amb els Reis Catòlics precisament perquè, a les escales d'entrada al Palau, Ferran el Catòlic havia estat a punt de ser assassinat uns dies abans i els reis van decidir traslladar-se al monestir de Sant Jeroni de la Murtra, a Badalona.

Saló de Cent
A l'esquerra, imatge del Saló de Cent, a l'edifici de l'Ajuntament de Barcelona. Es tracta d'una gran sala rectangular coberta amb embigat pla i sostingut per arcs de diafragma de punt rodó. Inaugurada l'any 1373, és un emblema de l'arquitectura gòtica civil catalana.

Palau Meca
A la dreta, l'escala que dóna accés al primer pis del palau, encàrrec de la família Meca. Actualment, l'edifici forma part del Museu Picasso.

Les joies del Gòtic

La plaça del Rei se situa al cor del Barri Gòtic de Barcelona, que forma el nucli més antic de la ciutat, amb el seu origen en època romana, i és, per tant, el centre polític de la ciutat i, per extensió, del país. A més de la plaça del Rei, s'hi troben la majoria dels edificis històrics de la ciutat, com el palau de la Generalitat i l'ajuntament –on destaca el Saló de Cent, on es reunia el Consell de Cent, l'òrgan de govern de la ciutat i datat entre 1369 i 1373–, o els palaus que encara avui dia es conserven al carrer Montcada, la via burgesa per excel·lència en època medieval i moderna. Un d'aquests palaus és l'actual seu del Museu Picasso de Barcelona.

Al Barri Gòtic hi ha també la catedral de Barcelona, que al llarg de la seva història ha patit nombroses modificacions fins a arribar a ser el que és avui dia; tot i que se'n tenen les primeres referències com a basílica paleocristiana al segle IV, a començaments del segle XI es va construir un nou edifici d'estil romànic sobre l'antiga església, i va ser consagrat com a catedral el 1058. Sota el regnat de Pere II el Gran, fill del rei Jaume, que va heretar el comtat de Barcelona, l'edifici es va refer segons els cànons del gòtic. Malgrat tot, l'obra gòtica de la catedral va culminar sense que se n'hagués construït la façana. Es va conservar, però, el projecte del mestre francès Carlí (identificat com a Charles Gauter), de 1408, que va servir de base per al disseny que va fer a finals del segle XIX l'arquitecte Josep Oriol Mestres i que es va construir entre 1887 i 1890, mercès al mecenatge del financer Manuel Girona. És un disseny basat en models del gòtic nord-europeu, que tendeixen a ressaltar la verticalitat, lluny de la tradició gòtica catalana.

Un dels atractius turístics de Barcelona és que disposa del que probablement és el centre històric medieval més ben conservat d'entre totes les grans ciutats europees. Els estrets carrers del Barri Gòtic ofereixen al visitant la possibilitat d'endinsar-se en un passat llunyà i fer-se una idea de com devia ser la vida dels seus habitants fa cinc o sis segles. En aquest context, la plaça del Rei apareix com el centre de poder no només d'aquella ciutat, sinó també d'un imperi mediterrani que era un dels més importants de la seva època.

58 Els Reials Col·legis de Tortosa

Reials Col·legis de Tortosa
Pati dels Reials Col·legis, màxim exponent de l'estil renaixentista català. Avui dia són la seu de l'Arxiu Històric de les Terres de l'Ebre.

Els Reials Col·legis de Tortosa són coneguts pels seus claustres, l'arquitectura dels quals és d'estil italià renaixentista. És un espai que materialitza l'època del Renaixement en un lloc d'activitat contínua, que alhora gestiona i divulga el patrimoni generat durant els anys d'existència de la Festa del Renaixement, festa de recreació històrica. Fundats per Carles V per a l'educació dels moriscos, constitueixen un dels millors conjunts renaixentistes d'arquitectura civil de Catalunya. El pati, considerat únic al país, té representats els bustos dels reis de la Corona d'Aragó, des de Ramon Berenguer IV fins a Felip IV. El conjunt arquitectònic està format per tres edificacions: el col·legi de Sant Jaume i Sant Maties, el col·legi de Sant Domènec i de Sant Jordi, i l'església de Sant Domènec (actualment Centre d'Interpretació del Renaixement). El primer edifici va adquirir fama i aquest fet va portar els poders públics a construir un altre col·legi annex per a la formació de cristians nous. Serien coneguts amb el nom de Reials Col·legis de Tortosa i es convertirien en l'embrió dels futurs estudis universitaris, on es podia obtenir el grau de doctor en Teologia i el de llicenciat en Filosofia i Art.

El col·legi de Sant Jaume i Sant Maties presenta una façana senzilla, però una portalada d'accés monumental, on hi ha representats els dos sants homenatjats, l'Àngel Custodi i Carles I, qui va manar la seva construcció. Però cal destacar sobretot l'estructura del pati, plenament italiana, amb una riquíssima iconografia que exalça la monarquia, obra de l'escultor Francisco de Montehermoso. Els símbols dels evangelistes són representants a la planta baixa del pati, mentre que a la segona galeria, a la part exterior, i ocupant els angles, apareixen quatre carasses com a personificació dels vents.

Sembla que l'autor del col·legi de Sant Domènec i Sant Jordi va ser Martín García de Mendoza. En destaca la portalada, inspirada en l'obra de Sebastiano Serlio, en la qual apareix una inscripció que indica la seva funció, Domus Sapientiae (Casa de la Saviesa). El cos superior està presidit per l'escut de Felip II. L'arc de mig punt de l'entrada apareix flanquejat per l'heràldica dels dominics.

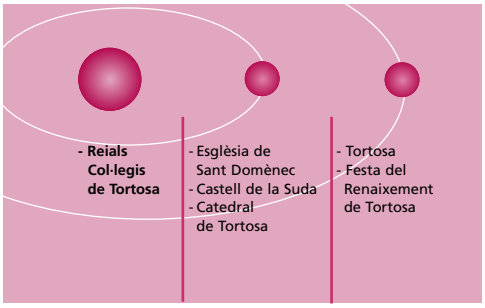

Ciutat renaixentista

Tortosa compta amb un patrimoni arquitectònic monumental de gran categoria que abasta des dels romans fins al segle XX. La vista panoràmica sobre Tortosa des de la punta del Diamant del castell de la Suda, amb els tres ponts sobre l'Ebre al centre, és un dels paisatges urbans més impressionants que es poden veure a Catalunya. En primer terme, s'ofereix la magnífica perspectiva de la coberta de la catedral amb tot el desplegament del seu absis de doble girola, que solament es troba a les grans catedrals de París, Toledo i Granada.

D'origen iber, Tortosa va ser colònia durant l'època romana. Després d'una invasió visigoda que va multiplicar les cultures existents, ja a l'any 717 va ser conquerida pels àrabs. Tortosa va ser centre d'un valiat i, posteriorment, del regne Taifa. La monumentalitat del castell de la Suda demostra l'esplendor de la ciutat com a capital sarraïna, que va passar a anomenar-se «Turtuxa». Ramon Berenguer IV la va conquerir el 1148 i un any després, el 30 de novembre de 1149, li va atorgar la carta de poblament, dotant-la de personalitat política i administrativa, i constituint el nucli iniciador del *Llibre de les Costums de Tortosa*, primer cos jurídic en llengua catalana.

Durant el segle XIV es va viure un període d'expansió i el rei Alfons IV va atorgar al seu fill Ferran el marquesat de Tortosa, i va ser llavors quan es va aconseguir la seva màxima fita política. Aquí es van reunir les Corts i el Parlament de Catalunya, el papa Luna i els jueus de la Corona d'Aragó, que van deixar com a testimoni el call jueu i el traçat de la ciutat antiga.

Durant el segle XVI, Tortosa va esdevenir un centre cultural molt important, i va deixar d'herència un excepcional llegat renaixentista.

Monestir de Poblet
Detall de l'altar major de Santa Maria de Poblet. Va servir com a panteó familiar de la Corona d'Aragó. El 1991, la UNESCO el va declarar Patrimoni de la Humanitat.

Festa del Renaixement
Durant l'estiu, Tortosa celebra aquesta tradicional festa, durant la qual els carrers s'engalanen i els tortosins i les tortosines es disfressen per rememorar el Renaixement. A sota, l'ajuntament d'Arnes (1584), a prop de Tortosa, un dels primers edificis d'estil renaixentista de Catalunya.

La festa del Renaixement de Tortosa

Amb el subtítol «L'esplendor d'una ciutat al segle XVI», la Festa del Renaixement de Tortosa rememora el període històric del segle XVI, a partir d'activitats lúdiques i culturals. Els estendards dels trasts de defensa que senyoregen els carrers de la ciutat capitanejats per la bandera de la Vegueria de Tortosa ens transporten en el temps a l'esplendor d'una ciutat renaixentista. L'esplendor llueix pels estrets carrers del centre històric de la ciutat i es presenta amb tota la seva magnificència en la Desfilada i Mostra d'Armes en honor de les banderes de la Vegueria de Tortosa i de la ciutat, en què participen el govern de la vila, les milícies de defensa, els representants dels barris i els oficis, els comerciants i mercaders, la ciutadania, i els còmics i comediants vinguts d'arreu per a la celebració.

D'aquest llegat se n'encarrega el Centre d'Interpretació del Renaixement, ubicat a l'església de Sant Domènec, construïda al segle XVI, amb posterioritat als altres dos edificis dels Reials Col·legis. Divulga de manera continuada la història, el patrimoni i la cultura de la ciutat i del territori durant aquest període, i perllonga el contacte amb la ciutadania i el visitant a tot l'any. La Festa del Renaixement, que se celebra durant l'estiu, engalana la ciutat i reprodueix tota l'esplendor d'aquesta època històrica.

Seus de turisme rural

Les antigues masies s'han adaptat al pas del temps i s'han convertit en hotels rurals, restaurants i granges agrícoles o escoles.

59 La masia catalana

La masia acostuma a ser l'edifici principal d'un mas, una finca amb un habitatge familiar i dependències annexes. És el tipus de construcció típicament catalana rural o de muntanya, i la seva forma i la seva distribució varien segons l'època i el lloc de construcció. Té els seus orígens en les antigues vil·les romanes. Les masies són construccions aïllades, lligades sempre a una explotació agrària o ramadera de tipus familiar.

Les masies abunden sobretot a la Catalunya Vella. Allunyades dels nuclis urbans, estan destinades a l'allotjament de pagesos i ramaders. La casa principal es troba habitualment al centre de la finca, amb una planta central força estreta i uns laterals més amplis, i normalment disposa de dues plantes. La primera està dedicada a l'explotació agrícola (rebosts de blat, animals, etc.) i la segona a les dependències familiars. L'orientació acostuma a ser cap a migjorn, amb una gran entrada a la façana principal (porta alta), tradicionalment coronada amb un rellotge de sol.

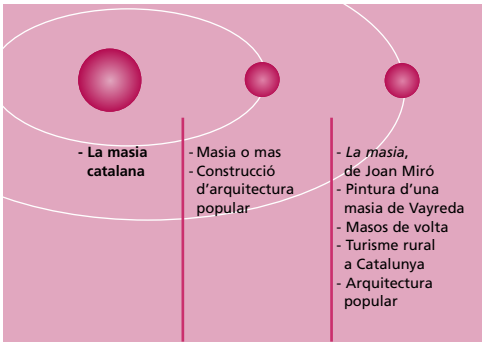

Adaptades a l'entorn

Els materials de construcció són diversos, segons la localització de la masia. Generalment estan fetes de pedra, antigament barrejada amb fang, i amb ciment o calç actualment, pel que fa a l'exterior, i de fusta, canya o maó a l'interior. És habitual que tinguin aquest aspecte de rusticitat i que les parets siguin prou gruixudes per aïllar l'habitatge del fred muntanyenc.

L'estructura es cobreix als Pirineus amb lloses de pissarra blava i amb teules a la resta del país, i tot se suporta sobre una base de bigues de fusta. La teulada sol tenir dos vessants que sobresurten una mica dels límits de la casa per protegir-la dels fenòmens meteorològics; la seva inclinació i la duresa també depenen de la zona. A partir dels segles XVI i XVII el sostre deixa de ser pla per tenir forma de voltes de creuer.

Actualment, moltes d'elles han deixat de ser funcionals pels canvis ocorreguts en l'agricultura i la ramaderia i per la davallada de la població agrícola. Ara, les masies que encara resten són valorades pel seu valor arquitectònic i històric, i algunes són cases de colònies o allotjaments rurals de luxe per gaudir de la naturalesa.

Noves funcions
A l'esquerra, vistes de l'hort d'un hotel rural a Tarragona. Les primeres plantes, abans destinades als animals, s'han reconvertit en la zona de restauració, i les plantes superiors en la zona d'habitacions per a hostes.

Arquitectura tradicional
Al delta de l'Ebre, les típiques cases de l'Encanyissada, amb els seus murs emblanquits i envoltades d'arrossars, conserven el seu caràcter i la seva distribució tradicional, amb un petit pati interior.

Les cases pairals

Catalunya compta amb grans masies o cases pairals, que són masies o cases adscrites a una finca rústica, seu d'un llinatge organitzat com a unitat d'explotació rural que tendeix a ésser econòmicament autosuficient, amb un patrimoni important acumulat al llarg de generacions i conservat gràcies a la institució de l'hereu. Normalment són de grans dimensions i de construcció sòlida, i sovint el nom de la casa coincidia amb el del llinatge. Hi convivien normalment dues o tres generacions, sota l'autoritat del cap de casa (el vell progenitor, pare o mare vídua), a més dels servidors de la casa i del camp. El patrimoni es feia augmentar fent una política matrimonial. Les cases pairals van ser, a partir de la sentència de Guadalupe (1486), un dels nuclis bàsics de l'estructura social catalana, especialment de la Catalunya Vella. La seva potència econòmica va ser sovint un dels factors de modernització dels mètodes de conreu, i el motor llunyà, a través dels fadristerns, de la industrialització a partir del segle XVIII.

Cal esmentar, per exemple, el Noguer de Segueró, documentada des de 1203, que va adquirir una gran importància econòmica a través d'enllaços successius i de l'explotació del seu gran patrimoni des de la fi del segle XVI. L'actual casal, amb la façana esgrafiada, és obra de mitjan segle XVIII. Hi ha una dita per a aquesta casa: «Si voleu saber qui són els més rics d'aquesta terra: el Noguer de Segueró, el Sobirà de Santa Creu i l'Espona de Saderra». O el Cavaller de Vidrà prop del poble de Vidrà, considerada una de les més importants del Principat. L'actual edifici, notable exemplar barroc de 1787, va ser projectat per un arquitecte francès. Pertanyia des del segle XIII a la família Cavaller. Algunes cases pairals han arribat a concentrar més de 100 masoveries, o masies adjacents.

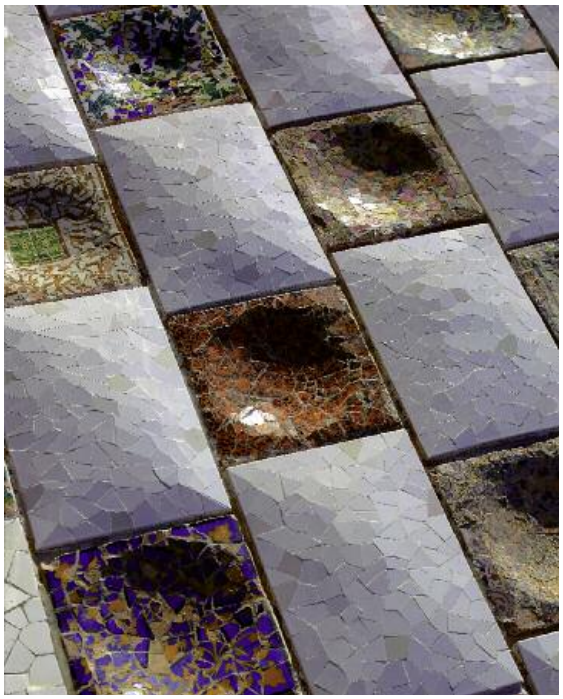

Colors a grapats
Emblemàtic drac de l'escala del parc Güell, elaborat amb la tècnica del trencadís de ceràmica. A l'esquerra, detall del trencadís de l'escala del parc Güell.

60 El trencadís modernista

El trencadís és un mosaic fet amb trossos de ceràmica trencada que ja s'utilitzava en època romana. L'època d'esplendor de la tècnica, però, és el modernisme, quan es converteix en un dels elements decoratius més utilitzats i signe identificatiu de moltes obres d'aquest període.

L'arquitecte que va revolucionar la tècnica va ser Antoni Gaudí. El genial artista va proposar utilitzar trossos de ceràmica irregulars en lloc de les tessel·les quadrades dels mosaics romans. A aquestes tessel·les irregulars se les va anomenar «trencadís», perquè originàriament eren trossets de ceràmica que provenien sobretot de rajoles trencades de colors diversos. En façanes i revestiments, un cop fets els murs, s'aplicava ciment tou i els artesans anaven enganxant directament els trossets ceràmics, cosa que donava als murs color i, gràcies a la irregularitat de les peces i l'espontaneïtat de la col·locació, aquell aire d'imperfecció natural, de forma orgànica, que és un concepte central de l'arquitectura gaudiniana.

El trencadís el va utilitzar Gaudí en algunes de les seves obres més emblemàtiques, com ara el parc Güell, la Casa Batlló o la Sagrada Família. Ell i el seu deixeble Josep Maria Jujol, responsable de la sala hipòstila i el banc ondulat del parc Güell, obra on el trencadís arriba a les cotes més altes de creativitat, van impulsar la tècnica i la van convertir en una de les expressions més singulars del Modernisme.

Altres arquitectes modernistes el van utilitzar a les parets de façanes i interiors, obtenint resultats bellíssims, com ara Domènech i Montaner al Palau de la Música Catalana o a l'Hospital de Sant Pau, o Puig i Cadafalch al Palau del Baró de Quadras, o Salvador Valeri a la Casa Comalat de Barcelona, per posar-ne alguns exemples destacats. Molts d'altres el van emprar per decorar sobretot els terres de les cases, que encara avui dia gaudeixen de rics mosaics d'aquesta època.

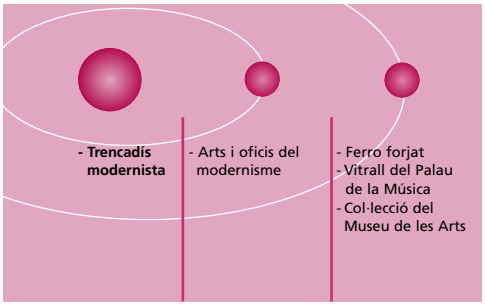

Els artesans del Modernisme

Una figura clau complementària dels grans arquitectes i imprescindible és la figura de l'artesà, un professional d'arts i oficis tradicionals que va esdevenir una peça clau a l'hora de convertir els habitatges privats, els edificis públics i edificis industrials en obres d'art. No sols els mosaïcistes, sinó tota una àmplia gamma de professionals, des de treballadors del ferro forjat fins a metal·listes, pintors d'interior i enguixadors, picapedrers i vitrallers, fusters i ebenistes. Tots ells van convertir les estructures que ideaven els arquitectes en joies plenes de detalls, textures i colors.

Les enormes pedres de la Casa Milà, totes diferents i fetes una a una, o les baranes de ferro dels seus balcons, l'impressionant vitrall del sostre del Palau de la Música, els seus delicats mosaics i les figures que omplen les parets, les portes i els panys de moltes cases, les caixes dels ascensors, els mobles, o els esgrafiats i pintures que decoren façanes com la de Can Negre, a Sant Joan Despí, són alguns dels resultats imaginatius i originals que es van poder fer realitat gràcies a l'ofici d'aquests obrers qualificats. En general, van quedar en un segon pla, però van tenir un pes enorme a l'hora de fer dels edificis modernistes compendis de coneixement antic i d'innovadores solucions tècniques. Potser aquesta va ser la seva edat d'or, el cim d'uns professionals que pocs anys després van anar desapareixent sota noves formes de producció diferents, i que van fer de les construccions modernistes unes obres molt admirades.

Ferro i pedra
Antoni Gaudí va construir els balcons de La Pedrera combinant el ferro i la pedra. El resultat va ser una explosió de creativitat que va donar com a resultat una de les façanes emblemàtiques de la Ciutat Comtal.

Art funcional
El trencadís va ser utilitzat per Gaudí al parc Güell, on destaca el banc de la gran plaça circular (a la dreta) recobert amb múltiples colors, perquè l'arquitectura sinuosa no permetia emprar rajoles senceres.

La decoració fa història

Alguns dels millors artesans del modernisme van ser Antoni Rigalt, vitraller i dibuixant, autor del vitrall del sostre del Palau de la Música Catalana; els germans Josep i Francesc Masriera, dedicats al disseny de mobles, la joieria i l'orfebreria; Lluís Bru, mosaïcista, que podem trobar en un gran nombre d'obres, com el Palau de la Música o l'Hospital de Sant Pau; Escofet, Fortuny i Companyia, la principal empresa productora de paviment hidràulic de l'època, fet peça a peça de manera artesanal, i Eusebi Arnau, escultor d'obres aplicades a l'arquitectura, com la meravellosa llar de foc de la Fonda Espanya. També Josep Orriols, ceramista, present a les principals obres de l'època, i que destaca sobretot per la seva tasca al Palau de la Música, i Josep Bayó, constructor, a qui cal citar, entre d'altres obres, per l'exquisida realització de les golfes ondulades i sinuoses de la Casa Milà. Finalment, els germans Lluís i Josep Badia, treballadors del ferro forjat, autors de les baranes d'aquesta mateixa casa. I un llarg etcètera.

El museu on es poden admirar moltes de les obres que es van utilitzar per decorar els edificis modernistes és el Museu de les Arts Decoratives, que actualment forma part del projecte transversal Disseny Hub Barcelona, que integra totes les formes de producció de disseny presents a Catalunya (arts decoratives, tèxtil i disseny gràfic). Compta amb 1.400 peces de disseny de productes i amb unes 6.000 d'arts decoratives, amb una àmplia representació de peces modernistes. Es troba al Palau de Pedralbes, a la Diagonal de Barcelona. També hi ha peces de gran valor artístic al Museu del Modernisme, un museu promogut per la família Pinós Guirao, al carrer de Balmes de Barcelona, inaugurat el març de 2010.

L'arquitectura de Gaudí
La Casa Milà (a l'esquerra) va ser l'última obra que va fer Gaudí abans de dedicar-se de forma exclusiva a la construcció de la Sagrada Família.

61 La Sagrada Família i la Pedrera

La Sagrada Família i la Casa Milà, popularment coneguda com «La Pedrera», són les obres més emblemàtiques d'Antoni Gaudí i dos dels monuments més visitats de Catalunya.

Consagrada com a basílica menor pel papa Benet XVI el 7 de novembre de 2010, la Sagrada Família és l'última catedral d'Europa. Com les catedrals medievals, la seva magnitud, la complexitat de la seva edificació i el seu detallisme, l'han convertit en una obra titànica. Tota l'obra de Gaudí té una profunda voluntat simbòlica. En aquest cas, cada detall del temple de la Sagrada Família il·lustra aspectes de la vida i l'entorn de Jesucrist. Les 12 torres que envolten la catedral representen els 12 apòstols. Les tres façanes il·lustren el naixement, la mort i la resurrecció de Jesús. Al transsepte hi haurà cinc torres, i una a l'absis. La més alta, d'1,70 m, representarà Jesús, i les altres cinc la Verge Maria i els quatre evangelistes. La Sagrada Família, a hores d'ara, segueix el seu laboriós procés de construcció.

La Casa Milà, al passeig de Gràcia, és la seva obra civil més reconeguda, i en molts sentits la més revolucionària. Les formes colossals i ondulades, inèdites a l'arquitectura mundial del seu temps, són un clar antecedent de l'arquitectura orgànica dels nostres dies. Gaudí va ser l'arquitecte que millor va recollir l'esperit del seu temps i el que amb més força s'ha projectat al futur. L'edifici és un jeroglífic de símbols que ofereix un recorregut apassionant a qui en vulgui desxifrar el sentit. Sembla inspirat en el mar, amb el contorn, que recorda les ones; el sostre, que simbolitza la bromera de l'aigua que trenca, i els balcons, que semblen algues. Fins i tot a l'interior la decoració s'inspira en motius marins. Però una visita atenta detecta infinitat de detalls que criden l'atenció i que poden suggerir lectures diverses: hi ha símbols maçònics, al famós terrat les xemeneies evoquen soldats, les escales estan rematades amb creus, a la façana hi ha esculpit l'Ave Maria, etc.

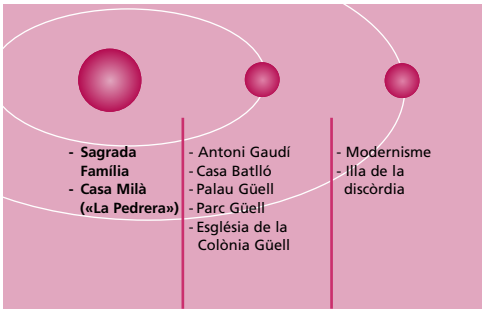

Emblemes del Modernisme
En aquesta pàgina es veuen la façana i el detall d'un dels elements arquitectònics més característics de la Casa Batlló, situada al passeig de Gràcia de Barcelona. Aquesta obra va ser una remodelació feta per Gaudí d'un edifici ja construït.

Modernisme funcional
A la dreta, imatge d'un espectacle infantil a la plaça de les columnes del parc Güell.

El geni humil

Gaudí va néixer a Reus, el 1852. La seva família feia calderes de ferro, i a ell l'ofici familiar li va deixar una empremta profunda. Va estudiar arquitectura i després d'uns primers anys de projectes «convencionals», va començar a desenvolupar un estil propi i a construir d'acord amb uns nous paràmetres.

Va morir el dia 10 juny de 1926 de les ferides patides en ser atropellat per un tramvia tres dies abans. Tenia 74 anys. El personal mèdic que va intentar salvar-li la vida inicialment no el va identificar. Duia una indumentària humil i es van pensar que era un captaire. En realitat, però, era l'arquitecte català amb més reconeixement universal de tots els temps, autor de nombroses edificacions que són considerades obres mestres de l'arquitectura –set de les quals han estat declarades Patrimoni de la Humanitat–, com ara la Sagrada Família, la Casa Milà, la Casa Batlló, el palau i el parc Güell, la cripta de la Colònia Güell, i un llarg etcètera. Gaudi va ser enterrat a la cripta construïda al centre de la Sagrada Família, actualment habilitada per celebrar-hi misses.

El Modernisme orgànic

Gaudí és considerat el màxim representant del Modernisme català, nom que es va donar a Catalunya a l'estètica coneguda a Europa amb noms com *art nouveau, modern style* o *jugendstil*, però amb uns trets específics. A escala conceptual, Gaudí va posar més èmfasi en l'ús de formes orgàniques i naturals, i en l'àmbit técnic, va incorporar l'anomenat «trencadís», que són trossets de ceràmica de colors que es van utilitzar profusament en la decoració de tota mena d'elements arquitectònics. Se sentia hereu de l'arquitectura clàssica grega, però les seves formes són gòtiques, barroques i tan poderosament modernistes que superen el marc d'aquest moviment artístic. Amb Gaudí l'arquitectura va arribar a l'abstracció i a la llibertat formal, en paral·lel a les altres disciplines artístiques que aquells anys revolucionaven el món de l'art amb les estètiques de les avantguardes.

Gaudí havia conviscut amb les elits i havia obtingut reconeixement mundà, però es va anar convertint en un cristià fervent i popular. Quan va començar a treballar en la Sagrada Família va decidir que el temple fos expiatori, o sigui, pagat amb les almoines dels fidels, perquè segon ell, «el temple expiatori de la Sagrada Família el fa el poble i s'hi emmiralla. És una obra que està a les mans de Déu i en la voluntat del poble». El que ha convertit aquest edifici en construcció en el monument més visitat i admirat de Catalunya és la suma de la seva dimensió física i espiritual amb la seva dimensió artística: és una obra d'art única, que valoren persones amb creences i valors diferents.

El temple expiatori és la seva obra més important i ambiciosa. Va començar a treballar-hi el 1883, un any després de la col·locació de la primera pedra, i s'hi va dedicar exclusivament, amb l'actitud pròpia d'un eremita, els darrers 12 anys de la seva vida. En morir, només havia pogut veure enlairada una torre de les 18 que el temple havia de tenir un cop acabat. Les obres encara duren, i tot i que avancen a bon ritme es creu que encara poden trigar com a mínim una vintena d'anys a concloure.

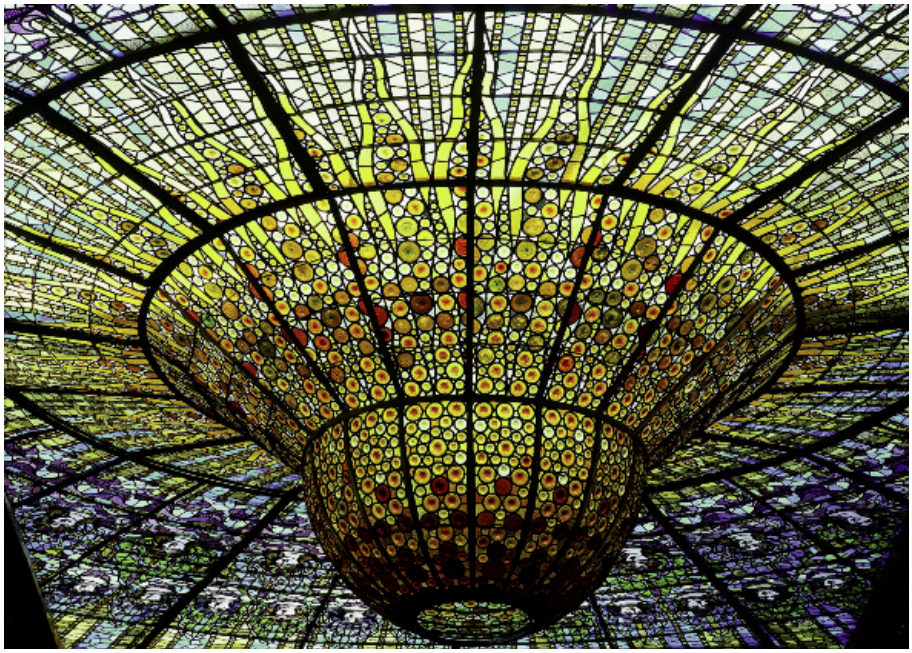

Palau de la Música Catalana
Detall del vitrall central del Palau. A dalt, façana exterior amb la coberta amb la pantalla de vidre de l'arquitecte Óscar Tusquets

62 El Palau de la Música Catalana

El Palau de la Música Catalana és un símbol del poble català. Va néixer com a seu de l'Orfeó Català i va ser construït, entre el 1905 i el 1908, amb diners recollits entre la població. El seu autor és l'arquitecte Lluís Domènech i Montaner, i actualment és una de les sales de concerts més conegudes i singulars del món, tant per la seva distribució i la seva decoració, com pel que significa.

Arquitectònicament és innovador. D'una banda, l'estructura de ferro permet que la planta quedi lliure i tancada pel vidre, i de l'altra, integra a l'arquitectura les arts aplicades. La seva construcció, alçada i simetria en combinació amb l'ús magistral de la ceràmica i el vidre, la funció escultòrica i funcional dels tubs de l'orgue, i les representacions monumentals de les al·legories de la música culta i la música popular, fan d'aquesta construcció una peça veritablement única.

Per a la seva construcció, Domènech i Montaner va comptar amb la col·laboració d'artistes que ja havien treballat en altres projectes seus, como ara els escultors Miquel Blay, Eusebi Arnau, Dídac Massana i Pau Gargallo, el mosaïcista Lluís Bru, els ceramistes Josep Orriols i Modest Sunyol, els vitrallers de la casa Rigalt i Granell, etc., i la casa Escofet va fabricar el paviment hidràulic original. Per exemple, la part superior de les divuit muses que semblen sortir dels murs del semicercle posterior de l'escenari és obra d'Eusebi Arnau, i el trencadís de les seves faldilles va ser fet per Mario Maragliano i Lluís Bru.

Punt de trobada de la vida cultural i social de Catalunya, aquesta sala de concerts modernista –en la qual han estat presents molts dels grans noms de la història de la música del segle xx– va ser declarada Patrimoni de la Humanitat per la Unesco el 1997. El Palau de la Música Catalana, que ha viscut la renovació i consolidació de l'Orfeó Català, la creació del Cor de Cambra del Palau de la Música Catalana (1990) i de l'Escola Coral de l'Orfeó Català (1999), ha esdevingut una icona del dinamisme artístic i ciutadà de Catalunya.

- **Palau de la Música Catalana**

- Domènech i Montaner
- Hospital de Sant Pau
- Col·legi d'Advocats
- Bústia modernista de la Casa de l'Ardiaca de Barcelona

- Modernisme
- Mancomunitat de Catalunya
- Puig i Cadafalch
- Casa Ametller
- Casa de les Punxes
- Fira de Barcelona
- Quatre columnes
- Josep M. Jujol
- Santuari de Montserrat de Montferri
- Teatre Metropol de Tarragona
- Cau Ferrat de Sitges
- Santiago Rusiñol

El Palau, seu de l'Orfeó Català
El cor de l'Orfeó Català actuant a l'escenari del Palau de la Música Catalana.

Seu de l'Orfeó Català

L'Orfeó Català és un cor vocacional fundat el 1891. El seu fundador va ser Anselm Clavé, que volia que les classes populars poguessin gaudir d'activiats lúdiques quan sortissin de la feina, i allunyar-les així de les tavernes. Des de finals del segle XIX l'Orfeó es reuneix al Palau, la seva seu, on es formen els seus cantaires.

L'arquitecte del Palau, Lluís Domènech i Montaner, va participar en les principals publicacions de principis de segle i és autor d'altres monuments de la ciutat de Barcelona, com ara l'Hospital de Sant Pau, i la restauració de l'edifici medieval de la Casa l'Ardiaca, que va acollir el Col·legi d'Advocats. Un dels seus detalls més emblemàtics és la famosa bústia modernista de la porta.

Després de patir un procés lent però irrevocable d'envelliment, i sense que mai hagués deixat de tenir la funció de seu de l'Orfeó, l'any 1983 es va crear el Consorci del Palau de la Música Catalana, que va assumir la gestió i l'administració de l'edifici i de la societat coral per tal de trobar finançament per al seu funcionament. El 1989, Òscar Tusquets en va començar la restauració i reconstrucció, i va edificar el Petit Palau.

Hospital de Sant Pau
A la dreta, façana principal de l'Hospital de Sant Pau, fundat el 1401 com a resultat de la fusió de sis hospitals de la ciutat de Barcelona.

El Cau Ferrat
A sota, interior del Cau Ferrat (Sitges), que va ser la casa i l'estudi de l'artista Santiago Rusiñol.

Ruta modernista

El Modernisme va arrelar fortament a Catalunya i va comptar amb artistes excepcionals que van construir obres mestres de l'arquitectura de tots els temps. L'arquitectura modernista catalana és el retrat d'una època sublim que va engendrar uns creadors en estat de gràcia, d'una riquesa i diversitat úniques.

Les obres modernistes es poden trobar a tot Catalunya, malgrat que a Barcelona hi ha les edificacions més emblemàtiques: el Quadrat d'Or, al passeig de Gràcia, la Sagrada Família... Tot l'Eixample té nombrosos edificis modernistes singulars, i a altres zones de la ciutat hi ha obres excepcionals; actualment, la ciutat disposa d'una ruta modernista que permet conèixer àmpliament la riquesa artística d'aquest període.

A part de la important ruta modernista barcelonina, també hi ha una altra capital catalana capdavantera en el moviment modernista: Sitges. El Cau Ferrat i el seu líder, Santiago Rusiñol, congreguen els grans artistes d'inicis del segle XX que desenvolupen allà les seves idees programàtiques, tant a escala pictòrica com literària.

Fora de Barcelona hi ha significatives edificacions civils (torre de la Creu, a Sant Joan Despí, de Josep M. Jujol), industrials (fàbrica Carbonell Sussagna, a Canet de Mar, de Puig i Cadafalch), religioses (santuari de la Mare de Déu de Montserrat, a Montferri, de Jujol), escoles (Institut Pere Mata, a Reus, de Domènech i Montaner), cellers (Bodegues Güell, al Garraf, de Gaudí), ateneus i mercats.

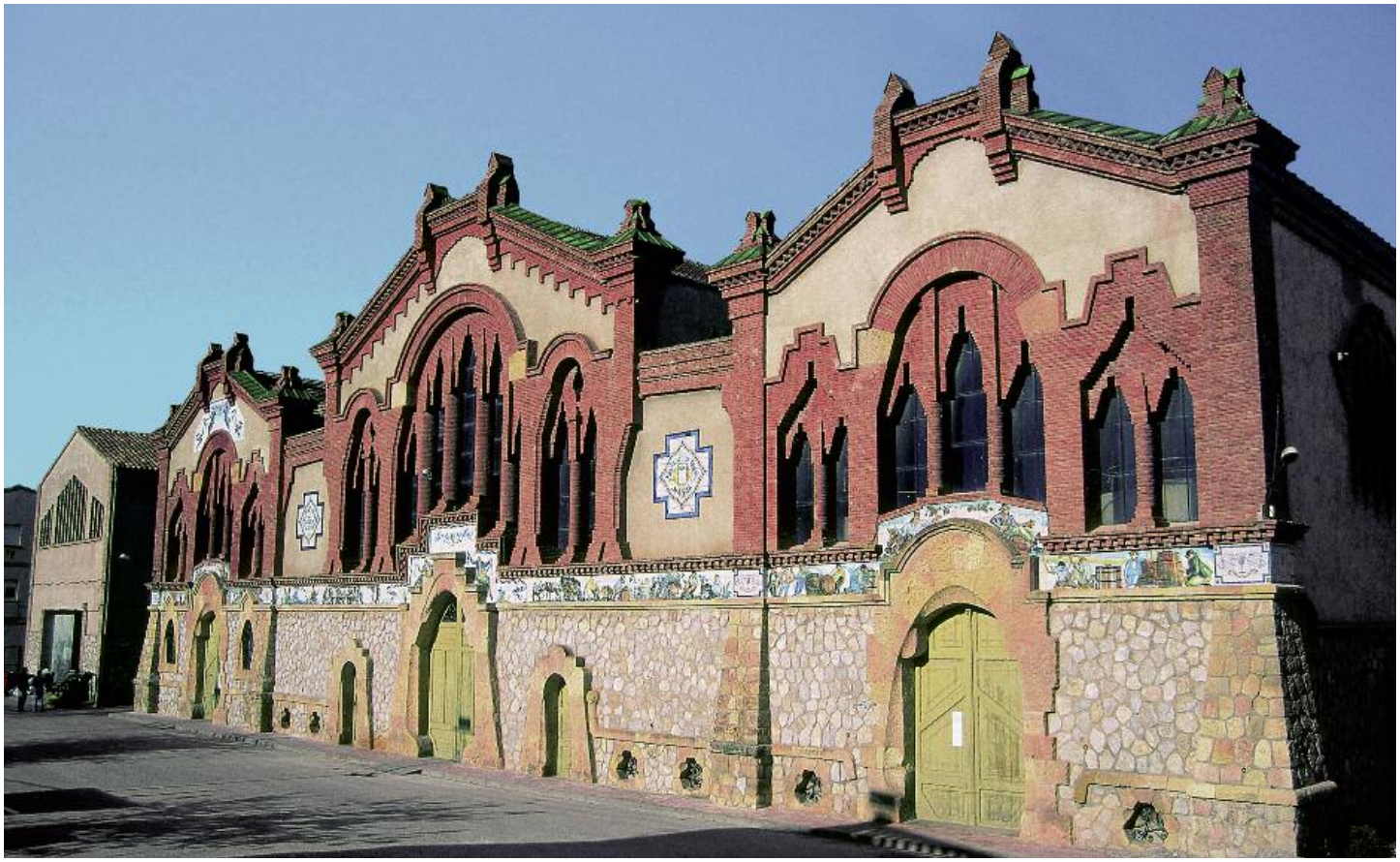

63 Les cooperatives de Pinell de Brai i de Gandesa

Cellers amb història

A la façana del celler de Pinell de Brai es pot veure la influencia que Gaudí va tenir en el constructor, Cèsar Martinell, a l'hora d'utilitzar la pedra, la ceràmica i el maó. A la imatge de sota es poden veure les instal·lacions del celler de Gandesa.

Les cooperatives de Pinell de Brai i de Gandesa són dues de les obres més importants del Modernisme agrari, que és l'aplicació de les noves idees modernistes a la construcció d'edificis per a ús agrícola, especialment cellers, seus de cooperatives o magatzems de vi.

El celler cooperatiu de Pinell de Brai és possiblement el més destacat d'aquests edificis. Conegut popularment com la «Catedral del Vi», per la manera com es van resoldre alguns dels seus elements constructius, l'edifici consta de tres naus contigües destinades al molí de l'oli i a la sala de tines, i dues més de transversals on s'elabora el vi. A l'interior, les arcades en rosca li han conferit un aspecte característic i que l'assimila al d'una catedral. El conjunt queda completat per un fris a l'exterior de rajoles pintades amb motius relatius al vi i l'oli.

L'edifici de la Cooperativa Agrícola de Gandesa, juntament amb els edificis del molí d'oli i el celler per elaborar vi, van ser inaugurats entre 1919 i 1920. D'estil modernista, destaquen per una teulada feta amb volta catalana i sostinguda per uns arcs que donen lleugeresa i amplitud a l'espai interior. A l'exterior, hi destaquen els dos dipòsits d'aigua sostinguts sobre la teulada i les gàrgoles de terrissa que els coronen.

- **Cooperativa de Pinell de Brai**
- **Cooperativa de Gandesa**

- Cèsar Martinell
- Ceràmiques de la Cooperativa de Pinell de Brai

- Modernisme agrari
- Cooperativisme vitivinícola
- Festa de la verema
- Palau Reial-Museu del Vi de Vilafranca
- Celler Güell
- Antoni Gaudí

La festa del vi
A dalt, imatge de la tradicional festa de la verema, una celebració per recordar el passat i el present vinícola de Catalunya. A l'esquerra, detall del rètol de la Cooperativa Agrícola de Gandesa, a la Terra Alta, obra de Cèsar Martinell.

Celler Güell
Aquest celler està ubicat a les costes del Garraf, que comuniquen Sitges amb Barcelona. Gaudí, inicialment, volia construir un castell, però es va decantar pel celler per l'activitat vinícola de la zona.

El llegat de Cèsar Martinell

El principal representant del Modernisme agrari, l'arquitecte Cèsar Martinell (1888-1973), deixeble de Gaudí, que es va encarregar de la construcció de gairebé 40 cellers entre 1918 i 1923. A cavall entre el Modernisme i el Noucentisme, Martinell dota les seves construccions d'un alt grau de funcionalitat, pensant sempre en l'ús que han de tenir. Així, es preocupa per la forma i la ubicació dels dipòsits, pels sistemes d'aïllament i circulació dels líquids i per qualsevol altre aspecte que pogués millorar o facilitar el treball. La seva gran aportació al món dels cellers va ser la substitució de les encavallades tradicionals per arcs de maó per tal de deixar interiors diàfans. En molts dels seus edificis hi va incloure ceràmiques pintades per l'artista Xavier Nogués (1873-1940), pintor, dibuixant i gravador que es va donar a conèixer com a humorista gràfic i pels seus murals satírics.

Tant Pinell de Brai com Gandesa es troben a la comarca de la Terra Alta. De fet, la majoria de cellers o cooperatives modernistes es concentren a les comarques de la Terra Alta, la Conca de Barberà i l'Alt Camp, encara que també hi ha construccions d'aquest tipus a les comarques del pla de Lleida, Barcelona o el Penedès, on el Modernisme hi és molt present en construccions de tipus privat.

El cooperativisme agrari

L'any 1915, la situació econòmica del país semblava que millorava com a conseqüència de la neutralitat espanyola en la primera guerra mundial, fet que permetia a les empreses del país proveir-se de productes a les nacions en guerra sense restriccions. En aquest context de creixement econòmic, el 1915 la Mancomunitat de Catalunya es va proposar afavorir la creació de cooperatives agràries i revitalitzar les existents.

El cooperativisme va ser un dels moviments que més van revitalitzar el camp català a principis del segle XX, i molts pobles van veure una possibilitat de sortir de la misèria creant una cooperativa agrícola, especialment en aquelles zones on predominaven el cultiu de la vinya i l'olivera, però també en zones de secà amb grans quantitats de cereals. En aquest sentit, les construccions impulsades per la Mancomunitat representen les esperances de bona part de la població del país per sobreviure i, tot i que molts dels cellers i cooperatives es poden considerar una obra d'art en si mateixos per l'estil en què van ser construïts; cal no oblidar que el Modernisme representa no només un ideal estètic, sinó també plenament funcional.

L'any 2002, els cellers cooperatius de Gandesa i Pinell de Brai van ser declarats –juntament amb altres cinc cellers i la farinera del Sindicat Agrícola de Cervera– Béns Culturals d'Interès Nacional, en qualitat de monument històric.

Casa Bloc i Fundació Miró

A dalt, imatge de la Casa Bloc (Barcelona. 1934-1936), la gran obra racionalista feta pel GATCPAC –concretament per Josep Lluís Sert, Joan Bautista Subirana i Josep Torres Clavé–. A l'esquerra, detall del jardí de la Fundació Miró.

64 El Pavelló Alemany de Mies Van der Rohe, la Casa Bloc i la Fundació Miró

El Pavelló Alemany per a l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929 i la Fundació Miró són dos dels exemples més importants a Catalunya de l'anomenat «moviment modern» i del racionalisme arquitectònic. El que pretenia aquest moviment, sorgit després de la primera guerra mundial, era trencar, a partir de l'ús de nous materials com ara el formigó armat, l'acer laminat o el vidre de grans dimensions, amb la tradicional configuració d'espais i formes compositives i estètiques, defensant la funcionalitat per sobre de l'estètica.

El Pavelló Alemany, dissenyat per Mies van der Rohe, representa una de les obres culminants d'aquest moviment, en part perquè es tractava d'una obra de demostració. Tot i que va ser desmuntat en finalitzar l'Exposició Internacional, la seva importància per a la història de l'arquitectura va fer que, a partir de 1980, s'iniciés un estudi per reconstruir-lo. El pavelló es va reobrir el 1986.

El Pavelló Alemany de Mies van der Rohe és una de les obres mestres de l'arquitectura del segle XX, tot i que originàriament només va estar en peu uns quants mesos. Realitzat amb vidre, acer i quatre tipus de marbre de primera qualitat, l'edifici està construït sobre un pòdium de travertí –on, a més, hi ha dos estanys– i s'hi accedeix a través d'una petita escala. L'estructura consta tan sols de vuit pilars d'acer sobre els quals es recolzen una coberta plana, dues parets interiors fetes de marbre i unes seccions de tancament fetes de vidre. Fins i tot les cadires que va dissenyar per al Pavelló –i que va anomenar Cadira Barcelona– es continuen fabricant encara avui dia amb molt d'èxit.

Ludwig Mies van der Rohe (1886-1969), d'origen alemany, va ser un dels arquitectes més destacats del segle XX. Va estudiar arquitectura a Berlín i, després de la primera guerra mundial, va entrar en contacte amb les avantguardes del moment. Entre 1929 i 1933 va dirigir la prestigiosa escola d'art i arquitectura Bauhaus. Mies van der Rohe es va traslladar llavors als Estats Units, on continuaria treballant fins a la seva mort.

- **Pavelló alemany, de Mies van der Rohe**
- **Edifici de la Fundació Miró**
- **Casa Bloc**

- Casa de la Marina (Barceloneta)
- Pavelló de la República
- GATPAC Grup-R
- *El noticiero universal*
- Institut Francès
- ETSAB
- Torres Trade
- Hotel Park
- Camp Nou
- Edifici Banc Atlàntic
- Seu del Col·legi d'Arquitectes
- Xavier Busquets

- Arquitectura de la modernitat
- Josep Lluís Sert
- Torres Clavé
- Butaca Torres Clavé
- Josep M. Sostres
- Josep Antoni Coderch
- Antoni de Moragas
- *Cadira Barcelona*

Edifici emblemàtic
A l'esquerra, el Pavelló Alemany. Dissenyat per Mies van der Rohe per a l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, és un dels millors exemples del moviment modern i del racionalisme arquitectònic.

L'arquitectura de la modernitat

L'edifici de la Fundació Miró, inaugurat l'any 1975, és un encàrrec fet pel mateix Joan Miró a l'arquitecte Josep Lluís Sert, amic personal seu, per tal de crear un espai on exhibir la seva col·lecció. L'edifici es va dissenyar seguint els principis de l'arquitectura racionalista, amb espais oberts al voltant d'un pati central i grans terrasses per permetre que els visitants poguessin circular amb certa llibertat.

L'edifici és una una obra d'art en si mateixa, encara que en aquest cas es vulgui defugir qualsevol sentit estètic en la construcció en favor de la funcionalitat. Es va construir a la muntanya de Montjuïc, en uns terrenys cedits per l'Ajuntament. Actualment, també es pot veure una rèplica del Pavelló de la República construït a Barcelona amb motiu dels Jocs Olímpics de 1992.

Josep Lluís Sert (1902-1983) va ser un arquitecte i urbanista català. Va ser un dels fundadors del GATCPAC (Grup d'Arquitectes i Tècnics Catalans per al Progrés de l'Arquitectura Contemporània), una de les iniciatives més interessants de l'Estat espanyol. Le Corbusier en va formar part, i, juntament amb Sert, hi havia altres arquitectes catalans com Josep Torres Clavé, Joan Baptista Subirana, Rodríguez Arias i Sixt Illescas. Junts van crear *AC, Documentos de Arquitectura Contemporánea,* una publicació magníficament construïda des del punt de vista gràfic a través de la qual difonien una teoria social de l'arquitectura i introduïen a Espanya uns corrents racionalistes que advocaven a favor de la producció industrial, de l'economia de recursos i de la funcionalitat. D'acord amb aquests ideals, alguns dels membres del GATCPAC van dissenyar mobiliari; tanmateix, s'ha de reconèixer que les seves propostes no van sortir d'un cercle restringit.

Entre les obres més importants d'aquest grup destaquen la Casa Bloc i el Pavelló de la República. La Casa Bloc era un edifici d'habitatges per a obrers promogut per la Generalitat que pretenia oferir un habitatge funcional i millors condicions d'habitabilitat, amb dúplex i jardí comunitari. Lamentablement, l'esclat de la Guerra Civil va fer que no es finalitzés l'obra i, quan es va reprendre sota la dictadura no es van mantenir els dissenys originals. El Pavelló de la República és l'edifici que el govern republicà va encarregar a Josep lluís Sert i Luis Lacasa per a l'Exposició Internacional de París de 1937. Amb forma de contenidor de tres plantes gairebé sense parets, l'edifici tenia una finalitat cultural i de propaganda sobre el que estava passant a Espanya. Entre les obres que contenia, la majoria fetes expressament, destaca el *Guernica,* de Picasso.

La Casa de la Marina i el Col·legi d'Arquitectes de Barcelona
A l'esquerra, en una fotografia de Francesc Català-Roca, la Casa de la Marina. Obra de l'arquitecte Josep Antoni Coderch. Situada al passeig Joan de Borbó, a la Barceloneta, és un dels edificis més representatius de l'arquitectura catalana de mitjan segle xx. A la dreta, façana del Col·legi d'Arquitectes de Barcelona, construït per Xavier Busquets i Sindreu.

La recuperació d'un esperit

La Casa de la Marina, construïda el 1953 per Josep Antoni Cordech, és un petit edifici d'habitatges de renda baixa que, tot i partir d'una base quadrada, no presenta cap mur en angle recte per tal d'evitar zones mortes i rendibilitzar l'espai al màxim. La gran virtut de la Casa de la Marina va ser mostrar que la tradició popular no estava renyida amb la modernitat.

Només la base i una marquesina mantenen els angles de 90 graus i integren l'edifici de manera subtil amb l'entorn. Igualment, la inclusió de nombroses finestres acabades amb persianes de llibret i les rajoles taronja que recobreixen els pocs espais de mur exterior que hi queden li acaben de donar una imatge de modernitat poc habitual per a l'època. La Casa de la Marina es troba al cor del barri de la Barceloneta, al passeig Joan de Borbó, el barri de pescadors per excel·lència de Barcelona, un barri de cases baixes i carrers estrets.

Josep Antoni Cordech (1913-1984) va ser un arquitecte català considerat dins de la professió com el responsable del renaixement de l'arquitectura espanyola de la postguerra. Va ser un dels membres més importants del conegut com a Grup R, un moviment que durant els anys 50 va sorgir a Catalunya com una reacció a l'arquitectura acadèmica i monumental de l'Espanya de postguerra. L'objectiu era entroncar amb el racionalisme del GATCPAC, els moviments d'avantguarda internacional i altres moviments catalans com el Modernisme i el Noucentisme. En aquest grup, a més de Cordech, també hi figuraven arquitectes com Antoni de Moragas o Francesc Mitjans i Josep M. Sostres. El seu esperit renovador va tenir continuïtat en l'anomenada «Escola de Barcelona», que va ser a l'avantguarda de l'arquitectura catalana durant els anys 60 i 70. Aquests arquitectes van intentar recuperar l'arquitectura racionalista anterior a la Guerra Civil i, en el seu afany modernitzador, van crear edificis com ara el Camp Nou, la seu del Col·legi d'Arquitectes o l'edifici del Banc Atlàntic.

65 De l'edifici Walden a l'avinguda Icària

Vanguàrdia arquitectònica
L'edifici d'habitatge Walden 7 ocupa l'antic emplaçament de la fàbrica de ciments Sanson a Sant Just Desvern. A l'esquerra es pot observar un detall del passeig de l'avinguda Icària, a la Vila Olímpica.

El Walden 7 és un edifici força singular fet el 1970. S'inspira en el pensament d'H. D. Thoreau, que en el seu llibre *Walden o la vida als boscos* promou un retorn a una vida més vinculada a la natura. Va ser dissenyat per un grup de treball interdisciplinari format per enginyers, psicòlegs, filòsofs i arquitectes, encapçalats per Ricard Bofill.

L'edifici va ser construït en una zona industrial de Sant Just Desvern, al costat d'una cimentera. És una promoció d'habitatge social de tipus modular, que recorda un rusc d'abelles i que per la distribució dels espais i les dinàmiques internes planteja un tipus de convivència entre la gent que comparteix un edifici, amb serveis comuns i espais que afavoreixen el contacte entre veïns. Vermell, amb les façanes plenes de minibalcons i minifinestres, de formes trencades i esglaonades, és un dels edificis més singulars de l'entorn de Barcelona.

Ricard Bofill (1939) és un dels màxims representants de l'estil postmodern de l'arquitectura contemporània. Va estudiar a l'Escola Tècnica Superior d'Arquitectura de Barcelona i a la Universitat de Ginebra. El 1963 va crear el Taller d'Arquitectura i el 1978 va obrir un segon despatx a París. A més del Walden, Bofill ha dirigit els projectes del Teatre Nacional de Catalunya, el hotel Vela Port i l'ampliació de l'aeroport del Prat.

La Vila Olímpica és, amb Montjuïc, l'altre gran nucli d'intervenció arquitectònica i urbanística amb motiu dels Jocs de 1992. Dissenyada per l'estudi d'arquitectes MBM (Martorell-Bohigas-Mackay) a la franja entre el Poblenou i el front marítim, el seu eix i artèria principal és l'avinguda Icària, moderna i ampla. Com que el subsòl està ocupat per un immens col·lector no es van poder plantar arbres a l'avinguda, com havia estat el primer pensament, i es va pensar en una pèrgola per donar ombra al passeig. L'equip format per Enric Miralles i Carme Pinós va dissenyar un espectacular conjunt d'arbres d'acer i fusta, amb una gran força visual, que feien palesa la seva herència gaudiniana.

- **Edifici Walden**
- **Avinguda Icària**

- Studio PER, Òscar Tusquets i Lluís Clotet
- Vila Olímpica
- Torre de Collserola, Norman Foster
- Torre de Comunicacions i Pont de Santiago Calatrava, Santiago Calatrava
- Aeroport del Prat, Ricard Bofill
- CCCB, Heliodor Piñón Albert Vilaplana
- Teatre Nacional de Catalunya, Ricard Bofill
- Remodelació del Palau de la Música, Òscar Tusquets
- Mercat de Santa Caterina, Enric Miralles

- Arquitectura de la postmodernitat
- Arquitectura contemporània de Barcelona
- Arquitectura de la Barcelona olímpica
- Oriol Bohigas
- Model d'urbanisme
- Barcelona Vila Olímpica

El llegat d'Enric Miralles

Un altre nom de l'arquitectura de la postmodernitat és el d'Enric Miralles (1955-2000), que va recollir el testimoni gaudinià. Les seves intervencions recorden el sentit orgànic de l'arquitectura de Gaudí i recuperen el treball artesà i els gestos modernistes. L'avinguda Icària de Barcelona, un llarg passeig que creua la Vila Olímpica, construïda per allotjar els esportistes dels Jocs Olímpics, té unes estructures de ferro i fusta dissenyades per Miralles i Carme Pinós (1954). Aquesta obra recorda els arbres batuts per un vent marítim inclement. Posteriorment, amb Benedetta Tagliabue (1963), és responsable de l'edifici de Gas Natural, el parc dels Colors a Mollet del Vallès, la seu del Parlament d'Escòcia a Edimburg o la Biblioteca Nacional del Japó, a Tòquio. Les seves obres es mouen en equilibri entre el respecte per l'entorn, la tradició de la ubicació i una estètica fragmentada.

Bofill i Miralles són dos arquitectes del nostre temps, representants de la millor arquitectura contemporània i postmoderna de Barcelona. Les formes d'aquesta arquitectura són abstractes i sovint prenen una dimensió escultòrica, on cada edifici se singularitza per la seva originalitat formal i estructural. S'utilitzen nous materials i les possibilitats tècniques que ofereix l'enginyeria moderna per crear formes irregulars i complexes. Es tenen en compte criteris socials, ambientals, la incorporació de les noves tecnologies i les polítiques d'estalvi i eficiència energètica.

Mercat cosmopolita
A la pàgina de l'esquerra es pot veure el sostre del mercat de Santa Caterina, al barri del Born, rehabilitat per Benedetta Tagliabue a partir d'un projecte d'Enric Miralles.

Vistes al mar
A la dreta, imatge de les dues torres de la Vila Olímpica. La de la dreta pertany a les oficines de Mapfre; la de l'esquerra és l'Hotel Arts, un dels més coneguts de Barcelona.

L'arquitectura com a imatge de la ciutat

Tot aquest conjunt d'idees és visible a Barcelona gràcies al fet que la política urbanística de la ciutat, en especial entorn dels Jocs Olímpics, guiada per un dels arquitectes estrella de l'arquitectura racionalista i funcionalista del segle XX, Oriol Bohigas (1925), ha tingut molt clar com havia de renovar una ciutat que havia quedat somorta sota la dictadura. Bohigas va ser un dels arquitectes que, malgrat les dificultats del franquisme, va estar en contacte amb els nous corrents internacionals i va remar a contracorrent perquè els nous aires entressin al país. Cal remarcar el paper de dos estudis d'arquitectura que van introduir a Catalunya, a partir de mitjan segle XX, les noves tendències internacionals de l'arquitectura. Un era MBM, format per Josep Martorell (1925), Oriol Bohigas i David Mackay (1933), que van destacar per la construcció d'habitatges socials de qualitat. L'altre era l'Studio PER, en què treballava Òscar Tusquets, i d'on van sortir algunes de les obres més trencadores i radicals, que remeten al pensament surrealista.

Amb motiu dels Jocs Olímpics, la ciutat es va omplir d'edificacions modernes que havien de renovar el seu perfil, amb construccions singulars com ara les torres Mapfre i l'Hotel Arts, la Vila Olímpica o l'enorme peix monumental de Frank Gehry. Des d'aquell moment i fins ara, el perfil de la ciutat no ha deixat d'incorporar obres singulars dels millors arquitectes del món. Obres que hauríem de considerar més d'enginyeria que d'arquitectura, com les torres de comunicacions de Norman Forster (1935), al Tibidabo, i Santiago Calatrava (1951), a Montjuïc, o el pont que aquest mateix arquitecte va dissenyar per superar la zona ferroviària propera a la Sagrera.

Grans infraestructures culturals com ara el Teatre Nacional de Catalunya i la universitat de l'esport (INEFC) a Montjuïc, obres de Ricard Bofill; la remodelació i ampliació del Palau de la Música Catalana, d'Òscar Tusquets (1941), el CCCB, fet per Helio Piñón (1942), i Albert Viaplana (1933); edificis d'oficines, d'habitatges i d'altres serveis, com l'Edifici Gas Natural, el mercat de Santa Caterina i els nous habitatges annexos, dissenyats tots ells per Enric Miralles i Benedetta Tagliabue (1963); l'hotel Hesperia Tower, de Richard Rogers (1933); la nova terminal de l'aeroport del Prat, obra de Ricard Bofill, o els nous edificis que arquitectes de tot el món estan construint a dos dels nous pols de la ciutat, a la plaça Cerdà de l'Hospitalet –amb obres de Toyo Ito (1941), Tusquets, etc.–, i al districte 22@, que queda emmarcat entre dos edificis singulars i únics, s'han convertit en pocs anys en icones de la ciutat.

L'Edifici Triangle i la torre Agbar
L'emblemàtic edifici del Fòrum és un gran triangle de 25 m d'alçada, d'intens color blau, dissenyat pels arquitectes suïssos Jacques Herzog i Pierre de Meuron. A la dreta, la famosa torre d'Aigües de Barcelona (Agbar), de l'arquitecte Jean Nouvel. Aquest gratacel marca l'entrada al nou districte 22@.

66 De la torre Agbar a la zona Fòrum

L'Edifici Triangle i la torre Agbar, exemples destacats de la imatge de la Barcelona del segle XXI, són icones, amb molts altres edificis de nova construcció, de l'arquitectura contemporània més innovadora i global. Al punt zero de la nova Diagonal s'alça el triangle blau de l'Edifici Fòrum, dissenyat amb motiu del Fòrum Universal de les Cultures de 2004 pels arquitectes suïssos Herzog i De Meuron. La part superior de l'edifici, el qual s'aixeca entre la ciutat i el mar, adopta la forma d'un gran triangle equilàter paral·lel al terra, una elevació que permet el trànsit dels vianants just per sota, integrant així aquesta construcció en l'espai públic de la gran plaça on es troba. Les tres façanes, que fan 180 m de llargada per 25 d'alçada, destaquen pel seu color blau anyil intens.

L'espai del Fòrum inclou també el Centre de Convencions Internacional de Barcelona (CCIB); el parc dels Auditoris, un gran espai a l'aire lliure davant el mar, i l'espectacular placa fotovoltaica. Creada pels arquitectes José Antonio Martínez Lapeña i Elías Torres, està inclinada i suspesa sobre un bosc de columnes molt peculiars, i és tot un símbol del compromís de Barcelona envers la sostenibilitat i la preservació del medi ambient. També hi podem trobar el port Fòrum i la seva pasarel·la, i la zona de banys, on es pot assaborir el caràcter més genuí i mediterrani de la ciutat.

El perfil de Barcelona va incorporar l'any 2003 una nova silueta: la d'un enorme cilindre que sorgeix de la terra i apunta cap al cel, amb una superfície de làmines de vidre que recorden els colors de la Mediterrània. Fruit de la col·laboració entre l'Atelier Jean Nouvel i l'estudi b720 de Barcelona, va ser construït al costat de la plaça de les Glòries. La torre Agbar, amb 144 m d'alçada i seu de les oficines del Grup Agbar, domina la nova Barcelona. L'arquitecte francès Jean Nouvel va tenir en compte l'espai on es troba a l'hora de concebre-la, i per això recorda la muntanya de Montserrat o les formes de la veïna Sagrada Família. També va pensar en l'aprofitament de l'energia solar i l'aigua freàtica per reduir el consum energètic.

- **Edifici Triangle, Jacques Herzog i Pierre de Meuron**
- **Placa fotovoltaica, José Antonio Martínez Lapeña i Elías Torres**
- **Torre Agbar, Jean Nouvel**
- Centre de Convencions Internacional de Barcelona, Josep Lluís Mateo
- Edifici de Gas Natural, Enric Miralles i Benedetta Tagliabue
- Estació de la Sagrera, Frank Gehry
- Zona de banys, Beth Galí
- Pasarel·la Port, Mamen Domingo i Ernest Ferré
- Umbracle, Bet Capdeferro
- Hotel Hesperia Tower, Richard Rogers
- Hotel Habitat, Dominique Perrault
- Hotel Vela Port, Ricard Bofill
- Restaurant i Hotel Les Cols (Olot), Rafael Aranda, Carme Pigem i Ramon Vilalta
- Arquitectura icònica
- Arquitectura contemporània de Barcelona
- Arquitectura de la Barcelona del Fòrum
- Arquitectura global

Placa solar i Hotel Vela
La placa fotovoltaica del Fòrum, dels arquitectes José Antonio Martínez Lapeña i Elías Torres (a sota), simbolitza l'esforç i el compromís per potenciar l'ús de les energies renovables. A la dreta, el nou Hotel Vela de Barcelona, dissenyat per l'arquitecte Ricard Bofill i que ha esdevingut un dels llocs de moda per prendre una copa.

Arquitectura contemporània a Barcelona

La Barcelona del segle XXI destaca per la seva arquitectura icònica i global, palesa a espais com el CCIB, al projecte de l'estació de la Sagrera, a edificis singulars –com els hotels Hesperia Tower (Richard Rogers), Habitat (Dominique Perrault), Vela Port (Ricard Bofill), Omm (Capella García) o Suites Avenue (Toyo Ito)– o la nova seu de Gas Natural.

Obra de l'arquitecte Josep Lluís Mateo, el Centre de Convencions Internacionals de Barcelona (CCIB), un dels més grans del sud d'Europa, està integrat a la nova façana marítima del litoral barceloní i té una capacitat total per a 15.000 persones. Molt lluminós i obert al mar i al seu entorn, està connectat per un passeig subterrani amb l'Edifici Fòrum, on hi ha un auditori de 3.200 places.

La seu de Gas Natural, dissenyada pels arquitectes Enric Miralles i Benedetta Tagliabue i recoberta de vidre, s'integra a l'horitzó de la Barceloneta. La seva torre, de 85 m d'alçada, i el seu apendix horitzontal, amb les mateixes dimensions, formen un conjunt de volums diferents recoberts d'una mateixa pell, l'aspecte de la qual canvia a cada moment segons la llum, les condicions atmosfèriques o la posició de l'observador.

La futura estació de la Sagrera, que esdevindrà una de les més importants de Catalunya, transformarà el seu entorn i es convertirà en un punt central de la ciutat. La icona d'aquest projecte és el gratacels del prestigiós arquitecte Frank O. Gehry, autor del Museu Guggenheim de Bilbao. La torre, amb 145 m d'alçada, tindrà diferents nivells gràcies a un joc de façanes de vidre o alumini, segons els casos, i ha estat concebuda perquè sigui exemplar quant a l'aspecte mediambiental.

Urbanisme contemporània
A sota, l'edifici de Gas Natural, que Enric Miralles va dissenyar perquè s'adaptés als nous edificis de la Barceloneta. A la dreta, l'aeroport de Lleida-Alguaire, una de les grans obres de l'enginyeria civil contemporània a Catalunya; la façana amb colors verds, grocs i ocres s'integra en el paisatge de la plana de Lleida.

Arquitectura global

Les construccions dutes a terme per arquitectes catalans a la primera dècada del segle XXI són la millor prova que l'arquitectura catalana s'inscriu naturalment en el llinatge de la seva millor tradició, al temps que assoleix un lloc capdavanter a l'àmbit internacional. Barcelona ha esdevingut una de les capitals mundials de l'arquitectura global i, a la ciutat, té una especial importància el districte 22@, que és el resultat de la redefinició de l'espai urbà. El districte acull nous edificis capaços de barrejar estils i estètiques diverses, que busquen noves complicitats i millores en l'espai urbà, però sense apropiar-se'l.

Dins el Pla 22@ cal destacar la transformació urbanística i econòmica de les àrees industrials del Poblenou, amb l'edifici d'oficines Mediapro, de Carlos Ferrater, Patrick Genard i Xavier Martí; l'Edifici Universitat Pompeu Fabra-UPF, de Josep Benedito i Ramon Valls; la Subcentral Elèctrica, de Víctor Rahola i Jorge Vidal; l'edifici d'oficines Indra, de Fermín Vázquez-b720 Arquitectos, així com el d'oficines MediaTIC, Barcelona; (de Cloud 9, d'Enric Ruiz-Geli); el Museu Can Framis, fundació Vila Casas, del despatx BAAS de Jordi Badia, o l'edifici de Gaes, de l'estudi Mizien, d'Iván Bercedo i Jorge Mestre.

L'urbanisme català fora de Barcelona també té obres de gran qualitat, com ara l'Abocador Vall d'en Joan, al Garraf; la urbanització de la plaça d'Europa, els edificis d'oficines i l'estació dels FGC de l'Hospitalet de Llobregat; el Restaurant i Hotel Les Cols (Olot), de RCR Arquitectes, i l'aeroport de Lleida-Alguaire, de b720 Arquitectos.

Colles sardanistes
Imatge d'una ballada de sardanes, on els membres de la colla porten els vestits tradicionals.
A l'esquerre, la tenora, un instrument típicament català i l'ànima de la cobla.

67 La sardana i la tenora

La sardana, dansa popular catalana, i és el ball nacional de Catalunya. Es balla en cercle al ritme de la música d'una cobla. El nom pot fer referència tant al ball com a la música.

Un nombre indeterminat de balladors formen un cercle agafant-se de les mans i mirant al centre, ballant en rotllana cap a dreta i esquerra amb un tempo estable, amb un aire sovint lent i concentrat. Els components han de ser preferiblement parelles formades per home i dona, però només cal un mínim de dues persones agafades de les mans per considerar que s'ha creat una sardana.

La sardana és una dansa popular que permet a qualsevol persona afegir-se individualment o en parella a la rotllana en qualsevol moment del ball (tret que es tracti d'un concurs o una exhibició). Es compon d'una determinada successió de compassos, en què cada un és un punt o pas que cal fer. Els passos s'agrupen en tirades de dos tipus: curts i llargs. Una sardana consta generalment de 10 tirades. El ball és més complicat del que sembla. Els balladors han de comptar el nombre de passos, així com identificar els canvis de ritme, de volum i d'altres motius musicals per interpretar-ho correctament amb els passos, amb recursos com el salt, passos de moviment més ampli, etc.

De totes les danses populars i tradicionals que es ballen a Catalunya, la sardana és la que ha aconseguit tenir més difusió. Encara avui, tot i que les músiques i balls moderns i les actituds socials dominants deixen de banda les activitats lúdiques de caràcter tradicional, té un nombre important de seguidors que la practiquen. A les festes populars és un element que apareix sovint. Hi ha indrets, com moltes viles de la Catalunya Nord, que gairebé cada diumenge tenen sardanes. Als dies festius de la canícula, la dansa que agermana és alguna cosa més que un ball, és una gran abraçada col·lectiva. La sardana es balla sobretot a la Catalunya Vella, des de la Catalunya Nord fins a Barcelona. A les comarques del sud i de l'est s'hi han desenvolupat altres balls tradicionals. Per ser considerada símbol nacional, va ser temporalment prohibida durant la dictadura de Franco.

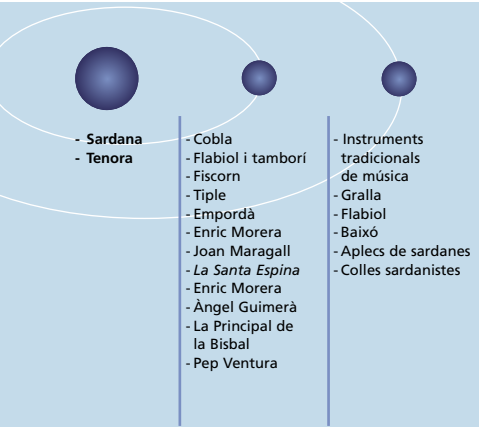

Tradició catalana
A dalt, detall d'un músic tocant el flabiol. *El monument a la cobla*, a la dreta, és una obra en bronze que representa una cobla sardanista.

Els mestres de la sardana

La música de la sardana, que forma part del que genèricament es coneix per música de cobla, té quasi sempre compàs binari, de 2/4 o 6/8, i pot ser escoltada en forma de concert. Algunes composicions hi afegeixen un acompanyament coral. Hi ha més de 25.000 partitures per sardana, però només les versions instrumentals són usades per ballar.

Compositors de l'anomenada «edat d'or» de la sardana van fer que la cobla i la seva música fos coneguda i admirada arreu. D'aquests compositors cal esmentar Juli Garreta, Josep Serra, Enric Morera i els directors d'orquestra Eduard Toldrà i Vicenç Bou. Després de la guerra es va viure una segona etapa daurada en què destaquen compositors com Agustí Borgunyó, Conrad Saló o Manel Oltra, que juntament amb altres autors més populars han mantingut viu el món de la sardana i la cobla.

Però per sobre de tots hi ha Joaquim Serra i Corominas (1907-1957), gran mestre que va revolucionar la manera de compondre i entendre la música per a cobla, i que d'alguna manera ha marcat tots els compositors de la seva època i posteriors. Serra va ser el primer compositor que va escriure música simfònica específicament per a cobla, amb una obra mestra de joventut: *Impressions Camperoles* (1927). El Memorial Joaquim Serra 2009 va estrenar dues obres per a cobla escrites per Kevin Kaska, un dels joves talents de la música nord-americana, i Louis Stewart, acreditat pianista i compositor, que van acceptar la proposta dels organitzadors de l'Agrupació Cultural Folklòrica Barcelona i Músics per la Cobla de crear noves composicions per a la característica formació instrumental catalana.

Dansa i música
Les colles sardanistes, sovint formades per gent jove, ballen al ritme de la cobla. Per la seva banda, la jota (a la dreta) és molt present amb una gran vitalitat a força localitats del Montsià, el Baix Ebre i la Ribera d'Ebre.

De cobles i aplecs

La música de la sardana l'interpreta una cobla, que en general consta de 12 instruments tocats per 11 músics. Quatre d'aquests (2 tenores, 2 tibles, 1 flabiol i 1 tamborí) són instruments típicament catalans; els altres quatre són convencionals (contrabaix, trompeta [2], trombó i fiscorn [2]). De fet, la cobla és una formació musical de llarga tradició, dedicada a interpretar balls i danses de tot tipus, però especialment la sardana. La sonoritat de la cobla és molt peculiar, forta, brillant i mordaç, adequada per tocar en espais oberts, a l'aire lliure, per convidar la gent a ballar: és el so més propi i genuí de la música tradicional catalana.

La Principal de la Bisbal és una cobla de sardanes fundada el 1888 pels membres de la Cobla Vella de la població de la Bisbal d'Empordà. L'any 1932 va ser escollida la cobla oficial de la Generalitat de Catalunya, títol que li va ser restituït el 1978 pel president Josep Tarradellas. El naixement de La Principal de la Bisbal coincideix amb l'època en què la sardana va començar a expandir-se per Catalunya, 13 anys després de la mort de Pep Ventura. També la Cobla Sant Jordi és una cobla barcelonina fundada el 1983 que ha conreat tots els àmbits del repertori: programa obres conegudes, obres oblidades i música de nova creació. Va comptar amb l'assessorament del compositor Manuel Oltra en qualitat de conseller artístic. La cobla La Principal d'Amsterdam va ser fundada el 1987 per un grup de músics professionals neerlandesos. Aquesta cobla és l'única que existeix fora de Catalunya. A més del repertori habitual de sardanes, aquesta formació també interpreta altres tipus de música per a cobla, entre els quals destaquen noves composicions de compositors neerlandesos contemporanis com ara Chiel Meijering, Huba de Graaff, Roderik de Man i Michiel Braam.

L'Aplec Internacional de la Sardana i Mostra de Grups Folklòrics és una manifestació itinerant que pretén donar a conèixer arreu d'Europa la vitalitat i la riquesa del folklore català. El primer aplec es va celebrar el 1988 a Amsterdam i des d'aleshores cada mes d'agost s'organitza en una ciutat diferent: Alguer (2000), Lisboa (2002), Manchester (2003), Graz (2004), Haarlem (2005), Malmö (2006), Frankfurt (2007, coincidint amb la participació de la cultura catalana com a convidada d'honor a la Fira del Llibre), Tallinn (2008) i Luxemburg (2009). Durant els dos dies que dura l'Aplec s'hi fan actuacions de bastoners, castellers, cavallets, diables, dracs, esbarts i gegants, i sobretot, de música tradicional, començant per les sardanes i la música de cobla.

L'Orfeó Català
Senyera de l'Orfeó Català, el símbol més emblemàtic de la institució. Fou dissenyada per l'arquitecte Antoni M. Gallissà i brodada per la junta de dames i les cantaires.

68 *El cant de la senyera*

El cant de la senyera és una composició per a cor mixt amb música del mestre Lluís Millet, partint d'un poema de Joan Maragall, compost expressament com a himne de l'Orfeó Català. Es va estrenar a Montserrat l'any 1896 en la cerimònia de benedicció de la senyera. Va estar prohibit pel règim franquista de 1939 a 1960, i va actuar de facto com a himne, entrant en competència amb *Els segadors*, quan aquest últim encara no havia estat oficialitzat.

L'Orfeó Català és un cor vocacional que Lluís Millet i Amadeu Vives van fundar el 1891. Va ser una societat coral capdavantera dins el panorama musical català, va arribar a ser un referent cultural del segle XX pel foment de la música catalana i va divulgar les grans obres del repertori coral universal.

L'Orfeó Català interpreta peces de temàtica popular catalana que han passat a la història del cant coral i popular del poble, les lletres de les quals són a bastament conegudes. *El cant de la senyera* i la senyera d'Antoni Gallissà del Palau de la Música són dues icones catalanes representatives de la coral de l'Orfeó Català i de la institució del Palau en si, per la seva estreta i especial vinculació entre la música i el sentiment patriòtic.

El cant de la senyera ha esdevingut un símbol en contra de la repressió del catalanisme arran dels fets del Palau de la Música, que es van produir el 19 de maig de 1960 durant l'homenatge del centenari del naixement del poeta català Joan Maragall amb presència de ministres de Franco. L'homenatge va tenir sobretot un ressò cívic, a causa dels aldarulls produïts arran de la prohibició governativa d'interpretar *El cant de la senyera*, inicialment previst al programa. Aquest dia l'Orfeó no va interpretar *El cant de la senyera*, però una part del públic sí. Entre els diversos detinguts hi havia el futur president de la Generalitat de Catalunya, Jordi Pujol, que tot i no ser al Palau era un dels organitzadors de la protesta, i que va ser sotmès a un consell de guerra i va anar a la presó.

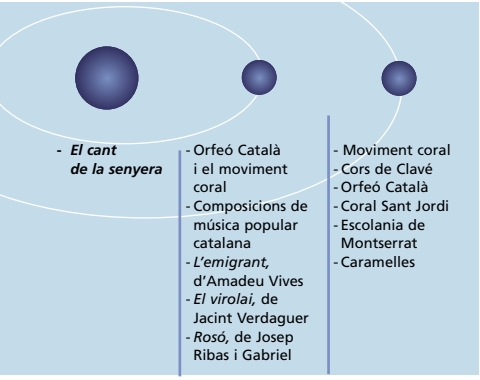

Moviment coral
A l'esquerra, detall del mosaic de la façana del Palau de la Música, la seu de l'Orfeó Català.
A la pàgina de la dreta, l'Escolania de Montserrat interpreta *La salve montserrantina*.

Poesia, música i art

Joan Maragall, conegut popularment com a poeta, és també autor d'assaigs d'interès ideològic, cultural i polític, i de traduccions. La seva producció poètica compta amb poemes tan difosos com *Cant espiritual, El cant de la senyera, La vaca cega, La sardana, Oda a Espanya* i *El comte Arnau*. Destaquen les seves traduccions de Goethe, Novalis, Píndar, Homer i Nietzsche. Arran de la crisi de la Setmana Tràgica (1909), i gairebé sol entre els intel·lectuals, va reaccionar amb els articles «Ah, Barcelona...», «La ciutat del perdó» i «L'església cremada», insistint en la part de responsabilitat que pertocava a la burgesia catalana. Proclamat Mestre en Gai Saber (1904), va ser membre fundador de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans.

Josep Rodoreda i Santigós, músic i compositor català, va ser el guanyador del concurs musical que es va celebrar amb l'objectiu de posar música al *Virolai* que havia escrit Jacint Verdaguer. El seu *Virolai de la Mare de Déu de Montserrat* es va fer molt conegut. Val a dir que el gènere musical del virolai és un himne a la Mare de Déu de Montserrat que s'ha convertit en un símbol català patriòtic.

Amadeu Vives i Roig va ser un compositor i escriptor català conegut fonamentalment per la seva obra lírica, d'entre la qual cal destacar les sarsueles *Doña Francisquita* i *Bohemios*, considerades un dels grans exemples del gènere. Amb Lluís Millet (popularment conegut com el mestre Millet) van fundar l'any 1891 l'Orfeó Català. Vives va compondre també obres corals de gran difusió i repercussió popular, com *l'Emigrant* o *La balanguera.* Va viure entre Barcelona i Madrid, i en ambdues ciutats va gaudir d'una gran fama i veneració. Persona de gran cultura, va deixar diversos assaigs sobre temes d'estètica de la música.

Antoni Gallissà va ser una important figura del Modernisme i, a part de la senyera, que presideix l'actual escenari, va participar activament en altres elements decoratius del Palau: mobles, mosaics, esgrafiats, ceràmiques llises i volumètriques per a revestiments, lletres i banderes. Per la seva banda, la senyera de Gallissà és un símbol col·locat al mig de l'escenari del Palau, entre les muses, en un gest d'homenatge al seu amic i arquitecte Lluís Domènech i Montaner.

Cant coral i música popular

El moviment coral a Catalunya, tot i tenir l'Orfeó Català i la seva seu, el Palau de la Música Catalana, com a representats per antonomàsia, és un teixit molt actiu de xarxes populars i persones que s'uneixen per compartir aquesta passió per la música de manera més o menys professional.

N'hi ha de molts tipus: des de les caramelles, que es canten a cada poble per Pasqua de manera completament amateur i que barreja adults i nens, fins a l'Escolania de Montserrat, institució dedicada a la formació musical dels escolans, que interpreten la seva música en celebracions religioses i trobades de corals, o la Coral Sant Jordi, amb més de 60 anys d'experiència i encapçalada sempre per la figura d'un director professional, que amb més de 1.700 concerts ha tingut i continua tenint un paper molt important en la transmissió del repertori coral català pels pobles i les ciutats del país.

L'Orfeó Català i els Cors de Clavé estan inspirats en el moviment coral d'Anselm Clavé, que va proposar-se, d'acord amb la seva ideologia progressista i filantròpica, l'objectiu d'apropar la música i la cultura a la classe treballadora. La majoria dels qui treballaven a la indústria fabril del país no podien accedir a la cultura i la seva vida es reduïa a treballar moltes hores en condicions dures i sense oportunitat de gaudir d'activitats extralaborals de cap mena, ni oci, ni sanitat, ni educació. Per tant, el que Clavé estava introduint suposava tota una revolució social.

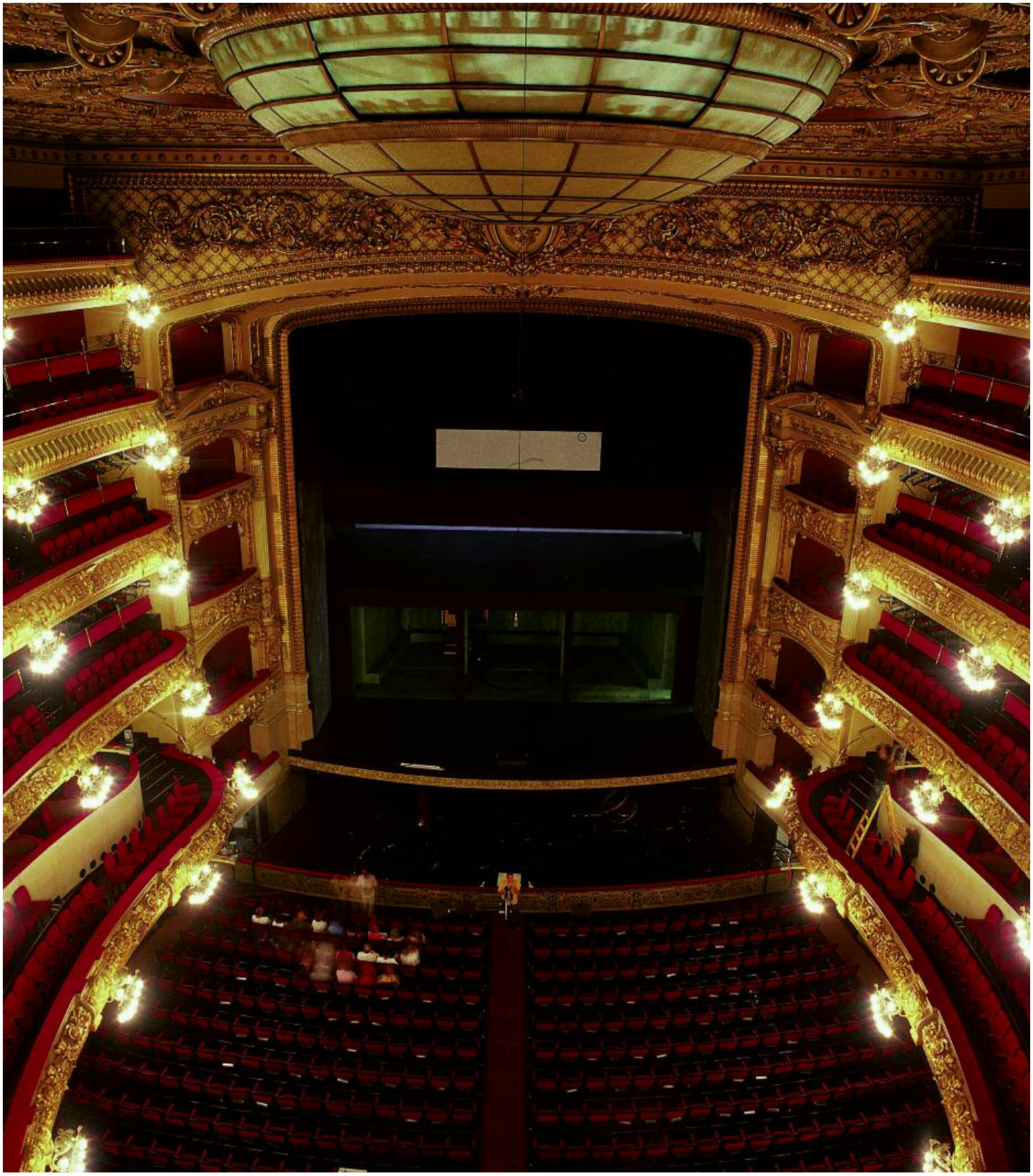

Escenari de luxe
Vista de l'escenari i el sostre del Gran Teatre del Liceu. Antigament, aquest edifici era un convent dels trinitaris descalços.

69 El Gran Teatre del Liceu

El 1847, al centre de Barcelona, es va inaugurar el Gran Teatre del Liceu. D'exterior sobri però amb una sala i escenaris magnífics, inspirats en els de l'Scala de Milà, d'enormes dimensions (encara és una de les sales amb més capacitat d'Europa) i amb una acústica perfecta, el Gran Teatre del Liceu es va convertir ben aviat en un dels grans espais de la lírica mundial. La iniciativa va sorgir de Manuel Gibert, i l'impulsor de la construcció de l'edifici de la Rambla va ser Joaquim de Gispert, un rendista, polític melòman entusiasta i emprenedor que va obtenir el suport financer de les aportacions de la burgesia fabril.

A finals del XIX, la convulsa història barcelonina va escollir el Gran Teatre del Liceu com a escenari de fets significatius: hi va haver diversos enfrontaments entre la platea, espai ocupat pels prohoms de la ciutat i l'alta burgesia, i els pisos alts de les graderies del teatre, ocupats per melòmans i joves estudiants amb pocs recursos. També va patir dos incendis que van estar a punt de destruir l'edifici, i, sobretot, l'atemptat anarquista que el 1893 va provocar una vintena de morts.

Al llarg del segle XX, el teatre va iniciar un lent procés de decadència, de debilitament econòmic i de pèrdua de suport privat, en un context en què les institucions públiques tenien cada cop més pes en les grans infraestructures culturals, fins que, finalment, el 1994, com si el mateix teatre volgués posar fi a un procés agònic, va patir un greu incendi que va destruir l'escenari i el pati de butaques i va ensorrar el sostre de la sala. La societat catalana, però, no va acceptar aquesta pèrdua i, amb una rapidesa notable, gràcies a un acord ampli entre les institucions i els antics propietaris i promotors del Teatre, el 1999 va tornar a estar en funcionament, ampliat, millorat i modernitzat.

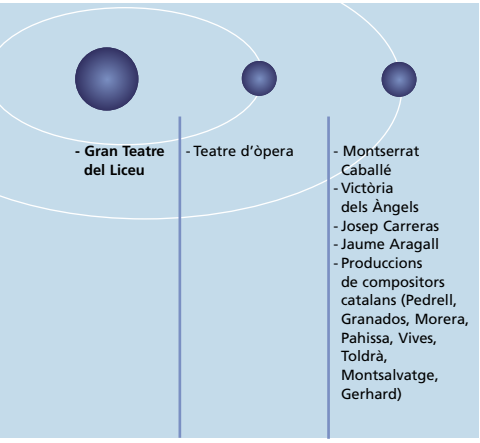

L'atemptat anarquista
Escena de pànic a la sortida del Gran Teatre del Liceu, la nit del 7 de novembre de 1893, per la bomba llançada per l'anarquista Santiago Salvador, que va causar la mort de 20 persones. Oli de Salvador Roses. Museu d'Història de la Ciutat de Barcelona.

Símbol musical i nacional

A l'escenari del Liceu van començar la seva carrera musical un llarg estol d'estrelles del *bel canto*, catalans universals com ara Montserrat Caballé, Victòria dels Àngels, Jaume Aragall i Josep Carreras. I hi han actuat grans figures universals, com ara Riccardo Stracciari, Renata Tebaldi, Joan Sutherland o Plácido Domingo.

L'afició wagneriana té molt de pes en la història del Liceu. En el període que va de l'estrena de *Lohengrin* (1883) a una famosa representació de *Parsifal* (1913), el públic preferia l'obra de Richard Wagner d'entre tots els compositors. El 1901 es va constituir l'Associació Wagneriana per estudiar l'obra del compositor alemany i divulgar-la en català. A partir de 1914 i fins a 1936, les representacions wagnerianes van créixer en quantitat i en qualitat, cantades en alemany per grans veus wagnerianes, amb escenografies adients, i dirigides pels millors directors internacionals d'òpera germànica.

Però la matèria primera que alimenta un teatre d'òpera són les obres dels compositors. Al Liceu, s'hi han interpretat obres de totes les èpoques i estils, des de les primeres òperes de Monteverdi fins a les d'autors contemporanis com Benjamin Britten o Karol Szymanowski. Un brillant estol de compositors catalans hi han estrenat les seves obres: des del nacionalisme musical i el romanticisme, que va de finals del segle fins a mitjan segle amb autors com Felip Pedrell, Enric Granados, Enric Morera, Jaume Pahissa, Amadeu Vives o Eduard Toldrà, fins a autors contemporanis com Xavier Montsalvatge i Robert Gerhard, o la música electrònica d'Hèctor Parra. Darrerament, les escenografies de Calixto Bieito han portat les produccions del Liceu arreu del món.

Sopranos catalanes
A dalt a l'esquerra, retrat de Victòria dels Àngels.
Al costat, Montserrat Caballé al Festival Internacional de Música Castell de Peralada.

Lohengrin
A la dreta, representació de l'òpera *Lohengrin*, composta per Richard Wagner, al Liceu.

El nou Liceu

Els responsables de la brillant restauració feta després de l'incendi de 1994 van ser l'equip d'arquitectes dirigit per Ignasi de Solà-Morales i el pintor Perejaume, responsable de les sorprenents i magnífiques pintures del sostre de la sala, que han connectat l'estètica decimonònica amb la modernitat més radical, o el teló dissenyat per Antoni Miró. El nou Teatre del Liceu s'ha convertit en un espai polivalent i dotat de les darreres tecnologies d'enregistrament de vídeo i àudio, com si fos un enorme estudi de so, i amb un gran escenari totalment tecnificat, cosa que ha fet possible la representació d'obres de gran complexitat escènica. Avui dia el Liceu torna a ser un dels grans espais mundials per a la música lírica, recolzat en una tradició sòlida i amb un futur que va més enllà de la sala en si.

Al centre de la Rambla de Barcelona, als números 61-65, sempre que hi ha representació, i molt especialment els dies de gala, es produeix una curiosa barreja de la riuada informal i bigarrada de la gent que passeja per la Rambla i els assistents al Liceu, amb elegants vestits d'etiqueta. El Liceu ha simbolitzat a Barcelona el poder de la nova burgesia i era l'escenari d'exhibició social de les elits, combinada amb el contrast entre l'entorn popular i sorollós i una institució d'història burgesa i alta cultura. Actualment, a més del teatre, hi ha una sala de concerts i serveis diversos. També cal citar, i visitar, alguns dels magnífics espais interiors del colisseu, com l'espectacular Saló dels Miralls.

La tradició operística a Catalunya té a Sabadell un altre exponent important: els Amics de l'Òpera de Sabadell, una institució que va néixer el 1982 i des d'aleshores ha anat creixent en importància i prestigi, aconseguint representar òperes amb regularitat durant aquests gairebé 30 anys. Va ser impulsada per particulars i melòmans de la ciutat i té la seu al Teatre La Faràndula, tot i que ha promogut representacions d'òpera arreu de Catalunya.

70 Pau Casals

Tribut a Pau Casals
Monument dedicat al músic català a l'avinguda Pau Casals de Barcelona.

Pau Casals és un dels músics catalans més universals i un referent tant pel seu virtuosisme com pel seu compromís ètic. Va néixer el 1876 al Vendrell, a la comarca del Baix Penedès. De la seva terra nadiua val a dir que avui dia es pot fer una ruta turística cultural molt interessant de la seva casa, el Museu Pau Casals i, fins i tot, la tomba i escultures en el seu honor. La visita inclou també acudir a un concert a l'Auditori Pau Casals, dedicat també al compositor.

Violoncel·lista genial, renovador de la tècnica i amb una expressivitat única, se'l considera un dels intèrprets de violoncel més importants del segle XX. Entre finals del segle XIX i inicis del XX va actuar com a solista i membre de diversos grups musicals i va obtenir nombrosos reconeixements i distincions internacionals. La seva trajectòria artística professional s'inicia ben aviat, el 1896. Des d'aquesta data fins al 1939, Pau Casals va oferir un gran nombre de concerts, com a solista i com a membre del quartet de corda Crickboom, i es va convertir en una figura reconeguda a escala mundial. Va promoure diverses iniciatives entorn de la música, com l'Orquestra Pau Casals o l'Associació Obrera de Concerts, pensada per difondre la música entre els treballadors. Va dirigir diverses orquestres i va ser professor a escoles de música europees i americanes.

El 13 de novembre de 1961 va ser convidat personalment pel president dels Estats Units, John Fitzgerald Kennedy, a interpretar un concert a la Casa Blanca. El president nord-americà va dir, en sentir el mestre, que el «feia sentir humil», aclaparat per la grandesa senzilla del que acabava d'escoltar.

Va ser un excepcional intèrpret de l'obra per a violoncel de Bach, particularment de les *Suites per a violoncel*. A més d'interpretar i dirigir, va compondre i arranjar diverses obres, entre les quals destaquen d'*El pessebre* i l'*Himne de les Nacions Unides*, i la seva coneguda adaptació del *Cant dels ocells*.

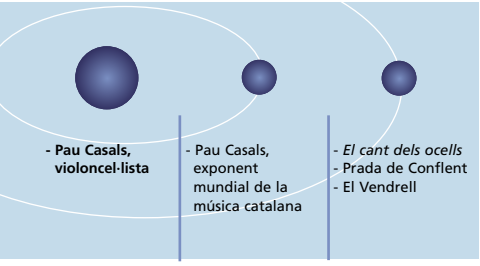

Un músic excepcional
Pau Casals, que destacà per la seva expressivitat com a intèrpret de violoncel, és un dels noms més importants de la història de la música del segle XX.

Un geni proper a la realitat

Pau Casals és conegut tant per la seva faceta de músic com de defensor dels drets de l'home. El 1917 va anunciar la seva decisió de no tornar a tocar a Rússia després de la Revolució i la implantació del comunisme. Posteriorment estendria aquesta decisió a tots els països comunistes on no hi hagués democràcia. El 1933 va refusar una invitació per actuar a Alemanya per la pujada al poder d'Adolf Hitler. I va manifestar la seva intenció de no tocar en aquest país fins que no hi hagués un canvi de règim, malgrat que els nazis el van amenaçar de cremar-li les mans.

La Guerra Civil a Espanya el va obligar a exiliar-se i, en ser derrotada la República i pujar al poder el dictador Franco, va decidir quedar-se a Prada de Conflent, a la part catalana del sud de França, amb l'objectiu d'ajudar els refugiats que fugien del conflicte.

A Prada hi va residir durant uns anys, i a la ciutat s'organitza cada estiu un Festival Internacional de Música amb el seu nom. El talentós músic va silenciar la seva música com a protesta per la guerra i la submissió al feixisme que va patir Catalunya des d'aquell moment. Va mantenir el seu silenci fins el 1950, any en què va reprendre la interpretació, tot i que gairebé sempre en iniciatives que anaven més enllà del fet musical i promovien i estenien els valors pels quals ell sempre va lluitar.

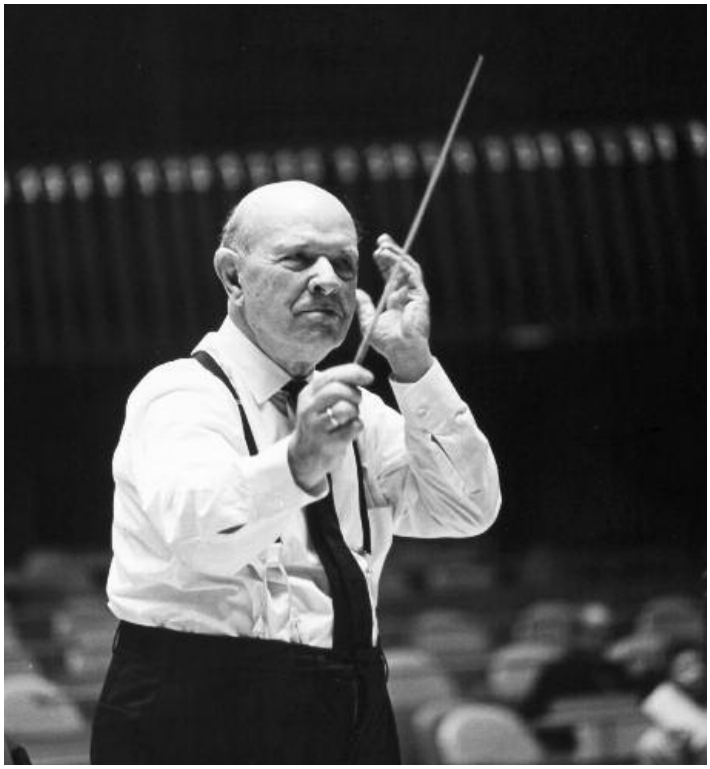

Casals al Vendrell
A sota, la Casa-Museu Pau Casals al Vendrell (Tarragona). Casals va destacar com a intèrpret, però també va ser un important compositor i director d'orquestra.

«A més, sóc català»

El 24 de octubre de 1971, amb 95 anys, va ser convidat a fer un concert a les Nacions Unides. Hi va interpretar l'himne que la institució li havia encarregat compondre. Casals va fer un discurs profundament sentit en favor de la pau, la llibertat, la democràcia i Catalunya que va emocionar els presents, i va acabar amb una interpretació vibrant de l'obra musical amb què més se l'identifica: *El cant dels ocells*, una cançó de Nadal popular catalana que ell va musicar per a violoncel. L'adaptació que va fer Casals d'aquesta cançó va ser tan cèlebre i amb tanta anomenada que es va convertir en un himne mundial per a la pau. Pau Casals va començar el seu parlament amb veu feble i commoguda, adreçant-se al món amb aquestes paraules: «Aquest és l'honor més gran que he rebut a la meva vida. La pau ha estat sempre la meva més gran preocupació. Ja en la meva infantesa vaig aprendre a estimar-la. La meva mare –una dona excepcional, genial–, quan jo era noi, ja em parlava de la pau, perquè en aquells temps també hi havia moltes guerres. A més, sóc català».

Un home gran, de prestigi universal, que es veia obligat a viure a l'exili perquè el seu país havia caigut sota les urpes d'una dictadura a través de la violència, s'adreçava als dirigents de tots els països del món fent un al·legat emocionat a favor de la pau, que havia estat la seva aposta permanent durant tota la vida. Aquesta actitud valenta i coherent va col·locar el seu nom entre la llista de candidats al Nobel. També va parlar de la democràcia i els valors de convivència i tolerància, i del país que havia abandonat feia més de 30 anys, que enyorava i pel qual patia. La humanitat i l'excel·lència artística que encara podia mostrar a una edat tan avançada van fer que els representants de tot el món que omplien la sala de l'ONU el 24 d'octubre de 1971 s'aixequessin emocionats i li dediquessin una gran i sentida ovació.

Pau Casals va parlar del seu país com ningú ho havia pogut fer en 30 anys de dictadura. I va parlar de democràcia, de pau, i de la música que neix del poble i uneix els homes. Paraules que encara avui emocionen i engrandeixen el concepte mateix d'humanitat, que ens fan veure i entendre que hi ha maneres dignes i generoses de viure i ser que són una esperança per a tots els éssers humans i per al nostre futur col·lectiu. Amb aquest acte, les seves paraules i la seva música, Pau Casals va entrar en l'espai emocional dels actes humans més sublims.

Grans intèrprets

Lluís Llach, Joan Manel Serrat i Quico Pi de la Serra, tots tres amb una llarga carrera musical, són alguns dels màxims exponents de la Nova Cançó catalana.

71 *Paraules d'amor*, *L'estaca* i *Diguem No* (la Nova Cançó)

Al començament dels anys 60 es van impulsar algunes de les iniciatives més importants de la cultura catalana sota el franquisme. La Nova Cançó va ser un moviment musical i artístic que es va articular com una plataforma cultural de lluita política contra el franquisme i, al mateix temps, era la imatge catalana del moviment folk internacional i de la cançó protesta. Raimon, l'artista més important de la Nova Cançó, va escriure la primera composició, *Al vent*, el 1959. Lluís Serrahima va publicar el mateix any a *Germinabit* l'article «Ens calen cançons d'ara», referencial per al col·lectiu de cantants Els Setze Jutges, les discogràfiques Edigsa i Concèntric, que van llançar Jordi Barre, Guillem d'Efak, Salvador Escamilla, Núria Feliu, etc., i altres pioners d'aquest moviment de cançó en català.

El terme *Nova Cançó* es va utilitzar per primer cop per anunciar *La poesia de la Nova Cançó,* l'actuació que van protagonitzar Miquel Porter i Josep Maria Espinàs, fundadors d'Els Setze Jutges, el 19 de desembre de 1961 al Centre d'Influència Catòlica Femenina (CICF) de Barcelona.

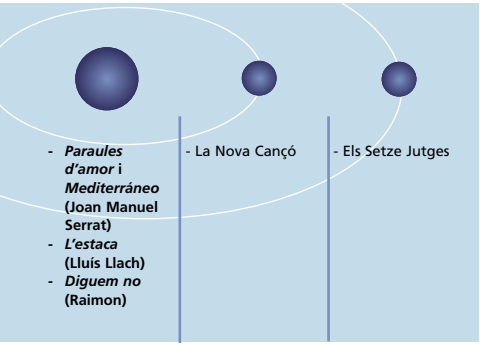

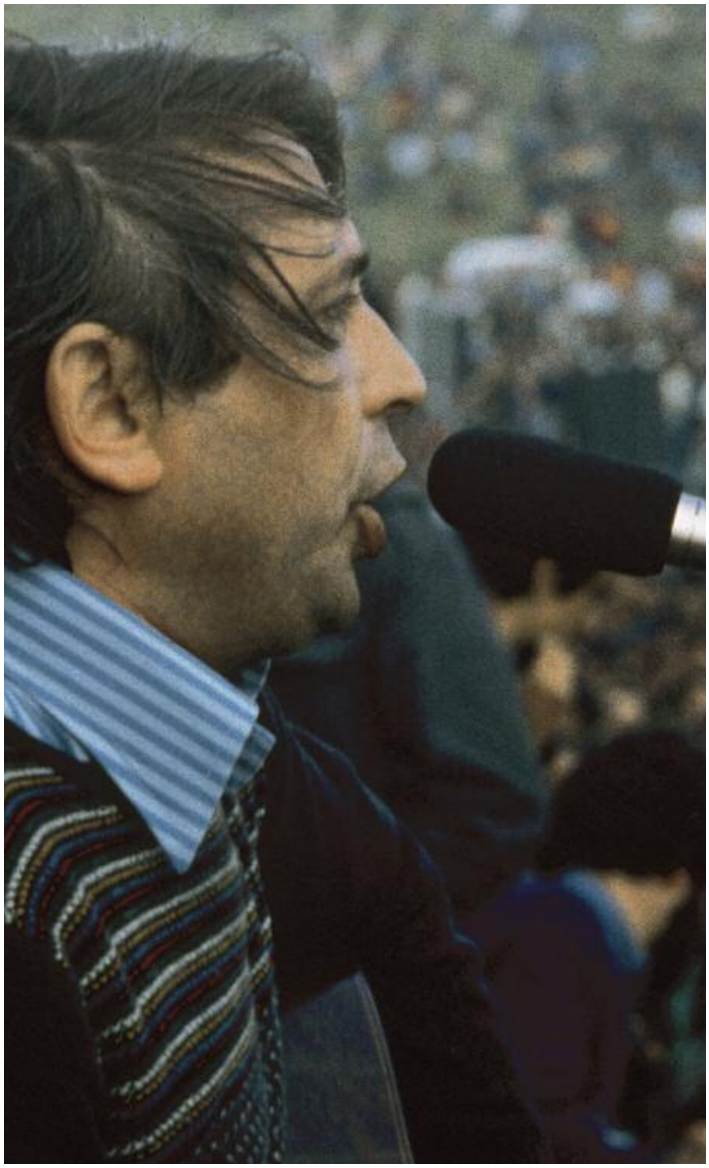

Al vent
Imatge del cantant i compositor Raimon en un recital a l'abril de 1977 (a l'esquerra). Raimon destacat per les seves cançons reinvidicatives i pel seu esforç per recuperar la poesia feta en català (a sota).

Portades que han fet història
Recull de portades emblemàtiques de la Nova Cançó, amb els discos de Joan Manuel Serrat, Raimon, Marina Rossell i l'himne d'"Els Segadors".

Els grans noms de la Nova Cançó

Raimon, Joan Manuel Serrat i Lluís Llach són els màxims exponents d'aquest moviment. Raimon Pelegero, nascut a Xàtiva, es va erigir en la figura més emblemàtica de la Nova Cançó, i en el principal símbol de la unitat lingüística i cultural de Catalunya; la seva cançó *Diguem no,* de títol contundent en contra la repressió de la dictadura, va suposar una fita de la cançó protesta. Els recitals de Raimon durant el final del franquisme van ser esdeveniments de masses on es concentraven tots els opositors al règim. Raimon va musicar poemes d'Ausiàs March i Espriu, entre d'altres.

Lluís Llach, empordanès, ha estat un cantautor amb una trajectòria exemplar de cançons que reivindiquen els drets catalans i universals. Algunes de les més conegudes són *L'estaca* –una cançó que incita a participar en la lluita i la cançó en català que s'ha projectat més al món– o *La gallineta* (un tema sobre una gallina que no vol pondre ous, que representa en realitat una crida als catalans a no deixar-se subjugar pel franquisme).

Joan Manuel Serrat, fill d'un barri menestral de Barcelona, és un altre important cantautor amb un to políticament menys compromès, però una veritable icona de la cançó en català que ha continuat una fructífera carrera bilingüe: els seus gran èxits de sempre, com ara *Paraules d'amor,* combinats amb la lírica de Machado i composicions més actuals.

La recuperació de la poesia catalana

Altres cantants i compositors van anar completant la nebulosa dels tres principals artistes del moviment: el mallorquí Guillem d'Efak; Joan Isaac, amb *A Margalida*; Maria del Mar Bonet, musicant poemes i amb temes tan explícits com el recordat i versionat *Què volen aquesta gent*, un tema que parla obertament de la repressió contra els estudiants; Rafel Subirachs, autor d'una de les versions antigues d'*Els segadors*, *Segueu arran,* i altres composicions populars.

Posteriorment, Jaume Arnella, Jordi Batiste, Xesco Boix, Ovidi Montllor, Pau Riba i Sisa van formar part del Grup de Folk, que va aportar un nou concepte d'espectacle en què la participació del públic era clau. i van introduir estils musicals nous i particulars. A partir d'aquí, la normalització del català com a llengua per a la música cantada moderna ja seria un fet; des d'aleshores, l'aparició de músics que usen el català per a la música no ha parat de créixer.

Tots aquests cantautors contribuiran al coneixement i la difusió de la poesia feta en català des de temps antics. Així, es van donar a conèixer a través de les cançons d'aquests autors poemes escrits en català del segle XIV i posteriors: com Àusiàs March, Roís de Corella, Jordi de Sant Jordi, Timoneda, i també més recents, com ara Salvador Espriu, Carles Riba, Pere Quart i Miquel Martí i Pol, o, en el cas de Serrat, poetes castellans com Machado o Miguel Hernández.

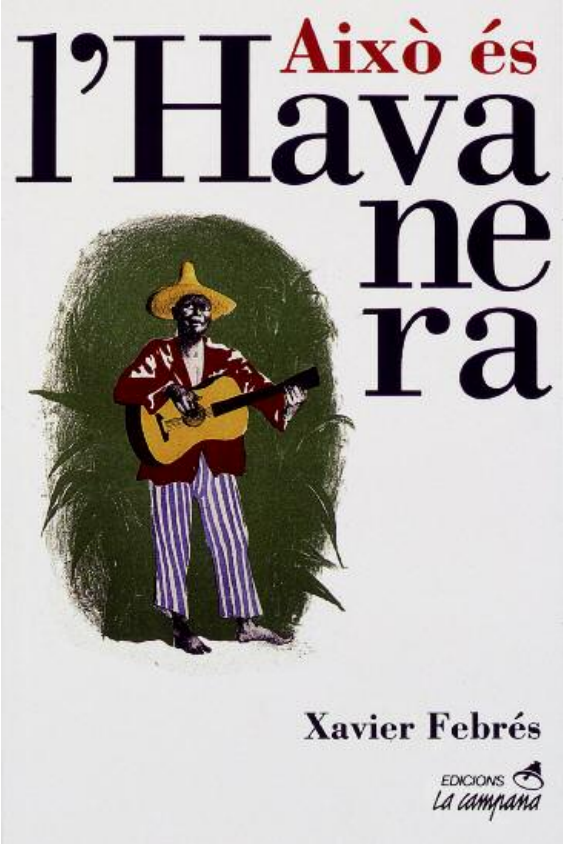

Havaneres

A dalt, cantada de les famoses havaneres a Calella de Palafrugell. A l'esquerra, portada del llibre *Això és l'havanera,* de Xavier Febrés.

72 *El meu avi*

El meu avi és l'havanera catalana més coneguda. L'autor és Josep Lluís Ortega Monasterio, natural de Guipúscoa i català d'adopció, qui també composà *Rosor*, una de les cançons tradicionals catalanes més populars. El 1965 va formar el grup Cavall Bernat i el 1968 va compondre aquesta emblemàtica peça, la lletra de la qual relata la història d'un vaixell de guerra. Aquest vaixell, anomenat el *Montserrat* però conegut popularment com el *Català,* estava tripulat per un grup de soldats catalans que fondejaven al port de Santiago de Cuba, on patien el bloqueig dels americans durant la guerra de Cuba. La història lloa els herois catalans, que van morir «al peu del canó», disposats a tot, i la peça ha fet fortuna pel seu caràcter reivindicatiu, ja que durant la seva tornada repeteix «Visca Catalunya i visca el Català!» (fent referència al vaixell, però adoptat per la gent com a himne popular identitari pel valor que tenen aquestes paraules en el moment de repressió en el qual apareixen).

Calella de Palafrugell té molta tradició d'havaneres i, curiosament, és l'indret de naixement dels famosos mariners d'*El meu avi*. És allà on es va celebrar la primera cantada oficial el 1967. També és el nucli on van aparèixer els dos eixos bàsics que van donar continuïtat a aquest estil musical a Catalunya.

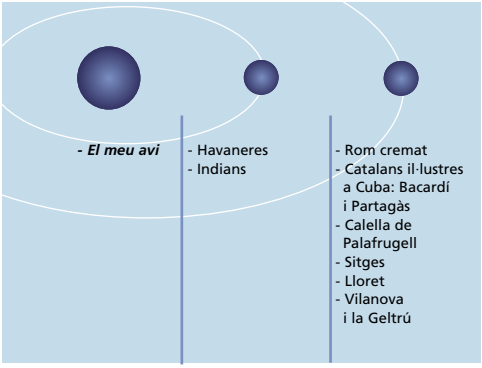

Les havaneres

La peça musical *El meu avi* forma part del gènere de l'havanera, típic de diversos llocs de la Península però especialment a Catalunya, on té representació a la zona d'Alacant, –sobretot a Torrevella, on se celebra un Certamen Nacional de l'Havanera– i a la costa litoral gironina, amb seu oficial a Calella de Palafrugell.

S'acostumava a cantar *a cappella*, però també es podia acompanyar d'instruments, generalment de tres cordes: és per això que la seva forma més coneguda ha esdevingut el tercet i per això era popularment cantada per un trio. Als anys 80 hi ha un *boom* de producció de discos d'havaneres i de formació de grups, que arriba al seu auge màxim el 1995 amb un total de 40.000 espectadors a la cantada de Palafrugell. Aquest estil musical troba les seves arrels a la *guaracha*, un tipus de música popular caribenya amb temàtica costumista que se situa originàriament a la Cuba de finals del segle XVIII. Aquest estil, juntament amb la contradansa, té una estructura octosil·làbica d'entonació cubana i ritme caribeny que arriba a terres catalanes per diverses vies: per una banda, a través del teatre de sarsuela hispanoamericà a mitjan segle XIX, d'una altra, a través dels indianos (catalans retornats de les Amèriques), i finalment, pel comerç, entre la costa gironina i el Carib, de suro i les caixes de peix, que els feia voltar per arreu adoptant influències i transmetent-les per via oral.

L'havanera té diverses funcions i una temàtica àmplia fàcil de recordar: en alguns llocs és un cant de treball (per als pescadors), però també és un cant de bressol i un cant d'amor. La seva funció més coneguda, però, és la de cançó de taverna. Els pescadors solien refugiar-se en aquests espais de comunitat durant les llargues nits de tempesta i, acompanyats per una beguda alcohòlica, cantaven i es feien companyia.

Indians i catalans a Cuba
A la dreta, la masia d'en Cabanyes, a Vilanova i la Geltrú, un bon exemple del llegat dels indians a Catalunya.

Trobades multitudinàries
Les havaneres congreguen molts seguidors. A l'esquerra, concert d'havaneres a la plaça de Prim, al barri del Poblenou de Barcelona.

Els festivals musicals acompanyats del rom cremat

Actualment la cantada d'havaneres és un acte indispensable en el programa de moltes festes majors de nombroses localitats catalanes. Els festivals d'havaneres estiuencs de Calella de Palafrugell, Sitges, Lloret o de Vilanova i la Geltrú són molt coneguts a Catalunya.

Els grups van vestits amb la indumentària marinera tradicional i durant l'actuació se serveix el típic cremat per a tots els assistents: una beguda consistent en rom, grans de cafè, sucre, pell de llimona i canyella cremats. El repertori és poc variat i àmpliament conegut per la població, que entona de manera unitària les lletres i els acords importats de Cuba.

El cremat (dit també rom cremat) però, és originari de la Costa Brava, si bé ha assolit una gran difusió arreu. Encara avui la marca de rom més famosa del món, exiliada de Cuba, porta un nom català: Bacardí, nom del creador, que va ser un empresari català que es va establir a Amèrica. També el sucre té un origen relacionat amb Catalunya, ja que els àrabs van dur la canyamel, el bonic nom valencià a Gandia; de «trepitjar» la canya, a més, ve el *trapiche* cubà... I, per si no fos prou, un dels grans havans, Partagàs, és també d'origen català (de la família Partagàs, que és d'Arenys, on es conserva la seva partida de naixement, redactada en català).

73 El *Mig amic,* de Peret

Peret
Fotografia de Pedro Pubill Calaf, més conegut com a Peret, a l'acte institucional de la Diada de 2009, on va interpretar la cançó *Mig amic*. El cantant de rumba catalana és famós per la seva manera de tocar la guitarra, anomenada «el ventilador».

Peret és un dels principals referents de la rumba catalana feta a casa nostra, un dels forjadors d'aquest estil musical relacionat amb el poble gitano. La cançó *Mig amic,* de Peret (pseudònim de Pere Pubill), explica la seva visió del seu pare, de llinatge gitano, que ven en un mercat i sap enredar la clientela a favor seu. És un retrat humorístic i sovint massa estereotipat del poble gitano català, que ensenya els seus fills a guanyar-se la vida enredant els paios com a mode de supervivència.
La rumba catalana és una forma musical popular d'arrel gitana que neix a Barcelona a mitjans dècada de 1940. Els gitanos catalans van entrar en contacte amb els combos tropicals que actuaven a les millors sales de festa de la Barcelona de la postguerra. És del contacte entre els ritmes afrocubans dels músics d'aquests combos i les guitarres dels gitanos catalans, sobretot en les festes posteriors als concerts, que sorgeix aquest gènere. Els gitanos catalans ho van sintetitzar en un nou estil de folklore urbà, exemplificat en les col·laboracions entre Peret i Carmen Amaya a la pel·lícula *Los Tarantos* (Rovira Beleta, 1962).
Les seves cases paternes són principalment els barris barcelonins de Gràcia i el Portal (al voltant del carrer de la Cera) amb assentaments gitanos centenaris, tot i que no es pot entendre aquest naixement sense mencionar els entroncaments familiars amb les comunitats d'Hostafrancs, Mataró o Lleida. Val a dir que a Lleida també es poden trobar ingredients primigenis de la rumba catalana, especialment amb la presència d'una genuïna forma de cantar, el «Garrotín».

Els pioners de la rumba catalana van inventar una manera peculiar de tocar la guitarra que va donar carta d'identitat al gènere: el ventilador, un patró rítmic que combina el rascat amb la percussió sobre la caixa de la guitarra. La rumba es presta a cançons curtes i ballables, amb introducció, estrofa, tornada, estrofa i final.

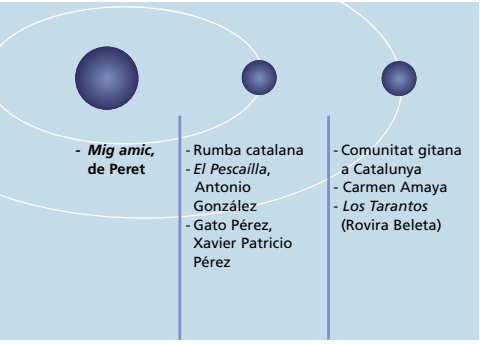

El Pescaílla
A la imatge de l'esquerra es pot veure Antonio González, el *Pescaílla*, amb la seva dona Lola Flores i la seva cunyada Carmen Flores. El Pescaílla està considerat un dels pares de la rumba catalana.

La rumba catalana

Algunes versions atribueixen la paternitat de la rumba catalana a un gitano flamenc del barri del Portal conegut com l'Orelles, que tocava la guitarra i cantava a les gresques del barri. Una innovació rítmica característica de les rumbes catalanes és la tècnica de la «guitarra ventilador», un estil que, a vegades acompanyat de palmes i percussió, prova de sintetitzar el complexe polirítmic de la música cubana. «No hi ha un sol ventilador, n'hi ha un per a cada cançó», argumenten els experts. La creació del ventilador és atribuïda a un altre gitano, el Toqui, que actuava a les bodes gitanes, tot i que d'altres versions asseguren que la va inventar Antonio González el Legañas, qui la va ensenyar al seu fill, Antonio González el Pescaílla. En qualsevol cas és força acceptat que la nissaga dels Pescaílla va impulsar amb molta força la rumba catalana a la dècada de 1950. Però Peret, el «rei de la rumba», és el creador i qui popularitza la rumba dinàmica que coneixem avui, i després de Peret apareixen tota una generació d'artistes com El Noi, Moncho, Los Amaya, el Gitano Português i Teresiya, Chacho, Chipén, Rumba 3, etc. És aquesta generació la que, als anys seixanta, pot viure de la popularitat de la rumba catalana, imprescindible a les festes de costa.

A finals dels anys 70 el músic Javier Patricio Pérez, Gato Pérez, descobreix la rumba catalana a les festes del barri de Gràcia. Barcelonès d'origen argentí, vinculat al rock progressiu, al jazz i a l'ona laietana, amb la rumba catalana descobreix una forma musical autòctona, popular i urbana que proporciona una base perfecta per a les seves lletres. Sense el Gato Pérez seria impossible entendre la segona explosió de la rumba catalana durant la dècada de 1980.

La gran expressió d'aquest resorgiment és l'èxit internacional dels Gipsy Kings, el nucli dels quals són els germans Reyes i els seus cosins, gitanos catalans afincats al sud de França. Aquest èxit va significar la internacionalització de la rumba catalana. L'herència dels Gipsy Kings la trobaríem en els gitanos dels barris de Sant Jaume de Perpinyà, el barri de Candola de Montpeller, els que toquen a les terrasses dels bars de Nimes i els de Santes Maries de la Camarga, que en general són de parla catalana barrejada amb girs provinents de l'occità, el francès i el caló. Finalment, el 1992, *l'Amics per sempre* de Los Manolos es convertirà en la banda sonora d'aquell esdeveniment.

Un dels aspectes més rellevants de la rumba catalana és la seva vitalitat actual, gràcies a la seva reivindicació conjuntament des d'òptiques més mestisses amb bandes com La Troba Kung-fú o Ojos de Brujo, o d'altres com Papawa, que aposten per una essència més tradicional. També es veu en l'activació de la societat civil amb organitzacions com Foment de la Rumba Catalana, Rumbacat o Sant Gaudenci, el portal d'internet Calarumba, el cicle Rumba Club (que ja ha obert experiències similars arreu del territori) i la progressiva col·laboració del món de la rumba amb el de la música tradicional a espais com el Centre Artesà Tradicionàrius del barri de Gràcia.

Diada de la rumba
Imatge de la primera edició de la Diada de la Rumba el 2009, amb presència dels principals exponents actuals i històrics del gènere, al Centre Artesà Tradicionàrius de Gràcia (Barcelona).

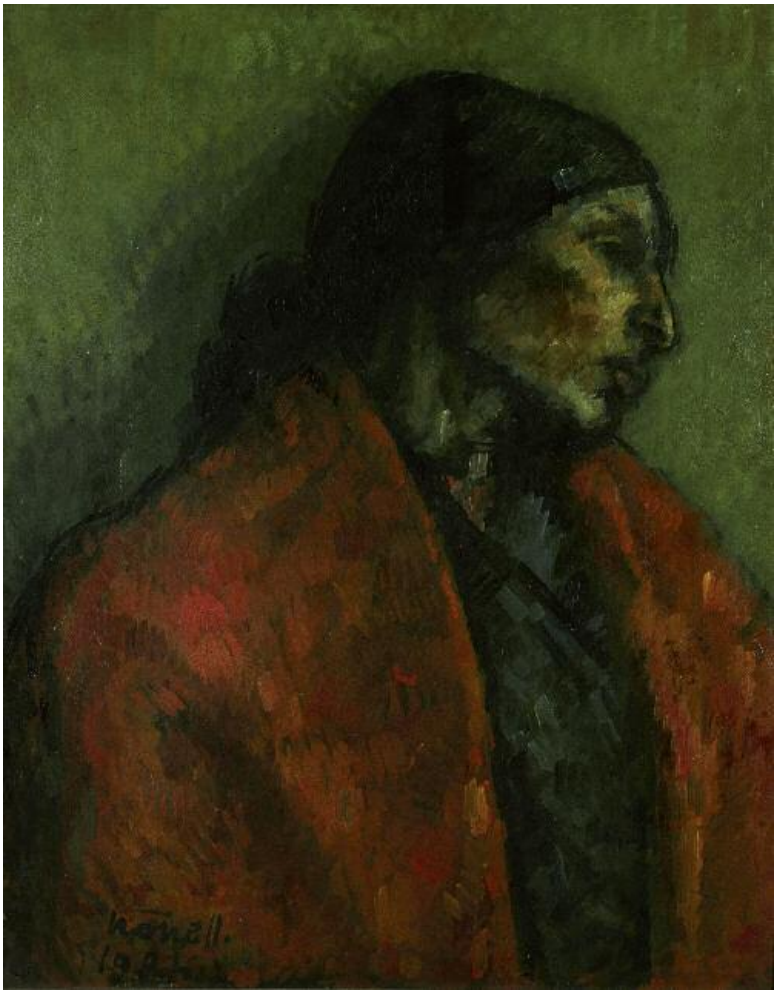

Gitanos al món de l'art
A la dreta, *La Paloma*, retrat d'una gitana del pintor Isidre Nonell. L'artista es va fixar, sobretot, en les classes més marginades de la societat del seu temps. MNAC - Museu Nacional d'Art de Catalunya (Barcelona).

Els gitanos de Gràcia

Darrere la vitalitat musical i festiva de la rumba catalana hi ha el poble gitano, tan arrelat al nostre país, amb importants comunitats a Barcelona, Lleida, Mataró, Figueres, Perpinyà... Els gitanos catalans són fills de migracions que es calcula que van entrar pels Pirineus a l'edat mitjana i van decidir quedar-se enlloc de continuar escampant-se per la Península. Algunes cròniques de l'època parlen d'unes comunitats gitanes que no parlen altra llengua que el seu caló i el català.
A mode d'exemple, a Gràcia –en aquells temps plena de camps i independent de Barcelona– fa dos segles hi van arribar quatre famílies d'ètnia gitana: els Batistes, els Malles, els Segalés i els Valentís. Actualment, un 80-85% dels gitanos de Gràcia són descendents d'aquestes quatre famílies. Peret es va deixar enlluernar pel cinema. De petit, ja veia pel·lícules d'Imperio Argentina, una de les artistes que admirava i de qui interpretava les cançons. El 1963 va representar un petit paper a la pel·lícula *Los Tarantos*, de Francisco Rovira-Beleta, on va coincidir amb la gran *bailaora* Carmen Amaya, el darrer film on va participar, perquè va morir el mateix any per una insuficiència renal. De fet, es conegueren primer perquè Peret era el director de càsting de la pel·lícula i, després, la va acompanyar a la guitarra en el film de Rovira-Beleta.

Pioneer

74 El Sónar

Música urbana
Imatge del Sónar de dia al pati del Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB). A sota, actuació de Marie Anne Hobbs al Sónar de Nit.

El Sónar és un festival de música avançada i art multimèdia que se celebra cada més de juny a Barcelona des de 1994 i que està considerat un dels més importants i influents d'Europa en el seu gènere. Val a dir que és un gran aparador mundial i de referència de la cultura digital i la creativitat.

El Festival de Música Avançada i Art Multimèdia o Sónar va ser iniciativa d'Advanced Music, empresa formada per Enric Palau, Ricard Robles i Sergio Caballero, el 1994. En la seva primera edició el Festival es va fer en el Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), que es convertí en seu estable de la programació diürna del certamen, al qual s'afegí posteriorment el Museu d'Art Contemporani de Barcelona (MACBA). En la segona edició la programació nocturna es desplaçà al Poble Espanyol. Des de llavors va augmentar el nombre de públic cada any i es va definir el model del que seria el Festival, així com es dividia en el Sónar Dia (CCCB i MACBA), el més experimental i avantguardista, i el Sónar Nit, el de música de discjòqueis i grups més coneguts.

Durant el 2002 es va veure com el Festival s'anava internacionalitzant cada cop més i, fins i tot, ofereix edicions en ciutats com Londres, Nova York, Buenos Aires, São Paulo, Seül, Frankfurt, Tòquio o Chicago (s'ha estrenat al setembre de 2010). L'any 2009 tingué lloc la primera edició de Sónar Kids, festival de caràcter lúdic i participatiu.

El festival és una combinació dels grans noms de l'escena electrònica mundial amb altres artistes emergents, tant pel que fa a música com a les noves tecnologies aplicades a l'art. També es poden destacar les diferents seccions del festival: SónarPro, SónarMàtica, SónarRàdio, SónarCinema… I esmentar la vinculació al Sónar de la Red Bull Music Academy, per exemple, fent que actuessin els alumnes més avançats i innovadors.

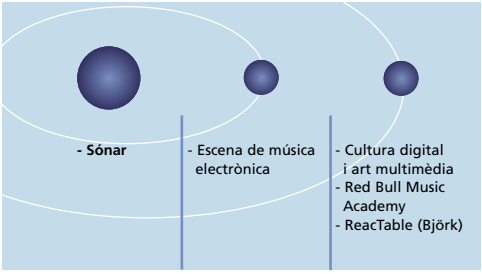

Cap al futur

Els impulsors del Sónar, que actualment organitza l'empresa Advanced Music SL, van ser Ricard Robles, Enric Palau i Sergi Caballero. Amb el nom oficial de Festival de Música Avançada i Art Multimèdia de Barcelona, els creadors del Sónar van voler crear una nova manera d'apropar-se a l'impacte de les noves tecnologies sobre l'art. Així, tot i ser un festival eminentment musical des de la primera edició, s'hi han pogut admirar les noves tendències en art multimèdia, vídeo i cinema, tant en exposicions com a través de cicles de conferències.

Al llarg dels anys de vida del festival han passat pels escenaris la pràctica totalitat de les figures internacionals que tenen algun tipus de relació amb la musica electrònica, algunes de les quals s'han reunit especialment per a l'ocasió. La programació del festival combina artistes i discjòqueis que figuren en els anals de la història de la música pop i electrònica amb noms com Kraftwerk, Devo, Roxy Music, Beastie Boys, Marc Almond o Pet Shop Boys i amb figures internacionals del moment des de 1994 (Laurent Garier, Orbital, The Chemical Brothers, Björk, Daft Punk, MIA, Goldfrapp). Amb aquests grups han compartit cartell els millors discjòqueis del moment, com Sven Väth, Laurent Garnier, Jeff Mills, Aphex Twin o Richie Hawtin. Precisament l'artista islandesa Björk ha estat la primera figura internacional a utilitzar la ReacTable, un instrument electrònic col·laboratiu creat a la Universitat Pompeu Fabra.

L'instrument actua com un sintetitzador, tot i que per manipular-lo s'han de moure diferents objectes per una superfície il·luminada, generant una experiència musical i visual al mateix temps.

Concerts a l'aire lliure
A més del festival del Sónar, a Barcelona s'organitzen diversos concerts de música electrònica. La platja de la Mar Bella, a l'esquerra, ha estat l'escenari d'alguns d'ells.

Música a tota hora
Quan el sol s'amaga, comença el Sónar de Nit (a la dreta), on les grans figures del festival continuen oferint els seus espectacles. A sota, el logotip del Sónar Chicago.

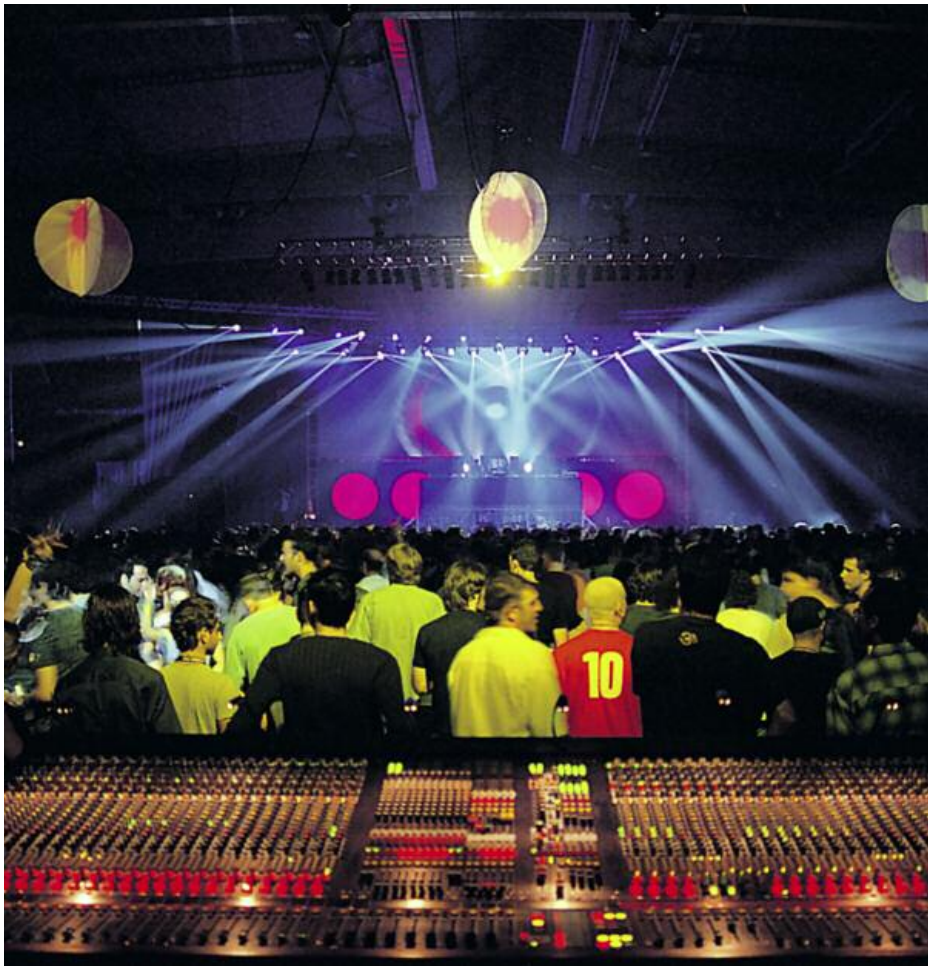

Un festival canviant

El Sónar es divideix en dos espais que, alhora, representen les dues cares del festival. Durant el dia, al Sónar de Dia, es duu a terme la part més cultural i de negoci del festival. Aquesta part del festival es fa als espais del CCCB (Centre de Cultura Contemporània de Barcelona) i al MACBA (Museu d'Art Contemporani de Barcelona). En aquests espais s'hi fan conferències, exposicions, activitats dirigides a professionals i una àmplia programació de concerts d'artistes emergents –i no tan emergents– de manera ininterrompuda en els quatre espais habilitats. Quan arriba la nit, s'inicia el Sónar de Nit i la música es trasllada a la Fira de Montjuïc 2, a l'Hospitalet. Allí, les grans figures del festival ofereixen els seus espectacles en tres espais distribuïts segons l'estil dels artistes.

L'any 2010, amb motiu del Xacobeo també s'ha celebrat una edició simultània del festival a la Corunya, si bé no és el primer cop que el festival surt a l'exterior. Així, des de l'any 2002, la marca Sónar ha participat en diferents esdeveniments relacionats amb la música electrònica arreu del món, des de Londres a Nova York, passant per Tòquio, São Paulo o Buenos Aires.

L'escena de la música electrònica al nostre país ha trobat el seu màxim exponent amb aquest Festival de Música Avançada i Art Multimèdia que és el Sónar. A través de la seva tasca difusora, el Sónar ha aconseguit canviar la imatge estereotipada de la música electrònica com quelcom marginat a un cert tipus d'oci nocturn. En aquest sentit, la iniciativa Sónar Kids, engegada en l'edició de 2009, vol ser una manera d'apropar les noves tecnologies i formes de creació a les generacions més joves, en molts casos fills de les primeres generacions d'assistents al festival. En definitiva, una manera d'integrar l'univers del festival dins una oferta completa d'oci familiar.

Surrealisme a la gran pantalla
Dos fragments de la famosa pel·lícula de Buñuel *Un chien andalou* que, segons afirmava el mateix director, és una barreja entre un somni seu i un de Dalí.

75 D'*Un chien andalou* a l'Escola de Barcelona

L'octubre de 1928, el cinema Studio 28 del parisenc barri de Montmartre, va acollir l'estrena d'un curtmetratge de 15 minuts ideat per dos antics alumnes de la Residencia de Estudiantes de Madrid: Luis Buñuel i Salvador Dalí. Cal dir que un altre geni que vivia en aquesta residència va ser el poeta i amic d'ells Federico García Lorca.

Seguidors i membres del grup surrealista format a París, els dos directors de la pel·lícula van seguir les directrius proposades per André Breton l'any 1924 en el seu *Manifest surrealista*. Per aquest motiu, el dia de l'estrena, a la qual va assistir l'elit cultural parisenca de la dècada de 1920, Breton i tot el grup surrealista van decidir que aquelles imatges plasmaven de manera extraordinària el que ell havia expressat anys enrere com a ideari artístic i vital. És a dir, expressaven la importància del somni per a la creació (Breton era un enfervorit seguidor de Freud).

Segons explica Buñuel al seu excel·lent llibre de memòries *Mi último suspiro*: «Esta película nació de la confluencia de dos sueños. Dalí me invitó a pasar unos días en su casa; al llegar a Figueras, yo le conté un sueño que había tenido poco antes, en el que una nube desflecada cortaba la luna y una cuchilla de afeitar hendía un ojo. Él, a su vez, me dijo que la noche anterior había visto en sueños una mano llena de hormigas. Y añadió: "¿Y si, partiendo de esto, hiciéramos una película?"».

En el mateix llibre, Buñuel explica que tot el guió el van fer seguint aquesta idea de no-cohesió entre les diferents escenes, que es remarquen amb els cartells que apareixen al llarg del film i que no segueixen cap tipus de coherència cronològica: *Érase una vez, ocho años después*, *Hacia las tres de la madrugada*, *En primavera.* Per tant, és una obra que trenca amb totes les lleis de la narrativa cinematogràfica que s'havien anat establint fins al moment. A més, tot i que en aquell moment ja es comptava amb la incorporació del sistema sonor en els films, Buñuel i Dalí van decidir no incorporar-lo a la pel·lícula, element que va servir per ressaltar la potència visual de les imatges a la pantalla.

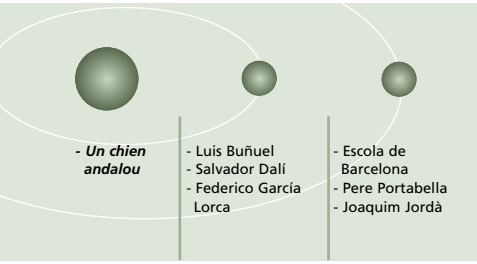

El món del cinema
A l'esquerra, Pere Portabella, un dels noms més destacats de l'Escola de Barcelona.
A la pàgina dreta, imatge de *Plácido*, un film del director Luis García Berlanga que transcorria a Castella, però està rodada a Manresa i Barcelona i el cartell de *Rec*, pel·lícula dirigida per Paco Plaza i Jaume Balagueró.

Del surrealisme a l'Escola de Barcelona

El cinema fet a Catalunya va tenir com a referent l'estil modern d'*Un chien andalou*. Així, la denominada «Escola de Barcelona» va ser un moviment cinematogràfic català que va néixer durant els anys 60 amb el mateix esperit de rebel·lió que van tenir el *free cinema* anglès, la Nouvelle Vague francesa o el Dogma 95, moviments que van intentar remoure la indústria imperant. La principal influència de l'Escola de Barcelona, per un tema de proximitat física, va ser la Nouvelle Vague. Els intel·lectuals catalans, assedegats de cinema europeu i eròtic lliurepensador, en un moment en què el país vivia en plena repressió franquista, viatjaven freqüentment a Perpinyà.

D'altra banda, l'Escola de Barcelona va tenir un referent directe a no imitar i al qual contraposar-se: el seu coetani cinema espanyol, el cinema mesetari, un cinema centralista que es feia des de Madrid, «caspós i anodí», tal com el definien des de l'entorn de l'Escola. S'ha de dir, però, que hi havia algunes excepcions, com el cinema que feien Juan Antonio Bardem, Luís García Berlanga o el que es va anomenar «nou cinema espanyol» amb Carlos Saura al capdavant. L'Escola de Barcelona es va posicionar com a revulsiu contra el tipus de cinema que imperava en una indústria de cinema folklòric políticament correcte.

Definida com la Gauche Divine, l'Escola de Barcelona va ser un terme usat des de la revista *Fotogramas* per aglutinar tots els realitzadors inquiets que es movien entre la burgesia de la capital catalana. El grup que l'aglutinava el van formar de manera més o menys conscient Vicente Aranda, Jacinto Esteva, Joaquím Jordà, Carlos Durán, José M.ª Nunes, Ricardo Bofill, Jorge Grau, Pere Portabella, Jaime Camino, Llorenç Soler, Gonzalo Suárez, Román Gubern i Juan Amorós. De tots ells, Portabella i Esteva van ser els principals productors, a través de Films-Contacte o Films 59.

Pere Portabella, amb la seva productora Films 59, va impulsar algunes de les produccions més emblemàtiques del cinema espanyol: *Los Golfos,* de Carlos Saura (1959); *El Cochecito* de Marco Ferreri (1960), i *Viridiana,* de Luis Buñuel (1961). També ha dirigit les seves pròpies creacions, com ara *Vampir-Cuadecuc* (1970) i *Umbracle* (1972), que són intervencions radicals a escala cinematogràfica i artística. Convidat el 2002 a la Documenta 11 de Kassel, el 2003 va rebre un homenatge del Centre George Pompidou de París. Filadèlfia, Baltimore, Chicago i Nova York exhibeixen les seves pel·lícules en cicles i exposicions.

La pel·lícula *Die Stille vor Bach (El silenci abans de Bach)* va ser seleccionada per la 64a Mostra Internacional d'Art Cinematogràfic de Venècia en la secció Orizzonti i es va estrenar en primícia als Estats Units la tardor de 2007 al MoMA de Nova York. Els seus quatre curtmetratges sobre Joan Miró durant els anys 70 formen part d'una exposició titulada «Miró: Tierra», organitzada pel Museu Thyssen-Bornemisza de Madrid. Al 2008, el cineasta català va rodar *Mudanza*, un homenatge a Federico García Lorca, estrenada a la Huerta de San Vicente, a la Casa-Museo de Federico García Lorca, a Granada.

De l'Escola de Barcelona cal destacar també Joaquim Jordà, que l'any 1952 va viatjar a París per entrar en l'entorn de la Cinemateca, on va conèixer François Truffaut (1932-1984) i André Bazin (1918-1958), crític de cinema i director de la revista *Cahiers du cinéma*; amb ells va adquirir la consciència política que destil·la tota la seva obra fílmica, com és el cas de *Mones com la Becky*. Un altre director amb consciència crítica és José Luis Guerín, autor d'*En construcción*, un film que narra el trasbals d'una sèrie de persones que viuen la transformació i rehabilitació del barri barceloní del Raval.

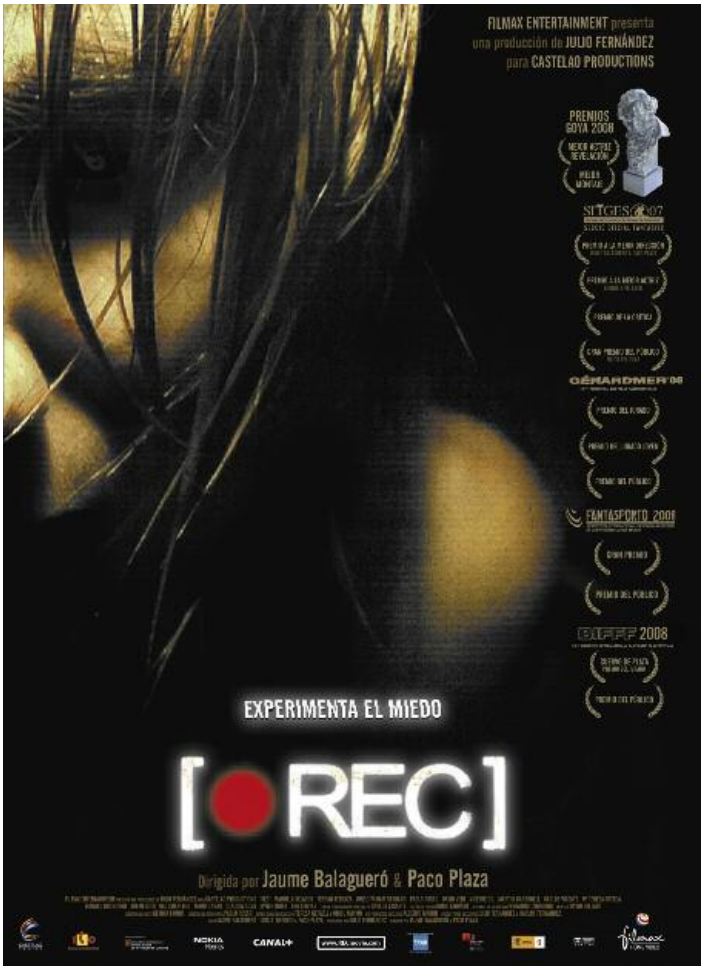

El nou cinema català

El cinema de Catalunya està format per noms com ara Francesc Bellmunt, Francesc Betriu, Ventura Pons, Bigas Luna, Vicente Aranda, Antonio Chavarrías, Antoni Verdaguer, Gonzalo Herralde, Rosa Vergés, Isabel Coixet, Judith Colell, Carles Benpar, Jesús Garay, etc. Aquests directors fan tot tipus de pel·lícules, tant comercials com experimentals. S'ha creat un nou cinema català, amb autèntica denominació d'origen, que s'exporta a tots els països i festivals del món amb títols i objectius diferents. Alguns dels noms més reconeguts són: José Luis Guerín, Marc Recha, Isaki Lacuesta, Jaume Balagueró, Albert Serra, José Antonio Bayona, Agustí Villaronga, Cesc Gay, Manuel Huerga o Joaquim Oristrell. Hi ha una generació de joves catalans que també estan innovant el panorama cinematogràfic. Han sorgit productores poderoses com Filmax o Mediaproque, que ha coproduït les dues darreres películes de Woody Allen, per exemple; de cinema de risc com Eddie Saeta o Kaplan; d'altres que cerquen la coproducció, com a sortida per fer un cinema digne, com Messidor o Massa d'Or, etc., només per citar-ne unes quantes. Els professionals estan més ben preparats –molts fan cinema fora de Catalunya– gràcies a les escoles de cinema, que han creat estils propis. Els actors i les actrius també surten de les nostres fronteres. La televisió ha deixat de ser una sortida de segona per convertir-se en un mitjà d'expressió de qualitat. S'ha creat un genuí cinema fantàstic, documental i d'animació.

SITGES

Festival Internacional de Cinema Fantàstic de Catalunya

76 Festival Internacional de Cinema Fantàstic de Sitges

Una cita mundial
A l'esquerra, entrada al Sitges Film Festival. A dalt, logotip del festival, on es fa un homenatge a la mítica pel·lícula *King Kong* (1933), un dels grans títols del cinema fantàstic.

El Festival Internacional de Cinema Fantàstic de Sitges és el primer festival de cinema fantàstic del món i l'esdeveniment que internacionalitza més el país fronteres enllà per la seva importància mediàtica. Tot i donar cabuda a tots els gèneres, el protagonista principal és el cinema fantàstic. El festival se celebra durant l'octubre a Sitges, una impressionant vila marinera al sud de Barcelona, bressol del Modernisme i pàtria adoptiva de Santiago Rusiñol.

Nascut el 1968 com a I Setmana Internacional de Cinema Fantàstic i de Terror, el festival s'ha convertit en una cita ineludible per als cinèfils i per a tots els espectadors que volen veure les últimes tendències i les noves tecnologies aplicades al cinema i a la producció audiovisual.

Les categories dels films es divideixen segons la seva temàtica. Així, hi ha diversos premis, com una secció per a pel·lícules fantàstiques, una de «Noves visions», sobre tema oriental, clàssics o bé d'animació, «Anima't». També es té en compte el «Catalan focus», un segell de qualitat aplicat a qualsevol producció de mitjans, actors, directors, finançament o producció catalans.

Els premis que es lliuren també tenen uns noms ben diversos. Es lliuren premis «Maria» a la millor pel·lícula, a la millor direcció, al millor actor, a la millor actriu, al millor guió, a la millor fotografia, a la millor banda sonora original, als millors efectes especials, al millor curtmetratge, als millors efectes de maquillatge i al millor disseny de producció; un premi honorífic a la millor trajectòria; el Gran Premi de Públic; el premi Nova Autoria, i el premi Jose Luis Guarner a la millor pel·lícula seleccionada per la crítica, entre molts d'altres.

- **Sitges Film Festival-Festival Internacional de Cinema Fantàstic de Catalunya**

- Cinema a Catalunya
- Altres festivals de cinema

- Sitges
- Acadèmia del Cinema Català
- Cinema fantàstic

Pel·lícules de dia i de nit
Així és el festival de Sitges. A dalt, interior de la sala de cinema on es projecten algunes de les pel·lícules. A l'esquerra, imatge d'una de les pel·lícules de cinema fantàstic més populars a la dècada del 1960, *Viatge fantàstic*, dirigida per Richard Fleischer.

El setè art a Catalunya

Cal fer esment d'altres festivals de cinema de Catalunya, com ara el DiBa, que més que un festival és un punt de trobada entre tecnologia i creativitat, amb concursos de videoclips i curtmetratges o tallers fins i tot per a nens.

També el Festival de Cinema Asiàtic de Barcelona (BAFF) o la Mostra de Cinema Africà gaudeixen de prestigi, així com el Festival de Cinema de Muntanya i Aventures de Torelló, que ja va per la 28a edició. Altres localitats com Girona, Igualada o Molins de Rei tenen els seus festivals de cinema, o Reus, que celebra el Festival Memorimage, un festival internacional de pel·lícules amb imatges d'arxiu. En aquest sentit, el gran referent català és la Filmoteca de Catalunya, un arxiu de cinema públic que recupera, conserva, preserva, restaura, cataloga i difon el patrimoni cinematogràfic sobretot de Catalunya. Té un fons de pel·lícules que actualment supera les 75.000 llaunes, que corresponen a 18.000 títols catalogats. Aquest fons engloba el cinema dels orígens, de vistes, panoràmiques, ficció, publicitat, noticiaris, documentals, reportatges, industrial, amateur, didàctic, pedagògic, comercial, familiar, experimental, animació, etc., a més de diverses col·leccions particulars. La més important és la de cinema català, que aglutina una part significativa de la història del cinema Catalunya des dels orígens fins a l'actualitat.

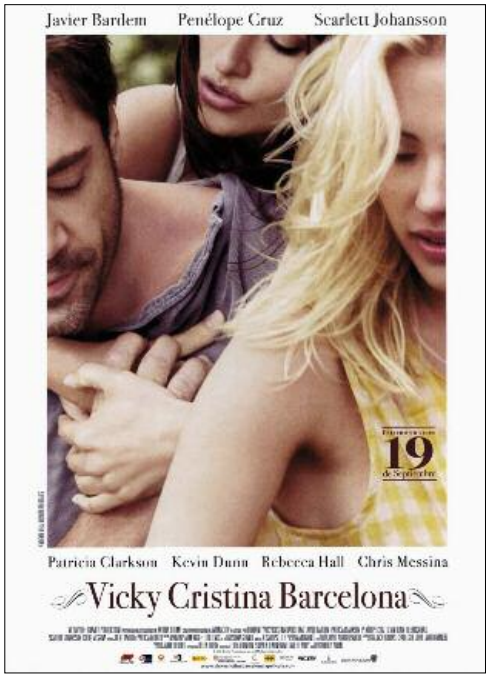

Cinema català al segle XXI
A dalt, nova Filmoteca de Catalunya al Raval (Barcelona). És obra de l'arquitecte Josep Lluís Mateo i va rebre el primer premi del concurs públic de propostes de 2005. A la dreta, cartell de *Vicky Cristina Barcelona* (2007), escrita i dirigida per Woody Allen i rodada, entre altres indrets, a Barcelona.

Reconeixement internacional

Cal esmentar que des del gener de 1990 se celebra a diverses ciutats i també a Barcelona Artfutura, un festival de cultura i creativitat digital de referència a Europa, que explora els projectes i les idees més importants sorgides en el panorama internacional del *new media*, el disseny de la interacció, els videojocs i l'animació digital.

Entre d'altres iniciatives d'ampli abast destaquen el Festival Internacional de Cinema Negre de Manresa, un dels més importants del gènere, i la fundació, l'any 2008, de l'Acadèmia del Cinema Català, que atorga anualment els Premis Gaudí per difondre i promocionar les millors pel·lícules, artistes i tècnics del sector cinematogràfic català.

En la indústria dels efectes especials en el cinema tenen en un lloc destacat els treballs de David Martí i Montse Ribé, premiats el 2007 amb l'Oscar al millor maquillatge per la pel·lícula *El laberinto del fauno*. També han participat en les superproduccions *Hellboy* i *Doom*.

L'Observatori Europeu de l'Audiovisual ha col·locat quatre companyies catalanes entre les 40 companyies líders en la producció i la distribució d'animació: Cromosoma SA, BRB Internacional, Neptuno Films Production i Pic and Toons Services (abans D'Ocon Films). La producció d'aquestes quatre companyies formen el nucli de la producció en animació al nostre país i són, totes elles, referents internacionals.

En la producció cinematogràfica i audiovisual cal remarcar el paper de Mediapro. Durant la seva intensa trajectòria, ha desenvolupat projectes de gran èxit i ha rebut premis d'organitzacions tan prestigioses com l'Acadèmia de Hollywood (Oscar per a Penelope Cruz pel seu paper a *Vicky Cristina Barcelona*), els Globus d'Or, etc.

77 Els pastorets

Els pastorets
Representació d'*Els pastorets* de Josep M.Folch i Torres a Caldes de Montbui, una cita nadalenca que es repeteix any darrere any. A sota, d'esquerra a dreta, en Jeremies, en Lluquet i en Rovelló, representats al «Centre Moral Instructiu de Gràcia» (Barcelona).

Els pastorets són una representació nadalenca del misteri del naixement de l'infant Jesús, protagonitzada per uns joves rabadans que representen el poble i que van cap a Betlem avisats per l'àngel de la Bona Nova. Durant el camí viuen una colla d'aventures en ser temptats pels malvats dimonis que proven de boicotejar l'arribada del Messies.

Moltes de les representacions d'*Els pastorets* són a càrrec dels grups de teatre local i es fan en centres socials, centres parroquials, casinos o teatres durant les festes de Nadal. Els pastorets han estat el planter on s'han format molts dels actors que actualment excel·leixen en obres de teatre o sèries de televisió. Avui dia els més coneguts que es representen són a Calaf, a Mataró, a l'Ametlla de Merola, a Vilanova i a Geltrú, a Berga i a Igualada, malgrat que la pràctica totalitat dels pobles de Catalunya en fan representacions.

És a partir d'*Els pastorets* de Frederic Soler, conegut com Serafí Pitarra, *El bressol de Jesús* o *En Garrofa i en Pallanga* (publicat l'any 1901), que la representació va agafar embranzida. Des d'aleshores han estat molts els autors que han escrit la seva pròpia versió dels pastorets, com *La flor de Nadal,* de Francesc d'Assís Picas; *L'estel de Natzaret,* de Ramon Pàmies; els famosos *Els pastorets o l'adveniment de l'Infant Jesús,* de Folch i Torres.

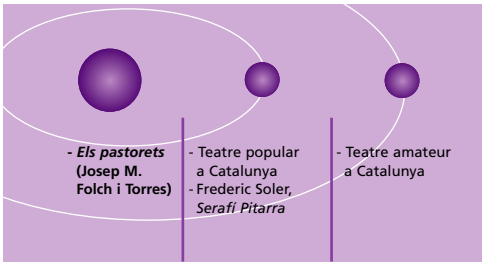

Serafí Pitarra
Gravat del segle XIX amb la imatge de Frederic Soler i Hubert, més conegut amb el psedònim de Serafí Pitarra

La Passió
A la pàgina de la dreta es pot veure un moment de la representació de la Passió de Cervera, una de les més populars de Catalunya.

Serafí Pitarra i el teatre del segle XIX

Serafí Pitarra és el famós pseudònim de Frederic Soler (1839-1895), considerat el fundador del teatre català. En el segle XIX les representacions teatrals anunciades a les cartelleres de la premsa diària vuitcentista no es limitaven a una representació en tres, quatre o, fins i tot, cinc actes, sempre en castellà –encara que l'autor fos català–, sinó que constaven, a més, d'una simfonia inicial, un ball i una o dues peces curtes anomenades sainets, que enriquien l'obra (original o adaptada) en castellà. És en aquestes peces curtes, secundàries, gairebé sempre anònimes i que abans dels anys seixanta també eren majoritàriament castellanes que advertin, a partir de l'èxit dels sainets de Frederic Soler i dels seus companys de generació, una presència més important de l'ús del català. Cal destacar l'editorial Millàs, perquè està especialitzada en teatre, cosa que és molt important per divulgar-lo.

L'*esquella de la Torratxa* és la primera obra de Pitarra estrenada en un escenari. Amb la seva estrena, el 1864, en el Teatre Odeón de la Ciutat Comtal, es van iniciar les representacions teatrals en català. Aquesta obra i cinc més, totes sota el pseudònim de Serafí Pitarra estan escrites en una llengua que es denomina «català que ara es parla», en contraposició al català dels poetes dels Jocs Florals.

El teatre popular

El teatre popular i la visió humorística de la societat, des de les tradicions populars més arrelades com ara el Nadal fins a la visió crítica de la societat i la política, es configuren com un dels trets fonamentals del caràcter català que persisteixen avui dia en forma de grups de teatre humorístic o programes audiovisuals de sàtira política de gran èxit de públic i audiència. Des d'aquells anys, i gràcies a aquells autors d'abans de la guerra, el teatre popular català gaudeix d'una molt bona salut. El teatre popular ha estat sempre un espai de transgressió del sistema, que s'ha oposat als principis d'autoritat. L'espai públic i la festa són el paradigma d'aquesta relació complexa entre persones i estructures; la relació entre reis i bufons és pràcticament indissoluble. De fet, a Catalunya els grups de teatre clàssic de base associativa són el 45% del total. Nascuts en ateneus literaris republicans o catalanistes, casinos burgesos, monàrquics o centres parroquials en diverses èpoques des del segle XIX, han proliferat amb més o menys dificultats segons la situació política de cada moment.

La importància del teatre amateur a Catalunya és molt important. Cada cop hi ha més teatres amb una programació estable, creació de grups nous, etc. De fet des de fa 25 anys que existeix la Federació de Grups Amateurs de Teatre de Catalunya, que aposta per impulsar aquest tipus de teatre alternatiu i que otorga el Premi Arlequí. Entre els joves es veu com van sorgint aquests grups; sovint fan teatre com a afició, però alguns d'ells acaben convertint-se en actors professionals.

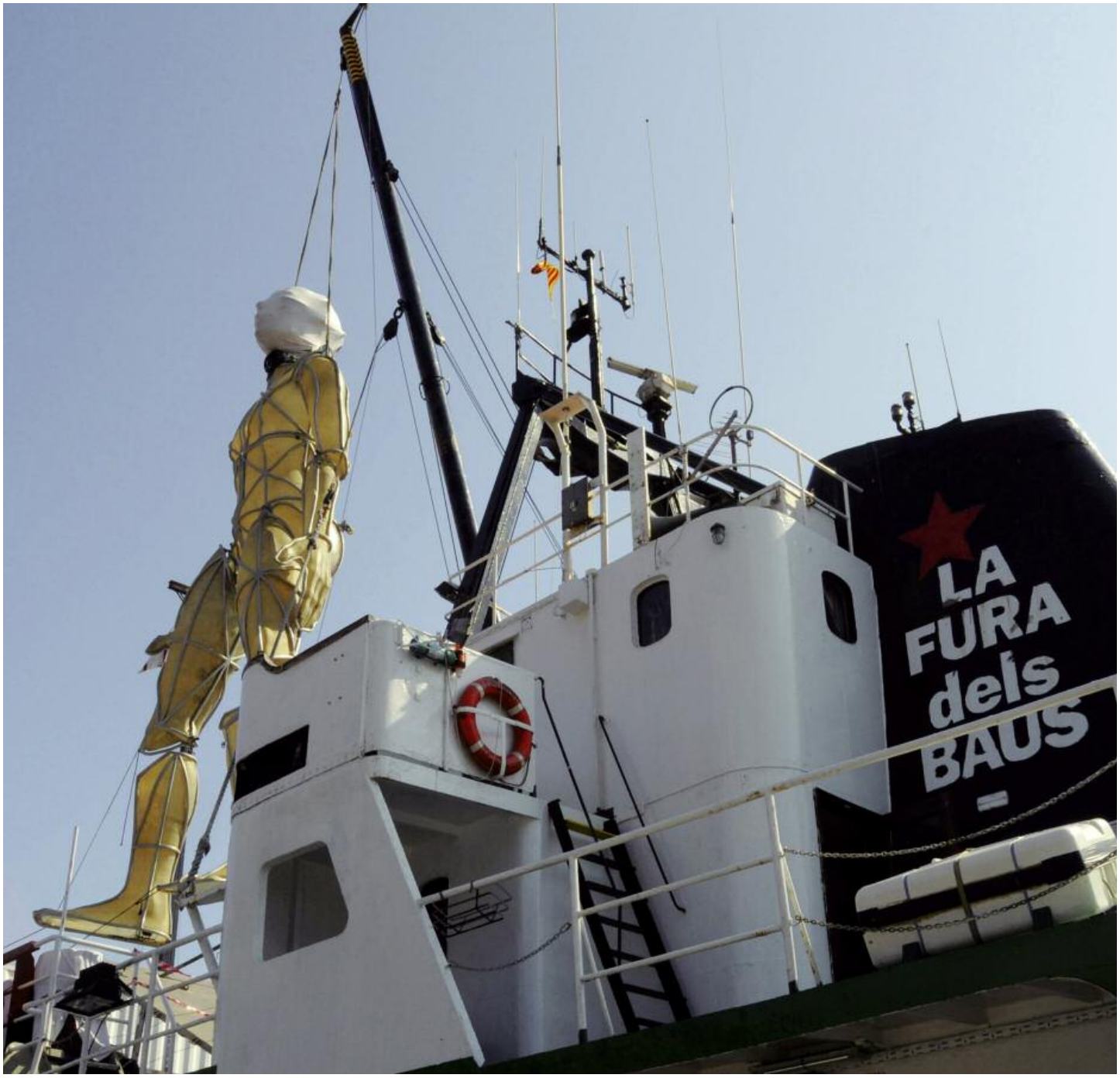

Teatre aquàtic
Detall del vaixell teatre de la companyia La Fura dels Baus atracat al Port Vell de Barcelona.

78 La Fura dels Baus i el teatre de carrer

El *Naumon* és, en paraules dels seus creadors, una «micronació transcultural flotant». No és un espectacle, sinó una suma d'espectacles en un escenari insòlit: un vaixell; com a consigna, el viatge. *Naumon* és un vaixell contenidor d'espectacles, però també de coneixements i de propostes culturals. *Naumon* és un espai nòmada per a la creació.

L'any 1992, La Fura dels Baus va fer una travessa per un Mediterrani imaginari. Formava part del macroespectacle que inaugurava els Jocs Olímpics de Barcelona, i va ser vist per televisió per més de 3.500 milions de persones de tot el món.

El 2004, La Fura presentava *Naumon*, un vaixell que a partir d'aleshores navegaria per les aigües reals del Mediterrani per aturar-se en més de 20 ports, des de Gibraltar fins a Turquia. Posteriorment, la travessia seguiria per l'Atlàntic, el Pacífic i l'Índic fins a tornar al Mare Nostrum, després de donar la volta al món. El *Naumon* allotja continguts culturals, artístics i educatius; en els seus 1.200 m^2 s'hi duen a terme espectacles teatrals, exposicions, tallers, presentacions, concerts, etc.

Entre les activitats que es fan al *Naumon* hi ha la Tetralogia Amfíbia, un espectacle de La Fura dels Baus basat en l'obra homònima de Rafael Argullol sobre la creació, les migracions, la memòria i les divinitats, amb la qual *Naumon* ha recorregut els mars del món. A més duu a bord tres espectacles diferents: les *Naumaquies*, en què el vaixells i les aigües adjacents són l'escenari mentre el públic ho contempla des del Moll; les *Terramaquies*, espectacles en terra ferma, i les *Matries*, espectacles en què el públic i els actors es troben dins el vaixell

Naumon és un vaixell mercant de 60 m d'eslora i 1.100 tones de pes, construït en una drassana noruega el 1965. Originàriament, s'anomenava *Arold* i transportava mercaderia seca per les aigües gelades del Bàltic i el mar del Nord.

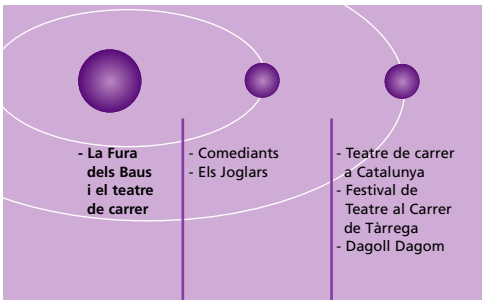

Innovacions a escena

La Fura dels Baus és una companyia catalana de teatre sorgida a Moià l'any 1979 de mans de Marcel·lí Antúnez Roca, Quico Palomar, Carles Padrissa i Pere Tantinyà, que poc després es va traslladar a Barcelona, on s'hi van sumar Pep Gatell, Jordi Arús, Àlex Ollé, Jürgen Müller, Hansel Cereza i Miki Espuma. Amb el seu espectacle *Accions* es van donar a conèixer els anys 80 com a proposta diferenciada que cercava elements escènics innovadors, accentuant el sentit col·lectiu de la creació teatral.

És un exemple, doncs, d'un tipus de teatre urbà dels 80, que deixa enrere bambolines i retoricisme per fer un teatre trencador, seguit de prop per molts i amb una trajectòria àmpliament fructífera, no només dins de fronteres catalanes sinó arreu del món, ja que el fet d'explotar elements visuals ha obert les fronteres a la universalitat de la imatge i el gest.

La Fura funciona de manera anarquista i assembleària, i les seves obres barregen poesia i humor, sempre situades en espais d'allò més inversemblants, com para presons o pàrquings; es construeixen ells els guions i decorats i utilitzen recursos visuals i sonors, sovint admirables exemples de reciclatge i reaprofitament del que ells mateixos consideren deixalles urbanes.

La reinstauració dels ajuntaments democràtics després de les primeres eleccions municipals va impulsar les festes populars i recuperava el carrer com un espai físic d'encontre i de manifestació col·lectiva. En l'àmbit cultural, apareixen a Catalunya companyies de teatre i grups musicals que potencien aquesta idea. És el cas d'Els Comediants, fundada el 1978; Vol Ras, el 1980, La Vella Dixieland, El Tricicle o La Cubana.

Els Comediants és un col·lectiu format per actors, músics i artistes de tota mena dedicat al món de la creació. Tot i que bàsicament se'l coneix com a grup teatral, compta amb una variada producció en els camps més dispars: dissenys, discos, llibres, projectes festius, pel·lícules, vestuari, materials pedagògics o sèries de televisió són algunes de les diferents activitats que l'equip ha anat desenvolupant. Des dels seus orígens, l'any 1971, Els Comediants ha estat unit al que es pot definir com l'esperit festiu de l'existència humana. Les seves creacions s'inspiren en símbols, mites, rituals i cerimònies paganes, populars, religioses o iniciàtiques que celebren el pas cíclic de les generacions. Qualsevol lloc pot servir d'escenari: un carrer, una plaça, un barri, un riu, un prat...

De creació col·lectiva, cal destacar Els Joglars, que durant els anys 80 funcionaven també assembleàriament i que tenien membres molt coneguts dins de la societat catalana, com ara Albert Boadella. La seva obra més emblemàtica va ser *La torna*, una paròdia desafiant sobre la Guàrdia Civil espanyola i l'execució sense judici de Heinz Chez, un rodamón que va ser executat el mateix dia que Salvador Puig Antich. Per aquest motiu, alguns dels integrants del grup teatral van patir presó i un consell de guerra militar l'any 1977. El 2003, la companyia presentava a l'escenari la trilogia *Ubú-Pla-Dalí*, que va tenir un gran èxit. Les tres obres representen el treball realitzat pels Joglars en els últims trenta anys. Una altra gran companyia pel que fa al nombre d'integrants és Dagoll Dagom, creada l'any 1974. La majoria dels seus espectacles han estat musicals, com és el cas d'*Antaviana* o *Mar i cel*. També són coneguts en el terreny més enllà de la representació el Tricicle, un trio d'actors que prescindeix de les paraules en els seus muntatges i que compten amb més de 20 anys de trajectòria, i Pep Bou, creador d'alguns dels espectacles de bombolles més fascinants del món.

Comediants
Als seus espectaculars muntatges (a la pàgina esquerra, a l'esquerra), aquest col·lectiu d'actors, músics i artistes barreja el teatre amb el circ, la música, l'audiovisual, el disseny i moltes altres disciplines.

Art compromès
A la pàgina esquerra, a la dreta, escena de l'obra *La torna,* representada per la companyia de teatre Els Joglars. Aquesta obra es va fer com a homenatge a Heinz Chez, executat a Tarragona.

Teatre al carrer
En aquesta pàgina, espectacle al carrer dins de la Fira de Teatre de Tàrrega, ara anomenada FiraTàrrega.

El teatre de carrer

El teatre de carrer, fora dels espais destintats pròpiament a aquest fi, té el seu principal referent en la Fira de Teatre al Carrer de Tàrrega, capital de l'Urgell, que allotja anualment un nombre considerable de creacions de carrer de titelles, circ i les disciplines més innovadores. La fira va néixer l'any 1981, fruit d'una confluència d'idees que volien convertir la festa major de la ciutat en una gran festa. El repte era animar la gent a participar i a implicar-s'hi, i posar l'urbanisme de la ciutat al servei d'un projecte cultural, en aquest cas el teatre. Per tirar endavant aquest projecte, la ciutat va comptar, des del primer moment, amb la complicitat de Joan Font, director d'Els Comediants. La festa popular que va ser en els seus inicis la Fira de Teatre evoluciona i es professionalitza progressivament fins a esdevenir un fenomen sociocultural amb particularitats úniques. Amb els anys, la ciutat és reconeguda arreu per la seva cita teatral i el model pioner de la fira és adaptat i importat en diverses ciutats de l'Estat espanyol.

Barricada al carrer Diputació

Aquesta instantània, presa per Agustí Centelles el 19 de juliol de 1936, ha donat la volta al món com a icona gràfica de la resistència republicana al feixisme.

Carles Fontserè

En aquest cartell, dissenyat per Fontseré per a la CNT-FAI de Barcelona el 1936, el blindat aixafa el feixisme. El seu compromís envers la llibertat quedà ben patent a totes les seves obres com a cartellista.

79 La *Barricada al carrer Diputació,* d'Agustí Centelles, i els cartells de la República

Un dels períodes més esplèndids de les arts gràfiques a Catalunya va ser entre finals del segle XIX, amb el Modernisme, i les primeres dècades del XX. La guerra civil va suposar una aturada del disseny industrial, però no pas del disseny gràfic i la fotografia. De fet, Barcelona va esdevenir el focus principal d'una intensa activitat propagandística. Després de la guerra, noves generacions d'artistes van renovar i reforçar el disseny gràfic català, fins a convertir-lo en un dels centres del disseny mundial.

Un milicià apunta amb un fusell recolzat en dos cavalls morts. Aquesta imatge correspon a la barricada del carrer Diputació de Barcelona i ha esdevingut una icona gràfica de la resistència republicana al feixisme. L'autor d'aquesta instantània, presa el 19 de juliol de 1936, és Agustí Centelles (1909-1985), un dels precursors del fotoperiodisme documental al nostre país i anomenat «el Robert Capa català». Centelles va retratar la guerra sempre des de primera línia, bé a la ciutat on havia viscut, bé a les trinxeres del front de Belchite. Després de la caiguda de Barcelona va ser internat uns mesos en el camp de concentració francès de Bram. Va tornar a Catalunya el 1946 i, depurat per les autoritats franquistes, es dedicà a la fotografia comercial i publicitària. El 1976 va recuperar el seu arxiu, que havia deixat amagat més de 30 anys abans, el 1944, a Carcassona, i que consta d'uns 4.000 negatius dels anys de la Segona República (1931-1936), la guerra civil espanyola (1936-1939) i l'exili (1939-1944).

Per la seva banda, Carles Fontserè (1916-2007) va dibuixar el primer cartell de la guerra civil per al Sindicat de Dibuixants també al dia següent de la sublevació militar del 18 de juliol de 1936. L'obra lluitava per la causa republicana amb una arma que dominaven: el disseny. Les seves crides a favor de la República, de la llibertat i contra el feixisme formen part de la iconografia del segle XX i van ser un element important per a la mobilització internacional en defensa del govern legítim de la República. Després de la guerra, Fontserè es va exilar i s'instal·là finalment a Nova York, on va treballar de pintor, escenògraf i fotògraf. El 1973 va retornar a Catalunya, on morí el 2007.

- **Agustí Centelles**
- **Carles Fontserè**

- Dissenyadors gràfics
  - Enric Satué
  - Ricard Giralt-Miracle
  - Joan Trochut
  - America Sanchez
- FAD
- ADIFAD
- ADGFAD
- Escoles de disseny
- SDC

- Fotògrafs
  - Pere Català i Pic
  - Francesc Català-Roca
  - Xavier Miserachs
- Departament de Fotografia del MNAC
- Arxiu Català-Roca al COAC
- Arxiu Nacional de Catalunya
- Arxiu Fotogràfic del CEC

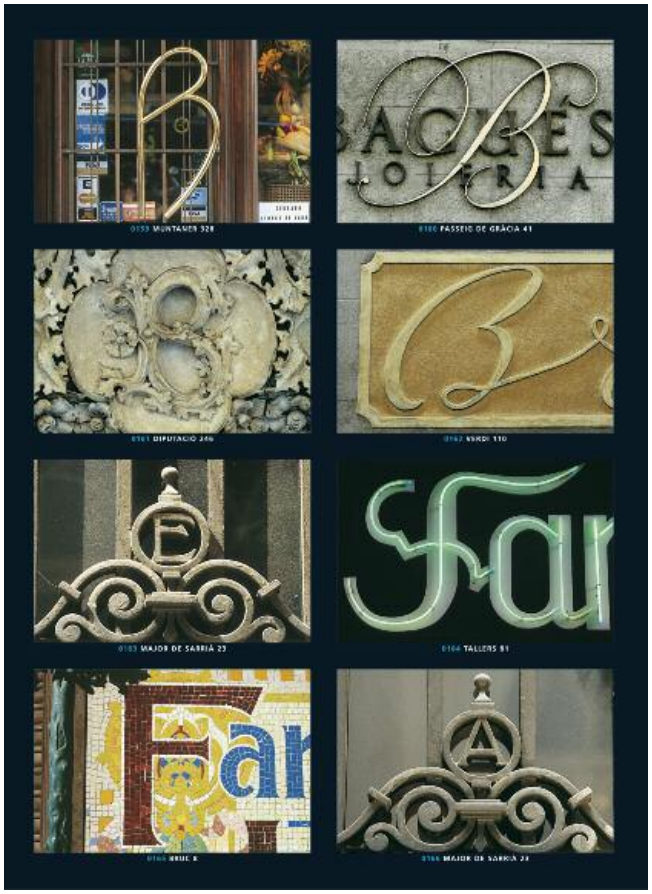

La modernitat del disseny català

El 1903 es va crear el Foment de les Arts Decoratives (FAD), que el 1926 organitzà la representació espanyola per al Saló de les Arts Decoratives a París. Catalunya –i en especial Barcelona– es mostrava oberta a les idees que arribaven de la resta d'Europa. El 1956 es va plantejar la creació de l'Institut de Disseny Industrial de Barcelona, que el franquisme va obstaculitzar, i tan sols va ser possible a través del FAD, que l'acollí en forma d'Agrupació de Dissenyadors Industrials FAD (ADIFAD). Un any més tard es van crear els Premis Delta al disseny industrial i va sorgir una nova iniciativa, origen de l'Associació de Directors d'Art i Dissenyadors Gràfics (ADGFAD). La ciutat té escoles de prestigi internacional, com ara Elisava, Eina, la Massana, la Llotja, Eina, BAU, IED, ESDi, etc. Hi ha una xarxa d'empreses vinculades al món industrial, a les arts decoratives i a la indústria gràfica, algunes relacionades amb el Barcelona Centre de Disseny, fundat el 1973. Un exemple d'excel·lència en aquest camp és el SEAT Design Center (SDC).

Durant el franquisme el disseny català es va modernitzar, gràcies en part a l'arribada de professionals estrangers com ara Erwin Bechtold, Yves Zimmermann i, més tard, America Sanchez, Ricardo Rousselot, Mario Eskenazi, Jorge Pensi i Alberto Liévore. Des d'aleshores destaquen figures com Ricard Giralt-Miracle, grafista, tipògraf, impressor i cartellista, o Joan Trochut, autor d'un joc tipogràfic que li va donar reconeixement mundial: el SuperVeloz (1942). Enric Satué es va convertir en un dissenyador editorial de referència i és autor de nombrosos textos històrics i teòrics sobre el disseny gràfic. Per la seva banda, America Sanchez, dissenyador gràfic, fotògraf i pedagog de la imatge nascut a Buenos Aires i arribat a Barcelona el 1965, va crear un estudi de disseny i es va especialitzar en identitat corporativa i en identificació gràfica per a exposicions i esdeveniments especials. A més, ha fet una tasca ingent de recerca del disseny gràfic no professional a la ciutat, recollida en part al seu llibre *Barcelona gràfica*.

Disseny al carrer
A la pàgina de l'esquerra, el dissenyador America Sanchez és l'autor del llibre *Barcelona gràfica*, (*Barcelona gràfica*, 2ª ed., Editorial Gustavo Gili, Barcelona, 2005) un recull de tota mena d'elements gràfics i visuals presents, en tota mena de formats i suports, als carrers de la ciutat.

Testimonis de la història
A la dreta, *Aixafem el feixisme*, del fotògraf i publicista Pere Català i Pic, una imatge que ha esdevingut emblemàtica.

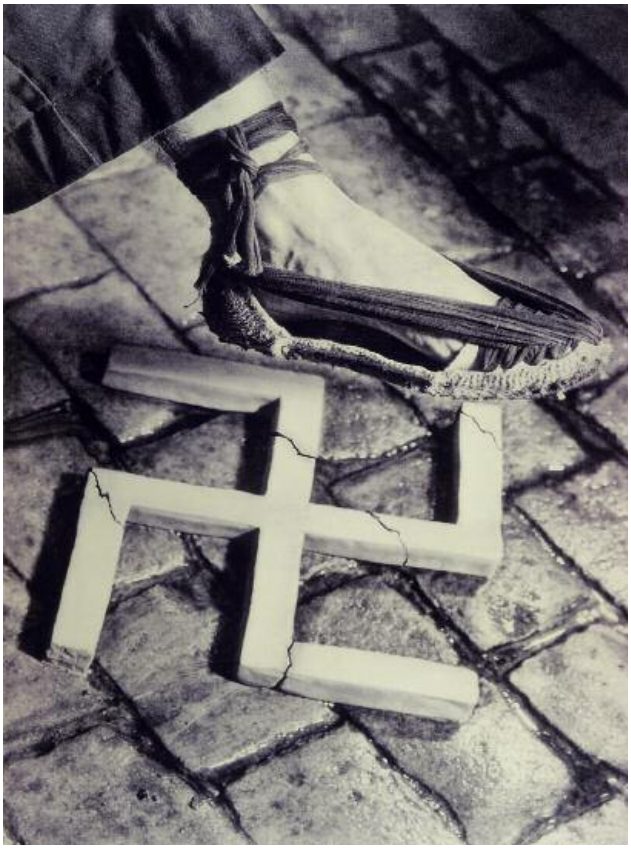

El talent dels fotògrafs i el valor dels arxius

Durant el franquisme, el talent de fotògrafs com Francesc Català-Roca, Xavier Miserachs i d'altres va contrastar amb la fotografia oficial que omplia els diaris, donant continuïtat al fotoperiodisme iniciat per Agustí Centelles. Un d'ells va ser Pere Català i Pic, un fotògraf i publicista nascut a Valls que el 1932 es va establir a Barcelona. La seva foto d'una espardenya i una esvàstica, amb el lema «Aixafem el feixisme», es va convertir en un cartell emblemàtic. El seu fill, Francesc Català-Roca, treballà per a diverses revistes i publicacions i, durant una primera etapa, també va fer fotografies per a cartells i per al cinema. L'any 1953 va fer la primera exposició individual dels seus treballs de creació. Des d'aleshores va il·lustrar nombrosos llibres, especialment de tema artístic, o bé reportatges. Per la seva banda, Xavier Miserachs va publicar *Barcelona, blanc i negre* i *Costa Brava show*. Va il·lustrar les *Conversaciones en Cataluña*, de Salvador Pàniker, i *Los cachorros*, de Vargas Llosa, i va col·laborar amb escriptors catalans a Catalunya des del mar i Catalunya a vol d'ocell (Carlos Barral), Barcelona a vol d'ocell (Montserrat Roig) i L'Empordà (Antoni Puigverd).

En el patrimoni fotogràfic de Catalunya és molt important la col·lecció del Departament de Fotografia del MNAC, que compta amb uns 6.500 exemplars des del segle XIX fins al XX, on són representats més de 50 fotògrafs: Joaquim Pla Janini, Colita, Carles Fontserè, Emili Godes, Oriol Maspons, Otto Lloyd, Català i Pic, Català-Roca, Joan Colom, etc. El Col·legi d'Arquitectes de Catalunya (COAC) custodia el fons professional de Català-Roca, amb uns 200.000 negatius i 17.000 fulls de contacte. A les modernes instal·lacions de l'Arxiu Nacional de Catalunya –inaugurades el 1995– es conserven uns tres milions de fotografies, moltes amb una especial significació pel que fa a la història de Catalunya, com ara les dels fotoperiodistes Brangulí o Josep Maria Sagarra o les d'empreses com la Maquinista Terrestre y Marítima i FECSA. D'altra banda, l'Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya ha incorporat importants llegats fins a assolir unes 300.000 imatges.

Un disseny lògic
Rafael Marquina, autor d'aquests setrills antidegoteig entre molts d'altres dissenys, sempre ha buscat millorar els procesos de fabricació en el marc d'un disseny racional.

80 El «Setrill Marquina» i el disseny industrial català

El disseny industrial, a Catalunya, té una llarga tradició, i algunes de les creacions que han sorgit al país han obtingut un gran reconeixement. Un dels dissenys que més vegades s'ha reproduït arreu del món és el setrill que Rafael Marquina (1921) va dissenyar el 1961. Aquest utensili de cuina, que ja forma part de la història de l'art del disseny, va rebre el premi Delta d'Or de la prestigiosa associació de dissenyadors gràfics i industrials ADI-FAD. La revolució de Marquina va consistir a replantejar la forma, que havia restat pràcticament immutable des del segle XII, d'aquest estri tan bàsic i necessari a la cuina mediterrània.

El disseny de Marquina optimitza al màxim la funció de vessar l'oli, evita totalment el degoteig i, per tant, jubila el platet o estalvi que fins a aquell moment sempre havia d'acompanyar el setrill. En definitiva, combina la màxima simplicitat i la màxima eficàcia, i és absolutament net: es pot dipositar directament sobre qualsevol superfície, perquè no perd ni gota d'oli. Aquest disseny revolucionari té una broca-tap que es treu i posa sense rosca ni pressió i, en abocar l'apreciat or líquid sobre les amanides o sobre el pa amb tomàquet, resta soldat al recipient cònic. Quan es torna a deixar el setrill un altre cop damunt la taula, es recupera fins a la darrera gota amb el broc mòbil, que se subjecta al coll amb una superfície rugosa, a l'estil dels taps de perfumeria.

- **El «setrill Marquina», de Rafael Marquina**

- «Cendrer Copenhagen» (o «Barcelona»), d'André Ricard
- «Cadira Barcelona», de Mies Van der Rohe
- «Làmpara TMC», de Miquel Milà
- «Butaca BFK» (o «Butterfly»), de Bonet, Kurchan, Ferrari-Hardoy
- Impala (Montesa), de Leopoldo Milà

- Pavelló Alemany

«Cadira Barcelona»
Dissenyada per Mies van der Rohe per al Pavelló Alemany, la «cadira Barcelona» destaca per les seves línies simples i elegants.

«Làmpada TMC», de Miquel Milà
A l'esquerra, la «làmpada TMC» de Miquel Milà (1983) editada per Santa&Cole després d'una revisió el 2011 junt amb l'autor, recupera detalls del disseny original i recull millores del característic sistema puja-baixa de la pantalla.

A l'avantguarda del disseny

Rafael Marquina continua dissenyant nous utensilis que donen resposta a problemes quotidians, com ara la coberteria que manté elevada la part del davant del cobert per no embrutar les estovalles. Les seves creacions són paradigmàtiques, i com la majoria de creacions del disseny industrial català, cerquen la simplicitat i la funcionalitat. Un altre exemple de pragmatisme i senzillesa és l'anomenada «cadira Barcelona» que va dissenyar Mies van der Rohe per al Pavelló Alemany, amb motiu de l'Exposició Internacional de 1929. La cadira encara es pot visitar a Montjuïc i és una de les icones de l'arquitectura moderna: de línies simples, dos traços es creuen per dibuixar un moble clàssic que encara continua fabricant-se amb èxit.

Altres dissenys del segle XX que han obtingut un gran reconeixement són el «cendrer Copenhagen» (1966), simple i apilable, també conegut com a «cendrer Barcelona», i que és obra d'André Ricard, que també va dissenyar la torxa olímpica de Barcelona'92; la «làmpada TMC» (1983), de Miquel Milà, guanyadora del premi ADI-FAD de 1960, té com a característica principal un original sistema que permet abaixar i apujar la luminària mitjançant un senzill mecanisme; i la butaca Butterfly (1938) de BKT, l'estudi muntat per Antoni Bonet a Buenos Aires en exilar-se per la guerra de 1936-1939 amb Juan Kurchan i Jorge Ferrari-Hardoy, i que ja ha estat considerada un dels 100 millors dissenys industrials de tots els temps i forma part de la col·lecció permanent del MoMA.

Montesa Impala
La motocicleta Impala, dissenyada per Leopoldo Milà el 1962, és una joia del disseny industrial català que encara es pot veure circular pels carrers i les carreteres de Catalunya.

Un mite del motor

Una joia del disseny relacionada amb la indústria del motor és la Impala, una motocicleta dissenyada el 1962 per Leopoldo Milà per a Montesa. És una de les reines del motor català, que amb gairebé 50 anys de vida, encara circula pels carrers de Barcelona. Amb l'objectiu d'assegurar la resistència d'aquesta motocicleta, a començaments de gener de 1962 es va muntar un dels primers ral·lis africans. Tres motoristes van recórrer gairebé 20.000 quilòmetres –des de Ciutat del Cap fins al Caire– en 100 dies. La moto va demostrar la seva fortalesa, que amb el temps va esdevenir mítica, i al llarg de tot el viatge per les àrides terres del continent africà no hi va haver cap incidència tècnica important.

Flash Flash
A dalt, imatge de l'interior del restaurant Flash Flash, de Barcelona. Creat el 1970, és un dels locals més emblemàtics de la Ciutat Comtal.

Il Giardinetto
Obra dels arquitectes Correa i Milà, va obtenir el premi FAD d'interiorisme l'any 1974.

81 El Flash Flash i l'interiorisme comercial

Inaugurat el 1970, el Flash Flash és avui un restaurant clàssic i un punt de referència obligat de la ciutat de Barcelona. Va néixer al final del franquisme, en un moment d'ebullició política i en què la ciutadania sortia al carrer i es mobilitzava per reclamar llibertat, però que també anhelava poder divertir-se. Als anys 60, al país havia entrat una alenada d'aire fresc, s'havien superat perjudicis i la classe treballadora començava a poder permetre's certs luxes. Entre els més joves triomfava el rock. Tots ells volien sortir de festa, gaudir de la nit i, en definitiva, passar-s'ho bé en companyia.

Flash Flash és més que un espai físic. És la mostra més expressiva i brillant d'un canvi de mentalitat, tant en els aspectes formals relacionats amb l'arquitectura i el disseny d'interiors, com en els hàbits ciutadans. És una perla blanca i lluent que neix, com paradoxalment passa a vegades, en llocs i moments en què l'opressió i la falta d'energies positives semblen dominar-ho tot. L'espai és informal però pulcre, i avantguardista en la concepció. La imatge trencadora per a l'època d'una dona en pantalons que fotografia els comensals i el joc irònic que tot plegat planteja van ser tot un èxit; 40 anys més tard, segueix sent un d'aquests clàssics de llarg recorregut que es manté tan jove com el primer dia.

Un dels grans impulsors d'aquesta nova Barcelona va ser Leopold Pomés, creador polifacètic, dissenyador, fotògraf, interiorista i home omnipresent a la nit barcelonina. Prop de Bocaccio, al carrer Granada del Penedès, va crear la truiteria Flash Flash, que es va convertir en un espai gastronòmic complementari de la discoteca Bocaccio, el Bocaccio de dia. Era un restaurant de plantejament senzill però eficaç: una carta formada sobretot per truites de tota mena i uns quants plats més, sobretot amanides, tot presentat i tractat amb cura. Però el que més el va singularitzar, i que fa que avui dia segueixi sent un lloc especial, és el disseny del seu interior. Totalment blanc, funcional i amb les parets i els vidres del carrer decorats amb imatges en blanc i negre d'una fotògrafa que retrata els clients. El flaix de la seva càmera, que en tots els casos té una bombeta encesa, és la icona de la casa.

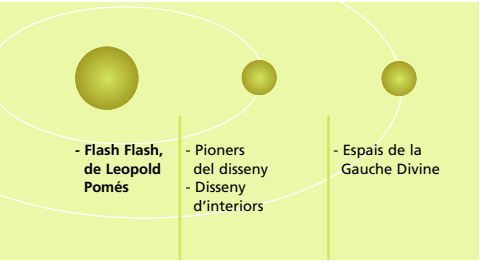

Galeria H_2O
A l'esquerra, la Galeria H_2O, creada per l'arquitecte Joaquim Ruiz Millet i l'escriptora Ana Planella (1961-2006). Un espai que des de 1989 realitza exposicions d'arquitectura, disseny, fotografia i art contemporani.

Joieria Roca
A sota, la façana recoberta de pavesos de vidre de la joieria Roca, dissenyada per l'arquitecte Josep Lluís Sert i situada al passeig de Gràcia de Barcelona.

Dissenys rupturistes

Flash Flash va significar un revulsiu en el tractament dels interiors, i el disseny va començar a ser omnipresent en molts altres locals de Barcelona. Entre els interiors més valorats del moment hi havia el disseny trencador que va proposar l'Studio PER d'Òscar Tusquets per a les oficines de l'agència de viatges Aerojet (1973), obra postmoderna que es caracteritza pel seu disseny acurat i per un cert sentit lúdic

Menció especial mereixen els apartaments que va projectar per a les golfes de la Casa Milà, La Pedrera gaudiniana, un dels grans (però discrets) arquitectes catalans, Francesc Joan Barba i Corsini, introductor del moviment modern. Van ser construïts el 1955 i enderrocats el 1995, en el procés de restauració de l'edifici per part de la fundació que el gestiona. En el moment de la seva construcció van arribar ser una mena de feliç bogeria, una de les primeres expressions totalment lliures de la nova arquitectura a la ciutat de Barcelona. El seu impacte va ser gran, un projecte avançat al seu temps que va crear escola. La dificultat de l'espai gaudinià, corbat i sinuós, va fer que l'arquitecte dissenyés el mobiliari específicament per a aquests espais, i que es fes de manera artesanal. Els plànols originals es van preservar i alguns d'aquests mobles encara es comercialitzen amb èxit.

Un tercer projecte d'interiorisme i, en aquest cas, també de façana, va ser la joieria Roca, a la cantonada de passeig de Gràcia amb Gran Via. Va ser el 1933 quan Rogeli Roca, amic personal de l'arquitecte Josep Lluís Sert, li va encarregar el disseny de la botiga. L'obra, moderna i rupturista, va crear expectació i controvèrsia a la societat del moment, però resta a la ciutat com una de les primeres realitzacions d'un dels grans arquitectes catalans de tots els temps, autor de projectes com ara la Fundació Miró o el Pavelló de la República.

Art interior

El 2009, els llums que l'arquitecte Barba Corsini va fer a la dècada de 1950 per als apartaments de la Pedrera van ser recuperats i llançats al mercat internacional com un dels símbols del millor disseny del segle XX (a sota). A la dreta, interior d'un dels habitatges existents a la Pedrera, obra gaudiniana situada al cor de Barcelona.

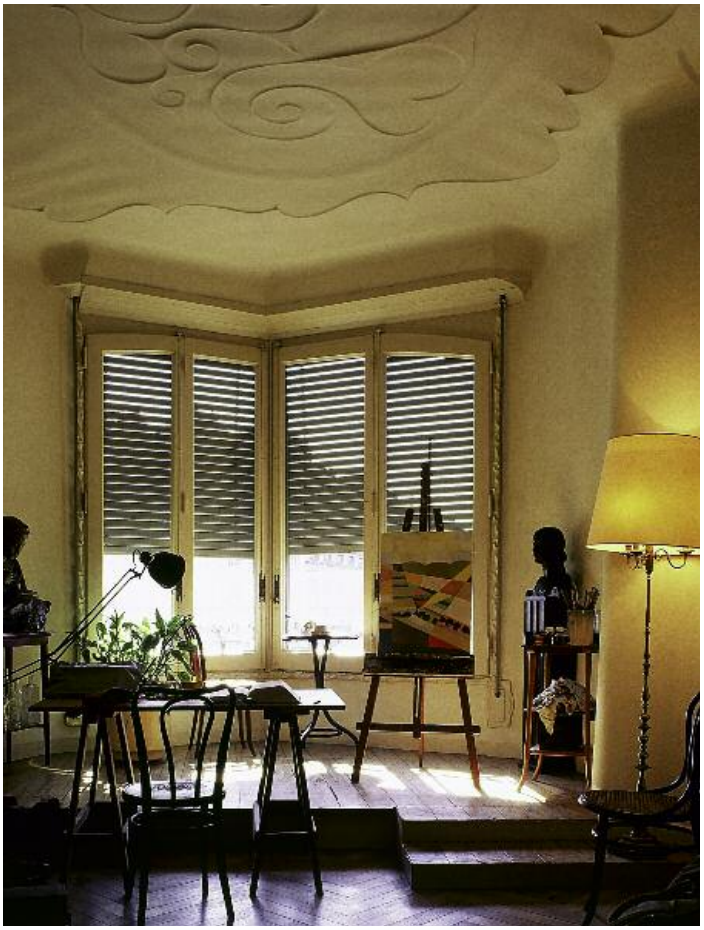

La Gauche Divine

A Barcelona, els fills benestants de la burgesia, contestataris i amb una visió nova, van començar a revolucionar la ciutat. Se'ls va conèixer com la Gauche Divine (l'esquerra divina). A la part alta de la ciutat, especialment entorn de Tuset, un carrer curt que va de la Diagonal a la travessera de Gràcia, s'hi va fundar un dels locals musicals mítics de la Barcelona rica i *progre* (mot que defineix aquest col·lectiu, i el distingeix d'un altre concepte, el de progressista): la discoteca Bocaccio. A la Bocaccio s'hi podien trobar escriptors, dissenyadors, cineastes, artistes, empresaris, gent del món de la moda, tant creadors com models, i *tutti quanti*, en converses i conspiracions interminables. S'hi veien les últimes tendències en la moda, i s'hi podien escoltar i ballar les músiques discotequeres que triomfaven arreu.

El grup el formaven un conjunt heterogeni de persones, amb personatges com Oriol Regàs, ànima de Bocaccio i un dels promotors més inquiets del moment, escriptors com Jaime Gil de Biedma o José Agustín Goytisolo, el cantant Serrat, els fotògrafs Francesc Català-Roca o Colita, que juntament amb Miserachs van projectar la imatge del grup, la model Teresa Gimpera, l'arquitecte Òscar Tusquets, els editors Jorge Herralde i Esther Tusquets, etc. Al local nocturn també hi acudien els membres de l'Escola Barcelona, i els directors de cinema Gonzalo Suárez, Román Gubern, Ricardo Franco o Vicente Aranda.

La Gauche Divine representava l'esperit renovador que es va viure a Barcelona a partir dels anys 60. El fotògraf Xavier Miserachs la va definir com «una barreja irrepetible de política, intel·lectualitat, whisky i Bocaccio».

Queden pocs dels llocs emblemàtics de la Gauche Divine, però encara es pot intentar copsar el seu esperit al Flash Flash, al carrer Granada del Penedès, sobre la Diagonal; al restaurant Ca l'Estevet, al Raval, i al bar Pastís i la cocteleria Boadas, a la Rambla.

Diversió i educació

A dalt, les Tres Bessones amb el pintor Vincent van Gogh. Aquesta sèrie de dibuixos animats, que ha esdevingut un referent infantil, barreja les aventures amb el coneixement de fets, personatges i obres literàries. Al costat, d'esquerra a dreta, l'Anna, la Teresa i l'Helena.

82 Les Tres Bessones

Les Tres Bessones són uns personatges literaris infantils que neixen de la mà de la dibuixant Roser Capdevila, mare de tres filles bessones que decideix il·lustrar les aventures de les petites per al públic infantil. *Les Tres Bessones* van aparèixer al nostre país per primera vegada l'any 1983, protagonitzant un llibre editat per Planeta que també s'ha publicat a França, Argentina, Alemanya, Gran Bretanya, els Estats Units, Finlàndia, Suècia, Japó, Grècia, Islàndia i Turquia.

Amb l'èxit dels contes en paper va arribar el salt a la televisió. L'any 1994, Cromosoma va firmar un acord amb Televisió de Catalunya per convertir les tres nenes en protagonistes de la programació infantil de les tardes. Des d'aquell moment, el fenomen ha crescut fins a límits insospitats. Sempre acompanyades de la bruixa avorrida, una senyora gran que els fa la guitza, han estat imatge de revistes, joguines, i tot tipus de productes infantils.

Actualment, Les Tres Bessones parlen 35 llengües diferents i són 158 els països on es pot veure la sèrie, que ja compta amb més d'un centenar de capítols.

Roser Capdevila, la seva creadora, va néixer a Barcelona el 1939 i ha rebut innumerables guardons per les seves creacions. Pel que fa a les il·lustracions gràfiques, Les Tres Bessones han esdevingut un referent infantil de disseny gràfic i animació.

Les Tres Bessones, **de Roser Capdevila (Cromosoma)**

- Capçaleres de TV3
- BTV gràfica
- *Patufet*
- *TBO*
- Teo
- *Cavall Fort*
- *Tretzevents*
- Pilarin Bayés
- Pocoyo
- Saló del Còmic

- Editorial Bruguera
- Ibáñez

Divertir-se en català
Aventures senzilles amb dibuixos llampants i de qualitat que atreuen els més petits. La literatura infantil en català té una gran vitalitat i s'enriqueix amb els dibuixos dels millors il·lustradors.

Publicacions infantils en català

Una de les publicacions infantils més emblemàtiques és *Cavall Fort*, que va popularitzar personatges com Ot, el bruixot; i la revista *Tretzevents*. I si es parla d'il·lustració infantil no es poden deixar d'esmentar les aventures del jove Teo.

Cavall Fort va començar a aparèixer el mes de desembre de 1961, sota l'empara de l'església, que va constituir aleshores la necessària cobertura legal, car en aquells moments era impossible d'obtenir el permís oficial per a la publicació d'una revista en català, sobretot si era destinada als nois i les noies. El tiratge inicial de *Cavall Fort* era de 10.000 exemplars, que es va ampliar tot seguit, i es podia difondre únicament per mitjà de subscripció.

Tretzevents era una revista quinzenal per a infants creada el 1951, i que inicialment va publicar amb el nom de L'Infantil el seminari de Solsona. Des de 1963 ha publicat còmics, contes, notes històriques..., per a infants. Entre els dibuixants que hi col·laboren o hi han col·laborat destaquen Picanyol, Rué, Ivà, Perich, Clavé, Asensio, Boada, etc. Ha publicat també historietes estrangeres (Astèrix, Gil Pupil·la, o les de Peyo). El 1973 va adoptar el nom de *Tretzevents*. El 2008 tenia un tiratge de 8.000 exemplars.

Josep Maria Folch i Torres (Barcelona, 1880-1950) va aconseguir un èxit popular inaudit en la història de la literatura catalana: va poder viure de la ploma. Folch i Torres va ser l'ànima del setmanari infantil *En Patufet*, des de l'any 1910, i amb ell, la revista va arribar a una tirada de 65.000 exemplars i aproximadament 325.000 lectors setmanals. L'èxit popular de l'escriptor –de les novel·les mensuals que apareixien a la *Biblioteca Patufet*, se'n feia una tirada d'entre 20.000 i 40.000 exemplars– va consistir bàsicament a descobrir el que ara en diríem un nou sector del mercat (o sigui, un públic lector que fins aleshores no havia llegit res més) i entusiasmar-lo, i com a conseqüència, esdevenir el primer escriptor català de masses. Entre els seus llibres infantils més llegits i que s'editen encara avui dia hi ha *Les aventures d'en Massagran* i l'obra de teatre *Els pastorets.* En aquesta aventura el van acompanyar il·lustradors com Joan Junceda, Gaietà Cornet, Joan Llaverias, Opisso o Lola Anglada.

El Patufet, *L'esquella de la Torratxa, El Be Negre, Cu-cut!* o *La Campana de Gràcia* eren les publicacions catalanes més importants d'humor gràfic i escrit, i a les seves pàgines hi ha retratada a través de la broma i la caricatura l'evolució de la societat catalana i espanyola durant més de 30 anys. Per les seves pàgines van passar tots els dibuixants de l'humor gràfic català d'abans de la guerra civil, i algunes plomes distingides de la literatura catalana.

Entre els il·lustradors més coneguts destaca Pilarin Bayés. Bayés va començar la seva trajectòria professional el 1964 a les pàgines de la popularíssima revista *Cavall Fort*. El primer llibre infantil que va publicar va ser El meu pardal, l'any 1964, de l'editorial La Galera, amb el suport de la pedagoga Marta Mata. A partir d'aquí no ha deixat d'il·lustrar llibres, més de 600, traduïts a diversos idiomes, a part d'altres documents com cartells, portades, articles, acudits, etc. També ha participat en altres suports com escultures, murals, ceràmica, joies… I fins i tot ha fet dibuixos animats, teatre en CD-ROM i jocs per a Internet.

Tradició i modernitat
A l'esquerra, el còmic ha assolit un alt nivell a Catalunya, on se celebra una de les cites més importants d'aquest gènere, el Saló Internacional del Còmic de Barcelona. A la dreta, una de les revistes infantils més emblemàtiques, *Cavall Fort*, que ha ajudat a difondre el català a moltes generacions de nens.

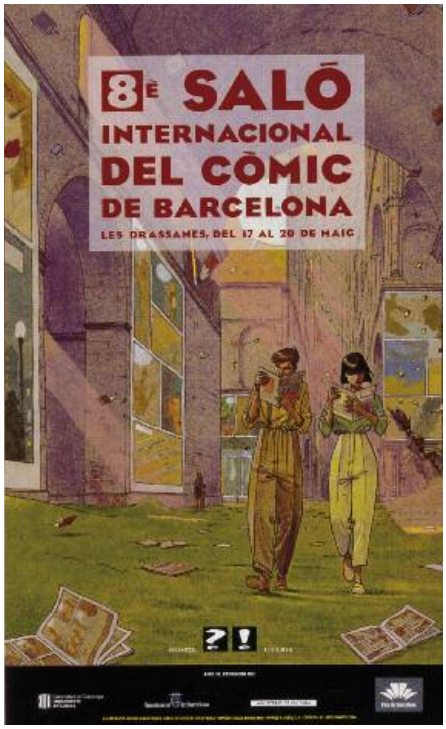

Del *TBO* a Ibáñez

Durant el franquisme, moltes altres publicacions infantils tenien mercat a tot l'Estat espanyol, perquè es feien en castellà. El més important va ser el *TBO*, revista infantil il·lustrada, publicada en castellà a Barcelona de 1917 a 1983. Entre els dibuixants de la primera època, que s'estén fins a la guerra civil, sobresurten Ricard Opisso, Serra i Massana, Manuel Urda, L. Fortón, Antoni Utrillo, O. Soglow, Marí Benejam, Artur Moreno i Tínez. A la segona època, iniciada el 1941, hi continuaren molts dels mateixos dibuixants.

A més de la sèrie «Los grandes inventos del TBO», procedent de l'etapa anterior, va destacar la de «La familia Ulises», prototip de la família petitburgesa catalana de postguerra creada pel director de la revista, Carles Bech, i el dibuixant Marí Benejam. Altres dibuixants destacats van ser Joaquim Muntañola, Josep Coll, Valentí Castanys, Antoni Ayné, Tur, Sabatés, Cubero... El seu nom ha esdevingut genèric del que hom designa també amb l'anglicisme «còmic». A partir del 1976 va publicar alguns números en català. Després del seu tancament, durant els anys vuitanta es van dur a terme diferents intents de reprendre'n la publicació.

A partir de 1947 l'Editorial Bruguera va publicar de forma regular el setmanari *Pulgarcito*, que va tenir una bona acollida entre els seus lectors, que van agrair el ressorgiment del còmic infantil en un país gris i de poques alegries. A partir d'aleshores Bruguera va adquirir una gran reputació i va crear reconegudes revistes com ara *DDT* (1951), *Din Dan* (1965) o *Mortadelo* (1970). A més d'historietes o tebeos (com se'ls anomenava pel TBO), publicava novel·les populars roses de Corín Tellado i westerns de Marcial Lafuente Estefanía, o còmic juvenil amb sèries com *El cachorro* o *El capitán Trueno*.

Francisco Ibáñez Talavera és el dibuixant de còmics més emblemàtic d'aquesta època. Va néixer a Barcelona el 1936 i va alternar la seva afició de dibuixant amb la de treballador d'una entitat bancària fins que el 1957 va entrar a treballar a l'Editorial Bruguera. El 1958 va aparèixer la primera historieta de Mortadelo y Filemón en el número 1394 de la revista *Pulgarcito*. A partir de aquí i durant els anys 60 Ibáñez va publicar en diferents revistes els seus millors personatges: «Mortadelo y Filemón», «La familia Trapisonda», «13, Rue del Percebe», «El botones Sacarino», «Rompetechos» i «Pepe Gotera y Otilio». Els seus personatges més populars són Mortadelo y Filemón, una parodia del doctor Watson i Sherlock Holmes, que treballaven per a una agència d'espionatge, la TIA, que parodian la CIA.

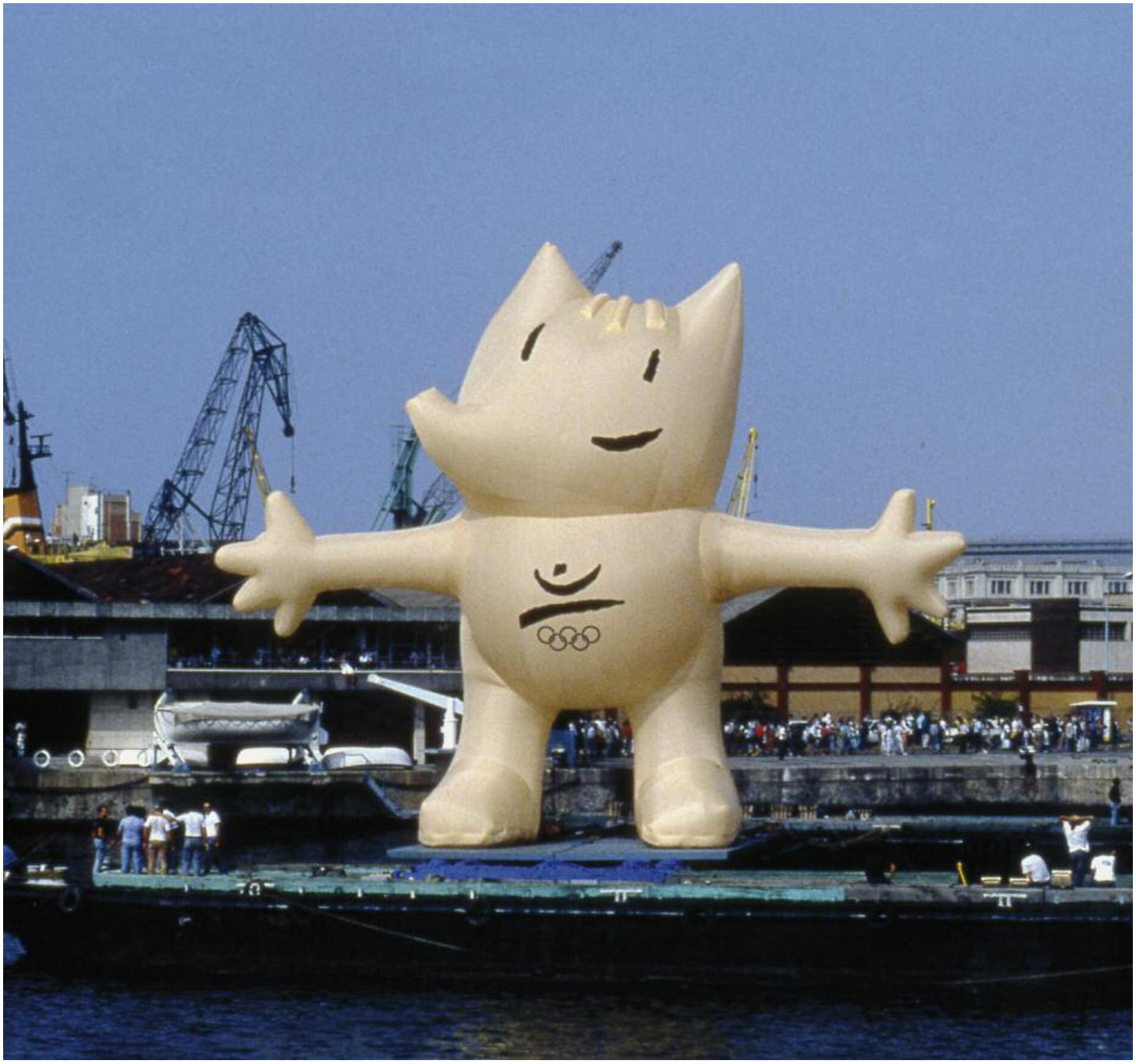

83 El Cobi i la gràfica de Barcelona'92

Mariscal
El dissenyador Xavier Mariscal és l'autor d'una de les figures mítiques de Barcelona: el gos Cobi, la mascota dels Jocs Olímpics de 1992.

La XXVa Olimpíada, que es va celebrar a Barcelona al 1992, va ser un moment clau per a la ciutat. Una de les imatges que també han perdurat a la memòria col·lectiva és la mascota d'aquell esdeveniment, segurament una de les més recordades i originals de tota la història olímpica: el Cobi.

El Cobi va ser dissenyat pel valencià Xavier Mariscal. Representa un gos d'atura, una raça endèmica catalana que s'utilitza sobretot per controlar els ramats de bens. Es va presentar oficialment el 1987 i el seu nom prové de COOB, Comitè Organitzador de les Olimpíades de Barcelona. La seva figura picassiana, ataronjada i simpàtica va crear polèmica i en un primer moment va provocar un rebuig generalitzat. Però aviat va esdevenir una figura popular.

Abans i durant els Jocs, Cobi va aparèixer en una varietat d'anuncis dels patrocinadors olímpics, com ara Coca-Cola, Brother Industries i Danone. Fins i tot va tenir la seva pròpia sèrie de televisió: *La Cobi Troupe*. També va aparèixer en una extensa gamma de *souvenirs*, anomenada «Cobiana», que va tenir el favor del públic. Durant els Jocs, un Cobi inflable va estar lligat a la façana marítima de Barcelona. Segons el Comitè Olímpic Internacional, el Cobi va ser un dels èxits més populars i comercials dels Jocs Olímpics.

Difusora del disseny
Detall del disseny d'una de les bosses de Vinçon (1972, America Sanchez), una de les més exclusives pel que fa la decoració.

La vitalitat del disseny català

Xavier Mariscal és un dissenyador que ha treballat sobretot en els camps del disseny gràfic, la pintura, l'escultura, el disseny d'interiors i el paisatgisme. El seu estil ha estat qualificat de neopop, i transcendeix els plantejaments pragmàtics del funcionalisme. Amb el Cobi Mariscal va convertir-se en un dissenyador reconegut a escala mundial. També va dissenyar la Petra, la mascota dels Jocs Paralímpics. Uns anys més tard, va dibuixar una altra mascota que tindria força èxit: la Twipsy de l'Expo de Hannover 2000. Nascut a València, el 1970 es va traslladar a la ciutat comtal, i després d'estudiar disseny a l'Escola Elisava de Barcelona va començar a dibuixar en revistes i còmics *underground*, entre elles les molt populars *Víbora* i *Cairo*, una tasca que va combinar amb la il·lustració, l'escultura, el disseny gràfic i el disseny d'interiors. El seu llenguatge és sintètic, amb pocs traços i molta expressivitat. Ha col laborat en diversos projectes amb reputats dissenyadors i arquitectes, com són Arata Isozaki, Alfredo Arribas, Fernando Sales, Fernando Amat i Pepe Cortés.

Barcelona ha estat, a partir dels anys 80, una ciutat que ha anat creixent en el sector del disseny gràfic i industrial. Una ciutat que es va abocar a difondre i promocionar el disseny en múltiples activitats. Les més conegudes han estat, des de l'any 1991, les anomenades «Primaveres del Disseny», que es van celebrar cada dos anys fins al 2004. Aquell any va tenir lloc l'Any del Disseny. De manera paral·lela, han anat apareixent revistes, llibres i publicacions que han tractat el disseny des de diferents angles. Les més conegudes han estat *De diseño* (fundada el 1984, primera revista de disseny d'Espanya), creada per Quim Larrea (1957) i Juli Capella (1960), i *ARDI*, del mateix Larrea. I han anat apareixent botigues que comercialitzen tota mena de productes relacionats amb el disseny. La més important és Vinçon, al passeig de Gràcia, amb una àmplia selecció de productes i que és alhora un centre important de difusió i promoció del disseny.

Art en petit format

El disseny de les etiquetes d'aquestes ampolles de vi és obra del reconegut dissenyador Claret Serrahima, que el 2010 ha rebut el Premi Nacional de Disseny pel disseny i la imatge gràfica del centre Arts Santa Mònica.

A l'avantguarda del disseny

El disseny industrial a Catalunya ha tingut èpoques pletòriques. El segle XIX, amb el Modernisme; el cartellisme republicà durant la guerra civil; les iniciatives renovadores de la postguerra, o el revulsiu que van suposar els Jocs Olímpics formen part de la història de l'art i del disseny. I una de les seves figures emblemàtiques és, sens dubte, un gosset avantguardista anomenat Cobi.

Durant els Jocs Olímpics la ciutat va aconseguir el reconeixement mundial per la seva arquitectura i urbanisme; el disseny va esdevenir una característica principal de la seva identitat, alhora que es va consolidar gràcies a una sèrie de dissenyadors, com són Peret (Pere Torrent), Mariscal, Pati Núñez, Alfonso Sostres, Claret Serrahima, Josep Maria Mir, Albert Isern, Pilar Villuendas i José Ramón Gómez, Pete Sans, Gemma Bernal, Ramon Benedito, Jaume Treserra, Josep Lluscà, Gabriel Teixidó, Ramon Isern, Òscar Tusquets i un llarg etcètera de noms que s'aniran sumant a mesura que la ciutat s'apropa als anys 90. Espanyols i estrangers admiraran la vitalitat del disseny barceloní, com ho prova un bon nombre d'articles publicats per la premsa especialitzada d'altres països.

Després de les Olimpíades, es va viure un parèntesi i el sector es va haver d'adaptar. Amb tot, el disseny fet a Barcelona ha passat a ocupar un lloc predominant entre el que es fa en capitals europees com Londres, Milà, París o Berlín. Actualment, Barcelona viu una època brillant pel que fa a creacions. Durant els anys 90 van aparèixer una nova generació de dissenyadors amb pràctiques heterogènies i mentalitat oberta, com Ana Mir, Emili Padrós, Curro Claret, Martí Guixé, Martín Ruiz de Azúa, Víctor Juan, Òscar Guayabero, Miquel Puig, Mariona García, Sergi Ibáñez, Martí Abril, David Torrents i Andreu Balius, i els estudis Gráfica, Cosmic, Actar, Eumo Gràfic, Base, Vasava, Planet Base, entre d'altres. Tots ells no passen desapercebuts en l'àmbit internacional i duen a terme propostes arriscades i de gran qualitat.

Moda catalana
Antonio Miró és una de les firmes de roba més consolidades fora de les nostres fronteres.

84 Antonio Miró

Antonio Miró és un dels dissenyadors de moda més importants actualment. Va néixer a Sabadell el 1947 i és una persona autodidacta, que va començar a establir precedents en la moda espanyola dels anys 80 i 90. La seva línia de creació es basa sobretot en models masculins mediterranis, elegants, i la seva trajectòria compta ja amb més de 20 anys d'experiència.

El 1986 va fundar la firma Antonio Miró amb Ignacio Malet i Fernando Zallo, tot i que Miró ja era conegut durant els 70 per la seva cadena de botigues Groc, uns establiments avantguardistes destinats a un públic innovador. Els seus dissenys van associats a Barcelona, amb un estil sobri i senzill, detallat, cosmopolita; amb un regust de l'art, la música i l'arquitectura barcelonines.

Sempre se l'ha relacionat amb diversos artistes que han col·laborat en catàlegs i desfilades seves, tant nacionals com internacionals; així, en la seva llista de contactes hi ha actors com John Malkovich, ballarins com Antonio Canales, músics com Ketama, directors de cinema com Bigas Luna i fins i tot entrenadors de futbol reconeguts mundialment com Josep Guardiola, que sempre lluu durant els partits del Barça els vestits d'Antonio Miró.

Va participar en la creació del vestuari dels Jocs Olímpics de Barcelona i d'un nou teló per al Gran Teatre del Liceu. Ha desfilat en les principals passarel·les mundials, com París, Tòquio, Nova York, Florència o Milà.

Actualment, compta amb una nombrosa cadena de botigues a Barcelona i la seva roba és comercialitzada arreu del món. Línia masculina i femenina, col·lecció informal de texans, disseny d'accessoris i col·laboració amb altres marques d'actualitat són els principals trets de la seva trajectòria professional actual.

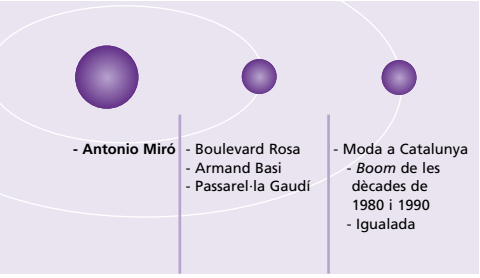

Dissenyadors amb vocació internacional

Durant els anys 80 i 90 van sorgir amb molta força una sèrie de dissenyadors catalans que de seguida es van projectar a escala internacional. Alguns d'ells provenien de nissagues relacionades amb la indústria tèxtil i es van llançar al disseny: la Passarel·la Gaudí Barcelona en va ser la seva millor plataforma.

El dissenyador barceloní Andrés Sardá, fill d'una família vinculada al sector tèxtil des del segle XIX, va fundar la seva firma de roba de bany i llenceria el 1962. El seu primer objectiu quan es va fer càrrec de l'empresa familiar va ser introduir els seus productes al mercat americà. Va crear una col·lecció de roba íntima amb la marca Risk amb l'objectiu de fer roba que, a més de ser funcional, fos atractiva per a la dona. Al 1980 va crear la línia Andrés Sardá amb productes de gama alta; amb aquesta nova línia el dissenyador va incorporar innovacions en la creació de roba íntima i en relació amb els teixits i els colors. Abans de 1986 la marca ja venia als principals països europeus i en el mercat asiàtic i americà.

La trajectòria de la família Basi en el tèxtil es remunta al 1940. El 1986 va néixer Armand Basi, amb una clara vocació internacional que es caracteritza pel seu disseny d'avantguarda i la seva qualitat. A partir dels 70 es va incorporar a la companyia Juste de Nin, també membre de la família, i que en va assumir la direcció creativa. Des de 1994 Armand Basi es comercialitza a tot Europa, els Estats Units, el Canadà i els països emergents asiàtics i àrabs.

Diversificació
A la pàgina de l'esquerra, la marca Antonio Miró actualment també té línies de complements i roba per a la llar. A dalt, model mostrant els dissenys de la col·lecció d'Antonio Miró per la Passarel·la Gaudí.

Armand Basi
A sota, el disseny d'avantguarda d'Armand Basi a la passarel·la de la Paris Fashion Week.

L'èxit del disseny igualadí en el gènere de punt

Dues gran marques consolidades, amb un interès manifest de sortir al mercat internacional, destacaren als últims anys del segle XX al sector del gènere de punt: David Valls i Sita Murt.

El 1981, David Valls va presentar la seva primera col·lecció d'home a la Passarel·la Gaudi Barcelona i, set anys més tard, va exhibir la seva primera col·lecció de dona, amb el mateix èxit. La seva ràpida expansió internacional, gràcies al seu estil característic i qualitat en el disseny, ha permès que les seves peces formin part dels aparadors de les botigues més prestigioses del món.

D'altra banda, Sita Murt va iniciar-se com a dissenyadora a l'empresa familiar del seu marit, Antoni Esteve Enrich, que va morir el 1984. La seva formació en el disseny tèxtil i la seva experiència del sector, units a la seva intuïció del mercat, van fer que des d'aleshores la marca progressés i ampliés el camp d'acció: la seva roba està present en els grans salons internacionals.

85 De Custo Barcelona a Josep Font

Barreges encertades
La moda Custo és una bona mostra del gust del dissenyador per combinar els colors i les formes més variades amb èxit. A baix, els treballs de Josep Font es decanten per una elegància extrema i molt sofisticada.

Catalunya compta amb nombrosos nous dissenyadors de moda. Entre ells destaquen dues figures ja consolidades que responen a estils gairebé antagònics: l'esperit estiuenc, colorista i irreverent de Custo Dalmau i la renovació romàntica, postmoderna i nostàlgica de Josep Font.

Custo Barcelona va néixer d'un viatge en moto que els germans Dalmau, Custo i David, van fer a Califòrnia. La llibertat d'actituds, de maneres de fer i ser que transpirava la cultura del surf va ser la primera font d'inspiració. En tornar a Catalunya van començar a fer samarretes amb imatges, textures i colors barrejats, i el seu èxit va ser aclaparador. Després de les primeres experiències comercials, van acabar per crear Custo Barcelona, el 1996. I en poc temps la marca Custo va fer un salt exponencial: les seves samarretes es van vendre a algunes botigues de Los Angeles i van ser lluïdes per les estrelles de cinema de Hollywood. Ara, Custo és la marca més reeixida i universal de les de moda informal que han nascut a Catalunya, i una de les més copiades i imitades del món.

Josep Font és un dissenyador que està a les antípodes de l'estil de Custo. Es mou en el terreny de l'alta costura i els seus plantejaments estètics són menys expressionistes. Sense renunciar al color, ofereix elegància extrema amb un toc romàntic, melangiós, amb formes pures i materials rics, i ha aconseguit el favor dels amants de l'alta costura. Ha estat una de les úniques firmes catalanes que ha participat a les principals passarel·les del món de l'alta costura. Va ser, per exemple, l'únic català que va ser a París, capital de la moda, a les desfilades d'alta costura de 2008 i a la Fashion Week de 2009. Des de 1984, quan amb un disseny que es va acabar exposant al Museu de la Indumentària de París va guanyar el concurs Air France, ha obtingut importants premis i distincions.

La moda ens dóna una imatge, ens assigna valors, ens lliga a un temps. El vestidor dels homes i dones d'avui dia deu molt a la frescor de Custo i a l'esteticisme de Josep Font. Ells són la punta de llança d'una dinàmica col·lectiva que ens arrossega a tots. Són els creadors de la roba que identifica els nostres temps.

- **Custo Barcelona**
  - **Custo Dalmau**
- **Josep Font**
  - **Josep Font**

- Samarreta amb dibuixos, de Jordi Labanda
- Mango
- Desigual
- Jan iú Més, Jan Zamora i Alfonso Peña
- Míriam Ponsa
- Txell Miras
- Altres

- Passarel·la 080
  - Barcelona Fashion

Roba i disseny gràfic

Una altra marca catalana, amb una personalitat similar però amb un estil encara més trencador, Desigual, es mou en uns paràmetres similars als de Custo, tot i que la seva roba posa accent en un aspecte irregular i estripat. Desigual, fundada el 1984 pel suís Thomas Meyer i amb seu al carrer del Bruc de Barcelona, té més de 200 botigues i ven a més de 65 països, i s'ha situat com una les marques catalanes més internacionals.

Un dissenyador gràfic i il·lustrador que ha seguit l'empremta de Custo amb unes samarretes plenes de color és Jordi Labanda (1968). Habitual de les vinyetes en diaris i revistes, va saltar al disseny amb els seus singulars personatges, representants d'una classe benestant i cínica desenganyada i víctima dels seus compromisos socials, preocupada per la imatge i les marques.

En línia amb Josep Font també hi ha diversos dissenyadors. Destaquem un jove valor, Txell Miras, que aquests darrers anys s'ha convertit en una dissenyadora observada amb interès arreu del món. Actualment, a més de treballar la seva pròpia marca des de Terrassa, és la responsable de la col·lecció de dona de Neil Barrett a Milà. El seu plantejament rigorós, el manteniment d'una línia constant, la renúncia a l'espectacularitat i a l'erotisme, sempre dintre d'una gran precisió formal, tot i partir d'idees abstractes que concreta en vestits generadors de formes noves en els cossos femenins, li han valgut un gran reconeixement.

Si mirem, però, la facturació de les firmes de moda, la primera marca catalana actualment és Mango, amb botigues a més de 30 països. Va ser fundada per un català d'origen turc, Isak Andic. La seva línia, que combina dissenys atractius i preus assequibles, s'ha convertit en tot un imperi global en el món de la moda.

Barcelona 080 Fashion
Aquest esdeveniment (esquerra) té com a protagonista la moda independent, amb un caràcter obert, plural, multidisciplinari i internacional.

Jordi Labanda
Aquest pintor i il·lustrador recrea l'aspecte més optimista de la vida a través dels seus dibuixos (a la dreta).

La moda a Catalunya

Barcelona és la ciutat que ha donat impuls a totes aquestes firmes. Fins al 2006 va ser la Passarel·la Gaudí el punt de trobada dels dissenyadors catalans de prêt-à-porter i alta costura. La Gaudí va ser substituïda el 2007 per la 080 Barcelona Fashion Week, ara Passarel·la 080 Barcelona Fashion. Aquesta plataforma de la moda independent de Barcelona i Catalunya, amb un caràcter plural, multidisciplinari i internacional, impulsa dissenyadors emergents i innovadors.

A més, Barcelona ha esta la seu de la Bread & Butter i de The Brandery, dedicats a la moda casual i informal. Aquestes fires i passarel·les les alimenten un gran nombre de petits creadors que han obert botigues als barris més bohemis de la ciutat com ara el Raval, el Born i Gràcia. Entre els noms més actuals a la moda catalana hi destaquen Jan iú Més —de Jan Zamora i Alfonso Peña, centrats en la moda masculina— i la dissenyadora Míriam Ponsa, amb un treball molt original basat en el reciclatge, l'artesania i la denominació d'origen.

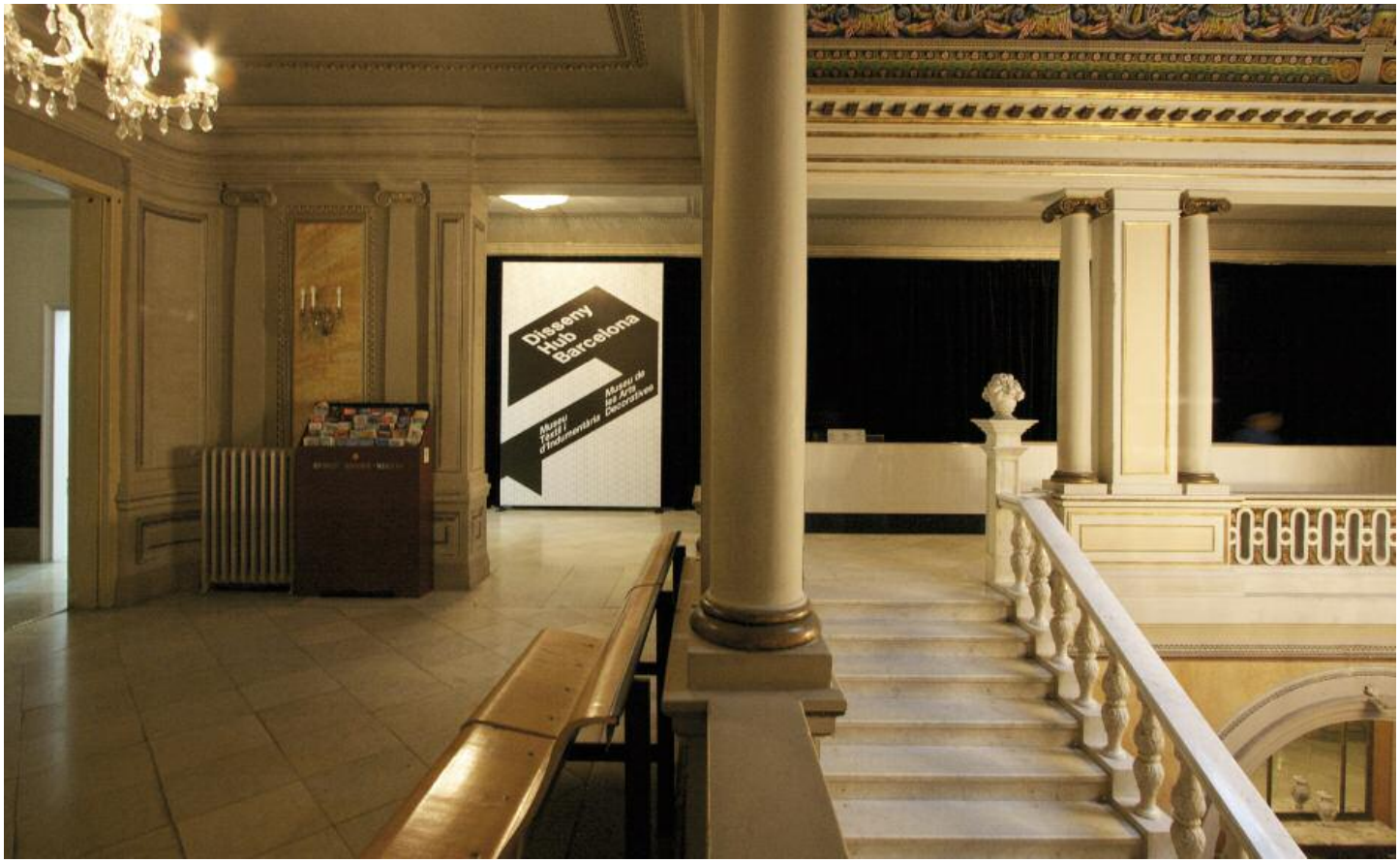

Museu Tèxtil i d'Indumentària

A dalt, imatge de la recepció del Disseny Hub Barcelona (DHUB) al palau de Pedralbes, actual ubicació del Museu Tèxtil i d'Indumentària. El DHUB neix el 2008 per integrar un museu, un centre i un laboratori adreçat a promoure la comprensió i el bon ús del món del disseny. A l'esquerra, detall de models de roba modernista.

DHUB Disseny Hub Barcelona

86 La col·lecció del Museu Tèxtil i d'Indumentària al Disseny Hub Barcelona

El 1883, a Barcelona, amb l'objectiu de conservar el patrimoni tèxtil i de disseny i moda del vestir, es van començar a recollir vestits i teixits que havien de tenir com a destí un museu monogràfic. Al llarg del segle XX hi va haver altres iniciatives que pretenien configurar col·leccions de caràcter especialitzat i dispers: puntes, teixits, indumentària, etc. No va ser, però, fins al 1964 quan es va inaugurar el Museu Tèxtil a l'antic Hospital de la Santa Creu. L'any 1969, al Palau del Marquès de Lió –al carrer Montcada–, va néixer el Museu d'Indumentària gràcies a una donació del pintor i col·lecionista Manuel Rocamora. El 1971 es va inaugurar el Museu de les Puntes al palau de la Virreina, i encara caldria sumar-hi les iniciatives sorgides fora de la ciutat.

El 2009 va néixer el Disseny Hub Barcelona (DHUB), que va més enllà del món de la moda i reuneix diverses línies de treball des del disseny industrial fins al gràfic i la moda. El DHUB, una iniciativa pionera a Europa, neix de la integració d'un museu, un centre i un laboratori adreçat a promoure la comprensió i el bon ús del disseny. Aquest nou centre integra els fons patrimonials de tres museus existents –el de les Arts Decoratives, el Tèxtil i d'Indumentària i el Gabinet de les Arts Gràfiques– i pretén observar el passat i el present del món del disseny amb l'objectiu d'estimular-ne la recerca i la seva activitat.

El Museu Tèxtil i d'Indumentària –traslladat al palau de Pedralbes, a l'avinguda Diagonal, malgrat que algunes de les seves peces es presenten a les exposicions temporals a la seva antiga seu– posseeix uns fons molt amplis: vestits, que són el seu nucli patrimonial; teixits, els més antics del segle XII, amb una rica mostra del Renaixement i el barroc; ornaments litúrgics com el tern de sant Valeri, medieval i de gran valor; brodats, amb peces a partir del segle XII; puntes i estampats, i una valuosa col·lecció de joies des de l'edat mitjana fins a l'actualitat. Cal destacar els nombrosos vestits de Cristóbal Balenciaga, Pedro Rodríguez i Manuel Pertegaz. El museu conserva també peces de moda internacional de dissenyador com Azzédine Alaïa, Emilio Pucci, Pierre Balmain, Pierre Cardin, Karl Lagerfeld i Christian Dior.

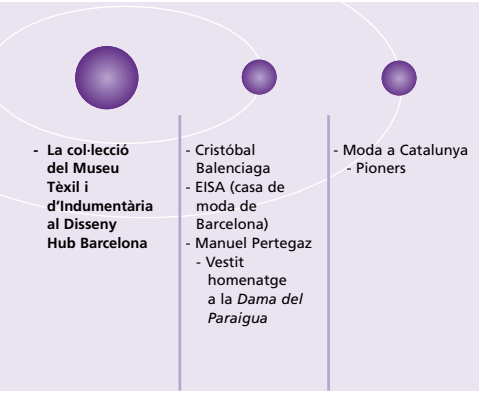

Balenciaga
Fotografia de Cecil Beaton d'una de les peces distintives de Balenciaga, el vestit negre amb les espatlles caigudes.

Balenciaga i Pertegaz: mites de la moda

Catalunya ha estat un país amb una important tradició tèxtil, que es remunta als inicis de la industrialització. El Museu Tèxtil i d'Indumentària ha recollit les peces que ens permeten conèixer la història del vestir fins als nostres dies, i ara és un punt de reflexió sobre el vestir i la moda, un bon recurs per conèixer la personalitat d'homes i dones de tots els temps, i més dels actuals, en què la moda s'ha convertit en un signe d'identitat.

A partir dels anys 30 del segle XX es van instal·lar a Barcelona dues de les grans marques d'alta costura: Balenciaga i Pertegaz. El basc Balenciaga va obrir a Barcelona, el 1935, la casa EISA, tota una institució a la ciutat. Manuel Pertegaz era d'origen aragonès però vivía a Barcelona des de molt jove, on va començar la seva carrera com a dissenyador i va establir la seva primera *boutique* el 1942. Aquest gran dissenyador, encara actiu als seus més de 90 anys, va retre el 1992 un homenatge a la primera figura femenina vestida a la moda de Barcelona: l'estàtua premodernista de la *Dama del paraigua*, la figura que corona la font monumental del parc de la Ciutadella, que vesteix segons els cànons de la moda de finals del segle XIX.

Joies d'altres èpoques
Sota aquestes línies, una de les sales dedicada a la col·lecció de Pedro Rodríguez. A la dreta, un maniquí amb un mirinyac, una carcassa que s'utilitzava per donar volum als vestits. Aquetes peces formen part de la col·lecció del Museu Textil i d'Indumentària.

Moda pionera: les botigues centenàries

Durant la segona meitat del segle XIX, les grans fàbriques tèxtils de Catalunya van obrir magatzems i botigues a l'engròs de teles a la dreta de l'Eixample. Algunes d'aquestes botigues i locals encara es poden visitar avui dia. La importància d'aquest sector tèxtil ha deixat traça en la vida cultural i fins i tot en la llengua catalana, que té innombrables expressions amb origen en el món del tèxtil. El llegat més important, en relació amb aquesta tradició, la trobem a *L'auca del senyor Esteve*, una obra de teatre de Santiago Rusiñol que retrata la societat catalana de principis del segle XX, i que té com a escenari una botiga de vetes i fils.

Algunes d'aquestes botigues o magatzems de teles, autèntiques institucions de la ciutat, han estat sovint regentades per generacions d'una mateixa família i algunes encara són obertes al públic, superant les adversitats i reconversions diverses que ha passat el sector.

Les més emblemàtiques són la botiga per a roba de la llar El Indio, del carrer del Carme, fundada el 1870; Ribes i Casals, de 1933, o Tapicerías Gancedo, fundada el 1945. Entre les botigues de roba de senyora amb més renom hi ha Santa Eulàlia, fundada el 1843 al pla de la Boqueria, i portada durant quatre generacions per la família Sans, que va fer la seva primera desfilada de moda a Barcelona el 1926, i que es va traslladar el 1941 al passeig de Gràcia.

També Gratacós, al passeig de Gràcia amb la Diagonal, que va ser inaugurada el 1940. Pel que fa a sastreries, o camiseries, cal esmentar Bonet, fundada el 1890 i regentada fins a finals de 2002 per la tercera generació de la família Bonet, i la històrica camiseria Xancó, que està al número 78 de la rambla de Barcelona des del 1820, i que per tant, aviat farà 200 anys que es dedica, en aquest cas, a les camises a mida. També hi ha la camiseria Flotats, de 1909, que va tancar el 2010, o la Pons, inaugurada el 1900, amb la seu al carrer Portaferrissa i a Major de Gràcia. La coneguda Sombrerería Obach la va fundar el 1924 Ramon Obach, i actualment està regentada pels seus dos néts, l'Antoni i en Ramon.

Algunes d'aquestes botigues centenàries ja no són obertes al públic i han plegat la seva activitat en els darrers anys. Els locals antics, protegits per normativa, que acullen noves activitats, es poden visitar. Algunes d'elles formen part de la ruta modernista de la ciutat i són un dels atractius turístics més rellevants de Barcelona.

87 L'espardenya

Nous usos

L'espardenya ha passat de ser un calçat destinat al camp a un complement de moda. Fins i tot s'ha sofisticat, ja que ara són molt comunes les espardenyes amb cunya i llaçada fins al turmell.

L'espardenya és una peça de calçat identitària de la indumentària catalana. Tradicionalment, els pagesos, els ramaders i altres professions rurals calçaven l'espardenya acompanyant-la de la faixa i la barretina. Tal com diu el seu nom, la seva sola està feta d'espart, o de cànem.

El nom d'espardenya apareix per primera vegada documentada als Pirineus al segle XIV. Actualment, es vesteix sobretot en exhibicions de grups de cultura popular com ara balls de bastons, de cintes, trabucaires, diables, bastoners, etc. I com que es tracta d'un producte íntegrament artesanal, cada portador decideix el color de les cintes i el tipus de veta. Per excel·lència és també el calçat indispensable en les sardanes. És per això que la seva modalitat més coneguda és la de set vetes empordanesa, feta de roba blanca i cinta negra, tot i que se'n coneixen una infinitat de tipus diferents: l'espardenya de Valls, amb vetes que cobreixen la lona blanca fins als dits dels peus; l'espardenya de capellà, tota tancada; l'espardenya russa; la barcelonina; la igualadina, etc.

L'espardenya s'ha tornat a posar de moda perquè és una peça de gran utilitat a l'estiu per la transpiració i és molt còmoda per al lliure moviment del peu, tot i ser més aviat poc pràctica en dies de pluja. Actualment, les més usades són les tancades, que fabricades en multitud de colors són les preferides pels turistes que estiuegen a la costa catalana, però també les de taló amb vetes.

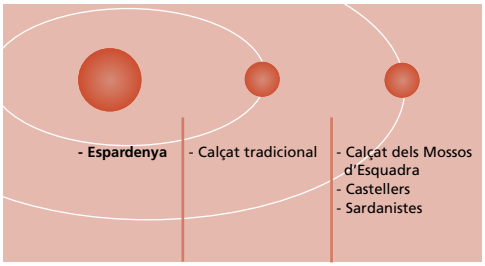

Als peus dels Mossos

L'art de l'espardenya es posa en comú un cop l'any, a la comarca de la Garrotxa. A la població de Tortellà se celebra una commemoració anual al mes de març.

L'espardenya és també el calçat de l'uniforme de gala de la policia autonòmica de Catalunya. Es diu que per servir de la mateixa manera als pobres i als rics: els Mossos porten humils espardenyes de cànem trenat per confraternitzar amb els primers i un elegant barret de copa alta per identificar-se amb els segons. Encara que no està documentat històricament, aquest pretès ideari de servei a totes les classes socials dels primers Mossos d'Esquadra s'ha utilitzat comunament per explicar la curiosa combinació de peces de roba humils i distingides en l'uniforme de gala del cos de la policia autonòmica.

Elaboració artesanal
A dalt, l'espardenya de set vetes forma part de l'uniforme de l'Escamot de Gala dels Mossos d'Esquadra, que representa el cos en els actes més solemnes.

Més i més vetes
Les espardenyes, amb sola d'espart o de cànem, solen tenir tres, cinc (a l'esquerra) o set vetes. A la dreta, una versió de les més modernes del calçat utilitzat pels camperols.

Artesans espardenyers

La Manual Alpargatera va començar com a taller d'espardenyeria acabada la guerra civil. En poc temps, la seva façana es va convertir en un dels símbols més emblemàtics de la nostra ciutat. Actualment, és parada obligada per als viatgers informats i de pas per la nostra ciutat, i cita anual per a un gran nombre de barcelonins. Nombrosos premis internacionals, comentaris elogiosos de les més prestigioses publicacions a escala mundial i visites de personalitats de tot el món avalen aquesta botiga.

Cal fer esment de la casa Castañer, la marca de Banyoles coneguda mundialment per les espardenyes que a finals dels anys 60 van seduir Yves Saint Laurent, que els va encarregar la primera espardenya amb cunya de la història. Després van treballar per a altres cases, com Hermès, Louis Vuitton, Christian Louboutin, Undercover, etc. Últimament, han dissenyat models especial en fusta i ràfia teixida a mà amb color càlids tenyits a mà.

Els nostres peus han calçat altres sabates autòctones. Una de les més emblemàtiques, sobretot per als muntanyencs, és la Chiruca, o Xiruca, un calçat creat a Tortellà, el 1950, pels germans Fontfreda. És una bota de camp amb sola de goma per fora i de cànem per dins, i empenya flonja, i es distingeix per la vulcanització de la sola de les espardenyes. La van fabricar i comercialitzar amb el nom de Chiruca, que vol dir 'Mercè' en gallec. Era un homenatge dels germans Fontfreda a la seva mare, que es deia Mercè. A més, en el moment que van decidir presentar aquesta bota autòctona, es va estrenar una obra de teatre de gran èxit que es titulava, precisament, *Chiruca*. En català col·loquial s'ha adaptat com a substantiu en la forma xiruca, amb derivats com xiruquer, equivalent de kumbaià. Molt usada pels excursionistes –la xiruca té connotacions catalanistes i antifranquistes–, la Chiruca va ser, durant els anys 60, el calçat dels qui participaven en els moviments socials i en les manifestacions.

A més de l'espardenya, el calçat més popular per a l'estiu és l'avarca. Era la sabata utilitzada per la població rural de Menorca, formada essencialment per pastors i missatgers (jornalers). La sola és feta de pneumàtic, l'empenya és de pell, oberta a la punta i amb una tira que subjecta el taló. Temps enrere la sola es feia a partir de rodes velles i la resta de la sandàlia s'elaborava amb cuir de porc o de bou amb el pèl enfora. Lògicament, eren molt rústiques i només n'hi havia en el color original de la pell.

88 El porró

Per compartir

El porró s'utilitzava, bàsicament, per compartir una beguda entre diverses persones de forma higiènica, és a dir, sense que la boca toqués el forat. Actualment s'ha convertit en tot un símbol de la nostra cultura.

El porró és un recipient de vidre en forma de bulb i amb dos brocs que en sobresurten. Verticalment i amb una lleugera cobatura, n'hi ha un de més gruixut que serveix de mànec i alhora per omplir-lo o buidar-lo, netejar-lo i, quan és necessari, per servir en un got el contingut del porró. L'altre broc, lateral, inclinat i de forma cònica, s'utilitza per beure a galet, gràcies al petit forat que té a la punta i que només deixa rajar un doll prim i constant. Això permet que en beguin diverses persones sense necessitat d'utilitzar un got, ja que la boca mai no toca el porró.

L'ús més habitual del porró és per beure vi; tot i això, s'hi poden posar tot tipus de líquids, sempre amb predomini de les begudes alcohòliques de baixa graduació.

El porró és comú arreu de Catalunya des de fa segles, especialment a les zones rurals, on acostuma a ser un element indispensable a taula durant les hores de menjar. Igualment és fàcil trobar-lo en actes festius i menjars col·lectius, com ara calçotades, dinars populars, etc. Un ús més específic seria el del porró més petit, el de vuitè de litre, que s'acostuma a servir ple de moscatell o vi dolç, juntament amb fruita seca, per conformar una de les postres típiques del país: les postres de músic.

El porró és un element bàsic de la cultura popular catalana i durant segles ha estat part important en la vida gastronòmica del país. Cada taula, cada celebració, tenien –i tenen– en els porrons un element bàsic de socialització, ja que, pel fet de ser un estri compartit entre els comensals, es veuen en la necessitat d'intercanviar converses mentre dura l'àpat.

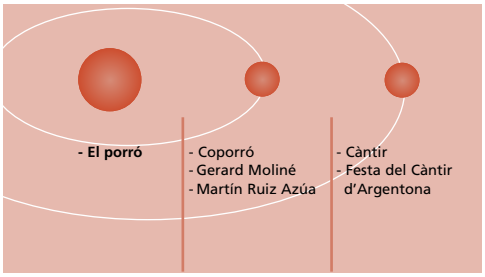

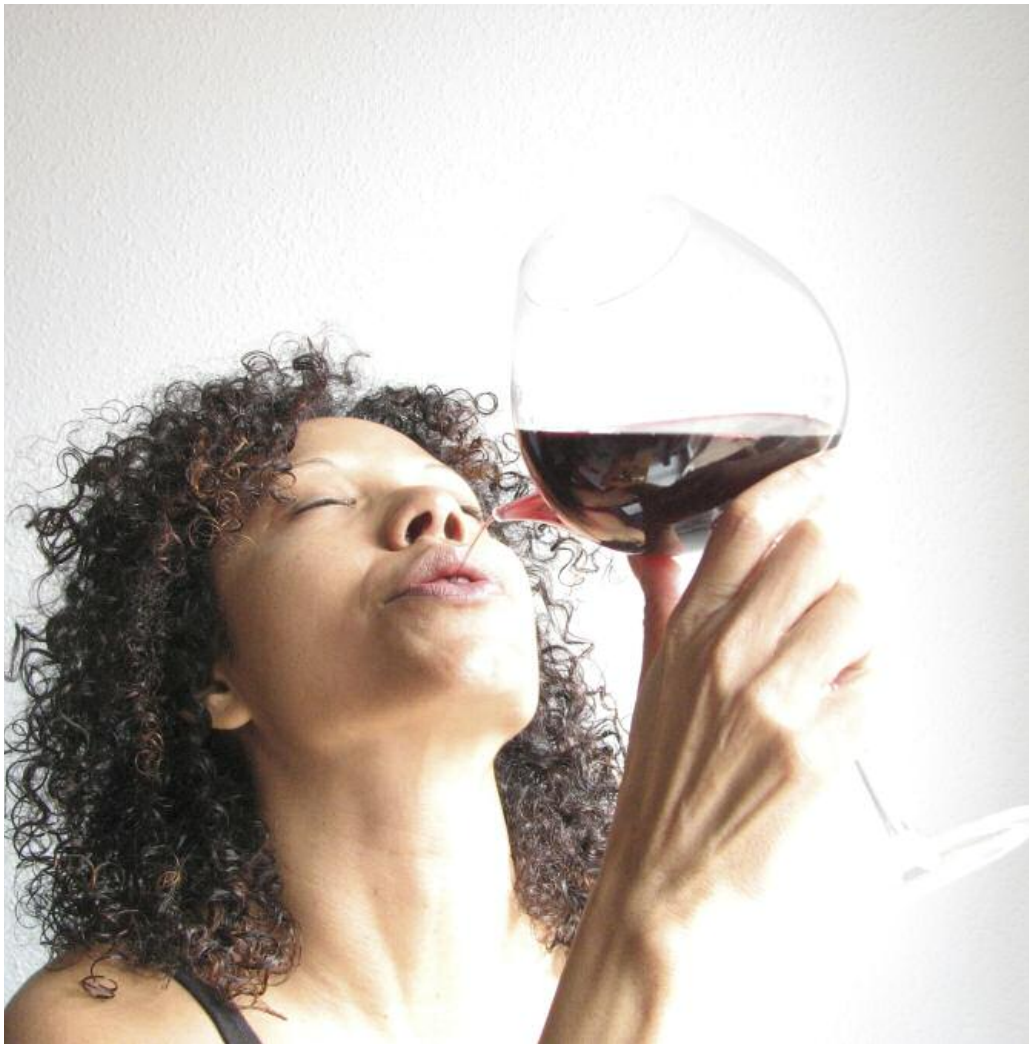

Coporró
A la imatge de l'esquerra es pot veure l'evolució que Martín de Azúa i Gerard Moliné han donat al porró tradicional. El coporró uneix el concepte de copa i porró en un sol estri.

Varietat
A la pàgina de la dreta es poden veure uns porrons més petits que els de mida tradicional. Al principi, al porró bàsicament s'hi posava vi, peró amb el temps s'utilitzà per beure licors i altres begudes. Fins i tot s'utilitza com a setrill.

Redissenyar el porró

Com la gran majoria dels objectes d'artesania o propis de la cultura popular, és gairebé impossible saber qui en va ser l'inventor. El que sí que se sap és que el seu nom prové del llatí i estaria relacionat amb la seva forma de bulb similar a la del porro. El seu origen és incert, però se sap que ja era habitual en època medieval; això sí, fet de terrissa i no pas de vidre com actualment. Durant tot aquest període, i fins a la implantació del litre com a unitat de mesura, el porró va ser una de les unitats de mesura més habituals al Principat. Tot i que la seva mida variava una mica segons les zones, la seva capacitat es movia entre els 94 cl del porró lleidatà i el litre i quart del porró tarragoní. Els porrons actuals són de divisors exactes de litre, bàsicament mig litre, tres quarts de litre, un litre o un vuitè de litre.

Aquesta forma tradicional ha patit una reformulació gràcies al disseny d'avantguarda català. El coporró, tal com ho van anomenar els seus creadors, Gerard Moliné i Martín Ruiz de Azúa, seria una copa de vi tradicional amb l'afegitó d'un petit broc com el que té el porró per beure a galet. D'aquesta manera s'intenta unir el concepte més formal i el més festiu en un sol producte.

Abans d'adoptar el litre com a mesura de volum i, en particular, de quantitat d'un líquid, s'utilitzaven recipients de mida coneguda, com per exemple càntirs o cànters (País Valencià), botelles (Catalunya del Nord) o borratxel·los (Balears). A Catalunya es feia servir el porró per mesurar les quantitats de vi i de llet, com apareix, per exemple, a *La cuynera catalana*, on les quantitats de massa sòlida es mesuren amb unces i lliures. El porró tenia sempre la mateixa mida, però aquest era diferent entre algunes localitats. Actualment els porrons es fan amb mides que corresponen a divisors rodons del litre, típicament de mig litre, de tres quarts (capacitat d'una ampolla de vi estàndard) o de litre.

El càntir, un recipient tradicional i ecològic

A Catalunya hi ha altres recipients tradicionals com el càntir, que serveix per emmagatzemar i beure líquids (especialment aigua), més estret de la base que de dalt, amb un broc petit per beure'n, el galet, i un de més ample per omplir-lo del tot. És habitual veure'ls fets de terrissa a causa de les característiques tèrmiques d'aquest material, encara que el seu estès ús ha fet que es puguin trobar càntirs de materials diversos, com vidre, metall o plàstic.

A Argentona s'hi troba el Museu del Càntir, dedicat de forma quasi exclusiva a l'estudi i la difusió del càntir, amb més de 3.000 exemplars a la col·lecció. La veneració tradicional pel càntir arrencava al segle XVII, quan els habitants es van salvar d'una pesta i beneïren les aigües de la font de Sant Domènec de Guzmán. A Argentona també es fa la fira del Càntir, i, per exemple, la 57a (2007) tenia un lema molt interessant perquè volia conscienciar els visitants que el càntir és un estri ecològic per beure aigua fresca sense haver de consumir energia elèctrica. El model de càntir de la fira d'aquell any era d'estil noucentista i es va elaborar a partir d'uns motlles que tenien més de 100 anys. A banda de diversos tipus de càntirs tradicionals, a la fira hi ha venda antiguitats, ceràmica artística i llibres sobre aquesta temàtica.

A Agost (l'Alacantí) hi ha un dels més importants centres de producció d'aquests atuells ceràmics de tota la Península, que estan recollits al Museu de la Cantereria. Com a centres cantirers catalans cal destacar Verdú (Urgell), amb els seus càntirs de terrissa negra o fumada, que tenen molt bona reputació, i la Bisbal d'Empordà, amb càntirs envernissats i decorats. Es pot fer un repàs dels diferents tipus de porrons a la col·lecció de porrons del casal d'Alella. Catalunya és un país ple d'oficis relacionats amb aquesta temàtica: terrissaires, tintorers, culleraires, filadores, cistellers, talladors de vidre i artesans de la fusta, calderers, trenadors de vímet, vidreres, etc.

Tradició i avantguarda

El mocador de farcell encara està present a l'actualitat i s'ha adaptat a les noves tendències. Així, avui dia es poden trobar tota mena d'articles fets amb la seva tela característica.

89 El mocador de farcell

Un farcell és, segons el diccionari, una «roba o altra cosa envoltada amb un mocador o un tros de drap qualsevol per a poder ésser portada d'una banda a l'altra». Popularment es diu que «portar farcells» vol dir traslladar males notícies d'algú. D'aquesta creença pren el significat el mocador de farcell, sovint anomenat «mocador de fer farcells», que s'ha utilitzat tradicionalment per portar coses d'un lloc a un altre.

El mocador de fer farcells és, doncs, una tela de cotó molt resistent de quadres marrons i negres que ha estat utilitzada des de molt antic per traslladar objectes. La seva tela servia per embolicar el que calia traslladar i un nus a les puntes el tancava, permetent adaptar-ne la mida al que calia carregar. Llavors es podia dur agafat de les puntes o lligat a un pal, i esdevenia una bossa d'allò més pràctica.

Segurament és per això que el mocador de farcell ha esdevingut un complement indispensable en alguns grups de cultura popular, que completen la seva indumentària amb una banda feta amb aquest mocador, com ara els bastoners de Gràcia de Barcelona.

La seva fabricació es testimonia de ben antic. Les filadores utilitzaven telers molt rudimentaris amb un fil de resistència especial per a la seva fabricació. Tot i que fa uns anys es trobaven arreu de Catalunya, actualment només segueixen en actiu als Pirineus.

Aquest element tèxtil de fabricació artesanal encara es ven en algunes botigues i merceries, on es poden trobar altres elements de la indumentària popular, com poden ser faixes o barretines, i destaca per la seva policromia respecte d'altres teixits normalment llisos i de colors sobris.

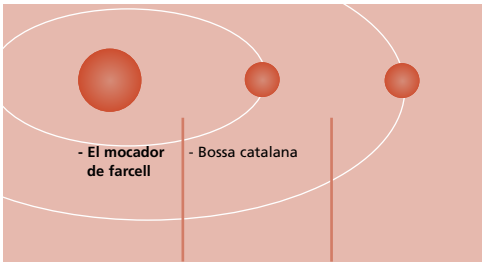

De roba de feina a moda

El projecte CIRE (Centres d'Iniciatives per a la Reinserció), destinat als presos, va crear l'any 2004 la bossa catalana, feta amb la roba del mocador de fer farcells tradicional, amb conveni amb Artesania de Catalunya. Aquesta iniciativa ha ajudat a fer veure i a comercialitzar novament aquest disseny oblidat amb el pas dels anys, i l'ha convertit en un complement de moda. Amb l'èxit de la iniciativa es van crear també altres estris de cuina, com ara davantals o draps, ja que la utilitat típica del mocador de farcells ha estat també la d'embolicar els cistells.

També són força encara els artesans que l'utilitzen per fer tovalles per la taula o draps per cobrir mobles o tocadors, brodant-hi sovint alguna il·lustració o afegint-hi puntes de ganxet, ja que es tracta d'un teixit sofert i resistent que amaga taques d'una manera eficaç.

Es percep en els últims anys una proliferació d'aquesta tela amb usos diversos als que tenia en l'antiguitat, però amb la voluntat que aquest element de la cultura popular catalana no caigui en l'oblit.

És rellevant també que una firma de moda com Burberry ha fet de l'estampació molt similar a la del mocador de farcell un dels seus distintius, a partir de l'èxit de la gavardina folrada amb el tartà, semblant a l'estampat típic del mocador de farcell més tradicional.

Resistent i distintiu
La seva trama regular fa que el teixit dels mocadors de fer farcells sigui especialment resistent. A més, el seu estampat, al qual poden variar el color i l'esquema de les ratlles, es feia servir antigament per distingir els farcells de les diferents colles de segadors. A l'esquerra, disseny de la bossa catalana de Gerard Moliné i Martín Ruiz de Azúa.

L'estampació a Catalunya

La indústria tèxtil a Catalunya es va desenvolupar al segle XVII gràcies als teixits de cotó estampats o indianes, tot i que es remunta a molt abans. Primer, les fàbriques d'indianes només estampaven els teixits, que importaven de fora. Però després van anar abraçant la producció de teixit i la filatura i només havien d'importar el cotó. Amb les indianes va sorgir la classe burgesa catalana moderna i es va iniciar la transformació de Barcelona en ciutat industrial, amb l'aparició dels suburbis proletaris.

El Museu de l'Estampació de Premià de Mar dedica especial atenció a la història de la tècnica, la química i l'art de l'estampació manual, com també a la industrialització del procés d'estampació. Les robes de cotó pintades que arribaven de l'Índia els segles XVII i XVIII van representar un canvi radical en els costums del vestir, per la introducció del cotó a Europa i per les noves decoracions sobre teixit. Al segle XVIII, Catalunya, i molt especialment Barcelona, van ser destacades protagonistes en aquest procés d'introducció a Europa de la indiana.

Catalunya té altres teixits o teles tradicionals que s'han elaborat durant segles de forma artesanal i en què la seva tècnica de producció s'ha transmès entre generacions. La tradició de la confecció de puntes ve del nord d'Itàlia i es va introduir a Catalunya al segle XVII. Va arrelar tant, que a mitjan segle XIX hi havia gairebé 35.000 puntaires a Catalunya. Fins a mitjan segle XX, les nenes del nostre país van aprendre a fer puntes a l'escola, ja que es considerava part de l'educació femenina. El Museu d'Arenys de Munt té un important fons de puntes que consta de diferents col·leccions.

90 La barretina

El més català
Si hi ha un complement característic de la nostra cultura, és la barretina. Les colles sardanistes, els trabucaires o fins i tot figures com el tió de Nadal tenen la barretina com a part indispensable de l'abillament.

La barretina és el barret tradicional català. Es tracta d'un barret en forma de bossa, generalment de llana o punt de mitja, de longitud compresa entre els dos i els quatre pams –tot i que n'hi ha de més llargues– i habitualment de color morat o vermell amb una franja negra a l'inici de la boca.

L'origen és incert, però es pensa que podria derivar dels barrets dels mariners frigis o dels egipcis mateix, i va passar a formar part de la indumentària dels mariners fenicis i grecs, que el van acabar d'estendre per tota la Mediterrània. És per això que, en alguna de les seves variants, la barretina va acabar formant part de la indumentària habitual de tots els pobles de la ribera del Mediterrani.

Tot i que originàriament havia estat un barret utilitzat sobretot per mariners i jueus, el seu ús es va estendre a la pràctica totalitat de la població catalana durant els segles XVIII i XIX. Cap a mitjan segle XX, però, cada vegada era més difícil veure barretines més enllà d'algunes zones rurals, i actualment ha passat a tenir un paper merament testimonial en el dia a dia.

Amb el pas dels segles la barretina ha esdevingut el barret tradicional de Catalunya, i encara avui dia, quan el seu ús ha passat a formar part del folklore, encara representa un símbol de catalanitat. Així, forma part del vestuari habitual de sardanistes, trabucaires, etc., i fins i tot de la figura més nostrada del pessebre, el caganer. Igualment, destaca la projecció mundial que va assolir gràcies al pintor Salvador Dalí, que n'era un usuari habitual.

Durant el seu període d'esplendor, la barretina era utilitzada arreu de Catalunya. Les variants de color i longitud eren múltiples i servien, segons la zona, per determinar les diferents classes socials, el tipus de feina o l'edat del portador.

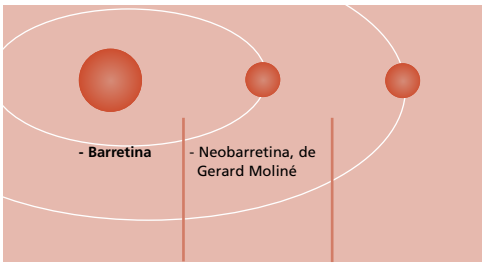

Una peça universal

Es creu que els romans van establir el costum de donar la gorra frígia als esclaus quan se'ls alliberava. Per això la barretina es va convertir en símbol de llibertat i també per aquest mateix motiu devia ser adoptada pels lluitadors de la Revolució Francesa.

Així doncs, no és d'estranyar que la barretina aparegui en els escuts heràldics d'armes d'una sèrie de països de Centreamèrica i Sud-amèrica que, un cop independitzats d'Espanya, adopten la barretina com a símbol de llibertat. També són nombrosíssims els pobles i les viles que porten la barretina en els seus escuts locals, tant d'aquests països com d'altres estats sud-americans, com ara Colòmbia, Costa Rica, Mèxic, l'Uruguai, Veneçuela, etc.

A les zones rurals
Els homes van portar la barretina a Catalunya i Eivissa fins a finals del segle XIX, especialment a les zones rurals.

Neobarretina
Gerard Moliné va donar una nova dimensió a la barretina. Així, a la pàgina de la dreta es pot veure com un complement tradicional esdevé actual.

La barretina del segle XXI

La barretina és l'origen de diverses dites populars que estan caient en desús. Per exemple, dir que «això no em cap, o no em passa per la barretina» significa ni plantejar-se una qüestió, o «tirar la barretina al foc», significa deixar córrer un assumpte que es dóna per perdut.

La barretina és un barret fet de llana o d'estam que adopta la forma de bossa per posar-se al cap, i és el símbol més representatiu de la roba tradicional catalana. Encara que la barretina tingui diversos models, pel que fa a mida, forma i color, sense dubte, la més popular és la de color vermell intens, que correspon principalment a la zona costanera que en el litoral barceloní adopta un color una mica més apagat, i que s'anomena barretina brisa. A les poblacions de l'interior la barretina sol ser més allargada, fins arribar a sis pams. Un altre tipus de barretina és la de color moradenc i més grossa que la vermella, o gorra musca. També hi ha la barretina de dos intents o dos cairells, que és de llana i té el folre d'un color diferent i la barretina de capellà, que és de seda negra. A l'interior de la llar s'utilitzava la barretina xeixa, que era de cotó, podia ser blanca o d'altres colors, i era per anar a dormir.

La barretina s'identifica tant amb allò català com per desqualificar els punts de vista tradicionals de Catalunya. Tot i que actualment el seu ús es limita pràcticament només a activitats de tipus folklòric, l'any 2007 el dissenyador Gerard Moliné va decidir reinventar el concepte a través de la creació de la neobarretina. La idea era modernitzar el concepte tradicional afegint una cremallera oculta que permet fer modificacions al disseny original i obtenir noves formes i utilitats per a la peça.

91 Les rajoles d'arts i oficis

Ceràmica catalana
Aquest plafó recull diverses escenes de la vida quotidiana. Actualment es pot veure al Museu del Blat i la Pagesia, a Cervera (Lleida).

La rajola catalana d'arts i oficis és un important testimoni de la història i de la vida popular catalanes. No calia que les rajoles representessin necessàriament un art o un ofici. Els artistes prenien com a font d'inspiració les auques, els gravats i les estampes, la rajoleria d'altres països i el món que els envoltava. És per aquesta raó que la iconografia és tan àmplia: hi ha rajoles que plasmen moments de la vida quotidiana, imatges de la cultura popular, flors, fruites, vaixells, indrets concrets, sols i llunes, i animals domèstics, salvatges o mitològics.

Les anomenades «rajoles d'arts i oficis» són una de les peces més representatives i conegudes de la ceràmica catalana. La producció més ingent i genuïna, que s'inicia a principi del segle XVII i evoluciona fins a mitjan segle XIX, va generar una gran varietat de temàtiques i variacions de models.

Durant aquest període, els escudellers van fer altres tipus de rajoleria. Les tipologies principals van ser les rajoles de mostra, els plafons de repertori i els plafons d'encàrrec. Els antecedents més directes de la producció de rajola d'oficis els trobem a la Itàlia del Renaixement. Paral·lelament a les rajoles catalanes d'oficis, trobem altres produccions semblants, com les de Delft, Sevilla, Talavera i València.

Les rajoles de ceràmica que estaven il·lustrades amb escenes de les activitats humanes no són sols elements decoratius. Gràcies a elles es preserva un retrat dels homes i les dones del segle XVI al XIX, dels seus oficis i activitats artístiques, de la seva vestimenta, de costums i tradicions, d'activitats de lleure i joc. Les rajoles formen un fresc que retrata tota una època.

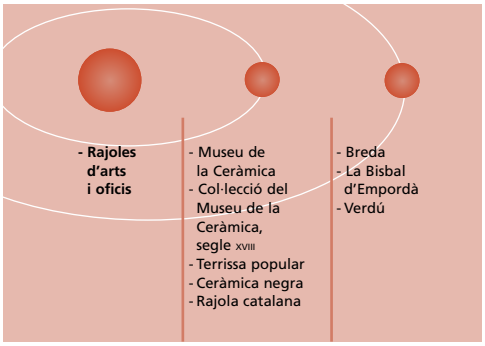

A terres i parets
Entrada a la seu de l'Institut d'Estudis Catalans, decorada amb rajoles tradicionals.

La sensibilitat dels artesans
A la dreta, càntirs representatius de la ceràmica negra de Verdú, a Lleida.

Bressols d'artesania

Si hi ha una activitat artesanal i industrial que ha fet conèixer el poble de Breda arreu ha estat la terrissa i la ceràmica, i tot el que se'n deriva. Tot i que s'ha manifestat que podria haver-se iniciat a principis del segle XV, està documentada a finals del XVI, i els seus productes s'han estès per tot el món.

Els ceramistes i terrissaires bredencs s'han sabut adaptar als nous temps complementant l'elaboració de ceràmica típica i tradicional amb l'artística i decorativa, amb nous i actualitzats estris per a la llar, fins a expandir-se en altres sectors, fabricant peces en sèrie per a l'alimentació i la restauració. El visitant pot passejar per una extensa zona comercial on pot trobar tot aquest tipus de ceràmica i terrissa. També al poble de Verdú se celebra la festa del Silló, fira de la Ceràmica. La terra, el foc i l'aigua són tres elements que els artesans ceramistes de Verdú, generació rere generació, han sabut transmetre en l'art de la fabricació de la ceràmica, especialment de càntirs negres, d'aquells que tothom deia que feien l'aigua fresca i bona. La fira de Verdú és un aparador de la ceràmica de les Terres de Lleida, una fira especialitzada en l'artesania pròpia, en què es pot veure tant ceràmica artística i decorativa com ceràmica més tradicional, amb els càntirs de Verdú, que anomenem «sillons».

La tradició ceramista catalana ha donat lloc a l'acumulació d'un patrimoni artístic que es conserva en col·leccions particulars o museus. Fundat el 1966, el Museu de Ceràmica de Barcelona està ubicat des del 1990 al palau de Pedralbes. L'edifici vuitcentista, envoltat d'un parc, va ser ampliat i transformat en residència reial entre 1922 i 1924. La col·lecció permanent presenta les obres més significatives de la ceràmica espanyola, que sobresurten per la seva singularitat i valor artístic. Aquest patrimoni ceràmic és fruit de la preservació de les restes arqueològiques i del col·leccionisme de la societat civil. Destaquen les peces medievals del període almohade; les produccions mudèjars d'Aragó, Catalunya i València; la pisa hispanomoresca de Paterna i Manisses; les vaixelles i rajoles policromes del Segle d'Or; els exemplars del rococó de l'Alcora, i les creacions dels artistes contemporanis. Gràcies a la riquesa de les seves col·leccions, el Museu de Ceràmica té el reconeixement i prestigi internacional, i està considerat un centre de referència per a l'estudi de la ceràmica tradicional i contemporània.

Art amb majúscula

La ceràmica ha donat a Catalunya alguns noms il·lustres a escala internacional, com ara Josep Llorens i Artigas, ceramista i crític d'art. Conegut perquè va col·laborar amb Raoul Dufy, Albert Marquet, Georges Braque i, sobretot, amb el seu amic Joan Miró, amb qui va fer grans murals ceràmics, com els de la seu de la UNESCO (París), la Universitat de Harvard, la Fundació Maeght i l'aeroport de Barcelona. Havia estudiat a la Llotja, al Cercle Artístic de Sant Lluc i a l'Escola Superior dels Bells Oficis. El seu paper en el desenvolupament de la ceràmica occidental va ser decisiu: va despullar les peces de tota decoració cercant primordialment la màxima depuració de les formes, i va dur a terme una constant renovació en colors i esmalts. Va fer exposicions a París, Brussel·les, Londres, Nova York, Barcelona i Madrid, i a la galeria Maeght de París, el 1969. Va guanyar diversos premis, com el diploma d'honor de la Triennal de Milà (1936), la medalla d'or a l'Exposició Internacional de París (1937) i el gran premi de la Tercera Biennal Internacional Hispanoamericana d'Art (1955). També cal esmentar la nissaga Serra, iniciada pel patriarca Antoni Serra i Fiter, ceramista i pintor modernista. Es va dedicar a la ceràmica des de 1897 i va esdevenir el ceramista per excel·lència del període modernista. Per a la realització de les seves obres, entre les quals destaquen les porcellanes a l'estil Sèvres, va comptar amb la col·laboració d'alguns dels artistes de renom del moment, com ara Josep Pey, Pau Gargallo o Ismael Smith. Al capdavant del seu obrador del Poblenou, va produir gerros i atuells en gres i porcellana de pur estil *art nouveau*. Una de les seves obres més destacades van ser els caps i les mans de les figures femenines fetes en mosaic i trencadís dels arrambadors de la casa Lleó Morera. Va tenir un reconeixement universal i va rebre premis importants als certàmens internacionals de 1907 a Barcelona, Londres, Madrid i París. Va instal·lar el taller artístic a Cornellà el 1926, on van col·laborar els seus fills Antoni, Josep i Enric Serra i Abella, i el seu gendre, l'escultor Rafael Solanic i Bàlius.

Finalment, es pot destacar que les viles amb més tradició de terrissa popular a Catalunya són sens dubte Breda, Verdú i la Bisbal d'Empordà.

Motors de la industrialització
A Catalunya, les colònies industrials començaren a aparèixer a partir de la segona meitat del segle XIX i es mantingueren plenes de vida fins a les acaballes del XX.
A dalt, la Colònia Güell (Santa Coloma de Cervelló); a baix, la Colònia de l'Ametlla de Merola (Puig-reig)

92 Les colònies industrials i la berguedana

El patrimoni tècnic i científic de Catalunya és molt important, especialment l'industrial, representat per un nombre molt rellevant de colònies fabrils al voltant dels rius Llobregat i Ter i de vapors, o fàbriques urbanes, de les quals es conserven una bona mostra a les ciutats de Sabadell i de Terrassa. Des del Berguedà i el Bages al Baix Llobregat, Osona i el Ripollès, constaten la importància patrimonial d'aquest singular llegat històric.

Les colònies industrials són aquells establiments amb finalitats productives que es van instal·lar de forma predominant al llarg dels rius Llobregat, Cardener i Ter aprofitant la força dels seus cabals i que van esdevenir alhora nuclis residencials per a tots els treballadors. Les colònies catalanes van ser autèntics pobles, amb un extraordinari desenvolupament de sentiment d'identitat i arrelament, al voltant de la producció tèxtil. Per una banda, les colònies sorgiren per aprofitar les possibilitats energètiques del riu –però el cabal dels rius és inestable, i sovint resultava insuficient, així que moltes d'aquestes colònies van adoptar la màquina de vapor i, més tard, es van alimentar de l'energia hidroelèctrica–; per una altra, això permetia disposar d'una mà d'obra tranquil·la, allunyada dels conflictes socials presents a la ciutat, tot garantint la producció. Des dels seus inicis, les colònies industrials incorporaren habitatges a prop de les fàbriques per als seus treballadors –així como la residència del patró–, i moltes d'elles disposaven de tota mena de serveis, activitats i espais, com teatre, bar, restaurant, escola, zona esportiva, etc.

Els vapors són aquelles antigues fàbriques tèxtils que funcionaven amb la màquina de vapor. El primer a Catalunya va ser el Vapor Bonaplata del carrer Tallers de Barcelona, contruit el 1832 i cremat pels obrers el 1835. A Sabadell es es poden visitar el Vapor Buxeda Vella amb les seves sales de màquines, incloses les de vapor, el Vapor Llonch o el Vapor Codina; Terrassa conserva les xemeneis de les Bòbiles Almirall, de la Manufactura Auxiliar, el Vapor Monset, el Vapor Aymerich o el Badiella, entre d'altres.

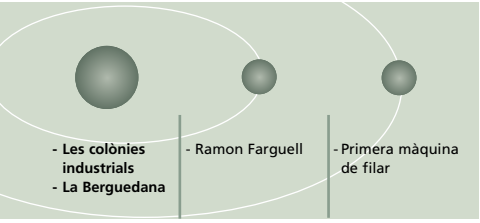

Cal Vidal i Cal Pons
Cal Vidal (a dalt) fou l'última de les colònies tèxtils que es construïren al Berguedà durant la segona meitat del segle XIX. La Colònia Pons (a la dreta) és una bona mostra de l'urbanisme i l'arquitectura d'aquests complexos industrials.

La berguedana
A la pàgina de la dreta, imatge d'una maqueta de la màquina de filar creada per Ramon Farguell.

Colònies tèxtils

L'any 1890 l'empresari Eusebi Güell va comencar a erigir la Colònia Güell a la seva finca Can Soler de la Torre, al terme municipal de Santa Coloma de Cervelló, i allà va traslladar la indústria tèxtil que tenia a Sants (ara municipi de Barcelona). L'empresari va encarregar els diversos edificis a arquitectes modernistes, i singularment a Antoni Gaudí, la construcció de l'església.

La torre de l'amo de Viladomiu Nou (Gironella), antiga residència de la familia propietària de la colonia, és avui la seu del Consorci del Parc Fluvial del Llobregat i el centre d'interpretació del conjunt de les colònies tèxtils de l'Alt Llobregat (com la de l'Ametlla de Merola, Cal Pons i Cal Vidal, totes tres a Puig-reig, al Berguedà). A la de l'Ametlla de Merola, que pertany a Puig-reig malgrat que sigui més propera al nucli de Navàs (Bages), la fàbrica va ser en funcionament fins a l'any 1998 i encara hi viu gent. Deixant de banda els seus equipaments, com el teatre, l'església o el cafè i l'agradable passeig dels Plataners, la colònia gaudeix d'un entorn privilegiat a un meandre del Llobregat. Per la seva banda, a Cal Pons els habitatges dels treballadors formen el carrer d'Orient, el més emblemàtic de la colònia, i a la plaça del Centre hi havia la botiga, el cafè, la fonda, el forn de pa i altres serveis. L'edifici més destacat, junt amb les torres dels amos, és l'església (1887), dita la «catedral de l'Alt Llobregat». Dels seus equipaments destaquen el Casal de la Dona, el teatre –una rèplica en petit del Liceu–, la biblioteca i la nova església, d'estil neoromànic.

Moltes de les colònies de la conca del Ter (com Malars a Gurb o Borgonyà a Sant Vicenç de Torelló) i del Freser van ser aixecades al voltant de 1880. Hi ha més de 60 colònies industrials i fàbriques de riu al Ripollès (Camprodon, Sant Pau de Segúries, Sant Joan de les Abadesses, Ogassa, Ripoll, Campdevànol, Ribes de Freser...) i a Osona (Montesquiu, Sant Quirze de Besora, Orís, Torelló, Sant Pere de Torelló, Sant Vicenç de Torelló, Sant Hipòlit de Voltregà, Manlleu, les Masies de Roda, Roda de Ter...). A la conca del Ter destaca la colònia de Borgonyà, coneguda com la «dels anglesos», ja que els primers propietaris de l'empresa eren britànics. El seu conjunt d'equipaments (església, casino, cooperativa, camp de futbol...) fan de Borgonyà una de les colònies més interessants de Catalunya.

La berguedana

Inventada a finals del segle XVIII, la berguedana (o maixerina) és una peça fonamental en el procés de revolució industrial a Catalunya. La gran novetat d'aquesta màquina va ser que permetia filar a la vegada fins a 130 fusos, incrementant el rendiment de treball tot i ser encara de tracció manual. Gràcies a aquesta màquina la indústria cotonera catalana va poder prescindir de comprar cotó filat per passar a elaborar-lo ella mateixa, i moltes fàbriques es van especialitzar en la filatura del cotó. La berguedana es va utilitzar de manera més o menys habitual fins a 1870. L'inventor d'aquesta màquina va ser un fuster de Berga, Ramon Farguell i Montorcí, entre 1789 i 1795. El seu gran mèrit va ser aconseguir una màquina molt més ràpida i eficient que la que s'utilitzava fins llavors a Anglaterra, l'Spinning Jenny, inventada el 1767 per James Hargreaves. Una de les coses curioses d'aquesta màquina és la seva denominació, ja que també se la coneix com a maixerina a causa del malnom que tenia el seu inventor, *maixerí*.

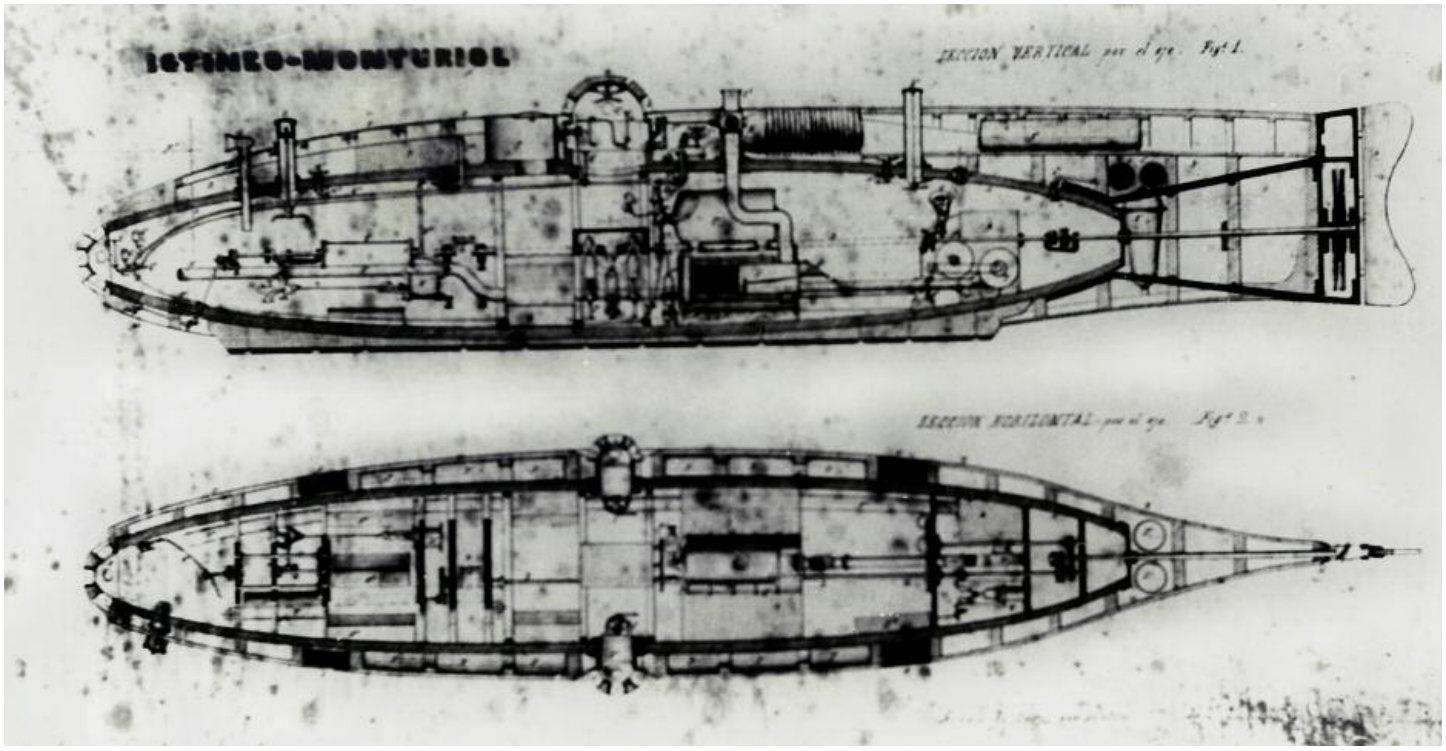
ICTINEO-MONTURIOL
SECCION VERTICAL por el eje. Fig.t 1.
SECCION HORIZONTAL por el eje. Fig.t 2.

93 El submarí de Narcís Monturiol

Projecte *Ictíneo*
A dalt, rèpliques a escala real, com la que hi ha de l'*Ictíneo II* al Maremagnum (Barcelona). A baix, els esbossos que va fer Narcís Monturiol.

El 1858, Narcís Monturiol presentava l'*Ictíneo* I, el primer submergible, meravella de la tecnologia sofisticada, anticipant-se dècades al seu temps. Monturiol, que no tenia formació científica, va esdevenir un heroi local. El submarí, fet de fusta d'olivera aguantat amb anelles de roure, feia només 7 m de llarg i amb prou feines tenia espai per al capità i els quatre homes de la tripulació que donaven força a l'aparell, que funcionava amb manivela.

El nom de l'*Ictíneo* prové d'*iktis* ('peix' en grec) i *neu* (etimologia llatina de 'nau'). Monturiol va posar tots els seus esforços en la construcció del submergible per explorar les interioritats del mar. El seu objectiu era absolutament civil i científic: volia contribuir al coneixement de les profunditats marines.

L'*Ictíneo* I tenia forma de peix i seguia un disseny de William Bauer. La seva funció era pescar corall submarí i estava impulsat per una hèlix que va resultar no ser prou potent per vèncer la força del mar. Després de 50 immersions fins a 18 m, Monturiol va voler desenvolupar la segona part de l'invent i va demanar una subvenció al govern, que li va ser denegada.

Finalment, va comptar amb el suport de socis i amics i l'*Ictíneo II* va ser una realitat el 1865, amb una font potencial més eficaç i més gran de mida, però el resultat tampoc no va ser l'esperat: el nou model aconseguia summergir-se, però encara no era prou bo per a la navegació. L'*Ictíneo II*, més del doble de llarg de l'*Ictíneo I*, va ser botat entre el 1864 (amb energia humana) i el 1867 (amb energia de vapor). Va ser el primer aparell de combustió submergible del món.

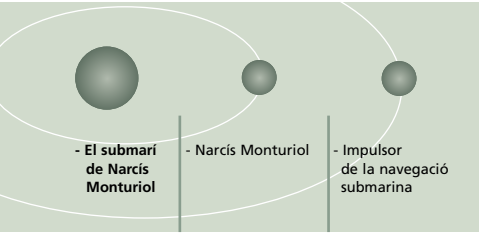

Amb l'*Ictíneo I* es van fer 69 immersions, i amb l'*Ictíneo II*, 19. Totes elles sense cap accident, a diferència dels seus precursors. Va arribar a submergir-se a una profunditat d'entre 30 i 70 metres. Monturiol va treballar amb un equip pluridisciplinari i de científics, enginyers i professionals perfectament coordinats per ell.

El somni de Monturiol
A l'esquerra, retrat de Narcís Monturiol. A baix, es pot veure la cèdula de l'empresa La Navegació Submarina, creada per Monturiol.

El vaixell peix
A la pàgina dreta, la primera maqueta del submarí *Ictíneo*.

La «memòria» de Narcís Monturiol

Narcís Monturiol va néixer a Figueres el 1819 i, tot i haver estudiat dret, de jove es va començar a interessar per la navegació submarina. L'any 1857 va fundar una societat amb un capital de 100.000 pessetes de l'època amb Josep Missé i Joan Monjo, enginyers industrials, per tal d'investigar i desenvolupar l'invent que tenia en ment. Aquest fracàs li va comportar uns deutes a Monturiol, que va decidir redactar el seu projecte per reunir capital quan la mort el va interrompre. Al llarg de la seva vida, Monturiol va fer moltes altres coses, però la seva passió sempre va ser la investigació. Va dirigir el Museu Nacional de la Moneda i va morir el 1885.

Monturiol va considerar el món submarí com un nou continent que donaria peu a grans descobriments científics i a gran beneficis econòmics, alhora que es podia usar per tenir el control militar dels mars, un objectiu que ell, particularment, no perseguia.

Monturiol va redactar una extensa memòria recopilant la seva experiència, que va usar per refer el projecte de les cendres. Malgrat tot, no va poder fer realitat el seu somni, perquè va morir el 1885 amb el text inèdit. La impressió de la seva memòria el 1891 està relacionada amb els experiments del submari d'Isaac Peral, presentats a Madrid al 1890. La propaganda i l'onada d'elogis a l'inventor espanyol van generar una reacció contundent a Catalunya; la revista catalana *La Tomasa* i el diari *La Vanguardia* van publicar extensos monogràfics dedicats a Monturiol i a l'*Ictíneo*, reclamant el seu lloc en la invenció de la navegació submarina. Per això es va dur a terme l'edició de la memòria de Monturiol l'any següent. Isaac Peral havia fet el 1889 declaracions molt respectuoses reconeixent el valor del treball pioner de Monturiol, però va acabar perdent la confiança de les autoritats espanyoles i el seu projecte de submarí va ser interromput.

Malgrat tot, ni ell ni Monturiol van ser els primers a desenvolupar un submarí. De fet, la història del submarí va començar a l'Anglaterra al segle XVII. La navegació submarina sempre ha estat una obsessió, sobretot en el terreny de la tàctica militar. Així, els americans van ser els primers de crear un prototip. El primer submarí potent es va dissenyar el 1898 – trenta anys després de l'inici del projecte per part de Monturiol– a Amèrica del Nord, i es va anomenar USS *Hollander*. Alemanya també ha estat un país especialista en el perfeccionament d'aquest invent: va descobrir que el submarí es podia alimentar amb energia nuclear.

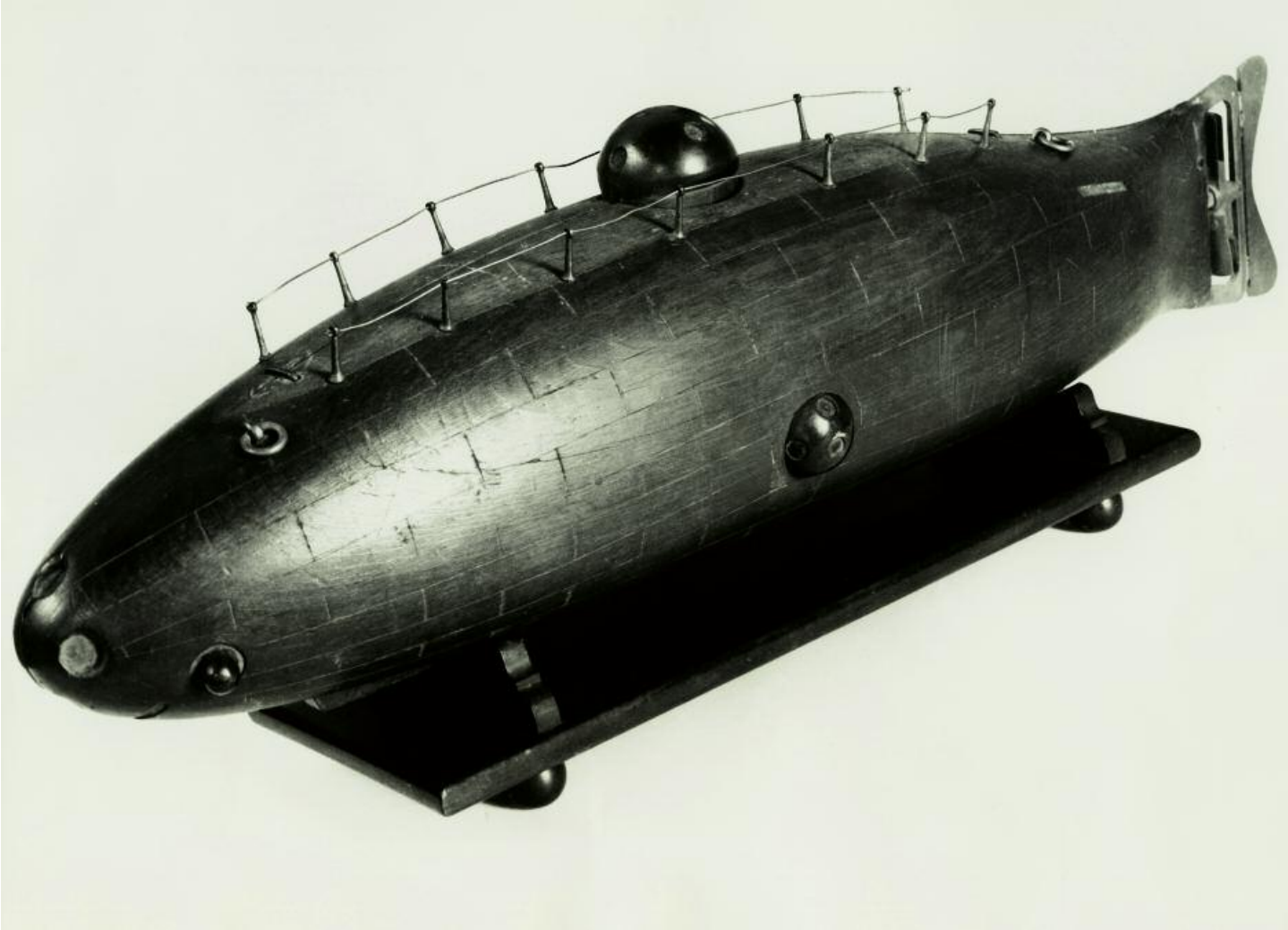

Navegació submarina a la Catalunya del XIX

A la segona meitat del segle XIX l'enginyeria industrial s'acabava d'organitzar a Catalunya. El 1851 es va crear l'Escola Industrial de Barcelona, que va funcionar amb subvencions de l'Ajuntament i la de Diputació i es va convertir, a partir de 1867, en l'única escola d'enginyeria industrial de tot l'Estat espanyol.

Monturiol i els seus col·legues havien creat el 1857 una empresa tecnològica entorn de l'*Ictíneo*; amb petites aportacions i, excepcionalment, amb sumes força considerables. Al llarg dels 10 anys de projecte van arribar a aplegar un milió de pessetes de l'època, que representarien en l'actualitat uns 100 milions, és a dir, uns 6 milions d'euros.

Tot i que el primer equip de l'*Ictíneo* era de tècnics pràctics, en la presentació de la seva memòria de 1860 Monturiol tenia molt d'interès a esmentar els «facultatius» que havien avalat els seus primers treballs. Entre ells hi havia Monjo, Llorenç Presas, Josep Roura i Pere Roqué, tots ells professors de l'Escola Industrial de Barcelona, a més de Josep Giró Romá, professor de l'Escola Normal. Roura, el director de l'Escola d'Enginyeria Industrial, donava un clar suport al procés i aprovava les solucions tècniques per a la immersió, la navegació submarina, la il·luminació sota l'aigua i el procés de renovació de l'aire.

Monturiol va convertir la seva idea, la seva fantasia, en un projecte d'enginyeria. Va reunir fons d'una manera peculiar, mobilitzant centenars de milers de ciutadans catalans, i va formar un equip tècnic del més alt nivell que es podia arribar a obtenir a l'Estat espanyol en aquells moments.

Sincrotró Alba
Vista aèria de l'exterior del sincrotró, situat a Cerdanyola del Vallès. Les instal·lacions d'aquest accelerador de partícules ocupen 22.870 m².

94 El Sincrotró Alba

Un sincrotró és un accelerador de partícules en el qual els camps magnètic i elèctric estan sincronitzats amb el feix de partícules en moviment. Un canó d'electrons llença un feix de partícules que acceleren el sincrotró fins a velocitats properes a les de la llum. Un cop accelerats, els electrons s'envien a un anell d'emmagatzematge, on circulen amb una energia constant durant hores. Aquests electrons, a mesura que circulen, emeten una llum de gran intensitat en forma de pulsacions –com si fos el flaix d'una càmera– en una longitud d'ona que va de la visible per l'ull humà als raigs X. La radiació emesa per aquests electrons, coneguda com a «llum del sincrotró», s'envia cap a les estacions de treball on pot ser utilitzada per fer diversos tipus d'experiments.

El projecte del Sincrotró Alba ha estat finançat a parts iguals per la Generalitat de Catalunya i el govern espanyol, amb un pressupost inicial al voltant dels 164 milions d'euros. Han creat a tal efecte el Consorci per a la Construcció, Equipament i Explotació del Laboratori de Llum Sincrotró (CELLS), dirigit pel catedràtic de biofísica de la Universitat Autònoma de Barcelona Joan Bordas. Actualment, la instal·lació compta amb una plantilla de 160 persones entre científics, enginyers, tècnics i equips de suport.

El Sincrotró Alba està situat a Cerdanyola del Vallès, al costat del campus de la Universitat Autònoma de Barcelona i a pocs quilòmetres de la capital catalana. El complex, de més de 22.800 m^2, està integrat per un edifici de formigó i vidre en forma de cargol de 140 m de diàmetre i un entramat de plantes subterrànies on s'ubicaran bona part de les instal·lacions.

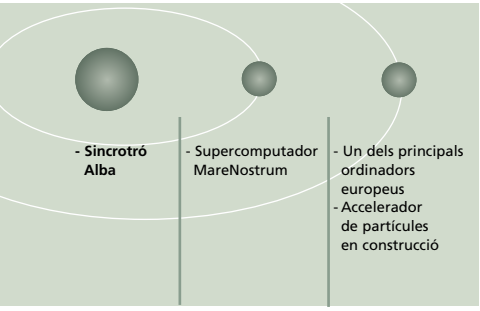

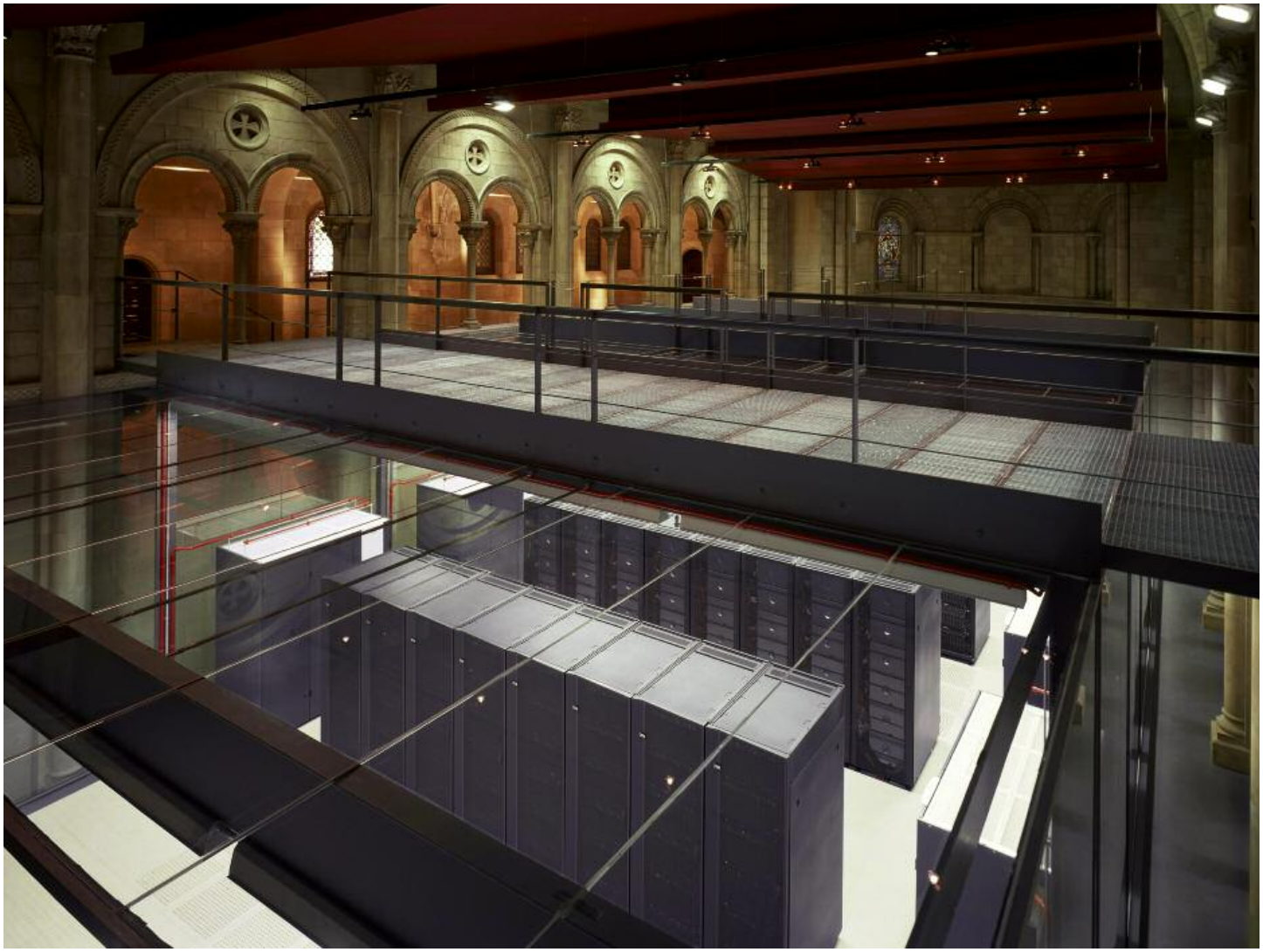

Les entranyes
Interior de les instal·lacions del Supercomputing Center, on es pot observar l'ordinador MareNostrum. A la dreta es pot veure el *hall* experimental del laboratori de llum del Sincrotró Alba.

Les utilitats del Sincrotó Alba

Les aplicacions de les fonts de llum del sincrotró són moltes, ja que són útils per a moltes branques de les ciències pures i aplicades, i també per a la indústria, especialment en el camp de les ciències de la vida, la metal·lúrgia i la nanotecnologia.

Les primeres set estacions d'investigació amb què comptarà el Sincrotró Alba coincideixen amb les set línies de llum que inicialment es posaran en marxa (el sincrotró en pot tenir fins a 33 línies de llums). Algunes de les seves aplicacions són: l'estudi de les estructures biològiques i les proteïnes, el disseny de noves teràpies mèdiques de diagnòstic per la imatge i de nous, implants quirúrgics, l'estudi d'organismes vius (virus, bacteris…), la creació de nous fàrmacs i de nous materials semiconductors (plàstics, químics o teixits), el disseny de microdispositius i l'anàlisi de l'autenticitat de restes històriques i obres d'art.

També cal remarcar que des del punt de vista de les ciències aplicades els principals usuaris es troben en els dominis dels productes farmacèutics i de la salut, els productes alimentaris, els plàstics, la microelectrònica, el medi ambient, els cosmètics, els tèxtils i el paper o la construcció.

Catalunya, pionera en investigació

La importància del Sincrotró Alba és doble. La més significativa és, evidentment, per les aplicacions científiques pràctiques que ofereix una instal·lació com aquesta. Així, no tan sols té aplicacions en camps com la física o la química, sinó que especialitats com la ciència de materials, la medicina o la biologia poden obtenir avenços considerables gràcies als experiments que es duguin a terme al sincrotró.

La segona característica que el fa important és que, tot i que a Europa ja hi ha una vintena d'instal·lacions similars, només una es troba per sota de la línia imaginària París-Trieste, la de Grenoble. Aquest fet, i que tots els països desenvolupats disposin de, com a mínim, un sincrotró, fa que la seva construcció sigui imprescindible per garantir la competitivitat dels nostres investigadors –i per tal de poder atreure'n d'altres de l'estranger– i també de les nostres empreses més capdavanteres.

Seguint aquest mateix criteri d'intentar que els investigadors catalans disposessin de les millors eines possibles i, a la vegada, promocionar els nostres centres de recerca arreu del món, l'any 2005 es va inaugurar el Barcelona Supercomputing Center, a la Universitat Politècnica de Catalunya, que compta amb l'ordinador més potent d'Espanya: el MareNostrum, que el 2010 era considerat un dels més potents d'Europa i el 87è de tot el món. Té una gran utilitat, ja que ha fet possible, entre altres projectes, la investigació del genoma humà i el disseny de nous medicaments.

Sostres catalans

El Museu de la Ciència i la Tecnologia de Catalunya es va construir seguint la tècnica de la volta catalana, que es pot observar tant a l'exterior com a l'interior de l'edifici.

95 La volta catalana

La volta de maó de pla, més coneguda com a volta catalana, és una tècnica de construcció tradicional de Catalunya. Bàsicament consisteix a cobrir un espai mitjançant una volta feta amb maons. Aquests es col·loquen per la part plana en comptes de fer-ho per la gruixuda. Aquesta tècnica permet, en la majoria dels casos, construir amb una certa rapidesa sense muntar una bastida que aguanti la volta.

La tècnica consisteix a posar dues o tres capes de maons –o fins i tot rajoles en l'acabat final– de manera paral·lela a les parets que sustenten la volta, o disposades en angle de 45 graus en construccions més nobles.

Construccions romanes com les termes de Caracalla mostren unes voltes similars a les actuals voltes catalanes. Al segle XVII, mestres d'obres italians van venir a la Península cridats per la noblesa i l'Església per bastir nous edificis i amb ells van dur l'anomenada «volte di quarto», que van ensenyar als diferents gremis de paletes del país. Al segle XVIII va començar a caure en desús a Castella. El nom de volta catalana el va posar un frare agustí que residia a Madrid, fray Lorenzo de San Nicolás, en reconeixement per l'habilitat dels paletes catalans que feien aquestes voltes a la capital de l'Estat.

Senzilla i molt resistent
Les caves Gisbert, a Artés (Bages), es van aixecar amb la característica tècnica de la volta de maó, senzilla i econòmica però que ofereix una gran resistència estructural.

Martinell i Guastavino

Als segles XIX i XX dos arquitectes destaquen per sobre de la resta per les seves obres que utilitzen la volta catalana: Cèsar Martinell i Rafael Guastavino. Guastavino és un arquitecte nascut a València però format a Barcelona que va introduir la volta catalana als Estats Units. A finals de la dècada de 1880 va començar a tenir un èxit important, ja que la volta catalana, feta amb morter i rajola, li permetia cobrir grans espais sense columnes i, a més, minimitzava el risc d'incendis enfront del ferro colat i la fusta tradicionalment utilitzats als Estats Units. Entre les seves obres destaquen la cúpula de la catedral de St. John the Divine, la City Hall Station, el Museu de la Immigració a Ellis Island, a Nova York, o la cúpula de la Biblioteca Pública de Boston.

A Cèsar Martinell se'l considera l'artista pont entre els arquitectes modernistes de la Renaixença i la generació de postguerra, en part pel fet que va formar part del cercle de col·laboradors de Gaudí durant els seus primers anys com a arquitecte. Precisament d'aquesta època són les seves obres més destacades i les que li donarien fama, un seguit de cooperatives agrícoles realitzades per encàrrec de la Mancomunitat que sovint s'han conegut com a «catedrals del vi» per la seva estructura diafana i la seva qualitat.

Empremta catalana

A la dreta, la façana de l'antic Vapor Aymerich, avui dia convertit en el mNACTEC, a Terrassa. A baix, la sala principal del Teatre la Massa (Vilassar de Dalt), la darrera i més notable obra de l'arquitecte Rafael Guastavino abans de marxar als Estats Units, destaca per la seva cúpula, recolzada sobre voltes de maó radials.

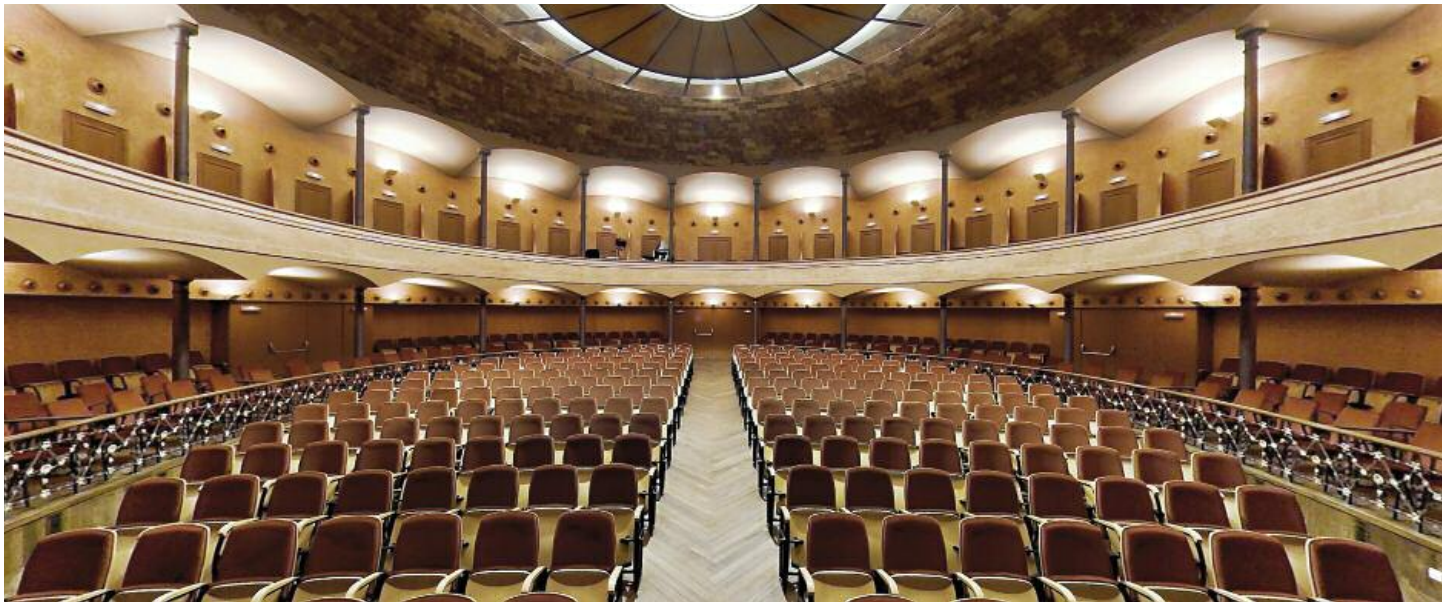

De Catalunya al món

Tradicionalment, la volta catalana s'aplicava als sostres de les plantes baixes dels masos i de les construccions urbanes populars, tot i que també s'havia utilitzat ocasionalment en edificis més nobles. A partir del segle XIX, amb la industrialització, el seu ús es va estendre a les fàbriques i a la creació de grans espais que necessitaven amplitud i no volien, o no podien, utilitzar columnes interiors. També es va aplicar a les construccions nobles dels eixamples d'aquesta època, com ara l'Eixample Cerdà de Barcelona. Un dels llocs on es pot admirar una de les versions funcionals i alhora més estètiques d'aquesta tècnica és l'actual seu del mNACTEC, a Terrassa, situat a l'antiga fàbrica del Vapor Aymerich i que compta amb 161 voltes catalanes campaniformes que fan de finestres perquè entri la llum a la nau. Encara que no sigui una invenció pròpiament catalana, la volta de maó de pla va assolir la seva esplendor i ha perviscut com a tècnica constructiva gràcies a la seva implantació a Catalunya. A la seva importància com a element indispensable en l'arquitectura tradicional catalana s'hi suma el reconeixement mundial que va tenir per l'èxit que va assolir a l'estranger, especialment als Estats Units, en un moment en què les tècniques arquitectòniques avançaven ràpidament i abandonaven progressivament la tradició.

Aquesta tècnica constructiva es va exportar fàcilment als Estats Units perquè permetia construir ràpidament amb tan sols una gaveta, a part de ser una excelent solució per generar plans bombats curvats, amb generatriu recta. L'arquitecte Rafael Guastavino, que cap al 1880 va fer el teatre La Massa de Vilassar de Dalt, va establir-se amb el seu fill als Estats Units d'Amèrica. Ambdós van exportar el mètode de construcció basat en el tradicional sistema de maó de pla utilitzat pels mestres d'obra catalans

Vanguardisme i coneixement
El mNACTEC, a dalt; a sota, el Cosmocaixa.
Són dos dels museus més
visitats pels estudiants de Catalunya.

96 El mNACTEC i el Cosmocaixa

El Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya i el Cosmocaixa són els dos museus dedicats a la ciència més importants de Catalunya. Amb una dimensió considerable, són veritables itineraris del coneixement.

El Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (mNACTEC) està ubicat a Terrassa, en les instal·lacions d'una antiga nau fabril d'estil modernista construïda entre 1907 i 1909. El seu objectiu, a través de les exposicions temporals i permanents, adaptades a tot tipus de públic, és donar a conèixer les novetats de la investigació científica i tecnològica.

Les exposicions fixes del museu aprofiten els recursos de l'espai i el seu context per teixir els eixos temàtics. Hi ha una exposició sobre arquitectura basada en Lluís Muncunill, l'arquitecte de l'edifici que acull el museu. Una altra mostra de la història de la Terrassa industrial.

També es pot visitar una exposició sobre el vapor Aymerich, Amat i Jover, que recrea una fàbrica textil. Es pot recórrer «Homo faber», que repassa el paper de l'home al llarg de la història de la ciència, o una exposició sobre l'energia i els tipus de recursos que existeixien. Una altra opció és passejar entre patrimoni industrial, vehicles, o aparells de laboratori i recursos d'inverstigació. Hi ha un espai sobre el cos humà, una visita guiada a la façana fotovoltaica del museu i la corresponent descripció de l'energia solar. Tot sense oblidar el carrilló, les campanes del sostre del museu.

- **Museu Nacional de la Ciència i de la**
- **Tècnica de Catalunya (mNACTEC)**
- **Cosmocaixa**

- Museu Molí Paperer de Capellades
- Museu del Ciment Asland de la Pobla de Lillet
- Museu de les Mines de Cercs
- Museu de la Colònia Vidal de Puig-reig
- Parc Cultural de la Muntanya de la Sal de Cardona

- Terrassa
- Xarxa de Turisme Industrial de Catalunya

Museus catalans
A l'esquerra, l'interior del Museu del Ciment Asland, a Castellar de n'Hug. A baix, detall dels telers del museu de la Colònia Vidal.

Colònia Güell
A la pàgina dreta, detall de la colònia industrial que Eusebi Güell va fer construir a Santa Coloma de Cervelló i on va traslladar la indústria tèxtil que tenia a Sants.

Ciència i indústria als museus

El Cosmocaixa, per la seva banda, va obrir les portes el 2005 a la falda del Tibidabo barceloní, en un edifici que barreja modernisme i avantguarda, i pretén acostar la ciència des d'una visió moderna i interactiva, amb molts experiments per als visitants. Compta amb exposicions permanents com el Bosc Inundat, un hivernacle de grans dimensions amb diversitat d'espècies; la Sala de Matèria, amb experiments molt diversos; el Mur Geològic, que fa un recorregut per la història i els tipus de roques i minerals; i els Planetariums, amb una introducció a l'univers i els seus components.

A part, i complementant aquesta oferta educativa, al Cosmocaixa hi ha exposicions temporals que canvien i el museu combina activitats infantils i visions i tallers sobre cada aspecte adaptats per els diversos públics, amb l'objectiu d'acostar la ciència a la població.

Tots dos museus, juntament amb una llarga llista de museus que intenten explicar la ciència des de diferents punts de vista, constitueixen la Xarxa de Turisme Industrial de Catalunya. Hi ha museus com el Museu Molí Paperer de Capellades a l'Anoia. Ubicat en un autèntic molí paperer, explica la història del paper i descriu tot el procés de fabriació. Al Museu de les Mines de Cercs, al Berguedà, es pot visitar una autèntica mina.

Un altre museu singular és el Museu del Ciment Asland a la Pobla de Lillet. L'industrial i mecenes Eusebi Güell és el responsable de l'agosarat disseny de la fàbrica. Amb Güell va treballar Rafael Guastavino, que va combinar el nou ciment i la construcció amb maó de pla, portant la volta catalana a nous horitzons internacionals. També Gaudí va planificar una part de l'edificació destinada a enginyers i tècnics. El Museu de la Colònia Vidal a Puig-reig ofereix una interessant recorregut per la vida laboral i personal dels empleats d'una colònia. El Parc Cultural de les Mines de Sal de Cardona, o de Gerri de la Sal, expliquen la història de l'extracció d'aquest mineral i la seva fabricació.

Turisme industrial a Catalunya

El turisme industrial, com qualsevol tipus de turisme cultural, connecta la realitat i l'evolució històrica d'un territori per comprendre la seva realitat actual d'una forma lúdica i amena. La seva multidisciplinarietat integra la història, l'arqueologia, la sociologia, l'arquitectura, l'urbanisme, la geografia i la tecnologia.

La Xarxa de Turisme Industrial de Catalunya (XATIC), constituïda el 2006 i amb seu a Terrassa, és una associació de municipis que té per objectiu la promoció del turisme industrial. L'associació està formada per més de vint municipis de gran diversitat que, situats per tota la geografia catalana, tenen en comú un important i variat llegat industrial que permet conèixer a fons la revolució industrial al nostre país i, amb ella, la transformació del territori i de la societat de la Catalunya contemporània. L'objectiu d'aquesta xarxa de municipis és generar una línia d'actuació comuna com a instrument de projecció, d'atracció de visitants i de creació d'activitat econòmica i cultural a l'entorn del turisme industrial. En aquest sentit, els municipis associats –amb el suport del Museu Nacional de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (mNACTEC)– fan palesa la voluntat de treballar conjuntament.

Alguns dels municipis que conformen la XATIC són Àreu, Ascó, Bellmunt, Capellades, Cardona, Castellar de n'Hug, Castelló d'Empúries, Cercs, Esplugues de Llobregat, Granollers, Guardiola de Berguedà, Igualada, Manlleu, Manresa, Palafrugell, Palau-solità i Plegamans, Puig-reig, Ripoll, Sant Sadurní d'Anoia, Santa Coloma de Cervelló i Terrassa. A més, existeix un conveni especial amb el Consorci del Parc Fluvial del Llobregat perquè els seus municipis (Berga, Avià, Olvan, Gironella, Puig-reig, Gaià, Navàs, Casserres i Balsareny) se'n vegin beneficiats.

La unió d'aquests municipis ofereix la possibilitat de conèixer la gran diversitat territorial i productiva de Catalunya i descobrir el variat llegat social i patrimonial –colònies industrials, vapors, fàbriques, etc.– i la seva evolució d'una forma més global i descentralitzada. El programa Indústria Viva, per exemple, vol apropar al públic les empreses catalanes (dels sectors agroalimentari, tèxtil, metal·lúrgic, de la construcció, del transport, miner, de l'aigua i el medi ambient, etc.), de forma que qualsevol persona pugui entrar a les seves instal·lacions, visitar-les i conèixer en directe els processos de fabricació dels seus productes.

Monuments vius

Catalunya té un valiós patrimoni natural que inclou arbres mil·lenaris, catalogats per tal d'assegurar la seva conservació, com ara el suro de Mas Perxés (Agullana), l'alzina del Mas de Borbó (l'Aleixar) i l'alzina de Can Padró (Palau de Plegamans) –a la imatge–, amb una copa de 25 m de diàmetre.

La pela del suro

Els alzinars tenien, fins a la segona meitat del segle xx, una gran importància econòmica. De les alzines sureres es treia a mà, tal com encara es fa a molts indrets, el suro per fabricar tota mena de taps.

97 L'alzina

L'alzina és una de les espècies vegetals típiques del bosc mediterrani. Juntament amb el roure, el pi, el faig, el margalló, la genciana groga, la gasca o el teix, nodreix el fèrtil paisatge vegetal català. L'alzina *(Quercus ilex)* és un arbre robust que rarament supera els 10 m d'alçada mitjana i en condicions idònies té una vida superior als 100 anys. Forma, juntament amb les diverses varietats de roures *(Quercus pubescens, Quercus petraea, Quercus pyrenaica* i *Quercus robur)*, l'exponent del bosc mediterrani a Catalunya, tot i que les darreres dècades els alzinars han anat desapareixent a favor de diverses varietats de pins. La seva capçada és àmplia i densa, amb fulles d'entre 3 i 7 cm, el·líptiques, amb lòbuls i dents poc espinosos, de color verd a l'anvers i grisós al revers. El seu fruit és el gla. L'alzina viu des del nivell del mar fins a cotes properes als 1.400 m d'altitud. En el cas de Catalunya, s'estén des de les muntanyes de Prades fins a l'Empordà. Cap a l'interior, es troba fins a la zona de Montserrat, al Montseny fins al voltant dels 1.000 m i a les Guilleries. Aquest arbre robust constitueix la cinquena part de la superfície dels boscos de Catalunya.

Durant molts segles, i fins a mitjan segle XX, la fusta de les alzines va ser un dels combustibles bàsics de la població. Els carboners convertien la fusta en carbó vegetal, que té un poder calorífic molt superior al d'altres espècies. Si escollien l'alzina, no era tan sols per la qualitat de la seva fusta, sinó també perquè les seves arrels rebroten un cop tallat o cremat de manera immediata, i per tant, els cicles carboners eren de tan sols 15 anys.

Els alzinars destaquen pel seu aspecte tupit i impenetrable, amb una gran riquesa d'espècies al sotabosc, tant d'arbustos com de plantes herbàcies. El seu fruit, el gla, sustenta un munt de relacions tròfiques dels animals que hi viuen. I això atorga als alzinars una importància cabdal per a la conservació de la biodiversitat. Al mateix temps, i igual que la major part de boscos mediterranis, l'escassa rendibilitat econòmica dels alzinars ha comportat un important canvi en el seu règim d'ús, que obliga a afrontar noves fórmules de planificació i gestió per tal que no desapareguin.

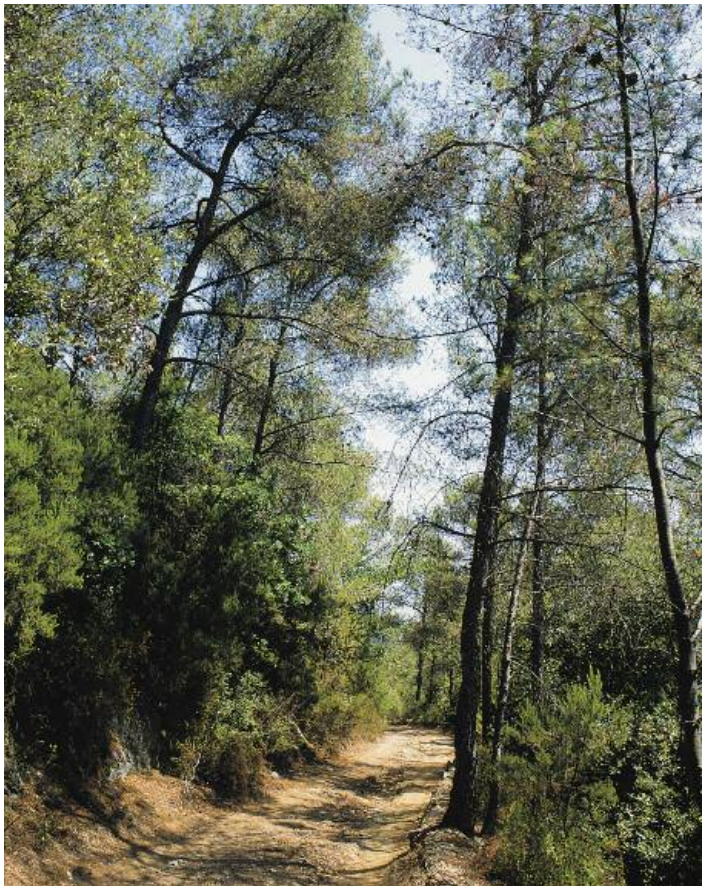

Natura viva
Flors de la genciana, utilitzada com a planta medicinal. A l'esquerra, bosc de pi blanc, molt freqüent a Catalunya. A la pàgina de la dreta, olivera mil·lenària a Ulldecona.

L'alzina surera

Una altra subespècie d'alzina, l'alzina surera, ha donat i encara dóna un important rendiment com a proveïdor de suro per a la realització, entre altres, dels taps per a les ampolles de vi i cava.

L'alzina surera és, a Catalunya, la cinquena espècie forestal pel que fa al nombre d'hectàrees (quasi 63.000) i la setena quant a nombre de peus (més de 39 milions). Ara bé, més de 4/5 de les existències d'aquesta espècie es concentren a les comarques gironines, on representa prop del 45% de la superfície arbrada al Baix Empordà i al voltant d'un 25% a la Selva, el Gironès i l'Alt Empordà.

L'alzina surera a Catalunya tradicionalment s'ha gestionat l'obtenció del seu producte més preuat, el suro. Per això, tot i que pot arribar a formar boscos densos i tancats amb més de 1.500 peus/ha, el més habitual és trobar-la formant masses molt més obertes. El principal productor mundial de suro és Portugal seguit d'Espanya, en concret d'Andalusia, Extremadura, l'Empordà i Castelló.

La producció de taps de suro té una llarga tradició a Catalunya. Probablement ja es feien taps per a les àmfores romanes. La producció, però, va augmentar amb la plaga de la fil·loxera, al segle XIX, quan moltes vinyes van emmalaltir i es van substituir per sureres. Abans de la primera guerra mundial, quan se'n van talar moltes per la gran demanda de carbó, la producció catalana s'estimava que alimentava el 80% de la demanda mundial. Actualment, la superfície d'alzines de Catalunya és d'un 10% del total de l'Estat, però continua líder en el sector de taps per a vins escumosos i tranquils. Cada any es fabriquen a Catalunya uns 2.700 milions de taps de suro, així que el 15% de la producció mundial es concentra a les comarques de l'Alt Empordà, el Baix Empordà, el Gironès i la Selva.

Palafrugell compta amb una tradició surera que es remunta al segle XVII. De fet, el suro va ser la base de l'activitat econòmica de bona part del Baix Empordà fins a l'arribada del turisme, cap a la dècada dels 50 del segle XX. No es pot dir, però, que aquesta activitat hagi desaparegut, ja que encara sobreviuen indústries que fabriquen taps de vi, cava, paper, roba i aglomerat de suro. El Museu del Suro, l'únic dedicat monogràficament a aquest tema en tot l'Estat espanyol, té la seu a Palafrugell, al Baix Empordà.

Arbres monumentals

Els arbres monumentals de Catalunya destaquen per les seves grans dimensions, la seva bellesa o la seva edat considerable, i sovint per totes tres coses alhora. Alguns han estat testimoni de fets històrics rellevants o bé són protagonistes de llegendes i tradicions. D'altres estan associats a personatges com ara poetes, bandolers, etc. N'hi ha, però, que assoleixen una nova dimensió més enllà de la condició vegetal i esdevenen símbols, d'una família, d'un poble, d'un país, d'una idea, etc. Tots ells formen part del patrimoni natural, cultural i històric del país i són mereixedors de protecció. Per exemple, val la pena visitar els camps d'oliveres mil·lenàries d'Ulldecona, al sud del Montsià, que configuren el conjunt més nombrós d'aquest tipus d'arbres a Catalunya.

D'entre ells val la pena visitar els de la finca de Masjoan; situada prop del poble d'Espinelves, al bell mig del Montseny-Guilleries. A tocar de la casa hi ha un important arborètum, que formen impressionants avets i fins a 58 espècies diferents de coníferes, que han viscut allà des de mitjan segle XIX.

El principal responsable de la creació d'aquest arborètum va ser Marià Masferrer Rierola, un eminent naturalista i botànic que va estudiar profundament la fauna i flora de les Guilleries. Actualment s'ha marcat un itinerari a peu per l'arborètum, on es poden observar les espècies més destacades, entre les quals hi ha alguns exemplars catalogats de monumentals.

El gos vigilant

Fidel, treballador i obedient, el gos d'atura ajuda el pastor i evita que el ramat s'escampi. A sota, un concurs de gossos d'atura, en què un pastor dóna les ordres necessàries perquè el gos faci la seva feina.

98 El gos d'atura

El gos d'atura català és una raça de gos autòctona de Catalunya que es fa servir, bàsicament, per vigilar els ramats durant el dia a la zona del Pirineu, tot i que també és una bona companyia per per a casa. Es tracta d'un gos de mida mitjana, aproximadament mig metre, de pèl més aviat llarg, resistent, obedient, bordador i molt intel·ligent, de color generalment fosc per distingir-se de les ovelles que guia. La seva funció bàsica és «aturar» els ramats, és a dir, guiar-los cap on vol el pastor que vagin i evitar que es dispersin.

L'origen del gos d'atura se situa a les muntanyes pirinenques, però, gràcies a la transhumància, aviat es va estendre arreu de Catalunya. Tot i que es té coneixement de l'existència d'aquest tipus de gos des de ben antic, se sap que no va ser fins al segle XVIII que va començar a exercir l'actual tasca de suport al pastor.

Actualment ja es troba fora de perill, però el gos d'atura català va estar a punt de desaparèixer com a raça a mitjan segle XX. L'any 1919 va ser reconegut com a raça canina i 10 anys després, el 1929, se'n va redactar el primer estàndard oficial a partir dels exemplars *Tac* i *Iris*, guanyadors d'un concurs cané. Però la falta d'interès i la creença que els gossos estrangers eren millors gairebé van fer desaparèixer la raça. Als anys 70, una organització anomenada Laketània va aconseguir trobar dos gossos «purs» i en va iniciar una cria selectiva per recuperar la raça. A poc a poc van començar a augmentar el nombre de criadors –tots partint de la base dels dos gossos anteriors– i el 1982 es va crear el Club del Gos d'Atura Català. L'any 1984 es va aprovar el nou estàndard de la raça.

El millor lloc per admirar les habilitats d'aquests animals és als diferents concursos de gossos d'atura. Iniciats l'any 1948 a Ribes de Freser, al Ripollès, actualment es fa un campionat regulat a Castellar de N'Hug, Prades, Llavorsí, Ribes de Freser, Osseja –a la Cerdanya francesa– i Canillo, a Andorra.

- Gos d'atura

- Isard
- Tortuga mediterrània
- Tritó del Montseny
- Sargantana pallaresa
- Sisó
- Gat fer
- Cabra salvatge

- Espècies endèmiques

A més de ser un exemplar únic del nostre país, el gos d'atura català representa una època i una manera de viure que ha estat en procés de desaparició paral·lelament al declivi que patia la raça. Tot i això, el gos d'atura s'ha mantingut com un element gairebé identitari en aquelles zones de Catalunya, especialment de muntanya, on la seva feina i les seves virtuts s'han mantingut pràcticament inalterades i inalterables durant segles.

Fauna mediterrània
La tortuga mediterrània i l'isard, un tipus de cabra salvatge, són dues espècies molt característiques dels boscos dels Pirineus catalans.

Protecció i preservació

Altres espècies presents a Catalunya encara precisen d'una protecció especial i programes de conservació per evitar que desapareguin, com és el cas de l'isard, la tortuga mediterrània, el sisó o el gat fer. El tritó del Montseny i la sargantana pallaresa representen casos especials, ja que es tracta de dues espècies endèmiques de Catalunya.

L'isard és el mamífer més emblèmatic del Prepirineu català i, és clar, del Parc Natural del Cadí-Moixeró, on no és gaire difícil de veure per poc que ens enfilem una mica i sapiguem mantenir una certa discreció. Tot i semblar un animal típic de l'alta muntanya, la seva preferència sempre han estat les altituds mitjanes, on pot aprofitar els boscos per pasturar. La seva constitució és semblant a la d'una cabra, amb unes banyes característiques en forma de ganxo i amb una particularitat anatòmica que el fa extremament àgil, la qual cosa li permet grimpar per la neu, pel gel, per les tarteres i pels indrets més inaccessibles amb una seguretat sorprenent. A les reserves d'Alt Pallars, el Cadí i la Cerdanya-l'Alt Urgell, s'han comptabilitzat un total de 6.890 exemplars d'isard.

El gat fer o gat salvatge també és un animal ben particular: la seva aparença general és la d'un gat domèstic tigrat molt robust, amb el cap proporcionalment més gros i una cua més curta i gruixuda, arrodonida a la punta, de color gris fosc amb tons groguencs. És un animal molt esquerp i agressiu, que fuig de la presència humana, de manera que és difícil de veure. Tanmateix, a l'època de zel, els mascles poden buscar femelles domèstiques als voltants de les granges i masies. És un carnívor especialista en la captura i el consum de petits mamífers. A Catalunya, ocasionalment també cacen conills, llebres, ocells i rèptils petits. Té, doncs, una clara funció en el control de les poblacions d'algunes espècies que poden constituir plagues per a l'agricultura. Aquesta espècie forestal es pot trobar a tot el Pirineu i Prepirineu, a les Alberes, a la Garrotxa, al nord del Berguedà, al Solsonès i a la Noguera. També habita a la zona dels ports de Tortosa-Beseit, on és menys abundant. A més, hi ha nuclis isolats a les muntanyes de Prades i del Montsant.

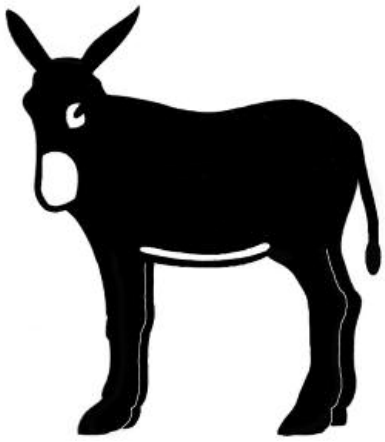

Símbol distintiu
L'ase català s'ha convertit en els darrers anys en una imatge popular. Després de molt de temps sense rebre atencions, actualment, les plataformes per evitar la seva extinció són molt nombroses. A dalt, logotip amb la imatge del ruc català.

El guarà català: un símbol viu

El burro català *(Equus asinus var. catalana)* és una raça d'ase originari de Girona. Actualment està en perill d'extinció, ja que només en queden 400 exemplars repartits entre Girona i la Catalunya Nord. Aquesta raça robusta, de pèl negre i cap gros, es caracteritza per la seva gran resistència. Els ases catalans són individus de temperament sanguini, vitals i nobles, d'aparença orgullosa i cap elevat, orelles erectes i mirada expressiva, i han contribuït, al llarg dels segles, a la formació i millora de moltes altres races. Les mules catalanes, obtingudes de l'encreuament entre un guarà i una euga, eren tan preuades que fins i tot els bisbes havien d'entrar a les diòcesis a lloms d'una mula com a cavalcadura.

La crisi econòmica del sector equí dels anys 50, la mecanització del camp i l'èxode rural cap a les ciutats, van provocar la gran involució de la raça, i de l'espècie en general. Un 28% del cens actual viu en altres zones geogràfiques d'Espanya, però encara avui dia es troba catalogada com a raça domèstica en imminent perill d'extinció.

Després d'anys sense rebre cap mena d'atenció, el burro català va saltar a la fama de forma inesperada el 2004, quan dos joves de Banyoles, Jaume Sala i Àlex Ferreiro, van decidir crear una enganxina pels cotxes amb la silueta d'aquest animal amb l'objectiu, mig seriosament mig en broma, de cridar l'atenció sobre el perill d'extinció d'aquesta raça. En poc temps l'emblema del burro català es va convertir en un símbol popular d'autoafirmació enfront de l'enganxina del toro d'Osborne. El logotip dibuixat per Ferreiro es va fer tan popular a Catalunya que se'l podia trobar arreu estampat en camisetes, tovalloles, etc. Mentre el burro català va ser portada de diaris, es van recuperar lleugerament alguns exemplars de l'espècie, que es van arribar a vendre per més de 6.000 euros.

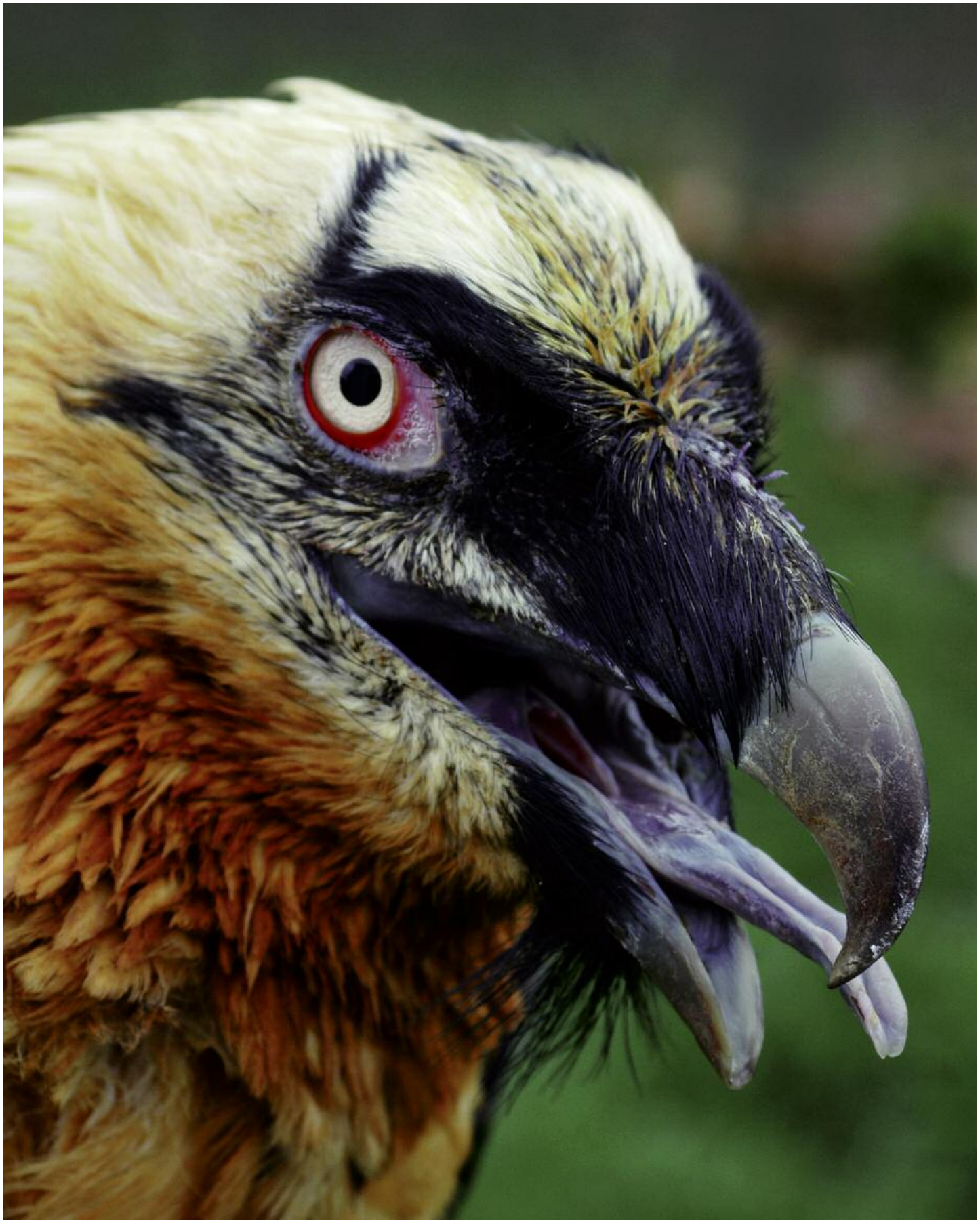

99 El trencalòs

Espècie singular
El trencalòs és una de les poques aus carnívores que s'alimenta pràcticament només dels ossos dels animals morts que deixen altres animals.

El trencalòs *(Gypaetus barbatus)* és una espècie de voltor que té algunes peculiaritats que el distingeixen d'altres ocells carronyaires. Rep el seu nom del costum de remuntar ossos i closques fins a grans alçades per deixar-los caure sobre les roques i menjar-se la medul·la del seu interior una vegada s'han esclafat. De morfologia forta i robusta, el trencalòs es capaç d'envolar-se amb un gran pes addicional.

És un ocell gran i robust d'entre 102 i 114 cm, però àgil en el vol, malgrat els 7 quilos que pot arribar a pesar. El seu cap és blanc amb una màscara negra i amb unes barbes també negres que li pengen del bec. Els ulls tenen bandes concèntriques de color groc, vermell i negre. Llueix unes ales llargues i estretes i la seva cua té forma de sageta.

A Europa és un animal en greu perill d'extinció, que ha desaparegut d'algunes regions on abans era abundant. Actualment, es pot observar a Astúries, als Pirineus, als Alps (on ha estat reintroduït), al nord d'Àfrica, a la Gran Vall del Rif, a Sud-àfrica, a Grècia i des d'Anatòlia fins a l'Himàlaia.

Fa el niu en grutes o cornises de les parets dels Pirineus, on acumula branques i, sobretot, llana. Pon dos ous, al gener-febrer, i la femella els incuba durant 55-58 dies, però només se'n desenvoluparà un, perquè l'altre, que naixerà més debilitat, serà devorat per la mare. El trencalòs té el seu hàbitat a les muntanyes pirinenques. Se'l pot observar sobrevolant els paratges únics del pirinenc parc d'Aigüestortes, pràcticament l'únic lloc d'Europa on encara hi ha una colònia salvatge amb possibilitats de supervivència.

El gall fer
El gall fer mascle té un aspecte semblant al del gall d'indi i li agrada ser el centre de les mirades. La femella, molt més petita i de color negre i blanc, té un comportament més apagat.

Espècies endèmiques
A la pàgina de la dreta es poden veure dues espècies d'aus molt típiques dels boscos catalans: la gavina corsa (a la dreta) i el mussol reial.

L'àliga cuabarrada

L'altra gran au present als cels catalans és l'àliga cuabarrada. És el rapinyaire més representatiu dels ecosistemes mediterranis. És la reina dels cels del Priorat i de bona part de la Catalunya meridional. El seu bastió català es troba a les Terres de l'Ebre, on, com a sentinelles de les abruptes muntanyes de les serralades prelitorals, s'enlairen per sobre de cims acinglats, bancals d'oliveres i vessants guarnides de pinars, als Ports, al massís de Cardó i al de Tivissa. Prefereix caçar sobre rics mosaics mediterranis, entre 200 i 600 m.

És un ocell de mida grossa, que pot arribar a 180 cm d'envergadura i pesar fins als 3 kg. Viu en parelles estables i sempre lligades a un territori concret, que defensa davant d'altres rapinyaires o, fins i tot, exemplars de la seva espècie. Normalment nidifica en nius construïts en relleixos de cingleres i penya-segats, acumulant grans plataformes de branques. Les zones abruptes i asolellades on té els nius són el centre dels seus territoris. Per caçar, necessita espais oberts (erms, conreus, garrigues), però també –com que és força àgil– pot fer-ho als boscos.

L'àliga cuabarrada és caçadora, com la major part de rapinyaires, i s'alimenta de preses de mida mitjana: conills, perdius, tudons, llangardaixos, rates, garses, etc.

Aus singulars a Catalunya

Altres espècies d'aus singulars que es poden trobar a Catalunya són la gavina corsa i el gall fer. La gavina corsa és endèmica de la Mediterrània. L'any 2006 hi va haver 15.329 parelles de gavina corsa nidificant al delta de l'Ebre. Grups molt grans d'aquestes aus es concentren al port de Sant Carles de la Ràpita, però l'espècie es pot veure arreu del delta en grups petits que s'escampen per les seves platges, arrossars i salines. Algunes romanen al delta i rodalies durant els mesos d'hivern. Al Parc del Delta de l'Ebre, diverses instal·lacions permeten observar les aus.

El gall fer, gall de bosc o gall salvatge *(Tetrao urogallus)* és un rar i esquerp tetraònid, i el més gros dels gallinacis dels Països Catalans. La raça de les contrades catalanes *(Tetrao urogallus aquitanicus)* és diferent de la que habita a la zona cantàbrica *(Tetrao urogallus cantabricus)* i ocupa la zona més meridional de la seva àrea de distribució mundial com a espècie.

És una au principalment boscana i terrestre, que prefereix desplaçar-se i caminant; quan vola ho fa d'una manera dirigida i potent, i pesa entre 3 i 3,5 kg. El dimorfisme sexual és molt patent pel que fa a la lliurea i a la mida; el mascle mostra colors més vius i majors proporcions i té dos trets molt característics: les carúncules vermelles que exhibeix per sobre de la cella, més conspícues durant l'època de zel, i les taques de plomes blanques a l'altura de les espatlles. La femella és clarament diferent: el seu plomatge és molt críptic i les seves dimensions són més reduïdes. El gall fer és difícil de veure i trobar, ja que es mou per boscos densos i poc accessibles.

El percentatge d'espècies endèmiques als Països Catalans sobre el total del continent europeu és molt elevat, del 55%. Les peculiaritats i la bellesa de les diverses espècies que habiten als boscos, els camps, les muntanyes i les costes... de Catalunya obliguen a prendre consciència de la necessitat de preservar el nostre entorn i i d'aprendre a conviure-hi. És necessari per la riquesa intrínseca que comporten i perquè les generacions futures també puguin gaudir d'aquesta valuosa herència.

100 Els horitzons catalans

Paisatges urbans, paisatges naturals
Barcelona (a dalt) és una de les ciutats més modernes i cosmopolites de la Mediterrània. El seu horitzó avantguardista contrasta amb el paisatge del Delta de l'Ebre, a la comarca del Montsià (Tarragona).

Catalunya té una immensa varietat de paisatges naturals memorables, amb muntanyes singulars com Montserrat, el Montseny o el Pedraforca, amb penya-segats i platges a la Costa Brava i planes vibrants d'aigua i conreus al delta de l'Ebre. Però també compta, tant al litoral com a les terres de l'interior, amb ciutats, pobles i indrets –des de Besalú, Solsona, Montblanc i les quatre capitals catalanes fins al Priorat, el Bages i l'Alt Berguedà, entre d'altres– que inunden la retina de bellesa.

Barcelona és el paradigma de les grans i modernes ciutats del nostre país. La seva situació, de cara a la Mediterrània, l'ha convertit en un lloc obert al món, on la història i l'arquitectura més innovadora i cosmopolita conviuen als seus carrers, on la tradició cultural i l'avantguarda es barregen. Punt de trobada i convivència, Barcelona ha esdevingut el símbol de la Catalunya urbana del segle XII.

Al litoral trobem poblacions viles paradigmàtiques de la Mediterrània, com ara Cadaqués, Tossa de Mar, Sitges o Roses. Cadaqués, al nord del país, és un poble de pescadors que, a començaments del segle XX, es va convertir en el destí preferit d'artistes i intel·lectuals del país i d'arreu, com Salvador Dalí, que va acabar instal·lant la seva residència a la propera cala de Port Lligat. Per la seva banda, a Roses, amb el port pesquer més important de la costa nord de Catalunya, els mariners hi continuen feinejant, però l'activitat econòmica més important és el turisme. Al Garraf, prop de Barcelona, hi ha un altre poble que ha seduït artistes i ciutadans d'arreu: Sitges. Com Cadaqués, ofereix una interessant barreja de turisme i cultura. En aquest cas les infraestructures turístiques han pres més dimensió, però tot i així s'ha aconseguit un magnífic equilibri entre la ciutat i l'entorn. Les llargues platges queden emmarcades per les cases i per la figura preeminent de l'església, que personalitza l'horitzó de la ciutat.

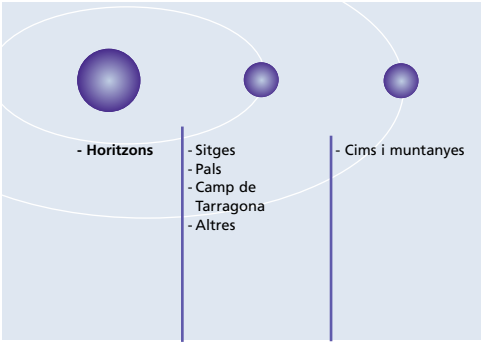

El relleu català
Dues panoràmiques emblemàtiques del relleu català, a la comarca de Girona. A dalt, vista del Pla d'Olot des del mirador de Puig Redó. Al fons, el massís del Canigó i les muntanyes de l'Alta Garrotxa. A la pàgina dreta, paisatge pirinenc que envolta el Santuari de la Verge de Núria, al Ripollès.

El paisatge de l'interior

Terra endins, una mica més al sud, al Baix Empordà, hi trobem Pals, que té tres nuclis: el centre urbà, el que formen les masies disperses a la plana, i un tercer a la costa: la platja de Pals. Els tres àmbits són d'una bellesa i interès notables. La vila de l'interior és com una postal antiga: envoltada de camps de conreu, especialment antics aiguamolls i estanys on ara s'hi recull un famós arròs, s'erigeix sobre un turó. Les pedres velles de l'anomenat recinte gòtic, que forma el nucli del poble, mantenen el dibuix urbà del poble a l'edat mitjana, amb carrers estrets, torres de guaita i edificacions que fan d'aquesta vila amb encant un lloc únic de gran interès monumental.

Al sud hi ha el Camp de Tarragona, una extensa planúria que envolta la ciutat de Tarragona, en què destaquen les ciutats de Reus i Valls, i petits pobles amb campanars barrocs i neoclàssics, envoltats de camps de conreu i de vinyes. També es pot passejar per petits pobles rurals que acullen elements de gran interès, com Vilabella del Camp, o visitar els diversos cellers modernistes a Nulles, Vila-rodona, Aiguamúrcia, Alió o Cabra del Camp.

Cims i muntanyes

Els Pirineus és el massís més espectacular del relleu català, amb grans cims, com la Pica d'Estats (3.143 m), el Pic Verdaguer (3.129 m) o la Punta Gabarró (3.105 m), totes tres al Pallars Sobirà. Aquestes muntanyes atesoren també importants estacions d'esquí (Baqueira Beret, Vall de Núria, Boí Taüll, Gran Pallars, etc.) i indrets d'enorme bellesa natural, com Aigüestortes o la Vall d'Aran.

També cal esmentar les muntanyes amb un valor simbòlic o literari, com el Montseny, el Canigó –al qual mossèn Cinto Verdaguer donà vida al seu poema homònim–, Montserrat (un dels principals centres espirituals de Catalunya), la Muntanya de la Sal de Cardona –la última ciutat catalana que resistí l'avanç de les tropes borbòniques a la guerra de Successió– o Montjuïc, la qual domina la ciutat de Barcelona.

De les Alberes, les serres de Roses, les Gavarres i les muntanyes costeres del Maresme a la costa de Ponent, el Baix Penedès i el Camp de Tarragona, el relleu ha tingut un important paper en la consolidació de la identitat i la cultura del poble català, i els seus paisatges han esdevingut símbols icònics dels seus horitzons.

101 Els Pirineus

El pic de Montardo
Al vessant aranès dels Pirineus i envoltat de prats i boscos, el Montardo (o Montarto) és un mirador ideal per contemplar tota la Val d'Aran.

Segons la mitologia grega, els Pirineus els va crear Hèracles a base d'amuntegar pedres enormes per fer una tomba a Pirena, la filla de Túbal, rei d'Ibèria. La dona va morir quan intentava escapar de Gerió, el monstre de tres caps. Furiós, el monstre va cremar el bosc dels Pirineus per aïllar així la víctima. Hèracles la va trobar i, mentre Pirena exhalava el darrer sospir, li va prometre venjança.

Aquest és l'origen mitològic pel terme *Pirineus*, però altres estudis indiquen que podria derivar de la paraula celtibera *piren*, que significa "muntanya". També es creu que podria venir de *poranaia*, unió de les paraules *pora* ("enorme") i *naga* ("muntanya"), procedents del lígur antic, un poble anterior als celtes.

Els Pirineus són una serralada d'aspecte rectilini, amb una longitud d'uns 430 km i una amplada que mai supera els 100 km. El cim més alt és l'Aneto, situat a la Ribagorça aragonesa, amb 3.403,5 m, mentre que la muntanya més alta de Catalunya és la Pica d'Estats, al Pallars Sobirà, amb 3.143 m. Les seves valls s'orienten pràcticament totes seguint l'eix nord-sud, fet que explica per què hi ha tan poca accessibilitat entre les diferents valls. Això, unit al fet que els pics més alts no acostumen a tenir cap depressió important entre ells, fa que els llocs de pas entre els dos vessants de la serralada siguin mínims.

La serralada pirinenca es perllonga entre el mar Mediterrani i l'oceà Atlàntic formant un istme entre la península Ibèrica i la resta del continent europeu. Al llarg del seu territori, s'hi poden trobar tres Estats –Andorra, Espanya i França– i s'hi parlen cinc llengües: català, castellà, francès, basc i occità/aranès. La frontera entre França i Espanya s'ha anat conformant seguint certs criteris geogràfics i, en general, ressegueix la línia dels cims més alts, amb dues excepcions, la Val d'Aran, que pertany a Catalunya, i una part de la Cerdanya, que va passar a França el 1659 en compliment del Tractat dels Pirineus.

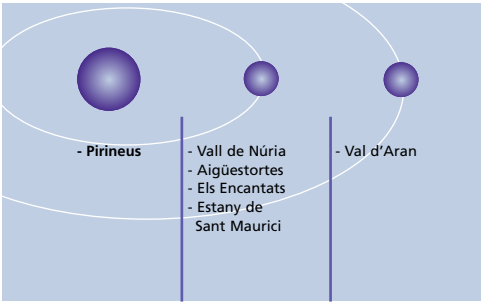

Baqueira Beret
L'estació d'esquí de Baqueira Beret, a la Val d'Aran, és el domini esquiable més gran de tot el Pirineu català i atreu cada any milers d'amants dels esports d'hivern.

La vall de Núria

Hi ha dues zones que destaquen per la seva bellesa: la vall de Núria i el Parc Natural d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici. La vall de Núria forma part del municipi de Queralbs, al Ripollès, i té com a principal característica que el seu accés només és possible a peu o utilitzant un tren cremallera. A la Vall actualment hi ha una estació d'esquí i un hotel que acompanyen el Santuari de la Mare de Déu de Núria, originari del segle XII. Va ser precisament en una de les habitacions de l'hotel on, el 1931, es va redactar l'Estatut de Catalunya, conegut com l'Estatut de Núria, que, tot i ser retallat per les Corts espanyoles, va ser l'eina de l'autogovern català durant la Segona República. El Parc Nacional d'Aigüestortes se situa a cavall entre el Pallars Jussà, la Val d'Aran, el Pallars Sobirà i l'Alta Ribagorça. El parc està sembrat d'avets i boscos de pi negre centenaris i el reguen gairebé 200 estanys d'alta muntanya, on es refugia l'isard, el gall fer, la marmota i el mític trencalòs.

Les millors excursions per iniciar-se en el coneixement del parc són el Camí dels Enamorats, la Roca de la Cremada, l'estany Llong, el tomb a l'estany de Sant Maurici pel mirador i Amitges. Al Parc Nacional d'Aigüestortes es poden observar fenòmens glacials com les valls en forma d'U i els estanys naturals. El paisatge inclou prats alpins i tarteres, i les parets més baixes de la zona estan cobertes per boscos d'avets i pins. Alguns dels cims del parc tenen altituds properes als 3.000 m.

Parc Nacional d'Aigüestortes
Vista del Parc Nacional d'Aigüestortes, amb l'estany de Sant Maurici i, al fons, els cims anomenats Els Encantats.

La Val d'Aran, un país dels Pirineus

La Val d'Aran és un país dels pirineus, occità, situat administrativament a l'extrem nord-occidental de Catalunya i culturalment a l'extrem sud d'Occitània (Gascunya). Des que es va construir el túnel de Viella la Val d'Aran ha experimentat un canvi econòmic important amb l'auge del turisme d'hivern (francès, i més tard català) aquests darrers anys. D'acord amb l'Estatut de Catalunya de 1979, la llei d'ordenació territorial inclou el reconeixement i l'actualització de les peculiaritats històriques de l'organització administrativa interna de la Val i el restabliment de les seves institucions de govern, el Conselh Generau dera Val d'Aran i els síndics, dut a terme l'any 1991. Pel que fa a la normalització de l'aranès, el 1983 la Generalitat de Catalunya oficialitzà les normes ortogràfiques elaborades per l'Institut d'Estudis Occitans adaptades a la modalitat aranesa i el Conselh General aprovà el reglament al 1994 per al seu ús oficial. També aprovà la lletra oficial de l'himne de la Val d'Aran a finals de 2008.

Els atractius turístics de la Val d'Aran són molt variats, ja que es poden fer diverses rutes a indrets naturals d'alt interès com ara les excursions a les cascades i salts d'aigua (Salt d'Arbaet, Eths Uelhs deth Jueu, Cascada de Molières, Saut deth Pish), els boscos (el de la Varicauba o el de Conangles), els llacs o estanys com el circ de Sabredo (d'origen glacial en forma de U) o l'estany de la Restanca. I també es poden fer visites culturals a diverses cases senyorials, com la Torre del General Martinhon del segle XVII a l'Arxiu Històric General de la Val d'Aran, o, per exemple, a un museu molt curiós que es diu Eth Corrau i que conté una exposició increïble de coses i objectes que defineixen una cultura, unes tradicions, un món laboral i una artesania ancestral única.

Cal destacar el llegat d'esglésies romàniques que s'ha conservat a la Val d'Aran que, a més, algunes s'inclouen dins un recorregut: Mair de Diu dera Purificacion, Santa Maria de Cap d'Aran de Tredòs i Sant Andrèu de Salardú. Entre les del Renaixement i barroc s'ofereix la ruta a Sant Andrèu de Casau, Sant Estèue de Montcorbau, Santa Maria d'Arties i Santa Eulària d'Unha.

102 La Costa Brava

La Costa Brava
Les cales de Tossa de Mar, a la Costa Brava, configuren un dels escenaris naturals més emblemàtics de Catalunya. Mar, sorra i muntanyes formen un paisatge capritxós i singular.

La Costa Brava comprèn les comarques de l'Alt Empordà, el Baix Empordà, el Gironès, el pla de l'Estany i la Selva. El paisatge d'aquestes terres és ric i divers, i alguns dels pobles més singulars d'aquest país esquitxen les seves costes i valls. A l'interior destaquen petits nuclis amb encant, com ara Peratallada, Peralada, Monells, Ullastret i Pals. Arran de mar, el visitant pot perdre's pels carrers de les viles marineres de Port de la Selva, Palafrugell i Cadaqués, o gaudir de l'oci de centres turístics com Roses, Empuriabrava, l'Escala, Blanes, Lloret de Mar, l'Estartit, Platja d'Aro, Sant Feliu de Guíxols i Palamós. Altres ciutats fascinants són la Bisbal, capital de la ceràmica; Figueres, amb el seu original i únic Museu Dalí, o Girona, amb un dels barris antics més visitats d'Europa.

De Blanes a Portbou, el catàleg de monuments i paisatges és impressionant: es pot gaudir de vistes inmillorables al Parc Natural del Cap de Creus, visitar el monestir de Sant Pere de Rodes, passejar sense rumb per la vila de Cadaqués, caminar sense rellotge pels aiguamolls de l'Empordà o nedar per les illes Medes. Hi ha indrets sense parió, com la badia de Roses, les ruïnes d'Empúries, les cales de Begur, el far de Sant Sebastià, els jardins de cap Roig, la Vila Vella de Tossa de Mar o els jardins botànics de Santa Clotilde, Pinya de Rosa i Marimurtra, entre Lloret i Blanes.

Es poden descobrir racons com Peralada i nuclis medievals com Pals, Peratallada, Púbol, els paratges del pla de l'Estany, i la seva capital, Banyoles.

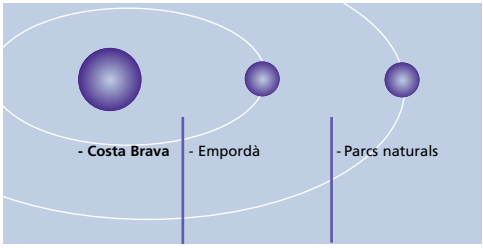

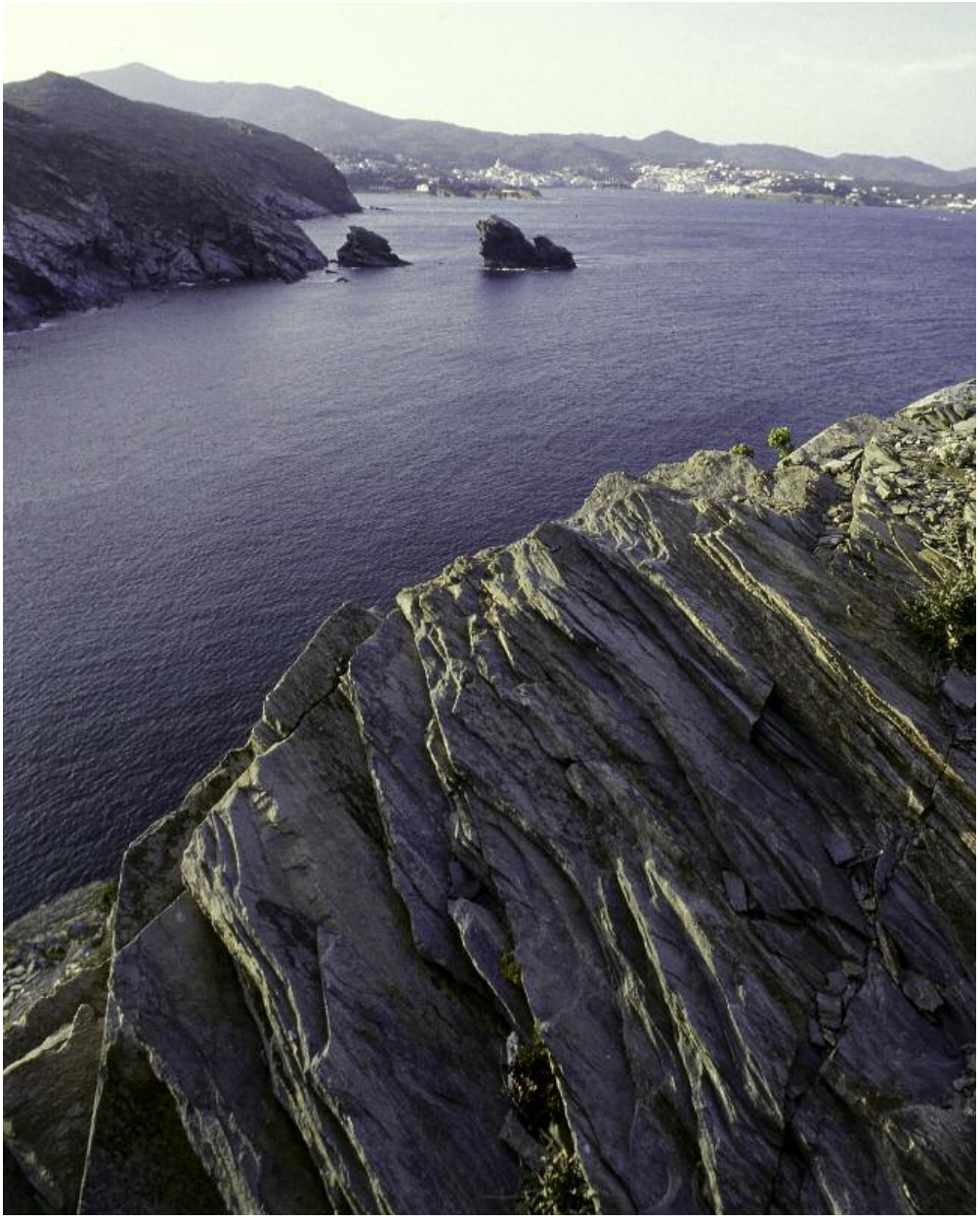

Cap de Creus
A l'esquerra, el cap de Creus, al litoral de l'Alt Empordà (Girona). És el punt més oriental de la península Ibèrica. Les seves formes abruptes i rocoses s'enfronten sovint a la tramuntana i als cops de la mar.

Bellesa i qualitat mediambiental

Molts paratges de la Costa Brava conserven encara la seva bellesa única. Dalí, segurament, ha estat l'artista que ha quedat més corprès per l'espectacle únic que oferien el mar, el sol i els penya-segats que perfilen la línia de la costa. Però arreu de la costa hi ha altres racons en els quals encara perviu la bellesa mediterrània, i en què l'home pot tocar amb la punta dels dits un cert ideal de benestar. L'equilibri entre natura i civilització, però, és força fràgil.

Malgrat tot, Catalunya pot presumir de la qualitat de les seves platges i aigües litorals. L'important esforç de control i depuració ha fet que obtingués reiteradament el reconeixement de la Fundació Europea per a l'Educació Ambiental, que ha atorgat a les platges catalanes nombroses banderes blaves.

Les platges de Lloret de Mar i de Fenals han obtingut el certificat Q de l'ICTE. Així mateix, les platges de Santa Margarida, Salatar, El Rastell, la Nova, la Punta, Canyelles-Bonifaci i l'Almadrava, de Roses, i les de Sant Antoni, Cala Cristus-ses Torretes i Torre Valentina i es Monestri de Calonge han aconseguit el certificats de qualitat mediambiental.

Bressol de cultura
Cadaqués (a la dreta) és un dels pobles més famosos de la Costa Brava. A més dels seus pintorescos carrers, acull gran part de l'obra de Dalí.

Valor històric i natural

La Costa Brava acumula un important patrimoni històric. Alguns historiadors defensen la tesi que dels seus pobles de pescadors van sortir els navegants i mariners que van formar part de l'expedició de Cristòfol Colom a Amèrica. En concret, aquesta hipòtesi assegura que les naus van partir del port de Pals. La Costa Brava també va ser l'espai d'encontre de les elits culturals del país i d'arreu a principis del segle xx. Dalí i Pla van actuar com a grans imants que van atreure personalitats arribades de diferents punts del planeta. El llegat de tots aquests pobladors i visitants ocasionals queda recollit en el conjunt de museus catalogats que ofereixen les tendències artístiques de totes les èpoques i estils. Es pot passejar entre restes dels ibers, grecs i romans, que han perdurat fins als nostres temps i han convertit les comarques de Girona en un destí obligat. Per a molts, la Costa Brava són platges i cales envoltades de vegetació, petites platges amagades on els peus dels pins es remullen al mar. Més del 30% del total de la superfície de les comarques gironines estan protegides pel seu especial interès natural. Entre ells cal destacar els parcs naturals dels Aiguamolls de l'Empordà (Castelló d'Empúries), Cadí-Moixeró (Alp), cap de Creus (el Port de la Selva), Montseny (Arbúcies), i la Zona Volcànica de la Garrotxa (Olot).

Als parcs i jardins botànics de la Costa Brava, s'hi apleguen tantes plantes autòctones com espècies vegetals pròpies dels tròpics, que alhora són balconades impressionants sobre el Mediterrani.

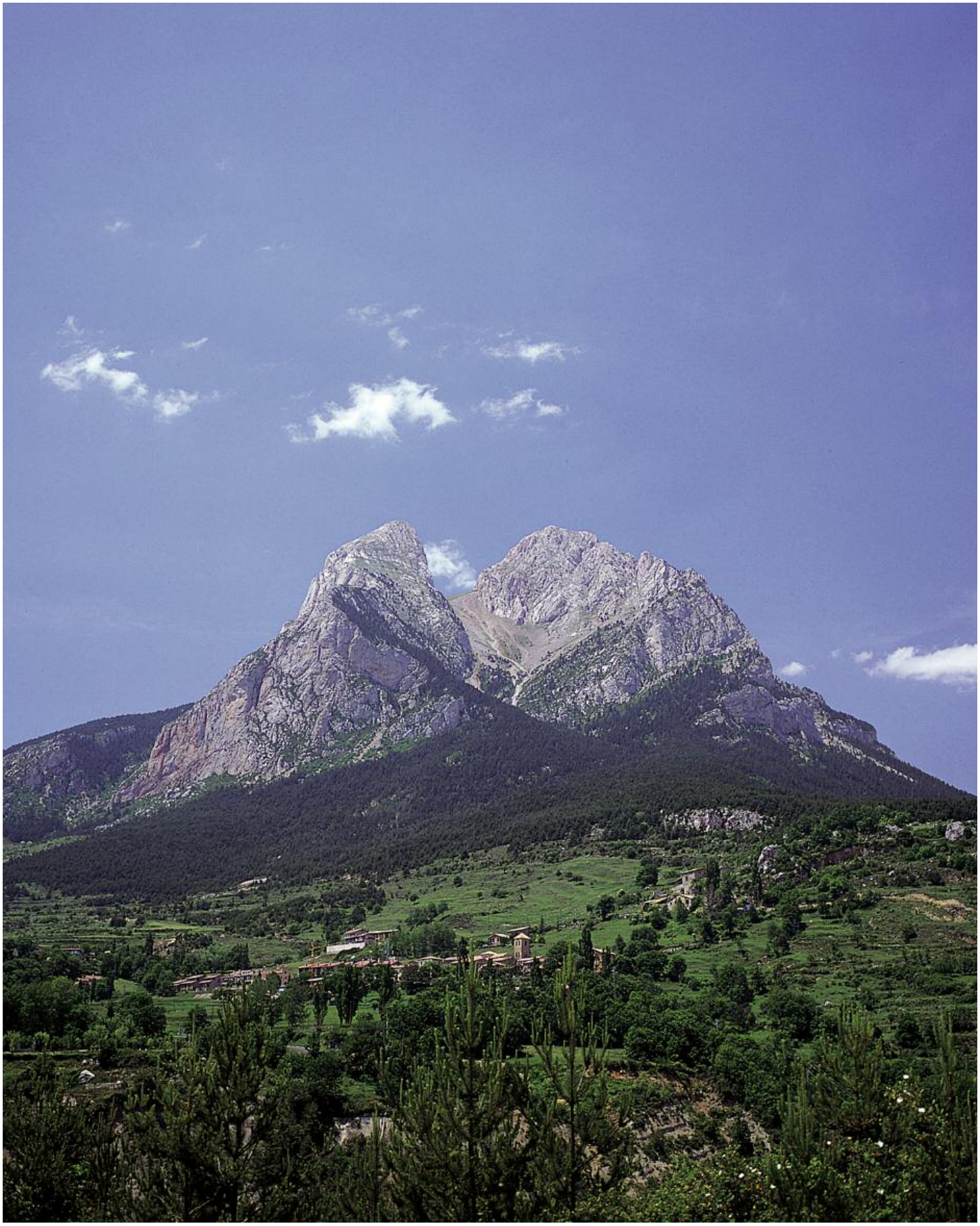

103 El Pedraforca i les muntanyes mítiques

Una muntanya mítica
El Pedraforca, una de les muntanyes més conegudes dels Pirineus, amb la seva forma de queixal. Està formada per dues carenes paral·leles, dites els Pollegons, unides per un coll anomenat l'Enforcadura.

El Pedraforca, amb una alçada de 2.500 m, juntament amb Montserrat, una Montserrat una de les muntanyes més conegudes i representatives de Catalunya. Amb un relleu molt particular i una llarga història, esdevé protagonista de molts contes i llegendes populars.

El massís s'alça enmig de la serralada del Cadí, situada a la frontera entre les províncies de Lleida i Barcelona, al bell mig dels municipis de Saldes i Gósol, poble on Picasso va passar una temporada, i és el nucli d'un paratge de gran interès natural inclòs en el Parc Natural del Cadí-Moixeró. Així, el Pedraforca és una de les imatges més conegudes del Principat més septentrional, objectiu de visitants i excursionistes vinguts d'arreu.

L'origen del seu peculiar relleu es remunta a més de 230 milions d'anys enrere, quan es van formar de dues carenes paral·leles (els Pollegons) unides per un coll (l'Enforcadura). Aquesta silueta, fruit de l'erosió i del pas dels anys sobre argiles, guixos i calcàries, té també una explicació mitològica. La cultura popular explica que durant les festes de Sant Silvestre (31 de desembre) les bruixes es reunien a celebrar els seus aquelarres en aquest punt del Berguedà i els habitants de les poblacions properes estaven tan espantats que pregaven al cel. La resposta mitològica va ser un cop d'espasa diví que va tallar la muntanya en dos, tal com la coneixem actualment.

A les zones més fredes i altes de la muntanya hi ha vegetació alpina (avets, pins negres o boix). El roure pobla la part més baixa (fins a 1.700 m). El Pedraforca té una amplia població d'ocells –particularment dues espècies que es troben rarament en altres indrets, com són el gall fer o el picot negre–, mamífers (isards, esquirols i conills sobretot), rèptils i amfibis. El Pedraforca és destí d'excursionistes de totes les condicions físiques. També és apreciat pels alpinistes, ja que certes escletxes de la muntanya han estat comparades amb algunes parts dels Alps per la seva dificultat d'assoliment.

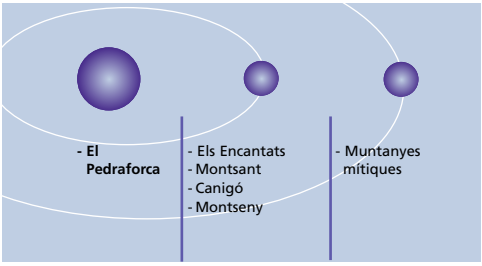

Els cims del Montseny
A l'esquerra, vista aèria de les Agudes i el turó de l'Home, els dos cims més alts del Montseny, amb 1.706 m, des del costat de migjorn.

Paisatges muntanyencs
A la pàgina següent, el Pedraforca (esquerra), punt de trobada de molts escaladors i amants de la muntanya, i cavalls pasturant al massís del Canigó, situat al Pirineu oriental i una de les muntanyes més representatives de Catalunya.

Les muntanyes del Montseny

La tradició excursionista al Montseny es remunta a finals del segle passat. L'extraordinària qualitat dels seus paisatges, la gran diversitat de les formacions vegetals i els espectaculars canvis de color estacional, especialment a les castanyeredes, rouredes i fagedes, el converteixen en un lloc idoni per a la pràctica de l'excursionisme.

El Montseny, reserva de la biosfera, és un mosaic de paisatges mediterranis i centreeuropeus situat a tocar de Barcelona i Girona. La seva biodiversitat extraordinària i la petjada cultural que l'home hi ha deixat al llarg dels temps, presenten un valor universal que ha inspirat artistes, intel·lectuals i científics, i que desvetlla l'emoció de les persones que el visiten.

El Montseny és vorejat per dues planes (el fons del Vallès i la plana de Vic) i dues valls (la de la riera d'Arbúcies i la del Congost). Al mig hi ha la vall de la Tordera. El Montseny es presenta com un gran conjunt muntanyós, destacat respecte a les terres que l'envolten. Està compost per tres grans conjunts o blocs muntanyosos, separats per colls que són aprofitats per les dues carreteres que travessen el massís. A l'est hi ha el conjunt del turó de l'Home (1.706 m) i les Agudes (1.703 m), els quals, juntament amb el turó de Morou (1.300 m) encerclen la vall de Santa Fe. Les capçaleres de la Tordera i de la riera Gran o d'Arbúcies separen el bloc anterior del de Matagalls (1.697 m), un conjunt muntanyós compacte que es presenta com una gran mola amb vessants a vegades suaus i d'altres de molt inclinats.

El conjunt muntanyós situat més a ponent està format per la Calma, que com diu el seu nom és una superfície plana i enlairada, encara que vorejada de llargs vessants abruptes. Aquest bloc s'uneix al Matagalls en el coliforme (1.154 m), aprofitat pel traçat de la carretera de Palautordera a Seva. La Calma forma una plana estreta, allargassada i lleugerament inclinada cap al nord-oest, amb la cota més alta situada al puig Drau (1.350 m). Al seu extrem oest hi ha el turó de Tagamanent (1.067 m), on el paisatge ja és diferent a causa de la presència de roques calcàries.

Tradició excursionista

A Catalunya, l'aparició de l'excursionisme és essencialment fruit de l'anhel de coneixença, d'estudi i d'estima de la pròpia terra que va revelar la Renaixença. Anteriorment, era practicat només per individus aïllats, com, al segle XVIII, Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà, que va deixar el testimoni escrit de les seves excursions a diferents parts de Catalunya i del Rosselló. Aviat geòlegs, historiadors, filòlegs, geògrafs, botànics, folkloristes, etc., van emprendre viatges i recerques sobre un gran nombre d'aspectes del país. El procés va culminar amb la creació de la primera entitat excursionista d'importància, a Barcelona: l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques (1876).

L'excursionisme va influir directament sobre la producció literària catalana: el millor exemple d'aquesta influència és el *Canigó,* de Jacint Verdaguer (1886). També va contribuir a la millora de la cultura i de la llengua, la catalogació i la salvació de monuments històrics (restauració de Ripoll el 1886), la creació de biblioteques i museus, etc. El 1904 es van organitzar les primeres sortides importants sobre neu i el 1908 es va crear la secció de muntanya del Centre Excursionista de Catalunya.

La guerra civil de 1936-1939 va provocar una gran recessió en l'excursionisme català: moltes entitats van desaparèixer, algunes van ser suprimides pel seu caire patriòtic i per les restriccions de la postguerra i les prohibicions militars (1939-1947) d'accedir a determinats massissos muntanyencs. A partir de 1950 es va registrar un gran augment d'associats a entitats excursionistes i es va impulsar també la xarxa de refugis de muntanya. Es van reprendre els Campaments Generals de Catalunya i les Marxes de Regularitat, com abans de la guerra, i, lentament, l'excursionisme va retrobar l'antic caire cultural i científic. Alguns actes excursionistes van esdevenir multitudinaris actes públics, com l'Aplec del Matagalls de 1959, amb 5.000 assistents.

El 1982, la primera expedició íntegrament catalana a l'Everest, «Catalunya al sostre del món», va reunir els millors alpinistes catalans: Cadiach, Anglada, Casanovas, Fonts, etc. El grup no va aconseguir fer el cim. Els esforços, però, van tenir la seva recompensa tres anys més tard, el 1985, quan Sors, Cadiach i Vallès, acompanyats de tres xerpes, van fer el cim!

104 El volcà Croscat

Paisatge volcànic
El volcà Croscat (al fons) està situat al parc natural de la Garrotxa i és el més alt de la regió volcànica d'Olot.

A Catalunya actualment s'han identificat 38 volcans, tots inactius, i més d'un centenar d'afloraments basàltics que, en altres temps, haurien estat volcans. De tots els volcans del país els dos més grans i en millor estat de conservació són els del Croscat i Santa Margarida. El volcà Croscat és el més nou de la península Ibèrica. Té una alçada de 786 m i es distingeix per tenir el cràter en un dels vessants i no al capdamunt. Una altra de les seves peculiaritats és que un dels seus vessants està completament erosionat, ja que es va utilitzar com a pedrera durant gairebé 25 anys.

El volcà de Santa Margarida té una alçada de 682 m i una extensa boca de prop de 2 km de perímetre. Destaca l'església romànica del mateix nom que s'aixeca al bell mig de la plana que forma el cràter.

El Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa és una de les zones volcàniques més ben conservades d'Europa. La primera persona que va estudiar en profunditat els volcans catalans va ser Francesc Xavier de Bolòs, qui, el 1820, en va publicar la primera descripció al llibre *Noticia de los extinguidos volcanes de la villa de Olot*. Tot i la importància ecològica de la zona, entre els anys 60 i 80 del segle xx, va patir una forta degradació per l'activitat minera, que va generar un gran rebuig social i científic. Finalment, l'any 1982 es va aprovar una llei de protecció de la zona volcànica, que va esdevenir Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa.

A Catalunya hi ha zones volcàniques a l'Empordà, a la Selva i a la Garrotxa. A les dues primeres zones, l'erosió i el pas del temps han fet desaparèixer pràcticament el paisatge volcànic. A la Garrotxa, en canvi, en ser de formació més recent, els volcans s'han conservat molt millor.

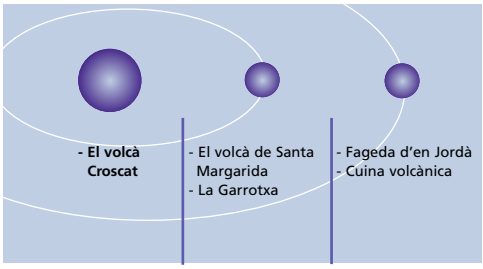

Volcà de Santa Margarida
És un dels més importants de la zona volcànica d'Olot. Només es pot accedir a l'església de Santa Margarida a peu.

Verda i daurada
A la dreta, la fageda d'en Jordà creix sobre la colada de lava del volcà del Croscat, a la Garrotxa. Segons l'època de l'any, aquest espectacular bosc de faigs canvia d'aspecte i de color.

Volcans a la Garrotxa

La Garrotxa és un territori del Prepirineu banyat pel riu Fluvià; el nom 'garrotxa' significa terra 'aspra', 'trencada', de mala petja. Possiblement, aquesta paraula és l'origen del nom de la comarca, ja que el seu relleu és molt muntanyós, amb bells paratges com els que es troben a la zona volcànica d'Olot, capital de la comarca, de gran interès geològic i natural.

Besalú és la segona població de la comarca de la Garrotxa, situada a 150 m d'altitud. Com el seu origen indica, Bisuldunum era una fortalesa entre dos rius: el Fluvià al sud i el Capellades al nord. Besalú compta amb un conjunt historicoartístic medieval considerat com un dels més ben conservats de Catalunya. Formen part d'aquest conjunt l'antiga església del monestir de Sant Pere, del segle XII, amb un original deambulatori; l'església de Sant Vicenç, del segle XII, que conserva una capella gòtica lateral dedicada a la Vera Creu; la façana de l'antiga església hospital de Sant Julià, del segle XII; la Casa de Cornellà, monument romànic del segle XII, i la sala gòtica de la Creuera Reial. En destaca el call jueu, amb un important monument, únic en el seu gènere: el *miqvé* o casa de banys rituals de Besalú. És l'únic recinte de banys jueus descobert fins ara a la península Ibèrica i el tercer d'Europa. Hi ha altres peces singulars, com l'espectacular pont de Besalú, que és l'únic pont romànic de Catalunya amb set arcades. Tot aquest impressionant conjunt històric va fer que la vila fos declarada Conjunt Historico-Artístic Nacional al 1966 pel seu gran valor arquitectònic.

Castellfollit de la Roca és un dels municipis més petits en extensió de Catalunya, limitat per la confluència dels rius Fluvià i Toronell, enmig dels quals s'aixeca l'espectacular cinglera basàltica. El perfil de l'església i les cases penjant damunt de la cinglera, a tocar el precipici, s'ha convertit en una de les imatges més fotografiades i pintades de Catalunya, i és també un magnífic mirador natural des del qual es poden observar les valls dels dos rius.

L'espadat de basalt on s'assenta el poble té més de 50 m d'alçària i gairebé 1 km de longitud. El seu peculiar i agrest perfil és la conseqüència directa de l'acció erosiva dels rius Fluvià i Toronell sobre les restes dels corrents de lava procedents de les erupcions volcàniques que van tenir lloc fa milers d'anys. La lava, en solidificar-se, dóna lloc al basalt, roca de gran duresa que pren diferents formes depenent del procés de refredament, contracció i esquerdament de la lava. En el cas de la cinglera de Castellfollit, les dues colades de lava es van superposar: la primera, amb 217.000 anys d'antiguitat, prové de la zona de Batet i està formada per lloses; la segona, més jove, és originària dels volcans de Begudà, té uns 192.000 anys i adopta formes prismàtiques.

La fageda d'en Jordà i la cuina volcànica

El territori que envolta la zona volcànica d'Olot té paratges d'una gran bellesa i riquesa paisatgística. La vall de Bianya és un municipi format per petites i grans valls: la mateixa vall de Bianya, la vall del Bac, la vall de Carrera i la vall de Sant Ponç, en les quals es pot passejar entre prats, boscos i rierols. La via romana del Capsacosta, que uneix la vall de Bianya amb Sant Pau de Segúries, al Ripollès, era una via secundària que enllaçava amb la Via Augusta a la zona de Figueres. Aquesta veritable obra d'enginyeria és d'un gran atractiu i interès, i al llarg del seu recorregut es poden trobar panells informatius sobre els elements que en formen part: guardarodes, desaigües, parets de pedra seca fetes amb carreus (blocs de pedra) enormes... Una quinzena d'esglésies romàniques també esquitxen les valls. Escampades per tot el territori, són el millor testimoni de la vida en aquesta contrada.

Finalment, cal fer esment també de la fageda d'en Jordà, un bosc de faigs excepcional, ja que es troba només a 550 m d'altitud i reuneix unes condicions d'humitat perfecta. La fageda creix sobre la colada de lava del volcà del Croscat, que s'estén pels municipis de Santa Pau, Olot i les Presses; les roques volcàniques permeten que el drenatge de l'aigua sigui molt eficaç. La fageda d'en Jordà creix en un espai pla, amb turons suaus (tossols) i arbres que arriben a fer més de 25 m d'alçada. És aquesta alçada el que fa espectacular aquest indret. La fageda és un tipus de bosc caducifoli i, per tant, presenta un aspecte molt diferent segons l'època de l'any.

A la Garrotxa també s'hi dóna un altre fenomen relacionat amb la natura i, sobretot, amb la terra volcànica, que és la cuina volcànica, que va néixer el 1994. Es tracta d'una cuina creativa basada en els productes d'aquestes terres, com per exemple, els fesols de Santa Pau (conreats en sòls volcànics), el fajol (o blat negre), el farro (farina de blat de moro blanc), els naps negres i la patata de la vall d'en Bas. A part dels aliments típics, també es caracteritza per una reposteria única: la coca de llardons i el tortell d'Olot, entre d'altres. A més, la cuina volcànica ha creat un receptari propi usant els productes de la terra.

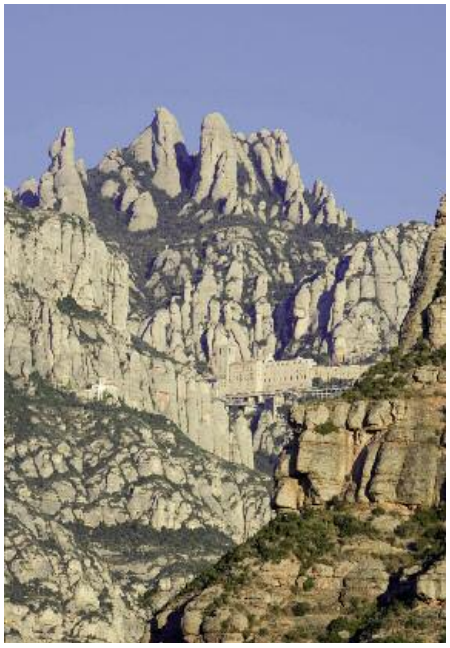

La muntanya serrada
El massís de Montserrat, format per conglomerats de còdols i ciment calcari, ha estat esculpit per l'erosió fins a donar lloc a un relleu singular que destaca en el paisatge que l'envolta.

105 Montserrat

Les formes peculiars de la muntanya de Montserrat són el resultat de conglomerats de còdols afermats amb ciment calcari que el canvi climàtic i l'erosió han anat modelant a través dels temps. El massís, que s'erigeix des del riu Llobregat, és una de les parts més importants de la serralada Prelitoral, que s'alça a la depressió Central Catalana. Té una alçada màxima de 1.236 m, i el seu punt més alt és el cim de Sant Jeroni.

Al segle XI l'abat Oliba va fundar un petit monestir al costat de l'ermita de Santa Maria, que lentament es va anar consolidant fins a convertir-se en una abadia benedictina als principis del segle XV. Entre els anys 1493 i 1835 va viure una època de profundes reformes, de creixement i esplendor. Amb la guerra del Francès (1808-1811) i la desamortització de 1835 van arribar la destrucció i l'abandonament, però el 1844 va començar la restauració, només paralitzada per la guerra civil espanyola (1936-1939).

El seu conjunt arquitectònic està integrat per dos grans blocs d'edificis: la basílica, amb les dependències monàstiques, que tenen un claustre neoromànic, construït el 1925 per Puig i Cadafalch, i les construccions per a turistes i pelegrins. La basílica s'inscriu entre la tradició gòtica i la renaixentista, que es començava a aplicar al segle *XVI* a Catalunya. Amb la guerra del Francès, l'església va quedar malmesa i, fins a les darreries del segle XIX, no va poder ser refeta.

Però el símbol indiscutible de la muntanya és la Mare de Déu de Montserrat, coneguda popularment com «la Moreneta», anomenada així pel color fosc de la seva pell. Es tracta d'una talla romànica d'una verge construïda amb fusta a finals del segle XII. El dia 27 d'abril se celebra la Festa de la Mare de Déu de Montserrat, patrona de Catalunya, precedida per la celebració de la vetlla el dia abans. Aquesta festivitat es remunta a les Festes de l'Entronització de l'any 1947 i es repeteix any rere any.

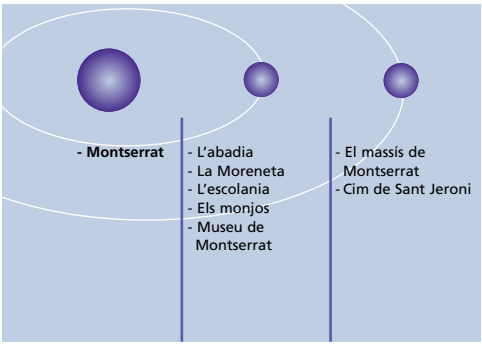

Monestir de Santa Maria
Detall dels ciris votius que cremen a d'un dels murs del monestir de Santa Maria de Montserrat.

Temple benedictí
El monestir benedictí de Santa Maria, al massís de Montserrat, s'aixeca a més de 700 m d'altitud i és un dels símbols espirituals de Catalunya.

El cor espiritual de Catalunya

Des de la seva fundació, al segle XI, el monestir de Montserrat ha mantingut amb la societat de cada època un diàleg i un intercanvi constants. La seva biblioteca és una de les més grans i antigues del país i disposa d'un fons que inclou 400 incunables, 330.000 monografies, 3.700 llibres del segle XVI, etc. L'abadia de Montserrat pot exhibir amb orgull el títol de ser el segell editorial en actiu més antic del món. En concret, hi ha documents que semblen provar que la tasca editorial es va engegar amb unes butlles el 1493. L'abadia acull també, juntament amb el monestir de Subiaco –el primer indret d'Europa fora d'Alemanya on arribà la impremta, el 1465– un dels únics tallers tipogràfics establerts en un monestir abans de 1501.

També hi ha l'Escolania, formada per una cinquantena de nois de 9 a 14 anys que viuen i estudien a Montserrat, compaginant els estudis regulars de la seva edat amb els musicals. Quan el repertori ho requereix es complementa amb la Capella de Música de Montserrat, formada per alguns antics escolans, i per la capella de monjos del monestir. L'Escolania canta cada dia a la basílica, sovint amb una gran afluència de pelegrins i visitants de tot el món. Amb el seu cant, els escolans transmeten un missatge evangelitzador molt emotiu que traspassa els límits lingüístics, culturals i fins religiosos. Des de finals de la dècada del 1960, la música de l'Escolania ha viatjat per Catalunya i pel món. Cada diumenge a la una del migdia, l'Escolania canta la salve o el *Virolai*, himne dedicat a la Mare de Déu de Montserrat, la primera estrofa del qual comença amb els versos: «Rosa d'abril, morena de la serra, de Montserrat estel...». La lletra del *Virolai* va ser escrita per Jacint Verdaguer i es va publicar en el programa del certamen artístic i musical celebrat amb motiu de les festes del mil·lenari de Montserrat, el 1880. En el mateix programa s'oferia el premi d'un flabiol d'or amb esmalts a la millor melodia popular que s'adaptés al text de Verdaguer. El 25 d'abril del mateix any va ser declarada guanyadora –competia amb una setantena de composicions– la melodia de Josep Rodoreda.

Montserrat també posseeix un important patrimoni artístic, que es pot visitar al Museu, el qual es nodreix de diverses donacions particulars que, des de 1996, comparteixen un mateix edifici. El recinte va ser projectat per Josep Puig i Cadafalch el 1929 i formava part de la reforma del monestir. Els més de 1.300 objectes exposats abracen un període cronològic molt ampli. La peça més antiga és un sarcòfag egipci del segle XXII aC i entre la pintura més moderna s'exposa una representació de l'impressionisme francès, amb obres de Monet, Sisley, Degas, Pissarro, etc., i una mostra d'obra gràfica d'artistes com ara Chagall, Braque, Le Corbusier, Rouault, Miró, Dalí, Picasso, Clavé, Tàpies, etc.

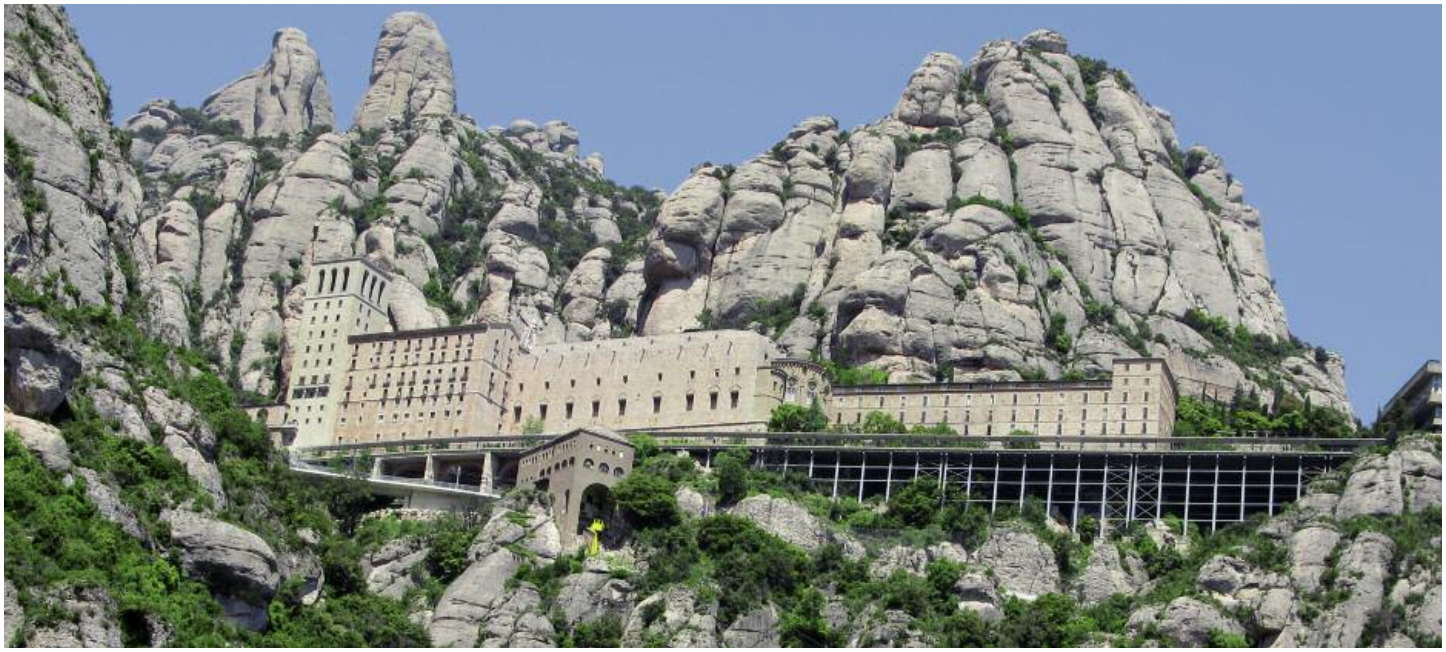

Un massís singular

El Massís de Montserrat té una silueta ben peculiar. Els seus orígens són, en primer lloc, un gran golf marí d'aigües no gaire profundes que va existir fa cosa d'uns 50 milions d'anys, situat on es troba ara la depressió Central Catalana, i que era on morien impetuosos rius procedents dels vessants d'un massís catalanobalear desaparegut, que aportaven grans masses de còdols. Els còdols s'anaren barrejant amb materials més pastosos i van acabar formant una massa.

Quan aquest massís catalanobalear va desaparèixer, ara fa 10 milions d'anys, els terrenys circumdants al gran golf es van enrolar enmig de cataclismes geològics, el relleu de Montserrat va anar emergint del fons del mar amb una gran brusquedat de formes, i el vent, la pluja i les glaçades van anar esculpint la forma actual. Aquesta singular fisonomia, però, no hauria estat possible sense la duresa dels materials emergits, formats pels conglomerats característics (còdols, sorres i un duríssim ciment calcari) que els científics anomenen «pudingues» i que, popularment, es coneix per «pinyoles».

D'altra banda, el fet que aquestes pudingues siguin molt més resistents a l'erosió que els materials veïns (argiles, gresos, esquists...) justifica també, amb els moviments tectònics, els singulars relleus de la muntanya. El cim de Sant Jeroni (1.236 m) ofereix una extraordinària vista des dels Pirineus al mar –fins i tot, els dies de visibilitat excepcional es veu Mallorca–, i separats d'aquest pel coll de Migdia, s'erigeixen els Ecos, amb 1.220 m d'alçària. En realitat, aquest coll de Migdia, al centre del qual s'alça la punxeguda Talaia, divideix la serra en dues parts gairebé iguals: l'oriental, amb la zona de Santa Magdalena i les serres de Santa Maria, la zona de Sant Salvador i els Flautats, incloent-hi, al principi, el popular monòlit del Cavall Bernat, i l'altra, l'occidental, la zona dels Ecos, els Frares Encantats i la filigranada zona de les Agulles, que inclou el característic coll de Port. Malgrat la seva evident unitat geogràfica i les seves singulars característiques geològiques i geomòrfiques, el massís de Montserrat pertany a la serralada Prelitoral Catalana, que s'estén entre les depressions Central i Prelitoral de Catalunya.

Els camins i les rutes de senderisme i d'escalada traçats durant segles al massis, ens permeten arribar fins al cim de Sant Jeroni (1.236 m) i altres miradors. Els funiculars ens porten a les diverses rutes guiades o senders marcats GR. Des d'allí es pot veure des del mar Mediterrani fins als Pirineus, o les planes circumdants del massís. Montserrat és un lloc privilegiat per als amants de l'escalada gràcies a les diverses torres o pinacles; hi ha més de 1.000 rutes d'escalada obertes. Al parc natural, que va adquirir aquesta categoria el 1987 en un intent de vetllar per la seva protecció, s'hi pot trobar una diversitat immensa d'espècies de flora i fauna.

Un espai únic

El delta de l'Ebre és un dels espais naturals més singulars de la Mediterrània, on conviuen l'activitat humana i la protecció del medi ambient. A l'esquerra, *Lo Sirgador*, una nova embarcació que recupera la navegació amb els tradicionals llaguts que feien servir els sirgadors que transportaven mercaderies per l'Ebre.

106 El delta de l'Ebre

El delta de l'Ebre és l'hàbitat aquàtic més important del Mediterrani occidental, després de la Camarga (parc regional de França), i el segon de l'Estat espanyol. Els arrossars, horts i espais naturals conformen una planura intensament transformada per l'activitat humana, on la població ha aconseguit l'equilibri, conservant els diferents ecosistemes naturals. Una bona part de la superfície del delta està ocupada per cultius, i l'aigua necessària per al seu reg transportada per dos canals paral·lels al riu Ebre que, quan arriben al delta, es ramifiquen en altres de secundaris i terciaris (sèquies) fins a arribar als camps de cultius.

El delta conserva encara un valuosíssim mosaic de comunitats vegetals naturals. D'aquesta manera hi ha reductes de bosc de ribera als marges fluvials, zones de surgències d'aigua o d'ulls amb importants poblacions de nenúfars, llacunes poblades de vegetació submergida i envoltades de canyars, prats de joncs i salobrars que s'aneguen a l'hivern i extensos arenals litorals amb abundants dunes.

Aquest parc natural de gairebé 8.000 hectàrees és d'importància nacional per nombroses espècies de fauna vertebrada, la majoria aus. El seu valor per als ocells es manifesta tant en el seu paper d'àrea de cria com en la zona d'hivernada o repòs o alimentació durant els períodes migratoris. Quant a la diversitat, s'hi han comptabilitzat més de la meitat d'espècies d'aus de les 600 que hi ha a Europa, i amb una nomenclatura local que inclou prop de 250 noms i la converteix en una de les més riques del món. Durant els mesos freds, milers d'ocells utilitzen el delta com a quarter d'hivernada, principalment gavines i ànecs. Durant la primavera i l'estiu, més d'un centenar d'espècies diferents es reprodueixen en les diferents colònies de cria del parc.

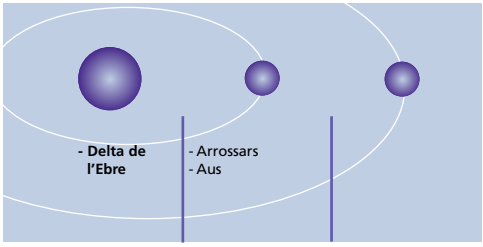

Arròs al delta
Els arrossars no van formar part del paisatge del delta de l'Ebre fins al segle XIX, quan es van poder obrir els canals a banda i banda de la regió.

Arròs i avifauna del delta

La importància de l'avifauna de l'Ebre ultrapassa de llarg l'interès local i té una gran importància internacional. Per això, en diverses convencions, el delta de l'Ebre apareix com a zona de màxim interès per les colònies de cria, anàtids, limícoles i ocells marins i pel pas d'ocells migratoris hivernants, i és inclosa sempre dins la categoria A, de prioritat de protecció urgent.

A la tardor, els mesos d'octubre i novembre, quan, ja recollit l'arròs, els camps resten encara enaiguats, són colonitzats per milers i milers d'ocells aquàtics que passen en migració o inicien la hivernada. Espècies de gran interès són, entre d'altres, el cullerot *(Anas clypeata)* i l'ànec xiulador o piulador *(Anas penelope)*, encara que el gruix dels estols estigui format pels colls verds o ànedes *(Anas platyrhyncos)*. També cal mencionar l'ànec blanc *(Tadorna tadorna)*, l'ànec griset *(Anas strepera)*, el xarxet comú *(Anas crecca)* i el morell de cap roig *(Aythya ferina)*. El delta té una infinitat d'ocells per observar. Entre els més coneguts, hi ha el mussol emigrant *(Asio flammeus)*, el bitó comú *(Botaurus stellaris)*, el simpàtic esplugabous *(Bubulcus ibis)*, el martinet blanc *(Egretta garzetta)*, el bernat pescaire *(Ardea cinerea)* o les immenses colònies de flamencs *(Phoenicopterus ruber)*, la garsa de mar *(Haematopus ostralegus)*, el cames-llargues *(Himantopus himantopus)*, la gavina corsa *(Larus audounii)*, entre molts altres.

El delta de l'Ebre pateix un greu inconvenient per a l'agricultura: la salinitat del subsòl. Quasi les 2/3 parts de la seva superfície es troben sobre el nivell del mar. L'arròs ha estat l'únic cultiu capaç de sobreviure gràcies a la seva vida aquàtica. El cicle anual de l'arròs proporciona una rotació permanent del paisatge del delta: colors blaus a l'abril i maig quan s'inunden els camps, verds al juny i juliol quan les plantes cobreixen l'aigua, i grocs a l'agost i setembre, temps de fructificació del gra i la collita. Els camps reposen durant la tardor. Quan comença la temporada de caça, el vent del nord (mistral) els asseca i els torna el color marró en arribar l'hivern.

Escenari d'una batalla tràgica
El riu Ebre va ser escenari de la batalla que porta el seu nom, un enfrontament de desgast que va provocar la desfeta de l'Exèrcit de l'Ebre, amb menys mitjans materials i humans, prop de 130.000 baixes entre els dos exèrcits enfrontats i que condicionaria la campanya de Catalunya iniciada al desembre de 1938.

El riu Ebre

L'Ebre, el riu més cabalós de la península Ibèrica, neix al vessant sud de la serralada Cantàbrica i desemboca a la Mediterrània, on forma el seu magnífic delta. Des de l'antiguitat, ha tingut una gran influència a les formes de vida de la seva conca i una enorme importància històrica i cultural. L'origen del seu nom no és clar: una teoria afirma que deriva del topònim *Iber*, que també dóna nom als pobles ibers i a la península Ibèrica; una altra planteja que prové del terme grec *ebros*, que significava "ample". A l'arribada dels romans, el riu s'anomenà *Hiberus Flumen*.

Una bona part del seu curs és navegable, la qual cosa ha estat fonamental per al comerç i les comunicacions al tram català del riu. Els llaguts, embarcacions tradicionals ara recuperades, transportaven mercaderies i persones en ambdues direccions (ajudats, quan el viatge era contracorrent i no hi havia vent, pels sirgadors, homes que, amb l'ajuda de rucs o mules, els remolcaven aigües amunt).

El seu paper com a via de comunicació i, en certa forma, frontera natural, ha fet que, al llarg del temps, el riu hagi tingut un paper destacat a esdeveniments històrics, com la guerra civil. La batalla de l'Ebre (juliol-novembre de 1938) va ser la més llarga d'aquest conflicte. Els dos bàndols van travessar l'Ebre, en un o altre sentit, per tal de controlar aquest important objectiu estratègic.

Els quadrats de l'Eixample
Panoràmica aèria de l'Eixample, on es pot veure la quadrícula dissenyada per Cerdà, amb xamfrans a les cruïlles i patis interiors a cada illa. Aquest disseny ha tingut una gran influència en la qualitat de vida a Barcelona.

107 La trama Cerdà

La trama Cerdà o pla Cerdà és el nom amb què es coneix el disseny de reforma i eixample de Barcelona dissenyat el 1860 per l'enginyer Ildefons Cerdà. Aquest projecte, que segueix els criteris d'un pla ortogonal, equirectangular, va marcar les directrius del creixement de la ciutat de Barcelona durant gairebé un segle. Es tracta de la construcció d'una quadrícula contínua des del Besòs fins a Montjuïc, amb carrers molt amples, per al que s'estilava a l'època, i amb la novetat que les illes de cases tenien xamfrans de 45 graus per tal de millorar la visibilitat. Ildefons Cerdà va ser un home polifacètic i se'l considera un dels pares de l'urbanisme modern. Tot i això, no va rebre el reconeixement que mereixia. El seu treball més important, l'Eixample de Barcelona, va ser aprovat des del govern de Madrid en contra de l'Ajuntament de Barcelona, que havia escollit el projecte d'Antoni Rovira.

Tot i que des de molt aviat no es van respectar moltes de les directrius proposades per Cerdà, com, per exemple, reservar la part central de les illes de cases a zones de jardí, el cert és que la capital de Catalunya s'ha vist beneficiada per la visió de futur d'aquest projecte en aspectes tan importants com la circulació de vehicles o la qualitat de vida a la ciutat.

El setembre de 1860, en col·locar-se la primera pedra de la casa Gibert, va començar oficialment la construcció de l'Eixample barceloní. Només 50 anys més tard, a la dreta de l'Eixample s'havien construït la pràctica totalitat de les 150 cases modernistes més significatives: el «Quadrat d'Or», que comprèn des del carrer Aribau fins al passeig de Sant Joan, per una banda, i des de la Diagonal fins a les rondes Universitat i de Sant Pere, per l'altra.

Passejar per l'Eixample de Barcelona és una bona manera d'admirar l'obra de Cerdà, més encara ara, que es van reconquerint alguns interiors d'illa per fer-hi patis. Però la millor manera de gaudir d'aquest projecte és des de la muntanya de Montjuïc i el Tibidabo.

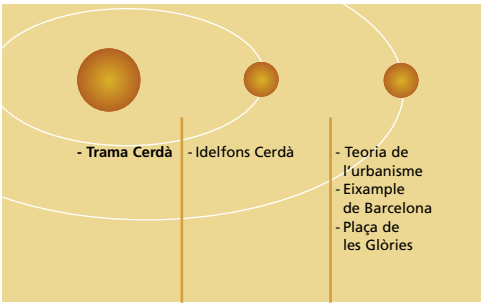

La transformació de la ciutat

El pla de Reforma i Eixample de Barcelona es considera un projecte pioner en l'evolució de l'urbanisme modern. Cerdà aspirava a una ciutat que, tot i haver arrabassat el terreny al camp, s'articulés a través de carrers amples i espais verds. Sobre el plànol, l'enginyer va dissenyar una quadrícula on imperava una geometria estricta de carrers paral·lels i perpendiculars que només trencaven les grans avingudes que travessaven la trama en diagonal. Entre les principals novetats hi havia les illes octogonals, que incorporaven els xamfrans per facilitar la circulació.

El pla Cerdà de 1859 preveia una amplada dels carrers de 20 m i també que només es construïssin dos costats de cada illa, deixant-hi a l'interior una zona verda d'ús públic. L'alçada màxima dels edificis era de 16 m, equivalent a una casa de quatre plantes. El plànol contenia un mercat cada 900 m, un parc cada 1.500, tres hospitals, un escorxador, un cementiri, un bosc i 31 esglésies. Les grans indústries havien d'estar ubicades a prop dels dos rius i les petites i mitjanes havien de distribuir-se al llarg de la trama.

Pel que fa a les infraestructures, l'enginyer va dissenyar un sistema per a la recol·lecció de les aigües i va integrar a la trama viària la comunicació per ferrocarril i carretera. El que encara avui continua sorprenent és la capacitat de Cerdà per preveure el creixement i la importància que acabaria tenint el transport. La premonició de l'urbanista ha fet possible que Barcelona es transformés i evolucionés sense necessitat de modificar el traçat original.

Cerdà era un cientifista arquetípic que sols veia la producció de teories com a suport racional de l'acció transformadora. El dinamisme propi de l'etapa històrica de la revolució liberal i la industrialització, palès en el medi urbà barceloní, va ser una font d'estímuls constant i variada per a ell. Els seus treballs, fruit d'una assimilació de l'experiència urbanística barcelonina, són respostes a les qüestions sentides com a urgents i han de ser entesos com a peces d'un diàleg desplegat al llarg dels anys. La gran coherència genèrica del pensament cerdanià, avui àmpliament reconeguda, no exclou punts febles i rectificacions –sobretot en aquelles matèries menys ben il·luminades per l'enginyeria– que ajuden a comprendre l'èxit (o el fracàs) parcial del Pla de 1859.

Del paper al carrer
A l'esquerra, plànol del projecte de l'Eixample d'Ildefons Cerdà, aprovat el 1859.

Patis interiors
Gairebé tots els patis interiors de l'Eixample dissenyats per Cerdà es van ocupar per a tota mena d'usos. Als darrers anys, però, molts d'ells s'estan recuperant com a parcs i llocs de trobada. A la imatge, la torre de les Aigües, situada a un pati que va esdevenir públic l'any 1987.

A terra les muralles!

Des de la fundació de la Barcino romana, Barcelona havia estat sempre una ciutat emmurallada per tal de defensar-se dels enemics exteriors. Durant diversos setges, els barcelonins van intentar contenir l'avanç dels seus enemics aixoplugats dins els seus murs, unes vegades amb èxit i d'altres no. Després de la conquesta de la ciutat per part dels exèrcits borbònics l'11 de setembre de 1714, l'enginyer militar Pròsper de Verboom va decidir convertir aquelles muralles defensives en les parets d'una gran ciutat-presó que permetés controlar els barcelonins –persones considerades propenses a rebel·lar-se– dins un perímetre tancat. No content amb això, va fer construir una ciutadella militar dins els mateixos murs, enderrocant bona part d'un barri, per poder atacar els barcelonins quan fos necessari. Començava aleshores una trista etapa en què els murs que anteriorment protegien la ciutat ara confinaven una població que, malgrat tot, era cada cop més nombrosa i malvivia en pèssimes condicions d'higiene.

L'any 1840, l'Ajuntament va decidir obrir una convocatòria per tal de premiar l'autor que definís millor la resposta a una pregunta que feia temps que es plantejaven molts ciutadans: «¿Qué ventajas reportaría a Barcelona, y especialmente a su industria, la demolición de las murallas que circuyen la ciudad?».

El premiat va ser el metge humanista Pere Felip Monlau. Monlau va ser l'únic que va respondre a la crida, i ho va fer de manera formidable amb un text que ha passat a la història i que s'anomena: «¡¡¡Abajo las murallas!!!». Donava tot tipus de raons per a l'enderrocament, i entre d'altres coses, deia que «ceñir una población con fuertes murallas, es querer oponerse a su desarrollo físico y a su progreso en todos ramos; es aprisionar a todos sus moradores».

Des de la publicació d'aquell enèrgic document, l'enderroc d'unes muralles que eren vistes com la font dels mals que vivia la ciutat va ser una constant en les reivindicacions populars. El 27 de juny de 1843, després de les revoltes urbanes o bullangues, l'Ajuntament va decretar la demolició de les seves fortificacions, tot i que més tard una ordre militar va obligar a reconstruir-les. Les muralles s'havien convertit en un motiu de controvèrsia constant entre Barcelona i el govern central de Madrid. El 1854, una revolució progressista va acabar amb el govern dels moderats, creant un nou clima polític. Aquell mateix estiu el capità general de Catalunya va autoritzar els barcelonins a enderrocar les fortificacions. La demolició va començar, per tercera vegada, l'any 1853.

El 1868 es completava finalment el procés de demolició. Barcelona acabava de trencar la cotilla de pedra que l'estrenyia i veia els nous horitzons de tota una plana que podia permetre-li créixer amb aire, llum i espai.

Catedral de Santa Maria

La catedral domina, des de la seva posició privilegiada, els carrers del centre històric de Girona, molt visitats i apreciats per turistes i veïns de la ciutat. A l'esquerra, imatge d'un dels carrers del Call gironí.

108 El centre històric de Girona

Girona conserva un dels centres històrics més captivadors de tota Catalunya. Al Barri Vell –la ciutat de Girona abans de l'enderroc de les muralles de 1895– es pot passejar entre carrers amb segles d'història, tocar una muralla d'època carolíngia (segle IX), perdre's per un dels calls jueus més ben conservats d'Europa o deixar-se fascinar enmig del silenci per la catedral de Santa Maria, que destaca per tenir la nau gòtica més ampla del món, amb 22,98 m. El Barri Vell també acull edificis religiosos amb segles d'història. Així, es pot visitar el monestir de Sant Pere de Galligants –actual seu del Museu Arqueològic de Catalunya–, una petita abadia benedictina fundada l'any 992 que es va reconstruir al XII; la col·legiata de Sant Feliu, edificada entre els segles XI i XVII, i on es poden contemplar vuit sepulcres romans i paleocristians; la capella romànica de Sant Nicolau, datada del segle XII i que destaca pel seu cimbori octogonal, o els Banys Àrabs, una construcció romànica de 1194 que imitava les estructures dels banys musulmans.

Durant l'edat mitjana Girona va ser un referent cultural gràcies a la seva comunitat jueva, expulsada de la Península –juntament amb la resta de jueus– per part dels Reis Catòlics el 1492. Entre tots ells destaca el metge, poeta, filòsof i rabí Mosse ben Nahman, també conegut com Bonastruc ça Porta (1194-1270), que durant més de quaranta anys va ser la més alta autoritat rabínica del judaisme. Nahman, a més de compondre la poesia cabalística més antiga de la Península, també és important per haver participat en una controvèrsia pública sobre teologia a Barcelona l'any 1263. Com a resultat d'aquesta discussió va ser desterrat i va morir a Terra Santa. Per això, cal destacar al bell mig de Girona el Call jueu. No tan sols pel grau de conservació en què es troba, sinó també perquè els qui van viure en aquelles cases van tenir un paper clau a l'edat mitjana. Tot i que la presència de famílies jueves està documentada a la ciutat des de l'any 898, no és fins al segle XII que es pot parlar formalment d'un barri jueu a Girona. Aquesta població, que va arribar a ser d'unes 800 persones, va influir de manera molt positiva en l'economia i el comerç de la ciutat. Tot i això, si per alguna cosa van destacar va ser per tenir l'escola de càbala més important de l'Occident medieval entre els segles XI i XIII.

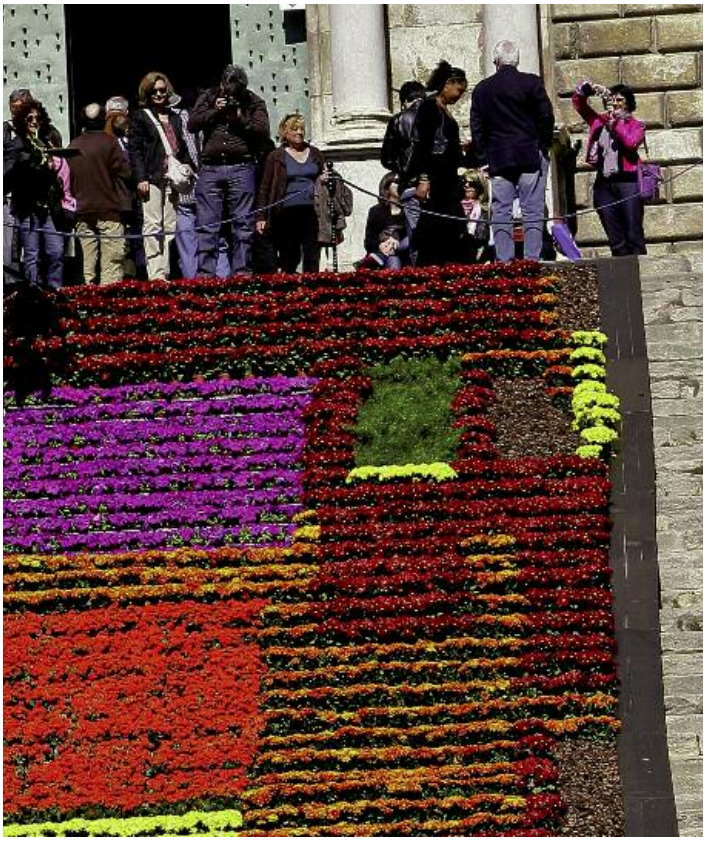

Història i modernitat

Girona va ser fundada pels romans al voltant de l'any 77 aC, amb el nom de Gerunda, com un baluard defensiu a l'entrada de la Via Augusta a Hispània i, per aquest fet, la seva estructura era atípica, ja que no seguia la distribució hipodàmica habitual. A més, el fet que la ciutat es trobés en terrasses paleofluvials va fer que tots els carrers orientats d'est a oest –*els decumani*– tinguessin trams amb escales, la majoria dels quals, amb reformes i modificacions, encara es conserven.

Girona no només disposa d'un dels centres històrics més fascinants del país, sinó que les façanes de les cases també exhibeixen art contemporani. Sense sortir del nucli antic de la ciutat, es poden admirar les cases pintades a les vores del riu Onyar, una iniciativa sorgida als anys 80 del segle XX i ideada per Enric Ansesa, Jaume Faixò i els arquitectes Fuses i Viader. Aquests artistes van pintar les façanes fluvials de les cases del Barri Vell seguint una paleta cromàtica perfectament estudiada i que ha esdevingut la imatge més representativa de la ciutat. En aquest mateix punt es pot observar un pont de ferro que creua el riu. Es tracta del pont de les Peixateries Velles, construït l'any 1877 per l'empresa francesa Eiffel et Cie.

Un dels millors moments per visitar la ciutat és durant la tercera setmana el mes de maig. S'hi celebra la mostra «Girona, temps de flors», una festa que va començar l'any 1955 com una mostra floral a l'església de Sant Domènech però que, des dels anys 90, s'ha transformat en una mostra floral que s'ha escampat arreu de la ciutat: s'engalanen els carrers, parcs, patis privats i monuments de la ciutat. «Girona, temps de flors» és un dels esdeveniments més importants per a la societat gironina.

Les Fires de Sant Narcís congreguen cada any milers de gironins i catalans amb la intenció de fer-hi negoci, d'una banda, o viure-hi una festa d'alta volada, de l'altra; es té constància que la ciutat de l'Onyar, el Güell, el Galligants i el Ter havia acollit, històricament, tres grans fires que duraven diversos dies i que solien coincidir amb una festa assenyalada: al febrer, a l'agost i a l'octubre. Des de fa 300 anys, però, les tres fires es van anar concentrant en una de sola, la d'octubre, per Sant Narcís.

Estampes catalanes
A la pàgina esquerra, cases pintades a la vora del riu Onyar i a la dreta, els monuments i els patis de les cases del Call, l'antic barri jueu de Girona, s'omplen de verds i colors vius a la festa de «Girona, temps de flors».

Besalú i Solsona
Besalú (a l'esquerra) i Solsona (a dalt), dues mostres de ciutats que conserven el seu caràcter i aspecte històric, on els seus carrers són el testimoni d'un passat memorable.

Recorreguts i fires medievals

Catalunya és plena de festes i tradicions que es remunten a l'època medieval; s'hi poden veure els recorreguts, per exemple, de Besalú, Pals, Rupit, Peratallada, Peralada, Montfalcó, Montblanc i Solsona.

Una ruta medieval que es va promocionar l'any passat, gràcies a un audiovisual estrenat a Castelló d'Empúries, és la del Pirineu Comtal, de la qual forma part Castelló, juntament amb altres poblacions com Girona, Besalú i Ripoll, entre d'altres. Aquesta ruta, que proposa al visitant fer un tomb per la Catalunya medieval, travessa catorze comarques catalanes (cinc de gironines) que coincideixen amb els onze comtats que van ser l'embrió del país.

Per descobrir el llegat monumental d'aquests comtats, la Ruta del Pirineu Comtal, que forma part de les Rutes del Naixement de Catalunya, del Departament d'Innovació, Universitats i Empresa, proposa diversos itineraris. Els visitants que tinguin cinc dies disponibles poden escollir entre la ruta sud, de la vall de Boí a Girona, i la nord, de l'Alt Empordà a la vall de Boí. Entre els llocs que es recomana visitar hi ha el monestir de Sant Pere de Rodes, els conjunts medievals de Castelló d'Empúries, Solsona, Cardona, Vic o Girona, i diversos monestirs i esglésies romàniques. El visitant també pot optar per rutes més curtes d'un o dos dies. Es poden trobar a la web del Departament.

A part dels recorreguts, també es poden veure recreacions de com era la vida medieval, gràcies a les fires d'arreu de Catalunya (Besalú, Vic, Viladecans, entre moltes d'altres), que munten paradetes on hi ha productes, sovint la gent es vesteix de l'època i s'ambienta tota la ciutat, etc. És com tornar enrere en el temps per observar com s'hi vivia.

109 La Rambla de Barcelona

La Rambla
La Rambla de Barcelona destaca pel moviment de gent i la barreja d'activitats. Hi trobem des de botigues de roba, paradetes de flors i animals fins a artistes i actors ambulants.

La Rambla és un dels indrets de Barcelona on bull més activitat, una ciutat dins d'una altra. La Rambla s'omple constantment de gent que passeja amunt i avall, del centre de la ciutat al Port Vell, i retorna amunt, allargant les passejades entrant al Raval o al Barri Gòtic. A banda i banda, hi trobarem edificis singulars com la Casa dels Paraigües, el Liceu, el teatre Poliorama, el convent de Santa Mònica, l'Hotel Oriente, palaus com el Moja, etc. La Rambla de Barcelona està formada per sis rambles diferents, per això es diu «les Rambles». El recorregut comença a la rambla de Canaletes el nom de la qual ve de la font, situada a un costat de la plaça Catalunya, i el tram que segueix és l'anomenada rambla dels Estudis, perquè al segle XV hi havia l'Estudi General o Universitat.

Barcelona té una suau inclinació des de la muntanya del Tibidabo fins al mar. L'origen d'aquesta orografia són diferents torrents que desembocaven al mar, i que han deixat la seva petjada al nomenclàtor barceloní: Torrent de l'Olla, Torrent d'en Vidalet... A Catalunya també hi ha pobles amb l'epitet d'Arenys, nom català amb què s'anomenaven els torrents o rieres en època medieval. A poc a poc, però, s'ha anat imposant la Rambla, paraula d'origen àrab amb el significat de torrent o riera.

La Rambla de Barcelona, fins a l'edat mitjana, era un torrent fora dels límits de la ciutat romana i medieval, però aviat va ser utilitzada com a artèria ciutadana, a més de canalitzador natural de les aigües de pluja. Cap al segle XV es va urbanitzar, se'n van canalitzar les aigües pluvials, i es va convertir en un enorme i sinuós mercat a l'aire lliure. Cap a finals del segle XVIII, es va urbanitzar el carrer i la Rambla es va transmutar en passeig. La Rambla ha estat l'escenari dels grans moviments ciutadans de Barcelona com els aldarulls de 1835, per la crema de la fàbrica Bonaplata.

La Rambla de la Llibertat

La ciutat de Girona també té una rambla que s'ha convertit en un carrer concorregut i emblemàtic: l'anomenada rambla de la Llibertat, en honor a l'Arbre de la Llibertat que s'hi va plantar l'any 1869 durant el Sexenni Democràtic (1868-1874).

La Rambla comença a prop del pont de Pedra de Girona i segueix en paral·lel el curs del riu Onyar. De fet, riu i Rambla s'han convertit en dos emblemes de Girona. Caminar per la Rambla és un passeig molt agradable, ja que hi pots trobar molts alicients: des de paredetes fins a llocs de lleure com bars i restaurants. Anant als racons de la Rambla es troben botigues de roba, flors, cafeteries… que tenen molt d'encant, ja que estan mig amagades en l'encanteri gironí del casc antic.

Quan els visitants arriben a Girona, es troben la Rambla just a l'entrada del barri vell, i allà observen que és un punt de relacions comercials i socials de la ciutat. Sens dubte, és un lloc de passeig i trobada dels gironins, ja que mantenen, per exemple, els costums de comprar flors en les parades que s'instal·len cada dissabte o anar a fer el vermut en una de las cafeteries de la Rambla.

La seva configuració actual és del 1885, arran d'un encàrrec municipal per dotar la ciutat d'una avinguda principal de grans dimensions. Es van enderrocar alguns edificis per aconseguir una artèria més àmplia i contínua, però es van mantenir moltes de les edificacions que avui dia encara fan del passeig un viatge per la història: hi ha edificacions medievals, com les porxades i els palaus, de l'època barroca i del segle XVIII.

La rambla gironina
A la pàgina de l'esquerra es pot veure la zona peatonal i comercial de la rambla de la Llibertat de Girona.

Tradicions a la gran ciutat
Imatge dels clàssics seients que té la Rambla de Barcelona al seu inici i on acostuma a seure la gent gran.

La Rambla, de canal a centre social

Rambla és el terme amb el qual es coneix a Espanya, especialment en la seva part oriental, un barranc o torrent, és a dir, una glera o llera amb cabal temporal o ocasional. És un terme d'origen àrab que, al seu torn, ha donat origen a termes com *arramblar*, vocable semblant als d'arrasar o erosionar o cobrir i dipositar sorra, grava i altres tipus de sediments en una superfície amb cert pendent, alguna cosa que resulta típic a les àrees drenades per les rambles. Al seu torn, aquestes acumulacions són fàcilment atacades per l'erosió de les noves crescudes producte de les pluges, per ser sediments poc consolidats. Una altra característica de les rambles o torrents és el seu fort pendent i la seva escassa longitud, la qual cosa les diferencia dels rius, encara que gairebé sempre (sobretot en el clima mediterrani) els rius solen recollir, en el curs alt, una sèrie de rambles la confluència de les quals forma el riu pròpiament dit.

A moltes viles del litoral en què els rius arribaven al mar es va apostar per aquesta solució urbanística. Es van construir passejos allà on hi havia els canals i esdevingueren el que coneixem com a rambles. Aquestes segueixen una coherència amb l'estil de vida mediterrani, ja que són espais públics de convivència i de passeig que simbolitzen la vida civil i ciutadana. L'urbanisme de les rambles afavoreix la interacció i l'emfortiment de la societat civil i el comerç, ja que és un punt de trobada entre els ciutadans i té tots els ingredients perquè hi hagi relacions socials i comercials: cafeteries, restaurants, hotels, teatres, per una banda, i parades de flors, llibres, joies, complements, etc., per l'altra.

Moll de la Fusta
Detall del Moll de la Rambla del Mar que uneix el Moll de la Fusta amb el Maremàgnum, al port de Barcelona.
A l'esquerra, l'escultura anomenada *Cap de Barcelona*, obra de l'artista gràfic pop americà Roy Lichtenstein, que presideix un dels extrems del Moll de la Fusta.

110 El Moll de la Fusta

El Moll de la Fusta ocupa la zona anomenada del Port Vell i es compon de dos nivells. A l'inferior, s'hi ubiquen els bancs i les palmeres, que el converteixen en zona de descans i passeig, i al superior, una corrua de restaurants i terrasses modernes, a l'estil actual de vida de la ciutat de Barcelona. Domina el passeig una gamba gegant de Mariscal, que es va encarregar del disseny de Cobi, la mascota dels Jocs Olímpics de Barcelona. També gràcies als Jocs hi va haver l'emplaçament d'escultures públiques al moll. Les escultures havien de retre homenatge a la relació de Barcelona amb el mar a través de personatges destacats.

Un dels escultors que en va rebre aquest encàrrec va ser Robert Krier, el qual va fer dues escultures dedicades a figures il·lustres com són Joan Salvat-Papasseït i Ròmul Bosch i Alsina. Una altra obra és el projecte *Cap de Barcelona*, que es va iniciar el 1986. Es tracta d'un cap de dona, de Roy Lichtenstein, en homenatge a Barcelona i a Antoni Gaudí, que empra la tècnica del trencadís ceràmic. Es va col·locar al moll perquè fos visible des de mar enllà i també des de diversos punts i direccions dins de la ciutat, per les múltiples cares.

Les escales i els ponts que connecten aquesta fase del passeig de Colom amb el carrer també compten amb un disseny actual i modern. Així, aquesta part del passeig de Colom, que està en contacte amb el mar, és una zona de vianants que sovint acull celebracions culturals o festives com ara actes de la Mercè, espectacles musicals, etc.

Al començament del Port Vell hi ha les Reials Drassanes de Barcelona, que acullen el Museu Marítim. Aquestes drassanes es van construir el 1378 i són les més grans i antigues d'estil medieval del món. La façana marítma de la ciutat, doncs, engloba diferents estils: des del gòtic fins a l'avantguarda extrema de les discoteques. El Moll de la Fusta té dues cares: per una banda mostra la recuperació de la façana marítima de Barcelona, en què aquesta s'obre al mar, i per l'altra, simbolitza el fet que sigui una ciutat metropolitana, on es combinen l'activitat econòmica i logística, la indústria i serveis, així com l'activitat turística i cultural.

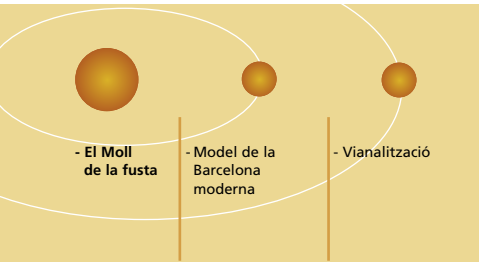

Del Modernisme a la modernitat

El Moll de la Fusta o de Bosch i Alsina té el seu origen en el projecte de nou port de Josep Rafo. Per fer-lo es va haver d'enderrocar la muralla de mar entre els anys 1878 i 1881, i es va urbanitzar el passeig de Colom, que es va inaugurar arran de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888. El Moll de la Fusta va des de la figura de Cristòfol Colom al final de la Rambla fins a la seu de l'oficina de Correus i Telègrafs.

Domènech i Montaner hi va edificar l'Hotel Internacional per allotjar els visitants, construcció que va ser enderrocada en acabar el certamen. Amb el temps, va esdevenir una de les àrees més actives del port, amb una extensa superfície comunicada per vies de ferrocarril. A l'inici del segle XX s'hi van edificar àmplies naus de magatzem i va quedar separat del passeig per una reixa. El progressiu desplaçament de les activitats portuàries cap a ponent va permetre, als principis de la dècada de 1980, la recuperació d'aquest espai per a la ciutat.

La primera actuació de reforma i recuperació del Moll de la Fusta es va fer entre 1981 i 1982. El projecte era de l'arquitecte Manuel de Solà-Morales Rubio, i segons un conveni amb el Port Autònom de Barcelona, havia de transformar completament la façana marítima que va del pla de Palau fins al Portal de la Pau. Amb la remodelació d'aquest espai, es va ordenar i configurar una nova zona d'esbarjo per a la ciutat. El 1988 es van construir un conjunt de pavellons sobre el passeig de Colom, que havien de substituir els famosos «xiringuitos» que havien desaparegut amb la remodelació del front marítim de la Barceloneta. Així, a principis de la dècada de 1990 va néixer una nova zona de lleure que aconseguia l'impossible: les vies de circulació ràpida cohabitaven amb un espai arran de mar en el qual la ciutadania podia prendre una copa, passejar o sopar.

El Moll va canviar de cara i els barcelonins van poder passejar per una esplanada pavimentada amb llambordes de granit i custodiada per unes palmeres ordenades segons una malla regular. El mar connectava amb la ciutat a través de plataformes per les quals podien circular els vianants, vies de circulació lenta i d'altres de circulació ràpida, com la ronda Litoral.

Un lloc per passejar
El Moll de la Fusta va ser concebut com un espai urbà on passejar i gaudir de la façana marítima. A dalt, una de les escultures emblemàtiques del Passeig Colom, *L'Escamarlà* o *Gamba* de Mariscal. A l'esquerra, part de l'escultura *Ones*, d'Andreu Alfaro, formada per set grans arcs d'acer i encarregada pel Port de Barcelona.

Barcelona'92 canvia la ciutat

La ciutat de Barcelona va viure una autèntica metamorfosi amb els Jocs Olímpics de 1992. Era una ciutat industrial en declivi que es va transmutar, després de quantioses inversions, en una de les principals destinacions turístiques mundials. Mai com en aquest cas el tòpic que hi va haver un abans i un després ha tingut tant sentit.

La façana litoral va canviar de fisomomia. Si bé la seva transformació havia començat a la dècada dels 80, amb les obres del Moll de la Fusta, el cop de bisturí definitiu el van donar els Jocs Olímpics.

El paisatge que durant anys havien tingut a la retina els barcelonins, amb les fàbriques, les naus i els vells tallers de la façana marítima del Poblenou, es va esvair. En el seu lloc va aparèixer un nou barri i 4 quilòmetres de costa i de platges públiques que el 2010 rebien la presència de més de vuit milions de visitants i usuaris cada any.

Les rondes, la primera via de circumval·lació urbana, van ser una altra de les millores destacades que van comportar els Jocs. La gran beneficiada va ser la trama viària interna de la ciutat. Les rondes van permetre esponjar el trànsit del centre i, per exemple, convertir l'avinguda Meridiana en un bulevard i ampliar les voreres del carrer d'Aragó. Es va acabar el concepte d'autovies urbanes i es va impulsar un procés de recuperació de l'espai públic per al vianant, del qual la transformació de la Diagonal és l'hereu més directe.

Pètals o pastilles

Els panots amb la flor de quatre pètals o bé amb les quatre pastilles, gairebé tots fabricats per la Casa Escofet, són un dels elements més característics dels carrers de Barcelona.

111 El panot de les quatre pastilles

Barcelona és una ciutat mediterrània que convida a passejar, i el panot simbolitza aquest estil de vida mediterrani, el de l'àgora i la vida al carrer. El fet de passejar per Barcelona demostra que és una ciutat on es fa molta vida a l'aire lliure. L'emblemàtica Rambla, els seus carrers comercials, el Raval i el Gòtic, els parcs i jardins, formen una agraïda trama per als vianants que volen descobrir la ciutat. Les voreres i els carrers de vianants han estat una preocupació municipal des de fa temps, i s'ha procurat que les superfícies i accessos tinguin el disseny més curós, confortable i eficaç possible. Destaquen, sobretot, els panots utilitzats a la majoria de voreres de Barcelona, els que va dissenyar Gaudí per al passeig de Gràcia o un dels dissenys que més han millorat l'accessibilitat de la ciutat, el Gual 120.

El panot que conté la flor de quatre pètals es va començar a instal·lar a començaments del segle XX, i es distingeix per la seva resistència i seguretat. S'ha convertit en una de les icones de la ciutat, i està present en records de tota mena, fins i tot a les rajoles de xocolata. La centenària Casa Escofet és la responsable de la majoria de panots de quatre pastilles de Barcelona.

Els panots de Gaudí també formen part de la imatge de la ciutat. Els va dibuixar el 1904 com un element més dels que personalitzen la Casa Milà, la Pedrera. Uneixen, com tan sovint fa el genial arquitecte, geometria i simbolisme. Són tres panots de forma hexagonal, com les cel·les dels ruscos, que permeten fer sèries, amb imatges de la naturalesa, sobretot marines. En homenatge a Gaudí, es va decidir pavimentar tot el passeig de Gràcia amb aquest panot, que destaca de la resta per la seva forma i el seu color verd nefrita.

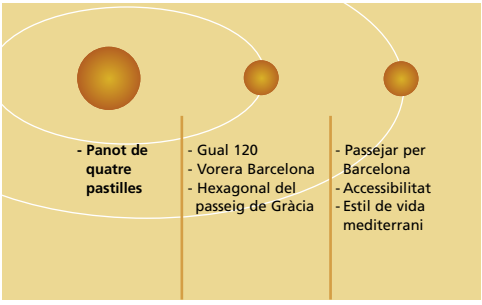

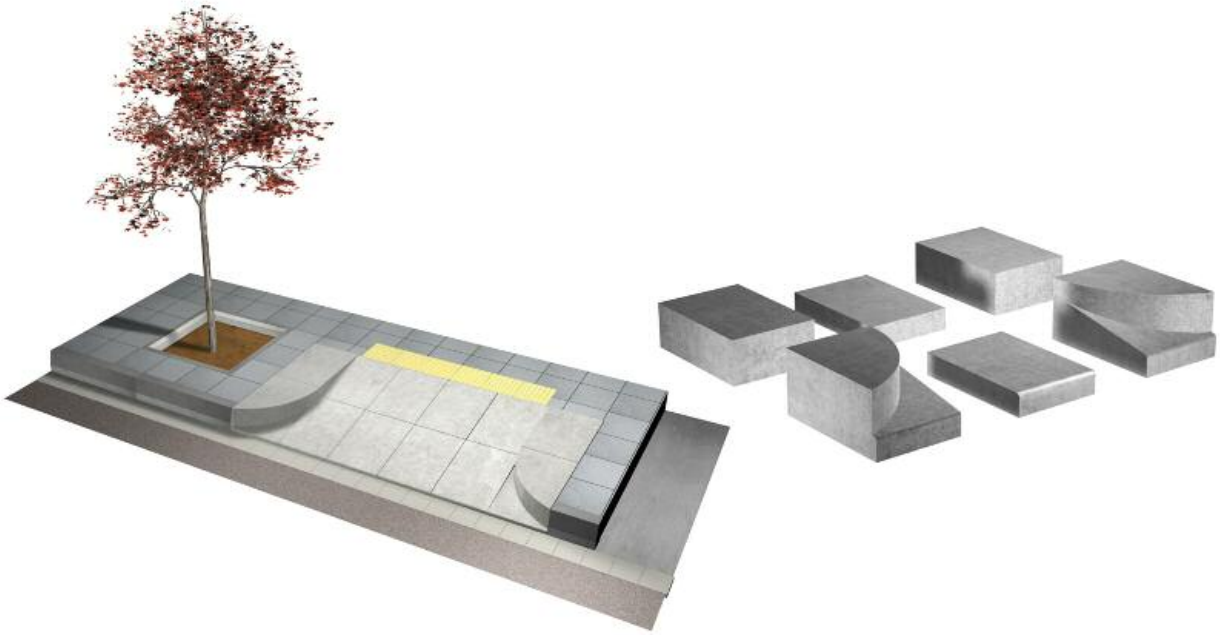

Gual 120
El disseny del Gual 120 (a l'esquerra) no tan sols respon a la supressió de les barreres arquitectòniques, sinò que també s'integra a l'entorn urbà per fer-lo més confortable.

El Raval
El barri del Raval, amb els carrers plens de gent i la seva Rambla, és un espai urbà de convivència que bull d'activitat a tota hora.

El Gual 120: admirat i copiat

Barcelona ha estat una ciutat capdavantera en l'adaptació del seu entorn per a persones amb problemes de mobilitat. El Gual 120, una rampa inclinada que facilita l'accés a les voreres, és un element que es pot trobar arreu de la ciutat.

Per preparar la ciutat per als Jocs Olímpics, l'Ajuntament va encarregar un gran nombre de projectes a arquitectes i dissenyadors. El repte era convertir una Barcelona fosca, fins i tot inhòspita, en la ciutat renovada que es va mostrar orgullosa al món l'estiu de 1992.

Es van dissenyar nous bancs, fanals, cabines telefòniques i elements publicitaris, i es van fer profundes intervencions en la trama urbana. Pel que fa a l'adaptació de la ciutat a les persones amb mobilitat reduïda, el Departament d'Elements Urbans va ser el que va impulsar la cerca de solucions per millorar l'accessibilitat, i el 1992 va encarregar als arquitectes Montserrat Periel i Màrius Quintana el disseny de guals perquè les persones amb dificultats motrius poguessin accedir a les voreres de la ciutat.

La seva proposta tenia la simplicitat i la qualitat dels bons projectes. El Gual Vianants-120 és un conjunt de mòduls que permeten la construcció de guals accessibles que tenen com a element central una peça de granit que forma les rampes, de 120 cm de llargada i 40 cm d'amplada, i que s'ha de muntar amb un pendent màxim del 12%. El conjunt del disseny té pensats els dos laterals per encaixar en les voreres antigues, que poden incloure un semàfor i una paperera, i una part central que es compon de tantes peces de granit com faci falta per cobrir l'amplada que es vulgui donar al gual.

Aquest gual ha significat no sols la possibilitat de circular per moltes zones de la ciutat amb cadira de rodes, sinó que és una d'aquestes solucions que ajuden a fer més còmoda la vida a tota mena de persones, siguin gent gran, dones embarassades, infants, ciutadans que transiten amb cotxets, carretons, etc. És una petita obra que, per la seva funcionalitat, extensió i bon servei, s'ha convertit en una de les iniciatives que silenciosament contribueixen a afermar el caràcter amable i cosmopolita del qual avui gaudeix la ciutat de Barcelona.

Una ciutat viva i accessible

Amb només 99 km² de superfície i una densitat de població de les més elevades d'Europa (més de 15.000 hab/km²), Barcelona és una població compacta i complexa on confluei-xen una gran diversitat d'activitats i espais. Com a tota ciutat mediterrània, l'espai públic bull d'activitat. Les funcions que tenen aquests espais van més enllà de les relacionades amb la mobilitat i n'abasten moltes altres, com l'oci, el mercat o la festa; són espais de trobada entre persones de totes les edats i procedències, i, per tant, també, amb gustos i costums dife-rents. Per força han de ser uns espais adequats per a la nego-ciació, la tolerància i el respecte. Els habitants de Barcelona fan un ús molt intensiu de l'espai públic. Passejar per Barcelona és fàcil. De fet, el 37% dels desplaçaments a la ciutat es fan a peu i el 73,8% dels barcelonins es consideren més vianants que conductors. Per la Rambla hi circulen unes 150.000 per-sones de mitjana cada dia, i pels carrers del voltant de la plaça Catalunya, com el carrer Fontanella o el Portal de l'Àngel, hi passegen unes 3.500 persones cada hora. Pel centre de Barcelona cada setmana hi passen 1,2 milions de persones.

Però no només és el centre de la ciutat el que atrau via-nants i passejants. Submergir-se al barri de Gràcia o el d'Horta, per exemple, és fugir per una estona del batec de la gran ciu-tat. La seva estructura de poble, formada per estrets carrerons i petites places que brollen davant els ulls del vianant quasi per sorpresa a Gràcia, o els jardins i el camp, a Horta, els conver-teix en un reducte de pau.

112 El fanal i el banc del passeig de Gràcia

Art funcional
El fanal banc de Pere Falqués amb la Casa Milà en segon terme. Aquests elements, on es barregen art i funcionalitat, són uns dels més representatius del passeig de Gràcia barceloní.

Els bancs del passeig de Gràcia, de trencadís blanc i amb formes arrodonides, serveixen de suport als grans fanals de sinuosa estructura. Es tracta de 32 bancs construïts amb el clàssic trencadís del modernisme català. Subjectes als bancs es troben els fanals de ferro forjat grana i daurat, que, amb el característic «cop de fuet», formen un quart de cercle i sostenen globus de llum amb estructura de ferro. Aquests fanals, que amb els bancs constitueixen una única peça, es van forjar al taller de fosa de Manuel Ballarín.

Aquests fanals bancs van tenir un paper molt important en la urbanització del passeig de Gràcia. Els va crear Pere Falqués i Urpí (1850-1916) el 1906, però les seves ressonàncies gaudinianes han confós sempre els barcelonins, que han atribuït la seva paternitat a l'arquitecte modernista Antoni Gaudí. Amb la reforma del passeig a la dècada del 70, els fanals banc van perdre protagonisme. Actualment, encara que restaurats i recuperats, són agredits per les proteccions de les rampes dels aparcaments i conviuen amb altres elements urbans del mateix passeig.

Pere Falqués i Urpí va ser també l'autor de dos palaus de l'Exposició Universal de Barcelona de 1888. Va combinar el ferro i el maó vist per crear un peculiar estil modernista, que també es pot veure en els monuments a Rius i Taulet i a Pitarra, la tinència d'alcaldia de la Concepció, etc. Va ser arquitecte municipal en cap de Barcelona des de 1889, càrrec que també pretenia Domènech i Montaner. Va ampliar l'edifici de l'antic Arsenal, al parc de la Ciutadella de Barcelona (1915), amb finalitat museística, i va ser president de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya (1899-1900).

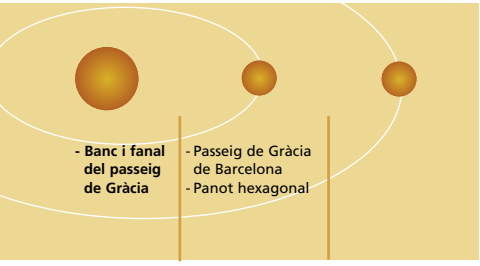

Art al terra
El 1904, Antoni Gaudí va dissenyar una rajola hexagonal per pavimentar els terres de la Casa Batlló. Anys més tard, en homenatge a l'arquitecte, Barcelona va pavimentar el passeig de Gràcia amb els anomenats «panots Gaudí» produïts amb els motlles originals per la mateixa empresa.

Principal zona de compres
A la pàgina de la dreta, vista parcial del passeig de Gràcia, una de les zones econòmiques i comercials més importants de Barcelona.

Un passeig senyorial

Entre 1900 i 1914 el passeig de Gràcia va consolidar-se com el principal centre residencial burgès amb l'aportació creativa dels arquitectes modernistes Antoni Gaudí, Pere Falqués, Josep Puig i Cadafalch, Lluís Domènech i Montaner, Enric Sagnier, Josep Vilaseca, etc., que van dignificar les construccions existents i van edificar noves cases amb formes ben singulars, com la Casa Milà (la Pedrera), la Casa Batlló o la Casa Amatller, per citar-ne només les més conegudes. El 1909 es van afegir sis fanals més a la cruïlla amb la Diagonal, que es van retirar el febrer de 1957 perquè obstruïen el trànsit, i ara són a l'avinguda de Gaudí.

Al passeig de Gràcia de Barcelona, en un recorregut de pocs metres, es pot gaudir d'una impressionant selecció de grans obres de l'arquitectura d'inicis del segle XX, que retrata un dels moments més brillants de la història de la ciutat.

Destaca l'Illa de la Discòrdia, anomenada així perquè conté cinc exemples excelsos i diversos d'arquitectura modernista: la Casa Batlló, de Gaudí; un altre edifici escultura que enlluerna per la seva simbologia i color; la casa Amatller, de Puig i Cadafalch, d'estil neogòtic; dos edificis tipus Lluís XV modern, d'Enric Sagnier; i la casa Lleó Morera, de Domènech i Montaner (autor d'altres obres emblemàtiques, com el Palau de la Música Catalana o l'edifici, proper, de l'editorial Montaner i Simon, actual seu de la Fundació Antoni Tàpies).

A l'altre costat del passeig es pot contemplar la casa Vídua Marfà, obra de Manuel Comas, de 1905, i després la Casa Milà, la Pedrera. La va construir Gaudí entre 1905 i 1911 com un original edifici d'habitatges per encàrrec d'una rica família barcelonina. La Pedrera hipnotitza tant per fora, amb la seva façana de pedra ondulant i els balcons de ferro forjat, com per dins. És especialment fascinant el terrat, amb les seves xemeneies inspirades en els paisatges de la Capadòcia.

Ja a la Diagonal i en direcció est hi ha el Palau Baró de Quadras i la Casa Terrades o la Casa de les Punxes. Si optem per anar en direcció a la rambla de Catalunya podem veure la casa o Palau Serra, una centenària construcció de pedra que contrasta amb l'annex de vidre que acull actualment la seu de la Diputació de Barcelona. Totes tres edificacions porten la firma de Puig i Cadafalch.

La millor culminació d'aquesta ruta és a l'altre costat de la Diagonal, als Jardinets de Gràcia, on es pot veure la Casa Fuster, un edifici de 1911 construït per Domènech i Montaner que, després d'alguns anys en desús, ha estat recuperat per a la ciutat com a hotel de gran luxe i monument.

A l'estil dels grans bulevards europeus

El passeig de Gràcia és una de les principals avingudes de Barcelona i també una de les seves àrees comercials i de negocis més importants. Està situat a la Dreta de l'Eixample, en una posició molt central, i connecta la plaça de Catalunya al sud amb el carrer Gran de Gràcia al nord. Aquesta avinguda havia de ser un eix determinant en el procés d'instauració del projecte d'Eixample de Cerdà i, entre els anys 1860-1890, entorn del passeig es va definir un nucli residencial de baixa densitat constituït en gran part per edificis unifamiliars. A la dècada de 1990, de mica en mica, tot aquest sector de la ciutat va anar adquirint un protagonisme comercial que va atraure la burgesia i que va fer que se substituïssin les cases aïllades amb jardí per edificis de pisos. Al número 60 hi va tenir la seu el govern basc durant la guerra civil, i al 132, a la Casa Fuster, hi va viure el poeta Salvador Espriu, que ha donat nom als jardins que hi ha a la part alta del passeig, per damunt de la Diagonal, coneguts també com els Jardinets de Gràcia.

El 1974 es va construir un aparcament subterrani al llarg de tot el passeig i se'n va modificar la urbanització. Es van fer les voreres més amples i es van reduir els passejos, que es van destinar a aparcaments. Amb tots aquests canvis els fanals bancs van quedar aïllats del pas. A la vegada, es van construir a les cantonades uns bancs-jardinera circulars de trencadís, imitant els bancs jardinera, i es van pavimentar les voreres amb lloses hexagonals inspirades en les que havia fet Gaudí per a les cuines de la Pedrera. Aquestes lloses s'han substituït recentment per unes altres de més petites que reprodueixen més fidelment el disseny de les originals.

Tradició i disseny

El logo de Vinçon a una de les seves bosses. A dalt, Colmado Quílez crida l'atenció per la seva estètica antiga i els seus grans aparadors plens d'ampolles d'aigua de tota mena i cerveses d'arreu del món.

113 De Quílez a Vinçon

Al bell mig del passeig de Gràcia de Barcelona, Vinçon és una empresa dedicada a la venda de productes de disseny contemporani per a la llar. La botiga de Barcelona inclou a més una sala d'exposicions orientada al disseny gràfic i industrial (La Sala Vinçon), i la botiga annexa de Projectes, que acull TINC ÇON, que presenta una col·lecció de llits i armaris, i KITCHEN ÇON, especialitzada en instal·lacions domèstiques de cuines i banys. Dels aparadors de Vinçon, el llibre publicat amb motiu dels premis Europen Community Design Prize diu: «Els aparadors més suggeridors de la ciutat tractats com un regal continu que Vinçon ofereix als vianants». Les bosses Vinçon formen part de la iconografia de la ciutat i s'han convertit en objecte de culte i col·leccionisme. George Hardie, Pati Núñez, Mariscal i Barbara Kruger són alguns dels professionals que han permès que això fos possible. Vinçon, que originàriament era una empresa de porcellana txecoslovaca, va néixer el 1934. El 1935, Hugo Vinçon va contractar com a venedor Jacint Amat. El 1957, els Amat van comprar la botiga. D'esperit emprenedor, els Amat van ser poc convencionals i van assumir alguns riscos en endinsar-se, a la dècada dels 50, a l'incipient indústria d'objectes per a la llar de disseny contemporani.

El Colmado Quílez és una botiga d'ultramarins situada en una de les cantonades més cèntriques de la ciutat i que reuneix les millors *delicatessen* de Barcelona. Inaugurada el 1908 per la família Vilaseca, continua immutable i amb la mateixa estètica de sempre al xamfrà entre rambla Catalunya i Aragó.

Tot va començar el 1877, quan Antonio Fluxà, un artesà sabater, se'n va anar a Anglaterra a estudiar les noves tècniques aplicades en sabateria. I el 1981 s'inaugurava la primera botiga Camper a Barcelona, amb la qual naixia un nou concepte que va revolucionar el món de les botigues de sabates, ja que tenien elements gràfics molt atrevits i una exposició per talles sense precedent. El 1992 es va expandir a l'àmbit internacional, a partir d'obertures de franquícies en les principals capitals europees de la moda (Londres, París i Milà). Actualment, Camper és l'empresa més antiga del sector a Espanya i ha aconseguit, a més, mantenir el seu creixement durant quatre generacions.

Casa Gispert
Detall d'una dependenta de Casa Gispert agafant fruita seca. Aquest establiment encara conserva la venda a l'engròs d'abans.

Colmado Quílez

Des de 1906 tres generacions de la família Lafuente han treballat en diversos establiments de Barcelona amb l'objectiu de posar a disposició dels clients les millors marques de vins, licors, escumosos i destil·lats d'arreu del món.

El Colmado Quílez, que pertanyia a Julián Quílez, va passar el 1974 a mans d'Andrés Lafuente, que hi va incorporar fumats, foies i altres *delicatessen*. Avui dia omplen els seus 16 mostradors i vitrines 200 marques d'aigua, 245 tipus d'oli, 300 cerveses, més de 1.000 marques de whiskies, 3.500 vins de més de 100 denominacions i incomptables conserves, cafès, vinagres, dolços, embotits, formatges nacionals i d'importació, tes, espàrrecs, fumats, caviars, espumosos i licors d'arreu del món.

Altres comerços singulars de Barcelona que no es poden deixar de banda són: la Cereria Subirà, que elabora espelmes des de 1761 i que està al Barri Gòtic i té una ambientació barroca; la Casa Gispert, situada al Born, que són mestres torradors de fruita seca des de 1851, o el Colmado Múrria, que és un establiment modernista de l'any 1898 situat a l'Eixample i que ofereix productes d'alta gastronomia *(delicatessen)*.

Nous conceptes

Les botigues han canviat radicalment la seva estètica. Si abans l'estoc era a la vista del consumidor, ara establiments com Vinçon (a sota) o Camper volen crear la sensació de poques coses a la vista però úniques i exclusives per al client que entra a comprar.

El model comercial familiar

El model comercial català és un model de pluralitat de formats on el petit i mitjà comerç familiar i independent protagonitza el paisatge urbà de les viles i ciutats catalanes mediterrànies. La força del petit comerç rau en l'aparadorisme, la proximitat, la vianalització, la seducció del disseny i el tracte personalitzat com a icona i glamur de l'estil de vida mediterrani que no està renyit amb la modernitat i el disseny més actual. Malgrat això, encara es conserven establiments familiars emblemàtics de llarga tradició.

Un dels establiment familiars és la Ganiveteria Roca. Ramon Roca i Santamaria va obrir una botiga taller de ganivets al 1911, amb el seu germà Josep, que ha estat dirigida per membres d'aquesta família fins a l'any 2000. El 1916 el negoci es va transllada a la seva ubicació actual, seguint el seu consell del seu oncle.

Un altre d'emblemàtic és el Cafè de l'Òpera, el local del qual va iniciar la seva activitat restauradora a finals del segle XVIII com a taverna hostal, punt de sortida dels carruatges. A mitjan segle XIX es va convertir en una famosa xocolateria. Actualment es conserven els miralls i alguns vestigis de la decoració original. Inaugurat a principis de 1929, no ha cessat la seva activitat ni tan sols durant la guerra civil. L'han freqüentat des del rei Alfons XIII fins a anarquistes.

L'antiga Casa Figueras, que actualment és on hi ha la Pastisseria Escribà, va ser reformada el 1902 per l'escenògraf Ros i Güell. En aquest establiment coïncideix la rebosteria artesanal amb la decoració modernista sota una gerència en mans d'una de les millors famílies de pastissers amb molta història i ofici. El 1986 el famós Mozart de la xocolata, Antoni Escribà i Serra, va comprar aquest local per al seu fill i la seva jove.

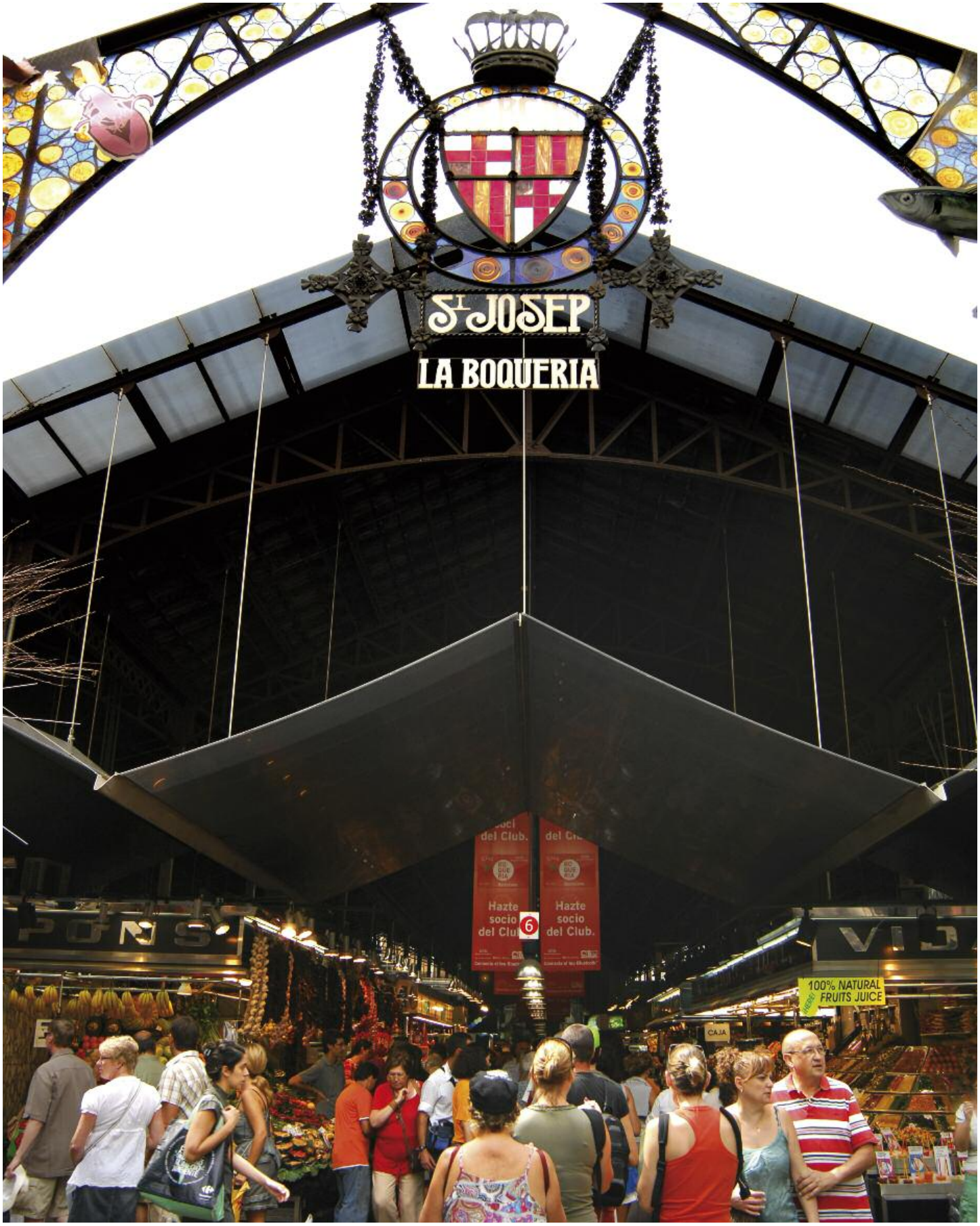
St JOSEP
LA BOQUERIA
Hazte socio del Club.
Hazte socio del Club.
100% NATURAL FRUITS JUICE
CAJA

114 La Boqueria

El mercat per excel·lència
A la Boqueria, en ple centre de Barcelona, es pot trobar tot allò que es busca. Les parades amb els aliments més exòtics de la ciutat de Barcelona es troben concentrades en aquest indret.

El mercat de Sant Josep de Barcelona, popularment conegut com «la Boqueria», és el mercat més gran de Catalunya i el més visitat pels turistes.

Tot i que oficialment el mercat va ser inaugurat el 1836, el cert és que els seus orígens es remunten al segle XIII. En aquella època era un mercat a l'aire lliure a l'esplanada del pla de la Boqueria, davant d'una de les portes d'entrada a la ciutat. Allí, els venedors ambulants i els pagesos de les masies i pobles del voltant de Barcelona hi venien els seus productes. Mercadejaven fora de les muralles, perquè així no pagaven els impostos d'entrada dels productes. I si aquest és l'origen del nom de la Boqueria, el nom de mercat de Sant Josep es deu al fet que, a l'actual emplaçament del mercat hi va haver, entre 1586 i 1836 un convent de carmelites descalços dedicat a sant Josep, que va acabar convertit en cendres durant els aldarulls de 1835. Al principi es va decidir traslladar el mercat a la plaça on hi havia hagut el convent de manera provisional, però ja no se'n va moure. D'aquesta manera, la Rambla de Barcelona va guanyar un nou atractiu per als visitants i els veïns.

El mercat de la Boqueria es troba a la Rambla de Barcelona, entre el carrer del Carme i el carrer Hospital. Tot i això, el mercat va molt més enllà del recinte tancat, ja que les parades de flors i d'ocells que hi ha per tota la part alta de la Rambla també formen part de la Boqueria des dels seus inicis. En un primer moment el mercat estava dividit en sectors segons el producte que es venia i era freqüent que en moltes parades es regalés una flor als clients, fet que va propiciar la proliferació de les floristes. Posteriorment, a prop de les parades de flors s'hi van anar instal·lant les parades d'animals, bàsicament ocells, fins a configurar l'actual paisatge de la Rambla.

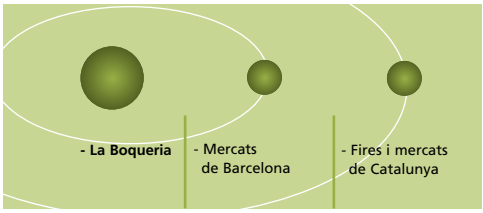

Mercat de Sant Antoni
Detall de la part superior del tradicional Mercat de Sant Antoni, del carrer Urgell. Inaugurat el 1888, actualment s'està renovant per seguir sent un catalitzador del barri.

Mercat del Ram
El Mercat del Ram de Vic és un dels grans esdeveniments firals a la ciutat i a tot Catalunya. A banda de la venda de palmes i palmons tradicional de Pasqua, els dissabtes se celebra dia de mercat, i s'hi troben tot tipus de productes de la terra.

Olors, colors i sabors

El mercat de la Boqueria representa el millor i més variat dels mercats. La qualitat i varietat dels seus productes fa que s'hi pugui trobar des de veïns del barri, persones de la resta de la ciutat que busquen algun producte poc habitual i que a la Boqueria és més que probable que hi sigui, fins a professionals de la restauració en busca de productes de primera qualitat per als seus negocis, tots ells barrejats amb els curiosos i els milers de turistes que cada any es passegen pels passadissos atrets pel seu mosaic de colors i olors. A aquest paisatge s'hi han unit, en els darrers anys, els barcelonins arribats d'arreu del món que vénen a la Boqueria per comprar productes originaris dels seus països d'origen. I es que, cada vegada més, la Boqueria s'ha convertit en un punt de reunió cultural en l'àmbit gastronòmic.

La seva privilegiada situació ha facilitat la seva importància, és cert, però el fet d'haver-se sabut adaptar als nous costums i a les noves realitats del país li pronostiquen un futur molt més enllà del simple reclam turístic. Aquesta aposta per la qualitat i la diversitat és la que manté vius els mercats.

S'han d'esmentar altres mercats de Barcelona, com l'antic mercat del Born, obra de ferro de Josep Fontserè aixecat el 1874, sobre les restes de la Barcelona derruïda pels Borbons l'any 1714; el de Santa Caterina, dit així perquè ocupa el solar d'un dels grans convents que va tenir Barcelona, enderrocat després de la crema de convents de 1835; el mercat del Ninot, que va ser inaugurat el 1933 malgrat que l'activitat comercial ja es feia a l'aire lliure, i en aquell mateix lloc, des de 1893; i, finalment, el mercat de Sant Antoni, inaugurat el 1882, i que respon a la idea d'Ildefons Cerdà de construir un mercat entorn de l'antiga porta de Sant Antoni. Actualment, es compon de tres mercats: el d'alimentació, els Encants i el dominical del llibre.

Els mercats de Catalunya

Des de temps immemorials, els mercats són llocs de reunió, de relacions socials i, evidentment, d'abastiment d'aliments. Per això, tenen una funció social, ja que els clients valoren el tracte personal, el producte fresc (i de la terra), la proximitat i els eixos comercials estructurats al voltant dels mercats. Actualment, tot i els canvis profunds en la manera de viure, els mercats continuen mantenint intactes aquests valors. Catalunya sempre ha comptat amb un clima bastant favorable per fer vida al carrer i amb una important tradició comerciant. És per això que, arreu del país, els mercats –com els de Tàrrega, Artesa de Segre, Reus, Granollers, Torroella de Montgrí, Sant Feliu de Guíxols, la Seu d'Urgell, Vic, Barcelona i molts d'altres– han servit per articular el territori i per integrar els nouvinguts. Moltes poblacions són hereves directes d'un mercat i no haurien existit sense ells i, encara avui dia, poques són les poblacions catalanes que no compten com a mínim amb un mercat setmanal.

A més, cada any se celebren fires i mercats arreu de Catalunya coincidint amb dates destacades del calendari, com ara el mercat de Calaf (Tots Sants), el mercat del Ram de Vic, la fira de Sant Narcís, la fira de l'Avet d'Espinelves, la festa de la Cirera (Torrelles de Llobregat), la fira mercat de Sant Ponç (Mataró), el mercat dels Tortells (Bàscara), la fira de la Llenega (Cardona), el mercat de Nadal (Valls, Olot, Llagostera) i els mercats del Ram. Entre aquests últims hi destaca, junt amb els de Tordera i Valls, entre d'altres, el de Vic. L'any 875 ja es parlava del mercat del Ram vigatà, que mica a mica va superar els límits de la ciutat vella de Vic, i actualment les diferents activitats s'estenen per tota la capital d'Osona.

Aquest mercat de palmes i llorers se celebra el Dissabte de Rams al matí a la plaça Major i al carrer Verdaguer, i s'hi poden trobar palmes extraordinàriament decorades i treballades, palmons grans i petits i també llorers que, en molts casos, ja són florits. A més, a tota la ciutat s'organitzen mostres i activitats culturals, competicions esportives i activitats lúdiques de tota mena.

Entre les fires i els mercats es poden classificar en els mercats sedentaris (mercats municipals) i els mercats o fires no sedentaris (la majoria dels quals es fan en dissabte o diumenge). Aquestes fires solen ser més específiques i es fan per temes: les agrícoles (productes de la terra) com la fira del Fesol de Santa Pau; les artesanes o d'antiguitats com la fira del Càntir d'Argentona; les medievals (molt típiques a Catalunya, en què es recrea el que seria un mercat d'aquesta època), com la fira medieval de Besalú, etc.

Centre de la ciutat
La plaça Major, o del Mercadal, forma l'eix central de la ciutat de Vic. A baix, dia de mercat amb tota mena de parades.

115 La plaça Major de Vic

La plaça Major de Vic o plaça del Mercadal és el veritable centre de la ciutat de Vic. A la retina del visitant queden el seu perímetre d'edificis porticats i l'àmplia esplanada central sense cap arbre ni estàtua, amb el terra de sauló vermellós. És, sobretot, una plaça per al comerç, tot i que també hi ha la seu de la principal institució política de la vila, l'Ajuntament. Malgrat el relleu de l'edifici, la seva presència no absorbeix tota l'atenció del vianant, i queda mig amagat entre els edificis burgesos que formen la resta d'edificacions de la plaça. Vic és una ciutat benestant que ha aconseguit una notable prosperitat econòmica i cultural, i la plaça del Mercadal és el principal aparador del seu poder econòmic.

La plaça té una notable riquesa arquitectònica. Al cantó sud-est hi ha l'Ajuntament, un edifici d'estil gòtic amb un campanar que data de1388. Al cantó sud-oest hi ha la Casa Comella, un palau modernista del segle XIX. I en diversos punts s'erigeixen altres edificis d'interès, com ara la Casa Costa, exemple modernista del segle XX; la Casa Tolosa, barroca, del segle XVIII; la Casa Moixó, barroca i renaixentista, del segle XVI; la Casa Beuló, gòtica i barroca, del segle XVI, i la Casa Cortina, modernista, del XIX. A un dels costats hi desemboca el carrer de Jacint Verdaguer, l'accés principal a la plaça. És el centre de la vida de la ciutat, el punt de trobada, el mercat, i un magnífic espai on es concentren tota mena d'activitats ciutadanes i culturals, des de festes populars fins a castells i concerts.

El fill més il·lustre de Vic és el religiós Jaume Balmes, un intel·lectual i filòsof que va ser una de les veus més modernes i intel·ligents de l'Espanya del XIX. Tot i haver tingut una vida breu –va morir amb només 38 anys–, gaudeix d'un gran prestigi i és un referent del pensament crític i humanista.

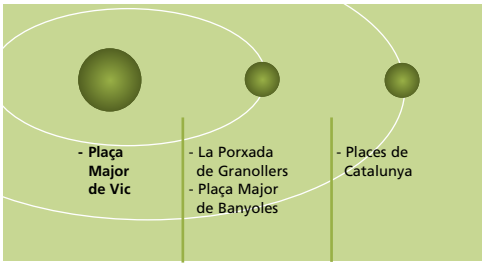

La Porxada de Granollers i la Major de Banyoles

Una altra plaça que cal destacar és la Porxada de Granollers. En aquesta ciutat, el 1587, es va concloure la construcció de la Porxada, edificació pensada inicialment per guardar-hi el gra. Actualment, es troba al centre de la gran plaça del mateix nom. Sembla un temple grec, tot i la seva funció pagana. Quinze columnes d'ordre toscà en dibuixen el contorn, i una coberta a quatre aigües, amb teules, forma el sostre. Sota la seva protecció, el comerç té, a Granollers, una dignitat especial.

A Granollers hi va morir, l'any 1466, el rei Pere IV de Catalunya i V d'Aragó, conegut com el Conestable de Portugal, en guerra amb Joan II, amb qui es va disputar el tron. Va viure els anys convulsos de la guerra civil catalana de 1462-1472, enmig del conflicte successori de la Corona d'Aragó, que es va generar a la mort, sense descendència, de Martí l'Humà.

Banyoles va agafar pes econòmic al segle XII, en convertir-se en un important centre productor de draps. Els corrents d'aigua al voltant del seu immens estany van permetre la instal·lació de molins que s'utilitzaven en els processos de neteja dels teixits. La plaça Major es troba documentada ja al segle XIII. Com la de Vic, és quadrangular i porticada, i amb terra de sauló. Per ella hi circula el rec Major, una canalització d'aigua provinent de l'estany. Aquest rec travessa tota la ciutat, i no sempre segueix el traçat dels carrers.

A la plaça Major de Banyoles s'hi celebra el mercat setmanal, a l'octubre una fira medieval, al desembre la fira de Nadal i moltes de les activitats ciutadanes i festives. Un dels personatges més rellevants de Banyoles és Francesc Darder, metge, veterinari i filantrop que el 1916 va posar en funcionament el Museu Municipal Darder d'Història Natural.

Pòrtics de Banyoles
A la pàgina esquerra, detall dels pòrtics de la ciutat de Banyoles utilitzats com a sostre per protegir els clients de les terrasses de les elevades temperatures de l'estiu.

La Porxada
A dalt, aquesta construcció, situada a la plaça Gran, era l'antiga llotja del gra de la ciutat de Granollers.

Altres places emblemàtiques de Catalunya

A l'antiguitat, la plaça era el lloc on es concentraven tots els edificis importants i, per tant, el centre polític i social. A Grècia s'anomenava l'àgora, i a Roma, el fòrum. Aquest concepte va perdurar durant l'edat mitjana, el Renaixement i el barroc, encara que durant els últims períodes es feien més monumentals i obertes, com la plaça de Sant Pere del Vaticà. Al Neoclassicisme es va tornar a optar per una solució urbanística més tancada, com el cas de la plaça Reial de Barcelona.

Al segle XX sorgien unes altres necessitats. Es va canviar el concepte antic de plaça, i a partir de llavors es construien en relació amb el trànsit i el moviment dels mitjans de transport i amb la necessitat de crear més espais verds per a la respiració de la ciutat. Malgrat això, l'ajuntament (és a dir, el centre polític) i sovint el mercat (el centre social i comercial) se solien situar en la plaça principal del poble o de la ciutat, encara vigent en l'actualitat.

Les places emblemàtiques de Catalunya tenen una llarga tradició, ja que la majoria de les quals es construïren a l'època medieval, i també reuneixen unes característiques comunes: s'estructuren en uns emplaçaments semblants i tenen un disseny urbanístic similar. Algunes de les places que es poden destacar són: la plaça Porxada de Bagà, del segle XIII; la plaça Prim de Reus; la plaça de les Fonts d'Olesa de Montserrat, del segle XVII (però es conserven porxos que daten del XIII); la plaça dels Oms o plaça de la Vila de la Seu d'Urgell, i la plaça de la Vila d'Arbúcies.

Passeig dels Anglesos
El passeig dels Anglesos, inspirat en el glamurós espai homònim que existeix a Niça (França), voreja la magnífica platja de Caldes d'Estrac.

116 El passeig de Mar de Caldetes

Coneguda amb el diminutiu afectuós de Caldetes, Caldes d'Estrac és una de les joies del turisme català i té una de les millors platges de la costa catalana. Deu el seu topònim a la seva singularitat: lloc d'aigües caldes, termals. A Catalunya hi ha diversos indrets amb aigües termals i balnearis, però la gran majoria són terra endins. En aquest cas, però, ens trobem en un poble de costa que té aigües càlides que neixen al subsòl. D'aquestes aigües s'alimenta el balneari de la localitat, l'únic de Catalunya que és de titularitat pública.

Les condicions excepcionals del poble, la tranquil·litat i l'esperit liberal que s'hi respira, les seves platges, els boscos que l'envoltaven i les termes van fer que aquest petit enclavament es convertís en un dels destins turístics més exclusius de l'aristocràcia i de l'emergent burgesia catalana. A Caldetes, com a Niça, ciutat que li va servir de model i inspiració, el turisme es va barrejar amb el glamur. Al passeig marítim es van construir mansions i xalets, i es va aixecar el passeig dels Anglesos –dit així per l'avinguda del mateix nom que hi ha a Niça–, d'estil modernista i noucentista. Tota la dinàmica social girava entorn del Colón, punt de trobada dels poderosos i influents estiuejants que freqüentaven el poble, on es va instal·lar un dels casinos més importants del país. Fins i tot va arribar a disposar d'una línia ferroviària que connectava Barcelona amb Caldetes, amb un tren anomenat «La Fletxa d'Or», i s'hi va construir un aeròdrom perquè una embrionària, però vibrant i un punt aventurera *jet-set*, pogués arribar a Caldetes per aire.

A Caldetes hi van estiuejar alguns dels artistes i intel·lectuals més reconeguts de l'època, entre ells poetes com Jacint Verdaguer i Joan Maragall, una potent veu social, i Apel·les Mestres, dibuixant, músic i escriptor.

Ja dins el poble, pujant pels seus carrers abruptes, es pot visitar el que ara és la seva institució més emblemàtica, la Fundació Palau i Fabre. Palau, intel·lectual i artista amic personal de Picasso, que va fer d'aquesta relació el motiu central de la seva vida, ha deixat a la Fundació un recull important d'obres del més genial artista del segle XX i un ric fons d'obres d'artistes catalans contemporanis.

- **Passeig de Mar de Caldetes (passeig dels Anglesos de Caldes d'Estrac)**
- Passeig de Mar de Lloret
- Passeig de Mar de Salou
- Passeig de Mar de Blanes
- Passeig de Mar de Sitges
- Passeigs marítims de Catalunya

Sitges
Vista de la costa de Sitges, un dels indrets més turístics gràcies a la seva oferta cultural i d'oci tant per a grans com per a petits.

Un tomb pel poble
A la dreta, detall de Lloret de Mar. Aquesta localitat ha estat una de les que més ha crescut gràcies al turisme.

Turisme de costa

A més de Caldetes, altres localitats com Lloret, Blanes, Sitges o Salou tenen el seu pes en els inicis del turisme, i en totes elles podem trobar passejos marítims que van aparèixer a les beceroles del turisme, amb les típiques construccions d'estiueig de les famílies benestants. Especialment Sitges, a la zona del Garraf, va ser durant els anys daurats de Caldetes el seu contrapès al sud. A Sitges també s'hi van concentrar estiuejants adinerats, que van fer emergir projectes singulars, com un dels primers autòdroms ovalats del món (a l'estil de Monza i Indianàpolis). Sitges una de les destinacions més atractives del país, amb una important dinàmica cultural, àmplies platges i un paisatge de postal dominat per l'església de Sant Bartomeu i Santa Tecla. El seu carnaval és molt concorregut i pocavergonya. Més al sud queda Salou, al Tarragonès. Com Lloret, també és destí del turisme de massa, i té com a punt d'interès complementari el parc d'atraccions de Port Aventura.

Passejar vora la mar

A la costa catalana no només és possible gaudir d'una immersió en les blaves aigües del Mediterrani, sinó que també es poden descobrir la flora i la fauna d'aquests paratges passejant pels seus camins de ronda. Tota la Costa Brava, des de Blanes fins a Portbou, n'és plena. Servien als agents de duanes, la Guàrdia Civil o els carrabiners per vigilar la costa i prevenir el contraban. Els policies i els contrabandistes jugaven tota la nit al gat i la rata i es perseguien per aquest serpentí de camins que creua penyals i cales. A Catalunya n'hi ha 12 trams, que es poden fer en diferents etapes; són uns 215 km que es poden recórrer en 15 dies, més o menys.

Avui dia la majoria de municipis han arreglat i senyalitzat els camins. Amb més o menys bon estat, ofereixen una passejada amable, una oportunitat d'esport o una ruta de descoberta, sempre sota l'ombra acollidora dels pins. Deu minuts de camí porten a un altre univers: aigües netes, roques i caletes encisadores. Ideal a la primavera o tardor per veure la costa en estat pur, com va ser creada, i banyar els peus en una cala deserta. Alguns de més recomanables són el camí de ronda que surt de Calella de Palafrugell i va cap a Llafranc. Fa de bon caminar i té bones vistes. O el que va a la inversa, de Calella vers cap Roig i més enllà, fins al castell, passant per cales com el Crit, cala Bona o cala Estreta. Aquest ja és per a més caminaires. També els que voregen les cales de Begur, de Tamariu a Aiguablava, i fins a Sa Riera, o més al nord, a la platja de Pals. Fantàstics i familiars són els que van de Blanes, de Sant Francesc a Santa Cecília, i fins a Lloret. O els dels voltants de Platja d'Aro, per Torre Valentina, i que arriben a Calonge. O els que van cap al sud, des de Platja d'Aro cap a S'Agaró i Sant Feliu de Guíxols.

Passejant per qualsevol dels passeigs marítims i camins de ronda es pot gaudir, sense el rellotge, del viatge incessant de les ones. Al darrere, de cara al mar, amb la mirada enriolada, s'erigeixen les edificacions dels pioners del turisme, els qui van començar a veure les platges i el mar com a espai per al lleure i la diversió. Ara que el turisme s'ha convertit en una dinàmica col·lectiva que a vegades anul·la tot el que no sigui immediat, caminant per aquests passejos es pot tornar als orígens, quan el món no vivia tan de pressa.

Índex geogràfic

Barcelona
• 080 Barcelona Fashion Week, Barcelona (Barcelonès) 349, 351
• Acadèmia de Cinema Català, Barcelona (Barcelonès) 315
• Aeroport, Barcelona (Barcelonès) 269, 271, 374
• Ajuntament, Barcelona (Barcelonès) 210, 239
• Anís del Mono, Badalona (Barcelonès) 137, 139, 177
• Arc de Dusai, Barcelona (Barcelonès) 229
• Arc de la Bufanalla, Barcelona (Barcelonès) 229
• Arc de la Formatgeria, Barcelona (Barcelonès) 229
• Arc de Triomf, Barcelona (Barcelonès) 142, 143
• Arc dels Tamborets, Barcelona (Barcelonès) 229
• Arxiu Nacional de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 325, 327
• Arxiu Fotogràfic del Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 325, 327
• Avinguda de Maria Cristina, Barcelona (Barcelonès) 141, 142
• Avinguda Diagonal, Barcelona (Barcelonès) 353, 355, 458
• Avinguda Icària, Barcelona (Barcelonès) 269, 270
• Avinguda Pau Casals, Barcelona (Barcelonès) 289
• Bar Pastís, Barcelona (Barcelonès) 335
• Barri de Gràcia, Barcelona (Barcelonès) 49, 302, 303, 351, 455
• Barri d'Horta, Barcelona (Barcelonès) 455
• Barri de la Barceloneta, Barcelona (Barcelonès) 267, 274, 275, 450
• Barri de la Ribera, Barcelona (Barcelonès) 143, 229
• Barri de Sant Gervasi, Barcelona (Barcelonès) 51
• Barri del Born, Barcelona (Barcelonès) 271, 351
• Barri del Poblenou, Barcelona (Barcelonès) 451
• Barri del Portal, Barcelona (Barcelonès) 302
• Barri del Raval, Barcelona (Barcelonès) 163, 310, 315, 351, 445, 453, 454
• Barri de l'Eixample, Barcelona (Barcelonès) 51, 391, 436, 437, 459
• Barri Gòtic, Barcelona (Barcelonès) 237, 238, 239, 445, 453, 462
• Boqueria, Barcelona (Barcelonès) 355, 465, 466, 467
• Botiga Bonet, Barcelona (Barcelonès) 355
• Botiga El Indio, Barcelona (Barcelonès) 355
• Botiga Gratacós, Barcelona (Barcelonès) 355
• Botiga Ribes i Casals, Barcelona (Barcelonès) 355
• Botiga Santa Eulàlia, Barcelona (Barcelonès) 355
• Botiga Vinçon, Barcelona (Barcelonès) 342, 460, 463
• Café de l'Òpera, Barcelona (Barcelonès) 463
• Camp Nou, Barcelona (Barcelonès) 149, 150, 151, 265, 267
• Capella de Santa Àgata, Barcelona (Barcelonès) 173, 175, 237, 238
• Camiseria Pons, Barcelona (Barcelonès) 355
• Camiseria Xancó, Barcelona (Barcelonès) 355
• Carrer Bruc, Barcelona (Barcelonès) 350
• Carrer d'Avinyó, Barcelona (Barcelonès) 180, 181
• Carrer de Perot lo Lladre, Barcelona (Barcelonès) 25, 27
• Carrer del Carme, Barcelona (Barcelonès) 355, 465
• Carrer Montcada, Barcelona (Barcelonès) 229, 237, 239, 353
• Casa Ametller, Barcelona (Barcelonès) 257, 458
• Casa Bassegoda, Barcelona (Barcelonès) 458
• Casa Batlló, Barcelona (Barcelonès) 249, 253, 254, 458
• Casa Bloc, Barcelona (Barcelonès) 265, 266
• Casa Comalat, Barcelona (Barcelonès) 249
• Casa de l'Ardiaca, Barcelona (Barcelonès) 257, 258
• Casa de la Ciutat, Barcelona (Barcelonès) 210, 231
• Casa de la Marina, Barcelona (Barcelonès) 264, 265, 267
• Casa de les Punxes, Barcelona (Barcelonès) 257, 259, 458
• Casa dels Paraigües, Barcelona (Barcelonès) 445
• Casa Escofet, Barcelona (Barcelonès) 452, 453
• Casa Fuster, Barcelona (Barcelonès) 458, 459
• Casa Gispert, Barcelona (Barcelonès) 461, 462
• Casa Lleó Morera, Barcelona (Barcelonès) 458
• Casa Milà-La Pedrera, Barcelona (Barcelonès) 250, 251, 252, 253, 254, 334, 335, 453, 457, 458, 459
• Casa Terrades, Barcelona (Barcelonès) 458
• Castell dels Tres Dragons, Barcelona (Barcelonès) 143
• Castell de Montjuïc, Barcelona (Barcelonès) 126, 411
• Catedral de Santa Eulàlia, Barcelona (Barcelonès) 211, 229, 233, 237, 239
• Centre Artesà Tradicionàrius, Barcelona (Barcelonès) 302
• Centre de Convencions Internacional de Barcelona (CCIB), Barcelona (Barcelonès) 273, 274
• Centre de Cultura Contemporània de Barcelona (CCCB), Barcelona (Barcelonès) 269, 271, 305, 307
• Centre Excursionista de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 423
• Cereria Subirà, Barcelona (Barcelonès) 461, 462
• Cocteleria Boadas, Barcelona (Barcelonès) 335
• Col·legi d'Advocats, Barcelona (Barcelonès) 257, 258
• Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 265, 266, 267
• Colmado Múrria, Barcelona (Barcelonès) 461, 462
• Colmado Quílez, Barcelona (Barcelonès) 460, 461, 462
• Convent de Santa Mònica, Barcelona (Barcelonès) 445
• Cosmocaixa, Barcelona (Barcelonès) 392, 393, 394
• Custo Barcelona, Barcelona (Barcelonès) 139, 349
• Desigual, Barcelona (Barcelonès) 349, 350
• Disseny Hub Barcelona, Barcelona (Barcelonès) 251, 352, 353
• Districte 22@, Barcelona (Barcelonès) 275
• Edifici Banc Atlàntic, Barcelona (Barcelonès) 265, 267
• Edifici de Gaes, Barcelona (Barcelonès) 275
• Edifici de Gas Natural, Barcelona (Barcelonès) 270, 271, 273, 274, 275
• Edifici Suites Avenue, Barcelona (Barcelonès) 274
• Edifici Triangle, Barcelona (Barcelonès) 272, 273
• Església de Santa Maria del Mar, Barcelona (Barcelonès) 29, 30, 31, 228, 229, 230, 231
• Església de Santa Maria del Pi, Barcelona (Barcelonès) 231
• Estació de la Sagrera, Barcelona (Barcelonès) 271, 273, 274
• Estadi Olímpic Lluís Companys, Barcelona (Barcelonès) 140, 141, 145, 146, 150
• Festival Artfutura, Barcelona (Barcelonès) 315
• Festival de Cinema Asiàtic (BAFF), Barcelona (Barcelonès) 314
• Festival DiBa, Barcelona (Barcelonès) 314
• Festival Sónar, Barcelona (Barcelonès) 305, 306, 307
• Filmoteca de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 314
• Fira de Santa Llúcia, Barcelona (Barcelonès) 121, 123
• Fira2, l'Hospitalet de Llobregat (Barcelonès) 305, 307
• Font Màgica de Montjuïc, Barcelona (Barcelonès) 141, 143
• Fundació Antoni Tàpies, Barcelona (Barcelonès) 193, 194, 458
• Fundació Miró, Barcelona (Barcelonès) 161, 163, 185, 187, 264, 265, 266, 334
• Fundació puntCAT, Barcelona (Barcelonès) 133, 134
• Galeria de les Màquines, Barcelona (Barcelonès) 143
• Ganiveteria Roca, Barcelona (Barcelonès) 463
• Golondrines, Barcelona (Barcelonès) 143
• Gran Teatre del Liceu, Barcelona (Barcelonès) 284, 285, 286, 287, 345, 445
• Gran Via de les Corts Catalanes, Barcelona (Barcelonès) 195, 334
• Hospital de la Santa Creu, Barcelona (Barcelonès) 231
• Hospital de Sant Pau, Barcelona (Barcelonès) 141, 249, 251, 257, 258, 259
• Hotel Arts, Barcelona (Barcelonès) 271
• Hotel Habitat, Barcelona (Barcelonès) 273, 274
• Hotel Hesperia Tower, Barcelona (Barcelonès) 271, 273, 274
• Hotel Omm, Barcelona (Barcelonès) 274, 275
• Hotel Oriente, Barcelona (Barcelonès) 445
• Hotel Vela, Barcelona (Barcelonès) 269, 273, 274
• Institut d'Estudis Catalans, Barcelona (Barcelonès) 32, 33, 34, 166, 282, 374
• Jardinets de Gràcia, Barcelona (Barcelonès) 458, 459
• Joieria Roca, Barcelona (Barcelonès) 334, 335
• Llotja, Barcelona (Barcelonès) 231, 326
• Mango, Barcelona (Barcelonès) 350
• Manual Alpargatera, Barcelona (Barcelonès) 359
• Maremàgnum, Barcelona (Barcelonès) 448
• Masia del Barça, Barcelona (Barcelonès) 149
• Mercat de Sant Antoni, Barcelona (Barcelonès) 466
• Mercat de Santa Caterina, Barcelona (Barcelonès) 269, 271, 466
• Mercat del Born, Barcelona (Barcelonès) 29, 30, 143, 466
• Mercat del Ninot, Barcelona (Barcelonès) 466
• Mirador del Rei Martí, Barcelona (Barcelonès) 237, 238
• Moll de la Fusta, Barcelona (Barcelonès) 143, 448, 449, 450, 451
• Moll de la Rambla del Mar, Barcelona (Barcelonès) 441
• Monestir de Sant Jeroni de la Murtra, Badalona (Barcelonès) 238
• Monestir de Sant Pau del Camp, Barcelona (Barcelonès) 233
• Montjuïc, Barcelona (Barcelonès) 141, 142, 143, 145, 161, 163, 187, 210, 269, 437
• Monument a Colom, Barcelona (Barcelonès) 143
• Monument a Rafael Casanova, Barcelona (Barcelonès) 29, 31
• Mostra de Cinema Africà, Barcelona (Barcelonès) 314
• Museu Can Framis, Barcelona (Barcelonès) 275
• Museu d'Arquelogia de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 163
• Museu d'Art Contemporani (MACBA), Barcelona (Barcelonès) 161, 163, 305, 307
• Museu d'Art Modern (MAM), Barcelona (Barcelonès) 161
• Museu d'Història de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 234
• Museu de Ceràmica, Barcelona (Barcelonès) 373, 374, 375
• Museu de la Catedral, Barcelona (Barcelonès) 173, 175
• Museu de les Arts Decoratives, Barcelona (Barcelonès) 249, 251, 353
• Museu del Barça, Barcelona (Barcelonès) 151
• Museu del Modernisme, Barcelona (Barcelonès) 251
• Museu Diocesà, Barcelona (Barcelonès) 102
• Museu Frederic Marés, Barcelona (Barcelonès) 221
• Museu Marítim, Barcelona (Barcelonès) 449
• Museu Nacional d'Art de Catalunya (MNAC), Barcelona (Barcelonès) 161, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 169, 170, 173, 175, 177, 178, 179, 183, 201, 203, 207, 211, 303, 325, 327
• Museu Picasso, Barcelona (Barcelonès) 151, 161, 163, 173, 181, 183, 239
• Museu Tèxtil i d'Indumentària, Barcelona (Barcelonès) 352, 353, 354
• Museu-Casa Verdaguer, Barcelona (Barcelonès) 41, 43
• Naumon, Barcelona (Barcelonès) 320, 321
• Nova Filmoteca de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 315
• Oficines de Mediapro, Barcelona (Barcelonès) 275, 315
• Oficines i estació dels FGC, l'Hospitalet de Llobregat (Barcelonès) 275
• Oficines Indra, Barcelona (Barcelonès) 275
• Oficines MediaTIC, Barcelona (Barcelonès) 275
• Palau Baró de Quadras, Barcelona (Barcelonès) 249, 458
• Palau Berenguer d'Aguilar, Barcelona (Barcelonès) 173
• Palau Blaugrana, Barcelona (Barcelonès) 151

• Palau de la Generalitat, Barcelona (Barcelonès) 99, 125, 126, 192, 193, 206, 231
• Palau de la Música, Barcelona (Barcelonès) 249, 250, 251, 255, 256, 257, 269, 271, 281, 282, 283, 458
• Palau de la Virreina, Barcelona (Barcelonès) 353
• Palau de Pedralbes, Barcelona (Barcelonès) 251, 352, 353, 374
• Palau del Lloctinent, Barcelona (Barcelonès) 237
• Palau Güell, Barcelona (Barcelonès) 253, 254
• Palau Meca, Barcelona (Barcelonès) 229, 239
• Palau Moja, Barcelona (Barcelonès) 445
• Palau Nacional, Barcelona (Barcelonès) 140, 141, 142, 161, 162
• Palau Reial Major, Barcelona (Barcelonès) 231, 236, 237, 238
• Palau Sant Jordi, Barcelona (Barcelonès) 141, 145, 146
• Palau Serra, Barcelona (Barcelonès) 458
• Parc de la Ciutadella, Barcelona (Barcelonès) 143, 161, 209, 211, 354, 457
• Parc de l'Escorxador, Barcelona (Barcelonès) 185
• Parc dels Auditoris, Barcelona (Barcelonès) 273
• Parc Güell, Barcelona (Barcelonès) 249, 251, 253, 254
• Parlament de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 125, 126, 161, 211
• Passarel·la 080, Barcelona (Barcelonès) 349, 351
• Passarel·la Gaudí, Barcelona (Barcelonès) 345, 346, 351
• Passeig de Colom, Barcelona (Barcelonès) 143, 449, 450
• Passeig de Gràcia, Barcelona (Barcelonès) 195, 253, 254, 259, 334, 335, 342, 355, 453, 457, 458, 459, 461
• Passeig del Born, Barcelona (Barcelonès) 225, 351, 462
• Pastisseria Escrivà, Barcelona (Barcelonès) 463
• Pavelló Mies van der Rohe, Barcelona (Barcelonès) 141, 143, 265, 266, 329, 330, 331
• Pavelló Olímpic, Badalona (Barcelonès) 153
• Petit Palau, Barcelona (Barcelonès) 258
• Piscines Picornell, Barcelona (Barcelonès) 145, 146
• Plaça Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 210, 445
• Plaça Cerdà, l'Hospitalet de Llobregat (Barcelonès) 271
• Plaça d'Europa, l'Hospitalet de Llobregat (Barcelonès) 275
• Plaça de la Catedral, Barcelona (Barcelonès) 123, 229, 237
• Plaça de les Glòries, Barcelona (Barcelonès) 273, 437
• Plaça de Prim, Barcelona (Barcelonès) 299
• Plaça de Ramon Berenguer III el Gran, Barcelona (Barcelonès) 210
• Plaça del Fossar de les Moreres, Barcelona (Barcelonès) 29, 30, 31
• Plaça del Rei, Barcelona (Barcelonès) 236, 237, 238, 239
• Plaça dels Àngels, Barcelona (Barcelonès) 163
• Plaça Espanya, Barcelona (Barcelonès) 141, 143
• Plaça Joan Miró, Barcelona (Barcelonès) 186
• Plaça Reial, Barcelona (Barcelonès) 186
• Placa Solar, Barcelona (Barcelonès) 273, 274
• Plaça Tetuan, Barcelona (Barcelonès) 210
• Platja de la Mar Bella, Barcelona (Barcelonès) 307
• Poble Espanyol, Barcelona (Barcelonès) 143, 305
• Port, Barcelona (Barcelonès) 128, 130, 451
• Port Fòrum, Barcelona (Barcelonès) 273
• Port Vell, Barcelona (Barcelonès) 320, 445, 449
• Quadrat d'Or, Barcelona (Barcelonès) 259, 433
• Rambla de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 458
• Rambla, Barcelona (Barcelonès) 47, 97, 285, 287, 355, 445, 447, 453, 454, 455, 465
• Reial Monestir de Pedralbes, Barcelona (Barcelonès) 229, 230, 231
• Reials Drassanes, Barcelona (Barcelonès) 231, 449
• Restaurant Ca l'Estevet, Barcelona (Barcelonès) 335
• Restaurant Flash Flash, Barcelona (Barcelonès) 332, 333, 334, 335
• Sabateria Camper, Barcelona (Barcelonès) 139, 461, 463
• Sagrada Família, Barcelona (Barcelonès) 249, 252, 253, 254, 255, 259, 273
• Saló de Cent, Barcelona (Barcelonès) 229, 237, 239
• Saló del Tinell, Barcelona (Barcelonès) 236, 237, 238
• Sombrereria Obach, Barcelona (Barcelonès) 355
• Subcentral Elèctrica, Barcelona (Barcelonès) 275
• Supercomputing Center, Barcelona (Barcelonès) 386, 387
• Tapicerías Gancedo, Barcelona (Barcelonès) 355
• Taverna Els Quatre Gats, Barcelona (Barcelonès) 176, 177, 178, 182
• Teatre Nacional de Catalunya, Barcelona (Barcelonès) 269, 271
• Teatre Poliorama, Barcelona (Barcelonès) 445
• Teatre Victòria, Barcelona (Barcelonès) 47
• Tibidabo, Barcelona (Barcelonès) 271, 394, 437
• Torre Agbar, Barcelona (Barcelonès) 272, 273
• Torre de Collserola, Barcelona (Barcelonès) 269, 271
• Torre de comunicacions de Montjuïc, Barcelona (Barcelonès) 269, 271
• Torre de les Aigües, Barcelona (Barcelonès) 439
• Torre Mapfre, Barcelona (Barcelonès) 271
• Umbracle, Barcelona (Barcelonès) 143
• Universitat Autònoma de Barcelona (UAB), Bellaterra (Barcelonès) 385
• Universitat de l'Esport (INEFC), Barcelona (Barcelonès) 146, 271
• Universitat Politècnica de Catalunya (UPC), Barcelona (Barcelonès) 387
• Universitat Pompeu Fabra (UPF), Barcelona (Barcelonès) 275, 306
• Vila Olímpica, Barcelona (Barcelonès) 268, 269, 270, 271

Catalunya central

• Ajuntament, Vic (Osona) 469
• Alzina de Can Padró, Palau de Plegamans (Vallès Occidental) 396
• Balma del Fossar Vell, Capellades (Anoia) 15
• Basílica de Sant Serni, Tavèrnoles (Osona) 18
• Basílica de Sant Vicenç, Cardona (Bages) 18, 221, 223, 225
• Bòbiles Almirall, Terrassa (Vallès Occidental) 377
• Bosc de l'Aquelarre, Viladrau (Osona) 27
• Bosc de les Forques, Sant Feliu Sasserra (Bages) 27
• Bosc de Rocaguinarda, Olost (Osona) 27
• Bosc de Serrallonga, Viladrau (Osona) 27
• Can Martí de Baix i de Dalt, Torelló (Osona) 67
• Carrer Verdaguer, Vic (Osona) 95
• Casa pairal El Cavaller, Vidrà (Osona) 247
• Casa-Museu Verdaguer, Folgueroles (Osona) 41, 43
• Castell de Cardona, Cardona (Bages) 29, 31, 225, 227, 443
• Castell de Claramunt, la Pobla de Claramunt (Anoia) 225
• Catedral de Sant Pere, Vic (Osona) 18, 223
• Catedral de Santa Maria de la Seu, Manresa (Bages) 231
• Caves Gisbert, Artés (Bages) 390
• Centre Tecnològic i Universitari, Granollers (Vallès Oriental) 135
• Circuit de Catalunya, Montmeló (Vallès Oriental) 156, 157, 158, 159
• Colònia de Borgonyà, Sant Vicenç de Torelló (Osona) 378
• Conjunt medieval, Vic (Osona) 443
• Cova de les Teixoneres, Moià (Bages) 15
• Coves del Toll, Moià (Bages) 15
• Ermita de Santa Maria del Marquet, Pont de Vilomara (Bages) 219
• Església de Sant Andreu, Oristà (Osona) 210
• Església de Sant Miquel, Terrassa (Vallès Occidental) 216, 217, 218
• Església de Sant Pere, Terrassa (Vallès Occidental) 216, 217, 219
• Església de Santa Maria, Terrassa (Vallès Occidental) 216, 217, 218
• Església de Santa Maria, Tossa de Montbui (Anoia) 219
• Estació Agut, Capellades (Anoia) 15
• Festival de Cinema de Muntanya i Aventures, Torelló (Osona) 314
• Festiva Internacional de Cinema Negre, Manresa (Bages) 315
• Finca de Masjoan, Espinelves (Osona) 399
• Fira de l'Avet, Espinelves (Osona) 121, 467
• Fira de la Llenega, Cardona (Bages) 467
• Fundació Alícia, Sant Fruitós de Bages (Bages) 89
• Manufactura Auxiliar, Terrassa (Vallès Occidental) 377
• Mare de Déu del Turó, Montcada (Vallès Occidental) 103
• Mercat de Calaf, Calaf (Anoia) 467
• Mercat del Ram, Vic (Osona) 95, 466, 467
• Monestir de Sant Benet de Bages, Sant Fruitós de Bages (Bages) 223
• Monestir de Sant Cugat, Sant Cugat del Vallès (Vallès Occidental) 201, 202, 203, 219, 223
• Monestir de Sant Llorenç del Munt, la Mola (Vallès Occidental) 221
• Monestir de Sant Pere de Casserres, Masies de Roda (Osona) 18, 223
• Monestir de Santa Maria de Montserrat, Montserrat (Bages) 18, 101, 102, 223, 429, 430
• Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya (mNACTEC), Terrassa (Vallès Occidental) 388, 389, 391, 392, 393, 395
• Museu de Montserrat, Montserrat (Bages) 183, 429, 430
• Museu Episcopal de Vic (MEV), Vic (Osona) 161, 163, 169, 170, 171, 173, 175, 201, 203
• Museu Molí Paperer, Capellades (Anoia) 393, 394
• Museu Thermalia, Caldes de Montbui (Vallès Oriental) 181, 183
• Parc Cultural de les Mines de Sal, Cardona (Bages) 393, 394, 411
• Parc dels Colors, Mollet del Vallès (Vallès Oriental) 270
• Parc Natural de Montserrat, Montserrat (Bages) 273, 411, 421, 428, 429, 430, 431
• Parc Natural del Montseny (Osona, Selva, Vallès Oriental) 25, 409, 411, 419, 421, 422
• Plaça Major, Vic (Osona) 95, 467, 468, 469
• Porxada, Granollers (Vallès Oriental) 469
• Restaurant El Racó de Can Fabes, Sant Celoni (Vallès Oriental) 89, 91
• Santuari de la Gleva, Masies de Voltregà (Osona) 42
• Sincrotró Alba, Cerdanyola del Vallès (Vallès Occidental) 384, 385, 386, 387
• Teatre La Faràndula, Sabadell (Vallès Occidental) 287
• Vapor Aymerich, Terrassa (Vallès Occidental) 377, 391, 393
• Vapor Badiella, Terrassa (Vallès Occidental) 377
• Vapor Buxeda Codina, Sabadell (Vallès Occidental) 377
• Vapor Buxeda Vella, Sabadell (Vallès Occidental) 377
• Vapor Llonch, Sabadell (Vallès Occidental) 377
• Vapor Monset, Terrassa (Vallès Occidental) 377

Costa Brava

• Àrea Protegida de les Illes Medes (Baix Empordà) 417
• Badia de Roses, Roses (Alt Empordà) 409, 410, 417
• Banys àrabs, Girona (Gironès) 441
• Bosc de Montsoriu, Arbúcies (Selva) 27
• Bosc de Serrallonga, Sant Hilari Sacalm (Selva) 27
• Cala Montjol, Roses (Alt Empordà) 88,
• Cales, Begur (Baix Empordà) 417
• Cales, Tossa de Mar (Selva) 417
• Call jueu, Girona (Gironès) 440, 441, 443
• Camí de ronda, Calella de Palafrugell (Baix Empordà) 475
• Capella romànica de Sant Nicolau, Girona (Gironès) 441
• Casa Castañer, Banyoles (Pla de l'Estany) 359
• Casa-Museu Castell Gala Dalí, Púbol (Baix Empordà) 189, 190, 191

Índex geogràfic

• Casa-Museu Salvador Dalí, Portlligat (Alt Empordà) 189, 190, 191, 409
• Castell de Montgrí, Torroella de Montgrí (Baix Empordà) 225, 227
• Castell de Sant Salvador de Verdera, Sant Salvador (Alt Empordà) 221
• Castell de Solterra, Sant Hilari Sacalm (Selva) 27
• Catedral de Santa Maria, Girona (Gironès) 169, 170, 203, 205, 206, 223, 229, 230, 231, 440
• Caves Mont-Ferrant, Blanes (Selva) 65, 66
• Conjunt medieval, Castelló d'Empúries (Alt Empordà) 207, 443
• Conjunt medieval, Girona (Gironès) 441, 442, 443
• Coves, Serinyà (Pla de l'Estany) 15
• Creu de Sant Miquel de Solterra, Sant Hilari Sacalm (Selva) 27
• Església de Sant Feliu, Girona (Gironès) 231, 441
• Església de Sant Julià de Boada, Girona (Gironès) 219
• Església de Sant Pere Desplà, Arbúcies (Selva) 219
• Església de Santa Maria, Porqueres (Pla de l'Estany) 221
• Església de Santa Pau, Girona (Gironès) 443
• Far de Sant Sebastià, Palafrugell (Baix Empordà) 417
• Festa Temps de Flors, Girona (Gironès) 441, 442, 443
• Festival d'Havaneres, Calella de Palafrugell (Baix Empordà) 296, 297, 298, 299
• Festival d'Havaneres, Lloret de Mar (Selva) 299
• Festival Internacional de Música, Peralada (Alt Empordà) 287
• Fira de Nadal, Banyoles (Pla de l'Estany) 470
• Fira de Sant Narcís, Girona (Gironès) 441, 442, 467
• Fira del Pa amb Tomàquet, Santa Coloma de Farners (Selva) 70
• Gorges, Sant Julià de Ramis (Gironès) 15
• Jaciment d'Empúries, Empúries (Alt Empordà) 197, 198, 199, 214, 215, 417
• Jardí Botànic de Santa Clotilde, Lloret de Mar (Selva) 417
• Jardí Botànic Marimurtra, Blanes (Selva) 417
• Jardí Botànic Pinya de Rosa, Blanes (Selva) 417
• Jardins de Cap Roig, Calella de Palafrugell (Baix Empordà) 417
• Llotja, Castelló d'Empúries (Alt Empordà) 231
• Mercat de Nadal, Llagostera (Gironès) 467
• Mercat dels Tortells, Bàscara (Alt Empordà) 467
• Monestir de Sant Pere de Galligants, Girona (Gironès) 441
• Monestir de Sant Pere de Rodes, el Port de la Selva (Alt Empordà) 220, 221, 222, 417, 443
• Monestir de Sant Salvador, Breda (Selva) 223
• Museu Arqueològic de Catalunya, Girona (Gironès) 441
• Museu de Figueres, Figueres (Alt Empordà) 221
• Museu del Suro, Palafrugell (Baix Empordà) 398
• Museu Municipal Darder d'Història Natural, Banyoles (Pla de l'Estany) 470
• Parc Natural del Cap de Creus (Alt Empordà) 417, 419
• Parc Natural del Montseny (Osona, Selva, Vallès Oriental) 419
• Parc Natural dels Aiguamolls de l'Empordà, Castelló d'Empúries (Alt Empordà) 417, 419
• Passeig de Mar, Blanes (Selva) 473
• Passeig de Mar, Lloret de Mar (Selva) 473, 474
• Plaça de la Vila, Arbúcies (Selva) 471
• Plaça Major, Banyoles (Pla de l'Estany) 469, 470
• Poblat ibèric, Ullastret (Baix Empordà) 199
• Pont de les Peixateries Velles, Girona (Gironès) 441, 442, 443
• Processó de la Passió, Verges (Alt Empordà) 93
• Rambla de la Llibertat, Girona (Gironès) 445, 446, 447
• Restaurant Celler de Can Roca, Girona (Gironès) 89, 91
• Restaurant El Bulli, Roses (Alt Empordà) 88, 89, 90, 91
• Suro de Mas Perxés, Agullana (Alt Empordà) 396
• Teatre-Museu Dalí, Figueres (Alt Empordà) 151, 161, 163, 189, 190, 191, 417
• Via Crucis vivent, Sant Hilari Sacalm (Selva) 93
• Vichy Catalán, Caldes de Malavella (Selva) 137, 138, 139
• Vila medieval, Pals (Baix Empordà) 410
• Vila medieval, Peratallada (Baix Empordà) 225, 227
• Vila Vella, Tossa de Mar (Selva) 226, 231, 417
• Xalet El Senyal Vell, Romanyà de la Selva (Baix Empordà) 49

Costa Daurada
• Alzina del Mas de Borbó, l'Aleixar (Baix Camp) 396
• Amfiteatre romà, Tarragona (Tarragonès) 212, 213, 214, 215
• Aqüeducte de les Ferreries, Tarragona (Tarragonès) 213, 214, 215
• Arc de Berà, Roda de Berà (Tarragonès) 213, 214
• Auditori Pau Casals, el Vendrell (Baix Penedès) 289
• Cartoixa, Escaladei (Priorat) 62, 233, 235
• Casa-Museu de Pau Casals, el Vendrell (Baix Penedés) 289, 291
• Catedral de Santa Maria, Tarragona (Tarragonès) 205, 206, 207, 231
• Celler Cooperatiu, Cornudella del Montsant (Priorat) 63
• Celler Cooperatiu, Falset (Priorat) 63
• Celler Cooperatiu, L'Espluga de Francolí (Conca de Barberà) 141
• Circ romà, Tarragona (Tarragonès) 212, 214
• Concurs de castellers, Tarragona (Tarragonès) 115
• Concurs de gossos d'atura, Llavorsí (Baix Camp) 401
• Concurs de gossos d'atura, Prades (Baix Camp) 401
• Diada de Santa Tecla, Tarragona (Tarragonès) 115
• Diada de Santa Úrsula, Valls (Alt Camp) 115
• Església de Santa Maria del Miracle, Tarragona (Tarragonès) 213
• Festival Memorimage, Reus (Baix Camp) 314
• Fira medieval, Montblanc (Conca de Barberà) 99
• Fòrum Provincial, Tarragona (Tarragonès) 214
• Institut Pere Mata, Reus (Baix Camp) 259
• Jaciment de la Bòbila Sugranyes, Reus (Baix Camp) 15
• Jaciment de Sant Gregori, Falset (Priorat) 15
• Masia Miró, Mont-roig del Camp (Baix Camp) 184, 185
• Mausoleu de Centcelles, Constantí (Tarragonès) 213, 214
• Mercat de Nadal, Valls (Alt Camp) 467
• Mercat del Ram, Valls (Alt Camp) 467
• Monument als castellers, Valls (Alt Camp) 115
• Muntanyes de Prades, Montblanc (Baix Camp) 14
• Muralla romana i Passeig Arqueològic, Tarragona (Tarragonès) 214
• Muralles medievals, Montblanc (Conca de Barberà) 225, 227
• Museu Nacional Arqueològic, Tarragona (Tarragonès) 163, 213
• Nou Estadi del Gimnàstic, Tarragona (Tarragonès) 149, 150
• Passeig de Mar, Salou (Tarragonès) 473
• Plaça Prim, Reus (Baix Camp) 471
• Platja del Miracle, Tarragona (Tarragonès) 213
• Port Aventura, Salou (Tarragonès) 474
• Reial Monestir de Santa Maria de Poblet, Poblet (Conca de Barberà) 20, 21, 22, 23, 235, 243
• Reial Monestir de Santes Creus, Aiguamúrcia (Alt Camp) 21, 22, 205
• Santuari de la Mare de Déu de Montserrat, Montferri (Alt Camp) 257, 259
• Teatre Metropol, Tarragona (Tarragonès) 257
• Torre del Pretori, Tarragona (Tarragonès) 212
• Torre dels Escipions, Tarragona (Tarragonès) 214
• Vila romana dels Munts, Altafulla (Tarragonès) 214
• Vinyes, Montsant (Priorat) 63

Costa de Barcelona-Maresme
• Casal, Alella (Maresme) 363
• Cementeri, Arenys de Mar (Maresme) 52, 53
• Fàbrica Carbonell Sussagna, Canet de Mar (Maresme) 259
• Fira del Càntir, Argentona (Maresme) 361, 363, 467
• Fira-Mercat de Sant Ponç, Mataró (Maresme) 467
• Fundació Palau i Fabre, Caldes d'Estrac (Maresme) 183, 473
• Mercat del Ram, Tordera (Maresme) 467
• Museu de l'Estampació, Premià de Mar (Maresme) 367
• Museu del Càntir, Argentona (Maresme) 363
• Museu-Arxiu d'Arenys de Munt, Arenys de Munt (Maresme) 367
• Passeig dels Anglesos, Caldes d'Estrac (Maresme) 472, 473
• Restaurant Sant Pau, Sant Pol de Mar (Maresme) 89, 91
• Teatre la Massa, Vilassar de Dalt (Maresme) 391

Costa de Garraf
• Abocador Vall d'en Joan, Gavà-Begues (Garraf) 275
• Bodegues Güell, Garraf (Garraf) 259, 261, 262
• Can Negre, Sant Joan Despí (Baix Llobregat) 250
• Carnaval, Sitges (Garraf) 474
• Cau Ferrat, Sitges (Garraf) 177, 178, 257, 259
• Caves Agustí Torelló Mata, Sant Sadurní d'Anoia (Alt Penedès) 65, 66
• Caves Canals, Castellví de Rosanes (Baix Llobregat) 66
• Caves Codorníu, Sant Sadurní d'Anoia (Alt Penedès) 64, 65, 66, 67
• Caves Ferret, Guardiola de Font-Rubí (Alt Penedès) 65, 66
• Caves Freixenet, Sant Sadurní d'Anoia (Alt Penedès) 65, 66, 67
• Caves Gramona, Sant Sadurní d'Anoia (Alt Penedès) 65, 66
• Caves Heretat Mas Tinell, Vilafranca del Penedès (Alt Penedès) 65, 66
• Caves Juvé i Camps, Sant Sadurní d'Anoia (Alt Penedès) 65, 66
• Caves Llopart, els Casots-Subirats (Alt Penedès) 65, 66, 67
• Caves Nadal, el Pla del Penedès (Alt Penedès) 65, 66
• Caves Recaredo, Sant Sadurní d'Anoia (Alt Penedès) 65, 66
• Caves Rovellats, Sant Martí Sarroca (Alt Penedès) 65, 66, 67
• Colles castelleres, Vilafranca del Penedès (Alt Penedès) 113, 115
• Colònia Güell, Santa Coloma de Cervelló (Baix Llobregat) 253, 254, 376, 378, 394
• Consell Regulador de la Denominació d'Origen de Cava, Vilafranca del Penedès (Alt Penedès) 65
• Cripta de la Colònia Güell, Santa Coloma de Cervelló (Baix Llobregat) 246, 253, 254
• Diada de Sant Fèlix, Vilafranca del Penedès (Alt Penedès) 115
• Edifici Walden 7, Sant Just Desvern (Baix Llobregat) 268, 269
• Ermita de Sant Hilari, Abrera (Baix Llobregat) 219
• Església de Sant Bartomeu i Santa Tecla, Sitges (Garraf) 474
• Església de Santa Maria, Vilafranca del Penedès (Alt Penedès) 231
• Estadi del RCD Espanyol, Cornellà-El Prat (Baix Llobregat) 149, 150
• Festa de la Cirera, Torrelles de Llobregat (Baix Llobregat) 467
• Festival d'Havaneres, Sitges (Garraf) 299
• Festival d'Havaneres, Vilanova i la Geltrú (Garraf) 299
• Festival Internacional de Cinema Fantàstic, Sitges (Garraf) 312, 313, 315
• Masia d'en Cabanyes, Vilanova i la Geltrú (Garraf) 299
• Monument als castellers, Vilafranca del Penedès (Alt Penedès) 115
• Museu de Gavà, Gavà (Baix Llobregat) 163
• Museu de les Cultures del Vi de Catalunya (Vinseum), Vilafranca del Penedès (Alt Penedès) 65
• Palau Reial-Museu del Vi, Vilafranca del Penedès (Alt Penedès) 261
• Passeig de Mar, Sitges (Garraf) 473

• Passió, Esparreguera (Baix Llobregat) 94
• Passió, Olesa de Montserrat (Baix Llobregat) 93, 94
• Plaça de les Fonts, Olesa de Montserrat (Baix Llobregat) 471
• Factoria Seat, Martorell (Baix Llobregat) 139
• Torre de la Creu, Sant Joan Despí (Baix Llobregat) 259
• Vinmuseum, Vilafranca del Penedès (Alt Penedès) 65

Pirineus

• Basílica de Sant Pere, Casserres (Berguedà) 18
• Call jueu, Besalú (Garrotxa) 426
• Casa de banys rituals, Besalú (Garrotxa) 426
• Casa de Cornellà, Besalú (Garrotxa) 426
• Casa de la Vila, Berga (Berguedà) 105
• Casa pairal Noguer de Sagueró, Beuda (Garrotxa) 247
• Castell de Mur, la Guàrdia de Tremp (Pallars Jussà) 225
• Catedral de Santa Maria, Seu d'Urgell (Alt Urgell) 221, 222
• Catedral de Santa Maria, Solsona (Solsonès) 103, 201, 202, 231
• Coll de Fumanya, Vallcebre (Berguedà) 13, 15
• Colònia Cal Pons, Puir-reig (Berguedà) 378
• Colònia Cal Vidal, Puig-reig (Berguedà) 378, 393, 394
• Colònia de l'Ametlla de Merola, Puig-reig (Berguedà) 378
• Concurs de gossos d'atura, Ribes de Freser (Ripollès) 401
• Concursos de gossos d'atura, Castellar de n'Hug (Berguedà) 401
• Conjunt medieval, Solsona (Solsonès) 443
• Ermita de Sant Quirc, Durro (Alta Ribagorça) 166, 167
• Ermita de Sant Quirze de Pedret, Cercs (Berguedà) 219
• Església de la Mare de Déu del Tura, Olot (Garrotxa) 103
• Església de la Nativitat, Durro (Alta Ribagorça) 166, 167
• Església de Sant Andreu, València d'Àneu (Pallars Sobirà) 166
• Església de Sant Climent, Taüll (Alta Ribagorça) 165, 166, 167
• Església de Sant Esteve, Olius (Solsonès) 218
• Església de Sant Feliu, Barruera (Alta Ribagorça) 166
• Església de Sant Joan, Boí (Alta Ribagorça) 166
• Església de Sant Martí, Avià (Berguedà) 169
• Església de Sant Vicenç, Besalú (Garrotxa) 426
• Església de Santa Eulàlia, Erill la Vall (Alta Ribagorça) 166, 200, 201, 203
• Església de Santa Maria, Avià (Berguedà) 168, 169, 171
• Església de Santa Maria, Cardet (Alta Ribagorça) 166
• Església de Santa Maria, Covet (Pallars Jussà) 201, 202
• Església de Santa Maria, Taüll (Alta Ribagorça) 165, 166
• Església de Santa Maria de l'Assumpció, Cóll (Alta Ribagorça) 166, 167
• Espadat de basalt de Castellfollit de la Roca (Garrotxa) 426
• Estació d'esquí de Boí-Taüll (Alta Ribagorça) 411
• Estació d'esquí de Gran Pallars, Sort (Pallars Sobirà) 411
• Fageda d'en Jordà, Santa Pau (Garrotxa) 425, 426, 427
• Festa de la Patum, Berga (Berguedà) 104, 105, 106, 107
• Fia-Faia, Bagà (Berguedà) 111
• Fia-Faia, Sant Julià de Cerdanyola (Berguedà) 111
• Fira del Fesol, Santa Pau (Garrotxa) 467
• Fira medieval, Besalú (Garrotxa) 467
• Hotel i restaurant Les Cols, Olot (Garrotxa) 273
• Jaciment de dinosaures, Coll de Nargó (Alt Urgell) 13, 15
• Mercat de Nadal, Olot (Garrotxa) 467
• Monestir de Sant Joan de les Abadesses, Sant Joan de les Abadesses (Ripollès) 19, 201, 202
• Monestir de Sant Pere, Besalú (Garrotxa) 426
• Monestir de Sant Serní de Tavèrnoles, Anserall (Alt Urgell) 223
• Monestir de Santa Maria, Gerri de la Sal (Pallars Sobirà) 166
• Monestir de Santa Maria, Ripoll (Ripollès) 17, 18, 19, 203, 223
• Museu de la Colònia Vidal, Puig-reig (Berguedà) 393, 394
• Museu de la Conca Dellà, Isona (Pallars Jussà) 13, 15
• Museu de les Mines, Cercs (Berguedà) 393, 394
• Museu del Ciment Asland, Pobla de Lillet (Berguedà) 393, 394
• Parc Cultural de les Mines de Sal, Gerri de la Sal (Pallars Sobirà) 394
• Parc Fluvial del Llobregat, Gironella (Berguedà) 378, 395
• Parc Natural d'Aigüestortes i Estany de Sant Maurici (Alta Ribagorça) 405, 409, 411, 413, 414, 415
• Parc Natural de la Zona Volcànica de la Garrotxa, Olot-Santa Pau (Garrotxa) 419, 425
• Parc Natural del Cadí-Moixeró (Alt Urgell, Berguedà, Cerdanya) 402, 419, 421
• Pedraforca (Berguedà) 409, 421, 422
• Pi de les Tres Branques, Castellar del Riu (Berguedà) 125, 127
• Plaça de Sant Pere, Berga (Berguedà) 106
• Plaça dels Oms, Seu d'Urgell (Alt Urgell) 471
• Plaça Porxada, Bagà (Berguedà) 471
• Pont romànic, Besalú (Garrotxa) 426
• Processó dels Dolors, Besalú (Garrotxa) 95
• Santuari de la Mare de Déu, Berga-Queralt (Berguedà) 103
• Santuari de la Mare de Déu, Núria (Ripollès) 102, 103, 414
• Santuari del Lord, Sant Llorenç de Morunys (Solsonès) 103
• Torre de l'Amo de Viladomiu Nou, Gironella (Berguedà) 376, 378
• Vall de Bianya, Vall de Bianya (Garrotxa) 427
• Vall de Carrera, Vall de Bianya (Garrotxa) 427
• Vall de Sant Ponç, Vall de Bianya (Garrotxa) 427
• Vall del Bac, Vall de Bianya (Garrotxa) 427
• Vall de Núria, Queralbs (Ripollès) 102, 411, 413, 414

Terres de l'Ebre

• Ajuntament, Arnes (Baix Ebre) 243
• Balma de Cabrafeixet, el Perelló (Baix Ebre) 15
• Castell de la Suda, Tortosa (Baix Ebre) 234, 241, 242
• Castell templer, Miravet (Ribera d'Ebre) 224, 225, 226
• Catedral de Santa Maria, Tortosa (Baix Ebre) 101, 103, 230, 231, 241, 242
• Celler Cooperatiu, Pinell de Brai (Terra Alta) 63, 261, 262, 263
• Centre Picasso, Horta de Sant Joan (Terra Alta) 183
• Cooperativa Agrícola, Gandesa (Terra Alta) 63, 261, 262, 263
• Església de Sant Domènec, Tortosa (Baix Ebre) 241, 243
• Festa del Renaixement, Tortosa (Baix Ebre) 241, 243
• Jaciment de Castellet de Banyoles, Tivissa (Ribera d'Ebre) 199
• Jaciment prehistòric de la Serra de la Pietat, Ulldecona (Montsià) 13, 14, 15
• Jaciment prehistòric de la serra del Godall, Ulldecona (Montsià) 14
• Oliveres, Ulldecona (Montsià) 399
• Parc del Delta de l'Ebre (Baix Ebre, Montsià) 407, 409, 410, 432, 433, 434, 435
• Reials Col·legis, Tortosa (Baix Ebre) 241, 243

Terres de Lleida

• Aeroport de Lleida-Alguaire, Lleida (Segrià) 275
• Castell de Florejacs, Torrefeta i Florejacs (Segarra) 225, 226
• Castell de la Suda, Balaguer (Noguera) 234
• Castell de la Suda, Lleida (Segrià) 234
• Catedral de Santa Maria de la Seu Vella, Lleida (Segrià) 233, 234
• Circuit de Montperler, Bellpuig (Urgell) 159
• Festa del Silló, Verdú (Urgell) 374
• Fira de la Ceràmica, Verdú (Urgell) 374
• Fira de Teatre al Carrer, Tàrrega (Urgell) 321, 323
• Jaciment prehistòric d'Os, Balaguer (Noguera) 14
• Mare de Déu, Bovera (Garrigues) 103
• Monestir de Santa Maria de Vallbona, Vallbona de les Monges (Urgell) 21, 233, 235
• Montfalcó Murallat, les Oluges (Segarra) 225, 227
• Museu del Blat i la Pagesia, Cervera (Segarra) 373
• Museu Diocesà i Comarcal, Lleida (Segrià) 161, 163, 173, 175
• Passió, Cervera (Segarra) 93, 94, 318
• Roca dels Moros, el Cogul (Garrigues) 12, 13, 14
• Sindicat Agrícola, Cervera (Segarra) 263

Val d'Aran

• Arxiu Històric General, Vielha 415
• Bosc de la Varicauba 415
• Bosc de Conangles 415
• Cascada de Salt d'Arbaet 415
• Cascada d'Eths Uelhs deth Jueu 415
• Cascada de Molières 415
• Cascada de Saut deth Pish 415
• Circ de Sabredo 415
• Església de Mair de Diu dera Purificación, Bossòst 166, 415
• Església de Sant Andrèu, Casau 415
• Església de Sant Andrèu, Salardú 166, 415
• Església de Sant Estèue, Montcorbau 415
• Església de Sant Miquèu, Vielha 166
• Església de Sant Pèir, Escunhau 166
• Església de Santa Eulària, Unha 166, 415
• Església de Santa Maria d'Arties, Arties 166, 415
• Església de Santa Maria de Cap d'Aran, Tredòs 166, 415
• Estació d'esquí de Baqueira-Beret, Baqueira-Beret 411, 414
• Estany de la Restanca 415
• Museu Eth Corrau, Naut Aran 415
• Pic de Montardo 413
• Torre del General Martinhon, Vielha 415

Andorra

• Concurs de gossos d'atura, Canillo 401

Aragó

• Castell de Montsó, Montsó (Cinca Mitjà, Osca) 21

França

• Concursos de gossos d'atura, Osseja (Cerdanya) 401
• Cova de l'Aragó, Tautavell (Rosselló) 15
• Església de Sant Joan, Perpinyà (Rosselló) 231
• Festival Internacional de Música, Prada (Conflent) 290
• Monestir de Sant Martí, Canigó (Rosselló) 41, 221, 222, 223
• Monestir de Sant Miquel de Cuixà, Cuixà (Codalet, Conflent) 18, 19, 41, 219, 221
• Monestir, Eula (Rosselló) 235

Illes Balears

• Santuari de Santa Maria, Lluc (Mallorca) 119
• Monestir, Miramar (Mallorca) 57, 58
• Fundació Pilar i Joan Miró, Palma de Mallorca (Mallorca) 185
• Monestir de la Real, Palma de Mallorca (Mallorca) 235

País Valencià

• Museu de Cantereria, Agost (Alacant) 363
• Certamen Nacional de l'Havanera, Torrevella (Alacant) 298
• Monestir de Benifassà, la Pobla de Benifassà (València) 235
• Monestir de Santa Maria, Valldigna (València) 235

116 icones turístiques de Catalunya és un catàleg dels conceptes icònics més rellevants de Catalunya des d'una perspectiva turística. L'univers d'icones que recull ha estat definit segons la singularitat, la potència icònica i el reconeixement simbòlic, d'acord amb els cànons científics però també tenint molt present la personalitat dels catalans i de les catalanes d'avui.

Les 116 icones, juntament amb les seves extensions i associacions, representen el patrimoni tangible i intangible d'un país que és viu i evoluciona al ritme de les seves comunitats, les seves produccions culturals i les seves formes de vida, un país on cada generació actualitza les formes de representació simbòlica amb l'acció del temps.

És per això que el catàleg inclou 116 grans referències històriques i contemporànies en els diversos camps del coneixement, la cultura, les arts, la natura i la societat que actualment defineixen la Catalunya turística, una combinació seductora fruit de la tradició i la modernitat.

Aquest llibre vol explicar la Catalunya turística al públic interessat en la seva descoberta i també inspirar totes les persones turísticament o emocionalment fidelitzades amb el país, així com els professionals que s'esforcen i treballen cada dia per millorar l'activitat turística de Catalunya.

Institut d'Estudis Catalans
MNAC Museu Nacional d'Art de Catalunya
Foment de les Arts i del Disseny
fad